دۇنياۋى مەشھۇر ئەسەر

مەمەت ئاۋاق

1

ياشار كامال (تۈركىيە)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

دۇنياۋى مەشھۇر ئەسەر

مەمەت ئاۋاق

ISBN 978-7-228-14415-0

9 787228 144150 >

定价：47.00元

ياشار كامال (تۈركىيە)

مەمەد ئاۋاق

①

تۈركچىدىن تەرجىمە قىلىنۇچى : تۈرسۇنئاي ساقىم

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

瘦子麦麦德 1：维吾尔文/（土）凯马尔著；吐尔逊娜依·沙克木译. — 乌鲁木齐：新疆人民出版社，2011.8
ISBN 978-7-228-14415-0

Ⅰ.①瘦… Ⅱ.①凯… ②吐… Ⅲ.① 长篇小说 — 土耳其 — 现代 — 维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.①I374.45

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2011)第170932号

责任编辑 阿不都热合曼·艾白
编　　辑 托乎提·巴克，库尔班·马木提
责任校对 万力·在顿
封面设计 穆卡达斯·迪力夏提
出版发行 新疆人民出版社
电　　话 0991-2827472
地　　址 乌鲁木齐市解放南路348号
邮　　编 830001
印　　刷 北京盛通印刷股份有限公司
经　　销 新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本 880×1230毫米 1/32开本
印　　张 17.125
版　　次 2011年8月第2版
印　　次 2011年8月第1次印刷
印　　数 1—3000
定　　价 47.00 元

1

تام تۇۋىده تارتتى سۇرىتىمنى،
ئاق قەغەز ئۈستىدە تونۇشلار مېنى.

توروس تاغلىرىنىڭ ئېتەكلىرى ئاق دېڭىزدىن باشلىنىدۇ. تاغ يانپاشلىرى قىرغاقتا دولقۇنلاپ ئۇرۇپ تۇرغان ئاق كۆپۈكلەر بىلەن تۇتىشىپ پەيدىنپەي يۇقىرىغا ئۆرلەيدۇ. ئاق دېڭىز ئۈستىدە دائىم تۇپ - تۇپ ئاق بۇلۇت ئۇزۇپ يۈرىدۇ. تىك قىيالار، ئاستى خۇددى قىرىپ تۇزلىگەندەك تۇپتۇز پارقىراق مۇنبەت زېمىن. دېڭىز قىرغىقىدىن سائەتلەرچە يىراقلىغاندىن كېيىنمۇ دېڭىز ھىدى، تۇز ھىدى پۇرايدۇ. تۇزنىڭ ئۆتكۈر پۇرىقى پۇراپ تۇرىدىغان، تۇپتۇز، نەم، ھەيدەلگەن قارا چىلان تۇپراقتىن كېيىن چۇقۇر ئوڭا تۇزلەڭلىكنىڭ چاتقاللىقى باشلىنىدۇ. بىر - بىرىگە چىرمىشىپ كەتكەن قويۇق جىغانلار، قومۇشلار، قارىقاتلار، ياۋا ئۈزۈم ۋە چىغلار بىلەن قاپلانغان چەكسىز تۇزلەڭلىك قاراڭغۇ ئورمانلىنىمۇ خىلۋەت، قاراڭغۇ ئىدى.

يەنىمۇ بىرئاز ئىچكىرىلەپ ئوسمانىيەدىن ئۆتۈپ ئىسلاھىيەگە يېتىپ بارساق، كىشى سازلىقتا چىقىمىز. ياز ئايلىرىدا پورۇقلاپ قاينىاپ تۇرغان سازلىق پاسكىنا، سېسىق بولۇپ، يېقىن كەلگىلى بولمايدۇ، چىرىگەن ئوت - چۆپ، دەل - دەرەخ، قومۇشلار ۋە چىرىگەن تۇپراقنىڭ پۇرىقى كىشىدۇ. قىشتا بۇ يەر ئەكسىچە سۇزۇك، پارىلداپ تۇرىدىغان ئېقىن سۇدەك كۆرۈنىدۇ. ياز پەسلىدە ئوت - چۆپ، دەرەخ شاخلىرى بىلەن يېپىلىپ كەتكەچكە، سۇنىڭ يۈزى كۆرۈنمەيدۇ. قىشتا سۇنىڭ يۈزى كىشى ئاق داستىخاندەك ئېچىلىدۇ. سازلىقتىن ئۆتكەندىن

图书在版编目(CIP)数据

瘦子麦麦德 1：维吾尔文/（土）凯马尔著；吐尔逊娜依·沙克木译. — 乌鲁木齐：新疆人民出版社，2011.8
ISBN 978-7-228-14415-0

Ⅰ.①瘦… Ⅱ.①凯… ②吐… Ⅲ.① 长篇小说 — 土耳其 — 现代 — 维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.①I374.45

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2011)第170932号

责任编辑 阿不都热合曼·艾白
编　　辑 托乎提·巴克，库尔班·马木提
责任校对 万力·在顿
封面设计 穆卡达斯·迪力夏提
出版发行 新疆人民出版社
电　　话 0991-2827472
地　　址 乌鲁木齐市解放南路348号
邮　　编 830001
印　　刷 北京盛通印刷股份有限公司
经　　销 新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本 880×1230毫米 1/32开本
印　　张 17.125
版　　次 2011年8月第2版
印　　次 2011年8月第1次印刷
印　　数 1—3000
定　　价 47.00 元

1

تام تۇۋىده تارتتى سۇرىتىمنى،
ئاق قەغەز ئۈستىدە تونۇشلار مېنى.

توروس تاغلىرىنىڭ ئېتەكلىرى ئاق دېڭىزدىن باشلىنىدۇ. تاغ يانپاشلىرى قىرغاقتا دولقۇنلاپ ئۇرۇپ تۇرغان ئاق كۆپۈكلەر بىلەن تۇتىشىپ پەيدىنپەي يۇقىرىغا ئۆرلەيدۇ. ئاق دېڭىز ئۈستىدە دائىم تۇپ - تۇپ ئاق بۇلۇت ئۇزۇپ يۈرىدۇ. تىك قىيالار، ئاستى خۇددى قىرىپ تۇزلىگەندەك تۇپتۇز پارقىراق مۇنبەت زېمىن. دېڭىز قىرغىقىدىن سائەتلەرچە يىراقلىغاندىن كېيىنمۇ دېڭىز ھىدى، تۇز ھىدى پۇرايدۇ. تۇزنىڭ ئۆتكۈر پۇرىقى پۇراپ تۇرىدىغان، تۇپتۇز، نەم، ھەيدەلگەن قارا چىلان تۇپراقتىن كېيىن چۇقۇر ئوڭا تۇزلەڭلىكنىڭ چاتقاللىقى باشلىنىدۇ. بىر - بىرىگە چىرمىشىپ كەتكەن قويۇق جىغانلار، قومۇشلار، قارىقاتلار، ياۋا ئۈزۈم ۋە چىغلار بىلەن قاپلانغان چەكسىز تۇزلەڭلىك قاراڭغۇ ئورمانلىنىمۇ خىلۋەت، قاراڭغۇ ئىدى.

يەنىمۇ بىرئاز ئىچكىرىلەپ ئوسمانىيەدىن ئۆتۈپ ئىسلاھىيەگە يېتىپ بارساق، كىشى سازلىقتا چىقىمىز. ياز ئايلىرىدا پورۇقلاپ قاينىاپ تۇرغان سازلىق پاسكىنا، سېسىق بولۇپ، يېقىن كەلگىلى بولمايدۇ، چىرىگەن ئوت - چۆپ، دەل - دەرەخ، قومۇشلار ۋە چىرىگەن تۇپراقنىڭ پۇرىقى كىشىدۇ. قىشتا بۇ يەر ئەكسىچە سۇزۇك، پارىلداپ تۇرىدىغان ئېقىن سۇدەك كۆرۈنىدۇ. ياز پەسلىدە ئوت - چۆپ، دەرەخ شاخلىرى بىلەن يېپىلىپ كەتكەچكە، سۇنىڭ يۈزى كۆرۈنمەيدۇ. قىشتا سۇنىڭ يۈزى كىشى ئاق داستىخاندەك ئېچىلىدۇ. سازلىقتىن ئۆتكەندىن

كېيىن ئېتىزلىقلار باشلىنىدۇ. مۇنبەت تۇپراق پارقىراپ تۇرىدۇ. ئۇ سېخىيلىق بىلەن قىرىق ـ ئەللىك ھەسسە ھوسۇل بېرىشكە تەييار.

پۇراقلىق مەرسىن دەرەخلىرى بىلەن قاپلانغان تۆپىلىكلەردىن ئۆتكەندىن كېيىن بىردىنلا قىيالار باشلىنىدۇ. ئۇ قىيالار ئادەمنى چۆچۈتىدۇ. قىيالار بىلەن قوشۇلۇپ قارىغايلىقمۇ باشلىنىدۇ. قارىغايلارنىڭ بىللۇر تاشلىرىدەك پارقىراق يېلىملىرى تۆپراققا تېمىپ تۇرىدۇ. باشتىكى قارىغايلىقتىن ئۆتكەندىن كېيىن يەنە تۇزلەڭلىك باشلىنىدۇ. بۇ تۇزلەڭلىك بوز تۆپراقلىق، ھوسۇلسىز، شورلۇق يەر ... بۇ يەردىن تۇروس تېغىنىڭ قارلىق چوققىسى خۇددى قول ئۇزارتسا يەتكۈدەك يېرىدە تۇرغاندەكلا كۆرۈنىدۇ.

دىكەنلى[1] تۇزلەڭلىكى ئەنە شۇ تۇزلەڭلىكلەرنىڭ بىرى، دىكەنلى تۇزلەڭلىكىگە بەش يېزا جايلاشقان. بۇ بەش يېزا خەلقىنىڭ ھەممىسى يەرسىز، پۇتكۈل يەر ئابدى ئاغىنا[2] مەنسۇپ. دىكەنلى تۇزلەڭلىكى دۇنيانىڭ سىرتىدىكى، ئۆز ئالدىغا ئايرىم قانۇنى، ئايرىم خوجىسى بار ئالاھىدە بىر دۇنيا. دىكەنلى تۇزلەڭلىكىنىڭ ئادەملىرى ئۆز يېزىسىدىن باشقا ھېچقانداق يەرنى بىلمەيدۇ. تۇزلەڭلىكتىن سىرتقا چىققۇچىلار بەكمۇ ئاز.

دىكەنلى تۇزلەڭلىكىنىڭ يېزىلىرى، ئادەملىرى ۋە ئادەملىرىنىڭ قانداق ياشاۋاتقانلىقىدىنمۇ ھېچكىمنىڭ خەۋىرى يوق. باجگىرمۇ ئىككى ـ ئۈچ يىلدا بىر قېتىم كېلىپ قالىدۇ. ئۇ، دېھقانلار بىلەن كۆرۈشمەي، ئابدى ئاغا بىلەن كۆرۈشۈپلا كېتىپ قالىدۇ. دەگىرمەن ئولۇك[3] يېزىسى دىكەنلى تۇزلەڭلىكىدىكى ئەڭ چوڭ يېزا. ئابدى ئاغا مۇشۇ يېزىدا تۇرىدۇ. بۇ يېزا تۇزلەڭلىكنىڭ شەرق تەرىپىدىكى تاغ ئېتىكىگە

① دىكەنلى ــ تىكەنلىك.

② ئاغا ــ باي، خوجا، ئاقساقال، بەگ، ئاكا مەنىسىدە.

③ دەگىرمەن ئولۇك ــ تۈگمەن بېشى، نور بېشى.

جايلاشقان. قىيا تاشلار ئاچ سۆسۈن رەڭدە كۆرۈنىدۇ. ئۇستىنى سۇتتەك ئاق، يېشىل ۋە كۈمۈش رەڭ داغلار قاپلىغان.

چوققىدا قېرىلىقتىن شاخلىرى يەرگە ئېگىلگەن ۋە ئەگرى ـ بۈگرى بولۇپ كەتكەن بىر تۈپ چىنار ئۇزاق يىللاردىن بېرى ھەيۋەت بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇرماقتا. چىنار دەرىخىگە يۇز مېتىر، ئەللىك مېتىر يېقىنلىغانىدا ھەممە ياق تەگسىز جىمجىتلىققا چۆككەن. بۇ جىمجىتلىق كىشىگە قورقۇنچ سالىدۇ. يىگىرمە بەش مېتىر يېقىنلىغاندىمۇ يەنىلا ئوخشاش، ئون مېتىر جايمۇ تىمتاس. دەرەخنىڭ يېنىغا كېلىپ قىيا تاش تەرەپكە قاراپ بۇرۇلغاندا ئەھۋال پۈتۈنلەي ئۆزگىرىدۇ، بىردىنلا گۈلدۇرلەش باشلىنىپ، كىشىنى ئالاقزادىلىككە سالىدۇ... گۈرۈلدىگەن ئاۋاز دەسلەپتە كىشىنى گاس قىلغۇدەك دەرىجىدە ئاڭلىنىپ، بارغانسېرى پەسىيىپ، ئاجىزلىشىپ كېتىدۇ.

بۇ گۈرۈلدەش دەگىرمەن ئولۇك سۈيىنىڭ كۆزىدىن كېلىدۇ. ئەسلىدە كۆز بولمىسىمۇ، بۇ يەرنىڭ خەلقى ئۇ يەرنى سۇنىڭ كۆزى دېيىشىدۇ ۋە شۇنداق چۈشىنىدۇ. ئۇ بىر خادا تاشنىڭ ئاستىدىن كۆپۈكلەرنى چاچرىتىپ چىقىدىغان قاينام بولۇپ، ئىچىگە بىر ياغاچ پارچىسى تاشلانسا بىر كۈن، ئىككى كۈن، ھەتتا بىر ھەپتىگىچە سۇنىڭ ئۈستىدە لەيلەپ ـ پىرقىراپ تۇرىدۇ. بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ قاينامدا ھەتتا تاشمۇ چۆكمەسمىش. ھالبۇكى، سۇنىڭ كۆزى بۇ يەر ئەمەس، بەلكى سۇ يالپۇز ۋە ياۋا رەيھان پۇراقلىرىنى بىللە ئېلىپ، قارىغايلىقلار ئارىسىدىن ئۆتۈپ، ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ، ئاقچە تاغدىن كېلىدۇ، بۇ يەردە قىيا تاشنىڭ ئاستىغا كىرىپ، كۆپۈكلىنىپ، شاۋقۇن بىلەن قاياپ يەر ئۈستىگە چىقىدۇ.

بۇ يەردىن تاكى ئاقچە تاغقىچە شۇنداق قىيا تاشلىقكى، تۇروس تېغىدا ئۆينىڭ ئورنىدەك كېلىدىغان بىرەر تۆپلىك جايىنى ئۇچراتقىلى بولمايدۇ. قىيا تاشلار ئارىسىدا ئېگىز قارىغايلار، قېيىنلار قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. بۇ تاشلىقتا ھېچقانداق ياۋايى

هايۋان يوق، پەقەت كەچكە يېقىن تىك بىر قېتا تاشنىڭ ئۈستىدە بۇغىنىڭ ھەم توم، ھەم ئەگرى - بۈگرى مۈڭگۈزىنى دۈمبىسىگە سەل تەگكۈزگەن ھالدا پۈتلىرىنى كېرىپ، يېراقلارغا قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

2

چېقىرتىكەن ئەڭ ئۇنۇمسىز، ئەڭ شورتاڭ يەرلەردە ئۆسىدۇ. گىياھ ئۇنمەيدىغان، دەرەخ ئايىنمايدىغان، ھەتتا ئېشەكمەدىكمۇ ئۇنمەيدىغان پىشلاققا ئوخشاش بۇنداق ئاپىپاق يەرلەردە چېقىر تىكەن بەھۇزۇر ئۆسۈپ كامالەتكە يېتەلەيدۇ.

مۇنبەت يەرلەردە چېقىرتىكەننى ئۇچراتقىلى بولمايدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى، بىر غېرىچ مۇنبەت يەرمۇ ئاق قالمايدۇ. دائىم ھەيدىلىپ، تېرىلىپ تۇرىدۇ. شۇڭلاشقا، كىشىلەر چېقىرتىكەن مۇنبەت يەرلەرنى ياخشى كۆرمەيدۇ، دېيىشىدۇ.

ياخشىمۇ ئەمەس، يامانمۇ ئەمەس، تاشلىنىپ قالغان ئوتتۇرا ھال يەرلەردىمۇ چېقىرتىكەنلەر ئۈنۈپ قالىدۇ. كىشىلەر چېقىر تىكەنلىكنى بۇزۇپ يەر تېرىشىدۇ. توروس تېغى ئېتىكىدىكى تۇزلەڭلىكلەردە شۇنداق قىلىنىدۇ.

ئەڭ ئېگىز چېقىرتىكەن بىر مېتىرچە كېلىدۇ، شاخلىرى نۇرغۇن بولىدۇ. بۇ شاخلار كۆپلىگەن تىكەنلىك گۈل بىلەن قاپلانغان، بۇ گۈللەرنىڭ بەش تال بەرگى بولۇپ، خۇددى يۇلتۇزغا ئوخشاش ئۇچلۇق، قاتتىق گۈل كاسسىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرىدۇ. ھەربىر چېقىرتىكەننىڭ يۇزلەرچە گۈلى بولىدۇ.

چېقىرتىكەن بىر - ئىككى ياكى تۆت - بەش تۇپ ئەمەس، بەلكى شۇنداق كۆپ، شۇنداق زىچ ئۆسىدۇكى، ئارىلىقىدىن يىلانمۇ ئۆتەلمەيدۇ. ئۇستىگە يىڭنە تاشلىساڭمۇ يەرگە چۈشۈپ كەتمەيدۇ. ئۇ باھاردا زەئىپ، ئوچۇق يېشىل تۇستە بولىدۇ. مەيىن

شامال چىقسا، يەرگە تەگكۈدەك ئېگىلىدۇ. ياز ئوتتۇرىلىرىدا چېقىرتىكەننىڭ يوپۇرماقلىرىدا ھاۋا رەڭ تومۇرلار پەيدا بولىدۇ. تىكەننىڭ شاخلىرى، غولى ئاستا - ئاستا سۇس ھاۋا رەڭ تۇسكە كىرىدۇ. كېيىنچە بۇ رەڭ بارغانسېرى قېنىقلىشىپ، ناھايىتى گۈزەل كۆك رەڭگە كىرىدۇ. پۈتۈن دالا، چەكسىز كەتكەن تۇزلەڭلىك تۇم كۆك تۇسكە كىرىدۇ. كۈن ئولتۇرار چاغدا ئەگەر سەللا شامال چىقىدىغان بولسا، پۈتۈن دالا خۇددى دېڭىز دولقۇنىدەك دولقۇنلىنىدۇ. كۈن ئولتۇرار چاغدا سۇلار قانداق قىزىل تۇسكە كىرسە، چېقىرتىكەن دېڭىزىمۇ خۇددى شۇنداق قىزىرىدۇ.

كۈزگە يېقىن چېقىرتىكەنلەر قۇرۇيدۇ. كۆكلۈك ئاقلىققا ئايلىنىدۇ. چېقىرتىكەنلەردىن شالدىرلىغان ئاۋاز چىقىدۇ.

بۇ يەرلەردە تۇڭمە چوڭلۇقىدىكى سۇتتەك ئاق قۇلۇلىلەرمۇ بار. يۇزلەپ، مىڭلاپ قۇلۇلە چېقىرتىكەنلەرنىڭ شاخلىرىغا يېپىشىۋالغاندا، تىكەنلەرنىڭ غوللىرى مونچاق - مونچاق ئاپىپاق بولۇپ كېتىدۇ.

دەگرمەن ئولۇك يېزىسى پۈتۈنلەي چېقىرتىكەنلىك... ئېتىزى، باغباراڭلىرى يوق، پۈتۈنلەي چېقىرتىكەنلىك.

چېقىرتىكەنلىك ئارىسىدىن يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان بالىنىڭ دېمى كېسىلدى. ئۇ يېراقتىن توختىماي يۈگۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. بىردىنلا توختاپ پاچاقلىرىغا قارىدى. تىكەن تىلىۋەتكەن يەرلەردىن قان چىقىۋاتاتتى. ئۇنىڭ دەسسەپ تۇرغۇدەك ھالى قالمىغاندى. ئۇ قورقاتتى، بىرى يېتىشىۋالىدىغاندەك، ھېلىلا يېتىشىۋالىدىغاندەك قورقاتتى. ئۇ قورقۇنچ ئىچىدە ئارقىسىغا قارىدى. كۆز يەتكۈدەك يەردە ھېچكىم كۆرۈنمەيتتى. بالا خاتىرجەم بولۇپ ئوڭغا بۇرۇلدى - دە، يەنە بىردەم يۈگۈردى. كېيىن چارچاپ كېتىپ چېقىرتىكەنلىك ئىچىگە كىرىپ ياتتى. سول تەرىپىدە بىر چۈمۈلە ئۇۋۇسىنى كۆردى. يوغان چۈمۈلىلەر ئۇۋا ئاغزىدا قىم - قىم قىمىلدىشاتتى. بالا بىرمەھەل ھەممىنى

ئۇنتۇپ، چۈمۈلىلەر بىلەن بولۇپ كەتتى. ئۇ بىردىنلا ئېسىگە كېلىپ ئورنىدىن چاچراپ تۇردى. ئوڭغا بۇرۇلۇپ، بىر ئاز يۇگۇرگەندىن كېيىن تىكەنلىكتىن چىقتى ۋە تىكەنلىكنىڭ چېتىدە تىزلىنىپ ئولتۇردى. قارىسا، تىكەنلىكنىڭ ئۈستىدىن بېشى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇ دەررۇ چۆكۈپ ئولتۇرۇۋالدى. پاچاقلىرى قاناۋاتاتتى، قان سىرغىپ چىقىۋاتقان يەرلەرگە توپا سېپىشكە باشلىدى. يارىسىغا توپا تەگكەن ھامان ئېچىشتۇراتتى.

قىيالىق يېقىن ئىدى. ئۇ بارلىق كۈچى بىلەن قىيالىققا قاراپ يۇگۇرۈپ، ئەڭ ئېگىز قىيانىڭ ئاستىدىكى چىنارنىڭ يېنىدا توختىدى. چىنار تۈۋىدىكى ساپسېرىق ئالتۇن رەڭلىك، قىزغۇچ تومۇرلۇق يوپۇرماقلار چىنارنىڭ غولىنى بېلىگىچە كۆمۈۋەتكۈدەك دەرىجىدە دۆۋىلەنگەنىدى. غازاڭلار شىلدىرلايتتى، بالا ئۆزىنى غازاڭ ئۈستىگە تاشلىدى، چىنارنىڭ يالىڭاچ شېخىنىڭ ئۇچىغا بىر قۇش قونۇۋالغانىدى، بالىنىڭ شەپسىنى ئاڭلاپ ئۇچۇپ كەتتى. بالا ھېرىپ ماغدۇرىدىن كەتكەنىدى. ئۇ مەشەدە، ئەنە شۇ يۇمشاق غازاڭ ئۈستىدە يېتىپ كېچىنى ئۆتكۈزسەم قانداق ياخشى بولاتتى، دەپ ئويلىدى، كېيىن ئۆز ـ ئۆزىگە: «ياق، بولمايدۇ، مېنى بۆرە يەپ كېتىدۇ» دېدى. دەرەخ شېخىدا قېلىپ قالغان يوپۇرماقلاردىن بىرقانچىسى يەردىكى يوپۇرماقلار ئۈستىگە چۈشتى.

بالا ئۆز ـ ئۆزىگە ئۇنلۇك سۆزلەيتتى، خۇددى يېنىدا بىرى بارەدەك، شۇنىڭغا سۆزلەۋاتقاندەك ئىدى: «كېتىمەن، كېتىپ ھېلىقى يېزىغا بارىمەن، ئۇ يەرگە بارغىنىمنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. شۇ يەرگە بارىمەن، ئۇ يەرگە بېرىپ پادا باقمەن، دېھقانچىلىق قىلىمەن، ئانام مېنى ئىزدىسۇن، ئىزدىگىنىچە ئىزدىسۇن. ھېلىقى ئۆچكە ساقال ئەمدى مېنى كۆرەلمەيدۇ، مەڭگۈ كۆرەلمەيدۇ ... مۇبادا يېزىنى تاپالمىسامچۇ؟ تاپالمىسام ئاچلىقتىن ئۆلىمەن، ئۆلىمەن، خالاس !»

ئىللىق كۈز قۇياشى قىيالارنى، چىنارنى ۋە ياپراقلارنى

قىزىتماقتا ئىدى. ئېتىزلار يالىڭاچ، پارقىراپ تۇراتتى. بىر ـ ئىككى تۇپ كۈزلۈك گىياھ ئەمدىلا تۇپراقىنى يېرىپ باش كۆتۈرۈش ئالدىدا تۇراتتى. دېۋىرقاي ئۆتكۈر پۇراق چاچاتتى. كۈزدە پۈتكۈل تاغ دېۋىرقاينىڭ پۇرىقى بىلەن قاپلانغانىدى.

بالا بۇ يەردە بىر سائەتمۇ، ئىككى سائەتمۇ، ئىشقىلىپ، قانچىلىك تۇرۇپ قالغانلىقىنى بىلمەيتتى. كۈن ئولتۇرۇپ، تاغلارنىڭ ئارقىسىغا ئۆتكەنىدى. بالا كېيىنچە نېمىشقىدۇر ئۆزى بىلەن سۆزلىشىشنى قويدى، ئېسىنى يىغىپ بىردىنلا بىرەرى ئىزدەپ كېلىۋاتقان بولمىسۇن، دېگەن ئويغا كەلدى ـ دە، ئەندىشىگە چۈشتى. ئۇ كۈنگە نەزەر تاشلىدى، كۈن ئولتۇرۇشقا باشلىغانىدى. ئەمدى نەگە بارىدۇ؟ قايسى تەرەپكە؟ بىلمەيتتى. تۇرۇپلا قىيالىقلار ئارىسىدىكى تار بىر چىغىر يولغا كۆزى چۈشتى. ئۇ شۇ يولغا كىرىپ يۇگۇرۈشكە باشلىدى. ئۇ قىيالىق، تاش ـ تىكەنلەرگە قارىماي يۇگۇرۈيتتى، ھاسىرايتتى، توختاپ ئارقىسىغا قارايتتى، ئاندىن يەنە يۇگۇرۈشكە باشلايتتى.

پۇتلىرى بىر ـ بىرىگە پۇتلىشاتتى. شۇ ھالەتتە يۇگۇرۈپ كېتىۋاتقاندا، چىرىگەن كۆتەك ئۈستىدىكى كەسلەنچۈككە كۆزى چۈشتى. نېمىشقىدۇر ئۇ بۇنىڭدىن سۆيۈندى، كەسلەنچۈك ئۇنى كۆرۈش بىلەن كۆتەكنىڭ ئاستىغا قاچتى. بالا سەنتۈرۈلۈپ توختاپ قالدى، بېشى ئايلىنىپ كۆزلىرى قاراڭغۇلاشتى، ئەتراپىدىكى يەر ـ زېمىن چۆرگۈلەۋاتاتتى، قول ـ پۇتلىرى تىترەيتتى. بالا ئارقىسىغا قاراپلا يەنە يۇگۇرۈشكە باشلىدى. شۇ چاغدا ياندىكى چۆپلۈكتىن بىرقانچە كەكلىك چۈجىسى ئۇچۇپ چىقتى، بالا شۇركۈنۈپ كەتتى. ئەسلىدە يېنىككىنە بىر تۇتۇشمۇ ئۇنى چۆچۈتەتتى. شۇڭا، يۇرىكى دۈپۈلدەپ كەتتى، ئۇمىدسىزلىنىپ ئارقىسىغا قاردى. ئۇ قارا تەرگە چۆمۈلگەنىدى. تىزلىرى تىترەپ شېغىللىققا ئولتۇرۇپ قالدى. تېنىدىن ئاچچىق تەر پۇرىقى كېلەتتى. بۇرنىغا بولسا گۈللەرنىڭ يېقىملىق پۇرىقى ئۇرۇلاتتى. ئۇ كۆزلىرىنى تەسلىكتە ئېچىپ،

بېشىنى ئاستا كۆتۈردى ـ يۇ، تۆۋەنگە قارىدى. كۈن ئولتۇرۇپ، سايىلەر ئۇزارغانىدى. تۆۋەندە غىل ـ پال بىر سوقما تام كۆرۈندى. خۇشاللىقتىن بالىنىڭ يۈرىكى ئاغزىغا تىقىلدى. ئۆينىڭ موريىسىدىن تۈتۈن چىقماقتا ئىدى. كۈل رەڭ تۈتۈن تۈرۈلۈپ ـ تۈرۈلۈپ ھاۋاغا ئېغىر كۆتۈرۈلەتتى. بالا كەينىدىن ئاياغ تىۋىشىغا ئوخشاش بىر تىۋىشنى ئاڭلىغاندەك بولدى ۋە تېز شۇ ياققا بۇرۇلدى. سول تەرىپىدىكى ئورمان گويا سەل يامغۇرى ئۇنىڭ ئۈستىگە بېسىپ كېلىۋاتقاندەك بىلىندى. بالا يەنە سۆزلەشكە باشلىدى. ئەمدى ئۇ ۋارقىراپ سۆزلەيتتى، ھەم ئورماندىن قېچىۋاتقاندەك قارشى تەرەپكە قاراپ يۈگۈرۈيتتى، ھەم ئاۋازىنى بولۇشىغا قويۇۋېتىپ سۆزلەيتتى:

ـــ بېرىپ ئۇلارغا دەيمەن، ئۇلارغا دەيمەن، سىزلەرگە... سىزلەرگە پادىچى بولۇشقا كەلدىم، قوش ھەيدىيەلەيمەن، ئورما ئورۇيالايمەن، دەيمەن. مېنىڭ ئىسمىم مىستىك، قارا مىستىك، دەپ ئېيتىمەن... مېنىڭ ئانامۇ يوق، دادامۇ... ئابدى ئاغىمۇ يوق، دەيمەن. بالىلىرىڭىزنى باقىمەن، يەرلىرىڭىزنى تېرىيمەن، سىزگە بالا بولىمەن، چوقۇم شۇنداق بولىمەن، ئىسمىم مەمەت ئاۋاق ئەمەس، قارا مىستىك، ئانام يىغلىسا يىغلاۋەرسۇن... شۇنداق قىلىمەن. ئابدى ئاغا دېگەن كاساپەتمۇ ئىزدەپ باقسۇن مېنى. ئۇلارغا بالا بولىمەن.

بالا ۋارقىراپ يىغلاشقا باشلىدى. قاراڭغۇ ئورمان ئېقىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ تىنماي يىغلايتتى. ئۇ ئۇن سېلىپ يىغلاشتىن ئادەتتىن تاشقىرى بىر لەززەت سېزەتتى.

ئۇ دۆڭلۇكنىڭ ئېتىكىگە يەتكەندە يىغىسى بىردىنلا بېسىلدى. كۆزى ۋە بۇرنىنى ئوڭ يېڭى بىلەن سۈرتتى، يېڭى ياش بىلەن ھۆللەندى.

بالا ھويلىغا كىرگەندە قاش قارايغانىدى. يىراقتا بىرقانچە ئۆي خىرە ـ شىرە كۆرۈنەتتى. بالا بىر پەس تۇرۇپ قالدى ۋە بۇ ھېلىقى يېزا ئوخشايدۇ، دەپ پەرەز قىلدى. ئىشىك ئالدىدا ئۇزۇن

ساقاللىق بوۋاي چوم تىكىش بىلەن ھەپىلىشىۋاتاتتى. بوۋاي بېشىنى كۆتۈرۈپ، ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قاقىقان قوزۇقتەك تۇرغان بىر قارا سايىنى كۆردى. بۇ سايە ئۇنىڭغا قاراپ بىر ـ ئىككى قەدەم مېڭىپ، يەنە توختىدى. بوۋاي پىسەنت قىلماي ئىشىنى داۋاملاشتۇرۇۋەردى. ئەتراپ قاراڭغۇلىشىپ، كۆز باغلانغاندا بوۋاي ئىشىنى يىغىشتۇرۇپ ئورنىدىن تۇردى. سولغا بۇرۇلۇپ ئابايىقى قارا سايىنىڭ بۇرۇنقى جايىدا مىدىرلىماي تۇرغانلىقىنى كۆردى ۋە:

ـــ ھەي، ھەي، بۇ يەردە نېمە ئىشىڭ بار؟ ـــ دەپ سورىدى.

قارا سايە:

ـــ تاغا، مەن سىزگە پادىچى بولاي، قوشىمۇ ھەيدىيەلەيمەن، ھەممە ئىشىڭىزنى قىلىپ بېرەلەيمەن، تاغا، ـــ دېدى.

ساقاللىق كىشى قارا سايىنى قولىدىن تۇتۇپ ئىچكىرىگە باشلىدى:

ـــ ئاۋۋال ئۆيگە كىر، ئاندىن پاراڭلىشىمىز.

سەل ـ پەل شامال چىقىۋاتاتتى. مەمەت دىر ـ دىر تىترەيتتى. بوۋاي ئىچكىرىدىكى خوتۇنىغا قاراپ:

ـــ ئوچاققا ئوتۇن سال، بالا توڭلاپ تىترەۋاتىدۇ، ـــ دېدى.

ـــ ئۇ كىم؟ ـــ ھەيران بولۇپ سورىدى خوتۇنى.

ـــ مېھمان، ـــ دەپ جاۋاب بەردى بوۋاي.

ـــ مېھماننىڭ بۇندىقىنى زادىلا كۆرمەپتىكەنمەن، ـــ دەپ كۈلۈمسىرىدى خوتۇنى.

ـــ مانا ئەمدى كۆر، ـــ دېدى بوۋاي.

بالا ئوچاقنىڭ سول تەرىپىدە تۇگۈلۈپ ئولتۇردى. بالىنىڭ بېشى ناھايىتى چوڭ بولۇپ، ئاپتاپتا سەل قىزارغان ئۇزۇن قارا چاچلىرى پېشانىسى ۋە يۈزىگە چۈشۈپ تۇراتتى. يۈزى كىچىك ۋە ياداڭغۇ، كۆزلىرى يوغان، قەھۋە رەڭگىدە ئىدى. بالا ئون بىر ياشلار چامىسىدا كۆرۈنەتتى، ئىشتىنىنى تاكى تىزىغىچە چېقىر تىكەنلەر يىرتىۋەتكەچكە، پاچاقلىرى ئېچىلىپ قالغانىدى. يالاڭ

ئاياغ ئىدى. پاچاقلىرىدا قان ئۆيۈپ قالغانىدى. ئوت گۈرۈلدەپ كۆيۈۋاتقىنىغا قارىماي، بالا توختىماي تىترەيتتى.

— بالام، قورسقىڭ ئاچقاندۇ، توختاپ تۇر، ساڭا كۆجە ئۈسۈپ بېرەي، ئىچىۋال، — دېدى مومای.

— ماقۇل، — دېدى بالا.

— كۆجە ئىچسەڭ ئىسسىيسەن، — دېدى مومای.

— بەلكى تىترىكىم توختار، — دېدى بالا.

مومای ئوچاقنىڭ يېنىدا تۇرغان چوڭ مىس قازاندىن قاچىغا كۆجىنى ئۈسۈشقا باشلىدى. بالا قازاندىكى هور چىقىپ تۇرغان كۆجىگە تىكىلدى.

مومای كۆجىنى بالىنىڭ ئالدىغا قويۇپ، قولىغا بىر ياغاچ قوشۇقنى بەردى:

— تارتىنمای ئال.

— ماقۇل، بولىدۇ، — دېدى بالا.

— بەك تېز ئىچمە، ئاغزىڭ كۆيۈپ قالمىسۇن، — دېدى بوۋاي.

— كۆيمەيدۇ، — دېدى بالا.

بالا كۈلۈمسىرىدى، بوۋايمۇ كۈلۈمسىرىدى، مومای بولسا ئۇلارنىڭ نېمىشقا كۈلگەنلىكىنى ئاڭقىرالمىدى.

— كۆجىنى ئىچىپ ئەزمەتنىڭ تىترىشى توختىدى، — دېدى بوۋاي.

— توختىدى، — دېدى بالا.

مومايمۇ كۈلۈمسىرىدى.

ئوچاق لاي بىلەن سىلىق سۈۋالغان، كىچىك تاملىق بۇ ئۆينىڭ ئۆگزىسى شاخ ـ شۇمبىلار بىلەن يېپىلغانىدى. تورۇسى ئۇزاق يىللار ئىسلانغاچقا، قاپقارا پارقىرايتتى. ئىككى ئېغىز ئۆينىڭ بىرى قوتان ئىدى. ئۆينىڭ ئوچۇق ئىشىكىدىن كالا تېزىكى، سامان ۋە هۆل شاخلارنىڭ ئىسسىق نەم پۇرىقى كېلەتتى.

سىرتتىن بوۋاينىڭ ئوغلى، كېلىنى ۋە قىزى كىردى. بالا ئۇلارغا قىزىقىش بىلەن خۇشخۇي نەزەر سالدى.

— مېهمىنىمىز بىلەن ئامانلاشساڭچۇ، — دېدى بوۋاي ئوغلىغا قاراپ.

ئوغۇل جىددي هالدا:

— خۇش كەپسىز، ئۇكام، تىنچلىقمۇ؟ — دېدى.

— رەهمەت، تىنچلىق، — دەپ ئوخشاشلا جىددىيلىك بىلەن جاۋاب بەردى بالا. قىزمۇ، كېلىنمۇ مېهمان بىلەن تىنچلىق سوراشتى.

ئوچاقتىكى كۆتەك پارچىسى يالقۇنجاپ كۆيۈشكە باشلىدى.

بالا قوللىرىنى قوينىغا تىقىپ تۇگۇلۇۋالغانىدى. بوۋاي بالىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى، ئوچاقتىكى ئوت تامغا ئاجايىپ سايىلەرنى چۈشۈرۈپ تۇراتتى. بوۋاي بۇ سايىلەرگە قاراپ بالىنىڭ نېمە ئوي ـ خىياللاردا ئىكەنلىكىنى بايقاپ ئولتۇراتتى. بوۋاي بىر يەردە ئۇزاق تۇرماي يالقۇنغا ئەگىشىپ ئۆزگىرىۋاتقان سايىلەرگە تىكىلىپ قالدى، بىر پەستىن كېيىن كۆزىنى سايىدىن ئېلىپ كۈلۈمسىرىدى. بوۋاينىڭ يۈزى يادائۇغۇ ۋە سوزۇنچاق ئىدى. ئاپپاق ساقاللىرى گىجەكلەشكەن، پېشانىسى ئاپتاپتا كۆيۈپ مىس رەڭگىگە كىرگەن، يۈزىگە ئوچاقتىكى ئوتنىڭ شولىسى چۈشكەندە ئۇنىڭ پېشانىسى، يۈزى، بوينى قىزىل مىستەك پارقىرايتتى.

بوۋاي توساتتىن بىر ئىش يادىغا كەلگەندەك، بالىغا قاراپ:

— قېنى مېهمان، ئىسمىڭ نېمە؟ ئېيتمىدىڭغۇ؟

— مېنى مەمەت ئاۋاق دېيىشىدۇ... — دېدى بالا.

ئارقىدىن پۈشايمان قىلغاندەك ئاستىنقى كالپۇكىنى چىشلىدى، خىجىل بولغاندەك بېشىنى تۆۋەن سالدى، يولدا «ئىسمىم قارا مىستەك» دېگەنلىكىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويغانىدى. «بوپتۇ، — دېدى ئۆز ـ ئۆزىگە، — ئۆزۈمنىڭ ئىسمىم تۇرغاندا مىستەك دەپ، ئىسمىمنى يوشۇرۇپ نېمە

قىلاي، بۇ يەردە مېنى كىم تونۇيتتى.»

بوۋاي كېلىنىگە:

— داستىخان سېلىڭ، تاماق يەيلى، قېنى، تېز بولۇڭ، — دېدى.

داستىخان كەلتۈرۈلۈپ، ئوتتۇرىغا يېيىلدى، ھەممەيلەن داستىخاننى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى. تاماق ۋاقتىدا ھېچكىم ئېغىز ئاچمىدى. ئۇن ـ تىنسىز تاماقنى يەپ بولغاندىن كېيىن ئوچاققا يەنە بىر قۇچاق ئوتۇن تاشلاندى، بوۋاي بىر تال كۆتەك پارچىسىنى ئەكېلىپ ئوچاقنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا سېلىپ قويدى. ياندىكى ئوت ئۆچقۇنلىرى كۆتەكنى ئورىۋالدى. بۇ، بوۋاينىڭ ئەڭ ھۇزۇرلىنىدىغان ئىشى ئىدى. مۇشۇنداق قىلمىسا كۆڭلى تىنمايتتى. ئەتراپتىكى يالقۇنلار كۆتەك پارچىسىنى يېلىنجىتىپ كۆيدۈرۈشكە باشلىدى. بوۋاي بۇنىڭغا زوقلىنىپ ئولتۇراتتى. مومای بوۋاينىڭ قۇلىقىغا يېقىن كېلىپ بوش ئاۋازدا دېدى:

— سۇلايمان، بالىغا نەگە ئورۇن سېلىپ بېرىمىز؟

سۇلايمان ھەر دائىملىق خۇشخوي كۇلكىسى بىلەن:

— نەگە بولاتتى؟ قېرى ئاتىنىڭ ئوقۇرىغا... بىز قەيەردە ياتساق شۇ يەرگە ـ دە... سۆيۈملۈك مېھمىنىمىز كىم بىلىدۇ، ئاللىقاياقلاردىن سۇلايمانىنى دەپ بۇ يەرگە كەلگەندۇ؟ — دېدى.

سۇلايمان مەمەتكە قارىدى. مەمەت ئىسسىقتىن بوشىشىپ، مۇگدەشكە باشلىغانىدى.

— ماڭا قارا، مېھمان، ئۇيقۇڭ كەلدىمۇ؟

مەمەت چۆچۈپ كەتتى:

— ياق، ئۇيقۇم كەلمىدى.

— ھە، مەمەت ئاۋاق، — دېدى سۇلايمان، — نەدىن كېلىپ، نەگە كېتىۋاتىسەن؟ بۇ ھەقتە ھېچنېمە دېمىدىڭ.

مەمەت ئاۋاق تۇتۇن كىرگەن كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ:

— دەگىرمەن ئولۇك يېزىسىدىن كېلىۋاتىمەن، ھېلىقى

يېزىغا بارىمەن، — دېدى.

— دەگىرمەن ئولۇك يېزىسىنىغۇ بىلمىمىز، ھېلىقى يېزا دېگىنىڭ قەيەر؟ — دەپ قىزىقىپ سورىدى سۇلايمان.

مەمەت ھېچ ھودۇقمای:

— تۇرسۇننىڭ يېزىسى، — دېدى.

— قايسى تۇرسۇننىڭ؟

— ئابدى ئاغا بارغۇ ... — مەمەت توختاپ قېلىپ، كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكتى.

— ھە؟... — دېدى سۇلايمان.

— ئابدى ئاغا بىزنىڭ خوجايىنىمىز، تۇرسۇن ئۇنىڭ مالىيى، دېھقانچىلىق قىلىدۇ، ئابدى ئاغىنىڭ يېرىنى تېرىيدۇ. ئەنە شۇ تۇرسۇن، — دېدى مەمەت كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ، سەل تۇرۇۋېلىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — ئۆتكەندە ئۇ بىر بۇركۇت چۈجىسىنى تۇتۇۋالغان... ئەنە شۇ تۇرسۇن، ئەمدى يادىڭغا كەلگەندۇ، تاغا!

— ھەئە، يادىمغا كەلدى، كېيىنچۇ؟ — دېدى سۇلايمان.

— شۇنىڭ يېزىسىغا كېتىۋاتىمەن. تۇرسۇن ماڭا: «بىزنىڭ يېزىدا بالىلارنى ئۇرۇپ ـ تىللىمايدۇ، قوش ھەيدەشكە سالمايدۇ، ئېتىزلىرىدا چېقىرتىكەن ئۇنمەيدۇ» دېگەنىدى، شۇڭا ئاشۇ يەرگە كېتىۋاتىمەن، — دېدى مەمەت.

— خوپ، ئۇ يېزىنىڭ ئىسمى نېمە ئىكەن؟ تۇرسۇن ساڭا ئېيتمىغانمۇ؟ — دېدى سۇلايمان.

مەمەت جىم بولۇپ قالدى، باش بارمىقىنى ئاغزىغا تىقىپ ئويلىنىپ تۇرۇپ كەتتى. ئاندىن بىردىنلا:

— ياق. يېزىنىڭ ئىسمىنى تۇرسۇن ئېيتىپ بەرمىگەنىدى، — دېدى.

— راست، ئاجايىپ ئىش ئىكەن، — دېدى سۇلايمان.

— راست، ئاجايىپ ئىش، — دەپ تەكرارلىدى مەمەت، — بىز تۇرسۇن بىلەن بىللە دېھقانچىلىق قىلاتتۇق. ئۇ بىر تاشنىڭ

ئۇستىدە ئولتۇرۇپ: «ئاھ، بىزنىڭ يېزىنى بىر كۆرسەڭ ئىدىڭ، تېشى، توپىسى ئالتۇندەك، دېڭىزى بار، قارىغايلىقلىرى بار، ئادەم كېمىگە چۈشۈپ دېڭىزدا ماڭسا ھەممە يەرگە بارالايدۇ» دېگەنىدى. تۇرسۇن ئۇ يەردىن قېچىپتىكەن. ئۇ ماڭا: «ئۇ يەردىن قاچقانلىقىمنى ھېچكىمگە ئېيتما» دېگەنىدى. شۇڭا، مەن ئانامغىمۇ ئېيتمىدىم.

مەمەت سۇلايمانىڭ قولىقىغا ئاستا پىچىرلاپ:

— سەنمۇ ھېچكىمگە ئېيتما جۇمۇ، تاغا، — دېدى.

— قورقما، ھېچكىمگە ئېيتمايمەن، — دېدى سۇلايمان.

كېلىنى ئورنىدىن تۇرۇپ چىقىپ كەتتى. بىردەمدىن كېيىن لىق تولدۇرۇلغان بىر تاغارنى يۇدۇپ كىردى. ئۇ تاغارنى ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇپ، ئاغزىنى ئېچىشى بىلەن غوزىلار تۆكۈلدى. غوزىلار تازىلانغان، ئاپپاق ئىدى، ھەربىر غوزا گويا بىر پارچە ئاق بۇلۇتقا ئوخشايتتى. بىردىنلا ئۆينىڭ ئىچىنى غوزا پۇرىقى بىر ئالدى.

— قېنى، كەل، مەمەت ئاۋاق، پاختىنى ئايرىيلى، ئۆزۈڭنى كۆرسىتىپ باق، — دېدى سۇلايمان خۇشخۇيلۇق بىلەن.

مەمەت ئاۋاق ئالدىغا بىر قۇچاق پاختىنى تارتىپ:

— ... پاختا ئايرىشمۇ ئىشمۇ ! — دېدى.

ئۇنىڭ ئۆگەنگەن ماھىر قوللىرى ماشىنىغا ئوخشاش ئىشلىگىلى باشلىدى.

— مەمەت ئاۋاق، — دېدى سۇلايمانىڭ ئوغلى، — ئەمدى ئۇ يېزىنى قانداق تاپسەن؟

مەمەت ئاۋاق بۇ سوئالدىن خورسىنىپ، ئۇھ تارتىپ:

— ئىزدەيمەن، — دېدى، — ئۇ يېزىنىڭ يېنىدا دېڭىز بار، ئىزدەيمەن ـ دە.

— بىلەمسەن، مەمەت ئاۋاق، — دېدى بوۋاينىڭ ئوغلى، — دېڭىز بۇ يەردىن نەق ئون بەش كۇنلۇك يىراقتا.

— ئىزدەيمەن، ئۆلسەمۇ دەگىرمەن ئولۇكقا قايتمايمەن...

ھەرگىز قايتىپ بارمايمەن، زادىلا قايتمايمەن، — دېدى مەمەت ئاۋاق.

سۇلايمان سۆزگە ئارىلاشتى:

— ماڭا قارا، مەمەت ئاۋاق، دەردىڭ بار ئوخشايدۇ، ئېيتقىنا، نېمىشقا بۇ سەپەرگە ئاتلاندىڭ؟

مەمەتنىڭ قوللىرى ئىشتىن توختىدى.

— سۇلايمان تاغا، — دېدى ئۇ، — ئالدىرىما، ساڭا ھەممىنى سۆزلەپ بېرىمەن، دادام ئۆلۈپ كەتكەن، يالغۇزلا ئانام بار، باشقا ھېچكىمىم يوق. مەن ئابدى ئاغىنىڭ يېرىنى تېرىيتتىم، — گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە كۆزىگە لىق ياش كەلدى. گېلىغا بىرنېمە تىقىلغاندەكلا بولدى. ئۆزىنى تۇتۇۋالدى، بولمىسا يىغلاپ تاشلايتتى، — ئۇنىڭ يېرىنى ئىككى يىل تېرىدىم. چېقىرتكەن سانجىلىدۇ، پۇتلىرىمنى ئىت تالىغاندەك قىلىۋېتىدۇ. ئەنە شۇنداق يەرنى تېرىدىم. ئابدى ئاغا ھەر كۈنى مېنى ئۆلگۈچە ئۇرىدۇ. تۇنۇگۈن ئەتىگەندىلا يەنە ئۆلگۈدەك ئۇردى، بەدىنىم تىتىلىپ كەتتى. شۇڭا، ئۇ يەردىن قاچتىم. ھېلىقى يېزىغا كېتىمەن. ئابدى ئاغا مېنى ئۇ يەردىن تاپالمايدۇ، ئۇ يېزىدا خەقنىڭ يېرىنى تېرىيمەن، مېلىنى باقمەن، خالىسا بالىسى بولىمەن.

«بالىسى بولىمەن» دەۋاتقاندا سۇلايمانىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە تەلمۈرۈپ قاردى. مەمەتنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى، ئەگەر يەنە بىر ئېغىز سۆزلىسە ئۆزىنى تۇتالماي يىغلىۋېتەتتى. شۇڭا، سۇلايمان ئابدى ئاغا توغرىسىدىكى گەپنى توختىتىپ، سۆزىنى باشقا ياققا بۇرىدى:

— ماڭا قارا، مەمەت ئاۋاق، ئۇنداق بولسا ئۆيۈمدە قالغىن، — دېدى.

مەمەت ئاۋاقنىڭ چىرايى ئېچىلدى، پۇتۇن ۋۇجۇدىنى خۇشاللىق قاپلىدى.

— دېڭىز بەك يىراقتا، مەمەت ئاۋاق، ھېلىقى يېزىنى

ئوڭايلىقچە تاپقىلى بولمايدۇ، — دېدى سۇلايماننىڭ ئوغلى.

پاختا ئادالىنىپ بولدى. ئۆينىڭ ئىچىگە قاپقارا كېۋەز قۇرتى يامراپ كەتتى، ئۇلار ھەر ياققا يۈگۈرمەكتە ئىدى...

ئوچاقنىڭ يېنىغا بىر ئورۇن سېلىندى. مەمەتنىڭ ئۇيقۇسى كېلىپ كۆزلىرىنى ئاچالمايتتى. ئۇ ئورۇنغا ئىنتىزارلىق بىلەن قارايتتى. سۇلايمان خېلى بۇرۇنلا مەمەتنىڭ ئەھۋالىنى سەزگەنىدى.

— قېنى يات، — دەپ ئورۇننى كۆرسەتتى سۇلايمان.

مەمەت ھېچنېمە دېمەستىنلا ئورۇنغا ئۆزىنى ئاتتى. تىزلىرىنى مەيدىسىگە تىرىدى. ئۇنىڭ پۇتۇن بەدىنى ئۇرۇپ چېقىۋەتكەندەك زىڭىلداپ ئاغرىيتتى.

مەمەت ئۆز ـ ئۆزىگە: «بالا بولمەن، ئەلۋەتتە بالا بولمەن، ئانام ئىزدىسە ئىزدەپ تۇرسۇن، ئابدى ئاغا ئىزدىسۇن مەيلى، قىيامەتكىچە ئىزدىسۇن، ھەرگىز قايتىپ بارمايمەن» دەپ پىچىرلايتتى.

مەمەت تاڭ ئېتىشتىن ئىككى سائەت بۇرۇن، ھەر كۈنى ئېتىزغا ماڭىدىغان ۋاقتىدا چۆچۈپ ئويغاندى. ئورنىدىن تۇرۇپ تاشقىرىغا چىقتى. ئۇيقۇلۇق ھالدا ھاجەت قىلغاندىن كېيىن ئاندىن ئېسىگە كەلدى. ئاخشامقى ئىشلارنى، ئۇزۇن ساقاللىق سۇلايمان بوۋاينى ئەسلىدى. «بۇ سۇلايمانىڭ ئوغلى، — دېدى ئىچىدە، — ھېلىقى يېزىغا بېرىپ نېمە قىلىمەن؟ سۇلايمان تاغامغا بالا بولمەن، مۇشۇ يەردە قالىمەن، ھەرگىز كەتمەيمەن.»

ئەتىگەنلىك سوغۇقنى قۇياش ئىللىتتى. مومای ئوچاقتىن قازاننى چۈشۈردى، ئوچاق يېنىدىكى ئىسسىق تاماق مەززىلىك پۇرايتتى. سۇلايمانىڭ ئوغلى خېلى بۇرۇنلا ئېتىزغا كەتكەن، سۇلايمان بولسا چومىنىڭ قېشىدا ئولتۇرۇپ ئاخشام ئېشىپ قالغان ئىشنى باشلۇۋتكەنىدى.

— سۇلايمان، — دەپ چاقىردى مومای، — تاماق سوۋۇپ قالدى، كېلىپ ئىچىۋال!

— مېھمان قوپتىمۇ؟ — سورىدى سۇلايمان.

— بىچارە بالا، — دېدى مومای، — تۇنۇگۈن بەك ھېرىپ كېتىپتىكەن، كېچىچە جۆيلۈپ چىقتى.

— ئويغاتما، تۇنۇگۈن بىر كۈن يول يۈرۈپتۇ، چىرايىدىن ھارغانلىقى بىلىنىپ تۇرىدۇ، — دېدى سۇلايمان.

— ئۇ نېمىشقا قېچىپتىكەن؟ — سورىدى مومای.

— بەك خارلىنىپ قاپتۇ، — دەپ جاۋاب بەردى بوۋاي.

— ئۇۋال، — دېدى مومای، — نېمىدېگەن چىرايلىق بالا. مۇناپىقلار مۇشتىتەك بالىدىن نېمە تەلەپ قىلاتتىكى؟

— ئۆيىمىزدە خالىغىنىچە تۇرسۇن، — دېدى بوۋاي.

بۇ چاغدا مەمەت كېرىلىپ ئويغاندى. كۆزلىرىنى ئۇۋۇلداپ، ئوچاق تەرەپكە قارىدى. ئاغزى ئوچۇق قازاندىن ھور چىقىۋاتاتتى. ھويلىغا قارىدى، ئىشىكتىن كۈن نۇرى پىچاق بىسىدەك چۈشۈپ تۇراتتى. ھالسىز بەدىنىنى كۆتۈرۈپ ئورنىدىن قوپتى.

سۇلايمان مەمەتنىڭ ئەندىشىسىنى كۆرۈپ:

— قورقما، بالام، — دېدى، — ھېچقىسى يوق، ئۇخلاۋەر.

مەمەت ئارقىسىغا يېنىپ ئوچاق بېشىدىكى ئىشىكنى ئېلىپ ھويلىغا چىقتى. يۇزىنى پاكىز يۇغاندىن كېيىن سۇلايمانىڭ قېشىغا كېلىپ، ئۇنىڭ ئىشىغا قاراپ تۇردى.

— كېلىكلار، تامىقىكلارنى يەكلار، تاماق سوۋۇپ قالدى، — دەپ قايتا چاقىردى مومای.

سۇلايمان چومىنىڭ قېشىدىن قوپۇپ كىيىملىرىنى قاقتى. مەمەتكە قاراپ كۆزىنى قىسىپ كۈلۈپ قويۇپ:

— يۇر، تاماق يەيلى، — دېدى.

تاماق سۇتلۇك كۆجە ئىدى. سۇت بىلەن بۇغداينىڭ پۇرىقى قوشۇلۇپ مەززىلىك بىر پۇراقنى ئايلانغانىدى. ئۇلار ياغاچ قوشۇقلار بىلەن كۆجىنى ئىچىشتى. كۆجە مەمەتكە بەك تېتىدى.

«بالا بولمەن، زادى» دېدى ئىچىدە.

سۇلايمان چومنى تىكىپ بولۇپ، ئىچىگە قۇرۇق ئوت ـ چۆپلەرنى تىقىۋاتاتتى. ئوت ـ چۆپلەر بوۋاينىڭ قاتمال، ئۇزۇن بارماقلىرى ئارىسىدىن تۆكۈلۈپ تۇراتتى.

كۆز قۇياشىنىڭ پارلاق نۇرى ھەممە ياقنى يورۇتقان، سۇلايمان قۇرۇق ئوت ـ چۆپلەرنى ئارىلاشتۇرغانچە، ئۇششاق ئالتۇن رەڭلىك چاڭ كۆتۈرۈلەتتى. چاڭ ـ توزان كۆن نۇرى ئاستىدا پارقىراپ ھەر ياققا تارقىلاتتى.

ـــ ئابدى ئاغا سېنى قىينىدىمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى سۇلايمان.

مەمەت مۇنداق سوئالنى كۈتمىگەنىدى، ئۇ تەمكىن ھالدا مۇنداق دېدى:

ـــ مېنى ئۆلگۈدەك ئۇراتتى، قىشنىڭ سوغۇقىدا چېقىر تىكەنلىكتە يالاڭ ئاياغ يەر ھەيدىتەتتى، ئۈرۈپ ئۆلتۈرەي دەيتتى. بىر قېتىم شۇنداق قاتتىق ئۇردىكى، بىر ئاي ئورنۇمدىن تۇرالمىدىم. ئۇ ھەممىمزنى ئۇراتتى، لېكىن مېنى بەكرەك ئۇراتتى. ئانامنىڭ ئېيتىشىچە، ئەگەر ساڭا موللىنىڭ تۇماڭا بولمىغان بولسا، مەن ئاللىقاچان ئۆلۈپ قالىدىكەنمەن...

ـــ دېمەك، بۇ يەردە قالىدىكەنسەن ـ دە؟ ـــ دەپ سورىدى سۇلايمان.

ـــ ھېلىقى يېزىدا مېنىڭ نېمە ئىشىم بار، بۇ يەردىن ئون بەش كۈنلۈك يىراقلىقتىمىش، دېگەنىڭ بارمىش، ماڭا نېمە ئىدى! ئۇ يەردە چېقىرتىكەن بولمىسا، بۇ يەردىمۇ يوق ئىكەن. بۇ يەردە قالمەن. مېنى بۇ يەردىن ھېچكىم تاپالمايدۇ، شۇنداق ئەمەسمۇ؟ دەگىرمەن ئۆلۈك يېزىسى بەك يىراقتا قالدى، مېنى ھېچكىم تاپالمايدۇ، شۇنداقمۇ؟ ـــ دېدى مەمەت.

ـــ ئەخمەق بالا، بىلىپ قوي، دەگىرمەن ئۆلۈك يېزىسى مۇشۇ تاغنىڭ كەينىدە، كەلگەن يولۇڭنى بىلەمەمسەن؟ ـــ دېدى سۇلايمان.

مەمەت ھەيران بولۇپ قېتىپ قالدى، كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. پۇتۇن ئۇمىدى

سۇغا چىلاشتى. بىرنەچە دېمەكچى بولدى ـ يۇ، لېكىن تىلى گېلىغا قاپلىشىپ قالغاندەك سۆزلىيەلمەي قالدى. ئاسماندا لاچىنلار ئايلىنىپ يۇرەتتى. مەمەت ئۇنىڭغا تىكىلدى. سۇلايمانغا بىرئاز يېقىن كېلىپ:

ـــ مەن ھېلىقى يېزىغا بېرىپ باشقا بىر كىشىگە بالا بولسام قانداق؟ ئابدى ئاغا مېنى بۇ يەردىن تېپىۋالسا ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويمىدۇ، ـــ دېدى.

ـــ ماڭ، ئاشۇ يېزىغا كەت، شۇ يەردە بىرىگە بالا بول، ـــ دېدى سۇلايمان قېيىدىغان ھالدا.

ـــ مەن سېنىڭ ئوغلۇڭ بولسام قانداق ئوبدان بولاتتى، ـــ دەپ خۇشامەت قىلدى، ـــ ئوغلۇڭ بولۇپ قالسام نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى، لېكىن...

ـــ لېكىن دېگىنىڭ نېمىسى؟ ـــ دەپ سورىدى سۇلايمان.

ـــ مېنى تېپىۋالمىغان بولسا، ئابدى ئاغا خۇدانمۇ ئۇنتۇيدۇ... مېنى قېيما ـ چېيما قىلىۋېتىدۇ، ـــ دېدى مەمەت.

ـــ نېمە ئىلاج؟ ـــ دەپ بېشىنى كۆتۈرۈپ مەمەتكە قارىدى سۇلايمان. مەمەتنىڭ يۈزى تاتىرىپ، يوغان كۆزلىرى غەمگە تولغانىدى. مەمەت سۇلايماننىڭ ئۆزىگە قارىغانلىقىنى سېزىپ تېخىمۇ يېقىن كېلىپ ئۇنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ:

ـــ قانداق قىلىش كېرەك؟ ـــ دېدى ۋە پۇتۇن ئارزۇلىرىنى كۆزىگە يىغىپ ئۇنىڭغا تەلمۈردى.

ـــ قورقما، ـــ دېدى سۇلايمان.

مەمەت ھەم خۇشاللىق، ھەم قورقۇنچىنى ئىپادە قىلغۇچى بىر خىل ئاچچىق كۈلكە بىلەن كۈلدى.

سۇلايمان ئىشىنى پۈتكۈزۈپ ئورنىدىن تۇردى ۋە مەمەتكە:

ـــ ماڭا قارا، مەمەت ئاۋاق، ئۇدۇلدىكى ئۆيدە بىر ئىشىم بار، شۇ يەرگە بارماقچىمەن، سەن نېمىنى خالىساڭ شۇنى قىل. يېزىنىڭ ئىچىنى ئايلىنىپ چىق، ـــ دېدى.

مەمەت ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ يېزا ئىچىگە يول ئالدى. بۇ

يىگىرمە ـ يىگىرمە بەش ئۆيلۇك يېزا ئىدى. ئۆيلەرنىڭ تاملىرى مايماق ـ سايماق تاشلاردىن بولۇشىغا قويۇرۇلۇپ، قارا لاي بىلەن سۇۋالغانىدى. ئۆيلەر يەردىن بىر مېتىرچە كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى.

ئۇ، يېزىنىڭ بۇ بېشىدىن ئۇ بېشىغا چىققۇچە ئايلاندى. بالىلار بىر دۆۋە قىغ ئۈستىدە ئويناۋاتاتتى. ئۇ، خوتۇنلارنى كۆردى، ئۇلار ئۆيلەرنىڭ تەسكەي تەرىپىدە توپ ـ توپ ئولتۇرۇپ يىپ ئېگىرىشەتتى. ئۇ، يالغۇز بىر ئىتنىمۇ كۆردى، قۇيرۇقىنى قىسىپ، قورققان هالدا تام ياقىلاپ كېتىۋاتاتتى. بۇ يېزىنىڭ هەممە يېرى قىغ دۆۋىلىرى بىلەن تولغانىدى. مەمەت كەچكىچە يېزىنى ئۆيمۇ‌ئۆي ئايلىنىپ چىقتى. هېچكىم ئۇنى قەيەردىن كەلدىڭ، نەگە بارىسەن دېمىدى. ئۆز يېزىسىدا بولسا بىر يات ئادەمنى كۆردىمۇ، هەممە بالا ئۇنىڭ چۆرىسىگە ئولىشىۋالاتتى. بۇ باشقىچە بىر يېزا ئىكەن. بۇ ئىش ئۇنىڭغا ئانچە ياقمىدى. ئۆيگە كېلىۋاتقاندا سۇلايمانىنى ئۇچراتتى.

ـــ هە، مەمەت ئاۋاق، ئۆيگىمۇ كەلمىدىڭ، قانداقراق؟ ـــ دەپ سورىدى سۇلايمان.

ـــ ياخشى ! ـــ دېدى مەمەت.

شۇ كۈندىن كېيىن مەمەت بىرنەچچە كۈن يېزىنىڭ ئىچىنى يەنە كەزدى. بىرقانچە بالا بىلەن دوست بولۇپمۇ قالدى. ئۇلار بىلەن كوكوچ[1] ئويناشقا ئۇنىڭدىن ئۈستىسى چىقمىدى. ئەمما، مەمەت بۇ هۈنەرى بىلەن مەغرۇرلانمىدى. مەمەتنىڭ ئورنىدا باشقا بالا بولسىدى، چوقۇم ماختانغان بولاتتى، بۇنى بالىلارنىڭ ئىشى دېگەندەك، مۇرىسىنى قىسىپ قويياتتى. شۇ سەۋەبتىن مەمەتنىڭ ئۇلارنى يېڭىشى بالىلارنى رەنجىتمىدى.

توروس تېغىنىڭ كۈز يامغۇرى باشلاندى. توروس تېغىنىڭ يامغۇرى خۇددى كۈز ياپراقلىرىغا ئوخشاش يوغان ـ يوغان

[1] بىر خىل بالىلار ئويۇنى.

چۈشەتتى. هاۋا گۈلدۈرلەيتتى، يېزىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى تاغدىن تاشلارنى تۈزلەڭلىكە دومىلىتىپ چۈشۈرەتتى. تاغ قويۇق ئورمانلىق ئىدى. يوغان ـ يوغان دەرەخلەر بار ئىدى. ئورمان تولىمۇ قويۇق ئىدى.

بىر كۈنى مەمەت سۇلايمانىنىڭ قېشىغا كېلىپ:

ـــ سۇلايمان تاغا، مۇشۇنداق بىكار يۈرۈۋەرسەم قانداق بولىدۇ؟ ئىچىم سىقىلىدۇ، بىكارغا نان يەۋاتىمەن، ـــ دېدى.

ـــ تۈرۈپ تۇر، نېمە ئالدىرايسەن؟ ساڭىمۇ ئىش تېپىلىپ قالار، مەمەت ئاۋاق، ـــ دېدى سۇلايمان.

بىرقانچە كۈندىن كېيىن يامغۇر توختىدى، نەم تاشلار، قىيالار، دەل ـ دەرەخلەر، يەر ـ جاهان قۇياش نۇرىدا يالتىرايتتى. هەممە يەردىن هور كۆتۈرۈلەتتى، يېزىنىڭ نەم هاۋاسىدىن قىغنىڭ پۈرىقىمۇ كېلەتتى. بەزىدە كۈمۈشتەك بۇلۇتلار كۈن نۇرىنى توسۇۋالاتتى.

مەمەت ئاۋاق ئىشىك ئالدىدىكى تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ سۇلايمان خام تېرىدىن تىكىپ بەرگەن چورۇقىنى كىيىۋاتاتتى. چورۇق هۆل ئىدى. چورۇقنىڭ ئۈستىدىكى كۆكۈچ تۈكلەر ئۇنىڭ تاينىچا تېرىسىدىن تىكىلگەنلىكىنى كۆرسىتەتتى.

چورۇقنى كىيگەندىن كېيىن مەمەت خۇشاللىقىدىن ئۇچقۇدەك بولدى.

سۇلايمان كېلىپ مەمەت ئاۋاقنىڭ باشتىن ـ ئايىغىچە قاراپ چىقتى. ئۇنىڭ چورۇقنى تارتىشىنى تاماشا قىلدى. مەمەتنىڭ قولى چورۇق تارتىشقا ئەپلىك ئىدى ... بوغقۇچلىرىنى رەتلىك ئۆتكۈزۈپ ئارقىدىن چىڭ تارتىپ باغلىدى.

ـــ مەمەت ئاۋاق، ـــ دېدى سۇلايمان، ـــ سەن چورۇق تارتىشقا ئۇستا ئىكەنسەن.

مەمەت ئاۋاق بېشىنى كۆتۈرۈپ كۈلۈمسىرىدى:

ـــ مەن چورۇق تىكىشنىمۇ بىلمەن، سۇلايمان تاغا، ـــ دېدى، ـــ ئەمما سەن بۇنى ياخشى تىكىپسەن.

مەمەت ئاۋاق ئورنىدىن تۇردى. ئۇ بىرقانچە قېتىم چاك ـ چاك دەسسەپ باقتى، ئون ـ ئون بەش قەدەم مېڭىپ ئارقىسىغا ياندى. يەنە بىرئاز مېڭىپ چورۇقلىرىغا قارىدى ۋە خۇشال بولدى. سۇلايمانناك ئۇدۇلىغا كېلىپ:

ـــ ئايىغىمغا تازا دەل كەلدى، ـــ دېدى.

ئۇلار يولغا چىقتى. يولدا مەمەتنىڭ كۆزلىرى هامان چورۇقتا ئىدى. بەزىدە ئىلدام ماڭاتتى، بەزىدە ئاستا ماڭاتتى، بەزىدە توختاپ چورۇقىغا سەپسېلىپ قارايتتى، هەتتا بەزىدە ئېگىلىپ چورۇقىنى سىلاپ قويۇاتتى.

سۇلايمان مەمەت بىلەن تەڭلا خۇشاللاندى ۋە ئۆز ئىشىدىن رازى بولدى:

ـــ مەمەت، ساڭا بەك يارىدىغۇ دەيمەن؟ ـــ دېدى.

ـــ ئايىغىمغا تازا ئوبدان كەلدى. بۇنداق چورۇقنى ياخشى كۆرىمەن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى مەمەت.

ـــ قارا، ئەگەر هېلىقى يېزىغا كەتكەن بولساك، ساڭا بۇنداق چورۇقنى هېچكىم تىكىپ بەرمەيتتى.

ـــ ئۇ يېزىدىكىلەر ئاياغ كىيىم كىيىمەمدۇ؟ ـــ دەپ گويا بىلمەيدىغاندەك ساددىلىق بىلەن سورىدى مەمەت.

ئۇنىڭ ئۇقمايدىغانلىقىنى ياكى ساددىلىقىنى بايقىيالماي:

ـــ كىيىدۇ، ئەمما چورۇق كىيىمەيدۇ، ـــ دەپ جاۋاب بەردى سۇلايمان.

ـــ ئۇقتۇم، ـــ دېدى مەمەت.

ئۇلار ماڭا ـ ماڭا يېزىنىڭ چېتىگە چىقىشتى. مەمەت بىردىن خۇشاللىنىپ كەتتى. ئېتىزلار نېرىقى تاغنىڭ ئېتەكلىرىگە قەدەر سوزۇلغانىدى. بۇ ئېتىزلاردا ئىش يوق ئىدى. چېقىر تىكىنى بولمىسىمۇ ئىشلەۋاتقانلار يوق ئىدى. بۇ ئېتىزلار تاشلىق ئېتىزلار ئىدى. مەمەت توختاپ:

ـــ نەگە بارىمىز سۇلايمان تاغا؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ ئۇيان ـ بۇيانىنى ئارىلاشقا چىقتۇق ـ دە، ـــ دېدى

سۇلايمان.

مەمەت قايتا سورىمىدى، مېڭىشنى داۋاملاشتۇرۇشتى. مەمەتنىڭ يېڭى چورۇقى لاي بولۇپ كەتتى، مەمەت چورۇقىغا يېپىشقان لايلارنى ئىچىدە تىللايتتى.

يېزا يىراقتا قالدى، يېزىدىكى بىر ـ ئىككى ئۆيدىن چىقىۋاتقان تۇتۇندىن باشقا هېچنېمە كۆرۈنمەيتتى.

ـــ قۇلاق سال، مەمەت، ـــ دېدى سۇلايمان، ـــ مانا مۇشۇ يەرلەردە ئۆچكىلەرنى باقىسەن، ئاۋۇ يەرلەرگىچە بارساڭمۇ بولىدۇ. پەقەت ئاۋۇ تۆپلىكنىڭ كەينىگە ئۆتمە. ئۇ يېقى سىلەرنىڭ يېزاڭلار، سېنى تۇتۇپ كېتىدۇ.

ـــ بارمايمەن، ئېيتىپ قويغىنىڭ ياخشى بولدى، ـــ دېدى مەمەت.

ـــ يۇر، قايتايلى، ـــ دېدى سۇلايمان.

ئۇلار قايتىشتى. ئاسماندىكى بۇلۇتلار ئاپپاق ئىدى. تاشلىق دالادىكى خامانلار توق يېشىل رەڭلىك ئارالدەك كۆرۈنەتتى. ئېگىز ئۆسكەن ئوت ـ چۆپلەرنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يېرىگە يېپىشقان قۇلۇلىلەر كۆزگە تاشلىناتتى.

ـــ هەي مەمەت ئاۋاق، ئۆچكە ساقاللىق ئابدى ئاغا سېنى بەك قىينىدىمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى سۇلايمان.

مەمەت توختىدى. سۇلايمانمۇ توختىدى، مەمەت يېڭى چورۇقلىرىغا يەنە بىر قېتىم كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى.

ـــ مەشەدە بىردەم ئولتۇرايلى، ـــ دېدى سۇلايمان.

ـــ ماقۇل، ـــ دېدى مەمەت ۋە ئەھۋالىنى سۆزلەشكە باشلىدى:

ـــ سۇلايمان تاغا، ساڭا ئېيتسام، دادام ئۆلگەن هامان ئابدى ئاغا هەممە نەرسىمىزنى تارتىۋالدى. ئانام بىر ئېغىز گەپ قىلىپ قويسا، ئۆلگۈچە ئۇراتتى، مېنى قولۇمدىن تۇتۇپ يەرگە ئاتاتتى. بىر قېتىم مېنى بىر دەرەخكە ئىككى كۈن باغلاپ قويدى، چۆلنىڭ ئوتتۇرىسىغا تاشلاپ كەتتى. يائاللا، شۇ يەردە ئىككى

كۈن باغلاقلىق تۇردۇم. ئانام كېلىپ قۇتقۇزۇۋالدى. ئانام كەلمىگەن بولسا بۆرىلەر يەپ كېتەتتى.

سۇلايمان ئۆھ تارتتى ۋە:

— دېمەك، ئىشلىرىڭ مۇشۇنداق دېگىن، مەمەت ئاۋاق؟ — دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئارقىدىن مەمەتمۇ تۇردى.

— دېگىنىمدەك قىل، مەمەت. ئاۋۇ دۆڭنىڭ ئارقىسىغا ئۆتمە. بىرەرى كۆرۈپ قېلىپ خەۋەر قىلىپ قويسا، ئۆچكە ساقال ئابدى ئاغا سېنى تۇتۇپ كېتىدۇ، — دېدى سۇلايمان.

مەمەت:

— خۇدايىم ساقلىسۇن، — دېدى.

ئەتىسى مەمەت سەھەر ئويغاندى. ئورنىدىن تۇرۇپ دەرھال ھويلىغا چىقتى، ئۇپۇق ئاستا - ئاستا ئاقارماقتا ئىدى. ئۇ سۇلايمان ياتقان تەرەپكە باردى. سۇلايمان خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتاتتى. ئۇنى تۇرتۇپ ئويغاتتى.

سۇلايمان ئۇيقۇلۇق ھالدا:

— ھە ! سەنمىدىڭ، مەمەت ئاۋاق، نېمە ئىش بولدى؟ — دەپ ئاستا سورىدى. مەمەت پەخىرلەنگەن ھالدا:

— ھەئە، مەن، — دېدى، ئارقىدىن، — خېلى ۋاق بولۇپ قالدى، ئۆچكىلەرنى ھەيدەپ چىقاي، — دېدى.

سۇلايمان دەررۇ ئورنىدىن تۇرۇپ مومايىنى ئىزدىدى. مومای خېلى بۇرۇن تۇرغان بولۇپ، ھويلىدا سىيىر سېغىۋاتاتتى، ئۇ، خوتۇنىغا قاراپ:

— مەمەتكە يەيدىغان بىر نەرسە تەييارلاپ بەر، — دېدى.

مومای سۆت يۇقى قوللىرىنى ئىشتىكى سۇدا يۇيۇپ تۇرۇپ:

— بولدىلا، قالغىنىنى ئاخشاملىققا ساغاي، — دېدى. تاماقنى ناھايىتى چاپسان تەييارلاپ بولدى. ئوچاقتا قاينىۋاتقان كۆجىنى ئۈسۈپ مەمەتنىڭ ئالدىغا قويدى. مەمەت كۆجىنى بىردەمدە سۇمۇرۇپ ئىچىۋالدى. ئازغىنا يېمەكلىكنى بېلىگە تۇگىدى - دە، ئۆچكىلەرنى ھەيدەپ ماڭدى. بېشىدىن مايلىشىپ كەتكەن بۆكسىنى

ئېلىپ ئۆچكىلەرنىڭ ئۈستىگە ئاتتى. «چەگ - چەگ ... ياشا ...»

ئارقىسىدىن سۇلايمان:

— قەدىمىڭ خەيرلىك بولسۇن، — دەپ ۋارقىرىدى ۋە مەمەت ئۆچكىلەر بىلەن بىللە كۆزدىن غايىب بولغۇچە قاراپ تۇردى.

سۇلايمان ئۆز - ئۆزىگە: ئاھ بالىلىق، بالىلىق دېگەن شۇ - دە... دېدى.

مومای يېنىغا كېلىپ:

— نېمىگە قايغۇرۇۋاتىسەن؟ — دېدى، — نېمە دەردىڭ بار؟

سۇلايمان ئۆھ تارتقان ھالدا:

— ئاۋۇ بالىغا قارا، ئۆچكە ساقال ئابدى ئاغا ئۇنىڭغا نېمىلەرنى قىلمىغان ! بالىنىڭ ھالىغا قاراپ يۈرىكىڭ ئېزىلىپ كېتىدۇ. دادىسىنى تونۇيتتىم. مۆمىن، ياۋاش ئادەم ئىدى. بالىنىڭ ئەھۋالىغا قارىغىنا ! جېنىدىنمۇ كېچىپ، ئۆزىنى تاغلارغا، يىرتقۇچ ھايۋانلار ئارىسىغا ئېتىپتۇ... ھالىغا ۋاي !

— ۋاي سۇلايمان، — دېدى مومای، — سەنمۇ ھەممە نەرسىنى ئۆزۈڭگە دەرد قىلىۋالسەن. ئىچكىرىگە كىرىپ تامىقىڭنى يەۋال.

3

كەچ كىردى. ھەممە ئېتىزدىن قايتتى، مەمەت ئاۋاق قايتمىدى. كۈن ئولتۇردى، مەمەت ئاۋاق كەلمىدى. قاراڭغۇ چۈشتى، مەمەت ئاۋاق يەنىلا كەلمىدى.

يان قوشنىسى زەينەپ مەمەتنىڭ ئانىسىنى چاقىردى:

— دۆنە ! دۆنە ! مەمەت تېخى كەلمىدىمۇ؟

دۆنە يىغلامسىرىغاندەك:

— كەلمىدى، يەڭگە. مەمتىم تېخى كەلمىدى، قانداقمۇ قىلارمەن؟ — دېدى.

زەينەپ دۆنەگە بۇ سۆزنى ئون قېتىمدەك ئېيتقانىدى. يەنە

شۇنى تەكرارلىدى:

— بېرىپ ئابدى ئاغىدىن سورا، بەلكى ئۇ يەرگە بارغاندۇ. بېرىپ سورىغىن، يەڭگە، ھەي ي ... سەن شورلۇقنىڭ بېشىغا نېمىلەر چۈشمىدى. ۋاي بىچارە دۆنە !

— بېشىمغا نېمىلەر كېلىۋاتىدۇ ـ ھە، ھەي شور پېشانەم، مەمتىم يېزىغا قايتقان بولسا، ھايال قالماي ئۆيگە كېلەتتى. ئابدى ئاغىنىڭ ئۆيىدە بىرەممۇ تۇرمايدۇ. شۇنداقتىمۇ، بېرىپ باقاي... بەلكى ... — دېدى دۆنە.

ئاسماندا ئاي يوق ئىدى. ھاۋا بۇلۇتلۇق بولغاچ يۇلتۇزلارمۇ كۆرۈنمەيتتى. قاراڭغۇلۇق، ئاجايىپ بىر قاراڭغۇلۇق ئىدى. دۆنە ئابدى ئاغىنىڭ ئۆيىگە قاراپ يولغا چۈشتى، قاراڭغۇدا تەمتىرەپ ماڭاتتى. ئالىقاندەك پەنجىرىنىڭ يوچۇقىدىن سۇس يورۇق كۆرۈندى. ئۇ يورۇققا قاراپ ماڭدى. يېقىن كەلگەندە بولسا يۇرىكى دۇپۇلدەپ، بىردەم تۇرۇۋالدى، پۇت ـ قولى تىترەيتتى. چىشىنى چىڭ چىشلىدى. كېيىن نېمىشقىدۇر ناھايىتى پەس، ئۆلۈك بىر ئاۋازدا دېدى:

— ئابدى ئاغا، ئابدى ئاغام، ئايىغىڭىزغا يىقىلاي، ئابدى ئاغام، ئوغلۇم مەمەت تېخى قايتمىدى. ئۆيىڭىزدىمكىن دەپ كەلدىم.

ئىچكىرىدىن قاتتىق ھۆركىرىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى:

— كىم بۇ؟ بۇ كېچىدە نېمىدەپ كەلدىڭ؟...

دۆنە تەكرارلىدى:

— سادىغاڭ كېتەي، ئابدى ئاغا ! مەمەت كەلمىدى. بۇ يەردىمكىن دەپ كەلدىم، بۇ يەرگە كەلمىدىمۇ؟

ئىچكىرىدىن يەنە ھۆركىرىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى:

— سەنمىدىڭ دۆنە، خۇدا جاجاڭنى بەرسۇن.

— ھەئە مەن، باي ئاغا، — دېدى دۆنە.

— ئىچكىرى كىر، قېنى، نېمە دېمەكچىسەن؟

دۆنە قورۇنۇپ ئىچكىرىگە كىردى. ئابدى ئاغا مورا ئوچاقنىڭ

يېنىدىكى سۇپىدا يۆمشاق كۆرپە ئۈستىدە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇراتتى. بېشىدىكى دۇخاۋا شىلەپىسىنىڭ گىرۋىكى سول قۇلىقىغا تېگىپ تۇراتتى. ئۇ يولدا ماڭغاندىمۇ، يېزا، ھەتتا شەھەردىمۇ شۇنداق يۈرەتتى. بۇنىڭ بىلەن ئۇ سوپىلىقىنى كۆرسەتمەكچى بولاتتى. ئۇچىسىغا كەشتىلىك يىپەك كەمزۇل كىيگەنىدى. ئۇ چوڭ ـ چوڭ كەھرىۋالاردىن تىزىلغان تەسۇبىنى شاراقلاتماقتا ئىدى.

ئابدى ئاغا ئات يۈزلۈك، كۆك كۆزلۈك، مەڭزى قىپقىزىل، جىددىي قىياپەتلىك بىر ئادەم ئىدى.

— يەنە نېمە دەيسەن، قېنى سۆزلە ! — دەپ تەكرارلىدى ئابدى ئاغا.

دۆنە قوللىرىنى قوۋۇشتۇرغان، ئالدىغا سەل ئېگىلگەن ھالدا سول قولىنى ئوڭ قولىنىڭ ئالقىنىغا ئېلىپ توختىماستىن سىقاتتى.

— ئاغام، مەمتىم ئېتىزدىن تېخى كەلمىدى، بۇ يەردىمىكىن دەپ كەلدىم.

— ھە ! — دېدى ـ دە، ئورنىدىن تۇردى ئابدى ئاغا، — تېخىچە كەلمىدىمۇ؟ ۋاي ئىتنىڭ بالىسى، ئىت ـ دە ! تېخى كەلمىدىمۇ ! ئۆكۈزلىرىمچۇ؟

ئابدى ئاغا چاپىنىنى سۆرەشتۇرۇپ تېز ئىشىك ئالدىغا كەلدى ۋە تاشقىرىغا قاراپ ۋارقىراشقا باشلىدى:

— تۇرسۇن، ئوسمان، ئەلى قەيەردە سىلەر؟

ئۇچ ئاۋاز ئۇچ يەردىن:

— بىز بۇ يەردە، ئاغا ! — دەپ جاۋاب بېرىشتى.

— تېزرەك بۇ يەرگە كېلىڭلار ! — دېدى ئابدى ئاغا.

قاراڭغۇلۇقتىن ئۇچ كىشى يۈگۈرۈشۈپ چىقىشتى. بۇلاردىن بىرى قىرىق ياشلار چامىسىدىكى تۇرسۇن ئىدى. تۇرسۇن بەستلىك، قالغان ئىككىسى ئون بەش ياشلاردىكى بالىلار ئىدى.

— دەرھال ئېتىزلىققا بېرىپ ھېلىقى ئىتنىڭ بالىسىنى

ئىزدەڭلار، ئۆكۈزلىرىمنى تېپىپ كېلىڭلار، ئۆكۈزلىرىمنى تاپماي قايتماڭلار، ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ — دېدى باي.

— بىزمۇ شۇنى سۆزلىشۋاتاتتۇق، مەمەتكە نېمە بولغانىدۇ، نېمىشقا تېخىچە كەلمىدى دېيىشتۇق. بېرىپ ئىزدەيلى، — دېدى تۇرسۇن. دۆنە بىردىن ھۆكۈرەپ يىغلاشقا باشلىدى.

ئابدى ئاغا ئۇنىڭغا يىرگىنىپ قاراپ:

— بولدى، بولدى ! سېنىڭ بۇ كۆچۈكۈڭنى قانداق قىلسام بولار؟ ئەگەر ئۆكۈزلىرىمگە بىرنېمە بولسا، پاچىقىنى چېقىپ، ئۆلۈكىنى ئىتقا تاشلاپ بېرىمەن ! — دەپ ۋارقىرىدى.

تۇرسۇن، ئەلى، ئوسمانلار قاراڭغۇلۇققا كىرىپ كەتتى. دۆنەمۇ ئۇلارنىڭ كەينىگە چۈشتى.

تۇرسۇن دۆنەگە قاراپ:

— يەڭگە، سەن بارما، بىز ئىزدەپ تاپمىز، بەلكى ساپانىڭ بىر يېرىنى بۇزۇپ قويغاندۇ، بويۇنتۇرۇقنى سۈندۈرۈپ قويغاندۇ، قورقۇپ كېلەلمەيۋاتقاندۇ. سەن بارما، بىز تېپىپ كېلىمىز. قايتىپ كەتكىن، دۆنە يەڭگە، — دېدى.

— سادىغاڭ كېتەي باللىرىم، بالامنى تاپماي كەلمەڭلار، تۇرسۇن تاغىسى، ئوغلۇم ساڭا ئامانەت، بالامنى تاپماي قايتما ! بالامنى ساڭا تاپشۇردۇم، ئۇنى تاپماي قويما. ئوغلۇم سېنى تاغام دەپ بەك ياخشى كۆرەتتى، — دېدى دۆنە.

ئايال كەينىگە يېنىپ ئۆيىگە ماڭدى.

ئۇچ كىشى قاراڭغۇلۇققا كىرىپ كەتتى. كېچىدە يىراقلىشىپ كېتىۋاتقان ئاياغ تىۋىشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. كۆنگەن ئاياغلار ماڭىدىغان يوللىرىنى بىلەتتى. شېغىل تاشلىق ئېتىزلىققا چىقتى. ئاندىن تىك قىيادىن ئۆتتى. قىيانىڭ كەينىدە دەم ئېلىش ئۈچۈن ئولتۇردى. ئۇلار يانمۇيان تىزىلىشىپ چاپلىشىپ ئولتۇرۇشتى، ئۇزاققىچە جىم ئولتۇرۇپ قېلىشتى. بۇ مۇدھىش قاراڭغۇ كېچىدە ھاشاراتلارنىڭ ئاۋازىدىن ئۆزگە تاۋۇش ئاڭلانمايتتى.

بىرىنچى بولۇپ تۇرسۇن سۆز باشلىدى، ئۇ بىرىگە ئەمەس، كېچىگە مۇراجىئەت قىلاتتى:

— بۇ بالىغا نېمە بولغاندۇ — زادى، نەگىمۇ كەتكەندۇ؟

— كىم بىلسۇن... — دېدى ئوسمان.

— مەمەت ماڭا نېمە دېگەنلىكىدىن خەۋىرىڭلار بارمۇ؟ مەن يىراق بىر يېزىغا كېتىمەن، ئۆلتۈرۈۋەتسىمۇ بۇ يەردە تۇرمايمەن، دەيتتى، — دېدى ئەلى.

— مەمەت ساراڭلىق قىلىپ قېچىپ كەتمىسۇن يەنە، — دېدى تۇرسۇن.

— قاچقان بولسا، ياخشى قىپتۇ، — دەپ چىشلىرىنىڭ ئارىسىدىن ئىسقىرتقاندەك سۆزلىدى ئەلى.

— بەك ياخشى قىپتۇ ! — دېدى ئوسمان.

— بىزنىڭ كۆنمىز ئىتتىن بەتتەر، — دېدى ئەلى.

— چۇقۇر ئوۋاغا كەتسەك ئىدۇق كاشكى، — دېدى ئوسمان.

— چۇقۇر ئوۋا يېقىن، — دېدى تۇرسۇن، — يۇرەكىر دېگەن يەر بار، ئۇ مېنىڭ يېزام، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى تۇرسۇن، — كۆپ ئىشلىسەڭمۇ ئۆزۈڭگە خوجايىنسەن. ھېچ كىشى ئىشىڭغا ئارىلاشمايدۇ. ئېتىزغا قارىساڭ، خۇددى ئاسماندىكى ئاق بۇلۇتلار يەرگە چۈشكەندەك كۆرۈنىدۇ. كېۋەز ئەنە شۇنداق ئوخشايدۇ، تېرىۋالسەن ـ دە، بىر ئوككا① پاختىنى ئون قۇرۇش② تىن ساتسەن، بىر يازدا ئابدى ئاغا بەرگەندىن بەش ھەسسە كۆپ پۇل تاپالايسەن. ئادانا دېگەن بىر شەھەر بار، ھەممە يېرى ئەينەكتىن ياسالغان، كېچە ـ كۈندۈز پارقىراپ تۇرىدۇ، قۇياشنىڭ ئۆزى، ئۇنىڭ ئىچىدە كېزىسەن. ئۇلار ئۆيلەرنىڭ ئارىلىقىنى سوقاق③ دەپ ئاتايدۇ. چوڭ رەستىلەر ئەينەكتەك پارقىراپ تۇرىدۇ، خۇددى ياغ تۆكۈلسە يالىغۇدەك بەك پاكىز،

① ئوككا — تۇركىيەنىڭ ئېغىرلىق ئۆلچىمى بىرلىكى. 1 ئوككا 1283 گىرامغا تەڭ.

② قۇرۇش — تۇركىيەنىڭ پۇل بىرلىكى — پارچە پۇل.

③ سوقاق — كوچا.

پويىزلار كېلىپ ـ كېتىپ تۇرىدۇ. دېگىز يۈزىدە بىر يېزىدەك چوڭ كېمىلەر ئۆزۈپ يۈرىدۇ، دۇنيانىڭ نېرىقى تەرىپىگە بارىدۇ. ئۇمۇ قۇياشتەك يېنىپ تۇرىدۇ، يورۇقى كۆزنى چاقنىتىدۇ. بىر كۆردۈڭمۇ، زادى كۆزۈڭنى ئۇزالمەيسەن. پۈل دېگەن چۇقۇر ئوۋادا ئېرىقتىكى سۇدەك ئاقىدۇ، ئىشلىسەڭلا بولدى.

ئوسمان توساتتىن بىر سوئال تاشلىدى:

— دۇنيا نېمىدېگەن كەڭ ـ هە؟

— بەكمۇ كەڭ، — دېدى تۇرسۇن.

ئۇلار ئورنىدىن تۇرۇشقاندىمۇ تۇرسۇن يەنىلا يېزىسىنى ماختايتتى.

ئۇلار قىيالاردىن ئۆتكەندىن كېيىن چېقىرتكەنلىككە چىقىشتى. چېقىرتكەنلەر پاچاقلىرىنى تىلىشقا باشلىدى.

— مەمەت ھەيدەڭاتقان ئېتىز مۇشۇ يەردە ئىدى، — دېدى ئوسمان.

— بۇ يەرلەرنى مەن بىلمەيمەن، سىلەر بىلىسىلەر، — دەپ جاۋاب بەردى تۇرسۇن.

ئوڭ تەرەپتىن ئەلىنىڭ:

— دەل مۇشۇ يەر، — دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

— راست مۇشۇ يەرمۇ؟ — دەپ ئىشەنمىگەندەك سورىدى تۇرسۇن.

— دەل مۇشۇ يەر، پۇراپ باققىنا، ھەيدەلگەن يەرنىڭ پۇرىقى كېلىۋاتىدۇ، — دېدى ئەلى.

تۇرسۇن توختىدى، تولدۇرۇپ تىندى ـ دە، شۇنداق دېدى.

ئۇ تەرەپتىن ئوسماننىڭ:

— ئايىغىم ھەيدەلگەن تۇپراققا پېتىۋاتىدۇ، — دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

— مېنىڭمۇ، — دېدى ئەلى.

— توختاپ تۇرۇڭلار، مەنمۇ باراي، — دېدى تۇرسۇن.

ئۇلار توختاشتى، تۇرسۇن كەينىدىن يېتىشىۋالدى.

— ئەمدى ھەيدەۋاتقان يېرىنى تاپايلى، قانداق دەيسىلەر، — دېدى تۇرسۇن.

— ئۇنى تېپىش ئاسان، — دېدى ئوسمان، — تاپمىز.

— بەك توڭلاپ كەتتىم، — دېدى ئەلى.

— ئاۋۋال ئۇنى تاپايلى، ئاندىن ... — دەپ تەسەللى بەردى تۇرسۇن. دەل شۇ چاغدا ئوسماننىڭ يىراقتىن:

— بۇ يەردە چۆنەكلەر ئۆز پېتى تۇرىدۇ. بۇگۈن يەر ھەيدىمەپتۇ، — دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

ئەلى يېتىپ كېلىپ يەرنى ماڭداپ كۆردى، ھەيدەلگەن يەرنىڭ قىرىنى بىرقانچە قېتىم ئايلىنىپ چىقىپ:

— بۇگۈن مەمەت يەر ھەيدىمەپتۇ، چۆنەكلەر ئۆز پېتى تۇرىدۇ، — دېدى.

— ئۇ بىر پالاكەتكە يولۇقتىمۇ نېمە؟ — ئەنسىرەپ سورىدى تۇرسۇن. ئۇنىڭ ئاۋازىدا بىر خىل ھەيرانلىق بار ئىدى.

— ئۇنىڭغا ھېچنېمە بولمايدۇ. ئۇ شەيتانىنىڭ قېرىندىشى، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسە بولمىغاندۇ، — دېدى ئوسمان.

— تۇرسۇن ئاكا، سەن ئۇنى بىلمەيتتىڭمۇ؟ ئۇنىڭغا پالاكەت كېلەمتى ! — دەپ تەكتىلىدى ئەلى.

— خۇدايىم شۇنداق بولغىلى نېسىپ قىلسۇن. مەمەت بەك ئوبدان بالا، بىر يېتىم، — دېدى تۇرسۇن.

ئۇلار ھەيدەلگەن ئېتىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ توختاشتى. ئوسمان چاۋار تېرىپ كەلدى، ئەلى بىلەن تۇرسۇن سۆزلىشىۋاتقاندا ئۇ ئوت قالدى. ئۇلار ئوتنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى ۋە تۇرلۇك ئېھتىمالدا تەخمىن قىلىشتى: ھوشىدىن كېتىپ قالغان بولۇشى مۇمكىن، بۆرە كېلىپ ئۇنى يەپ قويۇشى ياكى ئوغرىلار ئۆكۈزلەرنى بۇلاپ كەتكەن بولۇشىمۇ مۇمكىن... يەنە قانچىلىك ئېھتىماللار بولسا ئۇ ھەقتە تەكرار ـ تەكرار سۆزلىشىشتى. ئەمما، بىرەر ئېھتىمالنى مۇقىملاشتۇرۇشقا ئامالسىز قېلىشتى. ھەممە ئېھتىمالنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئىدى،

بىرىنىڭمۇ بولماسلىقى ھەم مۇمكىن ئىدى.

تۇرسۇننىڭ يۈزىگە ئوتنىڭ يالقۇنى چۈشۈپ، يۈزىنى قىزىل مىس رەڭگىگە كىرگۈزدى، چىرايىدا بىلىنەر ـ بىلىنمەس خۇشاللىق تەبەسسۇمى جىلۋىلەندى.

ئوت ئۆچۈشكە باشلىدى. گۈلخاندا بىرقانچە تال چوغ مۇشۇكنىڭ كۆزىدەك پارقىرايتتى. ئۇلارنىڭ يۈرىكى سەكىلماقتا ئىدى. ئەلى ناخشا ئېيتتى. بۇ مۇڭلۇق ناخشا كىچە قاراڭغۇلۇقىغا سىڭىپ كەتتى.

ياسىدىم ھارۋا سەپەرگە ئاتاپ،
سېغىنىپ سېنى ھالىم بەك خاراب.
قۇرئان تۇتىمەن ماڭا ئىشەنگىن،
سەندىن باشقىغا قويمايمەن قاراپ.

ئۇلار مۇزلاشتى. ئوسمان چاۋار تېرىپ كېلىپ ئوتنى ئۇلغايتتى. تۇرسۇن بىلەن ئەلىمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ شاخ ـ شۇمبا تېرىشكە ماڭدى. ئوتنىڭ يېنىغا چوڭ بىر دۆۋە چاۋار يىغىلدى.

ـــ ھە، ئەمدى نېمە قىلىمىز؟ ـــ دېدى ئوسمان.

ـــ يېزىغا قۇرۇق قول قايتمىغان بولساق ئابدى ئاغا قىزىل قىيامەتنى كۆرسىتىدۇ بىزگە، ياخشىسى بۇ يەردە ياتايلى، سەھەردە ئىزدەپ تاپىمىز، ـــ دېدى تۇرسۇن.

ـــ مەمەتنى ھەرگىزمۇ تاپالمايمىز، ئىشقىلىپ، ئۇ ھېلىقى يېزىغا كەتتى، ئۇ ئاشۇ يېزىنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى، ـــ دېدى ئەلى.

تۇرسۇن كۈلدى.

ئوتنى ئۆچۈرۈپ قويماسلىق ئۈچۈن ئەلى نۆۋەتچى بولۇپ قالدى. قالغانلىرى قىڭغىيىشتى. ئەلى ئوتقا تىكىلىپ قالغانىدى. بىرئازدىن كېيىن بېشىنى كۆتۈردى. كۆزلىرىنى

ئوتتىن ئېلىپ كېچە قاراڭغۇلۇقىغا تىكىلدى. ئۆز ـ ئۆزىگە: «كەتتى، بوپتۇ، ئوبدان قىلدى، ھەشەمەتلىك شەھەرگە كەتتى. يۈرەگىرگە كەتتى. بارسۇن، ئوبدان قىلدى. مەيلى كەتسۇن» دەيتتى.

ئوسمان ئويغانغاندىن كېيىن نۆۋەتچىلىكنى ئۈنىڭغا بېرىپ، ئۆزى بىر كېسەككە بېشىنى قويۇپ:

ـــ ئوسمان، ئۇ ھېلىقى يېزىغا كەتكەنمىدۇ؟ مەمەت چوقۇم شۇ يەرگە كەتتى، تۇرسۇن ئېيتقان يەرگە، ـــ دېدى.

ـــ شۇ يەرگە ـــ ھە... ـــ دېدى ئوسمان.

سۇبھىدە ئۇچىلىسى تەڭ ئويغاندى. شەرق قىزىرىشقا باشلىدى. بۇلۇتلار قىزىل ھەل بېرىلگەندەك بولۇپ كەتتى. بىرئازدىن كېيىن بۇلۇتلار ئاقىرىشقا باشلىدى. ئاندىن مەيىن بىر شامال ئۇردى. گەرچە ئازراق سوغۇق بولسىمۇ، بەك يېقىملىق سەھەر شامىلى ئىدى. بىردەمدىن كېيىن ئۆچۈرە يورۇپ، ئەتراپتىكى نەرسىلەر ئېنىق كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ھەيدەلگەن يەرنىڭ ئۇ تەرىپىدە چېقىرتكەنلىك تاكى ئۇپۇققىچە سوزۇلۇپ ياتاتتى.

ئۇچىلىسى ئورنىدىن ئېغىر قوزغىلىشتى. تاڭ يورۇقىدا ئۇلارنىڭ سايىسى كۈنپېتىشقا قاراپ سوزۇلغانىدى. ئۇچىلىسىمۇ قوللىرىنى سوزۇپ كېرىلىشتى. ئاندىن ھاجەتكە ئولتۇرۇشتى.

ئۇلار ئاستا مەمەت ھەيدەپ قويغان ئېتىزنى ئايلىنىپ چىقىشتى.

ـــ ئېتىزغا قاراڭلار، ـــ دېدى ئوسمان، ـــ ئۆكۈزلەر ساپانىنى سۆرەپ كېتىپتۇ... يۇرۇڭلار، ئىزدەيلى.

ئۇلار ئىز بويلاپ مېڭىشتى، بىر يەرگە كېلىپ توختاپ ئۇزاق سۆزلەشتى. بۇ يەردە بىر جۈپ ئۆكۈز ياتقان ئىز بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىزلىرى بۇزۇلمىغان، بويۇنتۇرۇق، ساپان بىلەن ياتقاندەك تۇراتتى.

كۆتۈرۈلگەن قۇياش ئەتراپنى ئىسسىتىشقا باشلىدى. ئۇلار چېقىرتكەنلىكتىن چىقىپ ئېقىن سۇغا كېلىشتى. ئەلى

بىردىنلا ئىسقىرتىۋەتتى، ئىككىسى بىردەك ئەلى تەرەپكە ماڭدى. كېلىۋېتىپ بويىندا بويۇنتۇرۇق، ساپان قوشۇقلۇق ئۆكۈزلەرنى كۆردى. ئۆكۈزلەرنىڭ بىرى سۇر، بىرى قىزغۇچ، ھەر ئىككىلىسىنىڭ قورساقلىرى چاپلىشىپ كەتكەنىدى.

ئوسمانىنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى:

— بۇ بالىغا بىر ئىش بوپتۇ، مەمەت قاچقان بولسا، ئۆكۈزلەرنى ساپانغا قېتىقلىق تاشلاپ كەتمەيتتى. بىرنېمە بوپتۇ ئۇنىڭغا...

— ھېچنېمە بولغىنى يوق، مەمەتكە. قۇۋلۇقىدىن ئۆكۈزلەرنى مۇشۇنداق تاشلاپ، ئاشۇ يېزىغا كەتكەن گەپ، — دېدى ئەلى.

ئوسمانىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ:

— ئاۋۇ يېزا، ئاۋۇ يېزا ... دەۋېرەمسەن؟ ئۇ يېزا بولسا نېمە بوپتۇ؟ سارايغا بولدۇڭمۇ؟ — دېدى.

— بولدى جېدەللەشمەڭلار، — دېدى تۇرسۇن كۈلۈمسىرەپ.

ئۇلار ئۆكۈزلەرنى ھەيدەپ مېڭىشتى.

ئۇلار يېزىغا كىرگەندە كۈن تىكلەشكەنىدى. ئۇدۇلدىكى تاغدىن ئاستا - ئاستا تۇمان تارقىلىشقا باشلىدى.

دۇنياغا ئەتراپىغا نۇرغۇن بالا، ئەر - ئايال، ياش - قېرى توپلانغانىدى، مالايلارنىڭ ئۆكۈزلەرنى ھەيدەپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ھەممە بىردەك ئورنىدىن تۇرۇشتى. ھېچكىم گەپ قىلمايتتى. كۆزلىرىنى ئۆكۈزلەرگە تىكىشكەنىدى.

دۇنيا ۋارقىرىغىنىچە ئۆكۈزلەرنىڭ قېشىغا كەلدى.

— بالامنى نېمە قىلدىڭ، تۇرسۇن تاغا؟ قوزام سېنى بەك ياخشى كۆرەتتىغۇ؟

— ئۆكۈزلەرنى دالادا مۇشۇنداق قوشۇقلۇق ئۇچراتتۇق، — دېدى تۇرسۇن.

ئايال:

— مەمەت قوزام ... راھەت كۆرمىگەن يېتىم قوزام ... — دەپ بوزلاپ پەرياد چەكتى.

— يەڭگە، ئۇنىڭغا ھېچنېمە بولمىدى، مەن ئۇنى ئىزدەيمەن. ئىزدەپ تاپمەن، — دېدى تۇرسۇن. دۇنياغا قۇلىقىغا گەپ كىرمەيتتى. ئۇ يىغلاپ تۇرۇپ: «بەختسىز قوزام، يېتىم قوزام» دەپ يىغلايتتى.

دۇنيا كېيىن دەلدەڭشىپ يەرگە يىقىلدى. سوزۇپ - سوزۇپ ئىڭراشقا باشلىدى، ئۇنىڭ يۈز - كۆزى، چاچلىرى توپىغا مىلەنگەنىدى. كېيىن كۆز ياشلىرىدىن يۈزى لاي بولۇپ كەتتى. كۆپچىلىك بىر ئۆكۈزلەرگە، بىر دۇنياگە قاراپ تۇرۇپ قېلىشتى. توپ ئىچىدىن ئىككى ئايال چىقىپ توپىدا دومىلاپ ياتقان دۇنيانىڭ قېشىغا كەلدى. ئۇنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ ئۇرە تۇرغۇزدى، دۇنيا يېرىم ھوشسىز ئىدى. بېشى ئۆلۈكنىڭ بېشىدەك ئوڭ يەلكىسىگە ساڭگىلىغانىدى. ئايالار ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ ئۆيگە ئەكەتتى.

دۇنيا كەتكەندىن كېيىن كۆپچىلىك جانلىنىپ سۆزلەشكە باشلىدى. ھەممىدىن بۇرۇن جەننەت بۇۋاي سۆز باشلىدى. كىشىلەر ئۇنى ئات يۈزلۈك جەننەت بۇۋاي دەپ ئاتايتتى. سوزۇق يۈزىنى قورۇق باسقان، بويى ئېگىز، ئورۇق بارماقلىرى تالنىڭ چۈنقىلىرىدەك ئىدى.

— بىچارە دۇنيا، ئوغلىغا نېمە بولغاندۇ؟ — دېدى ئۇ.

ئەلىپ سۆز قاتتى، ئۇ يېزىدا شۇم ئېغىزلىق بىلەن نام چىقارغان، پاكار بويلۇق ئايال ئىدى.

— ئۆلمىگەن بولسا، مەمەت قايتىپ كېلەتتى، — دېدى ئۇ.

كېيىن بۇ سۆز كۆپچىلىك ئارىسىدا باشتىن - ئاياغ تەكرارلاندى:

— ئۆلمىسە كېلەتتى.

— ئۆلمىسە كېلەتتى.

— ئۆلمىسە كېلەتتى.

ئەلىپ قايتا سۆز باشلىدى:

— بەلكى دادىسىنىڭ دۇشمەنلىرى ئۆلتۈرگەندۇ.

— دادىسىنىڭ دۇشمەنلىرى يوق ئىدى. ئىبراھىم چۈمۈلىگىمۇ ئازار بەرمەيتتى، — دەپ جاۋاب بەردى جەننەت بۇۋى.

ئاق سەللىلەر، رەڭگارەڭ ياغلىقلار، بېغىر رەڭ فەس①، بېغىر رەڭ جىيەكلىك، تەڭگە پۇللۇق تەقىيلەردىن تەشكىل تاپقان ئادەملەر توپى هاياجان بىلەن تالاش ـ تارتىش قىلىشاتتى.

— ئىبراھىم چۈمۈلىگىمۇ ئازار بەرمەيتتى.

— ئىبراھىم چۈمۈلىنى ...

— چۈمۈلىگىمۇ ئازار بەرمەيتتى.

ئاندىن كېيىن قالايمىقانچىلىق باشلاندى. هەر ئېغىزدىن بىر ئاۋاز چىقاتتى.

— ۋاي مەمتەي !

— ۋاي يېتىم !

— كۆزۈڭ كور بولار كاپىر، دىنسىز.

ئاندىن كۆپچىلىككە بىر تەكلىپ قويۇلدى. كىمنىڭ ئېيتقانلىقى مەلۇم ئەمەس ئىدى:

— دۆنە قاغا ـ قوزغۇنلار ئايلىنىپ يۈرگەن يەرلەرگە بېرىپ قاراپ باقسۇن !

— جەسەت بار يەردە قۇزغۇن ئايلىنىدۇ.

— نەدە قوزغۇن ئايلانسا شۇ يەردە.

— دەل شۇ يەردە ...

— قاينامغا چۈشۈپ كەتكەندۇ.

كۆپچىلىك بۇ گەپنى قىلغان ئايالغا قاراشتى ۋە بىر پەس جىم قېلىشتى. كېيىن يەنە بۇرۇنقى هالىغا قايتىپ جانلاندى.

— قاينامغا چۈشۈپ كەتكەندۇ.

— قاينامغا.

كىشىلەر شەرققە قاراپ يول ئالدى، يالاڭ ئاياغ بالىلار ئالدىدا

① فەس — تۈركىيە ۋە ئاسىيا، ئافرىقا ئەللىرى خەلقى كىيىدىغان يۇمىلاق، ئوستى توز، پۇپۇكى بار بىر خىل باش كىيىمى.

كېتىۋاتاتتى. ئالدى بىلەن بالىلار چېقىرتىكەنلىككە كىرىشتى. ئارقىسىدىن ئاياللار ... بالىلارنىڭ پاچاقلىرى قاناپ ئالىچىپار بولۇپ كەتتى. بالىلار يەنىلا يۇگۈرۈشەتتى. ئاياللارمۇ يوللىرىدا ئۇنۇپ چىققان چېقىرتىكەنلەردىن قاقشايتتى.

— يىلتىزى قۇرۇپ كەتكۇرلەر ...

چېقىرتىكەنلىكتىن چىققاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئارقىسىدا خادا تاشلار كۆرۈندى، هارغان، ئاياغلىرى قانىغان بالىلار ئارقىدا قالدى. ئاياللار ئالدىغا ئۆتتى.

چىنار تۈۋىگە يېتىپ بارغاندا هەممەيلەن چارچىغانىدى، چىنار شىلدىرلىماقتا. ئۇلار توساتتىن سۇنىڭ شارقىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ توختاپ قېلىشتى، بىردەم تىنىۋالغاندىن كېيىن هەممەيلەن بىردىن سۇغا قاراپ يۈگۈردى. كەلگەن هەربىر كىشى سۇ قاينىمىغا تىكىلىپ قارايتتى. ئاياللار يانمۇيان، ئارقىمۇئارقا تىزىلىپ هالقا بولۇشتى. سۇ زور قىيانىڭ تېگىدە قاينام بولۇپ ئۆركەشلەيتتى. قىيانىڭ سول تەرىپىدە سۇ يىغىلىپ چوڭ بىر كۆل هاسىل قىلغان. قاينام يۈزىگە ئۈچ ـ تۆت يوپۇرماق چۈشۈپ قالغانىدى، ئۇلار ئېقىپ كەتمەي كۆپۈكلەر ئارىسىدا چۆرگۈلەپ، لەيلەپ يۈرەتتى.

ئۇلار بىرهازاغىچە جىمجىت قاراپ تۇرۇشتى.

— بالا بۇ يەرگە چۈشۈپ كەتكەن بولسا بۇ چاغقىچە سۇ يۈزىگە لەيلەپ چىققان بولاتتى، — دېدى جەننەت بۇۋى.

كۆپچىلىك يەنە غۇلغۇلا قىلىشتى، باشلىرىنى چايقاشتى.

— بىر قېتىم بولسىمۇ چىقاتتى.

چۆكۈپ كەتكەن يەردىلا تۇرمايدۇ ـ دە، ... لەيلەپ چىقاتتى.

— هە، چىقاتتى.

كۆپچىلىك هارغان، تالغان، ئۈمىدسىز، كۆڭۈلسىز هالدا سولىشىپ كەينىگە ياندى.

بۇ قېتىم بالىلار ئارقىدا قېلىپ، ئوينىشىپ كېلىشەتتى. كۆپچىلىك توپلىشىپ ماڭماي، هەرقايسىسى هەر يەردە بېشىنى

ساڭگىلىتىپ ماڭدى.

دۆنە شۇ كۈندىن باشلاپ يىغلاۋېرىپ، ياستۇق تۆتۈپ يېتىپ قالدى. پۈتۈن بەدىنى ئوت بولۇپ ياناتتى. يېزىنىڭ ياش قىزلىرى ئۇنىڭغا ياردەم قىلىشتى. دۆنە بىرقانچە كۈندىن كېيىن ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭ كۆزلىرى قان قۇيغاندەك قىزىرىپ كەتكەنىدى. پېشانىسىنى بىر پارچە ئاق لاتا بىلەن تېڭىۋالغانىدى.

بىر كۈنى يېزىدا: «دۆنە تاماق يېمەي، بىر يۇتۇم سۇمۇ ئىچمەي، كىرپىك قاقماي قاينامغا قاراپ ئولتۇرغۇدەك، ئوغلۇمنىڭ ئۆلۈكى چىقىپ قالامدىكىن دەپ ساقلاۋاتقۇدەك» دېگەن قىزىقارلىق بىر خەۋەر تارقالدى.

خەۋەر توغرا ئىدى. دۆنە ھەر كۈنى تاڭ سەھەردە كۈن چىقماستىن بۇرۇن سۇنىڭ بېشىغا كېتەتتى، كۆزىنى سۇدىن ئۈزمەي قاراپ ئولتۇراتتى. بۇ ئەھۋال ئون كۈنچە داۋاملاشتى. كېيىن دۆنە ھالىدىن كەتكەن ھالدا قايتىپ كەلدى ـ دە، ئۆيدىن چىقماس بولۇۋالدى. ئەمدى خىيالىغا باشقا بىر نەرسە كەلدى. يەنە ھەر كۈنى سەھەردە ئورنىدىن تۇراتتى، ئۆگزىگە چىقاتتى، يىراق ئاسمانغا كۆز تىكەتتى، ئۇنى كۆزىتەتتى. قەيەردە بىرەر سار چۆرگۈلەپ يۈرگەنلىكىنى كۆرسە، يالاڭ ئاياغ شۇ يەرگە چاپاتتى. ئۇ ئورۇقلاپ بىر تېرە ـ بىر سۆڭەك بولۇپ قالدى. بەزىدە سار ناھايىتى ئۇزاقتا، مىسالەن ياغمۇر چوقىسىدا ئايلىنىپ يۈرگەن بولاتتى. ئۇ يەر بۇ يەردىن بىر كۈنلۈك يىراقتا ئىدى. دۆنە شۇ يەرگىمۇ باراتتى.

بىر كۈنى كېچىسى دۆنەنىڭ ئىشكى ئۈرۈلدى.

— دۆنە يەڭگە، ئىشكىنى ئاچ، مەن تۇرسۇنمەن، — دېدى.

دۆنە ئۈمىد ۋە قورقۇنچ ئىچىدە ئىشكىنى ئاچتى.

— كەل، تۇرسۇن، قېرىندىشىم ! مېنىڭ مەمىتىم ساڭا بەكمۇ ئامراق ئىدى، — دېدى دۆنە.

تۇرسۇن دۆنە سېلىپ قويغان كۆرپىگە ئاستا، تەمكىنلىك بىلەن ئولتۇرغاندىن كېيىن:

— يەڭگە، ماڭا قارا، يۈرىكىم شۇنداق ھۆكۈم قىلىۋاتىدۇكى، ئوغلۇڭ ئۆلمىدى. مېنىڭچە، ئۇ باشقا بىر ياقتا بېشىنى ئېلىپ كەتتى. مەن ئۇنى تاپىمەن، — دېدى.

دۆنە تۇرسۇننىڭ يېنىدا تىزلىنىپ ئولتۇردى:

— ئېيتە، قېرىندىشىم تۇرسۇن، بىرەر خەۋەر ئاڭلىدىڭمۇ؟

— خەۋەر ئاڭلىغىنىم يوق، يەڭگە، لېكىن كۆڭلۈم شۇنداقتەك سېزىۋاتىدۇ، — دېدى تۇرسۇن.

— تىلىڭدىن ئۆرگۈلەي، قېرىندىشىم، — دەپ يالۋۇردى دۆنە.

— مەن ئۇنى ئىزدەيمەن، ئىزدەپ تاپىمەن، مەن شۇنىلا ئېيتايكى، ئوغلۇڭ ئۆلمىدى — مەمەت ئۆلمىدى، — دېدى تۇرسۇن.

دۆنە ئۇنى ئۇزىتىپ چىقىپ:

— بىر ئۇمىدىم سەندە قالدى، قېرىندىشىم. ئاھ، ئوغلۇمنىڭ ئامانلىق خەۋىرىنى بىر ئاڭلىسام ... دۇنيادا بۇنىڭدىن باشقا ھېچ نەرسىنى خالىمايمەن. سەن بىلىسەن، تۇرسۇن ئاغا، سۆزۈڭگە قۇربان بولاي، ئۆزۈڭ بىلىسەن، — دېدى.

4

ياز كەلدى. زىرائەتلەر ئورۇلماقتا، ئىسسىق ھەممە نېمىنى كۆيدۈرمەكتە، چۆقۇر ئوۋانىڭ ئىسسىقىنى سېرىق ئىسسىق دېيىشىدۇ، توروس ئېتەكلىرىنىڭ ئىسسىقىنى ئاق ئىسسىق دەيدۇ. ئاق ئىسسىق يېتىپ كەلدى.

مەمەت ئاۋاق كەلگەندىن بېرى پادىچى ئەمەس، بەلكى مۇشۇ ئۆينىڭ ئوغلى بولدى. سۇلايمان مەمەت ئاۋاقنى جېنىدەك ياخشى كۆرەتتى. خۇشاللىقىدىن تېرىسىگە سىغمىغان بۇ ئەقىللىك بالىدا يېقىنقى كۈنلەردە بىر ئۆزگىرىش يۈز بەردى، ئاغزىنى زادىلا ئاچمايدۇ، كاللىسىنى قانداقتۇر بىر خىيال چۇلغۇۋالغان؛

بۇرۇن تىنماي ناخشا ئېيتاتتى، چاقچاقلىشاتتى، ئەمدى ناخشىلىرىمۇ جىمىدى.

ئۆچكىلەرنى ئەڭ بولۇق ئوتلاققا، ئەڭ قويۇق يوپۇرماقلىق ئورمانلارغا ئاپىراتتى. بۇرۇن بىر ئۆچكە سەل - پەل ئوتلىماي قويسىلا، سەل ئاغرىقتەك كۆرۈنسىلا، مەمەت دەرھال سېزىۋالاتتى، چارىسىنى قىلىپ ساقايتاتتى، مانا ئەمدى بولسا ئۆچكىلەرنى ئوتلاققا مەيلىچە قويۇۋېتىدۇ - دە، ئۆزى بىر دەرەخنىڭ تۈۋىدە، بىر خادا تاشنىڭ سايىسىدا ئولتۇرۇپ ئېڭىكىنى تاياقتا يۆلىگىنىچە خىيال سۈرىدۇ. بەزى - بەزىدە چىدىماستىن ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشىپ كېتىدۇ.

«جېنىم ئانام ... ئاھ، ئانام ! زىرائەتلىرىڭنى كىممۇ ئورۇپ بېرەر؟ كاپىر ئابدى ئاغا ! ھەي جېنىم ئانام ! زىرائەتلىرىمىز قۇرۇپ تۆكۈلۈپ كېتىدىغان بولدى. ھازىر مەن يوق، ئاشلىقلارنى ساڭا كىممۇ ئورۇپ بېرەر، جېنىم ئانا؟»

يەنە جىم بولىدۇ، ئاسمانغا، بۇلۇتلارغا، تۇپراققا، قىزىرىشقا باشلىغان زىرائەتلەرگە تىكىلىدۇ.

«لەيلەككۆزى دالاسىدىكى ئېتىزلىرىمىز بۇ چاغقىچە قۇرۇپ كەتكەندۇ، كىممۇ ئورۇپ بېرەر؟ جېنىم ئانا !... يالغۇز قانداقمۇ ئورارسەن؟»

كېچىلىرىمۇ كۆزىگە ئۇيقۇ كىرمەيدىغان بولۇپ قالدى. ھە دەپ ئۇياقتىن - بۇياققا ئۆرۈلىدۇ. ئەس - يادى لەيلەككۆزى دالاسىدىكى ئېتىزىدا.

«لەيلەككۆزى ئېتىزىدىكى زىرائەتلەر ۋاقتى - ۋاقتىدا ئورۇۋېلىنمىسا بىر تالمۇ دان ئالغىلى بولمايدۇ.»

سەھەردە ئورنىدىن تۇرىدۇ، ھەممە يېرى سىرقىراۋاتقان ھارغىن، خامۇش؛ ئۆچكىلەرنى ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ كېتىدۇ. ئۆچكىلەر ھەر يانغا تارقىلىپ كەتسىمۇ كارى بولمايدۇ. قاراپمۇ قويمايدۇ. گاھىدا كۆز ئالدىغا سۆلايمانىڭ ئاق، يېقىملىق چىرايى، مۆھەببەت، شەپقەت بىلەن تولغان كۆزلىرى كېلىدۇ ...

ئۆز - ئۆزىدىن خىجالەت بولۇپ كېتىدۇ، جانلىنىدۇ. پادىنى يىغىپ ئوتلىرى بولۇق يەرگە ھەيدەپ بارىدۇ ... بۇ ھەم ئۇزاق داۋام قىلمايدۇ. يەنە خىيال بېسىۋالىدۇ. يەردە ئولتۇرىدۇ، توپا ئوتتەك قىزىق. «لەيلەككۆزى» دەيدۇ. «جېنىم ئانام» دەيدۇ. بىردىن قارىسا كەچ بولۇپ قالغان، كۈن ئولتۇرغان... تارقىلىپ كەتكەن ئۆچكىلەرنى توپلايدۇ ... ئۇلارنى يەنە ئولتۇرۇۋاتقان قۇياشنىڭ ئاخىرقى نۇرلىرى بىلەن پارقىراپ تۇرغان قىنالتۆپىگە ھەيدەيدۇ. مالنى تۆپىنىڭ ئاستىدا قالدۇرۇپ، ئۆزى ئۇستىگە چىقىدۇ. يىراقتا بىر تۇزلەڭلىك كۆرۈنىدۇ. تۇزلەڭنىڭ ئۇستىنى قاپلىغان كەچكى تۇمان ئاستا - ئاستا كۆتۈرۈلمەكتە. بۇ كۆرۈنگەن تۇزلەڭ چېقىرتىكەن تۇزلىكى. قىنالتۆپە ئارقىسىدىكى دەگىرمەن ئولۇك يېزىسىنى كۆرەلمەيدۇ. ئوتتۇرىنى بىر دۆڭ خۇددى قېلىن پەردىدەك توسۇپ تۇرىدۇ. بۇ بىر بوزتوپا دۆڭى. بۇ يەردىكى ئوتلاقلار ھېلىلا ئوت ئېلىپ كېتىدىغاندەك قۇرۇپ قاغجىراپ كەتكەن. ئۇ ئېسىنى يىغىپ ئۆز - ئۆزىگە كايىيدۇ. سۆلايمان نېمە دېگەنىدى؟ «قىنالتۆپىنىڭ ئۇ يېقىغا ئۆتمە» دېگەنىدى. قىنالتۆپىنىڭ ئۇ يېقىدا ئىنس - جىن يوق، بۇ ئىشقا تېخىمۇ ئىچى پۇشاتتى. ئۇ يۇگۇرە - يۇگۇرە تۆپىنىڭ ئۇستىدىن ئېتىكىگە چۈشتى. تارقىلىپ كەتكەن ئۆچكىلەرنى كەچ كىرگۈچە ئاران يىغىۋالدى، يېزىغا بەكمۇ كەچ قايتتى. سۆلايمان ئۇنىڭدىن كەچ قالغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى سورىغاندا:

— ئوبدان بىر ئوتلاق تاپقانىدىم، ئۆچكىلەرنى ئۇ يەردىن ئەكېتىشكە كۆزۈم قىيمىدى، — دەپ يالغان ئېيتتى.

بىر كۈنى ئۇ بەك ئەتىگەن ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. قوتانغا كىردى. ئىسسىق، دىمىق بىر كېچە ئىدى. ئۆچكە قوتىنى سېسىق پۇرايتتى. ئۆچكىلەرنى قوتاندىن چىقاردى - دە، ئالدىغا سېلىپ ماڭدى. بەزى - بەزىدە تاڭ يورۇماستىن خېلى بۇرۇن، ئاسمانىڭ كۈنچىقىش تەرىپى قىزىرىشقا باشلايدۇ. بىر ئازدىن كېيىن ئۇ

يەردىكى بۇلۇتلارنىڭ كانارلىرى ھەل بېرىلگەنىدەك پارقىرايدۇ. ئاندىن تاڭ ئاتىدۇ. مەمەت كۈنچىقىشقا باقتى. بۇگۈنمۇ شۇنداق بىر كۈن ئىدى.

مەمەتنىڭ كۆڭلى يورۇپ كەتتى. قەلبىدە بىر خىل يېنىكلىك ھېس قىلدى. ئۆزىنى قۇشتەك يەڭگىل، ئەركىن سېزەتتى. بۇ چاغدا سەھەر شامىلىمۇ چىقىشقا باشلىدى. سەھەر شامىلى ئۇششاق دولقۇنلارغا ئوخشاش ئۇنىڭ يۈزىنى يالاپ ئۆتۈپ كېتەتتى.

يۇرىكى دۇك ـ دۇك ئۇرغان ھالدا ئۆچكىلەرنى قىنالتۇپگە قاراپ ھەيدىدى. مەمەت ئارقىدا، ئۆچكىلەر ئالدىدا كۆتۈرۈلگەن چاڭ بۇلۇتلىرىنى ئارقىدا قالدۇرۇپ يۇگۇرۇيتەتتى. دەل دۆڭلۇكنىڭ تۈۋىگە كەلگەندە مەمەت ئۆچكىلەرنىڭ يۆنىلىشىنى بۇرىدى. ئۇ ئىككىلىنىپ قالغانىدى. ئۆچكىلەر ھەر ياققا تارقاپ كەتتى. مەمەت يەردە ئولتۇردى. تايىقىنى ئېڭىكىگە تىرىدى. ئۇزاق ئويلاندى. بىردەمدىن كېيىن غەزەپ بىلەن ئورنىدىن تۇردى. ئۆچكىلەرنى توپلاپ دۆڭگە قاراپ ھەيدىمەكچى بولدى. بۇنىڭدىنمۇ ژاز كەچتى. قايتا ئولتۇرۇپ خىيالغا چۆمدى. خىلىغچە بېشىنى تۇتۇپ ئولتۇرۇپ قالدى، بىر ئۆچكە كېلىپ ئۇنىڭ بوينىنى، قوللىرىنى يالىدى. مەمەت ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمىدى. ئۆچكىمۇ ئۆزلۇكىدىن بىر ياقلارغا كەتتى. ئەتراپ شۇنداق يورۇپ كەتكەنكى، تاغلار، تاشلار، يېزىلار ئوت ـ چۆپلەر ھەممىسى كۈن نۇرىغا چۆمۈلۈپ كەتكەندەك قىلاتتى.

قوللىرىنى يۇزىدىن ئالدى. كۆزلىرىنى ئاچقاندا كۆزگە كۈن چۈشۈپ قاماشتۇردى. بىرھازاغىچە كۈنگە قارىيالمىدى. كۆزلىرى يورۇقىقا كۆنگەندىن كېيىن ھارغان، ئۇمىدسىزلەنگەن ھالدا ئورنىدىن تۇردى. ئۆچكىلەرنى تەسلىكتە يىغدى. دۆڭگە قاراپ ھەيدىدى. ئۆچكىلەر بىردەمدە دۆڭنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ كەتتى. مەمەت كۈنپېتىشقا بۇرۇلدى. قولىنى چېكىسىگە ئاپىرىپ يىراقلارغا كۆز تىكتى. كۆزگە زور چىنارنىڭ شاخلىرى

كۆرۈنگەندەك بولدى. يۇرىكى قاتتىق سوقۇپ كەتتى. دۆڭنىڭ شىمال تەرىپى تۈزلەڭ ئىدى. دەگرمەن ئولۇك يېزىسىنىڭ ئېتىزلىرى بىلەن، يەنى چېقىرتكەنلىك تۈزلەڭلىكى بىلەن تۈزلەڭ ئارىلىقىدا بوزتوپىلىق دۆڭ سوزۇلۇپ ياتاتتى. بۇ قېتىم ئۆچكىلەرنى دۆڭنىڭ تۈۋىگە قاراپ ھەيدىدى. ئالدىدىن ئىككى كىچىك قۇش پۇر قىلىپ ئۇچۇپ كەتتى. ئاسماندىمۇ يالغۇزلا بىر قۇشنى كۆردى. تۈزلەڭ جىمجىت ئىدى، ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيتتى. ئۇزاقلاردا چاڭ ـ توزاندىن ھاسىل بولغان ئاق بۇلۇت ئۇرلىمەكتە. بىردىنلا كۆزگە تۆۋەندە ـــ دۆڭنىڭ تۈۋىدە كىچىككىنە بىر ئېتىز چېلىقتى. ئېتىزنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا بىر كىچىك قارا بىر ئېگىلىپ، بىر كۆتۈرۈلەتتى. بۇ نۆۋەتمۇ ئۆچكىلەرنى ئۇ بىر خىل خالىماسلىق ۋە ھارغىنلىق بىلەن شۇ تەرەپكە ھەيدىدى. ئېكىنزارلىققا يېقىن كەلگەندە ئورما ئورۇۋاتقان كىشىنى تونۇدى. بۇ پانجار ھۆسۈك بوۋاي ئىدى. پانجار ھۆسۈك ئۆچكىلەرگىمۇ، مەمەتكىمۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىمىدى، ئورمىسىنى ئورۇۋەردى، مەمەتمۇ ئۆچكىلەرنى ئۆز ئىختىيارىغا قويۇۋەتتى. ئۆچكىلەر ئېتىزنىڭ قىرىغا كەلدى، ھۆسۈك يەنىلا بايقىمىدى. كېيىن ئۆچكىلەر ئېتىزنىڭ ھەر تەرىپىدىن زىرائەتكە ئېتىلدى. ئېتىزلىقتا شالدۇر ـ شۇلدۇر ئاۋاز كۆتۈرۈلدى. ئۆچكىلەرنىڭ زىرائەت ئىچىدە يۈرگەنلىكىنى كۆرگەن ھۆسۈكنىڭ ئەرۋاھى ئۇچتى. ئارقىدىن ئۆزىمۇ بار كۈچى بىلەن يۈگۈرۈپ تىللىغان پېتى ئۆچكىلەرنى قوغلاشقا كىرىشتى. مەمەت ئۆز جايىدا تۇرۇپ ھۆسۈكنىڭ تاماشىسىنى كۆرەتتى. پانجار ھۆسۈك ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ يۈرۈپ مىڭ مۇشەققەتتە ئۆچكىلەرنى ئېتىزدىن قوغلاپ چىقىرىۋېتىپ، ئۆزىگە پەرۋاسىز ھالدا قاراپ تۇرغان بالىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇنىڭ مۇشۇ ئۆچكىلەرنى باققۇچى پادىچى ئىكەنلىكىنى بىلدى. شۇڭلاشقا، قاتتىق غەزەپكە كەلدى، ئەرۋاھى ئۇچتى، ئۆچكىلەرنى بىر تەرەپكە قايرىپ قويدى. ئورغىقىنى ئاتقان يېرىدىن

ئالدى ـ ده، تللىغان پېتى بالىغا قاراپ يۇگۇردى، ئاغزىدىن كۆپۈكلەر چاچرايتتى.

— خەپ، سەن ئىتنىڭ بالىسىنى، قاراپ تۇر، ئۆچكىلىرىڭنى ئېتىزىمغا قويۇۋېتىپ ئۆزۈڭ تاماشا كۆرۈپ تۇرىسىنا ! سەندەك ئىت ئەمگەن هارامزادىنى تۇتۇۋېلىپ ... هۇ ... داداڭنى ... بۇزۇق ئاناڭنى ...

بالا ئۆز جايىدا قىمىرلىماي تۇراتتى. بوۋاي بالىنىڭ قېچىپ كېتىدىغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ قوغلاپ يېتەلمەيدىغانلىقىنى چۈشىنىپ، بالىغا ئېتىش ئۈچۈن قولىغا تاش يىغدى. بالىغا يېقىن كەلدى. هە، مانا قاچدۇ، ئەنە قاچىدۇ، دەپ ئويلىدى. بالا قاچمىدى، هۆسۈك بالىنىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى. ئورغاقنىڭ كەينى بىلەن بالىنىڭ بېشىغا سالاي دېيىشگە قولى تىتىرەپ كەتتى، بالىنىڭ قولى ئۆز قولىدىن بوشاپ كەتتى.

— مەمەت ... بالام سەنمۇ سەن؟ هەمىلەن سېنى ئۆلۈپ كەتتى، دەپ ئويلىۋىدۇق.

ئۇنىڭ نەپىسى بوغۇلۇپ، ئاران تىناتتى، ئۇ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ قالدى. قىزارغان بوينىدىن، يۈزىدىن چىپىلداپ تەر ئاقاتتى. شۇ ئارىدا ئۆچكىلەر يەنە ئېتىزغا كىرىۋالدى.

— ماڭ، ئۆچكىلەرنى قوغلىۋېتىپ كەل، — دېدى پانجار هۆسۈك.

شۇنىڭدىن كېيىنلا هەيكەلدەك قېتىپ قالغان مەمەت قىمىرلىدى ۋە يۇگۇرۇپ ئېتىزغا ماڭدى. زىرائەت ئارىسىغا كىرگەن ئۆچكىلەرنى يىراقىقا قوغلىۋەتتى. ئاندىن پانجار هۆسۈكنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى.

— مەمەت ئوغلۇم، كىشىلەر سېنى ئىزدەپ ـ ئىزدەپ هالى قالمىدى، بىز سېنى سۈغا چۈشۈپ كەتتى، دەپ ئويلاپتۇق. ئاناڭ سېنىڭ دەردىدە ئۆلگىلى تاس قالدى. ئاناڭغا ئېچىڭ ئاغرىمىدىمۇ سېنىڭ؟

مەمەت بېلىنى ئېگىپ، تايىقىنى ئېڭىكىگە تىرىگەن پېتى

جىم تۇراتتى.

— بۇ ئۆچكىلەر كىمنىڭ؟ — دەپ سورىدى هۆسۈك.

مەمەت تۇرقىنى بۇزماي جىم تۇردى.

— ساڭا دەۋاتىمەن، مەمەت ! بۇ ئۆچكىلەر كىمنىڭكى؟

مەمەت خۇددى ئاغزىدىن سۆزلەر تۆكۈلۈپ چۈشۈۋاتقاندەك:

— كەسمە يېزىسىدىكى سۇلايمانىڭ.

— سۇلايمان ئوبدان ئادەم، — دېدى هۆسۈك، كېيىن قوشۇپ قويدى، — هەي سارىڭ، قېچىپ كەتمەكچى بولغانكسەنسەن، ئاناڭنى خەۋەرلەندۈرۈپ قويساڭ بولماتتى؟ نومۇسسىز ئابدى ئاغىنىڭ قولىدا جاق تويۇپسەن. ئاناڭغا ئېيتىپ قويۇپ، نەگە قاچساڭ قېچىۋەرمەمسەن !

«ئابدى» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ مەمەت هۆسۈكنىڭ قوللىرىغا يېپىشتى:

— هۆسۈك تاغا، هەر ئىش بولسىمۇ سۇلايمان تاغىنىڭ مالچىسى بولغانلىقىمنى هەرگىز بىركىمگە ئېيتما، مۇبادا ئابدى ئاغا ئۇقۇپ قالسا مېنى تۇتۇپ كېتىدۇ، ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ !

— سېنى هېچكىم بىرنېمە قىلالمايدۇ، سارىڭ بالا ! ئادەم ئانىسىغا دەپ قويمايمۇ قاچامدۇ؟ بىچارە سېنىڭ دەردىڭدىن ئۆلگۈدەك بولدى ... — دېدى هۆسۈك.

هۆسۈك بىردىنلا سۆزىنى توختاتتى ـ دە، ئورنىدىن تۇردى. مەمەتكە قارىماستىن ئېتىزغا بېرىپ ئورمىسىنى ئورۇۋەردى، ئۇ ناھايىتى تېز ئورۇيتتى، ئورغاقنىڭ ئاۋازى مەمەتكىمۇ ئاڭلىناتتى.

هۆسۈك بېشىنى كۆتۈرمەستىن ئورما ئورۇيتتى. بەزى ـ بەزىدە قوللىرىنى بېلىگە تىرەپ يىراقلارغا قارايتتى، يەنە ئورۇشقا باشلايتتى. مەمەتنى ئاللىقاچان ئۇنتۇپ كەتكەندەك ئىدى. مەمەتمۇ ئېتىزنىڭ قىرىدا مىدىرلىماستىن جىمجىت قاراپ تۇراتتى.

كۈن قىيسايدى، كۆلەڭگىلەر ئۇزاردى.

مەمەت كۈنگە بىر نەزەر تاشلىدى. كۈن قىزارماقتا ئىدى. تۈزلەڭدىكى چۆپلەرنىڭ بىر تەرىپى پارقىراپ، يەنە بىر تەرىپى قارىيىپ كۆرۈنەتتى، چۆپلەر يەلپۈنەتتى.

مەمەت ھۆسۈككە قاراپ ماڭدى. ئۇ بىر خىل تېزلىكتە ئورمىسىنى ئورۈيتتى. مەمەت ئۈنىڭ ئۈدۈلىغا كېلىپ توختىدى، يۈرىكى دۈك ـ دۈك سوقاتتى. ھۆسۈك مەمەتنىڭ شەپىسىنى سېزىپ بېشىنى كۆتۈردى، ئۇ تەرلىگىنىدىن قاپقارا كۆرۈنەتتى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئۇچراشتى. ھۆسۈك ھارغان نەزەر بىلەن مەمەتنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قارىدى. كۆز قارىچۇقىغا تىكىلدى. مەمەت يەرگە قارىۋالدى. بېشىنى كۆتۈرمەستىن ھۆسۈك تەرەپكە بىر ـ ئىككى قەدەم تاشلىدى. ئۈنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ:

ـــ ھۆسۈك تاغا، خۇدانىڭ ۋە پەيغەمبەرنىڭ ھەققى ـ ھۆرمىتى ئۈچۈن مېنى كۆرگەنلىكىڭنى مەيلى ئانامغا، مەيلى باشقا كىشىلەرگە ئېيتما، ـــ دېدى.

ئۇ ھۆسۈكنىڭ قولىنى بىردىن قويۇۋېتىپ ئارقىسىغا قارىماي يۈگۈرۈپ كەتتى.

مەمەت كۈن ئولتۇرغاندا قىنالتۇپىگە كەلدى، تەرگە چۆمگەندى. نېمىشقىدۇر بىردەم خۇشاللىنىپ، ئارقىسىدىن يۈرىكى قىسىلىپ كېتەتتى، يەنە خۇشاللىناتتى، ئارقىسىدىن ... بىئارام‌لىق. دۆڭلۈكنىڭ ئۈستىگە چىقتى، دۆڭنىڭ ئېتىكىدىكى كىچىككىنە ئېتىزغا كۆزىنى تىكتى. ئېتىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا كىچىك بىر قارا چېكىت مىدىرلاپ يۈرەتتى.

ھۆسۈك يېزىغا كىرگەندە ئۇچرىغان ھەربىر كىشىگە ناھايىتى مۇھىم بىر سىرنى بىلمەنۇ، ھېچكىمگە ئېيتمايمەن، دېگەندەك كۆلۈمسىرەپ قارايتتى. ھۆسۈكنىڭ بۇ ئەھۋالىدىن ھېچكىم بىرەر مەنە چىقىرالمىدى. ئۇ ئۈدۈللا دۆنەنىڭ ئۆيىگە باردى. دۆنە ئىشىك ئالدىدا تۇراتتى. ئۇ پانجار ھۆسۈكنىڭ ئۆزىگە قاراپ توختىمايلا كۆلۈمسىرەپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ھېچنېمىنى چۈشەنمىدى. پانجار بەك ئاز كۆلىدىغان ئادەم ئىدى. شۇنىڭدەك يا

دۆنەنىڭ ئۆيىگە، ياكى باشقىلارنىڭ ئۆيىگە بارمايتتى. ئۆيىدىن ئېتىزغا، ئېتىزدىن ئۆيىگە مېڭىپلا يۈرىدىغان كىشى ئىدى. ئەگەر باشقا بىرەرى بولسا ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتىگە دىققەتمۇ قىلمىغان بولاتتى. ئادەتتە ھۆسۈك بوۋاي بىكار بولسا ئىشىك ئالدىغا بىر پارچە بورا سېلىپ شۇ يەردە يالغۇز ئولتۇراتتى، ھېچكىم بىلەن سۆزلەشمەيتتى. ياغاچلارنى ئويۇپ چىرايلىق نەقىشلىك قوشۇقلارنى، ئۇرچۇقلارنى، چۆچەكلەرنى، تەسۈىلەرنى ياسايتتى. ھازىر بولسا دۆنەنىڭ ئىشىكى ئالدىدا توختاپ كۈلەتتى. كۆزلىرىنى دۆنەدىن ئۈزمەي كۈلەتتى، ئەمما گەپ قىلمايتتى. دۆنەمۇ نېمە دېيىشىنى بىلمەيتتى. مەلۇم ۋاقىت ھودۇققان ھالدا ھۆسۈكنىڭ ئەتراپىدا چۆرگۈلەپ يۈرگەندىن كېيىن:

ـــ خۇش كەپسىز، ھۆسۈك ئاغا، كېلىڭ، ئولتۇرۇڭ، ـــ دېدى.

ھۆسۈك ھېچ نەرسە سەزمىگەندەك قىلىپ كۈلۈۋەردى .

ـــ ھۆسۈك ئاغا، كېلىپ ئولتۇرسىڭىزچۇ؟ ـــ دەپ تەكلىپ قىلدى دۆنە.

ھۆسۈك كۈلكىسىنى توختىتىپ ئاستاغىنا:

ـــ دۆنە ! دۆنە ! ـــ دېدى ـ دە، گېپىنى توختاتتى.

دۆنە قۇلىقىنى دىڭ تۇتتى.

ـــ دۆنە، سۆيۈنچەمنى بەر.

دۆنە كۈلۈمسىرىدى، ئارقىدىن ئالدىراپ، تىترىگەن ئاۋازدا:

ـــ سۆيۈنچە سەندىن ئايلانسۇن، ھۆسۈك ئاغا، ـــ دېدى.

ـــ دۆنە، بۇگۈن ئوغلۇڭنى كۆردۈم، ـــ دېدى ھۆسۈك.

دۆنە ھېچنېمە دېمىدى. ئۇ ھازىر شۇنچىلىك داڭ قېتىپ قالدىكى، خۇددىنى يوقاتقاندەك تىكىلىپ قارايتتى.

ـــ ئوغلۇڭ بۇگۈن يېنىمغا كەلدى، چوڭ بوپتۇ، سەمرىپ قاپتۇ ... ـــ دېدى.

ـــ تىلىڭدىن ئۆرگۈلەي، ھۆسۈك ئاغا، ـــ دەپ يىغلامسىرىدى

دۆنە، — سۆيۈنچە ئۇچۇن جېنىمنى دېسەڭمۇ بېرەي.

دۆنە تۇرۇپ - تۇرۇپ:

— راست دەۋاتامسەن، ھۆسۈك ئاغا؟ راستمۇ؟ — دەيتتى، — سۆيۈنچە سەندىن ئايلانسۇن، سۆزلىرىڭگە، ئاشۇ چىرايلىق سۆزلىرىڭگە قۇربان بولاي، ھۆسۈك ئاغا.

ئاندىن ھۆسۈك ئولتۇردى، بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى دۆنەگە بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بەردى، دۆنە ئولتۇرالمايتتى. ئۆينىڭ ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغا مېڭىپ يۈرەتتى.

پانجار ھۆسۈك ئەكەلگەن بۇ خەۋەر بىردەمنىڭ ئىچىدە پۈتۈن يېزىغا تارقىلىپ بولدى. ئەر - ئايال، ياش - قېرى پۈتۈن يېزا خەلقى دۆنەنىڭ ئىشىكىگە يىغىلدى. ئاينىڭ يورۇقى يېزىنىڭ سوقما تاملىرىغا، دۆنەنىڭ ئىشىكى ئالدىدا مىغىلداپ يۈرگەن يېزا خەلقىنىڭ بېشىغا چۈشۈپ تۇراتتى.

كۆچىلىكىنىڭ ژاراڭ - چۈرۈڭ قىلىشقان، مۇنازىرىلەشكەن ئاۋازلىرى ئاڭلانماقتا ئىدى. توساتتىن ژاراڭ - چۈرۈڭ بېسىلدى. ئەتراپ جىمجىت كەتتى. ھەممە باش جەنۇب تەرەپكە بۇرۇلدى. نېرىدىن بىر ئاتلىق كېلىۋاتاتتى. ئاتنىڭ ئېگەر - جابدۇقىدىكى زىننەتلىك بۇيۇملار ئاي يورۇقىدا پارقىرايتتى. ئاتلىق كىشى يېقىنلاشتى، كۆچىلىكنى يېرىپ كىرىپ، ئوتتۇرىدا توختىدى.

— دۆنە ! دۆنە ! — دەپ ۋارقىرىدى.

— مەن مەيەردە، ئابدى ئاغا، — دېگەن ئاجىز بىر ئايال تاۋۇشى توپ ئىچىدىن ئاڭلاندى.

— ئاڭلىغان گېپىم راستمۇ، دۆنە؟

دۆنە كېلىپ ئاتنىڭ بېشى تەرەپتە توختىدى:

— پانجار ھۆسۈك كۆرۈپتۇ، كېلىپ ماڭا ئېيتتى.

— پانجار قېنى؟ — دەپ ھۆركىرىدى ئابدى ئاغا، — قېشىمغا كەلسۇن !

— يوق، ھۆسۈك يوق، — دەپ جاۋاب بەردى كۆچىلىك.

— ھۆسۈك كۆچىلىك بار يەرگە ھەرگىز كەلمەيدۇ.

— قىيامەت قايىم بولسىمۇ ئۆيىدىن چىقمايدۇ.

— بېرىپ ھۆسۈكنى چاقىرىپ كېلىڭلار ! — دەپ بۇيرۇق قىلدى ئاغا.

ھۆسۈك كەلگۈچە كۆچىلىكتىن بىرەر ئاۋاز چىقمىدى. ئەتراپ ئېغىر سۈكۈتكە چۆمگەنىدى.

بىرئازدىن كېيىن ئاق ئىشتان، كۆڭلەكلىك ھۆسۈكنى كەلتۈرۈشتى. ئۇ چاڭ تۇتۇۋالغان ئىككىيلەننىڭ قولىدىن بوشاپ چىقىشقا تىرىشاتتى.

— بۇ كېچىدە مېنى نېمە قىلماقچىسىلەر؟ نېمە گېپىڭلار بار. خۇدا جاجاڭلارنى بەرسۇن، دۆيۈزلەر !

— سېنى مەن چاقىرتتىم، ھۆسۈك، — دېدى ئاغا.

ھۆسۈك قولىنى چۈشۈردى ۋە يۈمشاپ قالدى.

— ئۆلگۈر نومۇسسىزلار، نېمىشقا ئابدى ئاغا چاقىرىدۇ دېمىدىڭلار؟

ھۆسۈك ئابدى ئاغىغا قاراپ:

— ئەيبكە بۇيرۇما، ئاغام، — دېدى.

— ھۆسۈك، سەن دۆنەنىڭ ئوغلىنى كۆرگەنمىسەن، شۇنداقمۇ؟ — دەپ سورىدى ئابدى ئاغا.

— دۆنەگە ئېيتتىم.

— ماڭمۇ ئېيتە ! — دېدى.

ھۆسۈك سۆزىنى باشلاش بىلەن كۆچىلىك ئۇنىڭغا ئولىشىپ ھالقا شەكلىگە كەلدى. ھۆسۈك مەمەتنى قانداق كۆرگەنلىكىنى، ئورغاق بىلەن ئۇنىڭ بېشىغا قانداق ئورماقچى بولغانلىقىنى ۋە ھەممە ئىشنى بىر - بىرلەپ، تەكرار - تەكرار قالدۇرماي سۆزلىدى. ئابدى ئاغا غەزەپلىنىپ جېنى چىقاي دېدى.

— ۋاي سۇلايمان، خەپ ! دېمەك، سەن سۇلايمان ئىشكىمىدىكى ئادەملىرىمنى ئازدۇرۇپ، پادىچى قىلىۋاپسەن. ئېشىكىڭ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈۋالدى - ھە سۇلايمان، كەسمە يېزىسىدىكى

هېلىقى سۈلايمان ـ هە؟ !

دەل شۇنىڭ ئۆزى، ـــ دېدى ھۆسۈك.

ئابدى ئاغا دۆنەگە ۋارقىرىدى:

ـــ مەن ئۇنى ئەتە بېرىپ قايتۇرۇپ كېلىمەن.

ئۇ ئېتىنى چاپتۇرۇپ كەتتى. كۆچىلىك ئارقىسىدىن غۇدۇراپ قېلىشتى.

*　　*　　*

ئابدى ئاغا چاپتۇرغان ئېتىنى سۈلايمانىڭ ئىشكى ئالدىدا توختاتتى.

ـــ سۈلايمان ! ھەي سۈلايمان !

سۈلايمان ئىچكىرىدە ئىدى، تاشقىرىغا چىقتى، ئابدى ئاغىنى كۆرۈش بىلەن تامدەك تاتىرىپ كەتتى. ئابدى ئاغا ئات ئۈستىدە تۇرۇپ سۈلايمانغا ئېگىلدى.

ـــ ھەي سۈلايمان، خىجىل بولمىدىڭمۇ؟ ئىشكىمدىكى ئادىمىنى ئازدۇرۇشتىن خىجىل بولمىدىڭمۇ؟ ھايا قىلمىدىڭمۇ؟ ئابدىنىڭ ئىشكىدىن ئادەم ئەكەتكىلى بولامدۇ؟ ھازىرغىچە مۇشۇنداق ئىش بولۇپ باققانمۇ؟ بۇنى بىلمەمسەن؟ ئىسىت، سۈلايمان ! شۇ ئاق ساقلىڭغىمۇ قارىماپسەن ...

ـــ ئاغا، ئالدى بىلەن ئاتتىن چۈش ! ئاتتىن چۈشۈپ ئىچكىرىگە كىر، ھەممە نەرسىنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بېرىمەن، ئاغا ! ـــ دېدى سۈلايمان.

ـــ ئۆيۈڭگە كىرمەيمەن، بالا قەيەردە؟ ئېيتىپ بەر !

ـــ ساڭا جاپا بولۇپ قالارمىكىن، ئاغا، مەن ھازىر بېرىپ ئەكېلىمەن.

ـــ جاپا ـ پاپا دېگىنىڭنى قويۇپ، بالىنىڭ بار يېرىنى كۆرسەت !

سۈلايمان بوينىنى ئېگىپ:

ـــ ماقۇل، ئاغا، يۈر، ماڭايلى، ـــ دېدى ـ دە، ئاتنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ ماڭدى.

ئۆچكىلەرنىڭ يېنىغا كەلگۈچە ھەر ئىككىلىسىمۇ لام ـ جىم دېيىشمىدى. ئۇلار كەلگەندە مەمەت بىر تاشنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ خىيال سۈرمەكتە ئىدى. ئۇلارنى كۆرۈپلا ئورنىدىن تۇردى، يېنىغا كەلدى، ئابدى ئاغىغا ھەيرانمۇ بولمىدى. كۆزى سۈلايمانىڭ كۆزى بىلەن ئۇچراشتى، بىر ـ بىرىگە قاراشتى ... سۈلايمان قولۇمدىن نېمىمۇ كېلىدۇ، دېگەندەك بوينىنى قىستى ...

ئابدى ئاغا ئېتىنى مەمەت تەرەپكە قاراپ بىر ـ ئىككى قەدەم ئالدىغا دېۋىتتى:

ـــ ئالدىمغا چۈش ! ـــ دېدى.

مەمەت ھېچنېمە دېمەستىن ئاتنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ ماڭدى. ئۇ بېشىنى ئىككى مۈرىسى ئىچىگە تىقىۋالغانىدى.

دەل چۈش مەزگىلىدە مەمەت ئالدىدا، ئابدى ئارقىدا يېزىغا كىرىپ كەلدى. يولدا ئابدى ئاغا بىر ئېغىزمۇ گەپ سورىمىدى، مەمەتمۇ ھېچنېمە دېمىدى. پەقەت مەمەت ئابدى ئاغا ھېلىلا ئېتىنى چاپتۇرۇپ مېنى چەيلىۋېتەمدىكىن دەپ قورقاتتى، چۈنكى ئۇنىڭ خۇيىنى بىلەتتى.

دۆنەنىڭ ئىشىكىگە كېلىپ توختىدى.

ئابدى ئاغا ئىچكىرىگە قاراپ ۋارقىرىدى:

ـــ دۆنە ! دۆنە ! ئال كۈچۈكۈڭنى !

دۆنە تاشقىرىغا چىققاندا ئۇ ئېتىنىڭ بېشىنى قايرىدى. دۆنە داد ـ پەريات بىلەن ئوغلىغا ئېسىلدى. بۇ چاغدا يېزىدىكىلەرمۇ خەۋەر تېپىشقانىدى. ئاستا ـ ئاستا ئادەملەر يىغىلىشقا باشلىدى. كۆچىلىك مەمەتنى قورشىۋالدى. ھەركىم ھەر خىل سوئال سورايتتى.

ـــ قەيەر دېدىڭ، مەمەت؟

ـــ بۇ نېمە ئىش، مەمەت؟

ـــ ھەي مەمىتەي !

مەمەت بېشىنى يەرگە ساڭگىلاتقان ھالدا ئاغزىنى ئاچمايتتى. ئادەم بارغانچە كۆپەيمەكتە ئىدى.

5

مەمەت خامانىڭ چۆرىسىدە قالغان ئاخىرقى ئەنجۈنى سېلىپ بولدى. خامان راسلاۋاتقاندا يامغۇر يېغىپ ئەنجۈنى بىر - بىرىگە چاپلاشتۇرۇۋەتكەنىدى. ئەنجۈدىن كۆمۈر چېكىغا ئوخشاش قاپقارا بىر خىل چاڭ توزۇيتتى. ئەتىگەندىن بۇيان تىنماي ئەنجۈ تاشلىغان مەمەتنىڭ يۈز - كۆزى قاپقارا بولۇپ، كىشى تونۇمىغۇدەك ھالغا كەلگەن، پەقەت چىشلىرىلا پارقىراپ تۇراتتى. ئاخىر ئەنجۈلەرنى تاشلاپ تۈگەتتى. ئەنجۈلەر شۇ دەرىجىدە ئېگىز دۆۋىلەنگەنكى، ئوتتۇرىدىكى موما كۆمۈلۈپ قالغانىدى.

ئەنجۈ دۆۋىلەنگەن يەردە كۆكۈچ ھۆل دائىرە قالدى.

چارچىغان مەمەت يەردە ئوڭدىسىغا يېتىپ كۈنگە قاقلانىدى. ئېگىزلىقنىڭ ئىچىدە نۇرغۇن چۈمۈلە ھەر تەرەپكە چېپىشىپ يۈرەتتى، ئۇ قوللىرى بىلەن كۆزلىرىنى توسۇپ ئوڭدا يېتىپ چوڭقۇر نەپەس ئالاتتى.

نەچچە كۈندىن بېرى ئۆزى يالغۇز شۇنچە ئورمىنى ئورۇپ تۈگەتتى. لەيلەككۆزى دالاسىدىكى زىرائەتنىڭ ئارىسىدا تۆگە يانتىقى ئىنتايىن كۆپ ئۇنگەنىدى. كېيىن خامان راسلاش ئۈچۈن ئانىسى بىلەن بىللە بىرقانچە كۈن تۆلۈق سۆرەپ يەر چىكىدى. بىرقانچە كۈندىن بېرى خامان تېپىۋاتىدۇ، ئۇ ئورۇقلاپ بىر تېرە، بىر سۆڭەك بولۇپ قالدى. يۈزى قورۇلۇپ، تېرىسى ساڭگىلىغان، كۆيۈپ قارىداپ كەتكەن. كۆزلىرى ئوبدانلا ئولتۇرۇشقان، قوۋۇزلىرى ئىچىگە كىرىپ كەتكەنىدى.

بىرئاز نېرىدا بىر ئات چىشلىرىنى كاراسلىتىپ ئوت يېمەكتە. ئۇ يىقىلىپ چۈشكۈدەك دەرىجىدە ئورۇق ...

قوۋۇرغىلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى ... ئۇ قېرى ئات، ئون بەش ياش چامىسىدا، كۆزلىرىگە چۈشىلەر ئولاشقان، دۈمبىسىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدىكى ساقايماس يېرىڭلىغان، قان ئارىلاش يىرىڭ ئېقىپ تۇراتتى، يېغىرغا خامان توزىنى يېپىشقان، چوڭ - چوڭ قارا چۈشىلەر قونۇپ، ئۇچۇپ تۇراتتى.

كۈن چاشكا بولدى. مەمەت بىر يېنىغا ئۆرۈلدى. ئۇ چىلىق - چىلىق تەرلىگەن. قولىنى يۈزىگە سۈركىدى - دە، قولىغا چاپلاشقان تەرنى سىلكىپ چۈشۈردى.

كۈن نۇرىدا پارىلداپ كەتكەن ئېگىزلىق ۋە تۈزلەڭلىك كۆزنى ئاچقىلى بولمايدىغان دەرىجىدە قاماشتۇراتتى. ئۆلگۈدەك چارچاپ كەتكەن مەمەت ياتقان يېرىدە ئېگىز ئارىسىدىن ئاتقا بىر - ئىككى قېتىم قاراپ قويدى. ئاتنىڭ ئەترايىدا تۆت - بەش قارلىغاچ ئايلىنىپ يۈرەتتى. قارلىغاچلارغا ئۆزاق قاراپ تۇردى. قولى بىلەن چۈمۈلىلەرنىڭ ماڭىدىغان يولىنى توسۇۋالدى. چۈمۈلىلەر قولىنىڭ ئۈستىدىن مېڭىپ كەتتى.

ئۇ چىشىنى مەھكەم چىشلىگەن ھالدا ياتقان يېرىدىن تەسلىكتە قوزغىلىپ ئولتۇردى. بىراق، يەنە بېشىنى ئوڭ تىزىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ جىم بولۇپ قالدى. كېيىن ئازراق ئۆزىگە كېلىپ قوللىرىنى يەرگە تىرەپ كۈچىنىپ ئورنىدىن تۇردى. يۈزىگە، قوينىغا چۈمۈلىلەرنىڭ ئولاشقىنىنى سەزدى ۋە ئۇلارنى قولى بىلەن سىيرىپ تاشلىدى. ئات توپا باسقان بىر تۇپ قارىقاتنىڭ يېنىدا تۇرۇپ ئالدى پۇتىنى يالايتتى. مەمەت بېرىپ ئاتنى يېتىلەپ كەلدى.

تۆگە يانتىقىنىڭ ھاۋا رەڭ يوغان گۈلى ئېچىلغانىدى، يېنىك بىر شامال كۆتۈرۈلۈپ ئۇنى يەرگە ئەگدى.

ئاتنى يېتىلەپ كېلىپ مىڭ جاپادا تۆلۈققا قاتتى. ئات دۆۋىلەنگەن ئەنجۈنى يېرىپ ماڭالمايتتى. مەمەت تۆلۈقتىن چۈشتى. ئات بىلەن ئەنجۈ ئۈستىدە يۇگۇرۇشكە باشلىدى. ئات ھېلىدىن - ھېلىغا مۈدۈرەيتتى. مەمەتنىڭ ئاتقا بەك ئىچى

ئاغرىدى. نېمە قىلىشنى بىلمەيتتى. ئات قاپقارا تەرگە چۆمۈلگەن، ئۇ شۇنچىلىك ھاسىرايتتىكى، ھەربىر نەپەس ئالغاندا كۆكسى، قوۋۇرغىلىرى تەڭ كۆتۈرۈلۈپ، تەڭ چۈشەتتى. تۆشى، كۆكسى ۋە ساغرىسىنى تەر باسقانىدى. مەمەتمۇ تەرگە چۆمدى. ھەممە يېرىدىن تەر شۇرۇلداپ ئاقاتتى، كۆزلىرىگمۇ كىرىپ كېتەتتى. كۇن كۆيدۇرەتتى، چىرىگەن زىرائەتنىڭ نەم پۇرىقى نەپەسنى سىقاتتى. بىر مەزگىل ئەنجۈگە پېتىپ، چىقىپ يۇرۇپ خامانىنى ئايلانغاندىن كېيىن ئەنجۈلەر سەل بېسىلدى، بىرئاز ئوڭايلاشقاندەك بولدى. تۈلۈقنىڭ ئاستىدا ئەنجۈلەر شىتىر ـ شىتىر قىلىپ ئاۋاز چىقىراتتى.

چۈشكە يېقىن ئەنجۈلەر خېلى ئوبدانلا يۇمشىدى. سېلىنغان ئاياقنىڭ قارىسى كېتىپ پارقىراشقا باشلىدى. چۆرگۈلەۋاتقان تۈلۈقنىڭ كەينىدىن ئۇششاق ئالتۇنسىمان توزان كۆتۈرۈلۈپ مەمەتنىڭ بۇرنىنى ئېچىشتۇراتتى، توپا ـ توزان پۇرايتتى، ئاچچىق پۇرايتتى.

يىراقتا بىر ئادەم باغ باغلىماقتا. ئۇنىڭ نېرىراقىدا بىر ـ ئىككى كىشىنىڭ خامان تېپىۋاتقانلىقى كۆرۈنەتتى. شۇنداق كەڭ دالادا ئۇلاردىن باشقا ھېچكىم يوق ئىدى.

ئېگىزلار ئېگىز ـ ئېگىز قالغان ... ئورۇش ماشىنىسى بىلەن ئورۇغان چاغدا بۇغداينى تۆۋىدىن ئورۇيدۇ. يەردە بىر غېرىچچە، بەلكى ئۇنىڭدىن پاكارراق ئېگىز قالىدۇ. قول بىلەن ئورۇغاندا پەقەت بۇغداي باشاقلىرى كېسىۋېلىنىپ، يەردە ئۇزۇن بۇغداي غوللىرى قالىدۇ. ئېگىزنىڭ نېرىسى چېقىرتىكەنلىك ئىدى.

مەمەتنىڭ تامىقى قۇرۇپ كەتتى. ئىسسىقتا ئاتمۇ بېشىنى ئالدى پۇتلىرى ئارىسىغا ئېگىشتۇرۇپ، ئاران ـ ئاران ماڭاتتى. مەمەتمۇ تۇلۇق ئۇستىدە ھېچ ياققا قارىماي خىيال سۈرەتتى. قارلىغاچلارمۇ خامانىنىڭ قېشىغىچە كېلىشۇالغان. مەمەت ئۇخلاپ قالغاندەك ئىدى. ئات بەزى ـ بەزىدە يانجىلغان ئەنجۈلەرنى ئاغزىغا ئالاتتى، لېكىن ئاغزىدىن چۈشۈپ كېتەتتى.

مەمەت ھېچ نەرسىگە پەرۋا قىلمايتتى. كۇن بېشىغا تىك چۈشەتتى. ئۇ توختاپ يېزا تەرەپكە قارىدى. ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيتتى. ئۇ چىشلىرىنى چاك چىشلىدى: «ۋاي شۇ ئانام...» دەپ قويدى.

ئانىسى ئۇنىڭغا تاماق ۋە ئوسۇلۇق ئەكەلمەكچى ئىدى. مەمەت يۇتقۇنىدى. ئاغزىدا نەم دىدارى قالمىغانىدى. ئۇ ئاستا تۇلۇق ئوستىدە مۇكچەيدى. ئات توختىدى ۋە بېشىنى ئەنجۈگە تىقتى. مەمەت ئۇنى سەزمىگەنىدى. كېيىن بۇ ئەھۋالنى ئاڭقىرىپ دەرھال ئاتنىڭ چۇلۇۋۇرىنى سىلكىدى:

— چۇھ جانۋار، چۇھ!

چۈنىلەر ئاتنىڭ يېغىرىغا ئولىشۋالغان، ئات قۇيرۇقى بىلەن ئاستا ۋە توختىماستىن قورۇيتتى، بىزەك چۈنىلەر نېرى كەتمەيتتى.

غەزەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرغان مەمەت يېزا تەرەپكە بۇرۇلدى. تۆگە يانتىقىنىڭ كەينىدىن بىر باش كۆرۈنۈپ قالدى. بىرئازدىن كېيىن كېلىۋاتقان كىشىنىڭ ئانىسى ئىكەنلىكىنى بىلدى. غەزىپى شۇ ئاندا خۇشاللىققا ئايلاندى.

يېقىن كەلگەن ئانىسى قارا تەرگە چۆمگەن، تاماق كۆتۈرگەن قولى يەرگە تەگكۈدەك دەرىجىدە سوزۇلغانىدى.

— قانداق قىلدىڭ، قوزام؟ بىر يەرگە ئاپاردىڭمۇ؟

— ئەنجۈلەرنىڭ ھەممىسىنى سالدىم.

— قېنى بولۇپ كەتمىدىمۇ؟

— قېنى بولۇشى بولدى، ئەمما يۇمشاپ قالار، — مەمەت ئانىسىنىڭ قولىدىن كومزەكنى ئېلىپلا بېشىنى تىقتى. ئۇزاققىچە قېنىپ ـ قېنىپ سۇ ئىچتى. كومزەكتىن ئاققان سۇ كۆكسى، قورسىقى ھەتتا پاچاقلىرىنىمۇ ھۆل قىلىۋەتتى.

— سەن كېلىپ نېنىڭنى يەۋال، مەن ئازراق ھەيدەي، — دېدى ئانا.

مەمەت ئاتنىڭ تىزگىنىنى ئانىسىغا بېرىپ، قارىقات

چاتقىلىنىڭ سايىسىدا ئولتۇرۇپ داستىخانىنى ئاچتى. پىيازمۇ، تۇزمۇ بار ئىدى. قېتىق بار چاناچىنىڭ سىرتىغا ئۇششاق ھاشاراتلار يېپىشۇالغانىدى. بىر قاچىغا قېتىق تولدۇردى.

تاماق يەپ بولغاندىن كېيىن قارىقات ئاستىدا ياتتى. بېشى سايىدا، بېلىنىڭ تۆۋىنى ئاپتاپتا ئىدى. ئۇخلاپ كەتتى.

ئويغانغان چاغدا ۋاقىت پېشىندىن ئاشقانىدى. كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ ئورنىدىن تۇردى ۋە خامانغا يۈگۈردى.

— ئانا، ھاردىڭمۇ؟ بەك ھېرىپ كەتتىڭ ـ دە، — دېدى.

— كەل، قوزام، — دەپ قايغۇلۇق ھالدا بوينىنى ئەگدى ئانا.

ئىككى كۈندىن كېيىن خامان سورۇلدى، ئۇچىنچى كۈنى يەنە پايخان قىلىندى، تۆتىنچى كۈنى چەشلەندى. ياقۇتتەك قىزىل بۇغداي دانلىرى خامان ئوتتۇرىسىدا پارقىراپ تۇرماقتا ئىدى. ئۇ كۈنى بۇغدايىنى تاغارلارغا قاچىلاپ ئۆيگە توشۇيالمىدى. چەش خامانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قېلىپ قالدى. بۇنىڭ سەۋەبى، ئابدى ئاغىنىڭ ۋاقتىدا كېلىپ ھەققىنى ئالمىغانلىقى ئىدى. ئۇ كېچىسى مەمەت بىلەن ئانىسى پاشىلارغا تالىنىپ چەشنى ساقلاپ چىقىشتى. ئەتىسى ئەتىگەندە ئابدى كەلمىدى. چۈش بولدى، يەنىلا خەۋەر يوق. نامازدىگەرگە يېقىن سېمىز ئاتلارغا مىنگەن ئۈچ مالىيىنى ئارقىسىغا سېلىپ يېتىپ كەلدى. ئابدىنىڭ يۈزى قارىيىپ قورقۇنچلۇق تۇس ئالغانىدى. بۇ سۆرۈن تەلەتنى كۆرۈپ دۆنەنى قورقۇنچ باستى. چۈنكى، دۆنە بۇ سۆرۈن چىراينى كۆپ يىلدىن بېرى ئوبدان بىلەتتى. شۇڭا، دۆنەنىڭ قورۇلۇپ بىر تېرە، بىر سۆڭەك بولۇپ قالغان يۈزى تېخىمۇ پۈرۈشتى.

ئابدى ئاغا ئىشارەت قىلىپ دۆنەنى يېنىغا چاقىردى ۋە مالايلىرىغا بۇيرۇق قىلدى:

— تۆتتىن ئۈچى بىزگە، بىرى دۆنەگە.

دۆنە باينىڭ ئۆزەڭگىسىگە ئېسىلدى:

— ئۇنداق قىلما، ئاغام، بۇ قېتىم ئاچلىقتىن ئۆلىمىز،

ئۇنداق قىلما، ئاياغلىرىڭنى سۆيەي، باي ئاتا.

— زارلانما، دۆنە، ھەققىڭنى بېرىۋاتىمەن.

— مېنىڭ ھەقىم ئۈچتىن بىرى ئىدى، — دېدى دۆنە زارلىنىپ.

ئاغا ئات ئۈستىدە دۆنەگە ئېچىنىشتى ۋە كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە تىكىلىپ سورىدى.

— يەرنى كىم ھەيدىدى، دۆنە؟

— مەن ھەيدىدىم، ئاغا.

— بىزنىڭ مالايلار ساڭا ياردەم بەرمىدىمۇ؟

— ياردەم بەردى، ئاغا.

— دۆنە !

— خوش، ئاغا؟

— سەن ئوغلۇڭغا نەسىھەت قىلىپ قوي، يەنە قېچىپ كېتىپ سۈلايمانلارغا پادىچى بولمىسۇن.

دۆنە سارغىيىپ كەتتى. ئابدى ئاغا ئېتىنى دېۋىتىپ كېتىپ قالدى.

دۆنە ئارقىسىدىن يالۋۇرۇپ:

— قۇلۇڭ بولاي، قۇربانىڭ بولاي، ئاغا، رەھىم قىل ! — دېيىشكىلا ئۆلگۈردى.

مالايلار ئۆلۈچەشكە باشلىدى. ئۈچ غەلۋىرنى بايغا، بىر غەلۋىرنى دۆنەگە تۆكەتتى. باينىڭ بۇغداي دۆۋىسى زورايدى، دۆنەنىڭ دۆۋىسى بولسا كىچىككىنىلا ئىدى.

دۆنە بۇغداي دۆۋىسىگە قاراپ تۇرۇپ قارغىدى:

— خۇدايىم يېگىلى نېسىپ قىلمىسۇن، ئۆچكە ساقال ! مەندىن ئالغانلىرىڭنى دوختۇرغا، تېۋىپقا خەجلەپ تۈگىتەرسەن ئىلاھىم ! گېلىڭغا ھونناق چىقسۇن !

مالايلار باينىڭ بۇغدايلىرىنى ئۈچ ئاتقا ئارتتى. ئۇلارنىڭ بىرەرىمۇ دۆنەگە گەپ ـ سۆز قىلمىدى.

مەمەت كېلىپ ئانىسىنىڭ يېنىدا ئولتۇردى. توپا ـ چاڭلىق خامانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا كىچىككىنە بىر بۇغداي دۆڭىسى تۇراتتى. بايىلا چەشلەنگەن بۇغداي شۇنچىلىك ئېگىز ئىدى، مەمەت بىردەم بۇغداي دۆڭىسىگە، بىردەم ئانىسىغا قارىدى، گۇناھكارەك خورسىنىدى.

ـــ سۇلايمانىنىڭ ئۆيىدىن ياندۇرۇپ كېلىۋاتقاندا نېمىشقا سېنى ئۇرۇپ يانجۇەتمىگەنلىكىنى بۇگۈن ئۇقتۇم، چۈشەندىم، ئوزۇقتىن قىسماقچىكەن، كاپىر ! ـــ دېدى ئانا.

مەمەت ئۆزىنى تۇتالمىدى، زارلاپ ۋارقىراشقا باشلىدى:

ـــ مېنىڭ كاساپىتىمدىن ...

ئانا ئوغلىنى پۇتۇن كۈچى بىلەن قۇچاقلاپ باغرىغا باستى.

ـــ قانداق قىلىمىز، قولىمىزدىن نېمە كېلىدۇ؟

ـــ بۇ قىشتا؟ ... ـــ دېدى مەمەت.

ـــ ئاھ، بۇ قىش ! ـــ دېدى ئانا.

ئاندىن كېيىن ئانىمۇ يىغلاشقا باشلىدى:

ـــ ئاھ، داداڭ بولسىدى، ئاھ، داداڭ ...

6

ئۇلارنىڭ پەقەت بىرلا سىيىرى بار ئىدى. سىيىر بۇ يىل موزايلىدى. موزىيى ئەركەك ئىدى. ئەگەر مەمەت ئاۋاقىنىڭ بىر دۆنۈم① يېرى بولغان بولسىدى ... كېلەر يىلى سىيىر يەنە بىر ئەركەك موزاي تۇغۇپ بەرسە. بۇنى ئۇ تۆت كۆز بىلەن، ئۈيقۇسىنى قاچۇرغۇدەك بىر ئىستەك بىلەن كۈتەتتى. كېلەر يىلى تۇغۇلىدىغان موزاينى خىيالىدا كۆرگەندەك بولاتتى. ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرىچە، ئىككى موزاي بىردەك چوڭ بولاتتى. چوڭ بىر يايلاقنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئەگرى مۇڭگۈزلۈك بىر جۈپ ئاساۋ

① دۆنۈم ـــ تۈركىيەنىڭ كۆلەم ئۆلچەم بىرلىكى، 1 دۆنۈم 10 كىۋادرات گەز. يەنى، 3913 كىۋادرات مېتىرغا باراۋەر.

ئۆكۈز ... ئاساۋ ئۆكۈزلەر بويۇنتۇرۇقىغا ئوڭايلىقچە كۆنمەيدۇ. ئۇلارنى بويۇنتۇرۇقتا ئۆگىتىش كېرەك. ئەڭ ئاخىرىدا قوزغا ئوخشاش ياۋاشلىشىپ قالىدۇ ... دالادا چېقىرتىكەن ھازىر ئۇنسە ئۇنۇپ تۇرسۇن. بىر يىل ئۇنىدۇ، ئىككى يىل ئۇنىدۇ، ئۈچىنچى يىلىغا بارغاندا يىلتىزىغا گۈڭگۈرت سۈيى قۇيىسەن. گەپ، يەرنىڭ ئۆزۈڭنىڭ بولۇشىدا ...

يېڭى تۇغۇلغان موزاينىڭ تۇكلىرى قوڭۇر قىزىل بولىدۇ. كېيىن ئۆزگىرىپ سېرىق قىزىل قوڭۇر رەڭگە كىرىدۇ.

قۇلىقىنىڭ تۇكلىرى مەخمەلدەك يۇمشاق، كىشى ئالقىنىنى ئېچىپ موزاينىڭ قۇلىقىغا سۈركىسە سوغۇق، يۇمشاق بىر غىدىقلىنىش، بىر خىل ھۇزۇرلىنىش ھېس قىلىدۇ.

پۇتكۇل كەمبەغەل دېھقان ئۆيلىرىدە يېڭى تۇغۇلغان موزايلارنىڭ ئورنى يان مورا ئوچاققا يېقىن، ئۆي ئىگىسى ئورۇن سېلىپ ياتىدىغان جاينىڭ يېنىدا بولىدۇ. موزايلارنىڭ ئاستىغا گۇللىرى ئېچىلغان باھار ئوت ـ چۆپلىرى سېلىپ بېرىلىدۇ. ئۆينىڭ ئىچى باھار گۇللىرى، ئوت ـ چۆپ، موزاي قىغى ۋە موزاي پۇرىقى بىلەن تولغان بولىدۇ.

كۆز كەلگەندە موزاي چوڭىيىدۇ، ـ دە، كالىلار ئارىسىغا قېتىلىدۇ.

ئانا پۇتۇن باھارنى موزىيىدىن خەۋەرسىز، ئۇنىڭ بىلەن كارى بولماي ئۆتكۈزدى. ئوغلىنىڭ دەردى بولمىسىدى، موزاي ياخشى بېقىلىپ، ئۆي ئىچىدە سەكرەپ ئويناپ، ئۆينىڭ مەلىكىسى، خۇشاللىقىغا ئايلانغان بولاتتى.

مەمەتلەرنىڭ ئۆيى بىر ئېغىزلىق، پاكار كېسەك تاملىق ئۆي ئىدى. تېمى ئاران بىر مېتىر ئېگىزلىكتە ئىدى. پۇتۇن يېزىنىڭ ئۆيلىرى كۈزنىڭ يامغۇرىغا چىداشلىق بېرەلمەستىن تامچە ئۆتۈپ كېتەتتى. بۇ يېزىدا پەقەت مەمەتلەرنىڭ ئۆگزىسىلا كۈزنىڭ يامغۇرىغا بەرداشلىق بېرەلەيتتى. مەمەتنىڭ دادىسى ھايات چاغدا سارىچاغشاك دېگەن يەردىن توپا ئەكېلىپ، ئۆگزىسىگە لاي

سالغاندى. سارىچاغشاكنىڭ توپىسى باشقىچە بىر توپا ئىدى. بىز بىلگەن قارا، قۇملۇق شور توپىلاردىن ئەمەس. بۇ توپا كاللەك ـ كاللەك بولۇپ، بللۇرغا ئوخشاش قاتتىق، سېرىق، قىزىل، كۈل رەڭ، كۆك، يېشىل ھەر خىل رەڭدە ئىدى. بۇ رەڭگارەڭ توپىنىڭ كىرىستاللىرى بىر ـ بىرىگە ئارىلاشقانىدى. شۇڭلاشقا، مەمەتلەرنىڭ ئۆگزىسى ھەر خىل رەڭدە پارقىراپ جۇلالىنىپ تۇراتتى.

يازدا ئانا ـ بالا پۇتۇن كۈچىنى چىقىرىپ تېرىشىپ ئىشلىدى. ئەمما، ئامال قانچە ! ... كۈزدە غەم ـ قايغۇ بىلەن ئۆيگە قايتىشتى. بىر موزىيى بارلىقىنى شۇ چاغدىلا ئەسلەشتى. ئۇنى ئۇنتۇپ قېلىشقانىدى. موزاي چوڭ بولۇپ قاپتۇ.

ئانا ئوچاققا خېلى چوڭ بىر كۆتەكنى تاشلىدى. سىرتتا قارا بۇلۇتلار جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ سىلجىماقتا ئىدى. بىرئازدىن كېيىن ئۆينىڭ ئىچىنى بىر چاقماقتەك نۇر يورۇتۇۋەتتى. ئوچاقتا ئوت يالقۇنلىرى بىر ـ بىرى بىلەن قوغلىشاتتى. بۇ چاغدا مەمەت ئۆيگە كىردى. قوللىرى توڭۇپ قىزىرىپ كەتكەنىدى. ئوچاق قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئارقىسىغا قاراپ يەردە يېتىپ كۆشەۋاتقان سىيىرنى كۆردى. سىيىر خاتىرجەم ياتاتتى. ئالدىغا تاشلانغان سامانىنى يېمىگەنىدى. ئۆينىڭ بىر تەرىپىگە سامان دۆۋىلەنگەنىدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ سىيىرنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان موزاينىڭ قۇلقىنى تۇتۇۋالدى. موزاي بۇنىڭغا خۇيلاندى. بېشىنى بوشتىپ، سىيىرنىڭ ئۇ يېقىغا قېچىپ كەتتى. بالا كۈلۈمسىرىدى.

ـــ سەن يوق چاغدا بۇ كىچىككىنە موزاينى ئالىچىل دېگەن سايدا تۇغقانىدى. يېرىم كېچىدە ئىزدەپ ـ ئىزدەپ بىر چاتقاللىقنىڭ ئارىسىدىن تاپتىم، ئانىسى بېشىدا تۇرۇپ يالاۋاتقانىكەن. مېنى خېلىغىچە موزىيىغا يېقىن كەلتۈرمىدى. كېيىن پەشتامامغا ئوراپ ئۆيگە ئېلىپ قايتتىم، ـــ دېدى ئانىسى.

ـــ ھازىر چوڭ بولۇپ قاپتۇ، ـــ دېدى مەمەت.

ـــ ھەئە ... ـــ دېدى ئانا.

كېيىن سۆز ئۇزۇلۇپ قالدى، بىر ـ بىرىنىڭ يۈزىگە قارىيالمىدى. ھەر ئىككىلىسىمۇ باشلىرىنى ساڭگىلاتقان ھالدا ئوتقا تىكىلىپ ئولتۇرۇشتى.

ـــ بۇنى ساتمىساق بولمايدۇ. ھازىر يېگۈدەك ئۇن قالمىدى، ـــ دېدى ئانا. مەمەت جاۋاب بەرمىدى.

ئانا سۆزىنى داۋام قىلىپ:

ـــ ئابدى ئاغا بىزگە ئۆچ، موزاينى بىكارغا دېگۈدەك ئېلىۋالدۇ ـ دە، يەنىلا يازغا ئۇلىشالماي قالىمىز.

مەمەت جىم تۇراتتى.

ـــ باشقا چارىمىز يوق، قوزام ! شۇ سېنىڭ قېچىپ كېتىشىڭ بىلىمىزنى پۈكۈۋەتتى.

مەمەت بېشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ ئانىسىغا قارىدى، كۆزلىرىگە لىق ياش تولغان ھالدا:

ـــ مېنى بىر باھانە قىلىۋالدى. قاچمىغان بولسامۇ باشقا باھانىنى تاپاتتى، ـــ دېدى.

ـــ راست، باھانە تاپاتتى ئۇ كاپىر. داداڭنىڭمۇ جان دۈشمىنى ئىدى.

شۇ ئاندا ھەر ئىككىسى سىيىرنىڭ قېشىغا باردى. بۇ قىزىل، سېمىز، پېشانىسىدە چىرايلىق ئاق قاشقىسى بار سىيىر ئىدى.

قىش كەلدى. تىز بويى قار ياغدى. چۈشتىن كېيىنلا قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتكەن. ئانا ئىسلىشىپ قارىيىپ كەتكەن كورىنى ئوچاققا ئېسىپ قويغان، ئىچىدىكى سۇ خېلىدىن بېرى قاينىماقتا ئىدى.

ئۆيگە جەننەت بۇۋى كىردى.

ـــ كەل، ئولتۇر، جەننەت بۇۋى، مەيەرگە كەل، ـــ دېدى دۆنە.

ـــ ئولتۇرامدىم، يەڭگە، ئولتۇرالايمەنمۇ؟ ـــ دېدى ـ دە، بىر

چەتتە زوڭزايدى. ئەتىگەندىن بۇيان ئۆيمۇئۆي دوقۇرۇپ يۈردۈم، نېمە قىلىشىمنى، قەيەرگە بېرىشىمنى بىلمەيمەن، سەندىمۇ بۇغداي قالمىغانغا ئوخشايدۇ. ئارپىنىمۇ تۈگىتىپسەن، بىزنىڭ تۇڭەتكىنىمىزگىمۇ بىر ھەپتە بولدى. تاغارلارنىڭ تېگى كۆرۈنۈپ قالغىنىغا خېلى بولدى. بۇ يىل بىزنىڭ زىرائىتىمىز ئوخشىمىدى. يەڭگە، سىلەرنىڭكىدەك بولغان بولسا ئىدى... ئېرىم ھەممە يەرنى، ھەممە ئۆينى ئارىلاپ چىقتى، ئۆتنە سورىدى. ھېچكىمدىمۇ بەرگۈدەك بىرنېمە يوق.

جەننەت بۇۋى ئوچاقتا قاينىۋاتقان سۇنى كۆرۈپ:

— كورىغا نېمە سالىسەن؟ — دەپ سورىدى. ئۇنىڭ بۇ سوئالىدا بىر مەنە بار ئىدى.

دۆنەنىڭ كالپۇكلىرىدا بىلىنەر ـ بىلىنمەس ھەسرەتلىك تەبەسسۇم پەيدا بولدى.

— سۇ قۇيۇپ قويدۇم، — دېدى.

— ھېچنېمە قالمىدىمۇ؟ — دەپ ھەيران بولۇپ سورىدى جەننەت بۇۋى.

— بارىنى يەپ بولدۇق، — دېدى.

— ئەمدى قانداق قىلىسەن؟ — دەپ ئېچىنىپ سورىدى جەننەت بۇۋى.

— بىلمەيمەن، — دېدى دۆنە.

— بېرىپ موستولۇدىن بىر قېتىم سوراپ باققىن.

— سوراپ باقارمەن، بىراق ئۇنىڭدىمۇ قالمىغاندۇ.

بىرقانچە كۈندىن بۇيان شىددەتلىك قار ـ بوران كۆزنى ئاچقۇزمايتتى. ئۆيلەرنىڭ ئالدىدا ئىتلارمۇ كۆرۈنمەيتتى. يېزا خۇددى گىياھسىز تاغ چوققىسىدەك غۇيۇلداپ قالغان. ھەممە كىشى ئۆز ئۆيىدىن چىقماي تۇڭلۇكلىرىنى ئېتىپ ئولتۇراتتى. كالىسى بارلار ساماننىمۇ ئۆيگە دۆۋىلىۋېلىپ تالاغا چىقمايتتى. ھېچكىمنىڭ ھېچكىم بىلەن كارى يوق ئىدى.

ھەپتە ـ ئون كۈندىن بۇيان دۆنەنىڭ بارمىغان ئۆيى، باش

تىقمىغان ئىشكى قالمىدى. ئۇ:

— ئۆلسەممۇ ئابدى ئاغىنا يالۇۋرمايمەن، — دەيتتى، — ئۆلسەممۇ ...

ھەر يىلى شۇنداق بولاتتى. يېزىدىكى تەڭدىن تولا دېھقان ئاچ قېلىپ ئابدى ئاغىنىڭ ئىشكىگە دوقۇرايتتى.

دۆنە ئۇنداق قىلمىدى. ئۇ يالغۇز بولسا مەيلى ئىدى، بىراق ئوغلى بار. خېلى كۈنلەردىن بۇيان بالىسى ئېغىز ئاچماس بولۇپ قالغانىدى. يۈزى، كالپۇكىدا بىر تامچە قان ئەسىرى قالمىغان، كالپۇكلىرى قەغەزدەك نېپىزلىشىپ كەتكەن، يۈزى ئۆلۈكنىڭ چىرايىدەك سارغىيىپ، پۈتۈن تېنى ماغدۇرسىزلانغانىدى. بىر يەردە ئولتۇرسا كەچكىچە شۇ يەردىن تۇرمايتتى. بېشىنى ئىككى قولىنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ خىيال سۈرەتتى. پۈتۈن جېنى ۋە پۈتۈن ھاياتىي كۈچى، نەپرەت ۋە مۇھەببىتى، قورقۇنچى ۋە غەيرىتى ئۇنىڭ يوغان كۆزلىرىگە توپلانغانىدى. كۆزلىرىدە ئارىلاپ يېڭىنىڭ ئۈچىدەك ئۆتكۈر غەزەپ ئۈچقۇنلىرى چاقناپ ئۇچاتتى. بۇ مۇدھىش قورقۇنچلۇق بىر ئۇچقۇن، ئۇنىڭدىن قورقۇش لازىم ! بۇ قورقۇنچلۇق، چۈنكى ئېتىلىپ پارچە ـ پارچە قىلىۋېتىشكە ھازىرلانغان قاپلانىنىڭ كۆزىدىنمۇ شۇنداق ئۇچقۇن يېنىپ تۇرىدۇ. بۇ ئۇچقۇن نەدىن كەلگەن؟ بەلكى يارىتىلىشىدىن شۇنداقتۇ. ئەڭ توغرىسى، مەمەتنىڭ كۆزلىرىدىكى بۇ ئۇچقۇن چەككەن ئازاب ـ ئوقۇبەتلەرنىڭ، دەرد ـ ئەلەملەرنىڭ مەھسۇلىدۇ ! بۇ ئۇچقۇن مەمەتنىڭ كۆزىدە كېيىنكى بىر يىل ئىچىدە پەيدا بولغانىدى. ئۇنىڭدىن بۇرۇن مەمەتنىڭ مەسۇم كۆزلىرىدە ھەيرانلىق، خۇشاللىق نۇرلىرى چاقنايتتى.

ئاسماندىكى قارا بۇلۇتلار دومىلىشىپ يۈرەتتى. ئابدى ئاغىنىڭ ئىشكى ئالدىدا سوغۇقتىن تۇڭۇلۇپ كەتكەن، يىرتىق، ماتا چاپان كىيگەن نۇرغۇن ئادەم بىر ـ بىرىگە يېپىشقان ھالدا تىترىشىپ تۇرماقتا ئىدى. پەقەت بىرلا كىشى كۆپچىلىكتىن ئايرىلىپ چەتتە تۇراتتى. ئۇ، دۆنە ! ھەمەيلەن ئابدى ئاغىنى

كۆتمەكتە. ئىچكىرىدىن ئابدى ئاغا چىقىپ ئۇلارغا سۆز قىلىشنى كۈتۈپ تۇرغان چاغدا، ئابدى ئاغا قولىدا توقسان توققۇز مونچاقلىق تەسۋى، بېشىدا تۆگە يۈڭىدىن توقۇلغان تەقىيەسى، ئۆچكە ساقلى بىلەن چىقىپ كەلدى ـ دە:

ـــ يەنە ئاچ قالدىڭلارمۇ؟ ـــ دەپ سۆز باشلىدى.

كۆپچىلىكتىن ھېچبىر تاۋۇش چىقمىدى.

كۆپچىلىكنىڭ كەينىدە يەككە ـ يېگانە تۇرغان دۆنەنى كۆرگەن ئابدى ئاغا:

ـــ دۆنە ! دۆنە ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى، ـــ سەن ئۇدۇل ئۆيۈڭگە كەت، ساڭا بىر تال دانمۇ بەرمەيمەن. ئۆيۈڭگە كەت ! دۆنە ! ـــ ھازىرغىچە مېنىڭ يېزامدىن، مېنىڭ ئىشىكىمدىن بىرەر ئادەم قېچىپ كېتىپ باشقا يېزىغا بېرىپ باشقا كىشىگە پادىچى بولغان ئەمەس، مالايمۇ بولغان ئەمەس. بۇنى سېنىڭ بىر غېرىچ ئوغلۇڭ ئىجاد قىلدى. ئۇدۇل ئۆيۈڭگە كەت !

كېيىن كۆپچىلىككە قاراپ:

ـــ كەينىمدىن مېڭىڭلار ! ـــ دېدى.

ئۇ كەڭ شالۋۇرنىڭ يانچۇقىدىن بىر تۇتام ئاچقۇچنى قولىغا ئالدى، جىلىتكىسىنىڭ يانچۇقىدىن بىر دەپتەرنى چىقاردى.

بىرئازدىن كېيىن ئېسىنى يىغىۋالغان دۆنە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن:

ـــ ئاغا، ئۇ كىچىككىنە بىر يۇمران بالا، ئىچىڭ ئاغرىسۇن. بىزنى ئاچ قويما ! ـــ دېدى.

ئاغا توختاپ دۆنەگە قارىدى، ئارقىسىدىكى كۆپچىلىكمۇ توختاپ شۇ ياققا قارىدى.

ـــ بالا بالىلىقىنى قىلىشى كېرەك، ـــ دېدى ئاغا، ـــ مەن ئەقلىمگە كەلگەندىن بۇيان ھېچكىم دەگىرمەن ئولۇك يېزىسىدىن قېچىپ باشقا يېزىغا بېرىپ پادىچىلىق، مالايلىق قىلغان ئەمەس. بۇنىڭدىن كېيىنمۇ قىلمايدۇ. ماڭ، ئۆيۈڭگە كەت !

ئابدى ئاغا ئامبارنىڭ ئىشىكىنى ئاچقاندا، چاڭ ئارىلاش

ئىسسىق بۇغداي پۇرىقى سىرتقا ئېتىلىپ چىقتى.

ئۇ ئىشىكتە تۇرۇپ:

ـــ ماڭا قاراڭلار، دۆنەگە بىر تالمۇ ئاشلىق بەرمەڭلار، ئاچلىقتىن ئۆلسۇن. ھازىرغىچە دەگىرمەن ئولۇك يېزىسىدا ئاچتىن ئۆلگەنلەر بولمىغان، ئۇ ئۆلسۇن. ساتىدىغان بىر نەرسىسى بولسا ساتسۇن. ئەگەر سىلەر بەرسەڭلار، بەرگىنىڭلارنى تۆيۈپ قالسام، ھەممەڭلارنىڭ ئۆيىگە بېرىپ بەرگىنىمنىڭ ھەممىسىنى قايتۇرۇۋالىمەن. ئېيتىمدى دېمەڭلار ! ـــ دېدى.

كۆپچىلىك ۋارقىراشتى:

ـــ ئۆزىمىزگىمۇ يەتمەيدۇ ...

ـــ يەتمەيدۇ ...

ـــ ئۆزۈمگە يەتمەيۋاتسا ...

ـــ دۆنەگە ...

ئەڭ ئارقىدىن بىر ئايالنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

ـــ دۆنەنىڭ ئوغلى قاچمىغان بولسىدى ... بىزگە نېمە ! مەيلى ئاچتىن ئۆلۈۋەرسۇن.

ھەربىر ئادەم ئۆشىنىگە قوناق، بۇغداي، ئارپا ئارىلاشمىسىنى يۈدۈگەن ھالدا ئۆيىگە قايتتى. تۇگمەن بولسا يېزىنىڭ نېرىقى قېتىدا، چوڭ چىنارنىڭ سەل تۆۋىنىدە ئىدى. ئىككىنچى كۈنى تۇگمەننىڭ ئالدى قاپلار بىلەن تولدى، تۇگمەن ئۇزاقتىن بۇيان توختاپ قالغانىدى. ئىسمائىل چولاقنىڭ كۈنى تۇغدى.

كەچقۇرۇن ھەممە ئۆيدىن ئىسسىق نانىنىڭ پۇرىقى كېلەتتى.

دۇرمۇش ئەلى دەل ئاتمىش ياشتا ئىدى. يېزىنىڭ ئەڭ بەستىلىك ئادىمى، قېرى چىنارەك ساغلام ئىدى. يۇزى چوڭ، كۆزلىرى كىچىككىنە بولۇپ، بىر ئۇمۇر ئاياغ كىيمىگەن. ئۇنىڭ تاپىنىدىكى قاپقارا، تىلىم ـ تىلىم يېرىلىپ كەتكەن قېلىن بىر قەۋەت تېرە ئاياغ كىيىم ۋەزىپىسىنى ئۆتەيتتى. پۇتى بەك چوڭ بولۇپ، بۇنداق پۇتقا لايىق ئۆتۈك تېپىلمايتتى. ئەڭ چوڭ

نومۇرلۇق ئاياغلار، ھەتتا چوڭ چورۇقتەك ئاياغمۇ پاتمايتتى. ئەمما چورۇق كىيىشنى خالىغان بولسا كىيگەن بولاتتى. بۇنى ئۇنىڭدىن سورىغاندا، ھېچنېمە دېمەي تىللاپلا قوياتتى، خالاس.

ئاياللارنىڭ بىرى خېمىر يۇغۇراتتى، بىرى نان ئاچاتتى، بىرلىرى بولسا تاۋىغا سېلىپ پىشۇراتتى. پىشۇرۇۋاتقان ئايالنىڭ ئوڭ تەرىپىدە قىپقىزىل پىشقان قېلىن تاۋا نانلىرى دۆۋىلىنىپ كەتكەنىدى.

ئەلى بىر - ئىككى نانىنى ئىشتىھا بىلەن يېدى. كېيىن خىيال سۇرۇپ كۆزىگە ياش ئالدى - دە، ئايالىغا قاراپ:

— خوتۇن، نېنىڭلار گېلىمدىن زادىلا ئۆتمەيۋاتىدۇ، — دېدى.

— نېمىشقا، ئەلى؟ — دەپ ھەيران بولۇپ سورىدى خوتۇنى.

— شۇ بىزنىڭ ئىبراھىمنىڭ بالىچاقىسى ... ئابدى ئاغا دېگەن كاپىرنىڭ قىلغانلىرى ئېسىمدىن چىقمايۋاتىدۇ، دۆنەنى قوغلىۋەتتى. بىر تالمۇ دان بەرمىدى.

— بىچارە، — دېدى خوتۇنى، — ئىبراھىم بولسىدى ...

— ئابدى بىزگىمۇ ئەسكەرتىپ قويدى ...

— ئاڭلىدىم.

— مۇشۇنداق چوڭ يېزىدا كۆزىمىز كۆرۈپ تۇرۇپ ئاشۇ ئىككىيلەن ئاچ قالارمۇ؟

ئەلى غەزەپلەندى، تىللاشقا باشلىدى. ئاۋازىنىڭ بارىچە ۋارقىرىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى يېزىنىڭ ئۇ چېتىگىمۇ ئاڭلىناتتى.

— قوپ، خوتۇن، — دېدى، — شۇ نانلاردىن بىر داستىخان تەييارلا، خالتىغا كەمچەندە بىر ئۈن قاچىلا، ئىبراھىمنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ بېرەي.

خوتۇنى ئېتىكىدىكى ئۈنلارنى قاققان ھالدا نان تاختىسىنىڭ يېنىدىن تۇردى.

ئەلى خالتا بىلەن داستىخانىنى كۆتۈرگەن ھالدا، خۇددى گۇرۇلدىگەن شاخلىق دەرەخكە ئوخشاش تېزلىكتە دەرۋازىدىن چىقتى. دۆنەنىڭ ئىشىكىگە كەلگەندە كۆڭلى تىنچىدى.

— دۆنە، ھەي دۆنە ! ئاچ ئىشىكنى ! — دەپ ۋارقىرىدى.

دۆنە بىلەن ئوغلى ئوتى ئۆچكەن ئوچاقنىڭ ئالدىدا تۇگۈلگەن پېتى خۇددى بىر پارچە تاشتەك قىمىر قىلماي ئولتۇرماقتا ئىدى.

ئەلى يەنە بىرقانچە قېتىم:

— دۆنە ! دۆنە ! — دەپ ۋارقىرىدى.

دۆنە ئاۋازنى خېلىدىن كېيىن تونۇپ، ئالدىراپ ئورنىدىن قوپتى. كۆڭلى تارتماستىن بېرىپ ئىشىكنى ئاچتى.

— كەل، ئەلى ئاغا، — دېدى.

— قىزىم، — دېدى ئەلى، — ئەتىگەندىن بېرى نېمىشقا مېنى تالادا ساقلىتىپ قويدۇڭ؟

— كەل، ئىچكىرى كىر، ئاغا.

ئەلى ئېگىلگەن ھالدا ئىچكىرىگە كىردى.

— بۇ ئوت نېمىشقا يانمايۋاتىدۇ؟ — دەپ سورىدى.

مەمەتنىڭ كۆزىدە يىڭنە ئۇچىدەك چاقنىغان ئۇچقۇن يەنە پەيدا بولغانىدى. ئەلىنىڭ يېقىملىق كۈلۈمسىرىگەن ئاتىلارچە قىياپىتىنى كۆرگەندىن كېيىن ئۇچقۇن غايىب بولدى.

ئەلى داستىخاننى كۆرسىتىپ:

— ئاللاھۇ كەرىم، — دېدى.

— تەكرىم ئۈلۈغدۇر، — دەپ قوشۇمچە قىلدى دۆنە.

— توڭلاپ كەتتىم، دۆنە ! قارىغىنا، بالىمۇ تۇگۈلۈپ كېتىپتۇ، ئوتنى ياقساڭچۇ.

دۆنە قۇپقۇرۇق ئوچاققا قاراپ:

— ئۆچۈپ قاپتۇمۇ؟ دەققەت قىلماپتىمەن، — دېدى - دە، ئوچاققا ئوتۇن سالدى ۋە تۇتاشتۇردى:

— بۇ كاپىر ئابدىنى قارا ...

ئابدىنىڭ نامىنى ئاڭلاپلا مەمەتنىڭ كۆزىدە ھېلىقى ئۇچقۇن يەنە چاقنىدى.

— ئۇنى ئۆلتۈرگۈچىنىڭ قولى نۇرلىنىدۇ، توپتوغرا

جەننەتكە كىرىدۇ. ئۇنىڭ دادىسى بۇنداق ئەمەس ئىدى، يېزىلىقلارنىمۇ ئويلايتتى، — دېدى ئەلى.

ئەلىدىن كېيىن بىرقانچە دېھقان ئۇلارغا يېدىغان نەرسىلەرنى ئەكېلىشتى. بۇنى ئابدى تۇيمايلا قالدى. ئەمما، ئۇلارنىڭ ئەكېلىپ بەرگەنلىرى پەقەت ئون بەش كۈنلا يەتتى. ئانا بىلەن ئوغۇل ئىككىسى ئىككى كۈن ئاچ قالدى. ئۇچىنچى كۈنى ئەتىگەندە دۆنە ھېچ نەرسە دېمەستىنلا سىيرنى ياتقان يېرىدىن تۇرغۇزدى، تانىدا باغلاپ سىرتقا چىقاردى.

سىيىر تاشقىرىغا چىققاندا، مەمەت:

— ئانا ! — دېدى.

— ھە، باغرىم، — دېدى دۆنە.

دۆنە سىيىرنى يېتىلەپ ئابدى ئاغىنىڭ ئىشكى ئالدىدا پەيدا بولدى. موزاي سىيىرنىڭ ئاياغلىرى ئارىسىغا بېشىنى تىقىپ ئىمەتتى. دۆنە ئۆينىڭ ئالدىدا بىر مەزگىل تۇرۇپ قالدى. تۇرسۇن كۆرۈپ خوجايىنىغا خەۋەر قىلدى. خەۋەرنى ئاڭلاپ ئاغا سىرتقا چىقتى، دۆنە بېشىنى يەردىن ئۈستۈن قىلمايتتى. كالپۇكلىرى، ئۇزۇنچاق ئېڭىكى تىترەيتتى. ھېلىلا ۋارقىراپ يىغلىۋېتىدىغان بالىدەك كالپۇكلىرىنى چىڭ يۇمۇۋالغانىدى. پۈتۈن بەدىنىگىمۇ يېنىك بىر تىترەك ئولاشتى.

ئابدى ئاغا سىيىرنىڭ دۇمبىسىگە ئۇرۇپ تۇرۇپ:

— دۆنە، سېتىش ئۈچۈن ئەكەلدىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى.

دۆنە بېشىنى كۆتۈرمەي تۇرۇپ:

— ھەئە، ئاغام، — دېدى.

ئابدى ئاغا تۇرسۇنغا:

— بۇ سىيىرنى دۆنە يەڭگەڭنىڭ قولىدىن ئېلىپ بىزنىڭ ئېغىلغا ئاپىرىپ قوي ! — دەپ بۇيرۇق قىلدى.

تۇرسۇن يانچۇقىدىن بىر تۇتام ئاچقۇچىنى چىقاردى ـ دە:

— تاغار ئەكەلدىڭمۇ قىزىم، دۆنە؟ — دەپ سورىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى يۇمشاق ۋە مېھرىبان ئىدى.

— ھەئە، — دېدى دۆنە.

7

ئەمەن ئۆسكەن جايدا ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئۆسۈملۈك ئۆسمەيدۇ. تاغۇتاش، ئېدىر، ھەممە يەردە ئەمەن ئۆسكەن. ئەمەن غوللۇق، قىسقا ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈك بولۇپ، شاخلىرى كالتە، ئەڭ ئۇزۇن شېخى بىر مېتىردىن ئاشمايدۇ. قويۇق يېشىل يوپۇرماقلىرى ئۇستى ـ ئۈستىگە قەۋەتلىشىپ كېتىدۇ. يەرگە پۈتۈن كۈچى بىلەن مەھكەم يېپىشقان بۇ ئۆسۈملۈكنى ھەرقانداق كۈچ قومۇرۇپ ئالالمايدىغاندەك كۆرۈنىدۇ.

ئەمەن ئۆسكەن يەر ئۇنۇمسىز، شورلۇق بولۇپ، ئۈستىدە ئەمەندىن باشقا نەرسە ئۆستۈرمەسكە قەسەم ئىچكەندەك كۆرۈنىدۇ.

قەدىرلى دېگەن جاي بىلەن چېغىچىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كىچىك ـ كىچىك دۆڭلۈك. دۆڭلەر يۇمشاق، قاپقارا مۇنبەت. بۇ يەرلەر بۇرۇنقى چۈقۇر ئوۋا پاتقاقلىقىنىڭ ئاخىرقى قىسمى، كۈنپېتىش تەرىپىدە ئاقچەساز پاتقاقلىقى، كۈنچىقىش تەرىپىدە توروس تېغىنىڭ قارىغايلىقى بار. دۆڭلۈكلەرنىڭ ئۈستىدىكى ھەممىلا يەرگە زىرائەت تېرىلاتتى. ئەنە شۇ ئېتىزلىقلاردىمۇ ئەمەنلەر ئۆسىدۇ. ئۇلار سەرۋى دەرىخىدەك ئېگىز، شاخلىرىدا بىر خىل يېشىللىق ئۇرغۇپ تۇرىدۇ، غوللىرى باشقا قىسقا غوللۇق ئەمەنلەرنىڭكىدەك مۇدۇر ـ چوقۇر ئەمەس ئىدى. بەلكى قاپاق تېرەكلەرنىڭكىدەك سىلىق، تۈز ئىدى. ئېكىنزارلىق ئىچىدە ئەمەن ئەمەس، خۇددى باشقا دەرەخلەردەك تۇراتتى.

چېقىرتىكەنلىك بەزىدە يېشىل، بەزىدە كۈل رەڭ، بەزىدە سۇتتەك ئاق رەڭدە دولقۇلىنىپ تۇرىدۇ. دالانىڭ ئۈپۈققا يېقىن جايلىرىغا قىروۋ چۈشكەن، يەر ـ جاھاننى مۇز قاپلىغانىدى.

مەمەتلەر چېقىرتىكەنلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدا پاچاقلىرىنى قىيما ـ چىيما قىلىپ يەر ھەيدەپ، تېرىقچىلىق قىلدى،

سوغۇقتا توڭلىدى، تومۇز ئىسسىقىدا خامان تەپتى، كۆيۈپ ـ پىشتى. مىڭ مۇشەققەتتە قولغا كەلتۈرگەن ھوسۇلنىڭ تۆتتىن ئۈچ قىسمىنى ئابدى ئاغا تارتىۋالدى. باشقىلاردىن بولسا ھوسۇلنىڭ ئۈچتىن ئىككى قىسمىنى ئالدى. شۇ يىلدىن تارتىپلا ئابدى ئاغا ئۇلارغا نىسبەتەن كۆڭلىدە غۇم ساقلىدى، پەيلىدىن يانمىدى، پۇرسەت بولسىلا مەمەتنى ئۇراتتى، ھاقارەتلەيتتى.

كىشىلەر ئۆزى تۇغۇلغان تۇپراقنىڭ خۇسۇسىيىتىگە بېقىپ ئۆسۈپ تەرەققىي قىلسا كېرەك، ئېھتىمال. مەمەت مۇشۇ شورلۇق يەردە تۇغۇلۇپ ئۆستى.

مىڭبىر جاپا ـ مۇشەققەتتە چوڭ بولغاچقا بويى ئۆسمىدى. ئۇنىڭ يەلكىسى تار، پاچاقلىرى ئىنچىكە ئىدى. قوللىرى، پاچاقلىرى قۇرۇغان دەرەخنىڭ شېخىغا ئوخشايتتى. تېرىسى قۇرۇپ كەتكەن، سۆڭەكلىرى چىقىپ تۇراتتى. يۈزى قارىقۇمچاق، كۆن نۇرى كۆيدۈرگەندەك ئىدى. ئۇنىڭغا قاراش بىلەنلا ئادەمنىڭ ئېسىگە ھېلىقى توۋا دەرىخى كېلەتتى. چۈنكى، ئۇ ھەم پاكار، ھەم جۇۋەك ئىدى. ئۇ، توۋا دەرىخىدەك يەرگە مۇستەھكەم ئورناشقان، قاتتىق ۋە كەسكىن ئىدى. بىرلا يېرىدە مۇلايىملىق ساقلىنىپ قالغان. لەۋلىرى بوۋاق لېۋىدەك قىزىل، ھەر دائىم بىر خىل مۇلايىم تەبەسسۇم ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. بۇ ئۇنىڭ چۈس ۋە قەيسەر قىياپىتىگە يارىشاتتى.

بۇگۈن ئەتىگەن مەمەت ئاۋاقنىڭ خۇشاللىقى تولۇپ تاشقاندى. بىردەم سىرتقا ــ ئاپتاپقا چىقاتتى، ئاپتاپتا ئايلىنىپ يۈرەتتى. بىردەم ئىچكىرىگە كىرەتتى. قاچقۇن ئەسكەردىن سېتىۋالغان يېڭى كەمزۇلنىڭ يانچۇقىدا بىر قول ياغلىقى بار ئىدى. ياغلىقنى ھەر خىل شەكىلدە قاتلاپ باقاتتى. ئۇنى بەزىدە بىر تال يوپۇرماققا ئوخشاش قاتلاپ ئارقا ـ ئالدىنى ئۆرۈپ قارايتتى، بەزىدە بۇزۇۋېتەتتى. شەپكىسىمۇ يېڭى ئىدى. شەپكىسىنى كىيىپ ئۇنىڭ ئاستىدىن بىر تۇتام قارا چېچىنى چىقىرىپ پېشانىسىگە چۈشۈرۈپ قويياتتى. ياراشمىغاندەك ھېس

قىلىپ بۇرۇنقى ھالىتىگە كەلتۈرۈپ بارماقلىرى بىلەن تارايتتى. ئەينەككە قاراپ بېقىپ ياراتمايتتى ـ دە، قارا چاچلىرىنى يەنە چىقىرىپ پېشانىسىگە چۈشۈرەتتى. شۇ پېتى قويۇپ قويياتتى. شالۋۇرىمۇ يېڭى ئىدى. ئىككى يىل ئىلگىرى ئالغان بولسىمۇ تېخى كىيمىگەنىدى. بۇگۈن تۇنجى قېتىم كىيىدى.

پايپاقلىرىنى كىيىدى، سېلىۋەتتى. نېمىدېگەن جىق پايپاق بۇ؟ پايپىقى كۆپ ئىدى. ئانىسى پايپاقنى ئوبدان توقۇيتتى، ياخشى گۈل چىقىرالايتتى. ئەڭ ئاخىرىدا كىيگەن پايپاقنىمۇ ياراتمىدى. سېلىپ بىر ياققا تاشلاپ قويدى. ئانىسىغا كۆز قىرىدا قاراپ قويۇپ ساندۇققا قاراپ ماڭدى ۋە ئۇنى ئاچتى، ساندۇقنىڭ ئىچىدىن ياۋا ئالما پۇرىقى كېلەتتى، بىر چەتتە تۇرغان گۈللۈك پايپاقنى كۆزى چۈشۈپ تىترەشكە باشلىدى. ئېگىلىپ قولىغا ئالدى. ياۋا ئالمىنىڭ پۇرىقى ئۆينىڭ ھەممە يېرىگە تارقىلىپ كەتكەندى. پايپاقنى قولى تېگىش بىلەن تىترىشى كۈچەيدى. يۇرىكىدىن ئىسسىق بىرنېمە شۇر قىلىپ ئېقىپ كەتكەندەك بولدى. شادلىنىپ كەتتى، بىر خىل ئىللىقلىق ۋە لەززەت ھېس قىلدى. ساندۇق ئىچىدە پايپاقنىڭ رەڭگى توق كۆرۈنەتتى ... قولىغا ئېلىپ يورۇققا تۇتقاندا، رەڭگى ئېچىلىپ يالتىراپ كەتتى.

پايپاق بىر ناخشىنى ئەسلىتىدۇ ... كېچىدىكى ناخشا ئاۋازى بىلەن كۈندۈزدىكى ناخشا ئاۋازى ئوخشىمايدۇ. بالىلار ئېيتسا باشقا ئاھاڭدا، ئايال ئېيتسا باشقىچە ئاھاڭدا چىقىدۇ ... ياشلارنىڭ ناخشىسى بىلەن قېرىلار ئېيتقان ناخشا ئوخشىمايدۇ ... تاغدا ئېيتىلسا باشقىچە، تۈزلەڭدە، ئورماندا، دېڭىزدا باشقىچە ئاڭلىنىدۇ ... ھەممىسىنىڭ ھۈزۈرى باشقىچە. ئەتىگەندە، چۈشتە، كەچتە ۋە كېچىسى باشقىچە تەسىر قىلىدۇ ...

بۇ گۈللۈك پايپاق خۇددى بىر ناخشا كەبى ئىدى. ئۇ بىر خىل ناخشا ئىللىقلىقى بىلەن توقۇلغانىدى. سېرىق، قىزىل، كۆك،

قىزغۇچ، ئىشقىلىپ، خىلمۇخىل رەڭ بىرلىشىپ بىر ـ بىرىگە ماسلىشىش ئارقىلىق بىر ئىللىقلىق، بىر خىل يېقىملىقلىقنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەنىدى. ئىشق ـ مۇھەببەتنى، مېھىر ـ شەپقەتنى ئىپادىلىگۈچى بىر نەرسە ئىدى.

بۇ پايپاق ئىشق ـ مۇھەببەتنى ئىپادىلەيتتى. بۇ بىر خىل ئەنئەنىگە ئايلىنىپ قالغانىدى. مەمەتنىڭ بۇ پايپاققا قولى تېگىش بىلەن تەتۈرەپ كېتىشى، يورۇققا تۇتقاندىن كېيىن يۇرىكىنىڭ ئويناپ كېتىشى بىكار ئەمەس ئىدى. بۇنداق پايپاقلارغا تۇمشۇقلىرىنى بىر ـ بىرىگە تەرەپ سۆيۈشۈۋاتقاندەك تۇرغان ئىككى قۇش رەسىمى كەشتىلەنگەن بولاتتى ... يەنە يوغان گۈللۈك، كىچىك گەۋدىلىك ئىككى دەرەخمۇ كەشتىلەپ سېلىنغان بولۇپ، دەرەخلەر يانمۇيان، گۈللىرى بولسا خۇددى سۆيۈشىدىغاندەك بىر ـ بىرىگە تېگىپ تۇراتتى. ئۇندىن باشقا، بۇ ئىككى نەقىش ئوتتۇرىسىدا سۇتتەك ئاق سۇ ئېقىپ تۇراتتى، ئەتراپىدا قىزىل قىيالار كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ھەر خىل رەڭ بىرىكمىسى جۇلالىنىپ تۇراتتى.

مەمەت پايپاقنى كىيدى. ئۇستىگە چورۇقنى تارتتى، پايپاق تىزىغا چىقاتتى. پاچىقىدا ئىككى قۇش، ئىككى گۈل سۆيۈشمەكتە، سۆلار ئاقماقتا ئىدى.

ئۇ ئۆز كۆڭلىدە خەدىچەگە مۇشۇنداق كۆرۈنسەم دەپ ئويلىدى. خەدىچەلەرنىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى. خەدىچە بوسۇغىدا تۇراتتى. مەمەتنى كۆرۈش بىلەن چاقناپ تۇرغان چوڭ كۆزلىرى كۈلۈمسىرىدى. ئۆزى توقۇپ بەرگەن پايپاقنى ئۇنىڭ پۇتىدا كۆرۈپ تېخىمۇ خۇرسەن بولدى.

مەمەت ئۇ يەردىن ئۇدۇل يېزىنىڭ ئىچىگە قاراپ ماڭدى.

ئۆز ئۆيىگە قايتقان چېغىدا كۈن ئوبدانلا چىققانىدى. بىر تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ دوستىنى ساقلاشقا باشلىدى. بىر-ئازدىن كېيىن دوستى تامنىڭ كەينىدىن چىقىپ كەلدى.

— بالىلىرىم، بازاردا ئۆزاق ھايال بولماڭلار، ئابدى ئاغا

شەھەرگە كەتكەنلىكىڭلارنى تۇيمىسۇن، ھالىڭلارغا ۋاي بولىدۇ، — دېدى ئانا.

— تۇيمايدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى مەمەت.

ئۇنىڭ دوستى ئەلى تازىنىڭ ئوغلى مۇستافا ئىدى. ئۇمۇ بۇ يىل ئون سەككىزگە كىرگەن، ئۇلار ئىككىسى بىرلىكتە شەھەرنىڭ قانداق يەر ئىكەنلىكى توغرىسىدا تالاش ـ تارتىش قىلىشقانىدى. ئاقىۋەت چىدىمايى شەھەرگە بېرىپ كېلىشكە قارار قىلىشتى. ئۇ يەرگە ئۇلارنى قانداقتۇر بىرنېمە تارتماقتا ئىدى. بەلكى تۇرسۇن سۆزلەپ بەرگەن چۆچەكلەردىكىگە ئوخشايدىغان چۈقۇر ئوۋا بولسا كېرەك. ئۇلار بۇ قارارغا بۇنىڭدىن دەل ئىككى يىل بۇرۇن كەلگەنىدى. بۇگۈن، ئەتە دەپ بۇگۈنگىچە ئەمەلگە ئاشۇرالمىغانىدى. مۇستافا دادىسىدىن، مەمەت بولسا ئانىسىدىن قورقاتتى. ئىككىسى بىردەكلا ئابدى ئاغىدىن قورقاتتى.

بۇنىڭدىن ئۈچ كۈن بۇرۇن ئىككىسى بىرلىكتە مەسلىنى مەمەتنىڭ ئانىسىغا ئېيتىشتى.

— قانداق بولار؟ بۇ يېشىڭلاردا شەھەرگە قانداقمۇ بارارسىلەر، ئۇندىن باشقا ئابدى ئاغا نېمە دەر؟ ئابدى ئاغا تۇيۇپ قالسا بىزنى بۇ يېزىدىن جەزمەن قوغلىۋېتىدۇ، — دېدى ئانا.

مەمەت ئانىسىغا يالۋۇرۇشقا باشلىدى.

— بولمايدۇ، — دېدى ئانا، ئەمما، — ئابدى ئاغا قوغلىسا قوغلىۋەتسۇن، بىزمۇ ... — دېدى ئاخىر.

مۇستافانىڭ دادىسىغا ئېيتىشمىدى. ئۇنىڭغا بۇغا ئوۋلاشقا بارىدىغانلىقىنى، بىرقانچە كۈن تاغدا تۇرۇپ قالىدىغانلىقىنى ئېيتىشتى. بۇرۇنمۇ بۇغا ئوۋلاشقا بېرىشاتتى. يېزىدا مەمەتنى بېسىپ چۈشىدىغان ئوۋچىمۇ چىقمايتتى. ئۇ شۇنداق مەرگەن ئىدىكى، ئوق بىلەن بۇرگىنىمۇ سوقالايتتى. ئەلى تاز ئەگەر ئۇلارنىڭ مۇشۇنداق ياسانغان، «مۇھەببەت» پايپاقلىرىنى كىيگەن ھالدا ئوۋغا تەييارلانغانلىقىنى كۆرگەن بولسا، ئۇلارنىڭ ئوۋغا چىقىشىغا ھەرگىز ئىشەنمىگەن بولاتتى. مۇستافا ئوۋدا

ئىشلىتىش ئۈچۈن ئالغان مىلتىقىنى مەمەتلەرنىڭكىدە تاشلاپ قويدى.

شۇ كېچىسى ئۇلار تاڭ ئاتقۇچە پىلان تۈزۈپ چىقتى، بىر مىنۇتمۇ كۆز يۇممىدى، شۇ ھەقتىلا سۆزلەشتى.

تاڭ سۈزۈلمەي تۇرۇپ ئەتراپ ئالا قاراڭغۇ چاغدىلا يولغا چىقىشتى.

ئۇلار يۈگۈرگەندەك مېڭىپ كېتىشۋاتاتتى.

تۆۋەندىن سوغۇق بىر شامال ئۇرماقتا.

كۈن ئازراق كۆتۈرۈلۈپ چىققانغا قەدەر بىر ئېغىزمۇ سۆزلەشمىدى، توختاپ بىردەممۇ ئارام ئالمىدى.

كېيىن مەمەت يېشىل چۆپلۈككە كېلىپ توختاپ چوڭقۇر نەپەس ئالدى:

— ئالدىمىزدىكى يېزا سارىبۇغا يېزىسى، ئالدى بىلەن شۇ يەرگە بارىمىز، ئۇنىڭ كەينىدە دەگىرمەنلەر يېزىسى، ئۇنىڭدىن كېيىن بەكىرلى يېزىسى بار، ئۇ يەردىن ئۆتسەك شەھەرگە كىرىمىز.

— ھە، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن شەھەر ... — دەپ پىچىرلىدى مۇستافا.

مېڭىشتى، خۇددى يۈگۈرگەندەك كېتىشۋاتاتتى. ئارىلاپ توختاپ بىر - بىرىگە قاراپ كۈلۈشتى. كېيىن يەنە ئىلدام مېڭىپ كېتىشتى.

ئۇزاق ئۆتمەي سۇلايمانلىدىكى ئەسكى ياغاچ كۆۋرۈكتىن، يەر ئاستى يولىدىن ۋە گۆرىستانلىقتىن ئۆتۈپ كېتىشتى. تورۇنلارغا كەلگەندە چۈش بولغانىدى. ھاۋا ئىللىپ قالغان، ئانار دەرەخلىرى قىپقىزىل چېچەكلىگەن، يەرلەر نەملىشىپ تۇراتتى. يەردە ئولتۇرۇشتى. توساتتىن ئانار دەرەخلىرىنىڭ كەينىدىن مەيدىسى ئوچۇق، چارچىغان، تەر باسقان ئېگىز بويلۇق بىر بوۋاي چىقىپ كەلدى. ئۇنىڭ مەيدىسىدىكى ئۇزۇن تۈكلەرمۇ ئاقىرىپ كەتكەنىدى. ئاقارغان تۈكلىرى، ئاپپاق ساقلىرىمۇ گىچەك -

گىچەك ئىدى. يەلكىسىدىكى خورجۇننى چۈشۈرۈپ تۇرۇپ:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، يىگىتلەر، — دېدى.

بوۋاينىڭ ئاۋازى بوم چىقاتتى.

ئۇ ئولتۇرا - ئولتۇرمايلا خورجۇندىن بىر تۇگۇن چىقىرىپ يەشتى، تۇگۇندە نېپىز ئاق نانلار بار ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا، بىر باش قىزىل پوستلۇق پىياز ... قۇرۇتمۇ بار ئىدى.

بۇ تاتاملارنى يېيىشكە باشلىغان بوۋاي:

— ئېلىڭلار، يىگىتلەر، — دەپ تەكلىپ قىلدى.

— رەھمەت، — دېدى مەمەت.

— رەھمەت، — دېدى مۇستافا.

— كېلىڭلار، يىگىتلەر، — دەپ زورلىدى بوۋاي.

— ئۆزىڭىز ئېلىڭ، — دېدى مەمەت.

— ئۆزىڭىز يەڭ، — دېدى مۇستافا.

بوۋاي توختىماستىن يېيىشكە زورلايتتى.

— شەھەردە تاماق يېمەكچىمىز، — دەپ گەپنى ئۇزۇۋەتتى مەمەت.

— شەھەردە تاماق يېمەكچىمىز، — دەپ قوشۇپ قويدى مۇستافا.

— ئۇنداق بولسا باشقا گەپ، — دەپ كۈلۈمسىرىدى بوۋاي، — ئەمدى بىلدىم، بازار نېنى ... تېخى بازارغىچە خېلى يول يۈرىسىلەر - دە.

— شۇ يەرگە بېرىپ يەيمىز، — دېدى مەمەت.

— شۇ يەردە يەيمىز ! — دەپ تەكرارلىدى مۇستافا.

يانلىرىدىكى سۇ شارقىراپ، كۆپۈكلىنىپ قىيا تاشلارنىڭ كەينىدىن، ئۇستىدىن، يېنىدىن، ئەتراپىدىن تېز ئاقماقتا ئىدى.

بوۋاي ئاغزىغا لىق نان سېلىۋېلىپ:

— بۇ سۇنى بويلاپ ماڭساڭلار سىلەرنى ئۇدۇل بازارغا ئېلىپ بارىدۇ، — دېدى.

— سىز بىز بىلەن بارمامسىز؟ — دەپ سورىدى مەمەت.

— ۋاي قوزام، مەنمۇ بازارغا كېتىۋاتىمەن، ئەمما سىلەر بىلەن قانداقمۇ تەڭ ماڭالايمەن؟ — دېدى بوۋاي.

مەمەت جىم بولدى. بوۋاي تامىقىنى يەپ بولدى. تۆگۈننى تۈجۈپىلەپ چاڭ چىگىپ بولغاندىن كېيىن سۇ بويىدا دۇم يېتىپ قانغۇچە سۇ ئىچتى، قولىنىڭ كەينى بىلەن لېۋىنى، بۇرۇتلىرىنى سۈرتكەندىن كېيىن كېيلىپ ئولتۇردى. تاماكا خالتىسىنى چىقاردى. ئۇنى ئاچتى، دەپتەرنىڭ سېرىق قەغىزىنى يىرتىپ بارماقتەك موخورکا ئوردى. چاقمىقىنى چېقىشقا باشلىدى. بىردەمدىن كېيىن گۈڭگۈرت ياندى. ئەتراپقا يېقىملىق پۇراق تارقالدى. موخورکىسىنى تۈتاشتۇرۇۋېلىپ، دۇمبىسىنى ئانار دەرىخىگە ياخشىلاپ يۆلىگەندىن كېيىن:

— قېنى يىگىتلەر ئېيتىڭلارچۇ، سىلەر قەيەردىن بولىسىلەر؟ — دەپ سورىدى.

— دەگرمەن ئولۇكتىن، — دېدى مەمەت.

— دەگرمەن ئولۇكتىن، — دېدى مۇستافا.

— ئۆچكە ساقال كاپىر ئابدىنىڭ يېزىسىدىنمۇ؟ ئاڭلىشىمچە، كاپىر ئابدى يېزىغا ئاغا بوپتۇمىش. ئۇ، دېھقانلارنى قۇلغا ئوخشاش ئىشلىتەرمىش، ئۇلارنى ئاچ قويارمىش، قىش كەلگەندە خەلق ئاچلىقتىن ئۆلەرمىش، ئابدىنىڭ ئىجازىتى بولمىسا ھېچكىم ئۆيلىنەلمەسمىش، ھەتتا يېزىدىن سىرتقا چىقالماسمىش. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئابدى كۆپ كىشىنى كالتەكلەپ ئورۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇمىش. بەش يېزىنىڭ ھۆكۈمىتىمۇ، پادىشاھىمۇ شۇ ئىمىش. ئاسقانىنى ئېسىپ، سويغانىنى سويارمىش ! ... ھەي ئۆچكە ساقاللىق ئابدى ! شۇ ئابدى، ئاغا بوپتۇمىش تېخى — ھە !

بوۋاينى كۈلكە قىستاپ كەتتى، توختىماستىن كۈلەتتى ۋە «ۋاي ئابدى ئەبلەخ، ۋاي ئۆچكە ساقاللىق ئابدى كاپىر» دەپ ھەيران بولاتتى. ئۇ كۈلكىسىنى توختاتتى.

— ئاڭلىغانلىرىم توغرىمۇ؟ — دەپ سورىدى بوۋاي ۋە

قاشلىرى تۇرۇلۇپ كەتتى.

بالىلار بىر - بىرىگە قاراشتى. يىگىنە ئۇچىدەك ھېلىقى غەزەپ ئۇچقۇنى مەمەتنىڭ كۆز قارىچۇقىدا يەنە ئەكس ئەتتى.

بوۋاي بالىلارنىڭ جاۋاب بەرمىگەنلىكىنى، غەزەپلەنگەنلىكىنى كۆرۈپ:

— ھەي يىگىتلەر، — دېدى، — ئاشۇ ئۆچكە ساقاللىق ئىتچۇ ... ھېلىقى دېھقانلارغا زۇلۇم سالغان دۆيۈز، ئۇ خوتۇنى تالاق خۇمسىچۇ ... توشقانغا ئوخشاش قورقۇنچاق بىرنېمە، ئۇ خوتۇن كىشىنىڭ ئۆزى. ئىسىت، ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى - دە، ئۇنىڭ مۇشۇنداق بىر نومۇسسىز بولۇپ چىقىدىغانلىقىنى بىلگەن بولسام جېنىنى جەھەننەمگە ئەۋەتكەن بولاتتىم، ئىلاج قانچە، ئۆتكەن ئىش ئۆتۈپ كەتتى، خەپ ئۆچكە ساقال !

يەنە كۈلۈشكە باشلىدى:

— دېمەك، ئابدى پادىشاھلىق دەۋاسى قىلىۋېتىپتۇ - دە؟ بەش يېزىنى قۇل قىلغانمىش - ھە؟ تۈفى، ئانسىنى ! ... ئابدى، سېنىڭ بۇنداق بىر نومۇسسىز بولۇپ چىقىدىغانلىقىڭنى بىلگەن بولسام، خۇدا ھەققى، بىلگەن بولسام، خەير ...

مەمەت بىلەن مۇستافا بىر - بىرىگە چاپلىشىپ ئولتۇرۇشاتتى. بوۋايغا گۇمان بىلەن قارىشاتتى. مۇستافا كۈلۈمسىرىگەندەك قىلدى. بۇنى بوۋاي پەملەپ قېلىپ:

— دېمەك، سىلەر ئابدىنىڭ يېزىسىدىن ئىكەنسىلەر - دە، ئابدىنىڭ پۇتلىرىمغا باش قويىدىغان كۇنلىرى ئۆتۈپ كەتتى ! — دېدى.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ مۇستافا بوۋاينى مەسخىرە قىلغاندەك مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى. مەمەت بۇنى كۆرۈپ، سېزىپ قالمىسۇن دەپ مۇستافانى نوقۇپ قويدى. بوۋاي بۇنىمۇ كۆردى:

— سىلەر ئەخمەت چوڭ دېگەن ئىسىمنى ئاڭلىغانمۇ؟

— ئاڭلىغان ! — دەپ جاۋاب بەردى مەمەت.

— ساڭا دەۋاتىمەن، سەن ئاڭلىغانمۇ؟ — دېدى.

مۇستافا ئالدىراپ:

— راستتىنلا ئاڭلىغان، ئۇنىڭ ئېتىنى بىلمەيدىغان كىشى بارمۇ؟ — دېدى.

— سىرىنگاچتىن كېلىۋاتقىنىدا ئىككى قاراقچى ئابدىنىڭ ئالدىنى توسۇپ بۇلاپتىكەن، ھەتتا خوتۇنىنى تارتىۋاپتىكەن، بۇنى ماڭا خەۋەر قىلىشتى، ئابدىمۇ كېلىپ ئايىغىمغا يىقىلىپ يالۋۇردى. بېرىپ خوتۇنىنى قايتۇرۇپ كەلدىم، ئۆزىگە تاپشۇردۇم. غېرىب - غۇرۋاڭلارغا بۇنداق زۇلۇم قىلىدىغانلىقىنى بىلگەن بولسام ...

ئەخمەت چوڭ بۇ تاغلاردا بىر داستان ئىدى، ئانىلار يىغلىغان بالىلىرىنى «ئەخمەت چوڭ كەلدى» دەپ پەس قىلاتتى. ئەخمەت چوڭ بۇ يەرلەردە دەھشەتلىك بولغىنىدەك، سۆيۈملۈكمۇ ئىدى. ئەخمەت چوڭ يىللاردىن بۇيان ئىككى خىل تۇيغۇنى بىردەك پەيدا قىلىپ كەلگەنىدى. بۇ ئىككى خىل تۇيغۇنى بىردەك ئويغىتالمىغان قاراقچى بۇ تاغدا بىر يىلدىن ئارتۇق ياشىيالمايتتى. چۈنكى، قاراقچىنى سۆيگۈ ياشىتالايدۇ، لېكىن يالغۇز سۆيگۈ ئاجىزلىق قىلىدۇ، يالغۇز قورقۇشنىڭ ئۆزىلا ئۆچمەنلىك كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ئۆتكەن ئون ئالتە يىل ئىچىدە ئەخمەت چوڭنىڭ بۇرنىمۇ قانىمىدى. ئەخمەت چوڭ ئون ئالتە يىل داۋام قىلغان قاراقچىلىقى جەريانىدا ئاران بىر ئادەمنى ئۆلتۈرگەنىدى. ئۇ بولسىمۇ ئۆزى ئەسكەرلىككە كەتكەن چاغدا ئانىسىغا زورلۇق قىلىپ نومۇسىغا تەگكەن ئادەم ئىدى. يېزىغا كەلگىنىدىن كېيىن بۇنى ئۇقۇپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ تاغقا چىقىپ كەتكەنىدى. بۇ ئادەم ھۆسەيىن ئاغا ئىدى.

ئۇ يول توسۇمايتتى، ئۇ كېزىپ يۈرگەن يەرلەردە باشقا قاراقچىلارمۇ يول توسۇمايتتى.

ئۇ چۇقۇر ئوۋا بايلىرىدىن بىرىنى نىشان قىلىپ، ئۇنىڭغا ئادەملىرىدىن بىر پارچە خەت ئەۋەتىپ، مۇنچىلىك پۇل تەلەپ

قىلمەن دەيتتى. خەتنى تاپشۇرۇۋالغان بىلەن دەررۇ تەلەپ قىلىنغان پۇلنى ئەۋەتمەپ بېرەتتى. قاراقچىلىق قىلىش جەريانىدا كىمدىن قانچىلىك پۇل تەلەپ قىلغان بولسا، بىر تىينمۇ كەم قالدۇرماي ئالغانىدى. باشقا قاراقچىلار بولسا يېزىلارغا بېرىپ بايلارنى قىينايتتى، ئۆلتۈرۈۋېتەتتى. لېكىن، كۆپىنچە بىر تىينمۇ ئالالماي قۇرۇق قول، ھەتتا كەينىدە بىر توپ ژاندارما قايتىپ كېلىشەتتى.

ئەخمەت چوڭ ئالغان پۇللىرىنى ھەرگىز بۇزۇپ - چېچىپ يوقاتمايتتى. تاغدا نەگىمۇ خەجلىسۇن؟ ئۇ مەزكۇر پۇللارغا ئاغرىق - سىلاق كىشىلەر ئۈچۈن دورا - دەرمەك، ئۆكۈزسىزلەرگە ئۆكۈز، ئاچ قالغانلارغا يېمەكلىك ئېلىپ بېرەتتى ...

كەچۈرۈم قىلىنىپ ئۆز يېزىسىغا قايتىپ كەلگەندە، ئۇنى كۆرۈش ئۈچۈن يىراق - يېقىن يېزىدىكى دېھقانلار ئايىغى ئۈزۈلمەستىن كېلىپ تۇرغانىدى.

كەچۈرۈم قىلىنغاندىن كېيىن ئەخمەت چوڭ ئۆز ئۆيىگە قايتتى. ئۆزىنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتىنى دېھقانچىلىققا سەرپ قىلدى. چۈمۈلىگىمۇ ئازار بەرمىدى، پەقەت بىرەر ناھەقچىلىكنى كۆرۈپ ئادەتتىن تاشقىرى خاپا بولغان چاغلىرىدا: «ئاھ، ئاشۇ كۈنلەر» دەپ قويايتتى. ئارقىدىن بۇ گېپىدىن خىجالەت بولغاندەك جىم بولۇپ قالاتتى. ئاچچىقى يانغاندىن كېيىن ئاشۇنداق گەپنى قىلغىنىغا كۈلەتتى.

ۋاقىت ئۆتكەنچە ئەخمەت چوڭ ئۆز يېزىسىدا كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. بۇنداق ئادەم بارمۇ - يوقمۇ، ھېچكىم دىققەت قىلمايتتى. يېزا خەلقى ئۇنىڭغا كۆنۈپ قېلىشقانىدى. بۇ ئاق ساقاللىق بوۋاينىڭ بىر چاغلاردا تورۇس تاغلىرىدا داڭ چىقارغان ئەخمەت چوڭ ئىكەنلىكىنى ھېچكىممۇ يادىغا كەلتۈرمەيتتى. ئەخمەت چوڭ بارمۇ - يوقمۇ خىيالىغا كىرىپ - چىقمايتتى.

تاغدا بىرەر قاراقچى نام چىقارسا كىشىلەر «ئەخمەت چوڭغا ئوخشاش» دېيىشەتتى. بىرەر قاراقچى ئايالالارغا ھاقارەت قىلمىسا ـ يوللارنى توسمىسا، «ئەخمەت چوڭغا ئوخشاش» دەپ قويۇشاتتى. ئادەم ئۆلتۈرمىسە، خەلققە زۇلۇم قىلمىسا، يەنە: «ئەخمەت چوڭدەك ...» دەيتتى. قىسقىسى، ھەرقانداق بىر ياخشىلىق بولسا «ئەخمەت چوڭغا ئوخشاش» دېيىش ئادەت بولۇپ قالغانىدى.

بوۋاي مۇستافاغا قاراپ:

ـــ ئەخمەت چوڭ دېگەن قانداقراق ئادەم ئىكەن؟ ئاڭلىدىڭمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ دادامنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئەخمەت چوڭغا ئوخشىغان باتۇر، نومۇسكەر، غېرىب ـ مىسكىنلەرگە باشپاناھ بولىدىغان بىر قاراقچى بۇ مەملىكەتتە بولماپتىكەن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى مۇستافا.

ـــ بوي ـ تۇرقى، چىرايى قانداق ئىكەن؟ دادىڭ ئېيتمىدىمۇ؟ ـــ دېدى بوۋاي.

ـــ دادامنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، ئەخمەت چوڭ ئېگىز بويلۇق، قارامتۇل كەلگەن، شاپ بۇرۇت، تاغدەك زور ئادەم ئىمىش، دادام ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشكەنىكەن. ماڭلىيىدا يوغان بىر قارا مېڭى بارمىش، كۆزلىرى چاقناپ تۇرارمىش. مىلتىقتا مىس تەڭگىنىمۇ سوقارمىش. دادام تېخى ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپتىكەن، ـــ دېدى مۇستافا.

بوۋاي چاقچاق ئارىلاش سورىدى:

ـــ كاپىر ئابدىنىڭ خوتۇنىنى قاراقچىدىن تارتىۋېلىپ ئەكېلىپ بەرگەن كىم؟

ـــ كىم بولاتتى، ئۆزۈڭغۇ؟ مەن ئېلىپ بەردىم دېمىدىڭمۇ؟

بوۋاي پۇشايمان قىلغاندەك بېشىنى چايقاپ:

ـــ ياق، مەن ئەمەس، مەن ئەمەس، مەن ... ـــ دېدى.

مەمەت بۇ ئادەمنىڭ يۈزىگە سەپسېلىپ قارىدى، ئىككى

قېشىنىڭ ئوتتۇرىسىدا، ئاق تۇكلەرنىڭ ئارىسىدا خېلى چوڭ بىر مەڭنى كۆردى. مەڭ قارا بولماي، كۆكۈچ ئىدى ... شۇنىڭدىن كېيىن مەمەت بوۋايدىن زادى كۆز ئۈزمىدى.

ـــ سەن ئېلىپ بەرمىگەنمىدىڭ؟ ـــ دېدى يەنە مۇستافا.

ـــ ياق، ياق، مەن ئېلىپ بەرمىدىم. ئۇ ئۆلۈپ كەتتى ... ـــ دېدى بوۋاي.

شۇنداق دېگەندىن كېيىن يەردە ئوڭدىسىغا سوزۇلۇپ يېتىپ خۇرجۇنىنى بېشىغا قويدى.

مۇستافا مەمەتنى نوقۇپ، ئاستاغىنا:

ـــ قوپ، ماڭايلى، ـــ دېدى.

مەمەت جاۋاب بەرمەيلا ئورنىدىن قوپتى. كۆزلىرى ھېلىمۇ بوۋاينىڭ چىرايىدا ئىدى. ئۇلار ئورنىدىن تۇرۇش بىلەن بوۋايمۇ كۆزىنى ئاچتى.

ـــ دېمەك، كېتىسىلەر، شۇنداقمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى بوۋاي.

مەمەت ھەيرانلىق ئىچىدە:

ـــ ئامان بول ! ـــ دېدى.

ـــ ئامان بول ! ـــ دېدى مۇستافا.

بوۋاي «يول بولسۇن» دېدى. بېشىنى خۇرجۇندىن كۆتۈرۈپ ئۇلارغا قارىدى. ئۇلار كەتكەندىن كېيىن خۇرجۇنغا بېشىنى قويدى، كۆزلىرىنى يۇمدى. ياندىكى سۇ شارىلداپ ئاقماقتا ئىدى.

ئۇلار تۆگەبوينى قارىغايلىقىغا كەلگۈچە سۆز قىلىشمىدى. مەمەتنىڭ چىرايىدىن زەھەر تېمىپ تۇراتتى. غەزەپلىك ئىدى. بىردەمدە ئۇنىڭ چىرايىغا خۇشاللىق يۈگۈرۈيتتى. سەل ئۆتمەي خۇددى قارا بۇلۇت باسقاندەك غايىب بولاتتى.

مەمەت بىرقانچە قېتىم مۇستافاغا كۆزىنىڭ قىرىدا قاراپ قويدى. مۇستافا ھەيرانلىق ئىچىدە ئىدى. دۆڭگە چىققاندىن كېيىن مەمەت ھارغىن ھالدا بىر تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇردى. بىردىن كۈلۈمسىرىدى، مۇستافا بۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ:

ـــ نېمىگە كۈلدۈڭ؟ ئېيتقىنا، ـــ دېدى.

مەمەت كۆلۈمسىرەشنى داۋام قىلدى.

— ئېيتقىنا، — دېدى مۇستافا.

مەمەت جىددىيلەشتى:

— خۇدا بىلىدۇ، مۇشۇ ئادەم ئەخمەت چوڭنىڭ دەل ئۆزى. ماڭا شۇنداقتەك بىلىنىۋاتىدۇ، — دېدى.

— يوق گەپ، — دەۋەتتى مۇستافا.

— يوق گەپ دېگىنىڭ نېمىسى؟ بۇ ئادەم ئەخمەت چوڭنىڭ ئۆزى، — دەپ ئاچچىقلاندى مەمەت.

— ماڭغىناۋاي، بۇ ئادەم ھەممىمىزگە ئوخشاشلا ئادەم، ئۇنىڭ ئۇستىگە بوۋامدەك، ئۇنىڭ ئەخمەت چوڭغا ئوخشايدىغان نېمىسى بار؟ — دېدى مۇستافا.

— ماڭلىيىدىكى مېڭىنى كۆردۈڭمۇ؟ قوشۇمىسىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا، — دېدى مەمەت.

— كۆرمىدىم، — دېدى مۇستافا.

— ئۇنىڭ كۆزى خۇددى مەشئەلدەك چاقناپ تۇرىدۇ، — دېدى مەمەت.

— ياق، — دېدى مۇستافا.

— كۆزلىرى مەشئەلدەك پارقىراپ تۇرىدۇ، — دېدى مەمەت.

— مەن كۆرمىدىم، — دېدى مۇستافا.

— مېنىڭچە، مۇشۇ ئادەمدىن باشقىسى ئەخمەت چوڭ بولالمايدۇ.

— بىكار گەپ، مۇشۇنداق ئادەم ئەخمەت چوڭ بولىدىغان بولسا، دۇنيا ئەخمەت چوڭلار بىلەن تولۇپ كەتكەن بولاتتى. بۇ ئادەم سەن بىلەن ماڭا ئوخشاشلىغۇ ...

— كۆزلىرى مەشئەلگە ئوخشاش يېنىپ تۇرىدۇ، چىرايىدا بىر خۇشخۇيلۇق، جان كۆيەرلىك بار ... كاشكى، سېنىڭ دادالڭ بۇ ئادەمنى كۆرگەن بولسىدى ...

ئۇلار مۇشۇنداق گەپلىشە - گەپلىشە دۆڭدىن پەسكە چۈشۈش بىلەن ئالدىلىرىدا بىر تۈزلەڭلىك كۆرۈندى. تۈزلەڭلىكتە كەڭ

بىر تېرەكلىك بار ئىدى. ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدىن بىر دەريا جۇشقۇنلىنىپ ئاقاتتى. تۈزلەڭلىكنى بويلاپ، كۈندە پارقىراپ، ئۆزۈن ئەگمە - ئەگمە بولۇپ، بۇژغۇنلىنىپ، تۆپتۈز تۈزلەڭدە ئاقىدىغان دەريانى بۇلار تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتاتتى.

— يېقىنلىشىپ قالدۇق، — دېدى مەمەت.

— نەدىن بىلدىڭ؟ — دەپ سورىدى مۇستافا.

— چۇقۇر ئۇۋادا سۇلار ئەگمە ئاقىدۇ، مېنىڭچە، بۇ سۇ ساۋرۇن دەرياسى. تېرەكلەر قەدىرلىنىڭ دەگىرمەن تېرەكلىكى بولسا كېرەك. دۇرمۇش ئەلى تاغام شۇنداق دېگەنىدى. بولدىمۇ؟ — دەپ جاۋاب بەردى مەمەت.

مۇستافا مەمەتنىڭ كەسكىن سۆزلىرىگە قاراپ ئاچچىقلانغانلىقىنى ھېس قىلدى. مەمەت ئۆڭايلىقچە ئاچچىقلانمايتتى. ئەگەر ئاچچىقلىنىپ قالدىمۇ، بولدى ... ئىش چاتاق بولاتتى. شۇ سەۋەبتىن مۇستافا ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئالماقچى بولدى.

— دېمەك، بۇ يەر چۇقۇر ئۇۋا دېگىن. ئەلى تاغىنىڭ ئېيتقىنى ئېسىڭدە ئوبدان قالغانكەن، — دېدى مۇستافا.

شابابلى دېگەن يەرگە كېلىشتى. شاباباللىنىڭ يېنىدىن ئۆتىدىغان ئېرىق بۇزۇلۇپ كەتكەچكە يولنى سۇ بېسىپ كەتكەنىدى. ئاياغلىرىنى سېلىپ سۇغا كىرىشكە مەجبۇر بولۇشتى.

شاباباللىنىڭ تۆۋىنىدە، يەنى ھازىرقى پولات مۇستافانىڭ ئۆيىنىڭ ئەتراپىدا قىزىل تۇپراقلىق يەرلەر بىلەن ئاق تۇپراقلىق يەرلەر ياندىشىپ تۇراتتى. ئۇ يەرنىمۇ چاتقاللار ئىگىلىگەنىدى.

چاتقاللىقتىن ئۆتكەندىن كېيىن شەھەرنىڭ ئۆيلىرى كۆرۈندى. بۇ ئۆيلەرنىڭ بىر قىسمى قومۇش بىلەن يېپىلغان ئۆيلەر ئىدى. مەزكۇر ئۆيلەرنىڭ نېرىقى يېنىدا كاھىش ئۆگزىلىك بىر ئۆي كۆرۈندى. ئۇلارنىڭ ئۇ تەرىپىدە چاقچۇقلىرى، ئاقلانغان تاملىرى، قىزىل كاھىش ئۆگزىلىك

ئۆيلىرى بىلەن بازار خۇددى ئويۇنچۇق شەھەردەك سوزۇلۇپ كەتكەنىدى. مەمەت بىلەن مۇستافانىڭ كۆزلىرى شەھەردە. نېمىدېگەن ئاق، نېمىدېگەن كۆپ ئۆي ـ ھە؟ ئۇلار كۆزىنى بازاردىن ئۈزەلمەيتتى.

بوكلۇ ئۆستىگىدىن ئۆتكەندىن كېيىن شەھەرگە كىرىپ كېلىشتى. كۇن نۇرى دېرىزىلەرنىڭ ئەينەكلىرىنى پارقىرىتاتتى، مىڭلاپ ئەينەك پارقىرىماقتا ئىدى ... ئەينەكلىك سارايلار ... خۇددى تۇرسۇن ئېيتقاندەك، پەرىلەر پادىشاھىنىڭ شەھىرى.

شەھەرگە كىرىشتە ئوق ـ سول تەرەپ قەبرىستانلىق ئىدى. قەبرە تاشلىرى ھەر يانغا قىڭغىيىپ تۇراتتى. قارىيىپ كەتكەن قەبرە تاشلىرىنىڭ شىمال تەرەپلىرىنى مۇخ باسقانىدى. قەبرىستانىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا شاخلىرى يوپۇرماقسىز، بىر تەرىپى چىرىپ قۇرىغان قېرى بىر ئۇجمە دەرىخى تۇراتتى. بۇنداق چوڭ بىر قەبرىستانىنىمۇ بالىلار تۇنجى قېتىم كۆرۇۋاتاتتى.

شەھەر بازىرىغا كەلگۈچە مازارنى ئارىلاپ مېڭىشتى. مازارلىقتىن ئۆتكەندە ئۇلارنىڭ ئىچىگە بىر خىل قورقۇنچ ۋە ئەندىشە چۈشكەنىدى. تۇنجى دۇكاننى كۆرگەندىن كېيىنلا مازارنى ئۇنتۇدى. تۇنجى دۇكان ئۇستى چاقچۇق بىلەن يېپىلغان كىچىككىنە بىر دۇكان ئىدى. دۇكانچى بىر ئۇستەل ئۈستىگە رەڭگارەڭ تاتلىقلار تولدۇرۇلغان ئەينەك قاچىلارنى تىزىۋەتكەنىدى. ئەينەك قاچىلار تىزىلغان ئۇستەلنىڭ ئالدىدا كىرسىن تۇڭلىرى، شېكەر، تۇز، ئەنجۇر، قۇرۇق ئۈزۈم ساندۇقلىرى قويۇلغانىدى.

ئۇلار يانمۇيان تۇرۇشۇپ بىردەم دۇكاننى تاماشا قىلىشتى. بۇ دۇكان ئابدى ئاغىنىڭ دۇكىنىغا زادىلا ئوخشمايتتى.

بىر مېڭىپ، بىر توختاپ تاماشا قىلىپ، بازارنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە كۇن قايرىلغانىدى. بىر گەزمال

دۇكىنىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاشتى. كۆزنى چاقنىتىدىغان ھەر خىل چىت، گۈللۈك رەخت، شالۇرلۇق، قوزۇقلارغا ئېسىلغان دوپپا، تاۋار ـ دۇردۇن ... يېپەك رەخت رەت ـ رەت قىلىپ دۇكان ئىچىگە ئېسىپ قويۇلغانىدى. دۇكان ئىچىدە بادىڭ قورساق پاكار بىر كىشى مۇگدەپ ئولتۇراتتى.

ئۇلار تاش ياتقۇزۇلغان يول چېتىدە توختاشتى. ياتقۇزۇلغان تاشلار قومۇرۇلۇپ كەتكەنىدى. مەمەت ئىچىدە: «بەرنىمۇ يېپىپ قويۇشۇپتىكەن ـ دە؟» دەپ ئويلىدى. بازارنىڭ ئوق تەرىپىدە قاتار ـ قاتار ئېگىلىپ كەتكەن قېرى ئۇجمە دەرەخلىرى بار ئىدى، ئۇلار ئورمانغا ئوخشاش بىر ـ بىرىگە كىرىشىپ كەتكەن، ئۇجمە ئاستىدا بىرقانچە تاقىچى ئولتۇرۇشاتتى. بالىلارنىڭ بۇرنىغا يات بىر خىل پۇراق ئۇرۇلاتتى. ئاچچىق پۇراق، سوپۇن پۇرىقى ... تۇز، يېڭى ماتا بوياقلىرىنىڭ پۇرىقى، ئېچىغان نەرسىلەرنىڭ پۇراقلىرى كېلەتتى.

مەمەت مۇستافانىڭ قولىنى تۇتتى، بىر ئۇجمىنىڭ ئاستىغا تارتتى. ئۇجمە ئۇستىدە قۇشقاچلار ۋېچىرلىشاتتى. شۇنچىلىك ۋېچىرلىشاتتىكى، پۈتۈن شەھەر قۇشقاچ ئاۋازى بىلەن تولۇپ كەتكەندەك بىلىنەتتى.

ـــ كەچ كىرىۋاتىدۇ، مۇستافا، قانداق قىلىمىز؟ ـــ دېدى مەمەت.

مۇستافا ئېسىنى يىغدى، ئۆزىگە كەلدى.

ـــ قانداق قىلايلى؟ ـــ دەپ مەمەتنىڭ كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە مۆل ـ مۆل قارىدى، ئۇ خۇددى چۈشىدە كېزىپ يۈرگەندەك ئەھۋالدا ئىدى.

ـــ ئەلى تاغىنىڭ ئېيتىشچە، يېزىلىقلار شەھەرگە كەلگەندە دەڭدە ياتىدىكەن، دەڭگە كېتەيلى، ـــ دېدى مەمەت.

ـــ دەڭگە بارايلى، ھەممىسىدىن دەڭ ياخشى، ـــ دېدى مۇستافا.

ـــ ئەمدى دەڭ نەدىكىن؟ ئۇنى تاپساق بولاتتى.

— ئىزدەپ باقايلى، — دېدى مۇستافا.

دۇكانلارنىڭ ئىشىكلىرى، تاختايلىرى شاراقلاپ يېپىلماقتا ئىدى. بۇ خىل ئاۋازلار ئۇلارنى سارائ قىلىۋەتتى. ئۇيقۇدىن ئويغانغاندەك مېڭىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ يېنىدىن بوينىغا تەنزە ئېسىۋالغان سېمىز ئىككى كىشى ئۆتتى، دەڭنى سوراشقا پېتىنالمىدى. ئاندىن كېيىن بىر دۇكاننىڭ ئالدىغا بېرىپ توختاشتى. كۇن ئولتۇرغان، ئەتراپنى گۇگۇم قاراڭغۇلۇق باسقان، ئۇلار خۇددى كىچىك بالىلاردەك بىر - بىرىنىڭ قولىدىن تۇتۇۋالغاندى. دۇكانچى ئۇلارنى خېرىدار دەپ چاغلاپ:

— كېلىڭلار، ئاغىلار، نېمە ئالمىسىلەر؟ — دەپ ئىلتىپاتلىق سۆزلەرنى قىلدى.

ئۇلار ئۆزلىرىنى ئاغىلار دېگەنلىكىدىن خىجىل بولۇشتى. دۇكاننى تاشلاپ ئۇ يەردىن كېتىپ قالدى. ئەسلىدە ئۇلار دەڭنى سوراشماقچى ئىدى.

دۇكانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك تاقالدى. لېكىن، ئۇلار ئۇ يەردىن بۇ يەرگە مېڭىپ يۇرۇشمەكتە ئىدى. بىر سائەتچە سورايدىغان ئادەم تاپالماي، چۆرگۈلەپ يۇرۇشتى. كۆرۈنگەن ھەرقانداق ئادەمدىن سوراشنى لايىق كۆرۈشمىدى. مەمەت يامان خىياللارغا پېتىپ تۇرۇپلا بىردىن خۇشاللىنىپ كەتتى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ يېنىدىن تاغلىقلار قولدا توقۇغان رەختتىن چاپان كىيىۋالغان بىر كىشى ئىتتىك ئۆتۈپ كەتتى. مەمەت ھەممىنى ئۇنتۇپ ئارقىسىدىن يۇگۇرۇپ باردى.

— بۇرادەر، ھەي بۇرادەر! — دەپ ۋارقىرىدى، — تۇرۇپ تۇر!

بۇ كىشى توختىدى. مەمەتنىڭ ھودۇقىغان قىياپىتىگە ھەيرانلىق بىلەن قارىدى، ئۇنىڭ بۇ خىل قارىشى مەمەتكە ياقتى. ئۇ، بۇنى كۆتمىگەنىدى.

— ھە، نېمە دەيسەن؟ — دەپ قاتتىق تەگدى بۇ ئادەم.

— بىز مۇساپىر ئىدۇق، — دېدى مەمەت.

— نېمە دېمەكچىسىلەر؟ — دېدى ھېلىقى ئادەم.

مەمەت تارتىنىپ - قورۇنۇپ تۇرۇپ:

— دەڭ نەدىكىن؟ شۇنى سورايلى دېگەنىدۇق، — دېدى.

بۇ ئادەم ئارقىسىغا ياندى.

— ئارقامدىن مېڭىڭلار، — دېدى ۋە بىر كوچىغا باشلىدى.

ئۇ تېز ماڭاتتى. مەمەت ئۇنىڭ مېڭىشىغا دىققەت قىلدى. بۇ، تاغلىقلارنىڭ مېڭىشى ئىدى. چۈنكى، تاغلىق ئادەملەر قەدەم تاشلىغاندا ئاياغلىرىنى ئېگىز كۆتۈرىدۇ، ئاندىن ئېھتىيات بىلەن قورقۇپ چۈشۈرىدۇ. بۇنىڭغا ئادەتلىنىپ قالغان. ھالبۇكى، تۇزلەڭدە ياشىغۇچىلار پۇتۇنلەي ئۇنىڭ ئەكسىچە، پۇتلىرىنى سۆرىگەندەك ماڭىدۇ.

دەڭ بولسا چوڭ دەرۋازىلىق، دەرۋازىسىنىڭ تاختايلىرىنى قۇرت يەپ چىرىتىۋەتكەن ۋەيرانە بىر قورۇ ئىدى. ئابايىقى ئادەم «دەڭ مۇشۇ» دەپ كۆرسىتىپ قويۇپلا، بۇرۇنقى تاغلىقلار مېڭىشى بويىچە ئىلدام كېتىپ قالدى.

— بېرىپ دەڭچىنى تاپايلى، — دېدى مەمەت.

— تاپايلى، — دېدى مۇستافا.

ئىچكىرىگە كىرىشتى. دەڭنىڭ ئىچى ئاتلار، ئېشەكلەر، قېچىرلار، ھارۋىلار بىلەن تولۇپ كەتكەنىدى. ئىچكىرىدە ئات، ئېشەك قىغلىرى تىزغىچە كېلەتتى. ھۆل قىغلار كىشىنىڭ دىمىقىنى يارغۇدەك سېسىق پۇرايتتى. بۇ سېسىق پۇراقتىن ئۇلارنىڭ كۆڭلى ئېلىشىپ كەتتى. ئوتتۇرىلىقىدا چوڭ بىر پەنەر ئېسىقلىق تۇراتتى. پەنەر شېشىسىنىڭ كۆپ قىسمى ئىسلىشىپ قارىيىپ كەتكەنىدى.

— نېمىدېگەن چوڭ، — دېدى مۇستافا.

بويى پاكار، جۇغى كىچىك، تار ئېڭەكلىك بىر ئادەم قورۇدا تىنماي ئۇ ياقتىن - بۇ ياققا مېڭىپ يۈرەتتى، بىر تەرەپتە، كىيىملىرىدىن ماراشلىق ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرغان ئون بەشتەك ئادەمدىن تەشكىل تاپقان بىر توپ ۋارقىرىشىپ تالاش - تارتىش قىلىشماقتا ئىدى. بىرى ئاچچىقلىنىپ ئاغزىنى بۇزۇپ

تىللايتتى. ئاغىلارنى، پاشالارنى، دۇنيانى، پەلەكنى، ئانىسىنى، خوتۇنىنى، ھەممىنى تىللايتتى.

ئۇ كىشى توختاپ قېلىپ، كېيىن تىللاشنى توختاپ قالغان يېرىدىن باشلايتتى.

— ئەگەر بىز مۇنۇ ماتالارنى ساتالمىساق، — دەپ بىرى سۆزنى باشلىشى بىلەن ھېلىقى ئاغزى يامان ئادەم:

— ئانىسىنى، خوتۇنىنى ... — دەپ گەپنى تاماملايتتى. مەيلى قايسىبىرى سۆز باشلىسۇن، ئۇ تىللاشقا چۈشەتتى.

— ئۇنىڭمۇ ئانىسىغا، خوتۇنىغا مىڭ ...

— ئۇنىڭمۇ ئەۋلادىغا، ئاتا ـ بوۋىسىغا مىڭ ...

مۇستافا بىلەن مەمەت ئىختىيارسىز ئۇلارغا يېقىن كەلدى. گەپ تالىشىۋاتقانلار ئۇلارغا پەرۋامۇ قىلمىدى. ئەڭ چەتتە بىر بوۋاي بۇلارنىڭ جېدەلىلىرىگە ئارىلاشماي ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ چىرايى بالىلارنىڭكىدەك يېقىملىق ئىدى، نېمىلەرنىدۇر ئويلاپ، ئارىلاپ ئۆزىچە كۈلۈمسىرەپ قوياتتى.

مەمەت تارتىنمايلا ئۇنىڭغا يېقىن باردى:

— تاغا، دەڭچى نەدىدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— نېمە قىلىسەن ئۇ دۆيۈزنى ! ئۇ سۇغا چۈشۈپ كېتىپتۇمىش، — دەپ جاۋاب بەردى بوۋاي.

— ئۇۋال، بىچارىگە، — دېدى مۇستافا.

مەمەت بۇ گەپ ئۈچۈن مۇستافانى نوقۇپ قويدى، ئۇ بوۋاينىڭ چاقچاق قىلغانلىقىنى چۈشەنگەنىدى.

— بېشى بىلەنلا سۇغا چۈشۈپ كېتىپتۇ، — دەپ كۈلدى بوۋاي.

مۇستافا يەنىلا چۈشەنمەي:

— ھەي ي ... ئۇ بىچارىگە ئۇۋال بوپتۇ ! — دېدى.

— ۋاي، ئۇۋال بولدى ... — دېدى بوۋاي.

— تاغا، بۇنىڭ گېپىگە قۇلاق سالما، بىز بۇ دەڭگە قونغىلى كەلگەن، دەڭچى قەيەردە؟ — دېدى مەمەت.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان مۇستافا خاپا بولۇپ قالدى.

بوۋاي ئوتتۇرىدا چېچىپ يۈرگەن ئادەمگە ئاڭلىتىپ تۇرۇپ:

— دەڭچى خۇنپەر ئاۋۇ شۇ، دەرىڭلارنى شۇنىڭغا دەڭلار، — دېدى.

دەڭچى بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۈلۈپ قويدى:

— خۇنپەرنى ئىزدىسەڭلار، چوڭ خۇنپەر يېنىڭلاردىكى ئاق ساقال شۇ ... ئۇنىڭ ساقلىنى تۇگمەندە ئەمەس، بەلكى خۇنپەرلىكتە ئاقارغان ... — دېدى.

— ھەي خۇنپەر، بۇ يىگىتلەر ياتىدىغان يەر سوراۋاتىدۇ، — دېدى بوۋاي.

مەمەت دەڭچىنىڭ ئالدىغا قاراپ ماڭدى.

— ئاشۇ ئاق ساقاللىق خۇنپەر ياتقان ھۇجرىدا ياتسىلەر، ئۇ سىلەرنى شۇ ھۇجرىغا باشلاپ كىرىدۇ، — دېدى دەڭچى.

— ھەي خۇنپەر ! — دەپ ئورنىدىن تۇردى بوۋاي، — يۇرۇڭلار، يىگىتلەر، مەن سىلەرگە ياتىدىغان ئورنۇڭلارنى كۆرسىتىپ قوياي.

ئۇلار توپا، لىكشىپ تۇرغان ياغاچ پەلەمپەيدىن قورقۇپ تۇرۇپ يۇقىرىغا چىقىشتى. چۈنكى، ئۇنىڭ تاختايلىرى ھېلىلا چۈشۈپ كېتىدىغاندەك غىچىرلاپ تۇراتتى. توپا ـ چاڭ باسقان بىر ئۆيگە كىرىشتى. ھۇجرىدا بىر ـ بىرىگە يانداشتۇرۇپ بىرمۇنچە ئورۇن راسلانغانىدى.

— سىلەرنىڭ تۇنجى قېتىم شەھەرگە كېلىشىڭلارمۇ؟ — دەپ سورىدى بوۋاي.

— تۇنجى قېتىم، — دەپ جاۋاب بەردى مەمەت.

— تۇنجى قېتىم، — دەپ قوشۇپ قويدى مۇستافا.

— بۇ قانداق بولغىنى؟ ھەربىرىڭلار يىگىرمە ياشتىن ئاشقاندەك قىلىسىلەر، قانداق قىلىپ مۇشۇ چاغقىچە شەھەرگە كېلىپ باقمىغانسىلەر؟ — دېدى بوۋاي.

مەمەت خىجىل بولغان ھالدا:

— كېلەلمىدۇق، — دېدى.
— قايسى يېزىدىن كەلدىڭلار؟ — دەپ سورىدى بوۋاي.
— دەگىرمەن ئولۇكتىن، — دېدى مەمەت.
— ئۇ يەر تاغلىق يېزىمۇ؟ — دېدى بوۋاي.
— تاغلىق، — دېدى مەمەت.
— سىلەر تېخى تاماق يېمىدىڭلارغۇ دەيمەن؟ — بۇ گەپ بىلەن ئۇلار قورساقلىرىنىڭ قاتتىق ئېچىپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلىشتى.
— ئېتىم ھەسەن ئونبېشى ... — دېدى بوۋاي.
— مېنىڭ ئېتىم مەمەت، بۇنىڭ مۇستافا، — دېدى مەمەت.
ئۇلار تۇنىكە قۇتىلىرى دات بېسىپ كەتكەن، قۇرۇق ئۇزۇم، پەشمەك ۋە ھالۋىلىرىنىڭ ئۈستىگە قارا بۇلۇتتەك چۈشۈن قونغان بىر باققال دۇكىنىغا كىرىشتى.
ھەسەن ئونبېشى باققالغا:
— بۇ ئارسلانلار نېمە خالىسا شۇنى بەر، ماڭمۇ ھالۋا بىلەن نان بەر، — دېدى.
— بىزگىمۇ ھالۋا بىلەن نان بەرسۇن، — دېدى مەمەت.
ئۇلار پۇل - پۇل يېنىپ تۇرغان كىرسىن لامپىسىنىڭ يورۇقىدا ھالۋىلارنى ئىشتىھا بىلەن يېيىشتى.
دەڭدىكى ھۇجرىغا قايتقان چاغدا، ئۆز ئورۇنلىرىدىن باشقا ئورۇنلارنىڭ ھەممىسىدە ئادەم يېتىپ بولغانىدى. ئۇلار يېشىنمەيلا ئورۇنغا كىرىشتى. ئۆينى تاماكا تۇتۇنى قاپلىغانىدى. تاماكا ئىسى ئىنتايىن قويۇق ئىدى. تاماكا ئىسىنىڭ ئارقىسىدا پاسكىنا چۇسا ئۆلتۇرۇلگەن قان داغلىرى بىلەن بويالغان تامدا بىر كىرسىن لامپىسى خىرە يورۇپ تۇراتتى. ياتاقتىكىلەر ھەر يەردە گۇڭۇر - گۇڭۇر سۆزلەشمەكتە ئىدى.
ھەسەن ئونبېشى يېتىشقا تەييارلىنىۋاتقان بالىلارغا قاراپ:
— دېمەك، بىرىنچى قېتىم دەڭدە يېتىۋاتىسىلەر - دە؟ — دېدى.

— ھەئە، — دېدى مەمەت ۋە سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — ئادەم بۇ تۇتۇن ۋە سېسىق پۇراقتىن تۇنجۇقۇپ قالىدىغانغا ئوخشايدۇ ... — دېدى.
مەمەت بىلەن مۇستافا جىم بولۇشۇپ قالدى.
— قانداق، شەھەر يارىدىمۇ؟ — دەپ سورىدى ئونبېشى.
— بەك چوڭ ئىكەن، ئۆيلىرى چوڭ، سارايدەك ئىكەن، — دېدى مەمەت.
ھەسەن ئونبېشى كۈلۈپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى:
— ئەگەر ماراشنى كۆرگەن بولساڭلار، تېخى ! ئۇنىڭ ئۈستى يېپىق بازىرى بار، ئۇنىڭدا رەڭگارەڭ نۇر چاقناپ تۇرىدۇ. ھەممە نەرسە ساڭا قاراپ كۈلۈپ تۇرغانىدەك كۆرۈنىدۇ. كۆرۈپ لال بولىسەن. بىر ياندا گەزمالپۇرۇشلار، بىر ياندا ھۇنەرۋەنلەر، بىر ياندا مىسكەرلەر ... نېمە دېسە شۇ بار، ماراش بىر جەننەت ! ماراش بۇ يەردىن يۈز ھەسسە چوڭ !
مەمەت ئۇزاققىچە ئويلىنىپ:
— پاھ، — دېدى.
— شۇنداق، راستلا شۇنداق، ئەگەر ئىستانبۇلنى كۆرسەڭلار تېخى ... — دېدى ھەسەن ئونبېشى.
مەمەت ئېزىلىپ كېرىلدى، يۈزى قارىيىپ پۇرۇشۇپ كەتتى، راھەتلىنىپ يەنە گەپ باشلىدى:
— بۇ شەھەرنىڭ ئاغىسى كىم؟
ھەسەن ئونبېشى باشتا ياخشى چۈشەنمەي:
— نېمە دېدىڭ؟ — دەپ سورىدى.
— بۇ شەھەرنىڭ ئاغىسى كىم دەۋاتىمەن، — دېدى مەمەت.
— ئوغلۇم، ئاغا دېگىنىڭ نېمىسى؟ شەھەرنىڭمۇ ئاغىسى بولامدۇ؟ بۇ يەردە ئاغا يوق، ھەركىم ئۆزىگە ئاغا. بۇ يەردە بايلارنى «ئاغا» دەيدۇ. ئۇنداق ئاغىلار تولا، — دېدى ھەسەن ئونبېشى.
مەمەتنىڭ ئەقلى يەتمىدى:
— بۇ يەرنىڭ چوڭ ئاغىسى كىم؟ — دەپ تەكرارلىدى، —

ئۇنىڭ ئېتى نېمە؟ بۇ دۆكانلارنىڭ، بۇ ئېتىزلارنىڭ ئىگىسى كىم؟

ھەسەن ئونبېشى ئاقىۋەت ئۇنىڭ سۆزىگە چۈشەندى ۋە مەمەتتىن:

— سىلەرنىڭ يېزاڭلارنىڭ ئاغىسى كىم؟ — دەپ سورىدى.

— ئابدى ئاغا، — دېدى مەمەت.

— يېزاڭلاردىكى ئېتىزلارنىڭ ھەممىسى ئابدى ئاغىنىڭمۇ؟

— شۇنىڭ بولماي كىمنىڭ بولاتتى؟ !

— دۆكانلىرىچۇ؟

— ئاغىنىڭ.

— سېيرلىرى، ئۆچكىلىرى، قويلىرى، ئۆكۈزلىرىچۇ؟

— كۆپىنچىسى شۇنىڭ، — دېدى مەمەت.

ھەسەن ئونبېشى ساقلىنى تاتلاپ ئويلانغاندىن كېيىن:

— ماڭا قارا، ئوغلۇم مەمەت ! بۇ يەردە سەن بىلگەندەك ئاغىلار يوق، بۇ شەھەردىكى يەرلەر ئازدۇر - كۆپتۇر ھەركىمگە مەنسۇپ. يېرى يوقلارمۇ ئەلۋەتتە بار. بۇ دۆكانلارنىڭ ھەربىرىنىڭ بىردىن ئىگىسى بار، خوجايىنلارنىڭ ئېتىزلىرى كۆپ، ئەلۋەتتە. كەمبەغەللەرنىڭ ئاز. يەرسىز كەمبەغەللەرمۇ جىق، — دېدى ھەسەن ئونبېشى.

— دېگەنلىرىڭ راستمۇ؟ — ھەيران قالدى مەمەت.

— يالغان بولاتتىمۇ، راست، — دېدى ھەسەن ئونبېشى.

بوۋاي يەر - زېمىنى يوقلار ھەققىدە ئۇزاق سۆزلىدى. ئاندىن ماراش ھەققىدە سۆزلەشكە باشلىدى. ماراشتىكى شاللىقلار، شال تېرىيدىغان دېھقانلار، ماراشنىڭ باغلىرى، ئېتىزلىرى ... توغرىسىدا سۆزلىدى. خوجا ئوغلى ناملىق بىر ئاغىنى تونۇشتۇردى. ئۇنىڭ چەكسىز جىق يېرى، كۆپلەپ ئالتۇنى بارلىقىنى سۆزلىدى. مەمەت ئېغىز ئاچمايتتى. ھەسەن ئونبېشى ئۆز زامانىسىدا ئەسىرگە چۈشۈپ كاپكازغا بېرىپ قالغانىدى. شۇ يەرلەرنى سۆزلەپ بەردى. گالىچيانى، شامنى، بېيرۇتنى،

ئادانانى، مەرسىننى، كونىيە شەھىرىنى تونۇشتۇردى. كونىيەدە مەۋلانا دېگەن بىر ئۇلۇغ زاتنىڭ ئۆتكەنلىكى ۋە ئۇنىڭ مازارى ھەققىدە سۆزلەپ بەردى. كېيىن بىردىنلا سۆزدىن توختاپ يوتقانىنى بېشىغا پۈركىۋالدى، ئۇنىڭ ئىچىدىكى ۋاراڭ - چۈرۈڭمۇ بېسىققانىدى. چەتتىرەك بىرى مۈكچىيىپ ئولتۇرۇپ ساز چالاتتى. بوم ئاۋاز بىلەن ئاڭلىنار - ئاڭلانماس ناخشىمۇ ئېيتاتتى. ئۇ ئادەمنىڭ ئۇزۇنچاق يۈزى كىرسىن لامپىنىڭ يورۇقىدا ھەر خىل شەكىلگە كىرەتتى، بىر ئۇزىرايتتى، بىر قىسقىرايتتى، بىر كېڭىيەتتى. مەمەت ھېچ نەرسە ئويلىماستىن ئۇزاققىچە شۇ سازنى ئاڭلىدى. سازچى سازىنى بېشى تەرەپتىكى مىخقا ئېسىپ قويغاندىن كېيىن، يوتقانىنى بېشىغا پۈركىۋالدى.

مەمەتكە بىر نەرسە بولغانىدى. كۆزىگە ئۇيقۇ كىرمەيتتى. تىنماي خىيال سۈرەتتى، خىيال مېڭىسىگە ھۇجۇم قىلاتتى. دۇنيا مېڭىسىدە چۆكىيىپ باراتتى. دۇنيانىڭ كەڭ ئىكەنلىكىنى ئويلايتتى. دەگىرمەن ئولۇك يېزىسى پەقەت كىچىك چېكىتتەك كۆز ئالدىغا كېلەتتى. شۇنداق چوڭ ئابدى ئاغىمۇ ئۇنىڭ نەزىرىدە بىر چۈمۈلىدەك بولۇپ كۆرۈنمەكتە ئىدى. بەلكى تۇنجى قېتىم مۇشۇنداق توغرا چۈشەنچىگە ئىگە بولۇۋاتاتتى. بۇلارنى مۇھەببەت بىلەن، قىزىقىش بىلەن خىيال قىلاتتى. ئەينى ۋاقىتتا ئۆچمەنلىك ھېسسىمۇ ئاشماقتا ئىدى. ئۆزىنىڭ نەزىرىدە ئۆزىمۇ چوڭىيىپ كەتكەندەك بىلىنەتتى، ئۆزىنىمۇ ئىنسان قاتاردا ساناشقا باشلىدى. ئورۇندا ئۇياندىن - بۇياڭا ئۆرۈلگەن ھالدا «ئابدى ئاغىمۇ ئىنسان، بىزمۇ ...» دەپ ئۆزىچە پىچىرلايتتى.

ئەتىگەندە مۇستافا ئۇنى نوقۇدى، ئۇ تۇيمىدى، قاتتىق ئۇيقۇدا ئىدى. بەلكى ئۇخلاۋاتقاندەك جىم ياتقاندۇ. مۇستافا يوتقانىنى ئېچىۋەتتى، ئۇستىدە يوتقان بولمىسا ئۇ ئۇخلىيالمايتتى. ئويغاندى، مىدىرلاپ قويدى، كۆزلىرى ئىششىپ، يۈزى سارغىيىپ كەتكەنىدى. ئەمما، چىرايىدا بىر مەمنۇنلۇق ئىپادىلىنىپ

تۇراتتى، كۆزلىرىدە خىيال سۇرۇشنىڭ بەختسىيارلىقى كۆرۈنەتتى.

دەڭچىنىڭ پۇلىنى تۆلەپ، چىقىپ كېتىشتى.

— ھەسەن ئونىبىشى قەيەردىكىن؟ ئۇنىڭغا بىر خوش دەپ قويساق بولاتتى، — دېدى مەمەت.

— شۇنداق قىلساق بولاتتى، — دېدى مۇستافا.

دەرۋازا ئالدىدا پاكار دەڭچىدىن سوراشتى.

— ئۇ خۇنپەرمۇ؟ كېچىدە ئورنىدىن تۇرۇپ، مالىلرىنى ئارتىپ يېزىلارغا سېتىش ئۈچۈن كەتتى. ئون كۈندىن كېيىن كېلىدۇ، ئۇ خۇنپەر بىلەن كارىڭلار بولمىسۇن، — دېدى دەڭچى.

— كۆرۈشەلىسەك ئىدى كاشكى، — دەپ ئۆھ تارتىپ قويدى مەمەت.

— كاشكى ... — دېدى مۇستافا.

ئۇلار بازارنىڭ مەركىزىگە كېلىشتى ۋە ھودۇقۇپ قېلىشتى ھەم ھەيرانلىق بىلەن ھەر يانغا قارىشاتتى. كۈن ئالاھىدە ئىسسىپ قالغانىدى. بۇنداق بازاردىكى ئادەملەر ئۇلار ئۈچۈن كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر خىل قاينام بولۇپ كۆرۈندى. مەمەت ئادەمنىڭ كۆپلۈكىنى كۆرۈپ «چۈمۈلىدەك قاينىاپ كېتىپتۇ» دەپ ئويلىدى. شەربەتچىلەر قوللىرىدىكى تۇچتىن ياسالغان قاچىلىرىنى تاراڭلىتىپ ۋارقىرىشاتتى:

— شەربەت، شەربەت ! ھەي ... تاتلىق شەربەت، ھەسەل شەربىتى ... مېۋە شەربىتى ! ئىچكەنلەر ھەيرانىدا، ئىچمىگەنلەر ئارماندا !

سېرىق تۇچ تۆڭلارغا چۈشكەن كۈن نۇرى كۆزنى قاماشتۇراتتى. مەمەت تۇچتىن ياسالغان تۆڭلارنى يېقىندىن كۆرۈش ئۈچۈن:

— شەربەتچى، ماڭا بىر قاچا شەربەت بېرىڭ، دوستۇمغىمۇ بېرىڭ، — دېدى.

شەربەتچى سەل ئېگىلىپ قاچىلارغا شەربەت قۇيۇۋاتقاندا، مەمەت پارقىراپ تۇرغان سېرىق تۇچ تۆڭنى قورقۇپراق سىلاپ باقتى، شەربەتچى ھەر ئىككىسىگە بىر قاچىدىن شەربەت ئۇزارتتى. شەربەت مۇزدەك سوغۇق، كۆپۈكلىنىپ تۇراتتى. ھەر ئىككىسىمۇ شەربەتنىڭ پەقەت يېرىمىنىلا ئىچىشتى، شەربەت ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە ياقمىغانىدى.

بىر چەتتە، ئېگىز كۆتەكنىڭ ئۈستىدە بىرەيلەن ئولتۇرۇپ تاقا سوقماقتا، بولقا ئاۋازىغا ناخشا ئاۋازى جور بولۇپ كەتكەنىدى. بۇ كىشى شەھەردىكى داڭلىق تاقىچى ھاجى قارىغۇ ئىدى. مەمەت تۆڭلارغا، ئۇنىڭ ئالدىدا دۆۋىلىنىپ تۇرغان تاقىلارغا قاراپ ھەيران بولدى. كېيىن بۇرنىغا مەززىلىك پۇراق ئۇرۇلدى. بۇ كاۋاپ پۇرىقى ئىدى. ئۇلار ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ بىر ئەسكى دۇكانىنىڭ ئىچىدىن ياغ بۇسى چىقىۋاتقانلىقىنى بايقاشتى. بۇستىن بىر خىل گۆش ۋە ياغ پۇرىقى كېلەتتى، بۇ پۇراقلار ئۇلارنىڭ باشلىرىنى قايدۇراتتى. كاۋاپچىنىڭ دۇكىنىغا ئىختىيارسىز كىرىپ قېلىشتى.

شاگىرت بالا ئۇلارغا «كېلىڭلار، كېلىڭلار !» دەپ ئىلتىپات كۆرسەتتى. بۇ ئۇلارنى تېخىمۇ ھودۇقتۇرۇپ قويدى. ئولتۇرۇشتى ۋە كاۋاپ كېلىشىنى كۈتۈشتى. تۇنۇگۈنكى بازار، تۇنۇگۈنكى شەھەر، تۇنۇگۈنكى دۇنيا بۇگۈن مەمەتنىڭ كۆزىگە پۈتۈنلەي باشقىچە بولۇپ كۆرۈندى. بۇگۈن ئاياغلىرىدىكى، كۆڭۈللىرىدىكى چىگىچىلەر يېشىلىپ كەتكەندەك ئىدى. ئۇ ئۆزىنى ھۆر - ئەركىن ھېس قىلاتتى، ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك يەڭگىل بولۇپ قالدى.

ئۇلار كاۋاپنى بەكمۇ تارتىنىش ئىچىدە يېدى، گويا دۇكاندىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ئۇلارغا قاراۋاتقاندەك تۇيۇلدى. كاۋاپچىنىڭ دۇكىنىدىن چىققاندىن كېيىن مەڭدەپ قېلىشتى.

بازارنىڭ ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغا ئىككى - ئۈچ قېتىم چۆرگۈلەپ چىقىشتى. مەمەت مۇستافاغا قاراپ:

— بۇ يەرنىڭ ئاغىسى يوقمىش، — دېدى.
— راست شۇنداق ئىكەن، — دېدى مۇستافا.
— ئاغىسى يوق يېزا، — دېدى مەمەت.
تاۋار ـ دۇردۇنلار ئېسىقلىق بىر دۇكانغا كىرىشتى، مەمەت بىر سېرىق يىپەك ياغلىقنى تاللىدى، يىپەك ياغلىقنى ئالقىنىغا ئېلىپ مىجىقلاپ باقتى. ئالقىنىنى ئاچتى. ياغلىق ئالقىنىدىن سىيرىلىپ يەرگە چۈشۈپ كەتتى، ساپ يىپەك ئىدى، ئۇنى سېتىۋالدى ـ دە تاشقىرى چىقىشتى.
مۇستافا مەمەتكە كۆزىنى قىسىپ:
— خەدىچەگىمۇ؟ — دېدى.
— بىلمۇۋالدىڭ، ئەقىللىك بالىسەن ـ دە ! — دەپ چاقچاق قىلدى مەمەت.
تۇنۇگۈن ئاخشام هالۋا يېگەن دۇكاندىن يەنە هالۋا ئېلىشتى. ئاندىن ناۋايدىن ئىسسىق نان ئالدى، ناندىن ئىسسىق هور چىقىپ تۇراتتى. هالۋا بىلەن نانىنى قول ياغلىقلىرىغا چىگىۋېلىشتى. ئۇلار بازارنىڭ چېتىدىكى بىر ئاق تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇشتى. مېۋە دۇكىنىدىكى دۆۋىلەنگەن ئاپېلسىنغا كۆزى چۈشتى. ئورنىدىن تۇرۇشتى، بىر تالدىن ئاپېلسىن سېتىۋېلىشتى ـ دە، سويۇپ يېيىشتى.
يېزىغا قاراپ ماڭغان چاغدا چۈش بولۇپ قالغاندى. تىك كۆتۈرۈلگەن كۈن ئۆز سايىلىرىنى دەل ئۇ ئىككىسىنىڭ ئاياغلىرىنىڭ ئۈستىگە چۈشۈرەتتى. ئۇلارنىڭ كۆلەڭگىلىرى كىچىك قارا دائىرە شەكلىگە كىرگەنىدى.
شەھەرنىڭ سىرتىغا چىققاندىن باشلاپ تاكى شەھەر كۆزدىن غايىب بولغۇچە يېنىپ ـ يېنىپ ئارقىسىغا قاراپ مېڭىشتى. شەھەرنىڭ ئۈستىدە ئاق بۇلۇتلار ئەگىپ يۈرەتتى. ئۆيلەرنىڭ موريلىرىدىن كۆتۈرۈلگەن كۆمۈش رەڭ ئىسلار هاۋادا لەيلەپ يۈرەتتى. قىزىل ئۆگزىلەر كۆپكۆك ئاسمان بىلەن تۇتىشىپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى.

ئۇلار تۇن يېرىمىدا يېزىغا كىرىپ كېلىشتى. ئۇيۇقتا يوغان، يورۇق يۇلتۇز تۇغۇپ پارقىراپ، ئەتراپقا نۇر چاچماقتا ئىدى.
مۇستافا مەمەتلەرنىڭ ئۆيى ئالدىدا ئۇنىڭدىن ئايرىلدى. بەكمۇ هېرىپ كەتكەنىدى. شەھەرگە بارغىنىغىمۇ، بارماقچى بولغىنىغىمۇ پۇشايمان قىلاتتى، هالبۇكى مەمەت دەل بۇنىڭ ئەكسىچە، خۇشاللىق ئىچىدە ئىدى. مەمەتمۇ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى، بىراق ئاياغلىرى كەينىگە كېتەتتى. ئۆينىڭ تېمىغا يۆلىنىپ تۇردى، كىرەيمۇ ـ كىرمەيمۇ؟ دەپ ئويلاندى. ئاقىۋەت كىرمەسلىككە قارار قىلدى. ئارقىسىغا يانىدى. قاشالارنىڭ قارائۇغۇ سايىسىنى بويلاپ مېڭىپ كەتتى. بىر ئۆينىڭ ئىشىكى ئالدىدا دېمى تۇتۇلغانىدەك توختاپ قالدى. ئۆينىڭ ئالدىدا شاخلىرى كۈنلۈككە ئوخشاش باراقسانلىغان بىر تۇپ ئۈجمە دەرىخى بار ئىدى، تۇرغان يېرى ئەنە شۇ ئۈجمە دەرىخىنىڭ ئاستى ئىدى. كېيىنرەك سول تەرەپتىكى قاشانىڭ سايىسىغا بېرىپ ياتتى. ئاستا ـ ئاستا هاردۇقى چىقىشقا باشلىدى.
مۇشۇ ئەتراپتا پاچاقلىرى بەكمۇ ئۇزۇن، ئۆزى نازۇك، رەڭگى يېشىلغا مايىل، تۇمانغا ئوخشاش، هېلىقى تۇمانلار ئارقىسىدىن كۆرۈنىدىغان دەرەخلەرنىڭ يېشىللىقى بارغۇ، ئەنە شۇنداق يېشىل بىر قۇش بار ئىدى، بۇ قۇشنىڭ بوينى ۋە تۇمشۇقى شۇنچىلىك ئۇزۇنكى، ئۇنىڭ بوينى بىلەن تۇمشۇقى گەۋدىسىدىن ئايرىم تۇرغاندەك كۆرۈنىدۇ. بۇ قۇشلار سۇ بويلىرىدا ياشايدۇ. دەگىرمەن ئولۇك دېھقانلىرى بۇ قۇشنى دېڭلىك قۇشى (تىنماس قۇش) دەپ ئاتىشىدۇ. بۇ ئىسىم ئۇنىڭ ئاۋازىغا كىنايە قىلىپ قويۇلغان بولسا كېرەك. بۇ قۇش غەلىتە، ئىسقىرتقاندەك سايرايدۇ، ئۇزۇپ ـ ئۇزۇپ سايرايدۇ. بۇ قۇش سايراشقا باشلاپلا بىردىن ئاۋازى ئۇزۇلۇپ قالمىدۇ. بۇ قۇشلارنىڭ سايراشلىرىدىكى ئالاهىدىلىك ئاۋازىنىڭ ئۇزۇلۇپ ـ ئۇزۇلۇپ چىقىشىدا ئىدى. مەمەت ئەنە شۇ قۇشنىڭ سايرىشىنى بەكمۇ ئوخشىتىپ دورايتتى. ئۇ ياتقان يېرىدە بىرنەچچە قېتىم شۇ قۇشتەك

سايرىدى، كۆزى ئىشكىتە ئىدى، ئىشىك ئېچىلمىدى. ئېچىلىدىغاندەكمۇ ئەمەس، خاپا بولدى، ئارقا ـ ئارقىدىن بىر نەچچە قېتىم سايرىدى. بىرھازادىن كېيىن ئىشىك ئاستا ئېچىلدى. مەمەتنىڭ يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتكۈدەك دەرىجىدە سوقۇشقا باشلىدى. ئىشكىتىن چىققان قارا سايە ئۇن ـ تىنسىزلا ئاستا ـ ئاستا ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ ياتتى. ئۇلار قاشانىڭ سايىسىغا ئوبدانراق يوشۇرۇنۇۋېلىشتى.

مەمەت ئاستا قولىنى ئۇزارتتى ـ دە:

ـــ خەدىچە ! ـــ دېدى.

ـــ جېنىم، ـــ دېدى خەدىچە، ـــ يولۇڭغا بەك قارىدىم، كۆزلىرىم يولۇڭدا بولدى.

بەدەنلىرىنىڭ ئىسسىقى بىر ـ بىرىگە ئۆتۈشتى، تىنىقلىرى خۇددى ئوت يالقۇنىدەك ئىدى. ئۇلار بىر ـ بىرىگە تېخىمۇ يېقىنلاشتى. باشلىرى ئايلانغاندەك بولدى.

مۇزدەك ۋە يۇمشاق يىپەك ياغلىق خۇددى سۇدەك مەمەتنىڭ قولىدىن خەدىچەنىڭ قولىغا ئاقتى.

ئۇلار خېلىغىچە ئاشۇنداق قۇچاقلاشقان پېتى يېتىشتى. سۆزلەشمىدى، دىر ـ دىر تىترىشەتتى، پاچاقلىرى كېرىلەتتى. چىمەنلىك پۇرىقى ... باشلىرى پىرقىرايتتى ...

ـــ سەن بولمىساڭ مەن ئۆلۈپ قالمەن، ياشمايمەن، ئىككى كۈن نېرى كەتكەنسىدىڭ ... دۇنيا كۆزۈمگە تار كۆرۈنۈپ كەتتى، ـــ دېدى خەدىچە.

ـــ مەنمۇ ئۇزاق تۇرالمىدىم، ـــ دېدى مەمەت.

ـــ شەھەر قانداق ئىكەن؟ ـــ دەپ سورىدى خەدىچە.

ـــ توختاپ تۇر ! ـــ دېدى مەمەت، ـــ ساڭا ئېيتىدىغان گېپىم جىق. ئىشلار باشقىچە ... ھەسەن ئونبېشى دېگەن بىر ئادەم بىلەن تونۇشتۇم، ئۇ ئىستانبۇلنىمۇ كۆرۈپتىكەن. ئۇ ھەسەن ئونبېشى دېگەن ماراشلىق ... ماراشنىڭ ئۆزىدىن، ماڭا ھەممە نەرسىنى سۆزلەپ بەردى. ھەسەن ئونبېشى قانداق ئادەم

دېگىنە، ئۇ ماڭا: سەن ۋەدىلەشكەن قىزىڭنى ئېلىپ چۈقۇر ئوۋاغا كەل، چوقۇر ئوۋانىڭ ئاغىسى يوق ... دېدى. ئۇ ماڭا يەنە يەر، ئۆكۈز، ئۆي تېپىپ بېرىمەن، دېدى ... ھەسەن ئونبېشى بارغۇ، چۈقۇر ئوۋادا. «ۋەدىلەشكەن قىزىڭنى ئەپقېچىپ كەل !» دېدى.

ـــ ھەسەن ئونبېشى؟ ! ـــ دېدى خەدىچە.

ـــ ئۇ شۇنداق ياخشى ئادەمكى، بىزدىن جېنىنىمۇ ئايىمايدۇ. قېچىپ كېتەلسەك، ئۇ بىز ئۈچۈن ھەممە ئىشنى قىلىپ بېرىدۇ ... ـــ دېدى مەمەت.

ـــ قاچالمساق ... ـــ دېدى خەدىچە.

ـــ ھەسەن ئونبېشى ... ئۇنىڭ ساقلى ئۇزۇن، سۈتتەك ئاق. ئۇ چۈقۇر ئوۋادا بولىدىكەن، بىزگە غەيرىي ئادەم كېرەك ئەمەس. ھەسەن ئونبېشى ماڭا: «بولدى، يىگىت، ۋەدىلەشكەن قىزىڭنى ئال ـ دە، قېچىپ كېلىۋەر» دېدى. مەنمۇ: «ماقۇل، ئون كۈندىن كېيىن ئەكېلىمەن» دېدىم.

ـــ ئون كۈندىن كېيىن؟ ...

ـــ دادىمىزدىنمۇ ياخشى ... ئاق ساقاللىق، ئېقىن سۇدەك، يالتىراپ تۇرىدۇ.

ـــ ھازىرلا كەتسەكچۇ؟ ـــ دېدى خەدىچە.

ـــ ياق، ئون كۈندىن كېيىن ...

ـــ قورقمەن.

ـــ ھەسەن ئونبېشى چۈقۇر ئوۋادا بولسىلا قورقۇشنىڭ ھاجىتى يوق. مېنىڭ غېمىم ئانامدا. ئانامغا ئابدى زۇلۇم سالىدۇ.

ـــ ئۇمۇ بىز بىلەن كەتسۇن، ھەسەن ئونبېشى بار بولغاندىكىن ...

ـــ يالۋۇرمەن، چۈشەندۈرمەن، ئونبېشى بار دەپ ئېيتمەن، بەلكى بارار ...

ـــ مەن قورقمەن، ئابدىدىن قورقمەن. جىيەنى ھەمىشە بىزنىڭ ئۆيدە. ئانام بىلەن تىنماي كۈسۈلدىشىدۇ ... ئۇلۇشكۇن

تېخى ...

— ئون كۈن ... ئون بىرىنچى كۈنى دېگەندە ... سەن، مەن، ئانام ... بىر كېچىدە ... قايدىسەن چۈقۇر ئوڭا دەپ يولغا ... ھەسەن ئونبېشى، بىز كەلدۇق، دەيمىز. ئۇ ھاڭ ـ تاڭ قالمىدۇ، يەنە شۇنداق خۇشال بولمىدۇكى، — دېدى مەمەت.

— بەلكى خۇشال بولار، بىراق مەن قورقمەن، — دېدى خەدىچە.

ئۇلار ئۇزاققىچە جىمجىت كېتىشتى. تىنىقلىرىدىن باشقا ئاۋاز ئاڭلانمايتتى. كېچە ھاشاراتلىرى چىرىلداشماقتا ئىدى.

— قورقمەن، — دېدى خەدىچە.

— ئونبېشى ئىنتايىن خۇشال بولدى، — دېدى مەمەت.

— ئانامدىن قورقمەن، — دېدى خەدىچە.

مەمەتنىڭ بېشى قايدى. ئونىڭ كۆز ئالدىدا سېرىق ئۇچقۇنلار ئۇچاتتى، بولۇشچە ئېقىۋاتقان، چۆرگۈلەۋاتقان، يېنىۋاتقان سېرىق ئۇچقۇنلار ...

— يەنە ئون كۈن ئۆتۈپ ئون بىرىنچى كۈن بولغاندا ... ياۋاللا ... — دېدى مەمەت.

خەدىچە ئوسمانىنىڭ قىزى ئىدى. ئوسمان ياۋاش، ھېچ كىشى بىلەن ئارىلاشمايدىغان، ئۆز ھالى بىلەن ياشايدىغان ئادەم ئىدى. بىراق، خەدىچەنىڭ ئانىسى بولسا خۇدانىڭ بالايىئاپىتى ئىدى. يېزىدا قانداقلا ماجىرا ـ غوۋغا بولسا، شۇ يەردە تەييار ئىدى. ئۇ ئېگىز بويلۇق، كۇچلۇك ئايال ئىدى. ئائىلىنىڭ پۈتۈن ئىشلىرىنى ئۆزى باشقۇراتتى، ھەتتا تېرىقچىلىق ئىشلىرىنىمۇ قىلاتتى.

مەمەت بىلەن خەدىچە بالىلىق دەۋرىنى بىللە ئۆتكۈزگەنىدى. ئوغۇل بالىلار ئېچىدە لايدىن كېچىك ئۆي ياساشقا مەمەت ناھايىتى ماھىر ئىدى. ئونى بېزەشكە خەدىچە ئۇستا ئىدى. ئادەتتە بىللە ئويناۋاتقان بالىلارنى ئويۇنغا مەلىكە قىلىپ قويۇپ، ئۆزلىرى باشقا يەرگە كېتەتتى ۋە خىلمۇخىل ئويۇننى تېپىپ ئوينىشاتتى ...

ئون بەش ياشقا كىرگۈچە خەدىچە مەمەتنىڭ ئانىسىدىن پايپاق توقۇشنى ئۆگىنىش ئۈچۈن ھەر كۈنى مەمەتلەرنىڭ ئۆيىگە كېلەتتى. مەمەتنىڭ ئانىسى ئونىڭغا ئەڭ چىرايلىق نۇسخىلارنى بېرەتتى، ئەڭ چىرايلىق گۈل توقۇشنى ئۆگىتەتتى. ئاندا ـ ساندا خەدىچەنىڭ چاچلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ:

— خۇدايىم بۇيرۇسا سەن ماڭا كېلىن بولسەن، چىرايلىق قىزىم، — دەپ قوياتتى.

ئۇ خەدىچەنىڭ ئانىسى بىلەن ۋە باشقا ھەرقانداق كىشى بىلەن خەدىچە توغرىسىدا سۆزلەشسە «كېلىنىم» دەيتتى.

ئونىڭ ئۈستىگە ئون ئالتە ياشلىرىدا ھەممە ئىش ئايان بولدى. مەمەت چارچىغان ھالدا كېلىۋاتاتتى. خەدىچەمۇ تاغدىن موگۈ تېرىپ قايتىۋاتاتتى. تەخمىنەن بىر ئايدىن بېرى بىر ـ بىرىنى كۆرمىگەنىدى، گۈگۈم ۋاقتىدا ئۇچرىشىپ قالغىنىغا ھەر ئىككىسىمۇ خۇشاللىنىپ، چىرايلىرىنى كۈلكە قاپلىدى. بىر تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇشتى. قاراڭغۇ چۈشمەكتە ئىدى، خەدىچە قوپماقچى بولدى، مەمەت قولىدىن تۇتۇپ ئولتۇرغۇزۇۋالدى ـ دە:

— بىردەم توختا، — دېدى.

مەمەت دېرىلداپ تىترەيتتى، پۈتۈن بەدىنى ئوتتەك قىزىپ كەتكەن، تېنى جۇغۇلدىماقتا ئىدى.

— سەن مېنىڭ ۋەدىلەشكىنىم ئەمەسمۇ سەن؟ — دېدى مەمەت.

ئۇ خەدىچەنىڭ قوللىرىنى ئالقىنىغا ئېلىۋالدى.

— سەن مېنىڭ ... — دېدى خەدىچە كۈلۈپ.

— ئېيتقىنا قىز، سەن مېنىڭ ۋەدىلەشكىنىم ئەمەسمۇ؟ — دەپ سورىدى مەمەت.

خەدىچە مەمەتنىڭ قولىدىن چىقىشقا تىرىشاتتى، مەمەت تۇتۇۋېلىپ كەتكىلى قويمايتتى، ئۇنى تەر باسقانىدى ...

— قىز، سەن ... — دەيتتى.

ئەڭ ئاخىرىدا سۆيۈۋېلىشنى ئويلىدى.

خەدىچە شەلپەردەك قىزىرىپ، مەمەتنى بىر ئىتتىرىپلا قاچتى. مەمەت ئارقىسىدىن يېتىشۋېلىپ تۇتۇۋالدى. قىز خودىدى قوزىدەك ياۋاشلىشىپ قالغان، مەمەتتەكى ھاياجانمۇ خېلىلا بېسىلىپ قالغاندى.

— بۇگۈن يېرىم كېچىدە كېلىمەن، — دېدى مەمەت، — چوڭ ئوجمە دەرىخىنىڭ سايىسىغا يوشۇرۇنۇۋالىمەن، دۈلۈك قوشىغا ئوخشاش سايرايمەن ... باشقىلار دۈلۈك قوشى سايراۋاتىدۇ، دەپ ئويلايدۇ.

ئاندىن بىرقانچە قېتىم دۈلۈك قوشنى دوراپ سايرىدى.

— مانا، مۇشۇنداق، — دېدى مەمەت.

خەدىچەنىڭ كۆلكىسى قىستاپ كەتتى.

— خودىدى دۈلۈك قوشىغىلا ئوخشايدۇ، ھېچكىمۇ پەرق ئېتەلمەيدۇ، — دېدى خەدىچە.

— بىز بىر - بىرىمىزنىڭ ۋەدىلەشكىنى ئەمەسمۇ، ھېچكىمنىڭ بىلمىگىنى ياخشى، — دېدى مەمەت.

توساتتىن خەدىچەنىڭ رەڭگى تاتىرىپ:

— ۋاي ... بىزنى بىراۋ كۆرۈپ قالغان بولسا قانداق بولىدۇ ! — دەپلا قېچىپ كەتتى.

دېمەك، شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇلارنىڭ ئىشق - مۇھەببەتلىرى كۈنسايىن كۈچەيىشكە باشلىدى. ئۇلارنىڭ سەۋداسى تىللاردا داستان بولۇپ كەتتى.

ئۇلار ھەرقانداق ئامالنى قىلىپ ھەر كۈنى كەچقۇرۇن كۆرۈشەتتى. تېپىشالماي قالسا ئىككىلىسىنىڭمۇ كۆزلىرىگە ئۇيقۇ كەلمەيتتى ... خەدىچەنىڭ ئانىسى كۆرۈپ قالغان چاغلارمۇ بولدى. ئانىسى خەدىچەگە زۇلۇم سېلىشقا باشلىدى، ھېچ ئامال قىلالماي ئاخشىمى خەدىچەنىڭ قول - پۇتىنى باغلاپ قويدى، ئىشىككە قوش قۇلۇپ سېلىپمۇ قويدى. ئامال بولمىدى. خەدىچە ھامان بىر چارە تاپاتتى ... خەدىچە مەمەتكە مۇھەببەت پايپاقلىرى

توقۇيتتى، قول ياغلىقلار كەشتىلەپ بېرەتتى. مەمەت ھەققىدە قوشاق توقۇغاندى. ئىشق - مۇھەببەتى، ھەسرىتى، كۈنچىلىكىنى خىلمۇخىل گۈل ۋە ناخشا ئارقىلىق ئىپادىلەيتتى. بۇ خىل ناخشىلار ھازىرغىچە توروس ۋادىسىدا ئېيتىلماقتا. ئۇ پايپاقلارنى كۆرگەنلەر ھەيران قالاتتى، بۇنداق ناخشىلارنى ئاڭلىغانلار، ئېيتقانلار خۇشاللىققا چۆمەتتى. بىر خىل ساپ جۇشقۇن ھېسسىياتلار ئۇرغۇپ چىقاتتى ...

مەمەت ئۆز ئۆيىگە قاچان ۋە قانداق كېلىپ قالغانلىقىنى بىلمەي قالدى. شەرقتە پارقىراپ تۇرغان ھېلىقى يۇلتۇز نۇرىنى يوقاتقان، ئاقىرىپ كەتكەن، تاڭ ئاتاي دەپ قالغاندى.

— ئانا ! ئانا ! — دەپ ئىشىكتىن چاقىردى.

ئانا ئۇخلىماي ئوغلىنى ئويلاپ ياتقاندى.

— قوزام ! — دەپ ئورنىدىن تۇردى - دە، ئىشكىنى ئاچتى ۋە بالىسىغا ئېتىلدى.

— كېچىدە مېڭىپسىلەردە؟ — دېدى ئانا.

— ھەئە، — دېدى - دە، ئىچكىرىگە كىرىپلا ئۆزىنى ئورۇنغا تاشلىدى. بەكمۇ ئۇيقۇسى كەلگەنىدى. مېڭىسىدە سېرىق ئۇچقۇنلار چاقنايتتى. پارىلدىغان ئۇچقۇنلار چۆرگۈلەيتتى.

بەلكى بۇ ئۇمىدتۇ ياكى بىر سېغىنىش. سېغىنىش ھارارەتلىك بولىدۇ. سېغىنىشنىڭ ئۆزى بىر دوست، سېغىنىش بىر سۆيۈملۈك يار. ئۇنىڭ ھارارىتى ئىنسانىنى كۆيدۈرىدۇ. مەمەتنىڭ مېڭىسىگە، يۈرىكىگە، ھەتتا يىلىكلىرىگىچە سىڭىپ كەتكەن بىر خىل سېرىق ئۇچقۇن پارلىغاندەك ئىدى. بۇنداق پارلىغان ئۇچقۇنلارنىڭ كەينىدە قىزىل كاھىشلىق ئۆگزىلىرى ئاسمانغا تۇتىشىپ كەتكەن شەھەر ...

سېرىق تۇچ قاپلارنىڭ پارقىراشلىرى، كاۋاپنىڭ كۆكۈچ تۇتۇنلىرى، ھاجى قارىغۇنىڭ تاقا سوقۇشلىرى، پىيادىلەر يولىغا يېيىلغان ئاپپاق تاش تىزمىلىرى، ئاپپاق پارقىراپ كۆرۈنۈشلىرى.

ئانا ئوغلىنىڭ باش تەرىپىدە ئولتۇرۇپ سورىدى:

— قوزام، شەھەر قانداق ئىكەن؟

مەمەت بولسا «ھە، نېمە؟» دېدى ـ يۇ، مۇگدەشكە باشلىدى.

ھاجى قارىغۇنىڭ تاقا سوقۇۋېتىپ قانداق ناخشا ئېيتقانلىقىنى خىيال قىلدى. خىيالى تاقىدىن ئۆتۈپ قىزىل كاھىش ئۆگزىلىك ئۆيلەرگە كەتتى. يېرىم ئۇيقۇلۇق، يېرىم ئويغاق ھالەتتە كۈلۈمسىرىدى. يەنە ئەتە ـ ئۆگۈن قېچىپ كېتىشلىرى خىيالىغا كەلدى. ئۇ: ھەسەن ئونبېشى يېزىلاردىن ئون كۈندىن كېيىن قايتىپ كېلىدۇ، دەپ ئويلىدى. بۇنىڭغا سەل خاپا بولدى ـ يۇ، ئۇزاق ئۆتمەي خاپىلىقى يوقالدى. چۈنكى، ئون كۈنگىچە ھەسەن ئىشلىرىنى توغرىلاپ بولىدۇ. شۇ ئاندا ھەسەن ئونبېشىنىڭ بالىلارچە چاقچاقچى ئىسسىق چىرايى كۆز ئالدىغا كەلدى. ئۇنىڭ ئاپىاق ساقاللىرىنى ئەسلىدى، ئۇنىڭ ساقلى خۇددى چاپلىۋالغان سۇنئىي ساقالدەك تۇراتتى. ھەسەن ئونبېشى بۇلارغا يەر ـ زېمىن، قىلىدىغان ئىش تېپىپ بېرىدۇ. مەمەت نېمىشقىدۇر ھەسەن ئونبېشىغا بەك ئىشىنىپ كەتكەنىدى. ئۆز كۆڭلىدە: «ھەسەن ئونبېشى دۇنيانى باشتىن ـ ئاياغ كېزىپ چىققان، ھەممىنى بىلىدىغان ئادەم» دەپ تونۇيتتى. شەھەرنىڭ ئاغىسى يوق ... خەدىچە، ئانىسى ۋە ئۆزى ئۇچ يەردە ئىشلىسە، ئىشلەپ تاپقىنى ئۆزلىرىنىڭ بولىدۇ. ھەسەن ئونبېشى مۇشۇنداق قىلامدۇ؟ ئەلۋەتتە شۇنداق قىلىدۇ. مەمەت چۇقۇر ئوۋانىڭ يېرى ھوسۇللۇق دېگەن سۆزنى نەدىن ئاڭلىغانلىقىنى ئېسىگە ئالالمىدى. ئەمما، بۇنى خىيالىغا كەلتۈرگەندە، يۈرىكى يېرىلغۇدەك خۇش بولۇپ كەتتى. چۇقۇر ئوۋانىڭ يەرلىرىدە چېقىرتىكەن ئۇنمەيدىكەن، ئۆزلىرى چۇقۇر ئوۋاغا ئورۇنلىشىپ ئۆي ـ جايغا ئىگە بولغاندىن كېيىن ئۆز يېزىسىغا كېلىدۇ. «چۇقۇر ئوۋا ئۇنداق، چۇقۇر ئوۋا مۇنداق ...» دەپ ئېيتىپ بېرىدۇ. يېزىدىكى جەمى دېھقان ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چۇقۇر ئوۋاغا ماڭىدۇ، ئابدى يېزىدا ئۆزى يالغۇزلا قالىدۇ. ئۇ زىرائەت

تېرىشنىمۇ، ئورۇپ يىغىۋېلىشنىمۇ بىلمەيدۇ ... ئاچلىقتىن ئۆلىدۇ ...

— شەھەر قانداق ئىكەن، ئوغلۇم؟ — دەپ قايتا سورىدى ئانىسى.

ئۇ ئانىسىغا جاۋاب بېرىۋاتقاندەك ھېس قىلاتتى. بىراق، خىيال سۈرەتتى. ئاپپاق شەپكە كىيگەن بىر كىشىنىڭ مېۋە دۇكىنى ئالدىدا تۇرغانلىقى كۆزىگە كۆرۈندى. پاك ـ پاكىز، ئاپپاق شالۋار كىيگەن بىر ئادەم. ئۇ، قولىغا ئاپپىلسىنلارنى ئالاتتى، مەمەت ئۇنىڭ بارماقلىرىغا دىققەت قىلاتتى، ئۇزۇن ئاق بارماقلىرى پۇللارنى تېز ـ تېز سانايتتى. پۇللار بارماقلىرىنىڭ ئارىلىقىدىن ئېقىپ چۈشمەكتە ئىدى. كۆمۈش تەڭگىلەر پارقىرايتتى.

— قوزام، ئۇخلاۋاتامسەن؟ — دەپ سورىدى ئانىسى.

ئۇ ئۇخلاۋاتاتتىمۇ؟ تۇچتىن ياسالغان تۆڭلاردىن ئەكس ئەتكەن نۇر ئۇنىڭ مېڭىسىنى قالايمىقان قىلىۋەتتى. چۇقۇر ئوۋا قۇياشنىڭ ئاستىدا، كۈن نۇرى چۈشۈش بىلەن ئەكس ئەتكەن مىليونلاپ نۇر ...

ئويغانغان چېغىدا چاشكا بولۇپ قالغانىدى. ئانىسى ئۇنىڭغا قاراپ بېشىدا ئولتۇراتتى. ئۇ ئانىسىدىن ئۇيالدى، يوتقانىنى بېشىغا پۈركىۋالدى. بالىلىق چاغلىرىدا خۇشال بولغاندا ھەمىشە ئاشۇنداق قىلاتتى. ئانىسى كۈلۈپ تۇرۇپ يوتقانىنى بېشىدىن تارتىۋەتتى.

— قوپە يىگىت، چاشكا بولۇپ قالدى، ئورنۇڭدىن قوپۇپ شەھەر ھەققىدە سۆزلەپ بەر، — دېدى.

ئۇ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ ئاران ئورنىدىن تۇردى، تاشقىرى كۆزنى قاماشتۇرغۇدەك ئاپتاپ ئىدى. كۈنگە بىر قاراپ قويدى. كۆزى قامىشىپ تەتۈر قارىۋالدى. قۇياش نۇرى ھەممە نەرسىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىپ كۆرسىتەتتى.

بۇگۈن ئۇ قاتتىق چارچىغان ۋە بوشاشقان ھالدا ئورنىدىن

تۇرغاندى. قاتتىق چارچىغانلىقىغا ۋە ئىچىدىكى خىرەلىككە قارىماي، كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە قانداقتۇر بىر خىل يورۇقلۇقنى ھېس قىلاتتى. يۈرىكىدىكى سىقىلىشنى نېرى كەتكۈزۈۋاتقان نەرسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. بەلكى ئۇ خۇشاللىق، ئەنە شۇ پارلاق نۇرنىڭ تۇپەيلىدىندۇ. بۇ نۇر نېمىدىن پەيدا بولغان؟

ئانىسىنىڭ تىزىغا يېقىن ئولتۇرۇپ شەھەرنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بەردى. دۆنە بىرقانچە قېتىم ئېرىدىن، بىرقانچە قېتىم باشقىلاردىن شەھەر ھەققىدە ئاڭلىغانىدى. بىراق، ھېچكىم شەھەرنى بۇنداق چىرايلىق سۈپەتلەپ بەرمىگەنىدى. مەمەت كۆزلىرىدە ھېلىقى سېرىق ئۇچقۇنلار پەيدا بولغاندا ھاياجانلىنىپ كەتتى، ئاغزىدىن سۆزلىرى خۇددى ئېقىن سۈدەك راۋان چىقاتتى ...

مەمەت شەھەرنى قىزغىنلىق بىلەن سۆزلەپ بەردى. پەقەت ئانىسىغا ئېيتماقچى بولغان گەپكە كەلگەندە دۇدۇقلاپ قالدى، ئانىسى ئۇنىڭ بۇ ئەھۋالىنى بىلەتتى. بۇ قېتىممۇ مەسىلىنى ھېس قىلدى. ئوغلىنىڭ چاچلىرىنى سىلىدى، كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە قارىدى. ئوغلى بىر نەرسە ھەققىدە، ناھايىتى مۇھىم بىر نەرسە ھەققىدە سۆزلىمەكچى ئىدى - يۇ، ئەمما سۆزلىيەلمەيتتى. مەمەت كۆزىنى ئانىسىنىڭ كۆزىدىن قاچۇراتتى. ئانا ئىچىدە: «كۆڭلۈمگە ئايان، بىر ئىش بار، چوقۇم بىر ئىش بار» دەپ ئويلىدى. مەمەت ھەرىكەت قىلالايدىغان، مىدىرلىيالايدىغان ھالدا ئەمەستەك كۆرۈنەتتى. ئانىسى «ئاسانلا ئېيتالمايدۇ» دېگەن ئويغا كەلدى ۋە تاقەت قىلالماي:

— تىلىڭنىڭ ئۇچىدىكى گەپنى قىلساڭچۇ، جېنىم بالام، — دېدى. مەمەت بۇ گەپنى ئاڭلاپ چۆچۈدى، چىرايى تاتىرىپ كەتتى.

— سۆزلىسەڭچۇ، — قىستىدى ئانا.

مەمەت يەرگە قاراپ تۇرۇپ:

— مەن بۇگۈن كېچە خەدىچە بىلەن سۆزلەشتىم، قېچىپ كېتىشنى قارار قىلدۇق، — دېدى.

— مەمەت، ئەقلىڭنى يوقاتتىڭمۇ؟ — دېدى ئانا.

— بىز ھەممىنى ئويلاپ قويدۇق. سەن يېزىدا قالساڭ ئابدى ئاغا ساڭا زۇلۇم قىلىدۇ، سەنمۇ بىز بىلەن چۆقۇر ئوۋاغا كەت، شەھەرگە بېرىپ ئورۇنلىشىمىز.

ئانا دەھشەت ئىچىدە:

— سارىڭ بولدۇڭمۇ مەمەت، مەن يۇرتۇمنى، ئۇۋامنى، ئۆيۈمنى تاشلاپ نەگە كېتىمەن؟ خەقنىڭ قىزىنى نەگە ئەكەتمەكچىسەن؟ — دېدى.

— ئۇنداق بولسا قانداق قىلىمىز؟ ئۆزۈڭ بىر ئەقىل كۆرسەت.

— مەن ساڭا شۇ خەدىچەدىن ۋاز كەچ دەپ يۇز قېتىم، مىڭ قېتىم ئېيتتىم. ۋاز كەچ ! ئۇنى ئابدى ئاغىنىڭ جىيەنىگە چاي ئىچۈرمەكچىمىش، ساڭا بەرمەيدۇ. بۇنداق خىيالدىن ۋاز كەچ !

— ۋاز كەچمەيمەن، مەيلى ئابدى ئاغا بولامدۇ، باشقىسى بولامدۇ، ھەرگىز ۋاز كەچمەيمەن. ئابدى ئاغا باشقىلارنىڭ كۆڭلىگە ئاغلىق قىلامدىكەن ! خەدىچەنى ئالمەنۇ، قاچىمەن، بىراق مەن بىر نەرسىدىنلا قورقىمەن، ئۇ بولسىمۇ ساڭا ئۇنىڭ زۇلۇم قىلىشى، مېنىڭ قورقۇنچىم شۇ ! بولمىغاندا ... ئاۋۇنلى خۇدا ...

— ئۆي - ئوچىقمىنى، يۇرتۇمنى، ئۇۋامنى تاشلاپ ھېچ يەرگە بارمايمەن. سەن خەدىچەنى ئەكېتىۋەر ! يەنە شۇنى ساڭا ئېيتىپ قويايكى ئوغلۇم، سەن يالغۇز سەن، بۇنىڭدىن ياخشىلىق چىقمايدۇ، ئالدىڭدا بەش يېزىنىڭ چوڭ ئاغىسى تۇرماقتا. قىزىنى ئۇنىڭ جىيەنى سوراۋاتىدۇ. بۇنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدۇ، بۇ ئىشتىن ۋاز كەچ. ساڭا قىز تېپىلماي قالمايدۇ !

مەمەتنىڭ ئاچچىقى كەلدى. ئانىسىغا بەكمۇ ئاز ئاچچىقلىناتتى.

— قىز يوق، دۇنيادا خەدىچەدىن باشقا قىز يوق، — دېدى - ده قايتا ئېغىز ئاچمىدى.

ئىككى كۈندىن كېيىن مەلۇم بولۇشچە، ئابدى ئاغىنىڭ نېرىقى يېزىدا تۇرۇشلۇق جىيەنى خەدىچەنى سورىتىپ ئەلچى ئەۋەتىپتۇ، ئەلچىلەرنىڭ ئېچىدە ئابدى ئاغىنىمۇ بار ئىكەن. قىزنىڭ ناله ـ زارىغا قارىماي، ئەلچىلەرنىڭ بىرىنچى قېتىم كېلىشىدىلا ئۇنى ئابدى ئاغىنىڭ جىيەنىگە بېرىشكە ماقۇل بولۇشۇپتۇ. ئابدى ئاغىنىڭ جىيەنى تولىمۇ قاملاشمىغان ـ ئوسال بىر نېمە ئىدى. ئەگەر قىزنىڭ ئۆزىگە قويۇپ بەرسە، ئۇنىڭغا تەگكەندىن كۆرە سىگانلارغا ياكى ناغرىچىغا تەگكەن بولاتتى. خەدىچە تىنماي يىغلاپ ئازابلانماقتا ئىدى. ئىككى كۈندىن كېيىن قىزغا رەسمىي چاي ئىچۈرۈلدى. ئابدى ئاغىنىمۇ كېلىنىگە ۋەدىلەشكەنلىكىنىڭ نىشانىسى قىلىپ ئۈزۈك سېلىپ قويدى.

چاي ئىچۈرۈلگەندىن كېيىن يېزىدىكى ئەرلەر ـ ئايالار، بالىلار، قېرىلارنىڭ ئاغزىدا ھەر خىل سۆز ـ چۆچەك تارقىلىپ كەتتى:

ـــ مەمەت خەدىچەنى چوقۇم ئەپقاچىدۇ، خەدىچەنى ئابدى ئاغىنىڭ تاز جىيەنىگە بەرمەيدۇ ...

ـــ مەمەت قورقىدۇ.

ـــ مەمەت زادى قورقمايدۇ.

ـــ مەمەتنىڭ كۆزىدە كىم قورقۇشنى كۆرگەن؟ !

ـــ ئۇنىڭ ئېتى مەمەت.

ـــ مەمەت زادى قانچىلىك نېمە ئىدى؟ ئابدى ئاغا ئۇنى پارچە ـ پارچە قىلىپ، گۆشىنى ئىتقا تاشلاپ بېرىدۇ.

ـــ ئۇنىڭ ئاچچىقى كەلمىسۇن ... غەزەپلەنسە ئاتتۇرۇپمۇ تاشلايدۇ.

ـــ مەمەت قىزنى ئېلىپ بىر ياقلارغا كېتىدۇ.

ـــ نەگە كېتەلەيدۇ !

ـــ ئۇ كېتىدىغان يېرىنى بىلىدۇ.

ـــ نەگە كەتسىمۇ، ھەتتا يىلانىنىڭ ئىنىغا كىرىۋالسىمۇ ئابدى ئاغا ئۇنى تېپىۋالىدۇ.

ـــ ئابدى ئاغىنىڭ قولى ئۇزۇن، ئۇنىڭ ئارقىسىدا ھۆكۈمەت بار ...

ـــ ھۆكۈمەتمۇ بار، ھاكىممۇ بار، مۇدىرمۇ بار، ھەتتا ساقچى باشلىقىمۇ بار.

ـــ ھەر كۈنى مۇدىر ئۇنىڭ ئۆيىگە كېلىپ تۇرىدۇ.

ـــ خۇدا ھەققى، شۇ مەمەتكە ئىچىم ئاغرىۋاتىدۇ.

ـــ يات يېزىلىق دۆيۈز كېلىپلا قىزنى تارتىۋالدى.

ـــ مەمەتنى ئاخشام كۆردۈم.

ـــ ۋاي بىچارە !

ـــ ئۆيىنىڭ كەينىدە كۆردۈم، چىرايى ساپسېرىق، زەھەر رەڭگىگە كىرىپتۇ، يېشىل، سېرىق.

ـــ مەنمۇ كۆزلىرىدىن قورقتۇم، ئەسلىدە كۆزى يېقىملىق ئىدى.

ـــ بىچارە، قىزغا چاي ئىچۈرۈلگەن كۈندىن بېرى ئۆيدىن چىقماسمىش.

ـــ قاراڭغۇ بىر بۇلۇڭغا كىرىۋېلىپ كەچكىچە خىيال سۈرەر ...

ـــ بۇ قارا سەۋدا، ئېغىر دەرد جۇمۇ.

ـــ كۆيۈك ئادەمنى ساراڭ قىلىۋېتىدۇ.

ـــ مەمەت ئۆزىمۇ يېرىم ساراڭ ئىدى.

ـــ قىزنى ئانىسى ھەر كېچىسى باغلاپ قويىدىكەن، يوت ـ قولىنى چىگە تانا بىلەن تېڭىۋېتىدىكەن.

ـــ دەرۋازىغا قوش قۇلۇپ سالارمىش.

ـــ دۆنەنىڭمۇ ھالى خاراب.

ـــ ئۇمۇ ئوغلىدىن غەم قىلارمىش.

ـــ ئابدى ئاغىمۇ ئاڭلاپتۇدەك ...

ـــ ۋاي بىچارە مەمتەي ...

ـــ ئابدى ئاڭلاپ زاڭلىق قىلىپ كۈلۈپ قويغانمىش ...

ـــ قىزنىڭ ئىككى كۆزى بۇلاقتا ئايلىنىپتۇ.

— ۋاي بىچاره مەمەت.
— ئابدى ئاغىنىڭ تاز جىمىنى كېلىپ، مېنى كۆرۈپ قوي دېگەندەك يېزىدا چۆرگۈلەپ يۈرگۈدەك.
— مۇڭگۈزلۈك ...
— بۇغا مۇڭگۈزى ...
— بۇغا ...
— زۇلۇم ...
— ۋاي بىچاره مەمەت.
— زۇلۇم.
— مەمەت ئاچچىقلىنىپ جېنى چىقىپ كەتمىسە ... دەيمەن.
— قىز غەم ـ قايغۇدىن ئۆلۈپ قالارمىكىن.
— ئۇلارنى جۇدا قىلغانلارنىڭ كۆزلىرى قۇيۇلۇپ كەتسۇن.
— ئاستا گەپ قىلمىگلار.
— يالجىمىسۇن شۇ زالىملار.
— خانىۋەيران بولسۇن ...
— خۇدايىم بۇيرۇسا ئۇلارنىڭ تېنىنى قۇرت ـ قۇمرۇسقا يەيدۇ.
— يىلان چېقىپ ئىگراپ قوپالماي ياتسۇن ...
— ئاستا گەپ قىل.
— كۆزلىرىده چېقىرتىكەن ئۇنگەي ...
— بەش يېزا، تاغ ـ تاشمۇ ئۇنىڭكى.
— پۇل بىلەن دۇنيانى سېتىۋالغىلى بولىدۇ، كۆڭۈلنى سېتىۋالغىلى بولمايدۇ.
— ۋاي بىچاره مەمەت.
— ئابدى قاراپ تۇرسۇن، مەمەت ئۇنىڭ بېشىغا هەر بالالارنى كەلتۈرۈشى مۇمكىن، كۆرۈپ قالارسىلەر ...
— ئۆلتۈرۈۋەتسە ـ هە؟
— ئۆلتۈرۈۋەتسىغۇ قولى شىپا تاپىدۇ.
— مەمەت يەنىلا بالىده ...

— ۋاي بىچاره مەمىتەي ...
— ئۆزى بالا بولسىمۇ، لېكىن ...
— يىلدا مەمەت قانچه تاغ تېكىسى ئاتىدۇ؟
— ساناپ باققىنا !
— ئوقنى يېڭىنىڭ تۆشۈكىدىنمۇ ئۆتكۈزۈۋېتىدۇ.
— ئابدىنىڭ كۆزىنى قۇيۇۋەتسىكەن.
— ئاستىراق سۆزله !
— مەمەتنىڭ قولىغا قورال چىقىپ قالسا ئابدى ئاغىنى ساق قويمايدۇ.
— مۇشۇ كۈنلەردە ئەخمەت چوڭ تاغدا بولسىدى ...
— يېزىغا كېلىپ ئۇلارنىڭ تويلىرىنى بۇزۇپ، قىزنى مەمەتكه ئېلىپ بېرەتتى.
— قولىغا بىر قورال چۈشۈپ قالسىدى ...
— مەمەت ئۇنىڭ ئەدىپىنى بېرەلەيتتى.
— كاشكى، شۇنداق بولسا ...
— يېزىمىزدا شۇ كۈننى كۆرسەك ... قىرىق كېچه ـ كۈندۈز توي قىلغان بولاتتۇق.
— ئاشىق ـ مەشۇقلارنى ئايرىۋەتكەن ئادەم ياخشىلىق كۆرمەيدۇ.
شۇنداق بولغاي.
— مەمەتتىن كەلمىسه خۇدادىن كېلىدۇ.
— ئىنشائاللا شۇنداق بولار ...
— ئاستا ! ئاستا !
— ئەخمەت چوڭ قەيەردىسەن؟ ئۆزۈڭنى كۆرسىتىپ قويىدىغان پەيت كەلدى.
— ئەخمەت چوڭ داغستاندا دېھقانچىلىق قىلىۋېتىپتۇمىش. خوتۇنلاردىنمۇ قورقارمىش.
— مەمەت شەھەرگه كېتىپتۇمىش.
— ئۆزىگه جاي ئىزدەۋاتقاندۇ.

— شۇ تاز كۆيۇ ئوغۇلغا بىر بالا تەگسىدى.
— ئۇستىگە چاقماق چۈشسىكەن.
— تۇرۇپلا جېنى چىقىپ كەتسىكەن.
— جېنى چىقىپ كەتسىكەن.
— قىزنى مەمەت ئالسا، بىر ياقلارغا ئەكەتسە.
— مەمەت قىزنى ئېلىپ قاچسا.
— مەن خەدىچەنى ياخشى بىلىمەن، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالمىدۇ.
— ئۇ ئۆلسە مەمەتمۇ ياشىمايدۇ.
— ۋاي بىچارە مەمەت.
— بىچارە دۆنە، ياش تۇرۇپلا ئېرىدىن ئايرىلدى، ئەمدى بالىسىدىن ئايرىلىپ قالمىسىكەن.
— ئوغۇلسىز قالمىسىكەن.
يېزىنىڭ ھەممە ئادىمى پۈتۈنلەي مۇشۇ ھەقتە سۆزلىشەتتى. مەمەتنىڭ ئىشى ئۇلار ئۈچۈن بىر دەرد بولغانىدى، ئەمما قولىدىن ھېچنېمە كەلمەيتتى. بۇ گەپ ـ سۆزلەر ئابدى ئاغىنىڭ قۇلىقىغا ھەر مىنۇتتا يېتىپ باراتتى. يېزىدىكى «تىرىق» قىلغان ئاۋازنىمۇ ئۇ بىلىپ تۇراتتى، يېزىلىقلارنىڭ ئېچىنىۋاتقانلىقىنى، نېمە گەپ ـ سۆز قىلىشىۋاتقانلىقىنى بىر ـ بىرلەپ بىلىپ تۇراتتى.
بىر كېچىسى ئادىمىنى ئەۋەتتى، مەمەتنى ئۆز ئالدىغا چاقىرتتى. مەمەت بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىغاندا، ئابدى ئاغا گۇرۇلدىگەن ئاۋاز بىلەن ۋارقىراپ:
— ھەي نومۇسسىز، تۇزكور! كۆچۈككە ئوخشاش ئىشكىمدە ئۆسۈپ چوڭ بولدۇڭ، ئادەم بولدۇڭ، ئۇياتسىز! ئاڭلىسام، جىيەنىم ئالدىغان قىزغا كۆز تىكىپسەن! — دېدى.
مەمەت تاشتەك قاتقان ھالدا قىممىر قىلماي تۇراتتى. چىرايى تامدەك تاتىرىپ كەتكەنىدى. مىدىر ـ سىدىر قىلمايتتى. بىراق، يىگىنە ئۈچىدەك ھېلىقى بىر ئۈچۈن كېلىپ كۆز قارىچۇقىغا ئورۇنلاشقانىدى.

— مەمەت، ماڭا قارا! — دېدى ئابدى ئاغا، — بۇ يېزىدا ياشاشنى، نان يېيىشنى خالايدىغان بولساڭ، گېپىمدىن چىقما. سەن تېخى بالىسەن، سەن بىلمەيسەن، سەن تېخى مېنى بىلمەيسەن، مەن ئەسل ـ نەسلىڭنى قۇرۇتۇۋېتىمەن، ئاڭلىدىڭمۇ قەلەندەر، نان كور! نەسلىڭنى قۇرۇتۇۋېتىمەن!
كېلىپ مەمەتنىڭ قولىنى قوپاللىق بىلەن تۇتتى.
— مېنىڭ ئېتىم ئابدى ئاغا، مەن ئادەملەرنىڭ نەسلىنى قۇرۇتۇۋېتەلەيمەن.
مەمەت جىم تۇراتتى. مەمەت ئۇن چىقارمىغانچە ئۇنىڭ ئوغىسى قاينايتتى، ۋارقىرايتتى:
— گادايىنىڭ بالىسى، قەلەندەر، جىيەنىمنىڭ ئالدىغان قىزىغا ھېچكىم كۆز تىكەلمەيدۇ. مەن ئۇنداق ئادەمنى پارچىلاپ، ئۆلۈكىنى ئىتلارغا تاشلاپ بېرىمەن. ماڭا قارا! ئۇ ئىشىك ئالدىدىن ھەرگىز ئۆتمەيسەن! ئاڭلىدىڭمۇ!؟ قەتئىي ئۆتمەيسەن، ئۇقتۇڭمۇ؟
مەمەتنى بىرقانچە قېتىم قوپاللىق بىلەن سىلكىشلىدى. تاشتىن ئاۋاز چىقاتتى ـ يۇ، ئەمما مەمەتتىن ئاۋاز چىقمايتتى. بۇ جىمجىتلىق ئۇنى تېخىمۇ غالجىرلاشتۇردى. بىردىن ئۆزىنى تۇتالماي مەمەتنى تېپىشكە باشلىدى. مەمەت ئۇنى ئۆلتۈرۈپ قويماسلىق ئۈچۈن ئۆزىنى زورىغا تۇتۇپ تۇراتتى. چىشىنى چىشلەپ جىم تۇراتتى. قوۋۇزىنى چىشلەپ قانتىۋەتتى، ئاغزىغا قان توشۇپ كەتتى. مېڭىسىدە ھېلىقى سېرىق ئۈچۈن چاقناپ كەتتى.
— كۆزۈمدىن يوقال! سىلەرگە ياخشىلىق قىلىش، سىلەرنى چوڭ قىلىپ ئادەم قىلىش ھارام! كۆزۈڭنى قاغا چوقۇسۇن! يوقال ئىتنىڭ كۆچۈكى!
مەمەت يېرىم ھوشسىز، يېرىم تەلۋىلەرچە كوچىغا چىققاندىن كېيىن يەرگە تۆكۈردى، تۆكۈرۈك بىر ئوچۇم قان ئىدى.

8

ئۆيلەر، دەرەخلەر، قىيالار، يۇلتۇزلار، ئاي، يەر، بۇ دۇنيادا نېمە بولسا ھەممىسى قاراڭغۇلۇق ئىچىدە يوقلىپ، ئېرىپ كەتكەندەك ئىدى. شۇ قاراڭغۇلۇق ئۇستىگە سىم ـ سىم يامغۇر ياغاتتى. يامغۇر بىلەن بىللە ئازراق سوغۇق شامالمۇ چىقىپ تۇراتتى. تۇرۇپ ـ تۇرۇپ ئىتلار ھاۋۇشىپ قويۇاتتى. بىر خوراز سوزۇپ ـ سوزۇپ چىللىدى، ۋاقىتسىز چىللىغان بۇ خورازنى ئەتە ئەتىگەندە ئىگىسى چوقۇم بوغۇزلىۋېتىدۇ.

ئۇزاقتىن ـــ تاغنىڭ نېرىسىدىكى يولدىن قوڭغۇراق ئاۋازى ئاڭلاندى. قوڭغۇراق ئاۋازى بىردەم ئۇزۇلۇپ، بىردەم ئاڭلىناتتى، بۇ، كېلىۋاتقان يولۇچىلارنىڭ ھېرىپ كەتكەنلىكىنىڭ ئالامىتى ئىدى.

مەمەت خېلىدىن بېرى يوغان شاخلىرى كۆنلۈكتەك ئېچىلىپ تۇرغان ئۇجمە دەرىخىنىڭ يېنىدىكى قاشا تۈۋىگە مۆكۈنۈۋېلىپ كۈتۈۋاتاتتى. مەمەت ئويغا چۆمدى ... ياق ! بۇ ھالەتتە مەمەت ھېچ نەرسىنى ئويلىيالمايتتى، پەقەت توڭلاۋاتاتتى. مەمەت توساتتىن بىر نەرسىلەرنى سەزگەندەك قىلاتتى. قاراڭغۇلۇقتا يامغۇر چۈشۈۋاتاتتى. يامغۇر مەمەتنىڭ ئىچ ـ ئىچىگە ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى. بەزىدە بىر تىترەك باساتتى ـ دە، يەنە توختاپ قالاتتى. قاشانىڭ نېرىسىدا شىلدىرلىغان بىر ئاۋازنى ئاڭلىدى. قۇلىقىنى دىڭ تۇتتى. بۇ، قاشادىن ئاتلاپ ئۆتكەن مۈشۈك بولسا كېرەك. شۇئان ئانىسى ئېسىگە كەلدى. بەدىنى تىلىنغاندەك بىر ئاغرىق سەزدى، يۈرىكى زەھەر قۇيغاندەك ئېچىشتى. پۈتۈن بەدىنى سىرقىراپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئانىسىنى قانداق ئازابلايدىغانلىقى كۆز ئالدىغا كەلدى ... يىراق بىر يەردە چاقماق چېقىپ، تۇن قاراڭغۇسىدىكى ئۇجمە دەرىخىنىڭ غوللىرى ۋە شاخلىرىنى يورۇتتى. مەمەتنىڭ قەلبىدىمۇ بىر يورۇق يول ـــ

ئۇزۇن كەتكەن پارلاق يول ئېچىلغاندەك بولدى.

بۇ چاغدا پۈتۈن يېزا ئات ـ ئېشەكلىرى، قوي ـ كالىلىرى، ئۈچار قاناتلىرى، توخۇلىرى، مۈشۈكلىرى، ئىتلىرى، ھەممە نېمىسى بىلەن بىللە ئۇيقۇدا ئىدى. دۈشمەنلىك، ئۆچمەنلىك، مۇھەببەت، قورقۇش، غەم ـ قايغۇ، باتۇرلۇقلار ئېغىر ئۇيقۇدا پەقەت چۈشلەرلا داۋاملاشماقتا. چۈشلەرلا ياشماقتا.

ئادەمنىڭ كۆرۈش دائىرىسىنىڭ قانچىلىك تار بولۇشىغا قارىماي، خىيال دەرياسى شۇنچە كەڭ بولىدۇ. دەگىرمەن ئولۇك يېزىسىدىن باشقا يەرگە چىقىپ باقمىغان بىر ئادەمنىڭمۇ ئاجايىپ كەڭ خىيال دۇنياسى بار، ئۇ، يۇلتۇزلارنىڭ نېرىسىغىچە ئۇزىراپ كېتىدۇ. ئەگەر ھېچ يەرنى تاپالمىسا، قاپ تېغىنىڭ ئارقىسىغىچە كېتىدۇ ... ئۇمۇ بولمىغان تەقدىردە، چۈشلىرىدە كۆرگەن يەرلىرى ئۆزگىرىپ جەننەتكە ئايلىنىدۇ. ھازىر شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە، ئۇيقۇ ئىچىدە چۈشلەر داۋاملاشماقتا. شۇ يوقسۇل خەلق شۇ دوزاختەك دەگىرمەن ئولۇك يېزىسىدا باشقىچە دۇنيادا ياشاۋاتاتتى.

مەمەت چۈش كۆرۈۋاتاتتى. ھەم قورقاتتى، ھەم چۈش كۆرەتتى. بىردىنلا چاقماق چېقىپ كەتتى. چۇقۇر ئۇۋانىڭ ئوتلۇق قۇياشى مېڭىسىدە پارچىلاندى، چوڭايدى، كېڭەيدى. قەلبىدىكى يورۇقلۇق ئېقىمى توختاش بىلەن مەمەت ئەندىشىگە چۈشتى ۋە قورقتى، «كەلمەي قالسىچۇ؟» دەپ ئويلىدى. مېڭىسىگە ھەر خىل ئېھتىمالىلىق ھۇجۇم قىلدى. «كەلمىسە نېمە قىلىشنى ئۆزۈم بىلىمەن !» دېدى. قولى تاپانچىسىنىڭ تەپكىسىگە سوزۇلدى. تاپانچىسى يادىغا كېلىش بىلەن بارلىق قورقۇنچى تۇگىدى، ئىلاجسىز قالغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالدى. دەل تاپانچىسىنى ئويلاپ تۇرغاندا يېنىك ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ تۇرغان خەدىچە ئىدى. مەمەت سەللا بۇرۇن ئويلىغانلىرىدىن خىجالەتچىلىك ھېس قىلدى. ئەگەر كۈندۈزى بولۇپ خەدىچە مەمەتنىڭ يۈزىگە قارىغان بولسا، يۈزىنىڭ دەسلەپ

سارغيمىپ، كېيىن قىزىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن ۋە ھەيران قالغان بولاتتى. بۇ خىل ھالەتنى باشقا ئىشلاردىن ياكى قورقۇشتىن بولدى دەپ ئويلىغان بولاتتى.

— تازىمۇ ساقلاتتىم، ئانام زادىلا ئۇخلىمايدىكەتتى، — دەپ ئۆزرە قويدى خەدىچە.

ئۇلار قول تۇتۇشۇپ قورقۇپراپ مېڭىپ كېتىشتى. شۇنچىلىك پەم بىلەن ماڭاتتىكى، كىچىككىنە شەپىمۇ چىقمايتتى. خۇددى پۇتلىرى يەرگە تەگمىگەندەك ماڭاتتى.

يېزىدىن چىقىپ كەتكۈچە تىنمىدى دېسەكمۇ خاتالاشمايمىز. يېزىدىن چىققاندىن كېيىنلا قورقۇشلىرى پەسەيىپ، ئۆزلىرىنى سەل - پەل ئازادە ھېس قىلىشتى.

خەدىچەنىڭ بوغجۇمىسىنى مەمەت كۆتۈرۈۋالغانىدى. خەدىچە مەمەتنى ھېرىپ كەتمىسۇن دەپ ئۇنى ئۆزۈم كۆتۈرەي دېگەنىدى، مەمەت ئۇنىمايدىكەتتى.

بەختكە قارشى سىم - سىم يېغىۋاتقان يامغۇر بىردىنلا شارقىراپ يېغىشقا باشلىدى. ئارقا - ئارقىدىن چاقماق چېقىلاتتى. ئۇلار قىيالىقتىن ئۆتۈپ بىر ئورمانلىققا كىردى، چاقماق چاققان چاغدا ئورمانىنىڭ ئىچى يورۇپ كۆندۈزدەك بولۇپ كېتەتتى. دەرەخلەردىن سۇلار شارىلداپ چۈشۈۋاتقانلىقى كۆرۈنەتتى. خەدىچە ئۆكسۈپ يىغلاشقا باشلىدى.

مەمەت خاپا بولۇپ:

— دەل يىغلايدىغان ۋاقىتنى تاپتىڭ - دە ! — دېدى.

تاڭ سۈزۈلگىچە ئورماندا مۇشۇ ھالەتتە مېڭىشتى. نەدە كېتىپ بارغانلىقلىرىنىمۇ بىلمەيتتى. يامغۇر توختىماستىن ياغاتتى.

خەدىچە ھەربىر قەدەمنى باسقاندا:

— خۇدايىم جاجىسىنى بەرسۇن ! — دەپ يامغۇرنى قارغايتتى.

كۈن قىزىرىشقا باشلىغاندا قىيالىقتىكى بىر ئۆڭكۈرگە

كىرىۋېلىشتى، ئۆزە تۇرۇشتى، ھەر ئىككىسى دىر - دىر تىترەيتتى. كىيىملىرى بەدەنلىرىگە چاپلىشىپ كەتكەنىدى. خەدىچەنىڭ چاچلىرىدىن ھازىرمۇ يامغۇردا كېتىۋاتقاندەك سۇلار تامچىپ تۇراتتى.

مەمەت چىشلىرىنى كاسىلدىتىپ:

— تاڭدا گۈڭگۈرت ھۆل بولۇپ كەتمىگەن بولسىلا ئوت قالاپ ئىسسىنىمىز، كىيىملىرىمىزنى قۇرۇتمىز، — دېدى.

خەدىچە خۇشاللىق بىلەن كۈلۈمسىرىدى.

— كۈلمىگىن، — دېدى مەمەت، — يامغۇرغا شۇنداق چىلاشتۇقكى، چۆپ سۈزمە بولۇپ كەتتۇق. تېرە قاپچۇققا يامغۇر ئۆتمىگەن بولسىلا مەيلى ئىدىغۇ !

بەلبېغىغا باغلانغان تېرە قاپچۇقنى قوللىرى تىترىگەن ھالدا ئېچىشقا باشلىدى. بارلىق ئۈمىد مۇشۇ قاپچۇقتا ئىدى. كۆزلىرى قاپچۇقنىڭ ئىچىگە تىكىلگەنىدى. كېيىن بىر - بىرىگە قارىشىپ كۈلۈمسىرەشتى. چۈنكى، قاپچۇقنىڭ ئىچىگە سۇ ئۆتمىگەنىكەن.

— بۇ قاپچۇقنى كىم تىكىپ بەرگەن، بىلەمسەن؟ — دېدى مەمەت.

— ياق ! — دېدى خەدىچە.

— ھېلىقى مەن ئۆيىگە قېچىپ بېرىۋالغان سۇلايمان تاغا بارغۇ، شۇ كىشى تىكىپ بەرگەنىدى. شۇ چاغدىن بېرى بۇنى يادىكار قىلىپ ساقلاۋاتىمەن.

مەمەت ئەنسىرەش بىلەن ئەتراپىغا قاراپ:

— قوللىرىمنى ئېرىتىۋەتكۈدەك قۇرۇق نەرسە يوق، بۇ ھۆل قوللىرىم تەگسىلا تاڭدا گۈڭگۈرت ھۆل بولۇپ كېتىدۇ.

— تاڭدا گۈڭگۈرتنى ھۆل قولۇڭ بىلەن تۇتمىغىن، — دېدى خەدىچە.

— قاراپ تۇر، قوللىرىمنى قاناق قۇرۇتمەنكىن، — دەپ ماختانىدى مەمەت.

ئۇ ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىگە قاراپ ماڭدى. ئۇ يەرگە يامغۇر

چۇشمىگەنىدى. توپا توزۇپ تۇراتتى. قوللىرىنى توپىغا سۈركىدى. توپا قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ:

— ئەمدى بولدىمۇ؟ — دەپ خەدىچەدىن سورىدى. خەدىچە كۈلۈمسىرەپ قويدى.

— خەدىچە، بېرىپ چاۋار تېرىپ كەلگىنە ! — دېدى.

خەدىچە ئۆڭكۈردىن چىقىپ يامغۇردا يۇگۇردى. بىرئازدىن كېيىن بىر قۇچاق چاۋار تېرىپ كىردى، شاخ ـ شۇمبىلار ھۆل ئىدى. ئولارنى ئۇششاق ـ ئۇششاق قىلىپ ئوشتۇپ، ئۆڭكۈرنىڭ ئوتتۇرىسىغا يىغدى. تارىشا گۈڭگۈرتنى ياقتى. تارىشا گۈڭگۈرت بولغان بىلەن چاۋارلارنى تۇتاشتۇرغىلى بولمايتتى. چاۋارلارنى تۇتاشتۇرۇش ئۈچۈن كىچىككىنە بولسىمۇ ئۇچقۇن چىقىرىش كېرەك ئىدى. ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟

— سەن تۇرۇپ تۇر، — دېدى مەمەت، — مەن بېرىپ تۇتۇرۇق تېپىپ كېلەي.

بىرئازدىن كېيىن قولىدا ئازراق قۇرۇق تۇتۇرۇق ئېلىپ قايتىپ كىردى. خەنجىرى بىلەن تۇتۇرۇقنى يارىدى. تارىشا گۈڭگۈرت تۇتۇرۇقنىمۇ تۇتاشتۇرالمايتتى، ئۇنىڭغىمۇ ئۇچقۇن كېرەك، كىچىككىنە ئۇچقۇن بولسىلا تۇتۇرۇق تۇتىشىپ كېتەتتى. ھازىر بىر تال سەرەڭگە بولغان بولسىدى ... ھەممە ئىش ھەل بولاتتى ... سەرەڭگە ئېلىۋالغانىدى، بىراق ھۆل بولۇپ مىچىلداپ كېتىپتۇ.

— خەدىچە، ئازراق قۇرۇق لاتا تاپقىلى بولماسمۇ؟

خەدىچەنىڭ چىشلىرى كاسىلدايتتى.

— بوغچىنى ئېچىپ باقاي، بەلكى ئوتتۇرىسىغا سۇ ئۆتمىگەندۇ.

سىرتتا يامغۇر قاتتىق ياغماقتا، گويا ئاسمان تېشىلىپ كەتكەندەك.

خەدىچە بوغچىنى ئاچتى، ئىزدەشتۇرۇپ يۇرۇپ كۆڭلەكلەر ئىچىدىن پۇرلىشىپ كەتكەن بىر ياغلىقنى تاپتى. بۇ، مەمەت

تۇنجى قېتىم ئۇنىڭغا سوۋغا قىلىپ بەرگەن قىزىل چېكىم ياغلىق ئىدى. يېزا ئاياللىرى مۇشۇنداق ياغلىق چىگەتتى.

— بۇ قۇرۇق ئىكەن، — دەپ مەمەتكە كۆرسەتتى خەدىچە.

مەمەت ياغلىقنى كۆرۈپلا تونۇۋالدى:

— بۇ تېخى بارمۇ؟ — ئۇ ياغلىقنى كۆرۈپ ئاجايىپ خۇشال بولدى.

— ھەئە شۇ، — دېدى خەدىچە.

مەمەت سەل خاپا بولغاندەك قىلىپ:

— بۇ يەردە توڭلاپ ئۆلسەممۇ بۇنى كۆيدۈرمەيمەن ! — دېدى.

— بەلكى كۆڭلەكلىرىمنىڭ ئارىسىدىن قۇرۇق يەرلىرى چىقىپ قالار.

— قېنى، ئەكەل !

خەدىچە بوغچىنى مەمەتنىڭ ئالدىغا قويدى.

مەمەت بوغچىنى ئاختۇرۇپ:

— ئوھوي ... بۇلارنىڭ ئىچىدىن بىر پارچە قۇرۇق لاتا ئەمەس، يۇز پارچىنى تېپىشمۇ مۇمكىن، — دېدى.

— تېپىلىدۇ. ھەممىنى يېقىۋېتىپ يالىڭاچ قالايلى، — دېدى خەدىچە.

— مۇشۇنداق بولسا، ئۇمۇ يىراق ئەمەس، — دېدى مەمەت.

بىر قۇرۇق كۆڭلەكنىڭ غول ئەستىرىنى سۆكۈپ چاقماقنى ياقتى.

تارىشا گۈڭگۈرتنى لاتىنىڭ ئىچىگە ئوراپ پۈۋلەشكە باشلىدى، ھارغۇچە پۈۋلىدى، ھارغاندىن كېيىن خەدىچەگە بەردى. دەل شۇ چاغدا ئولارنىڭ يېنىغىلا بىر چاقماق چۈشتى. يەر تەۋرەپ كەتتى، دەرەخلەر ۋاراسلىدى، خەدىچەنىڭ قولىدىكى نەرسە يەرگە چۈشۈپ كەتتى. مەمەت پۈكلىنىپ ئالدى. قوۋزىنى تولدۇرۇپ يەنە پۈۋلىدى، قوۋزىلىرى ئاغرىپ كەتتى. لاتىنىڭ ئوستىدە كىچىككىنە بىر ئۇچقۇن پەيدا بولۇشى بىلەن خۇشاللىقتا چۆمدى. شۇ ھامان قولىدىكى تۇتۇرۇقنى ئۇنىڭغا

تۇتتى، تۇتۇرۇق چىرسىلداپ تۇتىشىشقا باشلىدى. بىرنەچچە تال تۇتۇرۇقنى بىرلەشتۈرۈپ يېنىۋاتقان تۇتۇرۇقنىڭ ئەتراپىغا قويدى. يامغۇر بارغانسېرى قاتتىق ياغماقتا ئىدى. ئاسمانىنى قارا تۇمان قاپلاپ كەتكەن، تىنماستىن چاقماق چاقاتتى، چاقماقلار يەرگە چۈشەتتى. چاقماق بىردەملىك بولسىمۇ جاھانىنى يورۇتۇۋېتەتتى. ھەربىر چاقماق چاقىقاندىن كېيىن مەمەتنىڭ قەلبى سېرىق ئۇچقۇنلار بىلەن تولاتتى.

ئوت ئۇلغىيىشقا باشلىدى. مەمەت توختىماستىن يالقۇنغا ئوتۇن تاشلايتتى. ئوتۇن قۇرۇش بىلەنلا تۇتىشىپ كېتەتتى. يالقۇنلار گۈرۈلدەيتتى. ئۇلار كىيىملىرىنى يەشتى، بىر شاخنىڭ ئۈستىگە يايدى ۋە شاخنى ئوتنىڭ يېنىغا قاقلاپ قويدى. خەدىچە ئىزا تارتىپ كەتتى، شۇڭلاشقا ئىچ كۆڭلىكى بىلەن تامبىلىنى سالمىدى.

— ئۇلارنىمۇ سېلىۋەت، تىترىكىڭ توختىسۇن ! — دېدى مەمەت.

خەدىچە يالۇڭغاندەك قىلىپ مەمەتكە قارىدى ۋە:

— بۇلار ئۈستۈمدە تۇرۇپ قۇرۇسۇن، — دېدى.

— ئۈستۈڭدە تۇرۇپ قۇرۇمايدۇ، — دېدى جىددىي ھالدا مەمەت، — ئۈستۈڭدە قۇرغۇچە مۇزلاپ ئۆلىسەن !

خەدىچە مەمەتنىڭ تېرىككەنلىكىنى بىلىپ، كۆڭلىكىنى سېلىشقا باشلىدى. مۇرىسى تولۇققىنا بولۇپ، بۇغداي ئۆڭلۈك ئىدى. كۆڭلىكىنى يېشىپلا شاخ ئۈستىگە تاشلىدى ۋە قوللىرى بىلەن كۆكرىكىنى يېپىۋالدى. مۇرىسى تىترەيتتى، بوينى ئاق قۇنىڭ بوينىدەك ئۇزۇن ۋە چىرايلىق ئىدى. ئۇششاق چاچلىرى قۇلاقلىرىنىڭ ئارقىسىغىچە بۇدۇر ـ بۇدۇر بولۇپ يېپىشىپ تۇراتتى. ئۆرۈلگەن قاپقارا چاچلىرى كەينىگە تاشلانغانىدى، ئالمىدەك كۆكسى قوللىرى، بارماقلىرى ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇراتتى. سېرىق تۈكلىرىنىڭ ئورنى سوغۇقتىن بۇدۇر ـ بۇدۇر بولۇپ كەتكەنىدى. ئىسسىق بىلەن بۇ بۇدۇرلەر يوقالدى. بەدىنى

سىلىقلىنىپ، ئاستا ـ ئاستا قىزىرىشقا باشلىدى.

مەمەتنىڭ كۆزلىرى خەدىچەگە تىكىلگەنىدى. ئىچىدە يۈگەنلەپ بولمايدىغان بىر ئارزۇنى ھېس قىلدى.

— خەدىچە !

خەدىچە بۇ ئاۋازدىن، بۇ خىل چاقىرىلىشتىن شۇركۈنۈپ كەتتى، بۇ ئاۋاز ھەممىنى ئىپادىلەيتتى. بۇنى چۈشەندى.

— مەمەت، ھازىر يېزىمىزدا قىيامەت بولۇۋاتقاندۇ، ئۇلار بىزنى ھېچ يەرنى ئالا قويماي ئىزدىشىۋاتقاندۇ، تېپىۋالارمىكىن دەپ قورقۇۋاتىمەن.

مەمەتنىڭ كۆڭلىدە ئەنە شۇ قورقۇش بار ئىدى. بىراق ئۇنى بىلىندۈرمىدى.

— بۇ ئورمانلىقنىڭ ئىچىدىن بىزنى قانداق تاپالىسۇن؟ شۇنداقمۇ؟ سەنمۇزە ! — دېدى.

— بىلمەيمەن، بىلمەيمەنۇ، بىراق قورقۇۋاتىمەن.

خېلى ئۇزاققىچە جىم ئولتۇرۇشتى. يامغۇرمۇ خېلى ئاستىلاپ قالغاندەك ئىدى. ئوت بارغانسېرى ئۇلغايدى، ئەتراپتىكى تاشلار ئىسسىشقا باشلىدى، توپىلارمۇ قۇرۇپ كەتتى. خەدىچە قۇرۇغان كۆڭلىكىنى كىيگەندىن كېيىن تامبىلىنى سالدى. مەمەت ئۇنىڭ تولغان چىرايلىق پاچاقلىرىنى كۆردى. ئۇزاقتىن بېرى پەيدا بولغان كۆڭلىدىكى ئارزۇ چىدىغۇسىز ھالەتكە كەلگەنىدى.

يەنە شۇ خىل ئاھاڭدا:

— خەدىچە ! — دېدى.

— قورقۇۋاتىمەن، مەمەت، — دېدى خەدىچە.

مەمەت خەدىچەنىڭ يېنىغا بېرىپ بىلەكلىرىنى ئاغرىتقۇدەك دەرىجىدە قاتتىق تۇتتى. خەدىچە ئۈياق ـ بۈياققا تولغاندى. مەمەت خەدىچەنى پۈتۈن كۈچى بىلەن قۇچاقلىدى، سۆيدى. خەدىچە بىردىنلا بوشىشىپ كەتتى. مەمەت ئۇنى قىيا تاشنىڭ تۈۋىگە ئەكەلدى. خەدىچەنىڭ قېلىن كالپۇكلىرى ئېچىلىپ، كۆزلىرى يۇمۇلغان، پۈت ـ قوللىرى بوشاشقانىدى. ئاستاغىنا

«قورقۇۋاتىمەن، مەمەت، ئۇنداق قىلمىغىن» دەيتتى.

كۆچىلۈك ئوت يالقۇنلىرى ئۇلارنىڭ ئۈستىگە چۈشەتتى. ئۇچقۇنلار تاشلارغا ئۇرۇلاتتى ...

بىرھازادىن كېيىن ئۇلار ئۆزلىرىگە كېلىشتى. مەمەت خەدىچەنى قولىدىن تۇتتى، ياتقان يېرىدىن تۇرغۇزماقچى بولدى. خەدىچە سەل مىدىرلىدى ۋە يەنىلا ئوڭدىسىغا ياتتى. قورقۇنچى پۈتۈنلەي تۇتقىۋالغانىدى. قەلبىدە بىر خىل ئېزىلىش، ۋۇجۇدىدا بىر خىل ھارغىنلىق بار ئىدى. كېيىن ئۆزى ئورنىدىن تۇردى. پاچاقلىرى، دۇمبىسى، يانپىشى توپىغا مىلىنىپ كەتكەنىدى ...

خەدىچە خوتۇن بولۇپ قالغانىدى ...

9

ئانا تاڭ سۈزۈلۈشتىن بۇرۇن ئورنىدىن تۇردى. خەدىچەنىڭ ياتقان يېرىگە قارىدى. يوتقان كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى. ھېچ شۇبھىلەنمىدى. تاڭ ئاتقاندىمۇ خەدىچەنىڭ كۇندىكىدەك بالدۇرلا ئورنىدىن تۇرمىغانلىقىنى بايقاپ، يۈرىكى جىغ قىلىپ قالدى. قورققىنى توغرا چىقتى. يوتقانىنى ئېچىش بىلەن بېشىغا چاقماق چۈشكەندەك بولدى. خەدىچە بىر تەكىيىنى يوتقانىنىڭ ئىچىگە ئۇزۇنىسىغا تىقىپ قويغانىدى. يوتقان ئاستىدا خەدىچەنىڭ ئورنىدا تەكىيە ياتاتتى. بۇ، خەدىچەنىڭ كېچىدە قېچىپ كەتكەنلىكىنى كۆرسىتەتتى. تەكىيىنى بولسا ئانام دەرھال بىلىپ قالمىسۇن دەپ قويۇپ قويغانىدى.

ئانا يوتقانىنى تۇتقىنىچە قېتىپلا قالدى. پەقەت خەدىچەنىڭ دادىسى ئۇنى چاقىرغاندىلا ھوشىغا كەلدى ۋە يوتقان قولىدىن چۈشۈپ كەتتى.

توروس يېزىلىرىدا بىر خىل ئادەت بار ئىدى. قىزى قېچىپ كەتكەن، ئېتى، كالىسى، توخۇسى ئوغرىلانغان ئادەم ئىشكى ئالدىغا چىقىپ پۈتۈن يېزىنى، كۆرەلمەسلەرنى، كۆزىگە

ئىلمىغانلارنى بولۇشىچە تىللاشقا باشلايتتى، سائەتلەپ قارغايتتى. يېزىدىكىلەر ئۇلارغا زادىلا جاۋاب قايتۇرمايتتى، كارىمۇ بولمايتتى. قارغىغۇچىنىڭ بىرھازادىن كېيىن ئاچچىقى بېسىلىپ ئاندىن ۋەقەنى جىددىيلىك بىلەن سۆزلەپ بېرەتتى.

ئانا ئېرىگە قاراپ:

— قىز قېچىپتۇ، ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ — دېدى.

خەدىچەنىڭ دادىسى خۇشال بولۇپ ۋارقىرىۋەتتى:

— خۇداغا مىڭ مەرتىم شۈكۈر، خۇداغا شۈكۈر، ئابدى ئاغىنىڭ شۇ تاز جىيەنىگە قىزىمنى زادىلا بەرگۈم يوق ئىدى. چارسىزلىق بىلىمنى پۈكمەكتە ئىدى. مىڭ مەرتىم شۈكۈر ...

— جىم! — دېدى ئانا، — ئاغزىڭنى يۇم! بىرى ئاڭلاپ قالمىسۇن. ئابدى ئاغا قىزىنى ئۆزلىرى قاچۇرۇۋەتكەن دەپ تېرىمىزنى تەتۇر سويمىسۇن.

كېيىن ئانا ئادەت بويىچە ئىشىك ئالدىغا چىقتى، ئاستا ـ ئاستا ۋايساشقا باشلىدى. ئىچىدىن بىر پەرياد چىقمايتتى. ھېچكىمنى تىلغا ئالالمايتتى. ۋارقىرىيالمايتتى. پەقەتلا ئىككى تەرەپكە چايقىلاتتى ۋە:

— ۋاي مېنىڭ بېشىمغا كەلگەن بالا ـ قازا! ... ۋاي قىزىم! ... قانداق قىلاي قىزىم! ... سەرسان بولارسەن ئىلاھىم! نومۇسۇمنى بىر تىيىن قىلدىڭ! خۇدا جاجاڭنى بېرەر! ئىككى كۆزۈڭ ئېقىپ كەتسۇن! — دەپ يالغاندىن ۋارقىرايتتى.

ئېرىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ قوپاللىق بىلەن:

— كىر ئۆيگە! قىزىمىز ياخشى قىلدى. كۆڭلى خالىغان ئادەمى بىلەن قېچىپتۇغۇ؟ نېمە بولسا بولسۇن، ئۇنىڭنى چىقارما خوتۇن! ۋارقىرىما! ماڭ، بېرىپ ئابدى ئاغىنىغا بولغان ئەھۋالنى سۆزلەپ بەرگىن، قىزنى قارغىما! ئىچكىرى كىر.

ئانا ئېرىنىڭ دېگىنىدەك قىلدى. بېشىغا قارا ياغلىقىنى سېلىپ توپتوغرا ئابدى ئاغىنىڭ قېشىغا باردى.

ئابدى ئاغا ئايالىنى كۆرۈش بىلەن:

— هوي قۇدا، نەلەردە يۈرسەن؟ قۇداڭنىڭ ئۆيىگە يولماس بولۇپ كەتتىڭغۇ؟ كەل، يېنىمدا ئولتۇر ! — دېدى.

ئايال ئولتۇردى، يىغلاشقا باشلىدى. ئايالنى بېشىدا قارا ياغلىق، يىغلىغان هالدا كۆرۈش بىلەن ئابدى ئاغىنىڭمۇ يۈرىكى جىغ قىلىپ قالدى.

— نېمە بولدى، قۇدا؟ — دەپ ئەنسىرەپ سورىدى ئۇ.

ئايال بېشىنى كۆتۈرمەيتتى، يىغلاپ، جاۋاب بەرمەيتتى.

— سۆزلە ! — دەپ ۋارقىرىدى ئابدى ئاغا، — خۇدا هەققى، سۆزلىسەڭچۇ؟ !

بىردەم ئويلاپ تۇرۇپ:

— سۆزلىگىنە، كېلىن بالىغا بىر ئىش بولدىمۇ؟ — دېدى.

— ئاغام ! ...

— سۆزلە !

— ئاغا، ئاغام ! — دەپلا توختاپ قالدى ئايال. ئۆكسۈپ سۆزىنى داۋام قىلدۇرالمايتتى.

— هەي خوتۇن ! — دېدى ئاغا، — خۇدايىم جاجاڭنى بەرسۇن، ئادەمنىڭ جېنىنى چىقارمىغىن !

— قېچىپتۇ، ئورنىغا تەكىيىنى تىقىپ قويۇپ ئاۋۇال ئاخشامدا قېچىپتۇ، — دېدى.

ئابدى ئاغا ۋارقىراشقا باشلىدى:

— ۋاي، ۋاي خۇدا ! ئەمدى بېشىمغا كەلمىگەن مۇشۇ ئىش قالدىمۇ؟ ! ئابدى ئاغىنىڭ كېلىنى بىر مالاي بىلەن قاچقانمىش. شۇنداقمۇ تېخى !؟ — ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ئايالنى بىرنى تەپتى.

— بۇ يېزىنى باشتىن - ئاياغ كۆيدۈرۈۋېتىمەن ! ئوت قويۇپ كۈل قىلىۋېتىمەن !

توختىدى، بىرهازاغىچە ئويلاندى. ئايالنىڭ قولىدىن تۇتتى. قۇلىقىغا ئېگىلدى:

— دۆنەنىڭ يېتىم ئوغلى ئېلىپ قېچىپتۇمۇ؟

ئايال كۆز يېشىنى ياغلىقى بىلەن ئېرتىپ تۇرۇپ بېشى بىلەن

«شۇنداق» دەپ تەستىقلىدى.

ئابدى ئاغا ئورنىدا تۇرالماي قالدى. ئۆز ئادەملىرىنى چاقىردى، پۈتۈن يېزىدىكىلەرنى چاقىردى، بۇ ئىش ئۇنىڭ يېزىدىكى ئابرۇيى ئۈچۈن ئىنتايىن چوڭ زەربە ئىدى. شۇڭا، بۇ ئىشنى بىر تەرەپ قىلماي بولمايتتى.

— قاراپ تۇرسۇن، — دېدى ئۇ، — تېخى كۆرىدۇ ئۇ قەلەندەر مالاي ! ئۇنىڭغا نېمە قىلىشمىنى كۆرسۇن ! پارچە - پارچە، قىيما - چىيما قىلىۋېتىمەن !

بۇ ۋەقە بىردەمدە پۈتۈن يېزىغا پۇر كەتتى. پۈتۈن يېزىدىكىلەر توي - بايرام قىلىشقا باشلىدى. ئەر - ئايال، قېرى - ياش ۋە بالىلار بىر ئېغىزدىن خۇشاللىق سادالىرىنى ياڭراتتى، لېكىن بۇنى ئابدى ئاغىدىن يوشۇرۇنچە قىلاتتى. دېھقانلار ئابدى ئاغىنىڭ ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرىنىڭ ئالدىدا ئۇلاردىنمۇ قايغۇلۇق كۆرۈنەتتى، ئاستا پىچىرلىشاتتى.

يامغۇر توختىماي ياغماقتا ئىدى. يېزا ئادەملىرى يېغىۋاتقان يامغۇرغا قارىماي توپلىنىپ، بىر - بىرىگە سۈركىلىشىپ، غۇژمەك - غۇژمەك بولۇشۇپ پاراڭلىشاتتى. يامغۇرغا قارىماي ئۆيدىن - ئۆيگە قاتراپ يۈرگەنلەر، شۇمشەيگەن هالدا بىر - بىرى بىلەن سۆزلىشىۋاتقانلار — هەممىسى، خۇددى سۇغا چۈشۈپ كەتكەندەك چۆپ سۈزمە بولۇپ كەتكەندى. بولغۇسى كۈيۇ ئوغۇل نېرىقى يېزىنىڭ ئادەملىرىنى باشلاپ «يائاللا - يا هەزرەت» دېيىشىپ يېزىغا بېسىپ كىردى. ئۇلارنىڭ قولىدا ئوۋ مىلتىقى بار ئىدى. كۈيۇ ئوغۇل بولغۇچى ئوق ئاتاتتى. ئوق ئاۋازى هەممە ئادەمنى ئالاقازادە قىلىۋەتتى. «كۆيدۈرۈۋېتىمەن ! ۋەيران قىلىۋېتىمەن !» دەپ مەمەتنىڭ ئۆيى تەرەپكە قاراپ ماڭدى. بۇ چاغدا دۆنە ئۆينىڭ ئىچىدە دۇنيادىن بىخەۋەر ئولتۇراتتى. قىزنىڭ لايىقى دەرۋازىنىڭ ئالدىغا چىپىپ كېلىپ ئاتتىن چۈشتى ۋە ئىچكىرى كىردى. ئايالنىڭ چاچلىرىدىن تۇتتى، سۆرىگەن پېتى ئابدى ئاغىنىڭ ئىشكى ئالدىغا ئەكەلدى. ئابدى

ئاغا ئايالنى كۆردى، ئۆزىنى باسالمىدى، كېلىپ ئۆتۈكى بىلەن چەيلەشكە باشلىدى، دۆنەنىڭ غىڭ قىلغان ئاۋازى چىقمايتتى. ھەممە يېرى لايغا مىلەنگەنىدى، لاي دەستىدىن كۆزلىرىمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئابدى ئاغا ئايالنى دەسسەپ ـ چەيلەپ ھارغاندىن كېيىن يىگىت كېلىپ دەسسىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن بۇرۇتلىرىنى تولغاپ قويۇپ ھويلىدا ئۇياقتىن ـ بۇياققا ماڭدى. قايتا كېلىپ ئايالنى تېپىشكە باشلىدى. ئايالنىڭ ئاغزىدىن ئاقىقان قان لايغا ئارىلىشىپ قىزغۇچ سىزىق ھاسىل قىلىپ، تۆۋەنگە، ئاياغلىرىغىچە ئېقىپ چۈشەتتى.

ئابدى ئاغا ئادەتتىن تاشقىرى غەزەپلەنگەنىدى. گەپ قىلماستىن ھويلىدا پىرقىراپ يۈرەتتى. كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيتتى. ئەتراپتىكىلەر پىرقىراپ يۈرگەن ئابدى ئاغىنى نېمە دەركىن دەپ قاراپ تۇراتتى. ئابدى ئاغا مۇھىم بىر قارارغا كېلىش ئالدىدا ساقلىنى بىگىز بارمىقىغا ئوراپ تارتاتتى. ھازىرمۇ توختىماستىن شۇنداق قىلىۋاتاتتى. ئۇ، ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ توختىغاندا ھەممە جىم بولدى، ئۇنىڭغا قارىدى. بارمىقىغا ئورىۋالغان ساقلىنى قويۇۋەتتى ۋە سىلاشقا باشلىدى.

ـــ سۆزۈمنى ئاڭلاڭلار، ـــ دېدى، ـــ ھازىر ئۇلار ئۇزاقىغا بارمىدى، يا قىيالىقتا، ياكى ئورمانلىقتا. ئىزدىشىمىز كېرەك، لېكىن مۇنداق كۆپ ئادەمنىڭ ھاجىتى يوق، ئوندەك ئادەم بولسا كۇپايە. ئۇلارنى تاپساڭلار ئۆلتۈرمەيسىلەر. ئۇ يەردە مەن بولماي قالسام ئالدىمغا ئەكېلىسىلەر، ئۇنىڭ ئەدىپىنى ئۆزۈم بېرىمەن، ئابدى ئاغىنىڭ كېلىنىنى قانداق ئەپقېچىشنى ئۇنىڭغا ئۆگىتىپ قويىمەن.

ئابدى ئاغا سۆزىنى تۈگىتىش بىلەن نېرىقى يېزىلىق رۇستەم ئوتتۇرىغا چىقتى. ئۇ تاز، چوقۇر، بۇرنى يوغان ئادەم ئىدى.

ـــ مەن دەپ باقاي، ئاغا، سەن ئاڭلاپ باق، ـــ دېدى ئۇ، ـــ تۈنۈگۈن ئاخشامدىن بېرى يامغۇر توختىماي يېغىۋاتىدۇ،

شۇنداقمۇ؟

بىرنەچچە ئادەم بىر ئېغىزدىن «شۇنداق» دېيىشتى.

ـــ پاتقاقتا ئىز قالمىدۇ، شۇنداقمۇ؟ ـــ دېدى رۇستەم.

ـــ ئىز قالمىدۇ، ـــ دېيىشتى باشقىلار.

ـــ ئىزى قالمىغان ھالەتتىمۇ ... مەيلى قالمىغانمۇ بولسۇن، بەلكى قىيالىقلار ئىچىدىن ماڭغاندۇ، ئىزىنى ئىزدەيمىز. ئۇلار يېقىن ئەتراپتا، چوقۇم ئىزىنى تاپالايمىز، ئىز ...

ـــ ئۇچ ئادەم بازار يولىغا ماڭسۇن، ئۇلارنى بازارغا قاچتى دەپ ئاڭلىدىم، ـــ دېدى ئابدى ئاغا. كېيىن رۇستەمگە قاراپ:

ـــ كىم ئىز ئىزدەيدۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ ئەلى توكۇر.

ـــ ئەلى توكۇر خالىسىلا ھېلىغۇ يامغۇر ئىكەن، قۇرۇق توپىدىنمۇ، تاشتىنمۇ ئىز تاپىدۇ. ھەتتا قۇشلارنىڭ ئىزىنىمۇ تاپىدۇ، ـــ دېگەن ئاۋازلار ئاڭلاندى.

ـــ قۇشنىمۇ تاپالايدۇ، قانىتىنىڭ كىچىككىنە يېرى يەرگە تېگىپ كەتسىلا كۇپايە. ئۇچۇپ كېتىۋاتقان قۇشنىمۇ ئىزدەپ تاپىدۇ.

ـــ ئەلى توكۇرنى نەدىن بولسىمۇ تېپىپ كېلىڭلار، ـــ دەپ بۇيرۇق قىلدى ئاغا.

ـــ ئەلى توكۇر مۇشۇ يەردە، ـــ دېيىشتى.

ئەلى توكۇر پۇتىنى سۆرەپ، دىڭگۈسلاپ ئاغىنىڭ ئالدىغا كەلدى:

ـــ ئاغام، خاتىرجەم بول، كۆڭلۈڭگە گۇمان كەلمىسۇن، ئەگەر مەمەت ئاۋاق يەرگە دەسسىگەن بولسىلا تاپىمەن، قۇش بولۇپ ئۇچۇپ كەتمىگەن بولسىلا تاپىمەن. كۆڭلۈڭگە غەم ـ ئەندىشە چۈشمىسۇن ...

ئەلى توكۇرنىڭ يېزىلىقلىرى باشقا يېزىلىقلارغا، ئابدى ئاغىغا ئەلى توكۇرنى بولۇشچە ماختاپ بەردى:

ـــ بۇ ئەلى توكۇر بىزنىڭ يېزىدا ئوغرىلىقنىڭ ھەممىسىنى

تاپقاندى.

— ئون ـ ئون بەش يىلدىن بېرى يېزىمىزدىن بىر تال يىڭنىمۇ يىتمىدى.

— ئەلى توكۇر بولغىنى ئۇچۇن ...

— ئەلى توكۇر بىلەن بۇغا ئوۋلاشقا بېرىش كېرەك.

— تاشلارنىڭ، قىيالارنىڭ ئۈستىدە ئىز كۆرۈنەتتىمۇ؟ ئەلى توكۇر قىيالاردىن ئىز قوغلاپ بۇغىنىڭ ئوتلاۋاتقان يېرىگىچە ئېلىپ بارىدۇ ...

— ئەلى توكۇر دەپ ئاتىشىدۇ بۇنى ئاغام!

— بۇ ئەتراپلاردا سۈغۇرمۇ قالمىدى.

— ئەلى توكۇر بولغىنى ئۇچۇن ...

— مەمەت ئاۋاق ئاسمانغا چىقىپ كەتسىمۇ تاپىدۇ ...

— بولۇپمۇ ئادەمنى! ئۇچ كۈنلۈك يەردىكى ئادەمنىڭ پۇرىقىنى پۇراپ تاپىدۇ.

ئابدى ئاغىنىنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىغا، ئادەملەرگە زادىلا ئارىلاشمايدىغان، يېزىدا كۆزگە چېلىقمايدىغان ھۆسۈكىمۇ كەلگەندى. بۇ ئادەم ئوزۇنتۇرا ھۆسۈك دەپ ئاتىلاتتى. ھۆسۈك، ئەلى توكۇر بىلەن يانمۇيان تۇرۇپ يەر ھەيدىگەن ۋە توكۇرنىڭ ئۈستا ئىزچى ئىكەنلىكىنى ياخشى بىلەتتى. بۇ ئەتراپتا توكۇرنى بىلمەيدىغان ئادەم يوق ئىدى. ئابدى ئاغىمۇ توكۇرنىڭ داڭقىنى ئاڭلىغانىدى. يېزىلىقلىرىنىڭ ئۇنى شۇنچە ماختاشلىرى ئۇنى ئاغىغا تونۇشتۇرۇش ئۇچۇن ئەمەس، پەقەت ماختىنىش ئۇچۇن ئىدى.

ھۆسۈكنىڭ بايقىشچە، ئەلى توكۇر مەمەتنىڭ ئىزىنى ئىزدەشكە ماقۇل كەلگەندەك تۇراتتى. ئەلى توكۇر مەمەت نەدە بولسا، قايسى يولدا، قايسى غاردا، قايسى قوۋۇقتا بولسا، ئۆزى يوشۇرۇپ قويغاندەكلا تېپىۋالمىدۇ. قانداقلا بولسۇن ئىش باشلاشتىن بۇرۇن توكۇر بىلەن سۆزلەشسە ياخشى بولاتتى. ئەلى توكۇر ئۇنىڭ سۆزىنى يىرمايتتى. شۇنچە يىلدىن بېرى بىللە تۇز ـ

تائام يېيىشىپ كەلگەندى. ئەلى توكۇر يېزىلىقلىرىنىڭ ئۆزىنى ئابدى ئاغىغا ماختاپ بېرىشلىرىنى ھەيرانلىق بىلەن ئاڭلايتتى.

ئۇلار توكۇرنى ماختىغانچە، ئۇمۇ «ئاۋۋال خۇدا، ئاندىن سېنىڭ سايەڭدە ئاغام ...» دەپ كېرىلىپ تۇراتتى.

باشقىلار ئۇنى باتۇر دېسۇن، ياخشى ئادەم دېسۇن، ئەلى توكۇردەك ئادەم دۇنيادا يوق دېسۇن، پەرقسىز ئىدى. ئەلىنىڭ كارى بولمايتتى. پەقەتلا «توكۇردەك ئىزچى يوق» دېگەن خۇشاللىقىغا ھېچنېمە تەڭ كەلمەيتتى.

توكۇرغا ھاجىتى چۈشكەنلەر بىر ـ ئىككى كۈن بۇرۇن ئۇنىڭغا ئاڭلىتىپ تۇرۇپ: «ئەلى توكۇردەك ئىزچى دۇنيادا بارمۇ؟ مۇنداق ئىزچى زادىلا يوق، ئادانا زېمىنىنى كېزىپ چىقساڭمۇ تېپىلمايدۇ. ئانىلار پەقەت بىرلا ئىزچى تۇغۇپتىكەن، ئۇ بولسىمۇ ئەلى توكۇر» دەپ ماختىشىدۇ. بۇ ماختاشلىرىنى ئەلى توكۇرنىڭ ئاڭلىغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن ئاندىن ئۇنىڭغا مۇراجىئەت قىلىشاتتى. ئەلى توكۇرمۇ ئۇلارنىڭ خالىغىنىنى ئورۇنلايتتى. مۇنداق ئادەمنىڭ ئىشىنى ئەلى توكۇر جېنى چىقىپ كەتسىمۇ قىلىپ بېرەتتى.

توكۇر كۆچىلىكتىن ئايرىلىپ ئىزىنىڭ ئۇچىنى تېپىش ئۇچۇن خەدىچەنىڭ ئۆيىگە كېتىۋاتقاندا، ھۆسۈك ئارقىسىدىن كەلدى.

— توختا، ئەلى، ساڭا ئىككى ئېغىز سۆزۈم بار.

— ئوھوي، قېرىندىشىم ھۆسۈك! — دەپ بوينىغا ئېسىلدى ئەلى، — ھۆسۈك، سېنى شۇنچىلىك كۆرگۈم كەلدىكى، گەپ قىلما! بۇگۈنلەردىن سېنىڭ قېشىڭغا بارماقچىدىم. ھە، قېرىندىشىم، ئەھۋالىڭ قانداق؟ مۇشۇ ئىشنى تۈگىتىپلا قېشىڭغا قونغىلى بارىمەن. شۇ بالىنى تاپاي، ھېلىلا تاپىمەن ... ئادەمنى تېپىش نېمە ئىدى؟

— ئارقامدىن ماڭ، سۆزلەشكىنىمىزنى ھېچكىم كۆرمىسۇن، ئاغا مەندىن گۇمان قىلىدۇ، — دېدى ھۆسۈك.

ئەلى توكۇر ھەيرانلىق بىلەن ھۆسۈكنىڭ ئارقىسىغا چۈشۈپ ماڭدى. خېلىدىن بېرى پەسلەپ قالغان يامغۇر يەنە قاتتىق چۈشۈشكە باشلىدى.

ئاغىنىڭ ئىشىكى ئالدىدا ئەلى توكۇر ئۇچۇن ئات توقۇلۇۋاتاتتى. ئىزنى ئاتلىق قوغلامدۇ؟ ئەلى توكۇر مۇنداق ئىزنى كۆزىنى باغلاپ قويسىمۇ تاپالايدۇ.

ھۆسۈك بىر تامنىڭ ئارقىسىغا مۆكۈندى ۋە يېنىغا كەلگەن ئەلىگە خاپا بولۇپ مۇنداق دېدى:

— ھەي قېرىندىشىم، كەل، يېنىمدا ئولتۇر، قېنى ئەلى، سەن قانداق قىلىپ شۇ بىچارىنى ئابدىغا تۇتۇپ بەرمەكچىسەن؟ بۇ ئىشنى قانداقمۇ قىلغۇڭ كېلىدۇ؟ شۇ مەمەت ئاۋاقنا ئىچىڭ ئاغرىسۇن، شۇ يېتىمنى ئايغىن، ئىبراھىم ئاكىدەك ياخشى ئادەم بارمىدى؟ سېنىمۇ بەك ياخشى كۆرەتتى. سەن شۇنداق قىلساڭ گۆرىدە ئۆرە ئولتۇرىدۇ. بىلىمەن، ئۇلارنى ھازىرلا ئۆزۈڭ مۆكتۈرۈپ قويغاندەك تېپىپ كېلىسەن. ئابدى ئۇنىڭغا زۇلۇم سالىدۇ، دېمەك، شۇ زۇلۇمنى ئۇنىڭغا سەن سالغان بولىسەن. ساڭا بىر نەرسە دەيمۇ ئەلى؟ سەن بۇگۈن بۇلارنى يولدىن ئاداشتۇر. مەمەت بۇگۈننى ئۆتكۈزۈۋالسىلا قوتۇلۇپ كېتىدۇ. مەمەت بالا ۋاقتىدا بىر قېتىم كەسمە يېزىسىدىكى سۇلايمانىڭ ئۆيىگە قېچىپ بارغانىدى، ئۇنى ھەممە ئادەم ئۆلدىگە چىقارغان، ئالتە ئايمۇ، بىر يىلمۇ، ئىشقىلىپ، خېلى ۋاقىتتىن كېيىن مەن ئۇنى كۆرۈپ قېلىپ ئانىسىغا سالامەتلىكىنىڭ خەۋىرىنى يەتكۈزگەندىم، ئۇ چاغدا شۇنداق ئىش بولغانىدى. بالىنى ھەممىمىز ئۆلدىگە چىقىرىۋەتكەنىدۇق. بېشىنى تىقىدىغان بىر يېر تاپىدۇ. قېنى بۇرادەر، ئۇلارنى ئاداشتۇرۇۋەت، كىم بىلىدۇ، شۇ بىچارىلەر مۇشۇ يامغۇردا قەيەرگە يوشۇرۇنغاندۇ؟ سوغۇقتىن تىترىشىپ كەتكەندۇ؟ ھە، ئەلى، بىرنېمە دېگىنە، بۇ ئىشتىن ۋاز كەچكىن!

ھۆسۈك سۆزلىگەنسېرى توكۇرنىڭ رەڭگى تاتىرىپ كەتتى.

تېخى ھېلىلا «ئىز قوغلايمەن، شۇنچە چوڭ يېزىدا ھەممىنىڭ ئالدىدا ئىز قوغلاپ، قاچقانلارنى تاپمەن» دەپ قانچىلىك خۇشال بولغانىدى. ئەمدى! ھۆسۈك سۆزلىگەندە لام ـ جىم دېمەي يەرگە قاراپ تۇردى.

ئۇ جىم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ھۆسۈك ئېچىنىۋەتكەن سۆزلەرنى قىلدى.

— قېرىندىشىم ئەلى، ھازىر ئۇ بىچارىلەر بىر دەرەخنىڭ ئاستىغا كىرىپ، تىترىشىپ، بىر ـ بىرىگە يېپىشىپ تۇرغاندۇ؟ ئۇستىدىن يامغۇر ئەمەس، ئۆستەڭ قۇيۇلۇۋاتقاندۇ؟ سەلدەك قۇيۇلۇۋاتىدۇ ـ دە! ئەلى بۇرادەر! ئۇ بىچارىلەر ھازىر قورقۇۋاتقاندۇ. ئۇلارغا ئادەمنىڭ ئىچى ئاغرىيدۇ، بۇ يامغۇرنىڭ قىلىۋاتقىنىنى قارا، توختىماستىن قۇيۇۋاتىدۇ. شۇلارغا ئېچىنىپ بولسىمۇ توختاپ قالسا بولماسمىدى! ئۇلار ھازىر قۇش پىرىلدىسا چۆچۈيدۇ، بىر چاشقان ئۆتسىمۇ، كەسلەنچۇك مىدىرلىسىمۇ يۈرەكلىرى قېپىدىن چىققۇدەك بولىدۇ. «مانا كېلىدۇ، ئەنە كېلىدۇ» دېگەن ئەندىشىدە. ئۇلار ئاشقىلار. ھەي ئەلى، ئاشىق ـ مەشۇقلارغا ئۇۋال قىلغان ئادەم راۋاج تاپمايدۇ. بۇنداق كىشىنىڭ قوللىرى خۇددى قاقشال دەرەختەك قورۇلۇپ قالىدۇ. راستىنلا قولى قورۇلدۇ. ئەلى ئاداش! يولدىن ئاداشتۇرۇۋەت! شۇ ئاشىق ـ مەشۇقلارنى قوتۇلدۇرۇۋال! ئورنۇڭ جەننەتتە بولىدۇ. خۇدايىم ھازىرلا ئورۇن تەييارلاپ قويغاندۇ. قېنى سۆزلە، ئەلى! ماڭا ۋەدە بەرگىن!

ھۆسۈك ئەلىنىڭ كۆزىگە «مۇشۇنداق قىلمىساڭ بولمامدۇ؟» دېگەندەك قىلىپ تىكىلىپ قارىدى، بىراق ئەلى لام ـ جىم دېمىدى. ھۆسۈك ئەلىنىڭ قولىنى تۇتۇپ يەنە سۆزلەشكە باشلىدى:

— ئەلى، ماڭا قارا، مەن ساڭا شۇنى دەيكى، ئۇلار بالىلىق چاغلىرىدىن تارتىپلا بىر ـ بىرىنى ياخشى كۆرۈشەتتى. قىز مەمەتنى بىر كۈن كۆرمىسە يېمەي ـ ئىچمەي، ئۇخلىماي ھۆكۈرۈپ

يىغلايتتى، ئۇلارنى خۇدايىم ئۆزى قوشقان. ئۇقتۇڭما، خۇدانىڭ ئۆزى ! ھېلىقى چاغدا مەمەت كەسمە يېزىسىغا قېچىپ كەتكەندە، مەن ئانىسىغا خەۋەر ئەكەلگەندىم. شۇ چاغدا بۇ قىز مەمەت قايتىپ كەلگۈچە ئاغرىق ياتتى، سارىق بولايلا دېدى. ئىشلار مانا شۇنداق، قېرىندىشىم ! مانا شۇنداق بولغان، ئەلى ! قالغىنىنى ئۆزۈڭ ئويلاپ كۆر، ئاداش ! ئاخىر قىزنى ئابدىنىڭ تاز جىيەنىگە بەرمەكچى بولدى، شۇڭلاشقا ئۇلار قېچىپ كەتتى. ئەمدى قالغىنىنى ئۆزۈڭ بىل ! بىر قۇش بىر يۇلغۇنىڭ تۈۋىگە يوشۇرۇنسا، يۇلغۇن چېغىدا ئۇنىڭغا پاناھ بولىدۇ. مەمەت سەندىن پاناھ ئىزدەيدۇ، ئەمدى سەن ئۇنىڭغا زامىن بولما ! سەن بۇ ئىشنى قىلىپ بەرسەڭ، ئابدى ساڭا دوست بولۇشى مۇمكىن، ئەمما پۈتۈن يېزا خەلقى سەن بىلەن دۇشمەنلىشىدۇ. «مەيلى، ئابدى دوست بولسىلا بولدى» دېيىشىڭ مۇمكىن، ئىش ئۇنداق ئەمەس ! ئۇ ساڭا دوست بولمايدۇ، بۇنى ئۆزۈڭمۇ بىلىسەن، ئەلى. ساڭا دېمەكچى بولغانلىرىم شۇ ...

مۇكچىيىپ، سولغۇن چىرايى قايغۇدىن ئۆزگىرىپ كەتكەن ئەلى ھۆسۈككە ھېچ نەرسە دېمەستىنلا ئورنىدىن تۇردى. ھۆسۈك ئۇنىڭ ئارقىسىدىن:

— پۈتۈن يېزا ساڭا دۇشمەن بولۇپ قالىدۇ، — دېدى. كېيىن قوغلاپ بېرىپ قۇلىقىغا دېدى، — ئاشىق ـ مەشۇقلارنى ئايرىۋەتكەن ئادەمنىڭ ياخشى كۈن كۆرگەنلىكىنى ئاڭلىغانمىدىڭ زادى؟ ئۇلارنىڭ ئارىسىغا قارا تىكەن بولۇپ ئۇنمە، ئەلى ! «ئۇۋا بۇزغۇچىنىڭ ئۆز ئۇۋىسى بۇزۇلىدۇ». «ئاشىق ـ مەشۇقلار تېپىشتى» دەپ پۈتۈن يېزىدا بايرام بولۇپ كەتتى. پۈتۈن يېزا خەلقى بىلەن دۇشمەنلىشىپ قالساڭ، چىرىگەن دەرەخكە ئايلىنىپ قالىسەن. قارىغىنا، مەمەتنىڭ ئانىسىنى نېمە قىلىۋەتتى !؟ تېخىچە پاتقاقتا مىلىنىپ ياتىدۇ ! بەلكى ... ئويلاپ باق، ئەلى !

بۇ چاغدا ئات ھازىرلانغانىدى، ئەلىنى چاقىرىشتى. بىر يىگىت ئاتنى ھۆرمەت بىلەن يېتىلەپ كېلىپ ئەلىنى كۈتمەكتە ئىدى.

ئاتقا ئۆزۈن يۇڭلۇق قارا يوپۇق يېپىلغانىدى.

يامغۇر سىم ـ سىم يېغىۋاتاتتى.

پۈتكۈل يېزا خەلقى سىرتقا چىقىۋالغانىدى، ئەلىگە تىكىلىپ تۇراتتى. بۇ قاپىلىپ قاراشلار خۇددى ئۇنىڭ بەدىنىنى تېشىپ ئۆتۈۋاتقاندەك بىئارام قىلدى. ئۇنىڭ توكۇر پۈتىغا دەھشەتلىك ئاغرىق كىرىپ كەتتى. ئاغرىققا چىدىغىلى بولمايتتى. ھەرقانداق چاغدا قىيىنچىلىققا ئۇچرىسا توكۇر پۈتىغا ئاغرىق كىرىپ كېتەتتى، ئاغرىققا چىداپ بولمايتتى.

پۈتكۈل يېزا ئادەملىرى، تاش ـ تۇپراقلىرى، مال ـ ۋارانلىرى توكۇرنى قارغىماقتا ئىدى.

خەدىچەنىڭ ئىشكى ئالدىدىكى ئۇجمە دەرىخىنىڭ ئاستىدا ئىككى ئىز يانمۇيان كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئىزنى تونۇدى. ئالدى بىلەن خەدىچەنىڭ ئۆيىنى تۆت ـ بەش قېتىم ئايلاندى، يېزىدىكى ھەممە بالا ئۇنىڭ ئارقىسىغا كىرىۋالغانىدى. كېيىن ئۇ يېزىنىڭ توغرا كەلگەن بىر تەرىپىگە مېڭىپ خېلىغىچە ئايلىنىپ يۈردى.

بىرنەچچە دېھقان ھۆسۈكنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— توكۇرغا نېمە دېدىڭ؟ — دەپ سوراشتى.

ئۇ ماختانغاندەك قىلىپ:

— دېمەكچى بولغانلىرىمنى دېدىم، توكۇر سۆزۈمنى يەردە قويماس دەپ ئويلايمەن، — دېدى.

دېھقانلار توكۇرنىڭ ئەركىن ئايلىنىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ خاتىرجەم بولدى. توكۇر ئىز قوغلىغاندا يېزىدا ئايلىنىپ يۈرمەيتتى. ئىز قوغلىغاندا ھامان ئاخىرىغا يەتكۈزمەي قويمايتتى، لېكىن توكۇرنىڭ يېزا ئىچىدە مۇنداق ئايلىنىپ يۈرۈشىدە ياخشىلىق بار ... بۇ سۆز ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈپ يۈردى.

— توكۇرنىڭ مۇنداق ئايلىنىپ يۈرۈشىدە بىر ياخشىلىق بار.

— كىم دېدى؟

— ھۆسۈك دېدى.

— كىم؟

— ئۇزۇنتۇرا.

— توكۇر يېزىدىن چىقماي ئايلىنىپ يۈرىدۇ. خۇدا بىلىدۇ، ئاشقىلارغا ئىچى ئاغرىغاندۇ. ئۇلارنى يولدىن ئاداشتۇرماقچىدۇ. قېنى سېنى بىر كۆرەيلى، توكۇر ! — دېدى ھۆسۈك.

— مەن ئۇ توكۇرنى ياخشى بىلىمەن، — دەيتتى ئەلى تاز. بۇ توكۇر دادىسىنىڭ ئىزىنىمۇ تاپىدۇ. دادىسى تېپىلسا دارغا ئاسىدىغانلىقىنى بىلسىمۇ، يەنىلا ئىز قوغلاشتىن يانمايتتى. ئىزنى كۆرگەندە چىداپ تۇرالمايدۇ. توكۇرنىڭ ئۆزى ياخشى، كۆڭلى يۇمشاق، ئاشىق ـ مەشۇقلارغا ئىچ ئاغرىتىۋاتقاندۇ؟ بىراق، ئىزنى ئىزدىمەي تۇرالمايدۇ، ئىز قوغلاشتا كۆزىگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيدۇ. ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېتىشنى بىلىپ تۇرسىمۇ، ئالدىدىكى ئۆلۈمنى كۆرۈپ تۇرسىمۇ، كۆزىگە ئىزلا چېلىقىدىكەن، قوغلاپ تاپىدۇ.

— ياقەي، ئەلى، — دېدى ھۆسۈك، — ئۇ ئۆيىنى ئون قېتىمچە ئايلاندى، خېلىدىن بېرى يېزىدا ئىز قوغلىغاندەك قىلىپ ئايلىنىپ يۈرىدۇ. مەمەت قىزنى ئېلىپ ئۆيمۇئۆي ئارىلاپ يۈرمىگەندۇ، قىز ئەپقاچقان ئادەم كەينىگە باقمايدۇ. ئەلى توكۇر ئىزنى يوقىتىپ قويىدىغان ئادەم ئەمەس، بولۇپمۇ بۇ يامغۇردا ... مەن ئۇنىڭغا شۇنداق دېدىمكى: «ئەلى، ئەگەر شۇنداق قىلساڭ ئىككىنچى يۈزۈمگە قارىما ! ...»

ئەلى تاز شۇ گەپنى ئاڭلاپ ئويلىنىپ قالدى. چىرايىدا بىر خىل ئۇمىد ۋە خۇشاللىق پەيدا بولدى.

— خۇدايىم، شۇ توكۇرنىڭ كۆڭلىگە ئىنساب بېرىپ خۇيىنى ئۆزگەرتكەن بولسا ئەجەب ئەمەس، يېزىدا ئايلىنىپ يۈرگىنىگە قارىغاندا خۇيى ئۆزگەرگەندەك تۇرىدۇ. قېنى، ئەلى توكۇر، سېنى بىر كۆرۈپ باقايلى !

ئەلى توكۇر ئۇيان ماڭدى، بۇيان ماڭدى، ئۆيلەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشتى، يەرلەرنى سىنچىلاپ تەكشۈردى. تاشلارغا

قارىدى. ئىز تېپىش ئۇچۇن قىلىشقا تېگىشلىك ھەممە ئىشنى قىلدى. لېكىن، ئەسلىدىكى ئىز بار جايغا نېمە ئۈچۈندۇر يېقىنلاشمايتتى. قورقاتتى. چۈنكى، ئىزنى كۆرۈپ قالسىلا چىدىيالماي ئارقىسىدىن ماڭاتتى. ئىز ئىزدەۋاتقان كىشى بولۇپ يېزىنىڭ سىرتىغا چىقتى. ئىچىدە ئاتنى راسا تويغۇزۇپ، بېشىنى ئەپقېچىپ كېتىشنى ئويلايتتى. ئورمانلىققا ئۇزاق تىكىلىپ قارىدى. ئىز توپتوغرا ئورمانلىققا قاراپ ماڭغانىدى. سۆيۈشكەن ئىككى ئادەمنى كۆرگەندەك بولدى. كاللىسىغا كەلمىگەن خىياللار كەلدى.

يامغۇر ئاستا ياغماقتا ئىدى.

ئېتىنىڭ بېشىنى يەنە خەدىچەنىڭ ئۆيى تەرەپكە قاراپ بۇرىدى. خەدىچەنىڭ ئىشكى ئالدىدىكى ئۇجمە دەرىخىنىڭ يېنىدىكى قاشاغا كېلىپ توختىدى. يەردە ئۇزۇن بىر چورۇقنىڭ ئىزى تۇراتتى. ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە: «چورۇق يېڭى تىكىلگەن، تۈكلىرى ئۇزۇن، بۇ چوقۇم قىشتا ئۆلگەن موزاينىڭ تېرىسى بولۇشى مۇمكىن» دېدى. كۆز ئالدىغا يەنىلا ئورمانلىقتىكى ئاشىق ـ مەشۇقلار كەلدى. ئاستا يېغىۋاتقان يامغۇردا پۈتۈن ۋۇجۇدىنى بىر خىل قىزىقىش ئوتى كۆيدۈرمەكتە ئىدى.

ئويغا پېتىپ تۇرغاندا بىر دېھقان ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ شۇنداق دېدى:

— نېمە بولدى، ئەلى؟ بۇ يەردە ئۇخلاپ قالىدىغانىدەك تۇرسەن. ئابدى ئاغىنىڭ تاقىتى تاق بولۇپ كەتتى، «نېمە ئۈچۈن يېزىنىڭ ئىچىدە ئايلىنىپ يۈرىدۇ، شۇنچىلىك ماختىغان ئەلى توكۇرنىڭ تاپقان ئىزى شۇمۇ» دەۋاتىدۇ.

بۇلار سۆزلىشىۋاتقاندا ئابدى ئاغا ئېتىنى چاپتۇرۇپ كېلىپ قالدى.

— نېمە ئىش؟ — دېدى، — سەنمۇ ئىزچىمۇ؟ ماشائاللا، ئىزچى ! ئىزنى شۇنداق تاپىدىكەنسەن ـ دە ! ئەتىگەندىن بېرى توپا قازىدىغانىدەك پۈتۈن يېزىنى ئايلىنىپ چىقتىڭ، مانا ھازىر

بۇ قاشانىڭ تۆۋىدە ئۇخلاپ قالىدىغاندەك تۇرىسەن.

ئەلى توكۇرنىڭ كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلدى. ئېتىنىڭ بېشىنى تېزلىكتە ئابدى ئاغا تەرەپكە بۇراپ:

— ئاغا، — دېدى، — دېھقانلاردىن سوراپ باق، ئۇ يېڭى چورۇق كىيگەنمۇ؟ بۇ چورۇق قىشتا ئۆلگەن موزاي تېرىسىدىن تىكىلگەنمۇ؟

ئاغا دېھقانلارغا قاراپ:

— توغرىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— توغرا، — دېدى بىر دېھقان، — قىشتا ئىسمائىلنىڭ موزىيى ئۆلۈپ قالغانىدى، ھېلىقى توگمەنچى ئىسمائىلنىڭ ئېسىكلارغا كەلدىمۇ؟ مەمەت ئۇنىڭدىن بىر چورۇقلۇق ئالغانىدى.

ئاغا ئەلى توكۇرغا قاراپ:

— توغرا ئىكەن ... ھە ئەلى، قېنى ھۇنىرىڭنى كۆرسەت ! — دېدى.

ئەلى بوينىنى ئىچىگە تىقتى. ئاستىدىكى ئاتنى قامچىلىدى، ئابدى ئاغا بىلەن يەتتە ـ سەككىز ئاتلىق ئادەم ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يېزىنىڭ سىرتىغا چىقتى. قىيالىقا كېلىش بىلەن ئەلى ئاتنىڭ چۈلۈۋرىنى تارتتى. باشقىلارمۇ ئاتلىرىنى توختاتتى. ئىز قىيالىقا قاراپ كەتكەنىدى. بۇ چاغدا ئەلى راستىنلا تەمتىرەپ قالدى، ئەسلىدە ئىزلار ئورمانلىققا قاراپ ماڭغانىدى. لېكىن، ئۇ قىيادىكى ئىزلارغا يېپىشتى.

— قىيالار ئارىسىدىن مېڭىپتۇ، ئاتتىن چۈشۈڭلار، قىيا تاشلار ئىچىدىن ئىزنى قوغلايلى، — دېدى.

ئاتلارنى بىرىگە تاپشۇرۇپ ئەلىنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىشتى، قىيالارنىڭ ئارىسىدا كىچىك بىر پارچە يەرنى كۆردى. بۇ يەردە ئۇچ تۇپ سېرىق گۈل ئېچىلىپ تۇراتتى. بۇ يەرنىڭ توپىسى قارا، يۇمشاق ئىدى، سېرىق گۈللەر ئېچىلىپ كەتكەنىدى. سېرىق گۈلنىڭ بىر تۈپى قىڭغىيىپ قالغانىدى. ئەلى بۇنى ئارقىدىكىلەرگە كۆرسىتىپ:

— بىلەمسىلەر، نېمە ئۈچۈن بۇ گۈل قىڭغىيىپ قېلىپ، باشقىلىرى تىك تۇرىدۇ؟ تۇنۇگۈن ئاخشام يېكى يېرىم كېچىدە بىرى دەسسىۋەتكەن. قاراڭلار، چورۇقنىڭ يان تەرىپى، شۇ يەردە بىر ئىز قالدۇرۇپتۇ.

ئەلى قىيالىقلار ئارىسىدا ئايلىنىپ يۈردى. ئابدى ئاغا ئۇنىڭغا ئەگىشىپلا ماڭدى. ئۇچلۇق قىيا تاشنىڭ تۈۋىگە كېلىش بىلەن:

— مانا بۇ يەردىن ئارقىلىرىغا قايتىپتۇ، — دېدى.

ئۇلار ئاتلارنىڭ يېنىغا قايتىپ كەلدى. ئەمدى ئىزلار ئورمانلىققا قاراپ كەتكەن بولۇپ، ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇ ئىزلارنى باشقىلارمۇ تېپىپ ماڭالايتتى. ئورمانلىقنىڭ چېتىگە كېلىش بىلەن ئەلى تۇرۇپلا قالدى. يۈزى سامانىدەك سارغىيىپ، كۆلدەك تاتىرىپ كەتتى. كېيىن كۆكىرىشكە باشلىدى. ئىزلار ئورمانلىقتىكى قىيا تاشلار ئارىسىغا قاراپ يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتكەنىدى. بۇ، قارىغۇلارچە مېڭىش ئىدى. نەگە مېڭىشنى بىلمىگەنلەرنىڭ مېڭىشى ئىدى. ئىز خېلىغىچە تۇپتۇز كەتكەن، كېتىۋېتىپ، يەنە باشقا تەرەپكە بۇرۇلغان، يەنە قايتىپ كەلگەنىدى. ئەلى بۇ ئىزلارنىڭ بىرقانچە قېتىم ئايلىنىپ، يەنە مۇشۇ يەرگە كەلگەنلىكىنى بىلدى، ئىچى سىيرىلىپ كەتتى. «مۇشۇ ئابدىنى ئورمانلىقنىڭ ئاخىرىغىچە ئېلىپ باراي، بىچارىلەر قۇتۇلسۇن» دەپ ئويلىدى.

بىر دەرەخ يىلتىزىنىڭ تۈۋىدە ياپيېشىل ئوت ئۇنۇپ قالغانىدى. بۇ يۇمران ئوت دەرەخنىڭ يىلتىزى تەرەپكە قاراپ قىڭغىيىپ قالغان، ئوتنىڭ يېرىمى ئېزىلىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ يېنىدا بىر پارچە ئوتۇن توپىغا كۆمۈلۈپ قالغانىدى.

يامغۇر باشقىدىن قاتتىق يېغىشقا باشلىدى. ئەلى توكۇر ئاتنىڭ يوپۇقىنى ئېلىپ ئۇستىگە ئارتىۋالدى. باشقىلار جىم تۇراتتى.

— ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ، ئەلى، ئىزنى يەنە يوقىتىپ

قويدۇڭمۇ نېمە؟ — دەپ سوردى ئابدى ئاغا.

— ياق، مېڭىڭلار ! — دېدى ۋە ئاتنى ئورمانلىققا باشلىدى. بۇ قېتىم راستىنلا ئىزنى يوقىتىپ قويدى. ئابدى ئاغىغا قاراپ:

— ئىزنى يوقىتىپ قويدۇم، — دېدى.

— ھۇنىرىڭ شۇمىدى، ئەلى توكۇر ! شۇنچىلىكمىدى؟ — دەپ غودۇڭشىشقا باشلىدى ئابدى ئاغا.

بولغۇسى كۆيۈ ئوغۇل ئەڭ ئارقىدا تاپانچا تۇتۇپ تۇراتتى ... ئەلى توكۇر ئابدى ئاغىنىڭ سۆزىگە خاپا بولۇپ كەتتى:

— ھازىر تاپىمەن ئىزنى، بۇلار مۇشۇ ئەتراپتا بولۇشى مۇمكىن. بۇ يەردە شۇنىرغىنىغا ئۇچراپ قاپتۇ، بۇ يەردە خېلى ئايلىنىپ يۈرۈپتۇ. شۇڭا، ئىزنى يوقىتىپ قويدۇم.

ئەلى توكۇر خېلى ئىزدىگەندىن كېيىن ئىزنى تېپىۋالدى. ئۇرمان قويۇق ئىدى. ئاتلار ماڭالمىغۇدەك ھالغا كەلگەنىدى. ئاتلارنى تاشلاپ قويۇشتى، ئۆزلىرى پىيادە مېڭىشقا باشلىدى.

— مانا بۇ يەردىن بىر شاخ سۇندۇرۇۋاپتۇ، — دېدى ئەلى، — كېيىن ھايajانلىنىپ كەتتى.

— يېقىنلاشتۇق، بۇ يەردىنمۇ بىر قۇچاق يۇلغۇن توپلاپتۇ، قۇرۇق يۇلغۇن. ئىز قىيا تاشلار ئىچىگە كىرىپ كېتىپتۇ.

ئەلى توكۇر بىلەن ئابدى ئاغىدىن باشقىسى چىلىق ـ چىلىق ھۆل بولۇپ كەتكەنىدى. ئابدى بولغۇسى كۆيۈ ئوغۇلغا قاراپ:

— نېمىشقا يوپۇقۇڭنى ئالمىدىڭ؟ — دەپ سوردى.

يىگىتنىڭ جاۋاب بەرگۈدەك ھالى يوق ئىدى، قولىدىكى تاپانچىسى چۈشۈپ كېتىدىغاندەك تىترەيتتى.

ئەلى توكۇر قىيا تاشلار ئارىسىغا قاراپ يۇگۇرۇشكە باشلىدى. ھايajانلانغانلىقىدىن نەپىسى بوغۇلاتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن باشقىلارمۇ يۇگۇرۇشتى.

— تاپتىم ! — دېدى ئەلى، — شۇ يوغان قىيانىڭ ئاستىدا، ئاستا كېلىڭلار !

ئابدى ئاغا ئارقىدا كېلىۋېتىپ ۋارقىرايتتى:

— شۇ يەردىمۇ؟ تۇزۇك بىر نەرسە دېسەڭچۇ، ئەلى !

ئەلى توكۇردىن سادا چىقمايتتى. ئابدى ئاغا ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ يېتىپ كەلدى ۋە ئەلى تۇرغان يەردە تۇرۇپ كۆزىتىشكە باشلىدى. ئارقىدا قالغانلارمۇ بۇ يەرگە كېلىپ تىزىلدى.

ئەلى مۇنداق دېدى:

— بۇ يەردە ئوت يېقىپتۇ، شۇ يۇلغۇنىنىڭ ئۈستىگە كىيىملىرىنى يېيىپ قۇرۇتۇپتۇ، ئوتنى سەرەڭگە بىلەن ئەمەس، تارىشا گۈڭگۇرت بىلەن يېقىپتۇ ...

ئەلى ئۆڭكۇرنىڭ ئىچىگە، قۇرۇق توپىلىق يەرگىچە باردى. يەرگە ئېگىلىپ ئۆزاققىچە قارىدى. توپىدا قىزنىڭ كەڭ، قاتتىق يانپىشىنىڭ ئىزىنى پەرق ئېتەلىدى. يانپىشىنىڭ سەل ئۈستىدە تاغاق سۆڭەكلىرىنىڭ ئىزى بىلىنىپ تۇراتتى.

— كېلىڭلار ! — دەپ ئارقىسىدىكىلەرنى چاقىردى ئەلى، — كېلىپ كۆرۈڭلار !

ھەممىسى ئېگىشىپ توپىغا قارىدى. ئابدى ئاغا نېمە بولدى دېگەندەك قىلىپ ئەلى توكۇرغا تىكىلدى.

— بولىدىغان ئىش بولۇپ بوپتۇ، — دېدى ئەلى.

ئابدى ئاغا بۇ سۆزنى چۈشىنىپ تۇرۇپمۇ يەنە سوردى:

— نېمە بوپتۇ؟

— قاراپ باق، ئاغا ! بۇ، قىزنىڭ يانپىشىنىڭ ئىزى، ئاۋۇ بولسا تاغاقلىرىنىڭ ... ئاۋۇ بېشىنى قويغان يەر ... شۇ سىزىقلارغا قارىغىنا، بۇ يەرگە چاچلىرى چۈۋۈلغان ... يەنى، ئاغام، قىزلىقى ئېلىنغان ...

ئابدى ئاغىنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ كەتتى، بىرھازا جىم بولۇپ كەتتى، كېيىن ئاستا ـ ئاستا جانلىنىپ:

— سېنىڭچە، ئۇلار نەگە كەتكەندۇ؟ — دېدى.

— يىراققا كەتمىدى، ھازىرلا تاپىمىز.

كۈن ئولتۇراي دەپ قالغانىدى.

— قاراڭغۇدا قالمايلى، ئەلى، — دېدى ئابدى ئاغا.

— ئۇلارنىڭ بۇ يەردىن كەتكىنىگە كۆپ بولسا ئىككى سائەت بولغاندۇ. بۇ قويۇق ئورمانلىقتا ئىككى سائەتتە قانچىلىك يول ماڭغىلى بولاتتى؟ ! ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار ئاچ قورساق ! ئىسسىنغان يېرىدە نان ئۇۋىقى يوق، يېگۈدەك نەرسىسى بولسىلا يېگەن بولاتتى.

بولغۇسى كۈيۈ ئوغۇل شۇمشىيىپ كەتكەن بولۇپ، ھەممە يېرىدىن سۇ ئاقاتتى، چىشلىرى كاسىلدايتتى.

— ئوت يېقىپ ئىسسىنىۋالايلى، توڭلاپ ئۆلگۈدەك بولدۇق، — دېدى ئۇ.

— توڭلاپ ئۆلىدىغان بولدۇق، — دېدى باشقىلارمۇ.

ئابدى ئاغا غەزەپ بىلەن:

— بىز ئۇلارنى ئىزدەيلى، سىلەر قېلىپ ئىسسىنىڭلار، توخۇ يۇرەك مەخلۇقلار ! — دېدى.

ئۇلار ئەلى بىلەن بىللە ئورمانلىققا كىرىشتى. ئابدى ئاغا تاپانچىسىنى چىقاردى. بولغۇسى كۈيۈ ئوغۇل ئابدى ئاغىنىڭ خاپا بولغانلىقىنى كۆرۈپ ئوت يېقىشتىن يالتىيىپ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى.

ئاستا ـ ئاستا قاراڭغۇ چۈشۈشكە باشلىدى. ئەلى دەل ئىزنىڭ ئۈستىدىن مېڭىۋاتاتتى. ئىز شۇنچىلىك ئېنىق ئىدىكى، قاراڭغۇدىمۇ تاپقىلى بولاتتى. ئۇلار قاپقانغا چۈشكەنىدى؛ ھازىرلا قولغا چۈشەتتى. ئىزلار بارغانسېرى يېڭىلىنىپ باراتتى. بىر چاتقال ئارقىسىدىن شىلدىرلىغان ئاۋاز ئاڭلاندى. قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇشتى، قاراڭغۇلۇق بارغانسېرى قويۇقلاشتى.

— چاتقالنى قايرىڭلار ! — دەپ بۇيرۇق قىلدى ئابدى ئاغا.

— مانا بۇ يەردە ئىكەن، — دېدى ئەلى.

بىردىنلا ئايالنىڭ چىرقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

— مەمەتنى ئۆلتۈرمەڭلار، تۇتۇپ مېنىڭ ئالدىمغا ئەكېلىڭلار ! ئۇنى مەن ئۆز قولۇم بىلەن ... ئۇنى نېمە قىلىش كېرەك بولسا ئۆز قولۇم بىلەن قىلىمەن ... مەمەتنىڭ بىر تال مويىغىمۇ

تەگمەڭلار ! — دەپ ۋارقىرىدى ئابدى ئاغا.

مەمەت چاتقالنىڭ ئارقىسىغا مۆكۈنۈۋالغانىدى. قولى تاپانچىنىڭ تەپكىسىدە، تاپانچىسى بولسا ئوڭ يانچۇقىدا ئىدى. ھازىر ئۇ ھېچ نەرسىدىن، ھېچكىمدىن قورقمايتتى. خەدىچەگە قاراپ:

— قورقما، سېنى ئۇلارغا بەرمەيمەن ! — دېدى.

چاتقالدىن چىقىپ تىك تۇردى، قورقۇش بىلەن ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقانلارغا قاراپ:

— تەسلىم ! تەسلىم بولىمەن ! — دېدى مەمەت.

— توختاڭلار ! شۇ ئىتنىڭ قېشىغا ئۆزۈم باراي، — دېدى ئابدى ئاغا.

باشقىلار ئارقىسىغا داجىشىپ باشلىدى. ئابدى ئاغا بىلەن بولغۇسى كۈيۈ ئوغۇل ئالدىغا چۈشتى. مەمەت بىر قارا سايىدەكلا كۆرۈنەتتى. ئەلى توكۇر سەللا بۇرۇن ئىز قوغلاپ تاپقانلىقى ئۈچۈن شۇنچىلىك خۇشال بولغانىدىكى، ئەمدى بۇ ۋەزىيەتنى كۆرۈپ دەھشەتلىك قايغۇغا چۆمدى. ئەزەلدىن شۇنداق بولاتتى. شۇ يەردىكى بىر كۆتەكنىڭ ئۈستىگە كېلىپ ئولتۇرۇپ قالدى. بېشىنى قولىنىڭ ئارىسىغا ئالدى، ئۆزىچە پىچىرلايتتى «مەن بۇ ئىشنى قىلمايمەن، ھەرگىزمۇ قىلمايمەن، ۋاي مەمەت !»

— ھەي نان كور، ھەي گاداي، ماڭا شۇنداق قىلدىڭما؟ خەپ سېنى، — دېدى ئابدى ئاغا، — يېزىغا ئېلىپ بارىمەن ... قالغىنىنى ئۆزۈڭ ئويلاپ كۆر ...

دەل شۇ چاغدا «پاق» قىلىپ بىسىلغان تەپكىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. لېكىن، ئوت ئالمىدى. ئابدى ئاغا ئارقىسىغا قاراپ غەزەپ بىلەن:

— ۋاي سىلەرگە دېدىمغۇ؟ ئۇنىڭغا زادىلا چېقىلماڭلار ...

مەمەت مىدىرلىماستىن تۇراتتى. يا ھاياجانلانمايتتى، يا قورقمايتتى، تاشتەك قېتىپ قالغانىدى. بۇ چاغدا شالۋۇرنىڭ ئوڭ يانچۇقىدىكى قولى سەل ـ پەل مىدىرلىدى، تاپانچىنىڭ

ئاستا ـ ئاستا تاماكا قۇتىسىنى ئالغاندەك خاتىرجەم چىقاردى ۋە ئابدى ئاغىغا قارىتىپ تۇغرىلىدى. خۇددى ھېچ نەرسە بولمىغاندەك خاتىرجەم ئىدى. ئىككى پاي ئوق ئاتتى. ئابدى ئاغا «ئۆلدۇم، ۋاي ئانام ...» دەپ يىقىلغاندا، تاپانچىسىنى بولغۇسى كۈيۈ ئوغۇلغا قاراتتى، ئۇنىڭغا ئوچ پاي ئاتتى. ئۇمۇ «ۋايجان» دەپ يەرگە يىقىلدى.

مەمەت تاپانچىسىنى يانچۇقىغا سالدى ۋە سوغۇققانلىق بىلەن:

ـــ خەدىچە مۇشۇ يەردە. ئۇنىڭ مويىغا تېگمىدىغان بولساڭلار سىلەرگە كۆرگۈلۈكۈڭلارنى كۆرسىتىمەن، ـــ دېدى ۋە خەدىچەگە قاراپ، ـــ سەن ھازىرچە ئۆيگە كېتىپ تۇر، مەن كېيىن كېلىپ سېنى ئەكېتىمەن، بېشىمىزنى ئېلىپ ھېچكىم بىلمەيدىغان يەرگە كېتىمىز، سەن توپتوغرا ئۆيگە قايتىپ كەتكىن، بۇلار ساڭا چېقىلالمايدۇ.

ئۇلار مەمەتكە قارىتىپ ئوق ئېتىشقا باشلىدى. مەمەت بۇنىڭغا ھەيران قالدى. چۈنكى، مەمەت ئاللىبۇرۇن يىراقلىشىپ كەتكەنىدى. ئۇلار ئوقنى قاراڭغۇلۇققا ئېتىشاتاتتى.

يېرىم كېچىگە يېقىن ئورمانلىقتىن چىقتى.

تېخى سىم ـ سىم يامغۇر يېغىۋاتاتتى.

10

ئىشىك ئاستا قورقۇپراق ئۇرۇلدى، بىردەم توختاپ يەنە ئۇرۇلدى.

ئايال ئېرىنى ئويغاتتى:

ـــ ھەي، تۇرغىنا، ئىشكىنى بىرى قېقىۋاتىدۇ.

ئۇيقۇلۇق ئەر كىشى بىرنەچچە قېتىم تۇرۇشقا تەمشەلگەندىن كېيىن يەنە بېشىنى ياستۇقتا تاشلىدى. بۇ قېتىم ئىشىك قاتتىقراق ئۇرۇلۇشقا باشلىدى.

ـــ ئورنۇڭدىن تۇرساڭچۇ ! بىرى ئىشكىنى ئۇرۇۋاتىدۇ، ـــ

دېدى ئايال.

ئەر غودۇڭشىپ ئورنىدىن تۇردى ۋە سەنتۇرۇلۇپ ئىشكىنىڭ قېشىغا بېرىپ:

ـــ كىم؟ ـــ دەپ ۋارقىرىدى.

ـــ مەن ! ـــ دېدى تىترىگەن بىر ئاۋاز ۋە گېلىنى قىرىپ قويدى.

ـــ كىمسەن؟

ـــ ئىشكىنى ئاچ، مېنى تونۇيسەن !

ئەر كىشى ئىشكىنى ئاچتى:

ـــ ئۇنداق بولسا كىرگىن.

تاشقىرىدىكى ئادەم سەنتۇرۇلۇپ ئۆيگە كىردى. ئۆيىچى قاراڭغۇ ئىدى ...

ـــ خوتۇن، چىراغنى يېقىۋەت، مېھمان كەلدى. ـــ دېدى ئۆي ئىگىسى.

بىرھازادىن كېيىن چىراغ يېقىلدى. چىراغنى يېقىپ بولۇپ ئايال ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلدى. مېھماننىڭ ئۇستىبېشىدىن سۇ ئاقاتتى. كىيىملىرى بەدىنىگە چاپلىشىپ كەتكەنىدى. ئۇلار چىلىق ـ چىلىق سۇغا چىلاشقان مېھمانغا ھەيرانلىق بىلەن قارىدى.

ئايال نېمە ئۈچۈندۇر بۇ مېھماندىن كۆزىنى ئۈزەلمەيتتى. تۇرۇۋېلىپ ئوبدان قارىدى. بويىغا سەپسالدى، كۆزلىرىگە، چاچلىرىغا قارىدى، بىراق تونۇيالمىدى.

ـــ بۇ مېھماننى تونۇغاندەك قىلىمەنۇ، بىراق ئەسلىيەلمەيۋاتىمەن، ـــ دېدى.

ھەر دائىم كۇلۇمسىرەپ تۇرىدىغان بۇ ئەر كىشى يەنە كۇلۇمسىرەپ:

ـــ ماڭىمۇ تونۇشتەك قىلىدۇ. مېنىڭمۇ ئېسىمگە كەلمەيۋاتىدۇغۇ؟ بۇ مېھمان كۆزۈمگە ئىسسىق كۆرۈنىدۇ. نەدە كۆرگەندىمەن؟ ـــ دېدى.

مېهماننىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ قارىدى.

— بىلمەيۋاتىمەن، تونۇشلا بىر چىراي، بىراق بىلەلمىدىم، — دېدى ـ ده، ئايالىغا قاراپ، — خوتۇن، بۇ مېهمان توڭلاپ كېتىپتۇ، پوتۇن ئەزايى سۇ، تېز ئوت يېقىۋەتكىن، — دېدى.

— قېنى مېهمىنىم، زادى كىم بولسەن، كۆزۈمگە ئىسسىق كۆرۈنۈۋاتسەن، بىراق ئەسلىيەلمەۋاتىمەن، — دېدى.

— تاغا ! — دېدى مېهمان، — مەن مەمەت ئاۋاق.

سۇلايمان نېرىقى ئۆيدىن ئوتۇن ئاچىقىۋاتقان ئايالىغا ۋارقىرىدى:

— خوتۇن، قارىغىنا، كىم ئىكەن ! بىر قاراپ باق !

— كىم ئىكەن؟ — دەپ هاياجانلىنىپ سورىدى ئايال.

— بىزنىڭ مەمەت ئاۋاق ! ماشائاللا، ئۆكۈزدەك چوڭ بولۇپ كېتىپتۇ، چوپچوڭ يىگىت بولۇپ قاپتۇ. مەن مۇشۇ كۈنلەردە تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا سېنىڭ گېپىڭنى قىلىپ قويىاتتىم. بۇ بالىغا نېمە بولغاندۇ دەيتتىم. دېمەك، كۆڭلۈم تۇيۇپتىكەن ـ ده.

— ۋاي بالام، — دېدى ئايال، — سۇلايمان تاغاڭ تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا سېنىڭ گېپىڭنى قىلىدىغان بولۇپ قالغانىدى.

سۇلايمان بەكمۇ قېرىپ كەتكەنىدى، ئۆسۈپ، ئاقىرىپ كەتكەن قاشلىرى كۆزلىرىنىڭ ئۈستىگە چۈشۈپ تۇراتتى. ساقىلىمۇ ئۇزۇن ئىدى. بىر تۇتام پاختىدەك بۇ ساقال سۇلايمانغا هەيۋەتلىك تۇس بەرگەنىدى.

ئايال بىر قۇر كىيىم ئاچىقىپ مېهماننىڭ ئالدىغا قويدى:

— ئۇستۇڭدىكىنى سېلىۋېتىپ، مۇنۇلارنى كىيگىن، زۇكام بولۇپ قالسەن.

مەمەت ئۆيىنىڭ قاراڭغۇ بۇلۇڭىغا بېرىپ كىيىملىرىنى يەڭگۈشلىدى. كۆڭلەك، تامبال بىلەنلا ئوچاق بېشىغا كېلىپ ئولتۇردى.

— خوش؟ — دېدى سۇلايمان.

— سىلەرنى شۇنچىلىك سېغىنىدىم، بىراق ئىلاج قانچە ! يېزىچىلىق ... — دېدى مەمەت.

سۇلايمان مەمەتكە چاقچاق قىلدى:

— هېلىقى يېزىغا تېخى بارالمىدىڭمۇ، مەمەت؟

مەمەت ئاچچىق ـ ئاچچىق كۈلۈپ: «بارالمىدۇق» دېگىنىدە، مېڭىسىنىڭ ئىچكىرىسىدە بىر توپ سېرىق ئۇچقۇن پارقىراپ كەتتى.

— سورىغان ئەيىب بولماس، بۇ كېچىدە نېمە ئىش بولدى مەمەت؟

— ئەمدى سۆزلەپ بېرىمەن، — دېدى مەمەت، — دەردىمگە دەرمان بولارمىكىن دەپ قېشىڭغا كەلدىم. دۇنيادا سەندىن باشقا ماڭا ياردەم قىلغۇدەكمۇ هېچكىم يوق.

— توڭلاپ كېتىپسەن، بالام، بىر چىنە كۆجە ئۈسۈپ بېرەي، ئىچىۋال، توڭلاپ كېتىپسەن، — دېدى ئايال.

مەمەت كۆجە قاچىسىنى قولغا ئېلىش بىلەن شۇنچە يىللار بۇرۇن مۇشۇ ئۇچاقنىڭ مۇشۇ بۇرجىكىدە خۇددى بۈگۈنكىدەك توڭلاپ كىرگەندە ئىچكەن كۆجىسىنى ئويلىدى. ئۇ چاغدا يالغۇز ئىدى ۋە قورقاتتى. هەممە نېمىدىن قورقاتتى. ئورمانلىق بېشىغا كىيىلگەندەك قورقاتتى. هازىر جاسارەتلەنگەن، قەتئىي قارارغا كەلگەنىدى. دۇنياغا كۆز ئېچىپ، نەزەر دائىرىسى كېڭىيىپ، ئەركىنلىكنىڭ تەمىنى تېتىغانىدى. قىلغان ئىشىدىن زادىلا پۇشايمان قىلمايتتى.

— سىلەر ئولتۇرۇپ پاراڭلىشىڭلار، مەن چىقىپ ياتاي، — دېدى ئايال.

ئايال ئۆيدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن:

— قېنى سۆزلە، مەمەت بالام، — دېدى سۇلايمان.

— ئابدىنى ئېتىۋەتتىم، جىيەننىمۇ ئاتتىم.

مەمەتنىڭ ئاغزىدىن بۇ سۆز چىقىشى بىلەن سۇلايمان هەيران بولۇپ:

— قاچان؟ — دەپ سورىدى.
— بۇگۈن قاراڭغۇ چۈشكەندە، — دېدى.
— راست دەۋاتامسەن مەمەت؟ — دەپ ئىشەنمەي سورىدى سۇلايمان، — ھېچ ئادەم ئۆلتۈرگەن تۈرقۇڭ يوق.
— شۇنداق بولۇپ قالدى. قانداق قىلىمەن. تەقدىر شۇنداق ئوخشايدۇ.
مەمەت سۇلايمانغا بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى باشتىن ـ ئاياغ سۆزلەپ بەردى.
خوراز چىللاشقا باشلىدى. سۆزىنى تۈگەتكەندىن كېيىن سۇلايمان:
— قولۇڭغا دەرد كەلمىسۇن، بالام، ياخشى قىپسەن. ھە، ئەمدى نېمە قىلماقچىسەن، دېگىنە؟
— ھەرھالدا ھۆكۈمەتنىڭ ئالدىغا بېرىپ تەسلىم بولمايمەن، تاغقا چىقىپ كېتىمەن.
— سەن بۇگۈن يېتىپ دەم ئال، قالغان ئىشلارنى ئەتە ئويلىشىپ كۆرەيلى.
— مېنى ئۇلار بۇ يەردە قولغا چۈشۈرۈۋالمىسۇن يەنە؟
— ھېچكىمنىڭ ئەقلىگە كەلمەيدۇ. ئادەم ئۆلتۈرۈپ بولۇپ، بۇرنىنىڭ تۈۋىدىكى يېزىغا كېلىپ سۇقۇنۇۋېلىشنى كىم ئويلىسۇن.
— شۇنداق! — دېدى مەمەت، — ئۇلار سېنى ئىزدىسە، يىراق يېزىلاردىن، تاغلاردىن ئىزدەيدۇ ...
قات ـ قات دەستىلەنگەن گۈللۈك تاغارلار تامغا يۆلەپ قويۇلغانىدى. سۇلايمان مەمەتنى چاقىرىپ:
— كەل، مەمەت، شۇ تاغارلارنى بېرى تارتايلى، نېمە بولىدۇ، نېمە ئەمەس، بىز يەنىلا تەدبىرلىك بولۇشىمىز كېرەك. تاغارلارنىڭ ئارقىسىغا ساڭا ئورۇن سېلىپ بېرەي.
خېلى ۋاقىت تەرلەپ، تەپچىرەپ ئاران دېگەندە تامنىڭ تۈۋىدىن بىر ئادەم پاتقۇدەك يەرنى ئېچىشتى. تاغارلارنىڭ

ئارقىسىغا بىر كىشىلىك ئورۇن هازىرلىغاندىن كېيىن سۇلايمان شۇنداق دېدى:
— كىرىپ يات! خالىساڭ بىر ئاي يات، بۇ يەردىن ھېچكىم گۇمانلانمايدۇ. ئۇستۈڭگە بىر پالاس ئارتىپ قويسامىلا بولىدى. خالىغىنىڭچە يېتىۋېرىسەن.
مەمەت ھېچ نەرسە دېمەستىن ئورۇنغا كىرىپ ياتتى.
سۇلايمان ئىشىكنى ياخشىلاپ تاقىغاندىن كېيىن ئورنىغا كىرىپ ياتتى. ئۇخلاپ قالغان ئايالىنى ئويغىتىپ:
— ماڭا قارا، — دېدى، — مەمەتنىڭ ئورنىنى تاغارلارنىڭ ئارقىسىغا سېلىپ بەردىم، مەمەتنىڭ بۇ يەرگە كەلگەنلىكىنى كىملىنىڭگە، ئوغلۇڭغا، ھېچكىمگە دېمەيسەن!
ئايالى «بولىدۇ» دېدى ـ دە ئۇيقۇغا كەتتى.
مەمەت ئورنىدا يېتىپ خىلىغچە خەدىچەنى ئويلىدى. ئابدىنىڭ تولغىنىپ يىقىلغانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. ئابدى مۇنداق بولۇشىنى ھېچ كۈتمىگەنىدى. جىيەننىڭ ۋارقىرىشىنى، قوللىرى بىلەن توپىلارنى، يەردىكى شاخلارنى، توپىلارنى قامالىلىشىنى ۋە كېيىن بىردىنلا قان ئىچىدە سوزۇلۇپ ياتقانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. شۇ چاغدا بىر ئادەمنى كۆرۈپ قالغانىدى. ھەممە ئادەم ئۇنىڭغا ئوق ئېتىۋاتسا، ئۇ ئادەم بېشىنى قوللىرى ئارىسىغا ئېلىپ بىر كۆتەكنىڭ ئۈستىدە غەمكىن لىڭشىپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ زور قايغۇ ئىچىدە بىئارام بولۇۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇ زادى كىم؟ بۇنىڭغا ئەقلى يەتمەيتتى.
كېيىنچە ھەممە نەرسىنى ئۇنتۇدى. گويا يېڭىدىن تۇغۇلغاندەك كاللىسىدا ھېچ نەرسە يوق ئىدى. ھېچ نەرسە بولمىغاندەك ئۇخلاپ قالدى.
كەيپى جايىدا ئويغاندى. بولغان ئىش بولغانىدى. تۇنۈگۈن ئاخشام بولغان ئىشلارنى ئويلىغاندا، ھېلىقى يىگىننىڭ ئۇچىدەك ئۇچقۇن كۆزىدە چاقنىدى.

— ماڭا قارا، مەمەت، — دېدى سۈلايمان، — مەن ئەتىگەن تۇرۇپ يېزىنى ئارىلاپ چىقتىم، ئابدىنىڭ ئېتىلغانلىقى ھەققىدىكى خەۋەرمۇ يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار بۇ يەرلەرنمۇ ئىزدىشى مۇمكىن. بۈگۈن كېچە سەن بىلەن تاغقا چىقىپ قاراقچىلارنى تاپايلى.

مەمەتنىڭ خۇشال بولغانلىقى چىرايىدىن چىقىپ تۇراتتى. سۈلايمان مەمەتكە قاراپ شۇنداق دېدى:

— تۇردى تەلۈە بىزگە تۇغقان كېلىدۇ، ياخشىلىقىمنى كۆپ كۆرگەن، شۇڭا سېنى قوغداپ قالىدۇ. ئۇنىڭ يېنىدا ئوچ ئايدىن ئارتۇق تۇرما. ئۇ ئىتنىڭ ئۆزى. ئۇنى بەربىر تاغدا ئۇزاق ياشاتقۇزمايدۇ، قانداق قىلىپ بولسۇن ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. ئۇنىڭغا ئوخشاش قاراقچىنىڭ تاغدا بىر يىلدىن ئارتۇق تۇرۇپ قېلىشى كۆرۈلۈپ باقمىغان ئىش. بىراق، ئۇنىڭدا بىر خىسلەت بار. شۇنداق بولغان تەقدىردىمۇ، مېنىڭ قارىشىمچە، ئۇنىڭ كۈنى ئۇزاققا بارمايدۇ. ئۆز ئورنۇڭنى تېپىۋېلىپلا، ئۇنىڭدىن ئايرىلىشقا ھەرىكەت قىل. ئىشقىلىپ، بىر - ئىككى ئاي مەشىق كۆرۈپ قالارسەن. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆزۈڭ بىر ئەترەت قۇرۇۋالساڭ بولىدۇ. ماڭا قارا، ساڭا تاپىلاپ ئېيتايكى، ئۇ ئىت بىلەن ئۇزاق ۋاقىت بىللە يۈرمە. ئۇ باتۇر ئەمەس، بۈلاڭچى ئوغرى ... سېنى دېمىسەم يۈزىگىمۇ قارىمىغان بولاتتىم. ئەسلىدە بۇ تۇردى تەلۈە ياخشى بالا ئىدى، ئۇنى يېزىلىقلىرى بۇزدى. بىر كۈنى ئۆز يېزىسىغا مېھمان بولۇپ بارغاندا ئۆز يېزىلىقلىرى ئۇنى تەلۈىلەرچە يېگۈزۈپ - ئىچكۈزۈپ، ساقچىلارغا تۇتۇپ بېرىپتۇ، مىڭ تەسلىكتە قۇتۇلۇپتۇ، ئەنە شۇ كۈندىن باشلاپ بۇزۇلدى. نېمە بولسۇن، بىر - ئىككى ئاي ئۇنى سەن باشقۇرغىن.

— تۇردى تەلۈىنىڭ ئەترىتى چوڭمۇ؟ — دەپ سورىدى مەمەت.

— بۇ يەرلەردە قانچىلىك ئىت بولسا، شۇ يەرگە توپلانغان،

داردىن، تۇرمىدىن قۇتۇلۇپ چىققانلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ئەترايىغا يىغىلغان. ماڭا قارا، ئوغلۇم مەمەت، ساڭا بىر - ئىككى ئېغىز نەسىھەت قىلاي، ياخشى ئاڭلا. سەن تېخى ياشسەن، لېكىن چېنىقىسەن. ئۇزاققىچە تاغلاردا قالامسەن - قالمامسەن، بۇنى بىر خۇدانىڭ ئۆزى بىلىدۇ. ئەگەر ئۆزۈڭگە پايدىلىق ھېسابلىساڭ سۆزۈمنى ياخشى ئاڭلا. قاراقچىلار بىلەن كۆپ ئارىلاشتىم، بىللە يېتىپ - قوپتۇم، ئۇلارنى ياخشى بىلىمەن. كۆپلىرىنىڭ ئاقىۋىتىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم. ئەترەتكە كىرەر - كىرمەيلا ھەممىسى بىلەن ئاپاق - چاپاق بولۇپ كەتمە. ئۇلار بېرىشىڭ بىلەنلا سەن بىلەن دوست بولۇشنى خالايدۇ، ساڭا ياخشى ۋە سىلىق مۇئامىلىدە بولىدۇ، دوستتەك كۆرۈنىدۇ، ساڭا قىزىقىدۇ، دەردى بارلىرى ساڭا دەردىنى تۆكىدۇ. ئادەملەر ئومۇمەن شۇنداق بولىدۇ. سەن ھېچقاچان سىرىڭنى ئاچماسلىقىڭ، ئېچىلىپ - يېيىلىپ كەتمەسلىكىڭ كېرەك. شۇ چاغدىلا ئۇلارغا بەرگەن تەسىرىڭ ياخشى بولىدۇ. ئېغىر - بېسىق بولۇشۇڭ كېرەك. قاراقچى بولۇشتا ئەتراپتىكىلەرگە تەسىرىنى ئوتكۈزۈش شەرت. ھە، نېمە دەۋاتاتتىم، بېرىپلا ھەممىسى بىلەن تونۇشۇپ، يېقىنلىشىپ كېتەي دەپ ئويلىما. بىر ئاجىزلىقىڭنى تۇتقۇزۇپ قويساڭلا بولدى، ئۆمرۈڭنىڭ ئاخىرىغىچە ھېچ نەرسە قىلالمايسەن، ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىر تىينىلىك ئابرۇيۇڭ قالمايدۇ. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ياخشى تونۇۋالسەن. ئادەمنىڭ سۆزىگە قاراپ ئەمەس، ئەمەلىيەتكە قاراپ باھا بەرگىن ! شۇنىڭدىن كېيىنلا دوست بولغۇدەك ئادەمنى تاللاپ تېپىپ دوست بول. يېپىنىڭ ئۆچىنى قوللىرىغا تۇتقۇزۇپ قويغان كۈنۈڭ ئۆزۈڭنىڭ ۋەيران بولغان كۈنۈڭ بولىدۇ. تۇرمە بىلەن تاغنىڭ قىلچە پەرقى يوق، ھەر ئىككى يەردە باشلىقلار بولىدۇ. باشقىلار شۇ باشلىقلارنىڭ قۇلى، ئەڭ تۆۋەن دەرىجىدىكى قوللىرى ... باشلىقلار ئادەمدەك ياشايدۇ، باشقىلار ئىتتەك ... سەن باشلىق بولسەن. بىراق سەن باشقىلارنى قۇلدەك ئىشلەتمە.

ئۇ سېنىڭ ھاياتتىكى سىرىڭ بولسۇن. سەن بېرىش بىلەنلا تۇردى تەلۇە بىر تاپانچا بېرىدۇ. باشقا قوراللارغا ئاستا ـ ئاستا ئىگە بولىسەن. مەن ھازىر بېرىپ تۇردى تەلۇنىڭ قەيەرلەردە يۇرگەنلىكىنى بىلىپ كېلەي.

بۇ يېزىلىقلاردىن بىرى تۇردى تەلۇنىڭ نەرسىلىرىنى سىغدۇرۇپ بېرەتتى، سۇلايمان شۇنىڭ ئۈيىگە باردى. ئۇنىڭدىن تۇردى تەلۇنىڭ تۇرغان يېرىنى بىلىپ كەلدى.

تۇردى ئۇدۇلدىكى ئاقسۇگەت يېزىسىدىن ئىدى. سۇلايمان ئۇنى بالىلىق چاغلىرىدىن تارتىپ بىلەتتى. دادىسى سوقۇشقا كەتكەن پېتى قايتىپ كەلمىگەن. ئازراق تۇغقانچىلىقى بولغانلىقى ئۈچۈن سۇلايمان ئۇنىڭغا ۋە ئانىسىغا ياردەم قىلغان، توغرىسىنى ئېيتقاندا، ئاچلىقتىن ئۆلۈپ كەتمەسلىكىلىرىگە سەۋەبچى بولغانىدى. ئۇ بالا ۋاقتىدىلا ئاسمانغا پىچاق ئاتىدىغان قۇلاق كەستىلەرنىڭ بىرى ئىدى.

بەش يىلدىن بېرى تاغدا ئىدى. ئوت قويمىغان ئۆيى، ۋەيران قىلمىغان ئائىلىسى قالمىغانىدى. بۇ تەرەپلەردىكى دېھقانلار ئۇنىڭدىن زار ـ زار قاقشايتتى. ئۇنىڭ دەستىدىن يوللاردا ئادەم ماڭالمايتتى. ئۇچرىغانلا ئادەمنىڭ بار ـ يوقىنى پاك ـ پاكىز بۇلاپ كېتەتتى. ھەممە نەرسىسىنى، ھەتتا ئىشتانلىرىنىمۇ سالدۇرۇۋالاتتى. بۇ تەلۇە دوستلۇق، تۇغقانچىلىق دېگەننى بىلمەيتتى. قېرىندىشىنىڭ، ھەتتا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلمايتتى. شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن سۇلايمان مەمەتنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىشتىن قورقاتتى. تۇردى تەلۇە خىيالىغا كەلسە بۇ بالىنى ئېتىپ تاشلىشىمۇ مۇمكىن ئىدى.

سۇلايمان مەمەتكە شۇنداق دېدى:

ـــ بۇ تەلۇە ئىتنىڭ تۇرغان يېرىنى بىلىپ كەلدىم. تۇمان تېغىدا ئىكەن. بىز تۇمان تېغىغا چىقىپ ئۈچ پاي ئوق ئاتىمىز، تۇردى تەلۇنىڭ ئادەملىرى كېلىپ بىزنى ئەكېتىدۇ. مەنغۇ بۇ تەلۇنىگە ئانچە ئىشىنىپ كەتمەيمەن ... نېمە بولسۇن ...

ھۆرمىتىمنى قىلىدۇ. كاشكى، يېقىن ئەتراپىتا باشقا قاراقچىلار ئەترىتى بولغان بولسىدى ...

كۇن ئولتۇرغاندىن كېيىن سۇلايمان ئالدىدا، مەمەت كەينىدە يولغا چىقتى. يېزىدىن چىقىپلا سۇلايمان كەينىگە قاراپ:

ـــ ھەي مەمەت! ئەمدى سەن قاراقچى بولىسەن، بىزنىڭ ئۆيگە ھۇجۇم قىلىپ يۇرمە جۇمۇ؟ ـــ دېدى.

ـــ ئالدى بىلەن سىلەرنىڭ ئۆيىنى بۇلايمەن، بۇ قاراقچىلىقنىڭ شەرىپى. مەن تۇردى تەلۇنىنىڭ ئەترەت ئەزاسى ئەمەسمۇ؟

سۇلايمان قاقاقلاپ كۇلۇپ كەتتى ۋە:

ـــ شۇنداقمۇ تېخى! ـــ دېدى.

ـــ توغرا ئەمەسمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

سۇلايماننىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ كەتتى.

ـــ مېنىڭ مەمىتىم، ـــ دېدى، ـــ يامان ئىش قىلغان بولساڭ، ئابدىدىن باشقا ھەرقانداق بىرىنى ئۆلتۇرگەن بولساڭ ئىدىڭ، ئۆز قولۇم بىلەن ھۆكۇمەتكە تۇتۇپ بەرگەن بولاتتىم.

ـــ مەنمۇ باشقا ئادەمنى ئۆلتۇرۇشكە قىيمايتتىم، ـــ دېدى مەمەت.

سۇلايمان تۇرغان يېرىدە توختاپ مەمەتنىڭ ياقىسىنى تۇتۇپ، كۆزلىرىگە تىكىلىپ تۇرۇپ:

ـــ ماڭا قارا، ئوغلۇم مەمەت، گۇناھسىز ئادەمنى، ئازراق گۇناھ قىلىپ قويغان ئادەمنى پۇل ئۈچۈن ئۆلتۇرىدىغان بولساڭ ئىككى قولۇم ياقاڭدا قالسۇن!

مەمەت ئادەتتىن تاشقىرى پەس ئاۋازدا:

ـــ بۇنىڭدىن كېيىن ئادەم ئۆلتۇرمەيمەن، ـــ دېدى.

سۇلايمان ئۇنىڭ ياقىسىنى قويۇپ بەرمەستىن:

ـــ ئەگەر يەنە بىر ئابدى ئاغىغا يولۇقۇپ ئۇنى ئۆلتۇرمىسەڭ، يەنىلا ئىككى قولۇم ياقاڭدا بولسۇن! يۇز ئابدى ئاغىنى يولۇقتۇرساڭ، يۇزىنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۇرگىن ...

— گېپىم گەپ ! — دېدى مەمەت كۈلۈپ تۇرۇپ، — يۈزىگە يولۇقسام، يۈزىنى ئۆلتۈرىمەن ...

يامغۇر ئەتىگەندە توختىغان، تۈزلەڭلىك پاتقاق ئىدى. ئۇلار تاغقا چىقىپ كېتىۋاتاتتى. يول شېغىللىق، ئۇششاق تاشلار پۈتلىرىنىڭ ئاستىدىن سىيرىلىپ چۈشەتتى. ھاۋادا چىرىگەن دەرەخنىڭ، ئاچچىق گۈل ۋە ئوت ـ چۆپلەرنىڭ پۇرىقى كېلەتتى. ئاسماندا چوڭ ـ چوڭ يۇلتۇزلار ... ھەربىر يۇلتۇزنىڭ ئەتراپىنى بىر يورۇق ھالقا ئوراپ تۇراتتى ... ئوغلاقتەك مەرەيدىغان بىر قۇش بار ئىدى. ئەنە شۇ قۇش بەزىدە مەرەپ قويياتتى. سەل يۇقىرى چىققاندا ھۇۋقۇش ھۇۋلاشقا باشلىدى.

تۇمان تېغىنىڭ چوققىسىغا چىققاندا، سۇلايمان:

— مەمەت، تاپانچاڭنى چىقىرىپ ئۈچ پاي ئوق ئات ! — دېدى.

سۇلايمان ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ يەرگە ئولتۇرۇۋالدى. ئۇنىڭ دېمى سىقىلاتتى.

— ئۇھ ! ... ئۇھ قېرىلىق ... ئىسىت ياشلىق ! — دېدى.

بۇ چاغدا مەمەت ئاسمانغا قارىتىپ ئۈچ پاي ئوق ئاتتى.

ئۇزاقتىن، قىيالىقلاردىن جاۋاب تەرىقىسىدە بىر پاي ئوق ئاۋازى ئاڭلاندى.

— ۋاي، ۋايجان تىزلىرىم ! — دەپ ئورنىدىن تۇردى سۇلايمان، — قېنى بالام، شۇ تەرەپكە قاراپ ماڭايلى.

مەمەت سۇلايماننى قولتۇقلاپ ماڭدى.

دەل ئۇلارنىڭ يېنىدا بىر پاي ئوق ئېتىلىش بىلەن توختاپ قېلىشتى.

— نېمە ئىش، ئىتنىڭ بالىلىرى ! مېنى ئاتماقچىمۇ سىلەر؟ — دەپ ۋارقىرىدى سۇلايمان.

— كىم ئۇ؟ — بىر ياش ئادەمنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

— ھەي، بۇ يەرگە كېلىپ بىزنى تەلۇنىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بار، — دېدى سۇلايمان.

ئوق تەرەپتىكى قىيا تاشنىڭ ئارقىسىدىن بىر ئادەم چىقىپ:

— ئوق ئاتقان سىزمىدىڭىز؟ — دەپ سورىدى.

— بىز ئىدۇق، تەلۇە نەدە؟ تەلۇنى ماڭا كۆرسەتكىن، — دېدى سۇلايمان بوم ئاۋازدا.

— خوجايىنغا كىم كەلدى دەيمەن؟ — دەپ سورىدى ھېلىقى كىشى.

— كەسمە يېزىسىدىكى سۇلايمان تاغا، دېگىن.

— خاپا بولما، سۇلايمان تاغا، ئاۋازىڭنى تونۇماپتىمەن.

— قېرىلىق، ئوغلۇم، — دېدى سۇلايمان، — ئادەمنىڭ ئاۋازىمۇ ئۆزگىرىپ كېتىدىكەن. سەن كىم بولىسەن، ئوغلۇم؟ مەنمۇ تونۇيالمىدىم.

— كاراجا ئۆرەندىكى مۇستۇقىنىڭ ئوغلى جاپپار بولىمەن. مەن دادام بىلەن سىزنىڭ قېشىڭىزغا چوم تىكتۇرۇش ئۈچۈن بارغانىدىم، ئۇ چاغدا بىزگە ھەم چوم تىكىپ بېرەتتىڭىز، ھەم ناخشا ئېيتىپ بېرەتتىڭىز.

— ئاجايىپ ئىش، — دېدى سۇلايمان، — سەنمۇ قاراقچى بولۇپ كەتتىڭمۇ، زادىلا ئاڭلىماپتىمەن.

— بولۇپ قالدۇق ـ دە، — دېدى ۋە تۇرىدىغا ۋارقىرىدى، — كەسمە يېزىسىدىكى سۇلايمان تاغا ئىكەن.

ئاۋاز قىيالاردا ئەكس سادا قوزغىدى.

غارغا ئوخشاپ كېتىدىغان چوڭ بىر قىيا تاش ئاستىدا گۇلخان يېنىۋاتاتتى. گۇلخان ئەتراپىدا يەتتە ـ سەككىز كىشى مىلتىقلىرىنى تازىلاۋاتاتتى. ياندىكى قىيا تاشلار خۇددى قاپاق تېرەكتەك ئېگىز ئىدى. يېنىۋاتقان گۇلخان قىيا تاشلار ئۈستىدە ھەر خىل قورقۇنچلۇق شەكىللەرنى ھاسىل قىلاتتى. مەمەت قىيا تاشلارنى، ئادەملەرنى، قورالىلارنى، ئوتلارنى مۇنداق ئوچۇق كۆرۈش بىلەن كۆڭلى ئاجايىپ بولۇپ قالدى.

قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن كەلگەن ئىياغ تاۋۇشلىرىنى ئاڭلاش بىلەن گۇلخان ئەتراپىدىكى ئادەملەردىن بىرى ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭ بويى ئېگىز ئىدى. ئۇنىڭ كۆلەڭگىسى ئۇزۇن شەكىللەر

بىلەن قىيا تاشنىڭ ئۈستىگە چۈشۈپ مىدىرلاشقا باشلىدى. بۇ ئادەم توپتوغرا كېلىۋاتقانلارنىڭ ئالدىغا قاراپ ماڭدى.

— بۇ كېلىۋاتقان بىزنىڭ تەلۈنغۇ دەيمەن، — دېدى سۇلايمان.

— شۇنداق، تۇردى ئاغام ... — دېدى جاپپار.

تۇردى ۋارقىراپ كەتتى، ئاۋازى قوڭغۇراقتەك جاراڭلايتتى:

— خۇش كەپسەن، سۇلايمان تاغا! بۇ كېچىدە نېمە ئىش بولدى؟ بىزگە قوشۇلۇش ئۈچۈن كەلدىڭمۇ، سۇلايمان تاغا؟ — دېدى ۋە سۇلايمانىنىڭ قولىنى تۇتۇپ سۆيدى.

— ۋاي تەلۈە، — دېدى سۇلايمان — سېنى بۇ تاغلارنىڭ پادىشاھى بوپتۇ، دەپ ئاڭلىدىم. خالىغانچە چېپىپ - قىرىپ يۈرۈپسەن ...

— شۇنداق بولدى، سۇلايمان تاغا! — دېدى، — خۇدا ھەققى، ئەنە شۇ تۆۋەنكى يوللاردىن ئادەم ئۆتكۈزمەيمەن. يېقىندا ئادەم ئۆتۈشنى مەنئى قىلىمەن. بۇنىڭدىن كېيىن بۇ يەرلەرگە ئادەم قەدىمى تەگمەيدۇ. بۇ يەردىن ماراشقىچە بولغان يولنىڭ ھەممە بېجىنى ئۆزۈم ئالىمەن، ئاقسۆگەت يېزىسى مېنى تونۇپ قويسۇن! تۇردى تەلۈنىڭ كىملىكىنى بىلىپ قويسۇن!

— يەنىلا تەلۈدەك سۆزلەشكە باشلىدىڭ، — دېدى سۇلايمان.

— ئەگەر ئۇلار مېنى يەنە خاپا قىلسا ئاقسۆگەت يېزىسىنى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلۋېتىمەن، يەر بىلەن يەكسان قىلىمەن، ئورنىغا ئېشەك مەدىكى تېرىيمەن، — دېدى تۇردى.

— مۇنداق سۆزلىرىڭنى قوي، تەلۈە! — دەپ دوق قىلدى سۇلايمان.

— ئۇنداقتا سېنىڭ مەندىن خەۋىرىڭ يوق ئىكەن - دە، — دەپ غودۇڭشىدى تۇردى، — خەۋىرىڭ يوق ئىكەن.

— خەۋىرىم بار، — دېدى سۇلايمان، — خەۋىرىم بولمامدىغان نەس تەلۈە، قاراقچىلىقنى بىر تېيىن قىلىۋەتتىڭ.

— يەنە بىرنەچچە يىل ئۆتسۇن، مەن باي بولاي،

قاراقچىلىقنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ئاندىن بىلىسەن!

— ئۇ چاغقىچە مەن ئۆلۈپ كېتىمەن، قاراقچىلىقىڭنى كۆرەلمەيمەن. ھازىرچە ئوغرىلىق بىلەن داڭ چىقاردىڭ.

— كۆرىسەن، تېخى كۆرىسەن، — دېدى تۇردى.

سۇلايمان خاپا بولۇپ:

— مۇشۇنداق كېتىۋېرىدىغان بولساڭ، مۇشۇ ئاغزىڭ بولسىلا ھەي تەلۈە، سېنى چوقۇم ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. سېنىڭ ئۆلۈكۈڭنىلا كۆرىمەن. ياشلىقىڭغا ۋاي، ئۆزۈڭمۇ بىلىسەن، مەن سېنى بەكمۇ ياخشى كۆرىمەن! — دېدى.

— ياخشى كۆرىدىغانلىقىڭنى بىلمەمدىمەن، بىلمەيدۇ دەپ ئويلامسەن؟ يولداشلىرىمدىن سوراپ باق، ھەر كۈنى گېپىڭنى قىلىمەن، سۆڭىكىمنى خۇدايىم يارىتقان، گۆشۈم سۇلايمان تاغامنىڭ دەيمەن، — ئۇ ئەتراپتىكىلەردىن سورىدى، — شۇنداق ئەمەسمۇ سەپداشلار!

— شۇنداق، — دېيىشتى باشقىلار.

— مەن سېنىڭ سەۋەبسىزلا قاراقچى بولۇپ كېتىشىڭنى خالىمايمەن. خوش، ئېيتقىنا، سەن نېمە ئۈچۈن تاغقا چىقتىڭ؟ شۆھرەت ئۈچۈن، بۇ قاملاشمايدۇ. تۇردى! بۇ تەلۈلۈك.

— ئولتۇرغىن، سۇلايمان تاغا! ئولتۇرۇپ چاي ئىچكىن.

سۇلايمان تىزلىرىنى تۇتۇپ ئاران ئولتۇردى:

— بۇ ياشلىق ئەمدى قايتىپ كېلەمدۇ؟! ۋاي ھارىمىلار، سىلەر ياشلىقىڭلارنى تاغلاردا چېرىتتىڭلار، — دېدى - دە، تۇردىغا قاراپ كۈلۈمسىرىدى.

— جانىنىڭ قەدرىنى بىلمەيدىكەنسەن، تەلۈە، بۇ پىچانلارنى نەدىن يىغىپ كەلدىڭ؟

گۈلخان ئەتراپىدىكى خامان ئورنىدەك يەرگە پىچان سېلىنغانىدى ۋە قېلىن تۆشەك قىلىپ يېيىتىلغانىدى. كېچىلىك ھاۋاغا پىچاننىڭ خۇشبۇي پۇرىقى تارقالغان. پىچاننىڭ ئۆزىمۇ، پۇرىقىمۇ يۇمشاق بولۇپ، كىشىنى مەست قىلاتتى.

تۇردى مەغرۇرلىنىپ:

— سېنىڭ سايەڭدە ھەممىنى تاپىمىز، تاغا، بۇ تاغلار بىزنىڭ، — دېدى.

سۇلايمان قاقاقلاپ كۈلۈپ:

— ۋاي تەلۋىيەي ! دېمەك، پىچانلارنىڭمۇ ئۆشرىسىنى ئايرىپسەن ـ دە !

مەمەت ھەممىگە دىققەت قىلاتتى. قاراقچىلارنىڭ ھەممىسى قىزىل فەس كىيىۋالغانىدى. قىزىل فەس كىيىش تاغلاردا ئادەت ئىدى. قىزىل فەس قاراقچىلارنىڭ بەلگىسى ئىدى. قالپاق ياكى شەپكە كىيگەن قاراقچى يوق ئىدى. لېكىن، بۇ فەسنى بۇ تاغلاردا كىمنىڭ ئىجاد قىلغانلىقى مەلۇم ئەمەس، شىلەپە ئىنقىلابىدىن كېيىن كىمنىڭ كىيگەنلىكىمۇ ئېنىق ئەمەس، بەلكى شىلەپە ئىنقىلابى بولۇۋاتقان چاغدا تاغلاردا قاراقچىلار بولۇپ، ئۇلار فەسنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش كېرەكلىكىنى ئاڭلىماي قالغانىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن تاغقا چىققان ئادەملەر بېشىغا فەس كىيىپ يۈرگەنىدۇ.

سۇلايمان ئولتۇرۇش بىلەن ھەممە قاراقچى يىغىلدى. سالام بەرگەندىن كېيىن ھەممىسى ئۇنىڭ قولىنى سۆيۈپ چىقتى. مەمەتكە ھەيران بولۇپ قاراشتى. مەمەت سۇلايماننىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋالغان، بېشىنى مۇرىسى ئىچىگە تىقىپ تۇگۇلۇپ ئولتۇراتتى.

— بۇ بالىنى بىلمەكچى بولساڭلار، ئىسمى مەمەت ئاۋاق، قولىدىن قاتىللىق قىلىش كەپتۇ، شۇڭا سىلەرنىڭ قېشىڭلارغا ئەكەلدىم، — دەپ مەمەتنى تونۇشتۇردى سۇلايمان. بۇ چاغدا مەمەت يەرگە قاراپ ئولتۇرۇپ ئۆزىنى كىچىكلەپ كەتكەنىدەك ھېس قىلدى. تۇردى بىر بالىغا، بىر سۇلايمانغا قاراپ ھەيران بولۇپ سورىدى:

— بىز بىلەن بىللە بولامدۇ؟

— ئەگەر سىلەر قوبۇل قىلساڭلار ... قوبۇل قىلمىساڭلارمۇ

يالغۇز ئۆزى تاغدا يۈرىدۇ، — دېدى سۇلايمان.

— سۇلايمان تاغا، — دېدى تۇردى، — سەن ئەكەلگەندىكىن بېشىمىزغا ئېلىپ كۆتۈرىمىز ...

تۇردى ئارقا يانچۇقىدىن بىر فەس چىقىرىپ مەمەتكە تاشلاپ بەردى. ئويلىنىپ ئولتۇرغان مەمەت فەسنى تۇتۇۋالدى.

— ئالە، باتۇرۇم، بۇنى كىيىۋال، بۇ مېنىڭ كونا فەسىم ئىدى، ھازىر باشقىسى يوق، كېيىن يېڭىسىنى تاپىمىز، — كېيىن سۇلايمانغا قارىدى ۋە كۈلۈپ تۇرۇپ دېدى، — ماشائاللا، بەكمۇ ياش ئىكەن.

سۇلايمان بۇنىڭغا رەنجىگەندەك قىلىپ:

— بەكمۇ ياش، بىراق قىرىق يىل دەۋران سۈرگەن ئابىدى ئاغىنى يوق قىلدى، بۇ تاغقا ئېشەك ئوغرىلاپ قويغىنى ئۈچۈن چىققىنى يوق، — دېدى.

— ئابدى ئاغىنىمۇ؟ — دەپ دەھشەت بىلەن سورىدى تۇردى.

— ئابدى ئاغىنى ـ ھە؟ ۋاي ئانىسىنى ...

— نېمىدەپ ئويلىغانىدىڭ؟ — دېدى سۇلايمان.

تۇردى مەمەتكە ئىشەنمىگەندەك، ئۇنىڭ غەيرەت بىلەن تولغان كۆزلىرىگە قاراپ:

— مىلتىقىڭ يوققۇ دەيمەن بۇرادەر، — دېدى ۋە، — ئابدى ئاغىنى جايلاپ ياخشى قېپسەن، قولۇڭ دەرد كۆرمىسۇن. بەش يېزىنىڭ قېنىنى ئىچەتتى، خۇددى سۇلۇكتەك ... — كېيىن جاپپارغا بۇرۇلدى، — جاپپار، ئاخىرقى ھۇجۇمدا قولغا چۈشكەن ھېلىقى مىلتىق بارغۇ، ئۇنى كۆمۈپ قويغان يەردىن ئەكەل، بىر ـ ئىككى ئوقدانمۇ ئەكەل، ئوقلارنىمۇ قوشۇپ ...

تۇردى مۇشتۇمدەك ئاۋاق بىر بالىنىڭ ئابدى ئاغىنى ئۆلتۇرگەنلىكىگە نېمە ئۈچۈندۇر ئىشەنمەيتتى، شۇڭلاشقا ئۇنىڭغا گۇمان بىلەن قارىدى. بۇنى سەزگەن سۇلايمان:

— يالغۇز ئابدى ئاغىنىلا ئەمەس، جىيەننىمۇ ئۆلتۈردى، ئۇقتۇڭمۇ تۇردى !؟ — دېدى.

تۇردى تېخىمۇ ھەيران بولدى.

— دېمەك، ئۇنىڭ جىيەننىمۇ ئۆلتۈردى دېگىن ! ...

بۇ چاغدا مەمەت شۇمشىيىپ گۈلخان قېشىدا تېخىمۇ كىچىكلەپ كەتكەندەك ۋە مۇزلاۋاتقاندەك ئولتۇراتتى.

ئۇزۇن ئىستاكانلارغا ئىسسىق چاي قۇيۇپ سۇلايمان بىلەن مەمەتكە سۇنۇلدى.

سۇلايمان مەمەتكە خۇددى دادىسىدەك مېھرىبانلىق بىلەن قاراپ:

— ئەمدى قاراقچىلىق ھاياتىڭ باشلانىدى، مەمەت، چىڭ تۇر ! — دېدى.

گۈلخان ئۇستىگە ھەر تەرەپتىن ئوتۇنلار تاشلىناتتى. ئوت بارغانسېرى ئۇلغايدى. ئوتنىڭ تەپتى كۇچەيگەنسېرى، پىچاننىڭ خۇش پۇرىقى دىماققا تېخىمۇ كۇچلۇك ئۇرۇلاتتى. ئوت يورۇقىدا ئاسماندىكى يۇلتۇزلار ئۇششاق يىڭنە ئۇچىدەك كۆرۈنەتتى.

— خاتىرجەم بول، سۇلايمان تاغا ! — دېدى تۇردى، — مەن بار ئىكەنمەن، ئۇنىڭ بىر تال مويىمۇ تەۋرىمەيدۇ.

سۇلايمان تۇردىغا باشتىن ـ ئاياغ ئېچىنىش بىلەن قاراپ:

— ھەي تۇردى، سەن توپتوغرا ئۆلۈمگە قاراپ كېتىۋاتسەن، — دېدى.

— نېمىشقا؟ — دەپ كۇلدى تۇردى.

— قاراقچىلىق قىلىپ يۇرگەن كىشى تاغ ئۇستىدە مۇنداق ئوت ياقمايدۇ، دۇشمىنىڭ چۇمۇلىدەك بولسىمۇ ئۇنى كىچىك چاغلىما، بۇنداق قىلىش توغرىدىن ـ توغرا ئۆلۈمگە قاراپ ماڭغانلىق دېمەكتۇر.

تۇردى سۇلايماننىڭ بۇ سۆزىگە قاقاقلاپ كۇلۇپ كەتتى.

— ھەي تاغا ! بۇ تاغ بېشىدا كىم بار، كىممۇ كۆرەتتى؟ !

— بىر كۇن كۆرمەيدۇ، ئىككى كۇن كۆرمەيدۇ، ئاخىر بىر كۇن چىلبۆرىدەك يامراپ كېلىدۇ.

— كۆرمەيدۇ، كۆرۈپ قالغان تەقدىردىمۇ تۇردى تەلۇنىڭ

ئۇستىگە ژاندارما كېلىلەمتى. ۋاي تاغا ! سەن تۇردى تەلۇنى تېخى چۇشەنمەپسەن، تۇردى تەلۇە بۇ تاغلارنىڭ بۇركۇتى، تۇردى تەلۇنىڭ تەۋسىگە كىم كېلىلەيدۇ؟

— كۆرەرمىز، — دېدى سۇلايمان.

تۇردى گەپنى باشقا تەرەپكە يۆتكەش ئۇچۇن مەمەتتىن:

— ئابدى ئاغىنا ئوق ئاتقاندا قولۇڭ تىترىمىدىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ياق، زادىلا تىترىمىدى.

— قەيسىرىگە قارىتىپ ئاتتىڭ؟

— كۆكسىگە ... دەل يۈرىكىگە ...

مەمەت مۇشۇ گەپنى قىلىۋاتقاندا چۇشەندۇرۇپ بەرگۈسىز بىر خىل يالغۇزلۇق ھېس قىلدى. ئەتراپتىكى ھەممە نەرسە يوقالغاندەك بولدى. ئۇ تۇردى تەلۇنى زادىلا ياقتۇرمىغانىدى. كۆڭلىدىكى غېرىبلىق تۇيغۇسى بەلكى شۇنىڭ ئۇچۇنمىكىن؟ قارشىسىدىكى ئوت قارىداشقا باشلىدى، قورالىرىنى تازىلاۋاتقانلارنىڭ يۈزى قاراڭغۇدا كۆرۈنمەي قالدى. قىيا تاشلار ئۇستىدىكى سايىلەر چوڭىيىپ، ئاخىر يوقالدى. شامال ئوت ئۇچقۇنلىرىنى كۇنىپىتىش تەرەپكە ئۇچۇراتتى. بىردىنلا مەمەتنىڭ كۆزى سۇلايمانغا چۇشتى، ئۇنىڭ كەيپى چاغ ئىدى. ئاق ساقاللىق يۈزى ئوت يالقۇنىدا ھەر خىل تۇسكە كىرەتتى. ئۆزگىرىپ تۇراتتى. مەمەت سۇلايماننىڭ ئۆزىدىن غۇرۇرلىنىدىغانلىقىنى سەزدى، غېرىبسىنىشى سەل پەسەيدى. كېيىن قاتتىق ئۇيقۇ باستى، ئولتۇرغان يېرىدىلا مۇگدەپ قالدى.

— بالىلار، مەنمۇ مۇشۇ يەرگىلا يانپاشلاي، بىزنىڭ ئوغۇل ئۇخلاپ قالدى، — دېدى سۇلايمان.

— تاغا ! — دېدى تۇردى، — يېنىڭىزدىكى ھەربىي جۇۋام بار، ئۇستۇڭگە يېپىۋال.

— ئەكەل ! — دېدى سۇلايمان.

سۇلايمان جۇۋىنىڭ بىر پېشىنى مەمەتكە يېپىپ، ئۇنىڭ

يېنىغا كېلىپ ياتتى. باشقا قاراقچىلارمۇ ياتتى. يالغۇز بىر نۆۋەتچى قېلىپ قىيانىڭ چوققىسىدا كۆزەتمەكتە ئىدى.

مەمەت توڭلاپ، تاشتەك قېتىپ قالغان هالەتتە ئويغاندى. تېخى كۈن چىقمىغانىدى. هازىرچە چىقىدىغاندەكمۇ تۇرمايتتى. ئۇ غۇۋا قاراڭغۇدا گۈلخاننى چۆرىدەپ يېتىپ خورەك تارتىۋاتقان قاراقچىلارنى كۆردى. كۆزلىرى نۆۋەتچىنى ئاختۇردى، هېچكىم كۆرۈنمەيتتى. پەقەت خورەكلا ئاڭلىنىاتتى. خاتىرجەم ئۇخلىمىغانلار خورەك تارتىدۇ، دېگەن سۆز توغرا ئىدى. مەمەت بىرنەچچە كۈندىن بېرى تۈنجى قېتىم قورقۇش هېس قىلدى. هازىر ئىككىلا كىشى كېلىدىغان بولسا، بۇ خورۇلداپ ئۇخلاۋاتقانلارنى بىر هۇجۇم بىلەن يوق قىلاتتى ۋە بۇرۇتىنى تولغىغان پېتى كېتىپ قالاتتى. مەمەت مىلتىقىغا ئوق سېلىپ نۆۋەتچىلىكته تۇردى.

ئالدى بىلەن تۇردى، ئاندىن باشقىلار ئويغاندى. سۇلايمانمۇ ئۇلار بىلەن بىللە ئويغاندى.

تۇردى كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ:

— نۆۋەتچى! — دەپ ۋارقىرىدى.

مەمەت:

— خوش، ئاغام! — دەپ قىيالىقتىن چۈشتى، — هېچ ۋەقە يۇز بەرمىدى، هېچكىمنى كۆرمىدىم، — دەپ جىددىي دوكلات قىلدى.

— سەنمۇ، مەمەت ئاۋاق!؟ نۆۋەتچى سەنمىدىڭ؟ — دەپ سورىدى تۇردى.

— مەن! — دېدى مەمەت.

— سەن تېخى يېڭى كەلدىڭ، توختاپ تۇر، نۆۋەتچىلىككە تېخى خېلى بار ... — دېدى تۇردى.

— ئۇيقۇم كەلمەي، بېرىپ بۇرادەردىن نۆۋەتچىلىكنى تاپشۇرۇۋالدىم.

— شۇنداق بولىدۇ، تاغقا چىققان ئادەمنىڭ بىر هەپتىگىچە

ئۇيقۇسى كەلمەيدۇ. كۆڭلىدە بىر غېرىبلىق، بىچارىلىك تۇيغۇسى پەيدا بولىدۇ، دۇنيادا ئۆزىنى يالغۇز قالغاندەك هېس قىلىدۇ.

سۇلايمان ئۇيقۇلۇق يېتىپ:

— قاراڭلار بىزنىڭ شۇ تەلۇنگە، نېمىلەرنى بىلىپ كەتكەن، توۋا، — دەپ زاڭلىق قىلدى.

— ۋاي سۇلايمان تاغا! سەن مېنى قولىدىن هېچ ئىش كەلمەيدۇ دەپ قارايسەن، هازىر ئەهۋالىم قانداقراق ئىكەن؟

ئەتراپ ئاستا ـ ئاستا يورۇشقا باشلىدى. كۈن تېخى چىقمىغانىدى، لېكىن ئۇدۇلدىكى تاغ چوققىسىغا كۈن نۇرى چۈشكەن، چوققا يورۇق بولۇپ، تاغنىڭ باشقا يەرلىرى تېخى قاراڭغۇ ئىدى. كۈن نۇرى ئاستا ـ ئاستا چوققىدىن ئەتراپقا يېيىلدى. بىرئازدىن كېيىن ئۇدۇلدىكى تاغنىڭ ئارقىسىدىن كۈن كۆتۇرۇلۇپ چىقتى.

سۇلايمان تۇردىغا ئۇن ـ تىنسىز قاراپ قويۇپ:

— ئامان بولۇڭلار! — دېدى ـ ده، مەمەتنىڭ پېشانىسىدىن سۆيۈپ قويۇپ يولغا چىقتى.

— سۇلايمان تاغا، هېچبولمىسا چېيىمىزنى ئىچىپ ماڭساڭچۇ؟ — دەپ ئارقىسىدىن يۇگۈردى تۇردى، — چېيىمىزنى ئىچمىسەڭ بولمايدۇ ... خۇدا هەققى، چاي بەرمەستىن يولغا سالمايمەن!

— سالامەت بول، بالام، دۆلىتىڭ زىيادە بولسۇن!

تۇردى سۇلايمانىنىڭ يېڭىدىن تارتىپ:

— چېيىمىزنى ئىچمىسەڭ كەتكۈزمەيمەن، شۇنچە يىلدا بىر قېتىم تاغقا چىققىنىڭدا ... بىر پىيالە چاي بەرمەستىن يولغا سالامدىم ـ هه! ... سېنى قويۇپ بېرەمدىم!؟

سۇلايمان ئۆز ـ ئۆزىگە: «بۇ تەلۇندىن قۇتۇلغىلى بولمايدۇ، ياناي ئەمدى» دېدى ـ ده، بېشىنى ئەگدى.

— گۈلخاننى ياخشىلاپ يېقىڭلار! — دەپ بۇيرۇق قىلدى تۇردى.

— هازىر ئوتتىنىڭ ئىسى كۆرۈنۈپ قالدىغۇ؟ — دېدى سۇلايمان.

— قانداق قىلىمىز، ئوت ياقماي نېمە قىلالايمىز، سەن دەپ باققىنا قېنى؟ — دېدى تۇردى.

— مەن ساڭا ھېچ نەرسە ئۆگىتەلمەيمەن، ئوغلۇم، ھەممە چارىنى ئۆزۈڭ ئويلاپ تاپسەن، — دېدى سۇلايمان.

تۇردى تەلۈە ئويلىنىپ قالدى. بېشىنى بىر - ئىككى قېتىم چايقاپ قويدى. فەسىنىڭ ئاستىدىن قارا چاچلىرى پېشانىسىگە چۈشۈپ تۇراتتى.

سۇلايمان سۆزىنى داۋام قىلىپ:

— يوقسۇل بىچارىلەرگە زۇلۇم سالماسلىقىڭ كېرەك، يولسىزلىق قىلغانلارغا، يامانلارغا نېمە قىلساڭ قىل، جاسارىتىڭگە ئىشىنىپ كەتمەسلىكىڭ كېرەك. ئويلاپ ئىش قىلغىن، بولمىسا ياشىيالمايسەن، بۇ يەر تاغ يېرى، تۆمۈر قەپەسكە ئوخشايدۇ.

چاي تېزلىكتە قايىندى. چاينىڭ دەسلىپىنى سۇلايمانغا سۇندى. ئەتىگەنكى سوغۇقتا چايدىن ھور چىقىپ تۇراتتى ...

سۇلايمان ئايرىلىش ۋاقتىدا شۇنداق دېدى:

— مەمەتنىڭ سىلەرگە ياردىمى تېگىدۇ. دەسلەپكى كۈنلەردە مەمەتكە ياخشى قاراڭلار! خاپا قىلماڭلار، ئۆز مەيلىگە قويۇپ بېرىڭلار، بىرنەچچە كۈندىن كېيىنلا ئۆگىنىپ كېتىدۇ.

سۇلايمان تاياقنى تايىنىپ تاغدىن چۈشۈشكە باشلىدى. بېلى مۈكچەيگەن بولسىمۇ يەنىلا يىگىتلەردەك مېڭىپ كېتىۋاتاتتى.

سۇلايمان كېتىۋاتقان چاغدا مەمەتنىڭ كۆزلىرىگە ياش كەلدى. «كىم بىلىدۇ، قاچان كۆرۈشىمىز، بەلكى كۆرۈشەلمەسمىز» دەپ ئويلىدى - دە، يىغلىۋەتتى. ئۇ ئۆز - ئۆزىگە: «بۇ دۇنيادا نېمىدېگەن ياخشى ئادەملەر بار - ھە!» دەپ پىچىرلىدى.

كۈن پارقىراپ چىقىپ ئەتراپنى ئىسسىتماقتا ئىدى.

تۇردى بىر تاشنىڭ تۈۋىگە كېلىپ ئولتۇرغان مەمەتنى چاقىردى:

— كەلگىنە مەمەت ئاۋاق، يېڭى مىلتىقىڭنى سىناپ كۆر! مۇنداق مىلتىقنى ئېتىپ كۆرگەنمىدىڭ؟ — دېدى.

— بىرنەچچە قېتىم ئېتىپ كۆرگەن.

— قارىغىنا، ئاۋۇ قىيا تاشنىڭ ئۈستىدە بىر ئاق داغ تۇرامدۇ؟

— ھەئە.

— ئەنە شۇنى قارىغا ئال ...

مەمەت مىلتىقنى مۈرىسىگە تىرىدى، ئاق داغقا قارىتىپ ئوق چىقاردى.

— تەگكۈزەلمىدىڭ، مەمەت ئاۋاق! — دېدى تۇردى.

— قانداق ئىش بولۇپ كەتتى؟ — دەپ تېرىكىپ سورىدى مەمەت، — نېمە بولدى؟ ...

— مەمەت، نەدىن بىلەي! — دەپ مۈرىسىنى قىستى تۇردى، — شۇنداق، تەگكۈزەلمىدىڭ.

مەمەت كالىپۇكلىرىنى چىشلىدى. بۇ قېتىم مىلتىقنى ياخشىلاپ مۈرىسىگە قويدى، ئۇزاققىچە چەنلىدى، كېيىن تەپكىسىنى باستى.

— مانا بۇ قېتىم بولدى، دەل ئوتتۇرىسىغا تەگدى، — دېدى تۇردى.

ئاق داغنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئىس چىقاتتى.

مەمەت ھودۇقۇش بىلەن:

— نېمە ئۈچۈن ئابايىقى ئوق تەگمىگەندۇ؟ — دەپ يەنە سورىدى.

— مەمەت ئاۋاق، سەن ئاتقان ھەربىر ئوقۇڭنى تەگكۈزەلمەسەن؟ — دەپ سورىدى تۇردى.

— بىلمەيمەن! — دەپ كۈلۈمسىرىدى مەمەت.

تۇردىنىڭ سوزۇنچاق يۈزى تارتىشىپ كەتتى. تۇردى ياش

بولۇشىغا قارىماستىن يۈزلىرىگە قورۇق چۈشۈپ كەتكەنىدى. ئاغزى يوغان، كالپۇكلىرى نېپىز ئىدى. ئوڭ ياڭىقىنىڭ ئۈستىدىن چاچلىرىنىڭ ئىچىگىچە ئۇزۇن بىر تاتۇقى بار ئىدى. ئېڭىكى ئۇچلۇق ئىدى، ئەمما ناھايىتى كۈچلۈك كۆرۈنەتتى. دائىم كۈلۈپ تۇراتتى، ھەربىر كۈلكىسىدە بىر خىل ئەلەم بىلىنىپ تۇراتتى.

— مەمەت ئاۋاق، سەندە بىر خىسلەت بارەكى تۇرىدۇ، — دېدى تۇردى.

مەمەت ئاۋاقنىڭ بالىلارنىڭكىدەك تارتىنچاق يۈزى ۋىللىدە قىزىرىپ كەتتى ۋە يەرگە قارىۋالدى.

پەستە ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇچ قېتىم پۈشتەك چېلىندى. قۇلاق سېلىپ ئاڭلاشتى.

— ئەنە، خەۋەرچى كېلىۋاتىدۇ، — دەپ ۋارقىرىدى جاپپار.

بىردەمدىن كېيىن خەۋەرچى ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ يېتىپ كەلدى ـ دە، دېمىنى ئالمايلا:

— تۆۋەندە چاناكلى تۈزلەڭلىكىدىن ئاقيول تەرەپكە قاراپ بەشچە ئاتلىق كېلىۋاتىدۇ. ھەممىسىنىڭ ئۈستىبېشى ئېسىل ... باي ئادەملەردەك قىلىدۇ، — دېدى.

تۇردى تەييارلىنىۋاتقان ئادەملىرىگە قاراپ:

— تېزدىن ھازىرلىنىڭلار، ھەممە ئادەم كۆپرەك ئوق ئېلىۋالسۇن ! — دەپ بۇيرۇق چۈشۈردى ۋە، — تۇردى تەلۈە يەنە بىرنەچچە ئائىلىنى ۋەيران قىلىدۇ، — دەپ قوشۇپ قويدى. كېيىن مەمەتكە:

— قارا، مەمەت ئاۋاق ! — دېدى.

ئاق داغقا قاراپ ئوق ئاتتى، قىيالىقنى ئىس قاپلىدى ۋە تارقالدى.

— قانداق، مەمەت ئاۋاق؟ — دەپ ماختاندى تۇردى.

— دەل ئوتتۇرىسىغا تەگدى، — دېدى مەمەت.

— ھە، ئوتتۇرىسىغا، — دەپ كۈلۈمسىرىدى تۇردى.

تۇردى ئەتراپىغا قاراپ كۆزىنى قىسىپ قويۇپ:

— مەمەت ئاۋاق، بۇ سېنىڭ تۇنجى قېتىم ئوۋغا چىقىشىڭ، چىڭ تۇر ! — دېدى.

مەمەت جاۋاب بەرمىدى.

— تەييار بولدۇڭلارمۇ بۇرادەرلەر؟ — دېدى تۇردى.

— تەييار ! — دەپ جاۋاب بەردى باشقىلار.

زىچ ئۆسكەن توۋا دەرەخلىرى ئارىسىدىكى يولغا كەلگەندە چۈش بولغانىدى. يولنىڭ بىر چېتىگە ئەللىك قەدەمدە بىردىن مۆكۈنۈپ يېتىشتى، بىرى ئالدىغا بېرىپ كۆزەتچىلىك قىلىپ تۇردى.

بىرئازدىن كېيىن يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئورۇق، پۇتلىرى ئالمىشىپ كېلىۋاتقان بىر بوز ئېشەكنىڭ ئارقىسىدىن چار ساقىلى چاڭگىلىشىپ كەتكەن، ئۇزۇن بۇرۇتلىرى ئاغزىنى يېپىپ تۇرغان، بۇرۇتلىرىنىڭ ئۇچى تاماكا ئىسىدىن ساپسېرىق بولۇپ كەتكەن، سېرىقلىقى يىراقتىنلا كۆرۈنۈپ تۇرغان، كۆزلىرىنىڭ ئەتراپىنى قورۇق بېسىپ كەتكەن، يوغان پۇتلىرى توپىغا مىلەنگەن، ياماق تامبىلىنىڭ پۇچقاقلىرى ساڭگىلاپ تۇرغان بىرى كېلىۋاتاتتى، ئۇسسۇل ئويىنىغاندەك مېڭىپ ناخشا ئېيتاتتى. ئۇزىچە ھەر خىل ھەرىكەت قىلاتتى. ئۇلار كۈلۈمسىرەپ ناخشىنى تىڭشىدى.

قارىغاي سېغىزى ئاقىدۇ
قىز يىگىتكە باقىدۇ.
كۆكسۈڭدىكى ئەمچەكلەر
ئالما ھىدى چاچىدۇ.

ئامان، ئامان، قارا قىز،
چاچلىرىڭنى تارا، قىز.
بولۇپ باتۇر كۆزەتچى
قوغداي سېنى گۈزەل قىز.

— تەسلىم بول ! ئاتىمەن ! — دەپ ۋارقىرىدى تۇردى.
ناخشا توختىدى. ئۇ ئادەم تۇرغان يېرىدە قېتىپلا قالدى.
— تەسلىم بولاي، باتۇرۇم ! تەسلىم بولدۇم. نېمە بولدى؟
تۇردى تەلۈە ئورنىدىن سەكرەپ يولغا چۈشتى.
— كىيىملىرىڭنى يەش !
ھېلىقى ئادەم ھودۇقۇپ كەتتى.
— نېمىنى يېشىمەن، ئاغام؟
— ئۇستۈڭدىكىلەرنى ...
ئۇ ئادەم كۈلۈشكە باشلىدى ۋە:
— خۇدا ھەققى، چاقچاق قىلما، كىيىملىرىمنى نېمە قىلماقچىسەن؟ مېنى قويۇۋەت، يولۇمغا ماڭاي. بەك ھېرىپ كەتتىم، تاپانلىرىمنىڭ ئاغرىشىدىن يىقىلغۇدەك ھالغا كەلدىم. مېنى قويۇۋەت، چىرايلىق ئاغام ...
— سال دېدىمغۇ، سالمامسەن؟ — تۇردى تەلۈە قاپاقلىرىنى تۇردى.
بۇ ئادەم گۇمان بىلەن ئىككىلىنىپ، چاقچاقمىدۇ ياكى راستىمۇ دېگەندەك تۇردىنىڭ كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە خۇشامەت قىلىۋاتقان ئىتتەك كۈلۈمسىرەپ قارايتتى.
تۇردى قوپاللىق بىلەن:
— قېنى يەش، ساقلاتما ! — دېدى.
ئۇ ئادەم تېخىچە ئىشەنمەستىن كۈلۈمسىرەيتتى. تۇردى قاپاقلىرىنى تۇرۇپ پۈتىغا بىرنى تەپتى.
ئۇ ئادەم ئاغرىقتىن ۋارقىراپ كەتتى.
— سال دەيمەن ساڭا، سال ! — دېدى تۇردى.
ئۇ ئادەم يالۋۇرۇشقا باشلىدى:
— پاشا ئەپەندىم، ئاياغلىرىڭغا يىقىلاي، قوللىرىڭنى سۆيەي، بۇنىڭدىن باشقا كىيىمىم يوق، مەن ئانىدىن تۇغما، قېپىيالمىغاچ قالمەن ... — ئۇ ئادەم بىگىز بارمىقىنى ئاغزىغا تىقىپ شوراپ قايتا چىقاردى، — ئاھ، خۇدا، مانا مۇشۇنداق يالىڭاچ،

مۇشۇنداق ... باشقا ھېچ نەرسەم يوق، پاشا ئەپەندى. قوللىرىڭنى سۆيەي، پۈتلىرىڭنىمۇ ... كىيىملىرىمنى سالدۇرما ... سەن ناھايىتى چوڭ پاشا، ئەپەندى، بۇ جەندىلىرىمنى نېمىمۇ قىلاتتىڭ. پۈتلىرىڭنى، قوللىرىڭنى سۆيۈپ قويايى ...
— ھەي ئىتنىڭ كۇچۇكى، يەش دەۋاتىمەن ساڭا، نېمە پاشا ئەپەندى، پاشا ئەپەندى؟ !
بوۋاي توختىماستىن يالۋۇراتتى. كېيىن يىغلاشقا باشلىدى:
— مەن بەش ئايدىن بېرى مۇساپىر بولۇپ يۈردۇم، چۇقۇر ئوۋاغا بېرىپ ئىشلەپ كەلدىم ...
تۇردى ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ:
— دېمەك، پۇلۇڭ بار ئىكەن ـ دە؟ — دېدى.
بوۋاي بالىلاردەك بۇرنىنى تارتىپ يىغلاشقا باشلىدى.
— بەش ئاي غۇربەتتە ئۆتتۈم، چۇقۇر ئوۋانىڭ پاشىلىرى مېنى ئۆلتۈرۈپ قويايى دېدى ...
— دېمەك، پۇلۇم بار دېگىنە ! — دەپ تەكرارلىدى تۇردى.
— ئازراق بار. شۇ قېرىلىقىمغا قارىماستىن شاللىقتا ئىشلىدىم، پاتقاقلىقتا. چۇقۇر ئوۋادا ئۆلەي دېدىم، ئەمدى ئۆيۈمگە كېتىۋاتىمەن. ئۇنداق قىلما، ئەپەندىم، مېنى بالىچاقلىرىمنىڭ ئالدىغا قىپىيالمىغاچ ئەۋەتمە.
تۇردى تېخىمۇ غەزەپلەندى:
— شۇنداق بارساڭ بەك ياخشى، كىيىملىرىڭنى سال، ھەممىسىنى سال !
بوۋاي تولغىناتتى، تۇردى خەنجىرىنى چىقاردى. خەنجەر كۈن نۇرىدا ۋال ـ ۋۇل قىلىپ يالتىراپ كەتتى. خەنجەرنىڭ ئۇچىنى بوۋايغا تەگكۈزدى، بوۋاي سەكرەپ ۋارقىرىۋەتتى:
— مېنى ئۆلتۈرمىگىن، بالىچاقامنى كۆرۈۋالاي، كىيىملىرىمنى سېلىپ بېرەي، سېنىڭ بولسۇن.
مۆكۈنۈپ ياتقانلار كۈلۈشتى. پەقەت مەمەتلا ئاچچىقلىناتتى. يىرتقۇچ يولۋاسنىڭ كۆزلىرىدىكى ئۇچقۇن ئۇنىڭ كۆزلىرىدە

چاقنىدى. تۇردىدىن يىرگەندى.

بوۋاي ھودۇقۇش ۋە قورقۇش ئىچىدە قوللىرى قولاشماستىن چاپىنىنى، شالۋارىنى سېلىۋاتقاندا:

ــ ھە، ئەنە شۇنداق سال ! شۇنداق ... ئادەمنى نېمانچە خاپا قىلسەن، ھەي قېرى؟ ــ دېدى تۇردى.

بوۋاي قوللىرى تىترەپ تۇرۇپ كىيىملىرىنى سالدى، بىر تەرەپكە قويدى.

ــ ئىشتانىنىمۇ، كۆڭلەكنىمۇ سال، ــ دەپ ۋارقىرىدى تۇردى ۋە خەنجەرنىڭ ئۇچىنى ئۇنىڭغا تېخىمۇ پاتۇردى. بوۋاي ھەم تىترەيتتى، ھەم كۆڭلىكىنى سالاتتى.

ــ ياخشى ئاغام، پاشايىم، مېنى ئۆلتۈرمەڭ، ھەممىنى سېلىپ بېرەي.

كۆڭلىكىنى سېلىپ كىيىملىرىنىڭ ئۈستىگە قويدى، ئىچ كۆڭلىكى يوق ئىدى. ئەمدى تۇردىغا يالۋۇرغانداك قىلىپ بوينىنى ئېگىپ قارايتتى.

ــ قېنى، تېزرەك بول، كۆزلىرىمگە قارىما، ئىشتىنىڭنى سال !

بوۋاي ئىشتىنىنىمۇ مىڭ تەستە سالدى. تىترەشتىن ھېلىلا ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك تۇراتتى. قوللىرى بىلەن ئالدىنى توسۇپ يۇگۇرگەن بويى ئېشىكىنىڭ يېنىغا كەتتى. ئېشەك يولنىڭ چېتىدە ئوتلاۋاتاتتى. سول قولى بىلەن چۈلۈۋرنى تارتتى. ئۇنىڭ پاچاقلىرى ئىنچىكە تۈكلۈك ئىدى. بولجۇڭ گۆشلىرى سۆڭەكتەك قاتتىق، تېشىغا چىقىپ تۇراتتى. تارتىشىپ كەتكەن قورسىقى پۈرۈم ــ پۈرۈم، خۇددى پوستەكتەك ئىدى ... مەيدىسىدىكى تۈكلەر ئاقارغان، كىرلەشكەنىدى. مۈكچەيگەن مۇرىسى تۆۋەن ساڭگىلىغانىدى، پۈتۈن بەدىنى بۇرگە، پاشىلارنىڭ چېقىشىدىن قاپارغان، قىزىرىپ كەتكەن، بەدىنى خۇددى توقۇلغان بوردەك ئىدى. مەمەت ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بوۋاينى كۆرۈپ تېخىمۇ ئېچىندى.

بۇ چاغدا يولنىڭ نېرىقى بېشىدا تۇرغان نۆۋەتچى:

ــ كېلىۋاتىدۇ ! ــ دەپ يۇگۇرۈپ كەلدى.

ــ ئاتلىقلار كېلىۋاتىدۇ ! ــ دېدى تۇردى.

مۆكۈنۈپ ياتقانلار بىر قولى بىلەن ئالدىنى توسۇپ ئاران ــ ئاران كېتىۋاتقان، قەددى پۈكۈلگەن قېرىنى زاڭلىق قىلىپ كۈلۈشۈۋاتاتتى. بوۋاي بەش ــ ئون قەدەم مېڭىپ كېيىن ئارقىغا بۇرۇلدى ۋە كىيىملىرىگە ھەسرەت بىلەن قارىدى. يەنە ماڭدى، كېيىن توختاپ ئارقىغا قارىدى.

تۇردى بوۋايغا قاراپ ۋارقىرىدى:

ــ بۇياقتا كەل، نەرسىلىرىڭنى ئال، بىزنىڭ ئوۋلار كېلىۋاتىدۇ. جېنىڭنى قۇتۇلدۇر ...

تۇگۈلۈپ ــ تۇگەشكەندەك كۆرۈنگەن بوۋاي كۇتۇلمىگەن چاقماقلىق بىلەن يۇگۇرۇپ كېلىپ ئەسكى ــ تۇسكى، كىرلىشىپ قېتىپ كەتكەن كىيىملىرىنى قۇچاقلىدى. يەنە يۇگۇرگەنچە ئارقىغا قايتتى. ئېشىكنىڭ ئالدىدا تىنماي يۇگۇرۈيتتى.

مەمەتنىڭ چىرايى قارىداپ كەتتى، قوللىرى تىترەيتتى. قولىدىكى مىلتىقتا قانچىلىك ئوق بولسا، ئۇنىڭ بىرىنمۇ زايە قىلماي تۇردىنىڭ كاللىسىغا ئېتىشنى ئىستەيتتى. ئۇنى ئېتىپ تاشلاشتىن ئۆزىنى زورىغا تۇتۇۋالدى.

تۇردى بۇ قېتىم تېخىمۇ قاتتىق ئاۋازدا:

ــ تەسلىم بولۇڭلار ! ــ دەپ ۋارقىرىدى.

كېلىۋاتقان بەش ئاتلىقنىڭ بەشلىسى تەڭلا دېگۈدەك ئاتلىرىنى توختاتتى.

ــ بىر قەدەم چامدىساڭلار، قىمىر قىلساڭلار ئېتىپ تاشلايمەن، خۇدا ھەققى، ئېتىپ تاشلايمەن ! ــ دېدى تۇردى ۋە مۆكۈنۈپ تۇرغانلارغا ۋارقىرىدى، ــ مەن ئۇلارنىڭ قېشىغا بارىمەن، بىرەر ھەرىكەت قىلسىلا، ھەممىڭلار ھەر تەرەپتىن ئوق ئېتىڭلار !

ئۇ پايپاسلاپ، خۇددى ھېچ نەرسە بولمىغاندەك ئاتلىقلارنىڭ

يېنىغا باردى ۋە:

— ئاتتىن چۈشۈڭلار ! — دېدى.

ئاتلىقلار ئاۋاز چىقارماستىن ئاتلىرىدىن چۈشتى.

ئاتلارنىڭ ئېگەر ـ جابدۇقلىرى كۆمۈشتىن ئىدى. ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ئېسىل كىيىنگەنىدى. بۇلاردىن ئىككىسىنىڭ كىيىمى شەھەر كىيىمى ئىدى. بۇ بەش ئاتلىقنىڭ بىرى ئون يەتتە ياشلاردىكى بالا ئىدى.

تۇردى ئۆز ئادەملىرىگە ۋارقىرىدى:

— ئۇچ ئادەم كەلسۇن !

دەل شۇ چاغدا ئون يەتتە ياشلاردىكى بالا ۋارقىراپ يىغلاشقا باشلىدى:

— مېنى ئۆلتۈرمەڭلار، نېمىنى خالىساڭلار ئېلىڭلار، نېمە بولىدۇ، مېنى ئۆلتۈرمەڭلار.

— ھەي ئاسلان ! — دېدى تۇردى بالىغا قاراپ، — قىپيالىڭاچ — ئاندىن تۇغما بولسەن، ئۇنىڭدىن كېيىن يولۇڭغا ماڭ ! — دېدى.

بالا بىردىنلا خۇشال بولۇپ ۋارقىرىۋەتتى:

— مېنى ئۆلتۈرمەمسىلەر !؟

بالا كىيىملىرىنى تېز ـ تېز سېلىۋېتىپ:

— دېمەك، مېنى ئۆلتۈرمەيدىكەنسىلەر ـ دە؟ — دەپ مىننەتدارلىق بىلەن سورايتتى، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە كىيىملىرىنى — كۆڭلىكىنى، ئىچ كۆڭلىكىنى، ئىشتىنىنى، قىسقىسى، ھەممە نېمىسىنى سېلىۋەتتى، تۇردىنىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ: «ئال» دېدى.

باشقىلارمۇ ھېچ نەرسە دېمەستىن يېشىندى. پەقەت ئىشتانلىرىلا قالدى.

— ئىشتانلىرىڭلارنىمۇ سېلىڭلار، ئاغىلار. ئەڭ مۇھىمى، ماڭا ئىشتان كېرەك ! — دېدى تۇردى.

ئادەملەر يەنىلا ھېچ نەرسە دېمەستىن ئىشتانلىرىنى سېلىپ قوللىرى بىلەن ئالدىلىرىنى توسۇۋالدى ـ دە، يولغا چۈشتى.

قاراقچىلار ئۇلارنىڭ ئاتلىرىنى، كىيىملىرىنى ۋە ھەممە نېمىسىنى ئېلىپ توپتوغرا تاغقا قاراپ ماڭدى.

تاغقا چىقىپ كېتىۋېتىپ تۇردى مەمەتكە شۇنداق دېدى:

— تەلەيلىك ئىكەنسەن، ئاۋاق، بۇگۈن تەلىيىمىز ئوڭدىن كەلدى، ئۇلارنىڭ يانچۇقىدىن توپتوغرا بىر مىڭ بەش يۈز لىرا① پۇل چىقتى. ئاتلىرى، كىيىم ـ كېچەكلىرى، جابدۇقلىرى ... ھېلىقى بالىنىڭ كىيىملىرى ساڭا دەل كېلىدۇ، يېپىيېڭى ئىكەن. ئۇ كۇچۇكنىڭ قانداق چىرقىرىغىنىنى ئاڭلىدىڭمۇ؟ جېنى بەك تاتلىق ئىكەن ئۇنىڭ...

قاراڭغۇ قىيالىقتىكى پاناھلىقنىڭ تۇۋىگە يېتىپ كەلگەندە تۇردى ئاتتىن چۈشۈپلا بالىنىڭ كىيىملىرىنى مەمەتكە كىيگۈزدى ۋە قاراپ ـ قاراپ:

— ھەي مەمەت ئاۋاق ! — دېدى، — ئۇ كۇچۇكنىڭ كىيىملىرى ساڭا كارامەت ياراشتى ... خۇددى ئوقۇغۇچىلاردەك بولۇپ قالدىڭ ...

مەمەت يات كىيىملەر ئىچىدە يۇرىكى ئېزىلىپ، ئۆزىنى كىچىكلەپ كەتكەندەك ھېس قىلدى. بوغۇلۇپ كېتىۋاتقاندەك بولاتتى.

مەمەت نەگە بېرىشنى، نېمە قىلىشنى بىلەلمەيتتى، يولدا كېلىۋېتىپ كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغان، لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر دېيىشكە جۈرئەت قىلالمىغان سوئالنى ئوتتۇرىغا قويدى:

— ھەممە نەرسىسىنى ئالدۇق. ئېلىشنىغۇ ئالايلى، نېمە ئۈچۈن ئىشتانلىرىنىمۇ سالدۇرۇۋالمىز؟ بۇنى زادىلا چۈشەنمىدىم؟ ...

بۇنى دەپ بولۇپ يېنىكلەپ قالغاندەك بولدى. بىردەم بولسىمۇ ئۈستىدىكى باشقىلارنىڭ كىيىمىنى ئۇنتۇپ قالدى.

① لىرا — تۈركىيە پۇلى، 1000 قۇرۇشقا باراۋەر.

تۇردى مەمەتنىڭ بۇ سوئالىغا كۈلۈپ تۇرۇپ:

— داڭقىمىز مەملىكەتكە تارقالسۇن دەپ ئىشتانلىرىنى سالدۇرۇۋالمىز، — دېدى، — تۇردى تەلۈدىن باشقا قاراقچى ئىشتانىنى ئالمايدۇ، كىشىلەر بۇلارنىڭ تۇردى تەلۈە تەرىپىدىن بۇلانغانلىقىنى بىلىۋالسۇن!

11

يامغۇردىن كېيىنكى دەمىق ئىسسىق باشلانغاندى. چىلىق — چىلىق تەرلىتىدىغان ھۆل ئىسسىق ... ۋەلىنىڭ ھۆل كىيىملىرى تېنىگە يېپىشقان، قان ۋە لايغا مىلەنگەن جەستىنى ئابدى ئاغىنىڭ ھويلىسىدىكى بىر كىگىز ئۈستىگە ياتقۇزۇپ قويغاندى، يېشىل چۈننىلەر يالت — يۇلت ۋاژىلداپ مېيىتنىڭ ئۈستىدە غوڭۇلداپ يۇرەتتى. مېيىت بىر غېرىبلىق ۋە يالغۇزلۇق ئىچىدە ياتاتتى. سارغىيىپ كەتكەن قوللىرى ئېچىنىشلىق ھالدا ئىككى تەرەپكە تاشلىنىپ تۇراتتى.

ئوقنىڭ بىرى ئابدى ئاغىنىڭ سول مۇرىسىگە تەگكەنىدى. ئوق مۇرىسىنى تېشىپ كىرىپ تاغىقىنىڭ ئاستىدا توختاپ قالغانىدى. يەنە بىر ئوق سول پاچىقىغا تەگكەن، بىراق سوڭگەككە تەگمەستىن چىقىپ كەتكەنىدى. ئابدى ئاغىنىڭ يارىسىنى ئورمانلىقتىلا يېزا دوختۇرى تېڭىپ قويغانلىقتىن قان كۆپ چىقمىغانىدى. بىراق، تاغىقى ئاستىدىكى ئوق ... بەكمۇ ئاۋارە قىلماقتا ئىدى. بۇ ئوق ئۆپكىسىگە بېرىپ تاقالغانىدى.

ئابدى ئاغىنىڭ بىرى ئون تۆتتە، يەنە بىرى ئون ئالتىدە ئىككى ئوغلى بار ئىدى. ئوغۇللىرى، ئۇرۇق — تۇغقانلىرى، مالايلىرى، ئۇنىڭ بېشىغا توپلانغان، ئۇلار ئۇنىڭ ئاغزىدىن بىر ئېغىز سۆزنىڭ چىقىشىنى كۈتۈۋاتاتتى. ئۇ ئاستاغىنا ئېڭىراپ ئۆھ تارتاتتى. خوتۇنلىرىمۇ ئۇنىڭ بېشىدا ئولتۇرۇپ، ئون چىقارماستىن مىشىلداپ يىغلىشاتتى.

ئابدى ئاغا تۇيۇقسىزلا كۆزلىرىنى غەلىتە ئالايتىپ:

— جىيەنىم قانداق؟ ۋەلىيىم قانداق بولدى؟ — دەپ سورىدى.

ئايالىلار ھۆڭرەپ يىغلاش بىلەن جاۋاب بەردى.

— دېمەك ... — دەپ قويدى ئابدى ئاغا.

— بېشىڭ ئامان بولسۇن! — دەپ جاۋاب بەردى يېزىلىقلاردىن بىرى، — ئۆزۈڭ سالامەت بول، ئابدى ئاغىنىز!

ئابدى ئاغا كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ:

— ئۇ مەلئۇنچۇ!؟ — دەپ سورىدى.

ھەممىسى باشلىرىنى ئېگىپ ئارانلا:

— قاچۇرۇپ قويدۇق، — دېيىشتى.

ئابدى ئاغا كۆزلىرىنى غەزەپ بىلەن ئالايتىپ يەنە سورىدى:

— ھېلىقى قىز دېگەن بۇزۇقچۇ؟

— ئۇنى ئەكەلدۇق.

ئابدى ئاغا كۆزىنى يۇمدى، بېشىنى ياستۇققا قويدى، ئىڭراشقا باشلىدى. بىرھازادىن كېيىن كۆزلىرىنى ئېچىپ:

— قىزنى ئورمانسىلەر؟ — دەپ سورىدى.

— زادىلا ئازار بەرمىدۇق! — دېيىشتى.

— بەك ياخشى قىپسىلەر، تاك قىلىپ بىرنى چەكمىگەنسىلەر؟

— بىرنىمۇ چەكمىدۇق.

— بەكمۇ ياخشى قىپسىلەر.

ھەممىگە مەلۇم ئىدىكى، دېھقانلاردىن بىرەرى بىرەر گۇناھ ئۆتكۈزۈپ قويغاندا، ئابدى ئاغا ئۇنى ئورغۇزمىسا، دېمەك، ئۇنىڭغا ھەممە يامانلىقنى قىلاتتى. ئۇ ئادەم ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە قىلغان گۇناھىنىڭ جازاسىنى تارتاتتى. ئەگەر ئورغۇزىدىغانلا بولسا، بۇ ئىش ئونتۇلۇپ كېتەتتى. ئابدى ئاغىغا قارشى بىرەر گۇناھ قىلىپ قويغان دېھقان ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپلا ئولتۇراتتى، تاكى تاياق يەپ بولمىغۇچىلىك ئۇنىڭ

ئالدىدىن نېرى كەتمەيتتى.

ئۇ كۆزلىرىنى يەنە يۇمدى، يۈزى ساپسېرىق سارغايغان ۋە ئۇزىراپ قالغاندى. سەل تۇرۇپ كۆزلىرىنى ئاچقاندا چىرايىدا بىلىنەر ـ بىلىنمەس خۇشاللىق ئالامىتى كۆرۈندى.

ـــ مەن بىلەن بىللە ئورمانغا بارغانلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ يەردىمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ ئەلى توكۇر بىلەن رۇستەم يوق.

ـــ بېرىپ ئۇلارنىمۇ دەرھال تېپىپ كېلىڭلار، ـــ دەپ جىددىي بۇيرۇق قىلدى.

بىردەمدىن كېيىن ھويلىنىڭ ئىچى ئايالالرنىڭ يىغا ـ زارىغا تولدى. ۋەلىنىڭ دادىسى، ئانىسى، يېزىلىقلىرى كەلگەنىدى. ئانىسى ئوغلىنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى ئېتىپ، قان ۋە پاتقاق ئىچىدە ياتقان مېيىتنى سۆيەتتى. دادىسى بىر قولىدا پېشانىسىنى تۇتۇپ، خۇددى ئېسىدىن ئازغان كىشىدەك ئولتۇراتتى. ئانىسىنى مىڭ تەسەللىتە ئوغلىنىڭ جەسىتى ئۈستىدىن ئايرىپ ئەكېتىشتى. دادىسىمۇ ھوشسىز ھالەتتە بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئاستا ئورنىدىن تۇردى. بۇ ئېگىز، ئورۇق، سوزۇق، ماڭلىيى كەڭ ئادەم ئىدى. ئۈستىگە كەشتىلىك ياقىسىز كۆڭلەك، يوللۇق رەختتىن شالۋار كىيگەن، پۇتىغا تېرە چورۇق تارتقان، چورۇقىنىڭ تۈكلىرىمۇ چۈشمىگەنىدى. ئورنىدىن تۇرغاندىن كېيىن ئەترايىغا ھودۇقۇش بىلەن قاراپ، قوللىرىنى ساڭگىلىتىپ داڭ قېتىپ قالدى ... چىرايى قايغۇ ۋە تەرىپلىگىلى بولمايدىغان بىر خىل ئەلەم بىلەن تولغانىدى. ئوغلىنىڭ جەسىتىگە زادىلا قارىيالمايتتى، چىدىيالمايتتى.

ئۇ ئەنە شۇنداق تۇرغاندا، بىرى كېلىپ قولىدىن تۇتتى ۋە ئابدى ئاغىنىڭ ئالدىغا ئەكەلدى. ئابدى ئاغا ئۇنى كۆرۈش بىلەن:

ـــ تەقدىر ! ـــ دەپ بېشىنى ئەگدى.

ئۇ ئادەم بىر سەسكىنىپ:

ـــ تەقدىر ... تەقدىر ـــ بۇنى تەقدىر دېگىلى بولمايدۇ، ئابدى

ئاغا. بۇ تەقدىر ئەمەس، بىر مۇشۇككە، بىر ئىتقا، بىر قۇشقا، ئىشقىلىپ، بىر جانلىققا ھۇجۇم قىلساڭ بىرىنچى قېتىم قورقىدۇ، ئىككىنچى قېتىممۇ قورقىدۇ ... ئۈچىنچى قېتىم جېنىنى قولىغا ئېلىپ يولۇاسقا ئايلىنىدۇ ... ۋە سېنى پارە ـ پارە قىلىۋېتىدۇ. ئادەملەرگە ئۇنچىلىك قاتتىقلىق قىلماسلىق كېرەك ئىدى. قىزنى ئەپقېچىپتۇ ... قويۇپ بەرگەن بولساڭ بولاتتى ... خۇدايىم جاجىسىنى بېرەر ئىدى ـــ ... دېدى ـ دە، جىم بولۇپ قالدى. يەنىلا ئەسلىدىكى ھوشسىز ھالىتىگە چۈشۈپ قالدى. خۇددى بۇ ئۆيگە كىرگەندىن بېرى سۆزلىمىگەندەك، مىدىر قىلمىغاندەك، جايىدا تاشتەك قېتىپلا قالغاندى.

ئابدى ئاغا چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ:

ـــ ئۇنىڭ مۇشۇنداق قىلىشىنى بىلگەن بولسام ئىدىم ... بىلگەن بولسام ... قاراپ تۇر، ئۇلارنىڭ بېشىغا نېمە كويلارنى سالىمەن تېخى ! ئۇ مەلئۇنمۇ، ئۇ بۇزۇقمۇ پەرياد ئۇرۇپ ئۆزىگە مىڭ قېتىم ئۆلۈم تىلەيدۇ، مىڭ قېتىم ... ئىزدەپ تاپتۇرىمەن، مۇنداق بولۇشىنى بىلگەن بولسام ۋەلىنى بىللە ئاپىراتتىممۇ؟ سەن شۇنداق ئويلامسەن؟ بىر قارىغايغا باغلاپ، ئاستىدىن ئوت قويدۇرىمەن، نېمە قىلىپ بولسىمۇ ئۇلارنى قولغا چۈشۈرىمەن ...

يېنىدىكىلەردىن سورىدى:

ـــ قوغلاشقا چىقىپ كەتتىمۇ؟

ـــ ئاخشامدىن بېرى ...

ـــ ساقچىغا ئادەم ئەۋەتتىڭلارمۇ؟

ـــ ئاخشام ئەۋەتكەن.

ـــ ژاندارمىلار تېخى كەلمىدىمۇ؟

ـــ كەچقۇرۇن كېلىدۇ، ھۆكۈمەتكە خەۋەر قىپتۇ. سوتچى بىلەن دوختۇرنى كۈتۈۋاتقاندۇ؟ ! ...

ـــ دوختۇر كەلمىسە بولمايدۇ، ـــ دېدى ئابدى ئاغا، ـــ ئۇلار كېلىشتىن بۇرۇن ئورماندا مەن بىلەن بىللە بولغانلارنىڭ ھەممىسى جەم بولسۇن، بىرى كەم بولسا بولمايدۇ ...

— ئەلى توكۇر بىلەن رۇستەم سىرتتا تۇرىدۇ.
— دېمەك، ھەممىسى جەم بوپتۇ - دە؟
— ھەممىسى!
— ئۇنداق بولسا ھەممىسى قېشىمغا كەلسۇن، ئۆيدە باشقا ھېچكىم قالمىسۇن، ھېچقانداق كىشى ... — دېدى ئابدى ئاغا.
ئۆلگەن بالىنىڭ دادىسى ئەس - ھوشىنى يوقاتقان ھالدا ئورنىدىن تۇردى، ئاستا سىرتقا چىقىپ كەتتى. ئابدى ئاغىنىڭ چىرايىغا قاراپمۇ قويمىدى، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى چىقىپ كەتتى.
ئۇلارنىڭ ئورنىغا ئورماندا بىللە بولغانلار كىرىشتى. ئابدى ئاغىنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى. ھەممىسى تەشۋىشتە ئىدى. ئۇنىڭ «ئۇنداق دەپ گۇۋاھلىق بېرىڭلار! مۇنداق دەپ گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈڭلار» دەيدىغانلىقىنى بىلىشەتتى. ھۆكۈمەتنىڭ بىرەر ئىشى چىقىپ قالسىلا، ئۇلار ئۆزلۈكىدىن ھېچ نەرسە دېيەلمەيتتى. نېمە دېيىش كېرەك بولسا، ئابدى ئاغا ئۇلارنى چاقىرىپ كېلىپ بۇ سۆزلەرنى يادلىتاتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار ھۆكۈمەت ئادەملىرىنىڭ ئالدىغا چىقىپ شاتۇتىدەك ئۆگەتكەن گەپلەرنى تەكرارلىشاتتى. يادلىۋالغان سۆزلىرى تۈگەپ، باشقا بىرەر سوئال سورىلىپ قالغان تەقدىردە «بىلمەيمەن» دەپىشەتتى. نېمىنى سورىسا «بىلمەيمەن» دەپلا جاۋاب بېرىشەتتى. ئابدى ئاغا ھەممىسىنىڭ چىرايىغا قاراپ چىقتى. ھەممىسىنىڭ رەڭگى سارغىيىپ كەتكەنىدى. ئۇ بىرھازاغىچە يەرگە قاراپ ئۇن - تىنسىز تۇرۇپلا قالدى. بېشىنى كۆتۈرۈپ يەنىلا ئۇلارنىڭ كۆزىنى تېشىۋەتكۈدەك قىلىپ تىكىلدى. كالپۇكلىرى ئاستاغىنا مىدىرلىدى. ئۇنىنى ئارانلا چىقىرىپ:
— ماڭا قۇلاق سېلىڭلار، قېرىنداشلار! — دېدى، — ئالدى بىلەن قولۇڭلارنى كۆكسۈڭلەرگە قويۇڭلار ... قويدۇڭلارمۇ؟ ھە، ئەمدى ئويلاڭلار ... ھازىر مەن سىلەردىن سورايمەن: يۇنداڭلارنى ئېچىپ، ئىشىكىڭلاردا ياتقان ئىت سىلەرنى تالاپ، بالىچاقاڭلارنى

ئۆلتۈرۈۋەتسە، سىلەر قانداق قىلىسىلەر؟ بۇنىڭغا جاۋاب بېرىڭلار ... قولۇڭلار كۆكسۈڭلەردە بولسۇن! قورقۇپ كەتمەڭلار ...
ھەربىر كىشىگە ئۇزاققىچە تىكىلىپ قاراپ چىققاندىن كېيىن يەنە سورىدى:
— جاۋاب بېرىپ بېقىڭلار قېنى، سىلەر بولساڭلار قانداق قىلغان بولاتتىڭلار؟
بۇ قېتىم كۆزلىرىنى دەھشەت بىلەن چاقماق تېزلىكىدە يۇگۈرتۇپ چىقتى.
— سىلەر بولساڭلار قانداق قىلاتتىڭلار؟ سۆزلەڭلار.
— جاجىسىنى بەرگەن بولاتتۇق، — دېيىشتى مىرىلدىشىپ.
— قانداق قىلىپ؟ — دېدى ئابدى ئاغا كۆزلىرىنى ئالايتىپ.
— سېنىڭ دېگىنىڭدەك قىلاتتۇق، ئاغا، بۇنى ئۆزۈڭ بىلىسەن.
بۇنى ئاڭلىغان ئابدى ئاغا خۇددى ئۇلار مۇھىم نەرسىلەرنى سۆزلىگەندەك، ئۇلارنىڭ سۆزىنى تەستىقلىغان ھالدا:
— خوپ، قېرىنداشلار! مانا مېنىڭ بالامنى تالىدى، مېنى يارىلاندۇردى، ئىتىنىڭ بىرى قېچىپ كەتتى، چوقۇم تۇتۇلىدۇ، قۇتۇلۇپ كېتەلمەيدۇ. بۇ يەردە ئۇنىڭ گۇناھلىق ھەمراھى قالدى. ئەسلىدىمۇ بۇ ئەسكىلىكلەر شۇ قىزنىڭ كاساپىتىدىن بولغانىدى. ھەممە جىنايەت ئۇنىڭ ... ئۇ بالىنى شۇ قىز ئاتتى ... بۇنى كۆزىمىز بىلەن كۆردۇق، ۋەلىنى شۇ قىز ئاتتى. ھەر ئىككىسىنىڭ قولىدا تاپانچا بار ئىدى. بۇنى ھەممىڭلار كۆردۇڭلار، ئالدى بىلەن ئۇ مەلئۇن مېنى قارىغا ئېلىپ ئوق چىقاردى. كېيىن قىز ئۇ يىگىتنى چەنلەپ ئوق ئاتتى.
ئابدى ئاغا تاشقىرىغا قاراپ ۋارقىرىدى:
— بالىلىرىم، بىرىڭلار كىرىڭلار.
چوڭ ئوغلى كىرىپ كەلدى.
— ئۇ قورالنى ئېلىپ بەرگىن، بالام!
ئوغلى ئۆينىڭ تام ئىشكاپىدىن يېپىيېڭى بىر تاپانچىنى ئېلىپ

دادىسىغا بەردى. ئابدى ئاغا قولىدىكى تاپانچىنى يېنىدىكىلەرگە ئۇزارتتى:

ــ قايتا ـ قايتا ئوبدان قاراپ چىقىڭلار، قىزنىڭ قولىدىن تارتىۋالغان تاپانچا مۇشۇمۇ؟ ۋەلىنى ئاتقان تاپانچا مۇشۇمۇ؟ ئوبدان قاراڭلار ...

تاپانچا قولىدىن ـ قولىغا ئۆتتى، ئاخىر يەنە ئابدى ئاغىنىڭ قولىغا كەلدى.

ــ كۆردۈڭلارمۇ؟ ــ دېدى ئابدى ئاغا.

ــ كۆردۇق.

ــ بۇ تاپانچا ۋەلىنى ئاتقان قىزنىڭ قولىدىكى تاپانچا. قىز ۋەلىگە ئوق چىقاردى، ۋەلى يەرگە يىقىلىش بىلەن تەڭ تاپانچىمۇ قىزنىڭ قولىدىن يەرگە چۈشۈپ كەتتى. تاپانچىنى يەردىن ھاجى ئالدى. قىزنىمۇ ھاجى تۇتۇۋالدى، بۇنىمۇ ھەممىڭلار كۆرۈپ تۇردۇڭلار، شۇنداق ئەمەسمۇ، ھاجى؟

ھاجى پاكار، چېكىر كۆز، بۇرنى يوغان، ۋاقىتىدىن بۇرۇن قېرىپ كەتكەن، يىرتىق چاپانلىق، يۇز ـ كۆزىنى قاسماق بېسىپ كەتكەن، چاچ ـ ساقاللىرىغا تارغاق سېلىنمىغان، خۇددى توپىغا مىلىنىپ چىققاندەك بىر ئادەم ئىدى.

ــ شۇنداق بولدى، سادىغاڭ كېتىۋاي ئاغام، دەل شۇنداق بولدى. تاپانچا يەرگە چۈشۈش بىلەن، يەنە يەرگە چۈشۈش بىلەن، جېنىم ئاغام، مەن ئېلىۋالدىم ... قىز ئارقىغا بۇرۇلۇپ قاچقاندى، يەنى ئوغۇلنىڭ قولىنى تۇتۇپ ... ئوغۇل دېگىنىم ھېلىقى مەلئۇن مەمەت ئاۋاق بارغۇ، شۇنىڭ دەل ئۆزى. ئۇلار بىر ـ بىرىنىڭ قوللىرىنى تۇتۇشۇپ بىللە قېچىپ كېتىۋاتاتتى. بېرىپلا خەدىچەگە ئېسىلدىم، ماڭغۇزمىدىم. دەل شۇ چاغدا كۆز ئالدىمدىلا خەدىچە ۋەلىنى ئېتىۋەتتى ... ــ ھاجى بېشىنى لىڭشىتىپ كۆزىنىڭ يېشىنى ئېرىتقاندەك قىلدى.

ــ ئاھ، ۋەلى غوجام، ۋەلى غوجامغا يېتىدىغان ئادەم بارمىدۇ؟ يامانلار ئۇنىڭغا قەست قىلدى. باتۇرلارنىڭ باتۇرىنى ئۆلتۈرگەننى

كىم كۆرگەن؟ ! ئاھ، ۋەلى غوجام، بىر تىينىڭگە ئەرزىمەيدىغان خوتۇنىنىڭ ئوقىنى يەپ ئۆلگەن غوجام. بۇ كاپىرنىڭ قىزى كۆز ئالدىمدىلا ئوق چىقاردى ... شۇنداق بىر قارىغا ئالغانىدى، ئىتنىڭ قىزى ... بىر چەنلىدى ... نەدىن ئۆگەنگەندۇ بۇنى ...

ــ ئاڭلىدىڭلارغۇ، ھەممىڭلار مانا شۇنداق كۆرگەنىدىڭلار، راستىمۇ؟ زەكەريىە، سەنمۇ خۇددى شۇنداق كۆرگەنمىدىڭ؟ ــ دېدى ئابدى ئاغا.

ــ راست، خۇددى شۇنداق كۆرگەنىدىم، ــ دېدى زەكەريىە.

ــ ئەلى توكۇر، سەنچۇ؟

ئەلى توكۇر بايات‌ىن بېرى پارتلاپ كېتەي دەپ قالغانىدى.

ــ مەنمۇ؟ ــ دېدى ئۇ ــ ھېچ نەرسىنى كۆرمىدىم، ئاغا. ھېچقانداق نەرسىنى كۆرمىدىم، بىر ئىزنى قوغلاپ تاپقىنىم ئۈچۈن يېزىدىكىلەر يۈزۈمگە قارىماس بولدى، مەيلى مۇشۇ يېزىدىكىلەر بولسۇن، مەيلى ئۆزۈمنىڭ يېزىلىقلىرىم بولسۇن، يۈزۈمگە قارىمايدۇ، بالىلار چېغىدا ماڭا تەتۈر قارايدۇ، خوتۇنۇمۇ مەندىن يىرگىنىدىغان ۋە ماڭا گەپ قىلمايدىغان بولۇۋالدى. ھېچ نەرسىنى كۆرمىدىم، ئاغا. بۇنى ياخشى بىلىۋال، ئاغام ! مەمەتنىڭ سېنى ئاتقانلىقىنىمۇ كۆرمىدىم، ــ دېدى ـ دە ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىككە قاراپ ئىلدام ماڭدى. ئۇنىڭ پۇتۇن ۋۇجۇدى بىر ئىسيانغا ئايلانغان، ھەقىقىي ئىسيانكاردەك ماڭاتتى.

ئابدى ئاغا مۇنداق ھەرىكەتنى، مۇنداق ئىسيانىنى ھېچكىمدىن كۈتمىگەنىدى. تېرىككەنلىكىدىن سىراڭ بولاي دەپ قالدى. كالپۇكلىرى ساڭگىلاپ كەتتى، سەل ئۆزىگە كەلگەندىن كېيىن غەزەپلەندى، ئاچچىقىدىن بېشى پۇلاڭلاشقا باشلىدى. ئارقىسىدىن يۈگۈرىدىغاندەك ئۇنىڭغا قاراپ سوزۇلدى:

ــ ئەلى توكۇر ! ھەي ئەلى توكۇر ! ئەمدى بۇ يېزىدا تۇرغۇچى بولما ! كۈدە ـ كۆرپەڭنى يىغىشتۇرۇپ نەگە كەتسەڭ كەت ! يەنە بىر كۈن تۇرۇپ قالساڭ، ئادەم ئەۋەتىپ ئۆيۈڭنى بېشىڭغا يىقىتقۇزىمەن. ئۇقتۇڭمۇ ئەلى توكۇر؟ ! ــ دەپ ۋارقىراپ كەتتى

ۋە ئۆز ـ ئۆزىگە، ـــ نومۇسسىزلار، نان كورلار، يالاڭ تۆشلەر ... ـــ دېدى، كېيىن ئاۋازىنىڭ بارىچە ۋارقىرىدى:

ـــ ھەممىڭلار خۇددى ھاجىغا ئوخشاشلا كۆرگەنسىڭلارغۇ؟

ھەممە ئادەم بىر ئېغىزدىن:

ـــ شۇنداق، كۆردۇق ! ـــ دېيىشتى.

ـــ يەنە قولۇڭلارنى كۆكسۈڭلەرگە قويۇڭلار، ئەي يېزىلمىغۇرلىرىم، قېرىنداشلىرىم ... مېنى مۇشتۇمدەك ھېلىقى شۇمتەك ئۆلتۈرمەكچى بولسۇنۇ ... مەندەك بەش يېزىنىڭ ئاغىسىنى ... خوجايىنىنى ... بىر قىز ئۈچۈن ... مەن ئۆلگەن بولسام سىلەرنىڭ ھالىڭلار نېمە بولاتتى !؟ ... بۇنى ئويلاپ بېقىڭلارچۇ قېنى ! مېنى يوق دەپ پەرەز قىلىپ كۆرۈڭلارچۇ قېنى ! بىر قىز ماڭا كېلىن بولىدىغان چاغدا بىر يالاڭ تۆش بىلەن قېچىپ كەتسۇن، بۇ قايسى كىتابتا يېزىلغان؟ ۋىجدانىڭلارغا مۇراجىئەت قىلىڭلار ... ۋىجدان ئارىلاشمايدىغان ئىش بولمايدۇ، ئۇ ئىشتىن ياخشىلىق چىقمايدۇ ... بولۇپمۇ ۋىجدان ...

ـــ ئاغىنىز ئۈچۈن قولىمىزنى قويدۇق مانا ! ـــ دېدى باشقىلار.

ئاغا ماختىغاندەك قىلىپ:

ـــ ياشاپ كەت، مۇسا ! ـــ دېدى.

ـــ ئاغىنىز ئۈچۈن ئەمەسمۇ؟ بولدى، ھەممىنىز قولىمىزنى كۆكسىمىزگە قويدۇق، بولدى، ـــ دېدى قادىر كېكەچ.

ـــ رەھمەت سىلەرگە، ـــ دېدى ئاغا، ـــ بۇ يىل سىلەردىن ھوسۇلىنىڭ پەقەت تۆتتىن بىرىنى ئالىمەن. قېنى، چارۋا ماللارنىمۇ سىلەرگە بېغىشلىدىم، قولۇڭلاردىكى ماللار سىلەرنىڭ بولىدۇ. خوپ، مېڭىڭلار، قولۇڭلارنى كۆكسۈڭلەرگە قويۇپ تۇرۇپ ھۆكۈمەتكە نېمە دەيدىغىنىڭلارنى ئويلاپ كۆرۈڭلار ...

ئۇلار ئاغىنىڭ ئالدىدىن خۇشال ـ خۇرام، كۈلۈپ چىقىشتى. ھوسۇلىنىڭ تۆتتىن ئۈچى ! ماللارمۇ ! ۋاي ئاناڭنى ! دېيىشىپ

ھويلىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا ـــ ئەللىك مېتىر نېرىدىكى بىر يەرگە يىغىلىشتى، دېمەكچى بولغان سۆزلىرىنى يادلىشاتتى:

ـــ ھاجى ئەپەندى ... مانا بۇ ھاجى ئەپەندى بېرىپلا تاپانچىنى يەردىن ئالدى. قىز ئوغۇلنىڭ قولىنى تۇتۇپ قاچقانىدى، قىز ئوغۇلنىڭ قولىدىن بوشاپ چىقتى ... باردۇق ـ دە، تۇتۇۋالدۇق ...

ھاجى ئۇلارنىڭ سۆزىنى توختىتىپ:

ـــ بۇ يېرى قالىلاشمىدى، ـــ دېدى. ـــ مۇنداق دېيىش كېرەك: «ھاجى، يەنى مەن باردىم، ئۇلار قول تۇتۇشۇپ قاچقانىدى، مەن بېرىپلا خەدىچەگە ئېسىلدىم، مەن، يەنى ھاجى ئېسىلغاندا دەيسىلەر، ئوغۇل بالا، يەنى مەمەت ئاۋاق قىزنى تاشلاپ قاچتى ... ھاجى بېرىپلا قىزغا ئېسىلدى. ھاجى قىزغا ئېسىلىشى بىلەنلا ئوغۇل، يەنى مەمەت ئاۋاق قىزنى تاشلاپ قاچتى ... قىز تاپانچىنى بەتلىدى ... نەلەردە ئۆگىنىۋالدىكىن بۇ ئىتنىڭ قىزى؟ ۋەلىنى چەنلەپ تۇرۇپ ئۇچ پاي ئوق چىقاردى. ئۇچىلىسى دەل تەگدى ! ۋاي ئىتنىڭ قىزى، ئۇچىلىسى ! ... شۇنىڭدىن كېيىن ۋەلى يەرگە جانسىز يىقىلدى. قىزنىڭمۇ قولىدىكى تاپانچا يەرگە چۈشتى، ھاجى قېشىغا باردى. مانا بۇ ھاجى بېرىپ تاپانچىنى يەردىن ئالدى ...»

ـــ تۇغرا ! دەل شۇنداق بولدى، ـــ دېدى ھاجى، ـــ ئۇلار كېلىشتىن بۇرۇن بىز ياخشىلاپ يادلىۋالساق بولىدۇ.

چۈشتىن كېيىن ئالدىدا ئىككى نەپەر قورالىلىق ژاندارما، ئارقىسىدا دوختۇر بىلەن تەپتىش، ژاندارما چاۋۇش ① كېلىپ ئابدى ئاغىنىڭ ئۆيىگە چۈشتى. ھويلىدىكى مېيىتنىڭ ئۈستىگە بىر گۈللۈك يوتقان يېپىلغانىدى، مېيىتنىڭ ساپسېرىق قولى يوتقانىنىڭ چېتىدىن چىقىپ تۇراتتى.

دوختۇر ياش، كۆك كۆز، قىزلارغا ئوخشايدىغان بىر ئادەم ئىدى. ئاتتىن چۈشۈپ مېيىتقا يېرگىنىپ قاراپ چىقتى ۋە

① چاۋۇش ـــ بەنجاڭ دەرىجىلىك ئەمەلدار.

يوتقاننى هىم يېپىپ قويدى.

— كۆمسەڭلار بولمدۇ، — دېدى دوختۇر.

ئۇلار قاپاقلىرى سۇرلۇك قىياپەتتە ئىچكىرى كىرىپ كەتكەن ئاغىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى. بەكمۇ ھېرىپ كېتىشكەنىدى. بۇلارنىڭ ئۇچىلىسى ئابدى ئاغىنى شەھەردىكى چېغىدىلا تونۇيتتى. چاۋۇش ئابدى ئاغىنىڭ يېقىن دوستى ئىدى. بۇ ۋەقەدىن قايغۇرغانلىقىنى پۇرسەت تاپسىلا ئەسكەرتىپ تۇردى:

— سەن زادىلا قايغۇرما، ئاغا ! قاتىلنى خۇددى ئۆزۈم قويۇپ قويغاندەك تېپىپ كېلىمەن. جاجىسىنى يېدۇ، زادىلا بىئارام بولما ! ... ئىزدەش ئۇچۇن تۆت ژاندارمىنى ئەۋەتتىم.

چاۋۇش ماشىنكىنىمۇ ئالغاچ كەلگەنىدى. قېپىدىن چىقىرىپ تاختاينىڭ ئۈستىگە قويدى. بىر ژاندارمىنى ئەۋەتتى، خەدىچەنى ئەكەلدى. قىزنى سوراق قىلدى. قىز ۋەقەنى باشتىن ـ ئاخىر سۆزلەپ بەردى. دېگەنلىرى ماشىنكىدا بېسىلدى. ئاندىن كېيىن ۋەقەنىڭ گۇۋاھچىلىرى ئۆز ئىپادىلىرىنى بىلدۇرۇشتى. ئالدى بىلەن ھاجى گۇۋاھلىق بەردى. ۋەقەنى باشتىن ـ ئاخىر سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىنلا:

— مەمەت ئابدى ئاغىنا ئوق ئاتقان چاغدا بىردىنلا خەدىچەگە كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. بۇ قىزنىڭ قولىدا تاپانچا، ۋەلىنى چەنلەپ شۇنداق بىر ئاتتىكى، ۋەلى: «ۋاي ئانام ! ئۆلدۈم ! ...» دەپ يەرگە دۈم چۈشۈش بىلەن خەدىچە قېتىپلا قالدى ... تاپانچىمۇ قولىدىن چۈشۈپ كەتتى ... مەن بېرىپ تاپانچىنى پاتقاقنىڭ ئىچىدىن ئالدىم. مەمەت قىزنى، يەنى خەدىچەنى قولىدىن تۇتۇپ قاچقانىدى، بېرىپلا ئۇلارغا ئېتىلدىم ـ دە، ئىككىسىنىلا تۇتۇۋالدىم ... مەمەت قېچىپ كەتتى، مەن قىزغا ئېسىلىپلىۋالدىم، زادىلا قويۇپ بەرمىدىم، مانا شۇنداق، قويۇپ بەرمىدىم، قويۇپ بېرەمتىم ! ...

خەدىچە ھاجىنىڭ بۇنداق گۇۋاھچىلىقىغا ھەيرانلا قالدى. ھاجى نېمە قىلماقچى، بۇنى زادىلا بىلەلمىدى.

— بۇ ئادەم ۋەلىنى سېتىنىڭ ئۆلتۈرگەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. بۇنىڭغا نېمە دەيسەن خەدىچە؟ — دەپ سورىدى تەپتىش.

— ياق ! — دېدى خەدىچە، — مەن قانداق قىلىپ يوغان بىر ئادەمنى ئۆلتۈرەلەيمەن؟ ۋەقە ھېچقاچان ھاجىنىڭ دېگىنىدەك ئەمەس. نېمە ئۈچۈن ئۇلار مۇشۇنداق دەيدۇ، ۋاي خۇدايىم توۋا !

ئۇنىڭدىن كېيىن زەكەريە گۇۋاھلىقتىن ئۆتتى. ئۇمۇ خۇددى ھاجىدەكلا سۆزلىدى. بىر سۆزنى كەم قويمىدى، بىر سۆزنىمۇ قوشمىدى. گۇۋاھچىلارنىڭ ھەممىسى بىر خىل سۆزلىگەندىن كېيىن خەدىچە ئۆزىگە قارشى بىر سۇيىقەست قىلىنىۋاتقانلىقىنى سەزدى، قورقىنىدىن يۇرىكى سېلىپ كەتتى، كۆزىدىن تارامىلاپ ياش تۆكۈلدى.

تەپتىش گۇۋاھچىلارغا تاپانچىنى كۆرسىتىپ:

— خەدىچەنىڭ قولىدىكى تاپانچا مۇشۇمىدى؟ — دەپ سورىدى.

— ھەئە، مۇشۇ تاپانچا ئىدى، — دەپ جاۋاب بېرىشتى.

ئۇلار شۇ كېچىسى ئابدى ئاغىنىڭ ئۆيىدە قونۇپ قېلىشتى. ئاستىلىرىغا قاتمۇقات كۆرپىلەر سېلىندى، ھۆرمىتىگە قوزىلار سويۇلدى، تونۇر كاۋاپلىرى قىلىندى. تەپتىش ھەر قېتىم تاغلىق يېزىلارغا كەلگىنىدە تونۇر كاۋىپى قىلدۇرۇپ يەيتتى. گۆشنى ئەڭ لەززەتلىك پىشۇرۇشنىڭ ئۇسۇلى مۇشۇ ئىدى.

شۇ كېچە خەدىچەنىمۇ ياندىكى بىر ئۆيگە سولاپ قويدى. ھېچ نەرسىنى چۈشىنەلمىگەن خەدىچە بېشىنى تىزلىرىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ تاڭ ئاتقۇچە ئىچىدە يىغلاپ چىقتى. تاڭ ئېتىش بىلەن ئىككى ژاندارما خەدىچەنى سولاپ قويغان ئۆيدىن ئاچىقىپ ئالدىغا سېلىپ مېڭىشتى. خەدىچە تۇرمىگە ئېلىپ كېتىلىۋاتاتتى. ئۇ ئەس ـ ھوشىنى يوقاتقانىدى. نېمە بولۇشىنى، نېمە قىلارىنى بىلەلمەيتتى. ماڭغاندا پۇتلىرى ئالمىشىپ كېتەتتى. بۇ ئۇنىڭ ئۆز يېزىسىدىن ئىككىنچى قېتىم چىقىشى ئىدى. بىرىنچى قېتىمدا يېنىدا يۆلەنچۇكى، سۆيگىنى بار ئىدى، ئۇ چاغدا ئەگە

بەرىشنى، نېمە قىلىشنى بىلەتتى، مېھرى ئىسسىق ئېتىز، بىر ماكاننىڭ شېرىن خىيالى كەينىدىن كېتىۋاتاتتى. ھازىر بولسا يۇرىكىدە بىر خىل قورقۇش ۋە ئۇمىدسىزلىك بار ئىدى. بۇ ئادەملەرنىڭ ئۇنى نېمە قىلىشنى ئويلايتتى. يېزىدىن ئايرىلغاندا ھەتتا ئاپىسىمۇ خوشلاشقىلى چىقمىدى ... دوستلىرىمۇ ئۇزاتمىدى. بۇ ئۇنىڭ كۆڭلىگە قاتتىق كەلدى. بۇ ئىش ئۇنى تۆگەشتۇرۇۋەتتى. ئۆزىنى يات ئادەملەر ھەيدەپ كېتىۋاتاتتى. تۇرۇپلا ھېچ نەرسىنى ھېس قىلالمايتتى، ئويلىيالمايتتى ۋە كۆرەلمەيتتى. بەزىدە ھوشىنى يىغىپ ئىككى تەرىپىدە كېتىۋاتقان ژاندارمىلارغا قاراپ قورقاتتى. خەدىچە ئۇچۇن كەلگۈسى قاراڭغۇ ئىدى، ماڭغانسېرى تېخىمۇ قاراڭغۇلۇققا كىرىپ كېتىۋاتقاندەك ... كۆز ئالدىدا كارامەت چوڭ بىر ھۆكۈمەت ... ژاندارمىلار ... ئالدىدا كېتىۋاتقان ئىككى ھۆكۈمەت ئادەمى ...

ئەتىسى شەھەرگە كەلگەندە خەدىچە ھالىدىن كەتكەندى. چارچاشتىن سۆرىلىپ ماڭاتتى. بازار كۆڭلىگە سەل - پەل ئارام بولدى. يۇرىكىمۇ ئاز - تولا ئىزىغا چۈشتى، قورقۇنچى ئازايدى. مەمەتنى ئەسلىدى. مەمەت دائىم سېرىق رەڭلىك ئۇچقۇنىنى تەسۋىرلەپ بېرەتتى. ئاپىلىسىنلارنى، ئاپىاق شېغىل تاشلارنى، ئېقىن سۇلارنى، كاۋاپ پۇراقلىرىنى ... بىر ئۆيىنىڭ ئۈستىدە قارلىغاچ ئۇۋىسىدەك كىچىككىنە كەپە بار، دېگەنىدى. شۇ ئۆي نەدىكىنە؟ بىر ئۆيىنىڭ ئەينەكلىرىگە كۈن چۈشۈپ قىزارتىۋەتكەنىدى. پەنجىرىگە قىزىل پەردە تارتقانىدى. بىردىنلا بېشى قېيىپ كەتتى. مەمەت ئۆز ئەينى كۆز ئالدىغا كەلدى. مەمەت ھازىر نەدىدۇ؟ ئەگەر مەمەتنى تۇتۇۋالسا چوقۇم ئېتىۋېتىدۇ، بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى مەن ئۈچۈن قىلدى، بېچارە ...

ژاندارما ئىدارىسىنىڭ ئاستىدىكى تۇرمە سېمونت ئىدى. ئوشۇقچە سۇ توشقۇزۇلغانىدى. نېمە ئۈچۈن سۇ توشقۇزۇلغانلىقىنى، نېمە ئۈچۈن مۇشۇنداق قىلغانلىقىنى

بىلگىلى بولمايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە سېسىق پۇراق چىقىپ تۇراتتى ۋە قاراڭغۇ ئىدى، ئالقاندەكلا پەنجىرىسى بار ئىدى. ئۇمۇ چىڭ يېپىقلىق تۇراتتى. خەدىچەنى مۇشۇ يەرگە ئېتىرىپ كىرگۈزدى. بىر كېچىنى شۇ يەردە ئۆتكۈزدى، كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىدى. ئۇخلىغۇدەكمۇ يەر يوق ئىدى. ئەگەر كۆڭلى خاتىرجەم بولغان بولسىدى، ئۆرە تۇرۇپ ئۇخلىغان بولاتتى. شۇنچە چوڭ تۇرمە، دەريادەك قاراڭغۇلۇق ئۇنى يۇتۇپ كېتىۋاتقاندەك بىلىندى. ئىشكىنىڭ ئېچىلىشىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتەتتى. ئىشىك ئېچىلسىلا قوتۇلۇپ كېتىدىغاندەك قىلاتتى. تاڭ ئاتقانلىقىنى پەرەز قىلدى. ھېچقانداق يەردىن، ئىشكىنىڭ يوچۇقىدىنمۇ يورۇق چۈشمەيتتى، شۇنداق بولسىمۇ يەنىلا تاڭ ئاتقانلىقىنى پەرەز قىلدى.

بىردىنلا ئىشىك ئېچىلدى. ئوقەتەك كىرگەن يورۇقلۇقنىڭ ئۇرۇلۇشى بىلەن ئېسىنى يوقىتىپ قويدى. ئارىدىن خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئاستا - ئاستا ئۆزىگە كەلدى. بۇ چاغدا بىر ژاندارما ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ سىرتقا سۆرىدى.

سىرتتا بىرمۇنچە ئادەم توپلىشىپ تۇراتتى. خەدىچە سىرتقا چىقىشى بىلەن ھەممىسى ئۇنىڭغا بۇرۇلدى. «مانا، لايىقىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن قىز» دېگەن سۆزلەرنى ئاڭلىدى. دېمەك، شۇنچە كۆپ ئادەم ئۆزىنى كۆرۈش ئۈچۈن توپلانغانىكەن - دە. كۆپچىلىككە بىر قېتىممۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىمىدى. شۇ پېتى ئادەملەرنىڭ ئارىسىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ئىككى يېنىدىكى ژاندارما ئۇنىڭغا قورقۇش ئەمەس، بەلكى مەدەت بەرگەندەك بولدى.

ئۇنى بىر سوراقچىنىڭ ئالدىغا كەلتۈرۈشتى. سوراقچى بېشىدىن نۇرغۇن سىناق ۋە ئىش ئۆتكەن، بويىنى پۇرلىشىپ كەتكەن شاپ بۇرۇت قېرى بىر ئادەم ئىدى. قىزنىڭ تەرجىمھالىنى سوراپ بىلگەندىن كېيىن سوراق قىلدى:

— مۇستافانىڭ ئوغلى ۋەلىنى ئۆلتۈرگەنلىكىڭ راستمۇ؟

خەدىچە مۆڭلەردەك ساددىلا جاۋاب بەردى:

— خۇدا ھەققى، ۋەلىنى ئۆلتۈرمىدىم، مەن ئادەم ئۆلتۈرەلەيمەنمۇ؟ قولۇمغا تاپانچا ئېلىشتىنمۇ قورقمەن.

سوراقچى يېزىلىقلارنى، يېزا ئىاللىرىنى ئوبدان بىلەتتى، شۇنچە يىلدىن بېرى نەچچە مىڭنى سوراق قىلغانىدى. خەدىچەنىڭ گۇناھسىز ئىكەنلىكىنى دەرھال سەزدى. لېكىن، ئۇنى سولاپ قويۇشقا مەجبۇر بولدى، چۇنكى گۇۋاھچىلار كۆچلۈك ئىدى.

ئايالار كامېرى تۇرمىگە كېيىن قوشۇلغان ياندىكى بىر ئۆيدە ئىدى. سۇۋاقلىرى تۆكۈلۈپ تۇراتتى ... تاملىرى قان داغلىرى بىلەن بويالغان، ھازىرغىچە بۇ تاملاردا يۇزلەپ، مىڭلاپ ھاشارات ئۆلتۈرۈلگەن، بۇ، شۇلاردىن قالغان داغلار ئىدى. تام ـ تورۇسلار، پەنجىرىلەر، تاختايلار چىرىپ كەتكەن.

ھەممە يەر زەي ۋە سۇيدۇك پۇرايتتى. ئىشكىنىڭ ئارقىسىدا بىر قاچا تۇراتتى. گۇندىپاي ئۇ قاچىنى كۆرسىتىپ، كېچىسى قىسىلسا، بۇ قاچىنى ئىشلىتىشكە بولىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى.

خەدىچە گۇندىپاي ئەكىرىپ بەرگەن ناندىن بىر پارچىنى خالىماستىن ئاغزىغا سالدى، چاينىاپ ـ چاينىاپ يۇتالمىدى، تۆكۈرۈۋەتتى.

ئەتىسىمۇ، ئۆگۈنىمۇ ھېچ نەرسە يېمىدى. ئۇ ياشاۋاتقان بۇ دۇنيا ئەڭ يامان زۇلۇم دۇنياسى ئىدى. بۇنىڭغا ئۇ زادىلا كۆنەلمەيتتى. ئۇچىنچى كۈنى ئانىسى كىرىپ كەلدى. ئانىسىنىڭ كۆزلىرى يىغىدىن قىزىرىپ كەتكەنىدى، ئۇ تۇرمە پەنجىرىسىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ:

— قىزىم، چىرايلىق قىزىم ! سېنىڭ بېشىڭغا كەلگەن بۇ نېمە كۈندۇ؟ كىشىنىڭ بالىسىنى نېمىشقا ئۆلتۈردۈڭ؟ — دېدى.

قىز بىرىنچى قېتىم رەت قىلىپ، غەزەپ بىلەن:

— مەن قانداق قىلىپ كىشىنىڭ بالىسىنى ئۆلتۈرەي !؟ مەن قولۇمغا قورال ئېلىپ كۆرگەنمىدىم؟ بۇنى سەن بىلمەمسەن !؟ — دەپ ۋارقىرىدى.

ئايال بۇ سۆزلەردىن كېيىن يۇمشىدى، قىزىنىڭ بۇ ئىشلارنى

قىلالماسلىقىنى ئويلاپ كۆرمىگەنىدى.

— مەن نەدىن بىلەي، جېنىم قىزىم، ھەممە ئادەم ۋەلىنى ئاتقان خەدىچە دەپ يۈرىدۇ، مەن نەدىن بىلەي، چىرايلىق قىزىم ! ئەرز يازىدىغان ئادەمنىڭ يېنىغا بېرىپ بىر ئەرز يازدۇرىمەن. قىزىم قورالدىن قورقىدۇ، دەيمەن. ئابدى ئاغا ماڭا ئەرز قىلىپ يۈرمىسۇن دەپ كىشى ئەۋەتىپتۇ. ئۇنىڭغا ئۇقتۇرماستىن بىر ئەرز يازدۇرىمەن، جېنىم قىزىم، مېنى ئۆلتۈرۈۋەتسىمۇ ئەرز قىلىمەن. ئۇنداق بولسا جېنىم قىزىم، سېنىڭ گۇناھىڭ يوق، ئۇ كاپىر مەمەت ئاۋاق كىشىنىڭ بالىسىنى ئېتىپ تاشلاپ، ساڭا ئارتىپ قويغان ئوخشايدۇ. ئۇ كاپىر مەمەت ئاۋاق ئۆيىمىزنى خاراب قىلدى ... سېنىڭ ئۇچۇن ياخشىلاپ بىر ئەرز يازدۇرىمەن، جېنىم قىزىم. بېرىپ ئەرز يازغۇچىغا يىغلايمەن. خەير، قىزىم، مەن كېتەي !... — يېزىدىن يېمەكلىك بىلەن تولدۇرۇپ كەلگەن تۇگۇننى پەنجىرىدىن ئۇزىتىپ بەردى.

— ئەرز يازغۇچىغا بېرىپ ھەممىنى يازدۇرىمەن. ئەرزنى ھۆكۈمەت ئوقۇيدىغانلا بولسا، سېنىڭ گۇناھسىزلىقىڭنى بىلىدۇ ... ھۆكۈمەتمۇ ئادەمغۇ ... ئۇنىڭدىمۇ مېھىر ـ شەپقەت باردۇ؟ گۇناھسىز تۇرساڭ نېمە ئۇچۇن سېنى بۇ يەرگە سولايدۇ؟

ئانىسىنىڭ كېلىشى ئۇنىڭ كۆڭلىنى بىرئاز ئاچقانىدى. خەدىچە تۇنجى قېتىم پەنجىرىدىن مۇنۇلارنى ئوچۇق كۆردى: يېڭى سېلىنغان بىر ئۆينىڭ فارفۇر، پاك ـ پاكىز، قىپقىزىل كاھىشلىرى، ئۇنىڭ ئارقىسىدا مەسچىتنىڭ گۈمبىزى، ئىنچىكە، تۇپتۇز سۇتتەك ئاق مۇنارى، نېرىقى تەرەپتە — تامنىڭ تۇۋىدە قويۇق يوپۇرماقلىق ئەنجۇر دەرىخى، ئۇنىڭ نېرىسىدا توپا ـ چاڭلىق چوڭ ھويلا، ھويلىدا ئۇ يەر ـ بۇ يەرگە كېتىۋاتقان ئادەملەر كۆرۈنۈپ تۇراتتى ... مەمەت بۇلارنىڭ ھەممىسىنى دېگەنۇ، لېكىن قىزىل كاھىشنىڭ گۈزەللىكىنى، پارقىراقلىقىنى دېمىگەنىدى.

گۇندىپاي كېلىپ ئىشكىنى ئاچتى. ئۇ ئاچچىقى يامان ئادەم

ئىدى، قوپاللىق بىلەن:

— تاشقىرىغا چىقىپ ھاۋا يەپ كىرسەك بولىدۇ ! — دېدى.

چۈشلۈكى، كەچلىكى ئىشىكنى ئېچىپ ئۇنى سىرتقا چىقىراتتى. ھازىرغىچە سىرتقا چىقىشنىڭ قەدىرگە يەتمىگەنىدى. مانا ھازىر يېڭىدىن دۇنياغا كەلگەندەك خۇشاللىق ھېس قىلدى.

تۇرمىنىڭ چوڭ دەرۋازىسى بىلەن كامېرنىڭ يانداقى پەنجىرىسى ئۇدۇلمۇئۇدۇل ئىدى. بىر - ئىككى مەھبۇس ئۇنىڭ خېلى ئېچىلىپ قالغانلىقىنى، دۇنياغا ئانچە - مۇنچە قىزىقىپ قالغانلىقىنى كۆرۈش بىلەن ئۇنىڭغا ۋارقىرىدى:

— ھەي سىڭلىم، غەم قىلما ! ئادەمنىڭ بېشىغا نېمە ئىشلار كەلمەيدۇ. ئۇ كاپىرنىڭ ئەدىپىنى ياخشى بېرىپسەن. ياشا سىڭىل، ياشىسۇن ئىشق - مۇھەببەت !

خەدىچە جاۋاب بەرمىدى، ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى. مەمەتنى ئويلاشقا باشلىدى ...

ئانىسى ئەرز يازغۇچى ھاراقكەش پەخرىنىڭ قېشىغا باردى. پەخرى دەلدۇش خېلى يىللار بۇرۇن سوت كاتىپى بولۇپ، پارا يېگەنلىكى ئۈچۈن قوغلانغانىدى، شۇ كۈندىن باشلاپ ئەرز يېزىپ بېرىپ كۈن كەچۈرەتتى. ئۇنىڭ ھازىرقى كىرىمى كاتىپلىق قىلغان كىرىمىدىن نەچچە ھەسسە كۆپ ئىدى. «ئادۋوكاتتىنمۇ ئۇستۇن» دەپ داڭ چىقارغانىدى. كېچە - كۈندۈز دېگۈدەك مەست يۈرەتتى. ئەرزنىمۇ مەست ھالدا يازاتتى.

پەخرى دەلدۇش بېشىنى ماشىنكا قويغان مەينەت ئۇستەلگە قويۇپ ئۇخلاۋاتاتتى. ئۇنىڭدىن ھاراق پۇراپ تۇراتتى. ئۇ ئاياغ تاۋۇشىنى ئاڭلاپ بېشىنى كۆتۈردى. بۇ خىلدىكى ئاياغ تاۋۇشى، ئەرز يازدۇرغۇچىنىڭ ئاياغ تاۋۇشى ئىدى. پەخرى شۇنچە يىلدىن بېرى بۇ ئىش بىلەن شۇغۇللانغانلىقى ئۈچۈن ئەرز يازدۇرغۇچىلارنى ئاياغ تاۋۇشىدىن تونۇيتتى. يېزىق ئۇستىلى بىر قاسساپ دۇكىنىنىڭ سايىۋىنى ئاستىدا بولغىنى ئۈچۈن بۇ يەردىن ئادەم كۆپ ئۆتەتتى، ئۆتۈۋاتقانلارنىڭ بەرەڭمۇ بېشىنى

كۆتۈرۈپ قارىمايتتى. ئەرز يازدۇرغۇچى خېلى يىراقتا كېلىۋاتقان بولسىمۇ، ئۇ بېشىنى دەرھال كۆتۈرۈپ، كەلگۈچىنىڭ كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە قادىلىپ قاراپ:

— قېنى، سۆزلىگىن، — دەيتتى.

خەدىچەنىڭ ئانىسىغىمۇ:

— قېنى، سۆزلىگىن، — دېدى.

ئايال يولنىڭ چېتىگە كېلىپ بېشىنى تامغا يۆلەپ ئولتۇردى.

— سادىغاڭ كېتەي، پەخرى ئەپەندىم، — دەپ سۆزىنى باشلىدى ئايال، — بېشىمىزغا كەلگەنلەرنى سەن سورىما.

پەخرى ئەپەندى قەلەمنى ئاغزىغا تىقىپ شوراپ ئولتۇراتتى.

— قۇربانىڭ بولاي، پەخرى ئەپەندى، يالغۇز قىزىم بار ئىدى ... جېنىم قىزىم خەدىچە ... پەخرى ئەپەندى، ساڭا دەپ بېرەي، چىرايلىق قىزىمنى ئەكېتىپ تۇرمىگە سولاپ قويدى، جېنىم قىزىم تۇرمىدە ياتىدۇ ...

پەخرى ئەپەندى ئاغزىدىكى قەلەمنى ئاستا تارتىۋالدى.

— قىزىڭ نېمە سەۋەبتىن تۇرمىگە چۈشۈپ قالدى؟ بۇلارنى ماڭا سۆزلەپ بەرگىن، — دېدى.

— سادىغاڭ كېتەي، پەخرى ئەپەندى، ساڭا دەپ بېرەي، ئوبدان ئاڭلا ... قىزىمنى ئابدى ئاغىنىڭ جىيەنى ۋەلىگە ماقۇللىشىپ قويغاندۇق، چىرايلىق قىزىمنى، كەكلىكتەك چاققان قىزىمنى. ھايۋاندىن تۇرەلگەن ھېلىقى مەمەت ئاۋاق بارغۇ، دۇنەنىڭ يېتىم ئوغلى، قىزىم ئۇنىڭ بىلەن مۇھەببەت باغلىغانمىش، بۇنى بىز نەدىن بىلەيلى. بىر كېچىدە قېچىپ كەتتى. ئىزچى ئەلى توكۇرنى تونۇمسەن؟ ئۇنى تونۇمايدىغان ئادەم يوق. ئۇ كاپىر ئۇلارنىڭ ئىزىنى قوغلاپ يۈرۈپ، بىر قىيانىڭ تۈۋىدە سۆيۈشۈپ تۇرغاندا، ئۆز قولى بىلەن تىقىپ قويغاندەكلا تېپىۋاپتۇ. يىگىت تاپانچىسىنى چىقىرىپ ئابدى ئاغىنىمۇ، ۋەلىنىمۇ ئېتىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن قېچىپ كېتىپتۇ ... ئۇنىڭدىن كېيىنكىسىنى قېرىندىشىم ساڭا سۆزلەپ بېرەي، يىگىتنىڭ ھازىرغىچە

تۇتالمىدى. ئۇنىڭ ئورنىغا ژاندارمىلار مېنىڭ ئىشچان قىزىمنى تۇتۇپ كەتتى. مېنىڭ گۈل قىزىمنى تۇرمىگە تاشلىدى. ئۇ كۆزى كور بولۇپ كەتكۇر يېتىم ئوغلاق مەمەت ئاۋاقنىڭ كاساپىتىدىن مۇشۇنداق بولدى. ۋەلىنى قىزىم ئۆلتۈرۈپتۇمىش ... دېھقانلارنىڭ ھەممىسى شۇنداق دەپ گۇۋاھلىقىتىن ئۆتتى. يالغۇز بىرلا ئەلى توكۇر گۇۋاھ بولالمايمەن، دەپتۇ. ئابدى ئاغا ئۇنىمۇ يېزىدىن ھەيدىدى ... مەن نەدىن بىلەي، پەخرى قېرىندىشىم، قىزىمنىڭ ۋەلىنى ئۆلتۈردى دېگىنىگە دەسلەپتە مەنمۇ ئىشەنگەنىدىم، شۇنچە چوڭ بىر يېزا خەلقىنىڭ ھەممىسىلا يالغان سۆزلىمەس، دېدىم. ئۇلارنىڭ قىزىمغا نېمە قەستلىرى بارلىقىنى بىلمىدىم. ئۇ نومۇسسىز ئابدى شۇنداق دېگۈزگەنىكەن ... يېزىلىقلار ھېچقاچان ئابدىنىڭ سۆزىدىن چىقمايدۇ. ۋاي ئەقىلسىز بېشىم ... توۋا، تۇرۇپلا شۇلارغا ئىشىنىپ كەتكىنىمنى ! ۋاي پەخرى ئەپەندى، قېرىندىشىم ... كېيىن قىزىمنىڭ قېشىغا بېرىپ سوردىم. ئىش باشقىچە ئىكەن ... چىرايلىق قىزىم: ئانا، مەن قورال ئىشلىتىشنى بىلمەيمەن، دېدى. مەنمۇ ئويلاپ كۆردۇم. راستتىنلا قىزىم قورال ئىشلىتىشنى بىلمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە قورالدىن بەكمۇ قورقىدۇ. بىزنىڭ ئۆيدە ھېچقاچان قورال بولۇپ باققان ئەمەس. بىچارە قىزىمنىڭ دادىسى قورالنى زادىلا ياقتۇرمايتتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى قىزىم ئۈستىدە يالغان گۇۋاھلىق بەردى ... غەرەزلىك ئىش قىلدى. پەخرى ئەپەندى، ئاغام، ئىش مانا شۇنداق ... جېنىم قىزىم قورالدىن قورقىدۇ ... مىلتىقنى كۆرسە يۇرىكى يېرىلىپ كېتىدۇ ... ھۆكۈمەتكە بۇلارنى ئۆز ئەينى بويىچە يازغىن ...

پەخرى ئەپەندى قەغەزنى ئېلىپ ئەبجىقى چىقىپ كەتكەن ماشىنكىغا سالدى، تاقىلدىتىپ بېسىشقا باشلىدى. توختىماستىن تولۇق بەش بەت ئەرز يازدى.

— قاراپ باق، خانىم، مەن ئوقۇپ بېرەي، سەن ئاڭلاپ باق، قالتىس قاتۇرۇۋەتتىم، — پەخرى ئەپەندى تاماكىسىنى ئاغزىنىڭ

بىر ئۇ تەرىپىگە، بىر بۇ تەرىپىگە يۆتكەپ تۇرۇپ ناھايىتى تېزلىكتە ئەرزنى ئوقۇپ بولۇپ، قانداق؟ — دەپ سورىدى.

— قولۇڭ دەرد كۆرمىسۇن، بەك ياخشى يېزىپسەن، — دېدى ئايال.

— خانىم، — دېدى پەخرى، — باشقىلارغا ئون بەش لىراغىمۇ يېزىپ بەرمىگەن بولاتتىم، سەن ئون لىرا بەرسەڭمۇ بولىدۇ. ئەرز يېزىش شۇنداق بىر ھۈنەركى، تاشنىمۇ ئېرىتىۋېتىدۇ، خۇدا ھەققى ! تاشقىمۇ تەسىر قىلىدۇ.

ئانا قوللىرى تىترەپ تۇرۇپ، قات ـ قات ئورىغان تۇگۇچتىن پۇلنى چىقىرىپ تۇرۇپ:

— قولۇڭغا دەرد كەلمىسۇن، خۇدايىم بۇيرۇسا تاشنىمۇ ئېرىتىۋېتەر ! — دېدى.

پەخرى ئەپەندى قىپقىزىل ئون لىرالىق پۇلنى قولىدا ئايلاندۇرۇپ تۇرۇپ، ئەرزنى نەگە ئاپىرىدىغانلىقىنى، نېمە دەيدىغانلىقىنى ئۇنىڭغا ياخشىلاپ چۈشەندۈرۈپ بەردى.

ئايال ماڭماقچى بولۇپ:

— خاپا بولۇپ قالمىغىن، پەخرى ئەپەندى، قېرىندىشىم، كېيىنكى قېتىم كەلگەندە ساڭا تۇخۇم، ماي ئالغاچ كېلىمەن ... — دېدى.

دېگەن يەرگە باردى. ئەرزنى بېرىدىغان يەرنىمۇ تاپتى، ئالدىدا قىزىنى ئەكەتكەن ئەمەلدارىدىن بىرىنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈش بىلەن دەسلەپ قورقتى، كېيىن:

— سادىغاڭ كېتەي، باشلىق، — دېدى، — قىزىمنى نېمە ئۈچۈن ئەكەتتىڭ؟ ئەكىلىپلا تۇرمىگە سولاپ قويدۇڭ. قىزىم مىلتىق ئېتىشنى بىلمەي تۇرۇپ قانداقمۇ ئادەم ئۆلتۈرسۇن !؟ قىزىم مىلتىقتىن ئۆلگۈدەك قورقىدۇ ... كىچىكىدە بىر مىلتىق كۆرۈپ قالسا يىغلىغان پېتى ساڭا ئېسىلاتتى، يوشۇرۇنۇشقا تىرىشاتتى. ساڭا بىر ئەرز ئەكەلدىم، پەخرى ئەپەندى شۇنداق قاتۇرۇپ يېزىۋېتتى. ئوقۇپلا قىزىمنى قويۇۋەتكىن، قېرىندىشىم،

ئاياغلىرىڭغا يىقىلاي. مېنىڭ ئۇ ئىشچان قىزىمنىڭ زادىلا گۇناھى يوق. كۆڭلى چۈشۈپ قاپتۇ، شۇڭا ئۇ كاپىر مەمەت ئاۋاق بىلەن قېچىپتۇ ... باشقىلارنىڭمۇ قىزى قاچىدۇغۇ؟ قىزىمنى قويۇۋەت، تاپانلىرىڭنى سۆيەي، قېرىندىشىم ...

تەپتىش قوپاللىق بىلەن:

— تولا ھىيلىگەرلىك قىلما ! ئەرزىڭنى قويۇپ قويۇپلا ئۆزۈڭ كەتكىن، سوت ئادىل قارار چىقىرىدۇ، — دېدى. ئۇستەل ئۈستىدىكى ماتېرىياللارغا قاراپ يەنە يېزىشقا كىرىشىپ كەتتى.

ئانىسى تۇرمىگە كەلگەندە كەچ كىرىپ كەتكەنىدى. خەدىچە ئەتىگەندىن بېرى ئۇنى تۆت كۆز بىلەن كۈتۈۋاتاتتى.

— پەخرى ئەپەندىگە شۇنداق بىر ئەرز يازدۇرۇمكى، تاشنىمۇ ئېرىتىۋېتىدۇ. ئۇنى ھۆكۈمەت بىر ئوقۇپ كۆرسۇن، سېنى جەزمەن قويۇۋېتىدۇ. گۇناھسىز ئىكەنلىكىڭنى بىلىپ قويۇۋېتىدۇ. ئەرزگە سېنىڭ قورالدىن قورقىدىغانلىقىڭنى يازدۇردۇم. سەن كىچىك چېغىڭدا مىلتىقنى كۆرسەڭ قېچىپ كېتەتتىڭ ۋە قۇچىقىمغا مۆكۈنۈۋالاتتىڭ. مانا شۇلارنىمۇ يازدۇردۇم. پەخرى ئەپەندى شۇنچىلىك قاملاشتۇرۇپ يازدىكى، توپتوغرا يىگىرمە لىرالىق ئەرزگە مەندىن ئون لىرا ئالدى. مەيلى قانچە ئالسا ئالسۇن، سېنىڭدەك قىزىم ئۈچۈن مەيلى ئەمەسمۇ؟ مېلىم كەتسىمۇ مەيلى، جېنىم كەتسىمۇ مەيلى ... ئۇنى ھۆكۈمەت بىر ئوقۇپ كۆرسۇنچۇ ...

— كاشكى، دېگىنىڭدەك بولسىدى، — دېدى خەدىچە ۋە ئانىسىنىڭ كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە تىكىلىپ بېشىنى ئەگدى، — ئانا، جېنىم ئانا، ماڭا مەمەتنىڭ خەۋىرىنى ئېلىپ بەرسەڭ، يەنە بىر كېلىشىڭدە خەۋەر ئەكەل، ماقۇلمۇ، جېنىم ئانا؟ بىر خەۋەر ئەكەل !

ئانىسى خاپا بولۇپ:

— ھەي بالا ـ قازانىڭ تۇتۇرۇقى ! ... — دېدى.

خەدىچە بېشىنى كۆتۈرۈپ ئانىسىغا يالۋۇرغاندەك قارىدى:

— ئانا، جېنىم ئانا، قارىغىنا، بۇ تۆشۈكتە چىرىپ كېتىمەن. مەمەت بولمىسا مەن بۇ يەردە ئۆلۈپ كېتىمەن. سەن قىزىڭنىڭ ئۆلۈشىنى خالامسەن؟ ئۇنىڭدىن بىر خەۋەر ...

— ۋاي بالا ـ قازا ! — دېدى ئانا، — خۇدايىم بۇيرۇسا ئۇنى پارە ـ پارە قىلىپ تاشلار، ساڭا ئۇنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئەكېلەرمەن، ئىنشائاللا ...

قىز يىغلاشقا باشلىدى. ئانا بۇنى كۆرۈپ جىم بولدى. قىز خېلىغىچە يىغلىدى ۋە ھېچ نەرسە دېمىدى.

— كەچ بولۇپ كەتتى، قىزىم، مەن كېتەي، خوش ! — دېدى ئانا.

— ئانا ... — دەپ چاقىردى خەدىچە.

ئانا تۇرۇپلا قالدى. قىزنىڭ كۆزلىرىگە ياش تولغانىدى.

— خوپ، — دېدى ئانا تىترىگەن ئاۋاز بىلەن، — سېنىڭ يۈزۈڭنى قىلىپ بولسىمۇ بىر خەۋەر ئېلىشقا تىرىشىپ كۆرەي. مەمەتنىڭ ئانىسىنى بەك قاتتىق ئۈرۈۋېتىپتۇ ... بەلكى ئۇ بىچارە ئۆلۈپ قالار، ۋاي بىچارە دۇنە، ئامان بول، قىزىم، — دېدى ـ دە، مېڭىپ كەتتى، — قورقما قىزىم، پەخرى ئەپەندى ئەرزنى قاتۇرۇپ يېزىۋەتتى ...

ئانا ئاپىرىپ بەرگەن ئەرزىگە بەكمۇ ئىشىنەتتى.

12

شۇنچىلىك قاراڭغۇ ئىدىكى، ھېچ نەرسىنى كۆرگىلى بولمايتتى. ئورمان ھۇۋۇلدايتتى، ئورمان قاراڭغۇدا بىر تامەك سوزۇلۇپ تۇراتتى. يىراقتىكى تاغنىڭ چوققىسىغا يېقىن بىر يەردە پىل ـ پىل قىلغان ئوت كۆرۈنەتتى. ئۇلار دەرەخلەرگە ئۇرۇلۇپ، قوللىرى بىلەن سىيپىلاپ مېڭىشاتتى، شالدىرلىغان تاۋۇش چىقىراتتى. كېچە ھاۋاسى نەم پۇرايتتى. قارىغاي، قېيىن، پىچان ۋە ئەمەنلەرنىڭ خۇشبۇي پۇراقلىرى، تەرنىڭ ئاچچىق

پۇرقى بىرلىشىپ گۈپۈلدەپ پۇرايتتى. ئاسماندا بىر - ئىككى يۇلتۇز بىردەم چاقناپ، بىردەم ئۆچەتتى. شۇنچە ئايدىن بېرى ئۇلار بىرمۇنچە ئۆينى بۇلىغان، يوللارنى توسقان، ژاندارمىلار بىلەن ئېلىشقانىدى. ژاندارمىلار باشقا قاراقچىلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاشنى تاشلاپ، تۇردى تەلۈنىڭ ئىزىغا چۈشكەنىدى. تۇردى تەلۈمۇ ژاندارمىلارنى زادىلىق قىلىپ ئويۇن ئويۇنىماقتا ئىدى. مەمەت قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدىلا ئۆزىنى كۆرسەتكەنىدى. سەپداشلىرى ۋە تۇردى تەلۈمۇ ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالدى. ئۇنىڭ بۇ ئەترەتكە چوڭ ياردىمى تەگكەنىدى.

قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن تۇردىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— مۇشۇ يەردە دەم ئالايلى، توگىشىپلا كەتتۇق، ئۆلىدىغان بولدۇق، ئىككى كۈندىن بېرى توختىماستىن قاچتۇق، مۇشۇنداق ماڭساق نېمە ئەھۋالغا چۈشۈپ قالىمىز !؟ — ئۇنىڭ ئاۋازى شىددەتلىك ۋە كەسكىن ئىدى.

مەمەت ئۇنىڭ يېنىغا باردى:

— ئاستا، بوشراق سۆزلە، ئاغام.

— نېمە بوپتۇ؟ — دەپ غەزەپ بىلەن سوردى تۇردى.

ئەگەر مەمەت بولماستىن باشقا بىرى مۇشۇنداق ئاگاھلاندۇرۇش بەرگەن بولسىدى، مۇنچىلىك خاپا بولمىغان بولاتتى. چۈنكى، ئۇ تۇنۇگۈن كېلىپلا بۇگۈن قاراقچىلارغا دەرس بېرىۋاتاتتى.

— دۇشمىنىڭ چۈمۈلىدەك بولسىمۇ ... — دېدى مەمەت.

— ھە ... كېيىنچۇ؟ — دېدى تۇردى.

مەمەت تۇردىنىڭ تەنىسىنى بىلمەسكە سېلىپ:

— يەنە دېمەكچىمەنكى، ئۇنى كىچىك چاغلىما !

تۇردى چىدىيالماستىن كۆڭلىدىكىنى ئېيتىۋەتتى.

— ۋاي - ۋۇي مەمەت ئاۋاقەي، سۇلايمان كەھيا سېنى بىزگە سەپداش ئورنىدا ئەمەس، ھەربىي باشلىق سۈپىتىدە ئەۋەتىپتىكەن - دە؟ مۇنداق ئىشلارغا ئارىلاشما !

جاپپار مەمەتنىڭ سول تەرىپىدە كېتىۋاتاتتى، تېز - تېز نەپەس ئالاتتى.

— مەمەت توغرا دەۋاتىدۇ، ئاغا، — دېدى ئۇ. — ئورمانىڭ ئىچىدە قېلىپ قالساق، بىزنى قورشىۋالىدۇ، ئۇلار ئارقىمىزدىنلا كېلىۋاتىدۇ. بىزنى كەكلىكنى تۇتقانىدەكلا تۇتۇۋالىدۇ. خۇدايىم ساقلىسۇن، تۇتۇپ ئارقىمىزغا قايتۇرۇپ كېتىشنى ... ئاسىم چاۋۇش مۇشۇنداق بىر پۇرسەتنى كۈتمەكتە، ئاستا ...

— كەكلىكنى ئوۋلىغاندەكلا ... — دېدى مەمەت.

— ئارقىمىزدا كېلىۋاتقان ژاندارمىلار ئاز ئەمەس، — دېدى جاپپار، — ئۇلارغا دېھقانلار، بىزگە ئۆچمەن قاراقچىلار قوشۇلغان، ئاغا، ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەيمىز.

— تەڭ كېلەلمەيمىز، تېخى قوراللىرىمىز يوق، — دېدى مەمەت.

تۇردى تۇرغان يېرىدە تىكىلىپ تۇرۇپلا قالدى.

— بۇ يەردىن بىر قەدەم نېرى ئاتلاشقا رۇخسەت يوق ! — دەپ ۋارقىرىدى تۇردى. ئۇنىڭ ئاۋازى ئورماندا جاراڭلاپ كەتتى.

— ئىككى كۈندىن بېرى ئىتتەك قېچىپ يۈرىمىز، ئىتتەك ! بۇلارنىڭ ئارىسىدا رەجەپ چاۋۇش دېگەن بىرى بار ئىدى. ئۇنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى، قانچە يىلدىن بېرى قاراقچىلىق قىلىپ يۈرگەنلىكىنى ھېچكىم بىلمەيتتى. ھېچكىمۇ ئۇنىڭ كەچۈرمىشىنى سورىمايتتى. سورىغۇچىنى ئۆلتۈرۈۋەتكۈدەك قىلاتتى. ئۇنداق ئادەم بىلەن ھەرگىز بىر يەردە بولمايتتى، ئۇچراپ قالسىمۇ سۆز قىلمايتتى. قىرىق يىللىق دۇشمىنىدەك مۇئامىلە قىلاتتى. ئەللىكتىن ئاشقانىدى. ئۇنىڭ ئەخمەت چوڭنىڭ ئەتىتىدە بولغانلىقىدىن باشقا، ھېچقانداق ئىشى مەلۇم ئەمەس ئىدى. مەزكۇر ئەترەتنى ھۆكۈمەت كەچۈرۈم قىلغاندىن كېيىن ھەممە ئادەم ھۆكۈمەتكە تەسلىم بولغان بولسىمۇ، يالغۇز مۇشۇ ئادەملا بۇ كەچۈرۈمنى قوبۇل قىلماپتۇ. بىر - ئىككى يىل تاغلاردا يالغۇز ياشاپتۇ، ئىككى يىلدىن كېيىن تاغدا يېڭى

قاراقچىلار ئەترىتى پەيدا بولغاندا ئۇلارغا قوشۇلۇپتۇ. ئۇ قاتناشمىغان قاراقچى ئەترىتى يوق دېيەرلىك ئىدى. قايسى ئەترەتتە بولسۇن ئۇزاق تۇرمايتتى، ھەممە قاراقچىلار ئەترىتى بۇ ئادەمنى تونۇيتتى، ھۆرمەت قىلاتتى، ياخشى كۆرەتتى. ئۇ بىرلا ئەترەتكە مەنسۇپ بولۇپ قالالمايتتى. بۈگۈن خالىسا تۇردى تەلۈنىڭ ئەترىتىگە كىرەتتى، ئەتە كۆڭلى تارتسا تۇردى تەلۈنىڭ ئەشەددىي دۇشمىنى يۇزجۇنىڭ ئەترىتىگە قاتنىشاتتى. ھېچكىمگە ھېچكىم ھەققىدە غەيۋەت قىلمايتتى. ئوشۇقچە بىر ئېغىز گەپ قىلمايتتى ... ئۆگۈنلۈككە بولسا، كۈرد رەشىدنىڭ ئەترىتىگە كېتىپ قالاتتى ... ھەرقانداق قاراقچىلار ئەترىتىدە ئۇنىڭ ئورنى بار ئىدى. ئۇنىڭغا نېمە ئۈچۈن كەلدىڭ؟ نېمە ئۈچۈن كېتىپ قالسەن دېگۈچىلەرمۇ چىقمايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە كىمنىڭ ئەترىتىگە كەلسە، شۇ ئەترەت بەكمۇ خۇشال بولاتتى. ئايىغى يارىشىدۇ، دەپ قارايتتى. قاراقچىلىققا بەكمۇ ئۇستا ئىدى. جەڭگە قاتنىشىپ قالسىلا بولدى، ئۇنىڭ قولى ئاپتوماتتەك ئىشلەيتتى.

قاراڭغۇلۇقتىن ئۇنىڭ بوم ۋە يات ئاۋازى ئاڭلاندى:

— تۇردى، بالىلار راست دەيدۇ، ئورماندىن چىقىپ قىيالىققا بارايلى، — دېدى.

— ھەي رەجەپ چاۋۇش، رەجەپ چاۋۇش، — دەپ ۋارقىرىدى تۇردى، — بۇ يەردىن بىر قەدەم نېرى مېڭىشقا بولمايدۇ!

— تۇردى ئاغا، — دېدى جاپپار، — ھېچ نەرسە قىلالمىغان تەقدىردىمۇ، ئۇلار بىزنى قورشىۋېلىپ ئورمانلىققا ئوت قويۇۋېتىدۇ ...

— بىر قەدەمۇ ماڭمايسىلەر! ... — دېدى تۇردى.

— ئۇنداق قىلما، ئاغا، — دېدى جاپپار.

— قەتئىي مېڭىشقا بولمايدۇ، — دېدى تۇردى.

— ۋەيران بولۇپ كېتىمىز، — دېدى جاپپار.

— مەن ئەترەتنىڭ باشلىقىمۇ، ئەمەس؟ — دېدى تۇردى.

— ھەي، — دېدى جاپپار، — سەن باشلىقسەن!

— ئەستاغپۇرۇللا ... — دېدى مەمەت.

باشقىلارمۇ شۇنداق دېيىشتى.

— ھەي ئاغا، — دېدى مەمەت، — مەن بىر نەرسە دېسەم خاپا بولما.

— قېنى دەپ باققىنا باش قوماندان! — دەپ كۈلدى تۇردى.

— ھېچبولمىسا قويۇق دەرەخلىك ياكى تاشلىق چوڭقۇر بىر يەرگە بارايلى، — دېدى مەمەت.

— بىر قەدەم ماڭمايمىز! — دېدى تۇردى.

تۇردى تۇرغان يېرىدىلا ئولتۇرۇۋالدى. باشقىلارمۇ ئولتۇردى. خېلى ۋاقىتقىچە ئۇن چىقىرىشمىدى. بىر - ئىككىسىنىڭ قولىدىكى تاماكا ئوتى قاراڭغۇدا يۇلتۇزدەك پارقىرايتتى. ھېچكىمدىن تۇنۇش چىقمايتتى.

جاپپار ئورنىدىن تۇردى، كېرىلدى، يۇقىرى تەرەپكە ماڭدى. مەمەتمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى.

جاپپار بىر دەرەخنىڭ تۇۋىگە تەرەت قىلدى، مەمەتمۇ يېنىغا باردى. بىرھازادىن كېيىن جاپپار ئىشىنى تۈگىتىپ قايتتى، مەمەتمۇ ئارقىسىدىن ماڭدى. ئارقىلىرىغا قاراپ سۇس يورۇقلۇقنى كۆرۈشتى - دە، ھودۇقۇپ كېتىشتى. تۇرغان جايلىرىدا قېتىپلا قېلىشتى. تۇردى قارىغاي شاخلىرىنى يېغىپ ئوت قويۇۋەتكەندى، ئوتنىڭ يورۇقىدا ئۇ خۇددى سايىدەك ھەر يانغا ئىرغاڭلايتتى.

— توپتوغرا ئۆلۈمنى ئىزدەپ كېتىۋاتىدۇ، بۇ ئادەم! — دېدى مەمەت.

— ئاسىم چاۋۇشقۇ مەيلى ئىدى، خەۋپىنىڭ ئەڭ چوڭى ئارقىمىزدىكى دېھقانلاردىن كېلىدۇ. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئىشتانسىز قويدۇق، — دېدى جاپپار.

— مەن كەلگەندىن بېرى ئاز دېگەندە بەش يۈز ئادەمنى ئىشتانسىز قويدۇق، — دېدى مەمەت.

— بۇلىۋالغان كىيىملىرىمىزنى ھېچبولمىسا شۇ يېزىلاردىكى كەمبەغەللەرگە تارقىتىپ بەرگەن بولساق، — دېدى جاپپار، — بەلكى دېھقانلارنىڭ قولىدىن قوتۇلۇپ قالغان بولاتتۇق. ئىككى كۈندىن بېرى قوتۇلالماسلىقىمىزنىڭ سەۋەبى بار. سىرتتا ھېچقانداق ياردەمچىمىز يوق، دېھقانلارنىڭ، بولۇپمۇ ئاقسۆڭەكلەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالىدىغان بولساق، بىزنى تىرىك تۇرغۇزۇپلا يەۋېتىدۇ ... زۇلۇم قىلىدۇق ... تۇردىنىڭ ئۇلارغا قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىدى. چەكسىز زۇلۇم، ئەقىلگە سىغمايدىغان ئازابلارنى سالدى، ھاقارەتلەرنى قىلدى.

— ماڭا قارا، ئاداش، — دېدى مەمەت، — ئادەملەرنى ئۇرساڭمۇ، ئۆلتۈرسەڭمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ نومۇسىغا تەگمەسلىك، ئىززەت ـ نەپسىنى ئايىغ ئاستى قىلماسلىق كېرەك. ئىشتانسىز، قىپيالىڭاچ يېزىسىغا، ئۆيلىرىگە بېرىش بىر ئادەم ئۈچۈن ئۆلۈمدىن ئېغىر ئىش. مانا شۇنداق قىلماسلىقىمىز، ئىنسان بىلەن ئويناشماسلىقىمىز كېرەك ئىدى. ئىنسان دېگەننىڭ مەلۇم تەرىپى، نازۇك تەرەپلىرى بولىدۇ، ئەنە شۇنىڭغا چېقىلىشقا بولمايدۇ. مەن ئابدى ئاغىنىڭ شۇنداق قىلغانلىقىنى بىلمەن. بولمىسا، ئادەملەرنىڭ ئەنە شۇنداق نازۇك تەرىپىدىن قورقۇش كېرەك. ئادەملەرنى پەس كۆرمەسلىك كېرەك.

ئۇلار قايتىپ كېلىۋېتىپ كىچىك بىر ئورەكتىكى سۇغا كىرىپ كېتىپ، تىزلىرىغىچە پېتىپ قالدى. سۇدىن يالپۇز پۇرىقى كېلەتتى. ئەتراپقا يالپۇز پۇرىقى چېچىلدى. ئاسماندا يۇلتۇزلار چىملىداپ نۇر چاچاتتى. ئەتراپقا يالپۇز پۇرىقى تارالدى. كىچىككىنە سۇ، يۇلتۇزلار، شۇڭۇلداپ تۇرغان قارىغايلار، يېشىل يالپۇزلار ...

— كاشكى، شۇ تەلۇنى كۆندۈرۈپ مۇشۇ يەرگە ئەكېلەلسەك، — دېدى مەمەت.

— ئۆلتۈرسەڭمۇ بىر قەدەم سىلجىتالمايسەن ئۇ جاھىلنى، —

دېدى جاپپار.

تۇردى ياققان ئوت ئۇلغايغاندى. بىر خامانىڭ ئورنىدەك يەر يېلىنجاپ تۇراتتى. ئۇچقۇنلىرى ئاسمانغا كۆتۈرۈلەتتى. چوڭ ـ چوڭ كۆتەكلەر چارسىلداپ ياناتتى.

تۇردى كۇلگىنىچە ئوتنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرەتتى:

— قاراڭلار شۇ ئوتقا، بۇ ئوتتىن كەچكىلى بولامدۇ؟ مۇنداق ئوتنى قەيەردە ياققىلى بولىدۇ؟

— يانمىسىچۇ كاشكى ! — دېدى جاپپار.

— گۈرۈلدەپ يانسۇن ! — دېدى تۇردى.

— كاشكى ... — دېدى جاپپار.

— ئۇنىڭنى چىقارما، جاپپار ! — دەپ ۋارقىرىدى تۇردى.

ئۇلار شۇ كېچىسى شۇ يەردە — ئوتنىڭ ئەتراپىدا قونۇشتى. تۇردىدىن باشقىسى قورقۇپ ئۇخلىيالمىدى. ھەممىنىڭ كۆڭلىدە، ئۇخلاپ ياتقاندا ژاندارمىلار باستۇرۇپ كېلىپ ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ، دېگەن قورقۇش بار ئىدى. بۇ خىل ۋەھىمە كىمنىڭ كۆڭلىگە چۈشسە شۇنى بىئارام قىلاتتى.

ئۇچ ئادەمنى، يەنى رەجەپ چاۋۇش، ھۇرالى ۋە مەمەتنى نۆۋەتچىلىككە قويۇپ، باشقىلار ئۇخلاشقا ياتتى. خېلىغىچە ئۇخلاشقا تىرىشىپ باقتى. ياتقان يەرلىرىدە ئۇيان ـ بۇيان ئۆرۈلۈپ ئۇخلىيالماي ئاخىر تۇرۇپ كېتىشتى. ئالدى بىلەن جاپپار تۇرۇپ كەتتى، ئوتنىڭ بېشىدا باداشقان قۇرۇپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن باشقىلار ... تۇردى خاتىرجەم خورۇلداپ ئۇخلاۋاتاتتى. ئوتنىڭ ئەتراپىدا گەپ ـ سۆز قىلماستىن بىر ـ بىرىگە قارىشىپ ئوتقا تىكىلىپ ئولتۇرۇشتى.

تاڭ يورۇش بىلەن تەڭ قىيامەت باشلاندى. تۆت تەرەپتىن يامغۇرەك ئوق ياغقىلى باشلىدى. ئۇلار ئاخشامدىن بېرى «مانا كېلىدۇ، ئەنە كېلىدۇ» دەپ كۈتۈپ تۇرغانىدى. ھودۇقۇپ كېتىشمىدى. ئوتنىڭ يېنىدىن قېچىپ بېرىپ خېلى نېرىدا

مۇداپىئەگە تەييارلاندى.

مەمەت قۇلىقىنىڭ تۇۋىدىن ۋىڭىلداپ ئوق ئۆتكەندىن كېيىن ئۆزىنى ئارانلا بىر دەرەخنىڭ تۈۋىگە ئاتتى. ژاندارما باشلىقى ئاسىم چاۋۇش ئوبدان يوشۇرۇنمىغاچقا، ئۇنىڭ دۈمبىسى كۆرۈنۈپ قالغانىدى. مەمەتمۇ دەل ئۇنىڭ ئۇدۇلىدا ئىدى، مىلتىقىنى ئېلىپ ئاسمىنى قارىغا ئالدى. ئىچى ئېلىشىپ كەتتى، مىلتىقىنى بۇراپ باشقا تەرەپكە ئاتتى.

ئۇ ئۆزىچە كۈلۈپ تۇرۇپ:

— چاۋۇش، ھەي چاۋۇش! — دەپ ۋارقىرىدى، — ياخشى مۆكۈنمەپسەن، ئوقۇمنى يەپ قالسەن!

چاۋۇش بۇنى سەزدى. ئەتراپىدا ئوق ياغاتتى، بۇ مۆكۈنىدىغان جاي ئەمەس ئىدى. دەل شۇ چاغدا بىر پاي ئوق شەپكىسىنى ئۇچۇرۇۋەتتى.

— خەپ! خەپ، قولۇمغا بىر چۈشەرسەن! — دەيتتى ئۇ.

— مېنى مەمەت ئاۋاق دەيدۇ. ھەي چاۋۇش، سەن ئۆلۈم گىرۋىكىگە كېلىپ قالدىڭ، بالىچاقلىق ئادەمسەن، ئارقاڭغا قايت، چاۋۇش، كېتىپ قال، يولۇڭغا ماڭ!

— ھەي ئىسىت ... — دېدى چاۋۇش.

چاۋۇشنىڭ مىلتىق تەپكىسىنى تۇتقان قولىنى ئوق سۇرۇپ كەتتى، قولىدىن قان تامچىلىماقتا ئىدى.

— يولۇڭغا ماڭ! چاۋۇشۇم، بىزگە چېقىلما! بىزنىڭ قولىمىزدا ئۆلۈپ كەتمىگىن! يامانمۇ پېيىمىزگە چۈشۈۋالدىڭ!

چاۋۇشنىڭ ھەممە تەرىپى ئوچۇقچىلىق ئىدى. قورقۇپ چېكىندى. پەرەز قىلدىكى، شەپكىسىنى ئۇچۇرۇۋەتكەن، قولىنى سۇرۇپ كەتكەن ئوقنى ئاتقان بۇ ئادەم، ئۇنىمۇ ئېتىپ ئۆلتۈرەلەيتتى. بۇ مەمەت ئاۋاق دېگەن كىم بولغىيدى؟ ئەگەر ئۆزىنى تۇردى تەلۈە مۇشۇ ھالەتتە تۇتۇۋالمىغان بولسا، ھالى خاراب بولاتتى. مەمەت ئاۋاق! مۇنداق بىر ئىسمىنى ئەسلىيەلمىدى. مەمەتلەر بەكمۇ كۆپ، ئەمما مەمەت ئاۋاق!؟

— خەپ، خەپ، ساڭا مەمەت ئاۋاقلىقىڭنى كۆرسىتىمەن! — دەيتتى چاۋۇش.

ئوق ياغاتتى، قىزىل چوغدەك ئوقلار شەپەق يېيىلۇاتقان تەرەپكە ياغاتتى. تۇردى ئوچۇقچىلىقتا ئەتراپىغا قارايتتى، چىشىنى چىشلەپ تۇرۇپ توختىماستىن ئوق چىقىراتتى. بەزىدە تۇرۇپلا چاۋۇشنى تىللايتتى:

— چاۋۇش، ھەي چاۋۇش! تۇردى تەلۈنى قېچىپ كەتتى دەپ ئويلىما، سېنى يۇزبېشىنىڭ ئالدىغا ئىشتانسىز ماڭدۇرىمەن تېخى. باتۇر بولساڭ يېڭىدەك يېرىڭنى كۆرسىتىپ باققىن قېنى، ئىشتانسىز!

چاۋۇش، ژاندارمىلار ۋە دېھقانلار قاراقچىلارنى تۆت تەرەپتىن قورشاپ قاپقانغا چۈشۈرگەنىدى ...

تۇردى تەلۈە ئۆزلىرىنىڭ قاپقانغا چۈشۈپ قالغىنىنى بىلگەنىدى. ئۇ سۇرۇلۇپ ـ سۇرۇلۇپ مەمەتنىڭ يېنىغا كەلدى. قوشۇنىدا ئەڭ ئىشىنىدىغان ئادىمى مەمەت ئىدى. ئۇلار تۇرغان جاي ئوق بىمالال تېگىدىغان جاي ئىدى. دۈشمەن يەنە ئازراق قىستاپ كېلىپ مۇھاسىرە چەمبىرىكىنى كىچىكلەتسىلا ھەممىسى ئوق يەيتتى.

تۇردىَ ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم سەل ـ پەل ھودۇقۇپ قالدى. بۇ قاپقان يامان قاپقان ئىدى. قارشى تەرەپىمۇ تۇردىدىن قورقاتتى. قىستاپ كېلەلمەيتتى. بۇ يەردە — ئورمانىنىڭ ئوچۇقچىلىق يېرىدە تۇردىنىڭ ئۇلار بىلەن جەڭ قىلماقچى بولغىنىغا ھەيران بولۇشاتتى. بۇنىڭدا بىر قۇۋلۇق ـ شۇملۇق بار، دېيىشەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇلار تۇرغان يېرىدىن ئىلگىرىلىيەلمەيتتى. تۇردىنىڭ قېچىپ كېلىپ جەڭنى مۇشۇ يەردە — ئوچۇقچىلىقتا قىلماقچى بولغىنىغا ئەقلى يەتمەيتتى.

— ئىش چاتاق، — دېدى تۇردى تەرگە چۆمگەن، ھاسىرىغان ھالدا، — ھېچقايسىمىز قۇتۇلۇپ كېتەلمەيمىز.

شۇ چاغدا بىرى:

— ۋايجان، ئۆلدۈم ! — دەپ ۋارقىرىدى.

— بۇ بىرىنچىسى، — دېدى تۇردى، — رەجەپ چاۋۇش تۈگىدى !

تۇردى سەل تۇرۇۋېلىپ:

— بۇلارنىڭ ھېچقايسىسىدىن قورقمايمەن. ئۇلارنىڭ ئىچىدە تۆت يوللۇق دەپ ئاتىلىدىغان بىر ژاندارما بار، يەنە بىزنىڭ يېزىدىن قارا مۇستان دېگەن بىرى بار، ئۇلار بولمىغان بولسا قورشاۋنى يېرىپ چىقىپ كېتەتتىم. ئۇ ئىككىسى بۈرگىنىمۇ تاقلاتماستىن ئاتالايدۇ.

مەمەت ئارقىسىغا قارىدى:

— مىلتىقىم قىزىپ كەتتى، — دېدى، — قولۇمنى كۆيدۈرۈۋاتىدۇ. قانداق قىلارمەن؟ !

— ئوقنى كۆپ ئېتىۋېتىپسەن، مەمەت ئاداش. قولۇڭدىكى مىلتىق ئەڭ ياخشى مىلتىق ئىدى. ئېتىشنى توختىتىپ، مىلتىقنى بىردەم توپىغا سۈركە، سوۋۇيدۇ. بولمىسا ئاتالمايسەن، كېرىلىپ كېتىدۇ.

— تۈفى ... — دەپ ئېچىندى مەمەت.

— قېرىندىشىم، — دەپ ئاستا سۆزلەشكە باشلىدى تۇردى، — ئەمدى قورشاۋدا قالدۇق، ماڭا قارىماڭلار، مېنىڭ تەجرىبەم كۆپ، نەدىن بولسىمۇ بۆسۈپ چىقىپ كېتىمەن. ئۆلۈپ كەتسەمۇ ئارمىنىم يوق. بىراق، سىلەرنى ئويلاۋاتىمەن. مېنىڭ كاساپىتىمدىن ... تەلۈلىكىمدىن ... سىلەر قانداقمۇ قۇتۇلۇپ كېتەرسىلەر؟ غېمىم شۇ. مەن قۇتۇلۇپ چىقسام، كىشىلەر: «تۇردى تەلۈە سەپداشلىرىنى تاشلاپ، ئۆزى قېچىپتۇ» دېيىشىدۇ.

— مېنىڭچە، ھازىر ھېچقانداق ئامالىمىز يوق. ئاخشامغىچە كۈتۈش كېرەك، — دېدى مەمەت.

شۇ چاغدا تۇردىنىڭ دەل ئالدىغىلا ئىككى پاي ئوق كېلىپ چۈشتى، توپا توزۇپ كەتتى.

— چارىمىز يوق، — دېدى مەمەت، — كەچكىچە چىداشلىق

بېرىشىمىز كېرەك.

تۇردى يەرگە كىرىپ كەتكەن ئوقلارنىڭ ئىزىنى كۆرسىتىپ:

— بۇ ئوق قارا مۇستاننىڭ ئوقى، ئەمدى ھەر ئىككىمىزنى ئېتىۋېتىدۇ. بىزنى كۆرۈپ قالغاندەك قىلىدۇ، — دېدى.

— تۇردى ئاغا، رەجەپ چاۋۇش ئۆلگەنمىدۇ؟ يېنىغا بېرىپ باقساق بولاتتى، — دېدى مەمەت.

— قوزغالما، ئۇ مۇناپىق بىزنى جايلىۋېتىدۇ، تۇرۇپ تۇر، — دېدى تۇردى.

دەل شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ ئالدىدىن قاتتىق چاڭ كۆتۈرۈلدى. ئەتراپىغا قانچىلىك ئوق چۈشكەنلىكىنى ئۆزلىرىمۇ بىلمەيتتى.

— ساڭا دېمىدىمۇ، قارا مۇستان دېگەن نومۇسسىزنى مەن ياخشى بىلىمەن، — دېدى تۇردى.

— ۋاي ئاناڭنى ... — دېدى مەمەت.

— تېزلىكتە بۇ يەردىن يۆتكىلىشىمىز كېرەك ... — دېدى تۇردى.

ئۇلار دومىلاپ بېرىپ بىر تۈپ دەرەخنىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇندى.

— ئارىسىدا شۇ قارا مۇستان بولمىسا ...

مەمەتنىڭ پۈتۈن ئەس ـ يادى رەجەپ چاۋۇشتا ئىدى:

— رەجەپ چاۋۇشتىن سادا چىقمايۋاتىدۇ، بېرىپ باققان بولساق ...

باشلىرىغا ئوق يېغىۋاتاتتى. ئوقلار شاخلارنى ئۈزۈپ چۈشۈرەتتى، نوتىلارنىمۇ...

ئۇلار ئۆمىلەپ مېڭىشتى. يېغىۋاتقان ئوقلارغا قارىماي رەجەپ چاۋۇشنىڭ يېنىغا بېرىشتى. رەجەپ چاۋۇش ئوڭ يېنىنى بېسىپ ياتاتتى، ھەممە يېرى قانغا مىلەنگەن. ئۇلارنىڭ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ ئاغرىقتىن چىشىنى چىشلەپ تۇرۇپ كۈلۈمسىرىدى، بېشىنى ئاران كۆتۈرۈپ:

— سەپداشلار، — دېدى، — ئۆزۈڭلارنىڭ غېمىنى قىلىڭلار،

ئۇلار ئاز دېگەندە يۈز ئەللىك ئادەم چىقىدۇ، مېنى مۇشۇ يەردە قالدۇرۇپ ئۆزۈڭلار كېتىڭلار. تەقدىر مۇشۇنداق ئوخشايدۇ ...

يارىسىغا قارىدى. ئوق ئۇنىڭ بوينىغا تەگكەنىدى ... بوينىدىن كىرگەن ئوق تاغىقىنىڭ ئۈستىدىن سۆڭەكنى زەخمىلەندۇرمەستىن چىقىپ كېتىپتۇ. ئوق تەگكەن يەر تىتىلىپ كەتكەنىدى.

— سىلەرگە دەيدىغان بىر سۆزۈم بار، — دېدى رەجەپ چاۋۇش، ھېلىقى جاپپار بارغۇ، ئۇنىڭغا كۆز ـ قۇلاق بولۇڭلار. ئۇ ساغلام، باتۇر يىگىت. ئۇ پۈتۈن بىر قىسىمغىمۇ باشچىلىق قىلالايدۇ. ئۇ بولمىغان بولسا ئۆتمىتۆشۈك بولۇپ كېتەتتىم. ماڭا ئوق تەگكەنلىكىنى كۆرۈش بىلەن ئۇلارنى ئۆزى تەرەپكە قارىتىۋالدى، شۇنداق قاتتىق ئوت ئاچتىكى، ئۇلارنى ئالاقزادە قىلىپ قويدى.

ئۇلار كۆڭلىكىنى يىرتىپ رەجەپنىڭ يارىسىنى تاڭدى. رەجەپ چاۋۇش جۆيلۈگەندەك:

— يېرىڭلار، — دېدى ئۇ، — قورشاۋنى يېرىپ چىقىڭلار.

— مۇمكىن ئەمەس، چاۋۇش! يېرىشقا كىرىشسەك چوقۇم ئوققا تۇتۇلىمىز. بىزدىن خېلىلا قورقۇۋاتىدۇ. بىز يا كەچكىچە چىداشلىق بېرىمىز، ياكى بۇ يەردە ئۆلىمىز.

رەجەپ چاۋۇش ئويلىنىپ قالدى. يۈزى تارتىشىپ كەتتى. ۋارقىرىۋەتمەسلىك ئۈچۈن ئۆزىنى قاتتىق تۇتۇپ:

— قارىغىنا، بۇنى توغرا ئويلاپسەن، مەمتىم. ئاراڭلاردىن بىرى قاچسىلا ھەممىڭلار ئۆلىسىلەر. سەپداشلارنىڭ ھەممىسىنى توپلاڭلار، بىر قەدەممۇ مىدىرلىماسلىققا قەسەم ئىچىڭلار. ئېنىقكى، قېچىش — ئۆلۈش دېگەن سۆز. چىداپ تۇرۇڭلار، ئۇلار ھېچقاچان ئۈستۈڭلىرگە باستۇرۇپ كېلەلمەيدۇ، كېلەلىگەن بولسىدى، ئاللىقاچان كەلگەن بولاتتى. بىر نەرسىدىن، يەنى قاپقانغا چۈشۈشتىن قورقىدۇ.

— قېنى تۇردى ئاغا، شۇنداق قىلايلى، — دېدى مەمەت.

— زالانىڭ ئوغلىدىن قورقساڭلار بولىدۇ. ئۇ توخۇ يۇرەكنىڭ بىرى، ئۇنىڭغا كۆز ـ قۇلاق بولۇپ يۈرۈڭلار، بەلكى ئۇ قېچىشى مۇمكىن ... — دېدى رەجەپ چاۋۇش.

— ئاغىنىلەرنى توپلايلى، ھۇرالى بىلەن جاپپار ئوق چىقىرىپ ئۇلارنى مەلىكە قىلىپ تۇرسۇن، — دېدى تۇردى.

شۇنىڭدىن كېيىن يىغىلىش ئۈچۈن ئىسقىرتتى. بۇنى ئاڭلىغان قاراقچىلار دەل مۇشۇ چاغدا — ئوق يامغۇرىدەك يېغىۋاتقان پەيتتە چېلىنغان يىغىلىش ئىسقىرتىشىنىڭ مەنىسىگە چۈشىنەلمىدى.

— قىيامەت قايىم بولۇۋاتسا، يىغىلىغۇلۇق! — دەپ يانلىرىدىكى سەپداشلىرىغا ھەسرەتلىنىپ سۆزلىدى زالانىڭ ئوغلى، — ئەمدى قۇتۇلۇش تەس ... رەجەپ چاۋۇشمۇ تۇگىدى.

ئالدى بىلەن ھۇرالى كەلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئالايۇسۇپ، كېيىن گۇدۇك ئوغلى.

— زالانىڭ ئوغلى قېنى؟ — دەپ گۇمان بىلەن سورىدى تۇردى.

— كېلىۋاتىدۇ، — دېدى ھۇرالى، — ئۇ، يەرگە يېپىشىۋاپتۇ، بىر پايمۇ ئوق چىقارمىدى، توختىماي تىترەيدۇ.

— تووۋا! ئاجايىپ ئىش، — دېدى تۇردى، — مەن ئۇنى ئىچىمىزدىكى باتۇرلاردىن دەپ ئويلاپتىمەن.

دەل شۇ چاغدا زالانىڭ ئوغلىمۇ ئۆمىلەپ كەلدى، قوللىرى قاناپ كەتكەنىدى.

تۇردى ھۇرالى بىلەن جاپپارغا قاراپ:

— سىلەر توختىماستىن ئوق ئېتىڭلار، ئۇلارنى مەلىكە قىلىپ تۇرۇڭلار، بىزنىڭ سۆزلىشىدىغان ئازراق ئىشىمىز بار، — دېدى.

بۇ يىغىلىش جەريانىدا بىردەملىككە ئوقنىڭ توختاپ قېلىشى ئاسىم چاۋۇشنى خېلىلا بىئارام قىلىپ قويدى. بۇ ئۇنىڭ تۇردى تەلۈە بىلەن بىرىنچى قېتىملىق ئۇچرىشىشى ئەمەس ئىدى.

ئەمما، ئۇنىڭ نېمە قىلىدىغانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى. تەلۈلەرچە ھەربىكەت قىلغىنىغا ئوخشاش، ئەڭ ئەقىللىك ھەربىكەتلەرنىمۇ قىلاتتى. بۇ ئورمانىنىڭ مۇشۇنداق ئوچۇقچىلىق يېرىدە ئۇرۇشۇشنى لايىق كۆرگەن بۇ ئادەم يا بىراقلا ئۆلۈشنى خالىغان، ياكى دۆتلۈك، تەلۈلىك قىلغان، ياكى بولمىسا چوقۇم باشقا بىر خىل قاپقان قۇرغان. تۇردى تەلۈدەك يىگىنىنىڭ كۆزىدىن ئۆتەلەيدىغان ئادەم مۇنداق خاتا يولنى باساتتىمۇ؟ ئاسىم چاۋۇشنىڭ پەرەز قىلىشچە، بۇ چوقۇم بىر تۇزاق! مانا چىقتى، ئەنە چىقىدۇ دېگەندەك چىقىپ قالسا، بۇنىڭغا قارشى قانداق چارە قوللىنىش كېرەك؟ ئۇ بۇنى بىلەلمەي تۇراتتى. ناۋادا ئۇ قايتىپ كەتسە، ئابرۇيى بىر تىيىن بولاتتى. كەتمىسە، چوقۇم بىر تۇزاققا چۈشۈشى مۇمكىن ئىدى. شۇنىڭ بىلەن تۇگشىپ كېتەتتى... شەپكىسىنى ئۇچۇرۇپ كەتكەن، قولىنى سۇرۇپ كەتكەن ئوقلار نېمىنى بىلدۈرەتتى؟ ئاگاھلاندۇرۇشمىدى؟ مەمەتنىڭ سۆزلىرى ئۇنى خېلىلا ئۇركۈتكەنىدى. ئەگەر خالىسا شۇ ئوقنى ئاتقۇچى ئەلۋەتتە ئۇنى ئاللىقاچان ئېتىۋەتكەن بولاتتى. ھازىر چېكىنىش قولىدىن كەلمەيتتى. ھازىر تۇردى تەلۈنى مۇھاسىرىگە ئالغانىدى. تۇردى تەلۋە يەنە بىر قېتىم مۇشۇنداق مۇھاسىرىگە چۈشەرمىدى؟

— بۇرادەرلەر، — دەپ ۋارقىرىدى ئاسىم چاۋۇش، — ھېچقايسىڭلار ئورنۇڭلاردىن قوزغالماڭلار، قېنى بۇ تەلۋە نېمە قىلارکىن. قورشۇالدۇق، ئالىقىنىمىزدا تۇرۇپتۇ، بۇ ئادەم ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئالىقىنىمىزغا چۈشتى. ئۇنداق بولمىسا، ئاللىقاچان ھور تېغىنىڭ قىيالىرىنى بويلاپ كېتىپ قالاتتى.

ئونبېشى يالۋۇرۇشقا باشلىدى:

— بۇ خۇنپەر تەلۈنى مەن ياخشى بىلىمەن. سارائىنىڭ بىرى، ئۆزى خالاپلا مۇشۇ يەردە قالغاندۇ، تۇزاق قۇرۇشنى ئويلىمىغاندۇ، ئۇ ئۆزىگە بەكمۇ ئىشىنىدۇ. مۇھاسىرىنى قىسىپ كۆرەيلى، قېنى شۇ چاغدا ئالىقىنىمىزغا قانداق چۈشىدىكىن.

— شۇنچە يىلدىن بېرى قاراقچىلىق قىلىپ يۈرگەن تۇردى تەلۋىدەك ئىتنىڭ بالىسى قاراقچى تۇرۇپ ئوڭايلىقچە بۇ يەردە ئۇرۇشۇشقا جۈرئەت قىلمايتتى. ھېچبولمىسا ئورمانىنىڭ قويۇق يېرىگە چېكىنگەن بولاتتى. بۇ، ئورمانىنىڭ ئەڭ شالاڭ يېرى تۇرسا... بۇنىڭدا چوقۇم بىر ئىش بار، ھوشيار بولايلى، — دېدى ئاسىم چاۋۇش.

— ئۇنداق دېمە... — دېدى ئونبېشى، — ئۇ ئۆزىگە بەكمۇ ئىشىنىدۇ. قورشۇۋېلىپ ئىشنى تۈگىتەيلى، بىر قوشۇق سۇدىلا تۇنجۇقتۇرۇۋېتىمىز.

— تۇرغان يېرىمىزدىن مىدىرلىمايلى، — دەپ ئاسىم چاۋۇش ئونبېشىنى رەت قىلدى.

ھۇرالى بىلەن جاپىيارنىڭ ئاتقان ئوق ئاۋازى قايتىدىن ئاڭلىنىش بىلەن ئاسىم چاۋۇش نېمە بولۇۋاتقانلىقىنى چۈشەنمىدى. بۇ نېمە ئىش؟

— بۇرادەرلەر، — دېدى تۇردى، — بىر - بىرىمىزدىن زادىلا ئايرىلمايمىز. ھەممىمىز بىللە يىغىلىپ ئوق ئاتىمىز. ئۇستىمىزگە بېسىپ كېلىپ مىلتىقىنى بېشىمىزغا تەڭلىگەنىدىمۇ مىدىرلىمايمىز. گېپىمىز گەپمۇ؟

ھەممىسى بىر ئېغىزدىن:

— گېپىمىز گەپ! — دېيىشتى.

— ئۇنداق بولسا، مۇداپىئەلىنىدىغان ياخشى بىر يەرنى تېپىڭلار، — دېدى تۇردى.

— مەن تاپايمۇ؟ — دېدى مەمەت.

— تاپقىن.

دەل شۇ چاغدا مەمەت «يېتىڭلار، يېتىڭلار!» دەپ ۋارقىرىدى. ئۆزىنى چاققانلىق بىلەن يەرگە ئاتتى.

باشقىلارمۇ ياتتى. قۇلاقلىرىنىڭ تۈۋىدىن ئوقلار ۋىڭىلداپ ئۆتۈۋاتاتتى.

— بىزنى كۆرۈپ قاپتۇ، ئەمدى بىزگە ئارام بەرمەيدۇ، —

دېدى تۇردى.

خېلى ۋاقىتقىچە ياتقان جايلىرىدىن تۇرۇشمىدى. ئوقلار ئوڭ ـ سولدىن ۋىڭ ـ ۋىڭ قىلىپ يانلىرىغا چۈشەتتى.

زالانىڭ ئوغلى تېخىمۇ تىترەپ:

ـــ ۋاي، ۋاي ئاللا، مەمەتكە ئوق تەگدى، ـــ دەپ توۋلىدى، ئۇنىڭ كۆزلىرى پارقىراپ كەتتى.

ـــ راستمۇ ـــ دەپ سورىدى تۇردى.

مەمەت ئۆزى ھەققىدە سۆزلىشۋاتقانلىقىنى سېزىپ ئۇلارغا قارىدى ۋە سورىدى:

ـــ نېمە بولدى؟

زالانىڭ ئوغلى چىشلىرىنى كاسىلدىتىپ:

ـــ ئۇستىبېشىڭ قانغا بويىلىپ كەتتى، ساڭا ئوق تېگىپتۇ، ـــ دېدى.

ـــ ھېچقانداق ئاغرىق سەزمىدىم، ـــ دېدى ـ دە، قولى بىلەن بېشىنى تۇتتى، قوللىرىغا قارىدى، قولى قىپقىزىل قان ئىدى. يۈرىكى سېلىنىشقا باشلىدى. ئۇ يەر ـ بۇ يېرىنى تۇتۇپ، ئوق تەگكەن يەرنى ئىزدەپ تاپالمىدى.

تۇردى چىرايى سارغايغان ھالدا مەمەتنىڭ قېشىغا كەلدى. يارىسىنى ئىزدەپ تاپتى.

ـــ بېشىڭغا تېگىپتۇ، ئازراق جىجاپ كېتىپتۇ ـــ دېدى.

ـــ كېرەك يوق، ـــ دېدى مەمەت كۈلۈمسىرەپ، ـــ ئەمدىلا باشلاندى ... ـــ ئۇ ئورنىدىن تۇردى. ئورمانلىققا كىرىپ كەتتى، ئوقلارنىڭ ئىچىدىن ھېچ نەرسە بولمىغاندەك ماڭاتتى.

بىرئازدىن كېيىن:

ـــ بۇ يەرگە كېلىڭلار، ـــ دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى.

ژاندارمىلار كۆزنى ئاچۇرمايتتى. شۇنداق بولسىمۇ مېڭىشتى.

بۇ يەر ئۆرۈلۈپ چۈشكەن، شاخلار دۆۋىلىنىپ قالغان چوڭقۇرلۇق ئىدى.

ـــ ئەمدى بولدى، شاخلارنى ئېلىپ تاشلايلى، ـــ دېدى

تۇردى.

بىردىنلا ئۇستىلىرىگە ئوقلار ئېتىلدى، يوپۇرماقلار تۆكۈلەتتى، شاخلار قاراسلايتتى. شاخلارنى ئېلىپ تاشلىماستىنلا ئازگالغا چۈشۈپ قارشىلىق كۆرسەتتى. ھەر ئىككى تەرەپ يامغۇردەك ئوق ياغدۇرۇشاتتى. ھەر ئىككى تەرەپ يېرىم سائەتچە ھېچ توختىماستىن ئوق ئېتىشتى. كېيىن مەلۇم ۋاقىت ئىككى تەرەپمۇ جىمىپ قالدى. ئەمدى تۇردى زادىلا قوپمايتتى. كېلىلىسە ھازىرغىچە كېلىپ بولاتتى، مۇھاسىرىنى قىسىپ كەلگەن تەقدىردىمۇ كەچ كىرىشكە ئاز قالغانىدى. ئۇ چاغقىچە چىداشلىق بېرەلەيتتى. ئەمما، شۇ ئاسىم چاۋۇشنىڭ ئالدىدىن قېچىپ كېتىشىنى زادىلا خالىمايتتى.

ھۇرالى بىلەن جاپپارمۇ قايتىپ كەلدى.

جاپپار «رەجەپ چاۋۇش قېنى؟» دېيىش بىلەنلا ھەممەيلەن غۇدۇراپ كەتتى.

ـــ تېرىكمەڭلار، مەن بېرىپ ئەكېلىمەن، ـــ دېدى مەمەت.

ھەممە جىم بولۇشتى.

مەمەت ئېسىلىپ، ئۆمىلەپ دېگەندەك ئازگالدىن چىقتى. بەك ھېرىپ كەتكەنىدى. ھارغىنىدىن نەپەس ئالغۇدەك ھالى يوق ئىدى. بېرىپلا بىر كۆتەكنىڭ تۈۋىدە سوزۇلۇپ ياتتى. بۇ چاغدا قارشى تەرەپتىن يەنە ئوق ئېتىلىشقا باشلىدى. كۆتەكنىڭ ئاستىدىن زادىلا چىقالمىدى. تەرەپ ـ تەرەپتىن ئېتىلغان ئوقنىڭ ھەممىسى مۇشۇ كۆتەككە تېگەتتى. مەمەت بىر تەرەپكە سەكرىگەنىدى، بىر يېرى قاتتىق ئاغرىپ كەتتى. ئۆز ـ ئۆزىگە: «ئەمدى ئوق تەگدى» دېدى. ئورنىدىن تۇردى. ئۇ يەر، بۇ يېرىنى سىلاپ كۆردى، ئاغرىغان يېرىنى سىلاپ كۆردى، يارا يوق ئىدى.

رەجەپ چاۋۇشنىڭ يېنىغا يېتىپ بارغاندا ھەممە يېرى قانغا بويالغانىدى. قول ـ پۇتىنىڭ تېرىسى تىتىلىپ كەتكەنىدى.

رەجەپ چاۋۇش ئۇنى كۆرۈش بىلەن:

ـــ ۋاي ئاللا، بۇ نېمە ئىش، قان ئىچىدە ئۆزۈپ

كېلىۋاتسەنغۇ؟ ــ دېدى.

مەمەت كۈلۈمسىرىدى، بىراق يۈز ـ كۆزى قانغا شۇنچىلىك بويىلىپ كەتكەنىدىكى، كۈلۈمسىرىگەنلىكى بىلىنمىدى.

ــ قېنى ماڭايلى، رەجەپ چاۋۇش، سېنى ئەكېتىش ئۈچۈن كەلدىم.

ــ كېتىڭلار، بالىلىرىم، ــ دېدى چاۋۇش، ــ سىلەر ئۆزۈڭلارنى قۇتۇلدۇرۇڭلار، مەن مۇشۇ يەردە قالاي. بۇ كاپىرلار تۆت تەرەپتىن قورشۇالدى. بىر تەلۋە ئىتنىڭ كاساپىتىدىن مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قالدۇق. بۇ چەمبەرنىڭ ئىچىدىن ھېچقايسىڭلار قۇتۇلۇپ چىقالمايسىلەر، نەگە قارىساڭ، شۇ تەرەپتىن ئوق كېلىۋاتىدۇ. ئاسىم چاۋۇش ئەقىللىك بولۇپ قاپتۇ. مەن بۇ يەردە قالاي، مېنى تاشلاپ كېتىۋېرىڭلار. ماڭا قارا، ئوغلۇم مەمەت، سەن بىر ياخشى بالىسەن. ئەگەر مۇشۇ قورشاۋنى بۆسۈپ چىقىپ كېتەلىسەڭلا، بۇ تەلۋىگە ئەگەشمە، مېنىڭ ئەندىشە قىلمىۋاتقىنىم شۇ. ھازىر چۈشتىن ئاشتى، ئۇلار نېمە ئۈچۈن چەمبىرىنى قىسىپ كەلمەيدۇ؟ ئۇلار بىزنىڭ بار ـ يوقىمىزنى بىلىپ بولدى.

ــ ئۇلار قورقىدۇ، ــ دېدى مەمەت.

ــ ئاجايىپ ئىش! ــ دېدى چاۋۇش.

ــ ئۇلار بىزنى تۇزاق قۇردى دەپ ھېسابلاپ قورقۇشىدۇ. تۇردى تەلۋىنىڭ ئۆزۈمچىلىكىدىن ئورمانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئوچۇقچىلىقتا قالغانلىقىمىزنى بىلمەيدۇ، يەنى ئەقىلگىمۇ كەلتۈرمەيدۇ. تۇردى ئوت يېقىشتىن ۋاز كېچەلمىدى. بۇنى ئۇلار بىلمەيدۇ. قېنى چاۋۇش، ئورنۇڭدىن تۇر، ماڭايلى. ئۆلسەكمۇ بىللە، قالساقمۇ ...

ــ جېنىم مەمەت، ــ دېدى رەجەپ چاۋۇش، ــ بۇنىڭدىن بىر قۇتۇلالىسام ...

ــ يارىڭ يېنىڭ، چوقۇم قۇتۇلىسەن، ــ دېدى مەمەت.

رەجەپ چاۋۇش ماڭغۇدەك ھالدا ئەمەس ئىدى. يوغان، ئېغىر

چاۋۇشنى مەمەت ھاياش قىلدى. سەل ماڭغاندىن كېيىن يەرگە چۈشۈرۈشكە مەجبۇر بولدى.

رەجەپ چاۋۇش ئۇنىڭ كۈچى يەتمىگەنلىكىنى بايقاپ:

ــ بالام، مۇنداق قىلساڭ بولمايدۇ، ھاياش قىلما. كەل، مەن ساڭا تايىنىپ ماڭاي، مۇنداق قىلساق ياخشى بولىدۇ ... ــ دېدى.

ــ ماقۇل، ــ دېدى مەمەت.

ئۇلار يول بويى قان ئۇيۇندىلىرىنى قالدۇرۇپ ماڭدى. يەنە ئوققا تۇتۇلدى. يەرگە يېتىۋېلىشتى. ئۇلارنى كۆرۈپ قالغان ئوخشايدۇ، ئوق دەل ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى توپىلارغا چۈشەتتى.

ــ ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى. ئەمدىلا ئەس ـ ھوشىنى تېپىشقان ئوخشايدۇ ئىپلاسلار ...

مىڭبىر جاپا ـ مۇشەققەتتە ئازگالغا كەلگەندە، ئىككى ئادەمگە ئوق تەگكەنلىكىنى كۆرۈشتى. زالانىڭ ئوغلى بىلەن ھۇرالى يارىلانغانىدى. زالانىڭ ئوغلى ھازىرغىچە دىر ـ دىر تىترەيتتى، يىغلايتتى، ۋارقىراپ ـ جارقىرايتتى.

قورشاۋنى تارايتىۋاتقانلىقى بىلىندى، قارشى تەرەپنىڭ ئوقلىرى تېخىمۇ قورقۇتۇشقا باشلىدى. بۇ چاغدا تۇردىنىڭ يېزىلىقى قارا مۇستانمۇ ئاۋازىنىڭ بارىچە ۋارقىرايتتى:

ــ ھەي تۇردى تەلۋە، ئاقسۆگەتلىك يېزىسى سېنىڭ باتۇرلۇقۇڭنى بىرئازدىن كېيىن كۆرىدۇ. مۇستان تاغاڭنى ياخشى بىلىسەن ... ھاكاۋۇرلۇق قىلما، ئوغلۇم ...

تۇردى تەلۋە تېرىكەتتى، غەزەپلىنەتتى، بىراق جاۋاب بەرمەيتتى. ئۇزاققىچە ئوقلار شۇنداق ئېتىلىپ تۇردى.

ــ ئوغلۇم تۇردى تەلۋە، ــ دېدى قارا مۇستان، ــ تىلىڭ تامىقىڭغا چاپلىشىپ قالدىمۇ؟

ئەڭ ئاخىرىدا تۇردى تەلۋە چىداپ تۇرالمىدى، ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ قارا مۇستان تاغا، ــ دېدى، ــ مەن سېنى ياخشى

بىلمەن، سەنمۇ مېنى ياخشى بىلمىسەن. ئەگەر خوتۇنۇڭنىڭ تامبىلنى سالدۇرۇپ بېشىڭغا قالپاق قىلىپ كىيدۇرمىسەم مېنى تۇردى تەلۈە دېمىسۇن، بۇ تۇردى تەلۈە دېگەن نام ھارام بولسۇن ! ...

دەل شۇ چاغدا مەمەت تىك تۇرغان تۇردىنى ئۆزىگە تارتتى. تۇردى تېزلىكتە مەمەتنىڭ ئۇستىگە كېلىپ چۈشتى. يەنە دەقىقە تىك تۇرغان بولسا، تۇردى بەش تال ئوقنى بىراقلا يېگەن بولاتتى. چۈنكى، قارشى تەرەپتە قارا مۇستان بىلەن يەنە تۆت كىشى ئۇنى چەنلىگەنىدى. بەش كىشى تەڭلا ئوق چىقاردى. ئەمما، تۇردى ئورنىدا يوق ئىدى.

— ۋاي تەلۈە، دۆيۈز، — دېدى رەجەپ چاۋۇش، — بۇ لۈكچەكلىكنى يەنە بىر قېتىم قىلمىدىغان بولساڭ، مېنىڭ ئوقۇمدا ئۆلسەن. ھەممە ئىش سېنىڭ كاساپىتىڭدىن ...

تۇردى تەلۈە رەجەپ چاۋۇشنىڭ بۇ سۆزلىرىگە كۈلدى:

— ئوق ئاتقۇدەك ھالىڭ بولسا، نېمە ئۈچۈن باشقىلارغا ئاتمايسەن؟ ...

رەجەپ چاۋۇش مەمەتنى كۆرسىتىپ:

— شۇ مۇشتۇمدەك بالىغا دۈگا قىلغىن ! — دېدى، — ئەگەر ئۇ بولمىغان بولسا ھالىمىز خاراب بولاتتى.

مەمەت كۆڭلىدە ئىنتايىن رەنجىدى. تۇردىغا شۇنداق بىر قارىدى. تۇردى ئۇنىڭغا دوستلارچە تەبەسسۇم بىلەن قاراپ قويدى.

تۇردى مەمەتنىڭ قوللىرىدا، يۈزىدە، چاچلىرىدا قېتىپ قالغان قانىنى كۆرۈپ ئۆزىچە كۈلۈپ كەتتى. ئۇنىڭ دەسلەپكى كەلگەن كۈنىنى ئەسلىدى. سۈلايمانىنىڭ ئارقىسىغا قانداق يوشۇرۇنۇۋالغانلىقى ... كۆز ئالدىغا كەلدى ... سۈلايمانىنىڭ ئارقىسىغا مۆكۈنۈۋېلىپ ئۇ يەردە يوقاپلا كەتكەنىدى. تۇردىنىڭ كۆزلىرىدە ئامراقلىق ئۇچقۇنى چاچرىدى. «ئادەم بالىسى - دە ! — دېدى ئۆزىچە، — نېمىسى يېتىشمەيدۇ ... ئەنە شۇ مۇشتۇمدەك

بالا تۇنۇگۈنلا قاراقچى بولدى، بۈگۈن بولسا ئەللىك يىلىق قاراقچىدىنمۇ تەجرىبىلىك، شۇنچىلىك ئۇستا ...»

ئالدىدىن بىر ئاۋاز كەلدى:

— تەسلىم بولۇڭلار !

— مانا ساڭا قارا مۇستان ! — دېدى تۇردى، — بۇ سېنىڭ بولسۇن ...

قارا مۇستان كالىدەك ھۆركىرەپ يەرگە يىقىلدى.

تۇردى رەجەپ چاۋۇشقا قاراپ:

— بۇنىڭدىمۇ ھەقلىق ئەمەسمۇمەن، چاۋۇش؟ — دەپ سورىدى.

— قولۇڭغا دەرد كەلمىسۇن، — دېدى رەجەپ ۋە ئارقىدىنلا، — خۇدا ھەققى، سىلەر مۇشۇ يەردە ئۆلۈشكە قەسەم بەرگەنمىدىڭلار؟ — دەپ سورىدى.

— ھەئە، قەسەم بەرگەنىدۇق. بۇ ئازگالدىن چىقمايمىز، سەن شۇنداق دېگەن ئەمەسمىدىڭ؟ — دېدى تۇردى.

— پىلىموتنى ئىشقا سالدى، قىرىۋېتىدۇ. ئەمدى قۇتۇلۇشتىن ئۈمىد يوق، يا ئۆلۈم، يا تەسلىم، — دېدى رەجەپ چاۋۇش.

مەمەت ھەيرانلىق بىلەن قورقۇپ سورىدى:

— يا ئۆلۈم، يا تەسلىم دەمسىنا؟

ئۇنىڭ مېڭىسىدە ھېلىقى سېرىق ئۇچقۇن چاقناپ كەتتى، تارقالدى، ئۇچۇپ كەتتى.

— باشقىچە بىر يولىنى بىلسەڭ سۆزلىگىن، مەمەت ئاۋاق، — دېدى رەجەپ چاۋۇش.

— سەن بىلمىسەڭ، مەن نەدىن بىلەي.

رەجەپ چاۋۇش ئويلىنىپ قالدى. يارىسى قىزىپ ئاغرىشتىن توختاپ، ئېچىشىشقا باشلىغانىدى، ئويلاشقىمۇ ئىمكان بەرمەيتتى. ئۇ بېشىنى ساڭگىلىتىپ، يۈزىنى پۈرۈشتۇردى. كالپۇكلىرىنى تىنماي چىشلەيتتى. بىردەمدىن كېيىن چاۋۇش

هەممىگە باشتىن ـ ئاياغ قاراپ چىقتى:

ـــ مېنىڭ بىر تەكلىپىم بار، ئىشقا ئاشۇرالمىساق قۇتۇلۇپ كېتىمىز. مەن دېگەندەك قىلالمىساقلا ئاسىم چاۋۇش بۇ يەردە بىر مىنۇتمۇ تۇرالمايدۇ، توپتوغرا يۇزىبىشىنىڭ يېنىغا كېتىدۇ.

ـــ نېمە تەكلىپ ئۇ؟

ـــ ئۇچ دانە بومبا ... ـــ دېدى چاۋۇش، ـــ ئاراڭلاردا شۇ پىلىموتقا ئۇچ بومبىنى ئاتالمىغۇدەك يىگىت بارمۇ؟

جاپپار مىلتىقىغا ئوق سېلىۋېتىپ ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ جاۋاب بەردى:

ـــ بۇ ئىشتا هەممىمىز باتۇر. ئاسىم چاۋۇش هەممىمىزنى قىرىۋېتىشى مۇمكىن. ئۇنداق ئۆلگەندىن باتۇرلۇق قىلىپ ئۆلمەيمىزمۇ ...

ـــ زادىلا ئۇمىد يوقمۇ؟ ـــ دېدى مەمەت.

ـــ بىرلا ئۇمىد، ئابايىقى دېگىنىم، ـــ دېدى چاۋۇش.

ـــ مەن تەييار ! ـــ دېدى مەمەت.

مەمەتنىڭ كۆزلىرىدە يېڭىنىڭ ئۇچىدەك غەزەپ ئۇچقۇنى هاسىل بولدى. مېڭىسىدىمۇ شۇنداق ئۇچقۇن يالقۇنجىدى. قەلبىدە خۇشاللىق بىلەن قايغۇ ئارىلاش بىر خىل تۇيغۇ هاسىل بولدى.

ـــ بۇ باتۇر يىگىتكە قاراڭلار ! ماڭا ئىككى بومبا بېرىڭلار! ـــ دېدى ـ دە، تۇردى ئورنىدىن قوزغالدى. ئۇ جاپپاردىن بومبىنى ئالدى، بارلىق كۈچى بىلەن يۇگۈردى. ئوقلار قۇلاقلىرىنىڭ تۈۋىدىن ۋىڭلداپ ئۆتەتتى. ئۆزىنى بىر تاشنىڭ ئارقىسىغا ئاتتى. بۇنىڭدىن ئارقىسىدىكىلەر قورقۇپ كېتىشتى، ئوق تەگدى دەپ گۇمان قىلىشتى. شۇنداق تېز يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقان تۇردى تەلۋە ئوق تەگمىگەن بولسا ئۆزىنى نېمىشقا يەرگە ئاتىدۇ، دەپ ئويلىشاتتى. تاشنىڭ ئاستىدىن سېرىق ـ يېشىل گىياهلار ئۇنۇپ چىققانىدى. تاش چوڭ ۋە يۇمىلاق ئىدى. تاشنى مىدىرلىتىپ كۆردى. يۇمىلاق تاش ئورنىدىن قوزغالدى.

تاشنى بېشىغا دالدا قىلىپ دوملىتىشقا باشلىدى. ئاق تاشقا ئوقلار كېلىپ تېگەتتى. ۋارقىراشلار ئەۋجىگە چىقتى. ئەمدى بۇ تاش ئۇنى قۇتقۇزۇپ قالالمايتتى. ئەللىك مېتىر نېرىدا بىر دەرەخ تۈۋىدىكى ئازگالنى كۆردى. ئۇ يەرگە ئاتلاش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى. ئۆزىنى خۇددى پومزەكتەك ئازگالغا ئاتتى. ئازگالنىڭ ئىچى توپا ۋە چىرىگەن يوپۇرماق پۇرايتتى. سۆسۈن رەڭلىك بىر گۈل كۆرۈندى، ئۇنىڭ ئىسمىنى ئېسىگە ئالالمىدى. شۇ گۈلنىڭ پۇرىقى كېلەتتى. بۇ گۈل كۆرگەنلا يەردە ئۇنۇۋەرمەيدۇ، پەقەت قىيالىقلاردىلا ئۆسىدۇ. تاغنىڭ ئۇستىدە بىر بۇلۇت پارچىسى ئۇزۇپ يۇرەتتى. كۈن نۇرى بۇلۇتلارنىڭ ئەتراپىدا نەقىشلەنگەندەك پارقىرايتتى. ئۇ پىلىموتنىڭ ئۆز يېنىدىلا تىرىلداۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ هوشىغا كەلدى. ئالدىدا بىر دۆڭ، ئۇنىڭ ئارقىسىدا يەنە بىر دۆڭلۈك بار ئىدى. بۇ دۆڭ ئالدىدىكىسىدىن سەل ئېگىزرەك، پىلىموتنى ئەنە شۇ ئىككى دۆڭنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئورۇنلاشتۇرغان بولسا كېرەك، ئايلىنىپ كېلىپ ئارقىدىكى دۆڭگە چىقىش لازىم. بۇ دۆڭ زىچ دەرەخلىك ئىدى.

تۇردى ئورنىدىن دەس تۇردى. قوللىرىنى سېلىپ ئۆزۈن يولغا ماڭغاندەك خاتىرجەم ماڭاتتى. بۇنى كۆرگەنلەر لەۋلىرىنى چىشلەپ قالدى.

كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە بومبىلار پارتلىدى ۋە پىلىموتنى پاچاقلىۋەتتى. ئارقا ـ ئارقىدىن بىرقانچە قېتىم قاتتىق پارتلاش ئاۋازى ئاڭلاندى. يەر ـ جاهان زىلزىلىگە كەلدى، ئەتراپنى تۇتەك قاپلىدى.

تۇردى يۈگۈرۈپ سەپداشلىرىنىڭ يېنىغا كەلدى. كۈن ئولتۇراي دېگەندى. گەپ ـ سۆز قىلمىدى، هېچكىمگە قارىمىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى، شۇ ئۆتكۈر كۆزلىرى بىر نۇقتىغا قادالغان، يۈزى تارتىشىپ كەتكەندى. ئوقلار ئۇ يەر ـ بۇ يەرگە شالاڭ چۇشۇشكە باشلىدى.

تۇردى ئورنىدىن تۇرۇپ كېرىلدى:

— ئاسسىم چاۋۇش، ھەي ئاسسىم چاۋۇش! سالامەت بول، ئۇ تىرىلدىقىڭنى رېمونت قىلدۇرۇپ كەل، سېنى ساقلاپ تۇرىمەن.

ئۇ تەرەپتىن سادا چىقمىدى.

تۇردى رەجەپ چاۋۇشتىن سورىدى:

— سەن بۇ تەرەپلەرنى ئوبدان بىلىسەن، يېقىن ئارىدا يېزا يوقمۇ؟

— يوق، — دېدى چاۋۇش.

— ئەمدى قىيالمىقچە ماڭامدۇق؟ ماڭغۇدەك ھالىمىز قالمىدى، — دېدى تۇردى.

— قوپايلى، قىيالمىقچە مېڭىشىمىز كېرەك، مەن چېغىمدا بۇ جاراھەتنىم ۋە قېرىلىقىم بىلەن ماڭسەمەن ... بۇ يەردە تۇرغىلى بولمايدۇ.

تاڭغا يېقىن قىيالمىقا يېتىپ بارغاندا ھەممەيلەنده ئادەم سىياقى قالمىغانىدى. ھۇرالى يول بويى نېمە ئۇچۇندۇر، كىمنىدۇر تىنماي تىللاپ كەلدى ۋە ھازىرمۇ تىللىماقتا ئىدى. رەجەپ چاۋۇشنىڭ چىدىغۇدەك ھالى قالمىغانىدى. بارلىق كۈچى بىلەن چىشىنى چىشلەپ كەلگەن بولسىمۇ، ئاخىر ئېڭراشقا باشلىدى.

يارىلانغان، ھالسىزلانغان تۇردى قىيالمىقا كېلىپ ئولتۇردى ... ئاستا موخوركا ئوراپ تۇتاشتۇردى. بىرنەچچە قېتىم شورىغاندىن كېيىن مەمەتكە قاراپ:

— بۇ دۇنيادا نېمىنى خالايدىغانلىقىمنى بىلەمسەن، قېرىندىشىم؟ — دېدى.

— ياق، — دېدى مەمەت.

— ھازىر مەن ئېتىۋەتكەن قارا مۇستاڭ بارغۇ، ئۇنىڭ كاللىسىنى كېسىپ، بىر ياغاچقا ئېلىپ، بىزنىڭ يېزىنىڭ ئوتتۇرىسىغا قادىۋېتىشنى خالايتتىم. ئۇنىڭغا ئارقامدىن قوغلاپ مېڭىشنى كىم قويۇپتۇ؟! قېرىندىشىم مەمەت، ئېيتقىنا،

ئۇنىڭ مەندە زادى نېمە ئىشى بار؟

— سىلەر نېمە قىلساڭلار قىلىڭلار! — دەپ ۋارقىرىدى يىراقتىن جاپپار، — مېنىڭ ئاغرىقتىن جېنىم چىقىۋاتىدۇ.

— يەنە بىرئاز بەرداشلىق بەر، غەيرەت قىل! ... سېنى باتۇر يىگىت دەيمەن، — دېدى تۇردى.

— جىم! تىڭشاڭلار، — دېدى جاپپار، — يىراقتىن ئىتنىڭ قاۋاشلىرى كېلىۋاتىدۇ. يېقىن ئەتراپتا يېزا يوق، بۇ ئاۋازغا نېمە دېگۈلۈك؟

— ھەي جاپپار، — دېدى رەجەپ چاۋۇش ئېڭراپ تۇرۇپ، — مەن ئۆمرۈمده ئېشەكتەك گالۋاڭ ئادەملەرنى كۆپ ئۇچراتتىم، بىراق گالۋاڭلىقتا سېنىڭدىن بەتتەر ئادەمنى كۆرمىدىم.

— نېمە ئۇچۇن، چاۋۇش؟

— زادىلا كۆرمىدىم، — دېدى چاۋۇش.

— ۋاي ئانىسىنى ... — دېدى جاپپار، — دېمەك چاۋۇشنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپتۇق - دە؟

— ۋاي ئېشەك، تېخى بۇ قاۋاشنىڭ قەيەردىن كېلىۋاتقانلىقىنى بىلمىدىڭمۇ؟ — دېدى چاۋۇش.

— مەن نەدىن بىلەي، — دېدى جاپپار، — بۇ ئىتلارنى مەن تۇغمىسام ...

— ھەي ئېشەك، — دېدى چاۋۇش، — بۇ قاۋاشلار كۆچمەنلەرنىڭ چېدىرلىرىدىن كېلىۋاتىدۇ. يېقىن ئەتراپتا كۆچمەنلەر چېدىر قۇرغان. ئىتلار شۇلارنىڭ، ئەمدى ئۇقتۇڭمۇ؟

— ئۇقتۇم، — دېدى جاپپار.

— ھەرنېمە بولسا ئۇقۇۋالدىڭ، — دېدى رەجەپ چاۋۇش.

— ئۇنداق بولسا مەمەت ئاۋاق بىلەن چېدىرلارغا بېرىپ نان تېپىپ كېلەي، بىللە بارامسەن، ئاۋاق؟ — دېدى جاپپار.

— ئۆزۈڭلار بىلىڭلار، — دېدى تۇردى، — بىز بۇ يەردە گۇلخان يېقىپ ئىسسىنىمىز، سىلەرنى ساقلاپ تۇرىمىز.

— بارايلى، جاپپار، — دېدى مەمەت، — بىراق تۇرقىمىزغا

بىر قارىغىنا، بىزنى كۆرگەنلەر جىن - ئالۋاستى دېيىشى مۇمكىن ياكى قان يالىغان ئىتمىكىن دەپ قالار.

— ئەنسىرىمە، بۇرادەر، يۇز - كۆزىمىزنى بىر يۇيىمىز، ئىش تامام! — دېدى جاپپار.

ئۇلار قىيادىن تۇزلەشكەككە سۆز قىلماستىن چۈشۈشتى. نېمە ئۈچۈندۇر خۇددى بىر چوڭ گۇناھ قىلىپ قويغان ئادەملەردەك بىر - بىرىگە قارىيالمايتتى.

ئاخىر جاپپار قولىنى سوزدى، مەمەتنىڭ بىگىز قولىنى تۇتتى. مەمەت بېشىنى ئاستاغىنا كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا قارىدى. جاپپارمۇ مەمەتنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قارىدى. بىرھازاغىچە تۇرغان يېرىدىن مىدىرلىماي، بىر - بىرىنىڭ كۆزلىرىگە قاراشتى.

— جاپپار، — دېدى مەمەت، — بۇ ياخشى ئادەم ئەمەس، بىز نېمىدەپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭىمىز؟

— ئۇنداقمۇ دەيمىز، مۇنداقمۇ دەيمىز، بىللە يۈرۈپ كۆزىمىز خېلى ئېچىلىپ قالدى، — دېدى جاپپار.

كۈن چىققانىدى. ئۇلار چېدىرغا يېقىنلىشىپ كېلىشتى، چېدىر تەرەپتىن بەش - ئالتە يوغان ئىت توغرىدىن ئۇلارغا قاراپ ئېتىلدى.

— ئىتلارنى تۇتۇڭلار، — دەپ ۋارقىرىدى جاپپار.

چېدىردىن بىرنەچچە بالا چىقىپ، قاراپلا ئارقىلىرىغا قېچىشتى ۋە ئانىلىرىغا ۋارقىراشتى:

— قاراقچى! قاراقچىلار كېلىۋاتىدۇ!

تاشقىرىغا ئاۋۋال ئايالىلار، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەرلەر چىقىشتى.

مەمەت چوڭ چېدىرنىڭ ئالدىغا يىغىلغان كۆچمەنلەرگە:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم! — دەپ سالام بەردى.

كۆچمەنلەر بۇ كىچىككىنە قاراقچىغا ھەيران بولۇپ قاراشتى. مەمەتنىڭ ئەكسىچە جاپپار يوغان، كۈچلۈك، قامەتلىك بىر ئادەم

ئىدى.

ساقاللىق بىر كۆچمەن:

— مەرھەمەت، ئىچكىرى كىرىڭلار، — دېدى.

باشلىرىنى ئېڭىشتۇرۇپ ئىچكىرى كىرەر - كىرمەي مەمەت چېدىر ئىچىنىڭ گۈزەللىكىگە تاڭ قالدى. ئۇ ئۆمرىدە مۇنداق چېدىرنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشى ئىدى. كۆچمەننىڭ «خۇش كەپسىلەر» دېگىنىنىمۇ سەزمەي قالدى. كۆزلىرى چېدىردا ئىدى. چېدىرنىڭ ئارقا تۆرىدە نەپىس ئىشلەنگەن شىرداقلار ... شىرداقلارنى ھەر خىل كەشتە ۋە رەڭلەر بېزەپ تۇراتتى. بۇ خىل رەڭلەر كۆزلەرنى قاماشتۇراتتى ... رەڭلەر ئوتتەك يانىتتى. بۇ چېدىرنى يورۇتۇپ تۇرغان شۇنچە كۆپ نۇر قەيەردىن كەلگەن؟ نۇرلار بىلەن رەڭلەر بىر - بىرىگە ئارىلىشىپ چېدىردا جۇلالىنىتتى. مەمەتنىڭ كۆزى بىر شىرداققا چۈشتى. خېلىغىچە ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئالالمىدى. شىرداققا مۇھەببەت قۇشلىرى ئىشلەنگەنىدى. كىچىك - كىچىك مىڭلاپ قۇش... تۇمشۇقلىرى تېگىشىپ تۇرغان قۇشلار ... يېشىل، كۆك، قىزىل، سۆسۈن قۇشلار ... مەمەتنىڭ كۆزىگە ياش تولدى. قۇشلار ھەر خىل رەڭدە ئۇچۇۋاتقاندەك تۇراتتى.

چېدىرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تۈۋرۈك نەقىشلەنگەن، ئۇچقاندەك چېپىپ يۈرگەن كېيىكلەرنىڭ رەسىمى ئويۇلغان. تۆكلىرى پار - پۇر يالتىراپ تۇرغان كېيىكلەر ... خۇددى ساپ سەدەپتىن ياسالغاندەك ...

— ئۇخلاپ قالدىڭمۇ؟ ئويغانغىنا! — دەپ مەمەتنى تۇرتۈپ قويدى جاپپار.

مەمەت كۈلۈمسىرەپ ئېسىنى يىغىۋالدى.

— مۇشۇ كۈنگىچە مۇنداق چېدىرنىڭ ئىچىنى كۆرۈپ باقماپتىمەن، جەننەتتەك ئىكەن، نېمىدېگەن چىرايلىق!

جاپپار: «چېدىر كىمنىڭ؟» دەپ سوراش بىلەن، ئۇدۇلىدا ئولتۇرغان ئاپپاق ساقاللىق، قىزىل يۈزلۈك، چىرايىدىن كۈلكە

تېمىپ تۇرغان بىر بوۋاي جاۋاب بەردى:

— مېنىڭ. مېنى كەرىم ئوغلى دەپ ئاتىشىدۇ.

— ئاڭلىغانمەن، دېمەك، كەرىم ئوغلى سەنمىدىڭ؟ — دېدى جاپپار.

كەرىم ئوغلى ئۆزىگە ئىشەنگەن بىر قىياپەتتە:

— مەن بولىمەن، — دېدى.

— ئاغا، سېنىڭ ئىسمىڭنى جىق ئاڭلىغانمەن. ئۆزۈڭنى بىرىنچى قېتىم كۆرۈۋاتىمەن، — دېدى جاپپار — ساچىقارالى قەبىلىسىنىڭ ئاغىسى كەرىم ئوغلى ئەمەسمۇ؟

— ھەئە، دەل ئۆزى، — دېدى كەرىم ئوغلى.

چېدىرغا يېڭى قاينىتىلغان سۈتنىڭ پۇرىقى كىرىپ تۇراتتى. ئاغا جاپپارغا قاراپ قويدى، جاپپارمۇ ئاغىغا قارىدى. ئاغا خوتۇنىغا قاراپ:

— يىگىتلەرنىڭ قورسىقى ئاچتەك تۇرىدۇ، تېزرەك بولغىنا خوتۇن ! — دەپ بۇيرۇق قىلدى.

— سۈت قايناۋاتىدۇ، قاياناپ بولسۇن، ئاندىن ... — دەپ جاۋاب بەردى خوتۇنى.

مەمەت كۆلۈمسىرەپ تۇرۇپ جاپپارغا:

— مېنىڭ بۇرنۇم ... — دېدى جاپپارغا.

— بۇرنۇڭغا نېمە بولدى؟ — دېدى جاپپار.

— بۇرنۇمغا سىرتتىكى سۈتنىڭ پۇرىقى كىرگەنىدى، توغرا چىقتى، — دېدى مەمەت.

— مېنىڭمۇ، — دېدى جاپپار، — قورساق ئاچقاندا ھەممە بۇرۇن بىزنىڭكىدەك بولىدۇ.

كەرىم ئوغلىنىڭ قىزىل يۈزى تېخىمۇ قىزىرىپ، خجالەت ئارىلاش:

— بالىلىرىم، سىلەر جەڭ مەيدانىدىن كېلىۋاتسىلەرغۇ دەيمەن؟ — دېدى.

— ئاسىم چاۋۇش بىزنى قىستاپ كەلگەنىدى، ئاران قۇتۇلۇپ

چىقتۇق، خۇداغا شۈكۈر، — دېدى جاپپار.

— قورقۇنچاقنىڭ بىرى ئىكەن، بولمىسا ھەممىزنى كەكلىك ئوۋلىغاندەك بىر - بىرلەپ تۇتۇپ كەتكەن بولاتتى، — دېدى مەمەت.

— بىر قەدەممۇ ماڭالمىغانىدۇق، بىكاردىن - بىكار غىلا ئوق ئاتتى، — دېدى جاپپار.

ئايال داستىخاننى ئەكېلىپ بەردى. كەرىم ئوغلى كۆلۈمسىرەپ تۇرۇپ ئۇنى ئاچتى. مەمەت تۇنجى قېتىم ئۆزىدە ياتسىراش ھېس قىلدى. راستىنى ئېيتقاندا، بۇ ئۆز - ئۆزىدىن ياتسىراش ئىدى. كۆزى مىلتىقىغا چۈشتى، ئۆزىنىڭ تۇرقىنى كۆز ئالدىغا ئەكەلدى. پۈتۈن كۆكرىكى چەپرەس ئوقدانلار بىلەن تولغان ... يېنىغا يوغان خەنجەر ۋە بومبىلار ئېسىلغان ... بېشىدا پۇرلىشىپ - كىرلىشىپ كەتكەن بېغىر رەڭ فەس، ئۇچىسىدا تۇردى تەلۈنىڭ كونا كىيىملىرى. كۆڭلىدە: «دېمەك، مەن قاراقچى بولۇپ كەتتىم، بۇنىڭدىن كېيىنكى ئۆمرۈم قاراقچىلىق بىلەن ئۆتىدۇ - ھە ! ...» دەپ ئويلىدى.

داستىخانغا ئالدى بىلەن سۈت ئەكەلدى، كۆكۈچ ھور چىقىپ تۇراتتى. ئۇستى چىمىرلاپ قايماق تۇتاتتى. ئۇنىڭ ئارقىدىن ئىرىمچىك، ئۇنىڭدىن كېيىن قوردىاق كەلتۇرۈلدى. ھەر ئىككىسىنىڭ ئاغزىغا سېرىق سۇ كەلدى. بالىلارچە كۆلۈپ، بىر - بىرىگە قاراشتى. كەرىم ئوغلىمۇ ئېچىلىپ كەتتى. قېرىنىڭ چىرايىدا كۈلكە پەيدا بولۇپ، سۈتتەك ئاق چىشلىرى پارقىرايتتى.

— ئېلىڭلار، بالىلىرىم، ئېلىڭلار، تەكلىپ، تەكەللۇپ كۈتمەڭلار، — دېدى ئۇ.

ئىككىسى ئىككى قوشۇقنى ئېلىپ ئالدى بىلەن سۈتكە تېگىش قىلدى. ھەش - پەش دېگۈچە داستىخاندىكى نان تۈگىدى. داستىخانغا يەنە نان كەلتۈرۈلدى. سۈت تۈگىدى، يەنە سۈت قۇيۇلدى.

تاماقنى شۇنچه تېز يەپ تۈگەتكەندىن كېيىن:

— دۆلىتىڭ زىيادە بولسۇن، ئاغا، — دېيىشتى.

ئاغا تېخى ئاستا تاماق يېمەكتە ئىدى.

— سالامەت بولۇڭلار، بالىلىرىم، — دېدى، — ياشلىق مۇشۇنداق بولىدۇ، ھەي جىيەنلىرىم ! — دېدى.

كېيىن ئاغىنۇ قولىنىڭ كەينى بىلەن بۇرۇتلىرىنى سۈرتۈپ، داستىخاندىن تۇردى.

— ھە، سىلەر تاماكا چەكمەمسىلەر؟ قېنى، بىرەر تالدىن چېكەيلى، — دېدى كەرىم ئوغلى.

— ھەر ئىككىمىز چەكمەيمىز، — دەپ جاۋاب بەردى جاپپار.

كەرىم ئوغلى تاماكىسىنى ئاغزىغا ئاپاردى، چاقماقنى چاقتى، يېقىملىق مەست قىلغۇچى بىر خىل گۈڭگۈرت پۇرىقى تارقالدى. تاماكىسىنى تۇتاشتۇرغاندىن كېيىن:

— مەن سىلەرگە بىر نەرسە دېسەم خاپا بولماڭلار، — دېدى ئۇ، — خىيالىڭلارغا باشقىچە بىر ئىشلار كېلىپ يۈرمىسۇن.

— دېگىن ئاغا، خىيالىمىزغا نېمە كېلەتتى؟ — دېدى مەمەت.

كەرىم ئوغلى قىزىرىپ ـ تاتىرىپ شۇنداق دېدى:

— شۇنداق دېمەكچىمەنكى، بۇ تاغلاردا ئاناڭلار يوق، ئۆيۈڭلەر يوق ... جەڭ مەيدانىدىن ئەمدىلا چىقىپسىلەر، ئۇستىبېشىڭلار قان، يارىلانغانىدەك تۇرىسىلەر، كىيىملىرىڭلارنى سېلىپ بېرىڭلار، ئوتقا تۇتۇپ قۇرۇتۇپ بېرىدۇ. قۇرۇغىچە مېنىڭ كىيىملىرىمنى كىيىپ تۇرىسىلەر. خىيالىڭلارغا «كەرىم ئوغلى بىزنى يېشىندۇرۇپ قويۇپ تۇتۇپ بەرمەكچى» دېگەن ئوي كېلىپ قالمىسۇن. كەرىم ئوغلىنىڭ ئۆيىدىن ھېچقانداق ئادەمگە يامانلىق كەلمەيدۇ. كەرىم ئوغلى ھاياتلا بولسا، ئۇنىڭ مېھمانلىرىغا ھېچكىم چېقىلالمايدۇ، بۇنى بىلىپ قويۇڭلار ...

— ھەي ئاغا، بىز كەرىم ئوغلىنى بىلىمىز، — دېدى جاپپار.

— قارا، سېنىڭ خىيالىڭغا كەلگەن نەرسىنى !

— شۇنى دېمەمسەن، نېمىلەرنى ئويلاپ يۈرگىنىنى ... — دېدى مەمەت.

— ئۇنداق دېمىگىن، بالام، ئادەم بالىسى خام سۈت ئەمگەن. ھەرقانداق ياخشىلىقنى قىلغىنىدەك، ھەرقانداق يامانلىقنىمۇ قىلالايدۇ. ئۇنداق دېمە ! ... — دېدى كەرىم ئوغلى.

قارا كۆزلۈك، سۈرمە تارتقان، مەڭزى ئانارداەك قىزىرىپ تۇرغان بىر كېلىنچەك ئۇلارنىڭ ئالدىغا سوپۇن پۇراپ تۇرغان كىيىملەرنى ئەكېلىپ قويدى.

— مەن چىقىپ تۇراي، سىلەر كىيىنىۋېلىڭلار ! — دېدى ـ دە، كەرىم ئوغلى چىقىپ كەتتى.

ئۇ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن مەمەت جاپپارغا قاراپ:

— ھەي جاپپار، بۇ دۇنيادا ئەجەبمۇ ياخشى ئادەملەر بار ـ ھە ! — دېدى.

— مەمەت، بۇ دۇنيادا شۇنچىلىك زالىم، مۇناپىق ئادەملەرمۇ بار ـ دە، — دېدى جاپپار.

— قارىغىنا، شۇ كەرىم ئوغلىغا، — دېدى مەمەت.

— قارا ئۇنىڭ مېھماندوستلۇقىغا ...

— ھەي بۇرادەرلەر، كىيىنىپ بولدۇڭلارمۇ؟ ئەمدى كىرەيمۇ؟ — دەپ ۋارقىرىدى سىرتتا تۇرۇپ كەرىم ئوغلى.

— كىيىندۇق، — دەپ جاۋاب بەردى مەمەت.

كەرىم ئوغلى چېدىرغا كىرىپ مەمەتكە قاراپ:

— ساڭا بىر قاراپ باقاي، يارىلىرىڭ قانداقكىن؟ — دېدى.

— ھاجىتى يوق، — دېدى مەمەت، — بېشىمنى ئوق سۈرۈپ كەتتى، كىچىككىنە يەرنى.

كەرىم ئوغلى جاپپاردىن سورىدى:

— سېنىڭ يارىڭ بارمۇ؟

— خۇداغا شۈكۈر، يوق، — دېدى جاپپار.

كەرىم ئوغلى سىرتقا چىقىپ كەتتى. خېلىدىن كېيىن قولىدا بىر قاچا، بىرمۇنچە لاتا بىلەن كىرىپ كەلدى. مەلھەمنى ئۆز

قولى بىلەن ياسىغانىدى. مەمەتنىڭ يارىسىغا سۈرۈپ تېڭىشقا باشلىدى.

— ئىككى كۈندىلا ساقىيىپ كېتىدۇ. ياشلىقمىزدا بىزمۇ يارىلانغانىدۇق، بالام، ھەممىسى ئۆتۈپ كېتىدۇ.

مەمەتنىڭ بېشىنى ئۇستا دوختۇرلاردەك تېڭىپ قويدى. مەمەت مىننەتدارلىق بىلەن:

— قولۇڭغا دەرد كەلمىسۇن، ئاغام، — دېدى.

— ياراڭ ئېغىر ئەمەس ئىكەن، بىراق زورۇقۇپ ئىششىپ كېتىپتۇ. بۇ مەلھەم تېز پايدا قىلىدۇ. قورقما ! — دېدى كەرىم ئوغلى.

كەرىم ئوغلىنىڭ بالىلاردەك غەلىتە مىجەزى بار ئىدى. بىر نەرسە ياكى بىرەر سوئال سورىماقچى بولسا يۈزى قىزىرىپ، ئىزا تارتاتتى، كۈلۈمسىرەيتتى، قىزىرىپ ـ تاتىرىپ كېتەتتى. ئاخىر ناھايىتى تەسلىكتە سورايتتى. بۇ قېتىممۇ شۇ ھالەتتە مەمەتتىن:

— بالام، سورىغان ئەيىب بولماس، سەن راستىنلا قاراقچىمۇ؟ — دەپ سورىدى، — راستىمۇ ... ياكى بولمىسا ...

جاپپار كۈلۈپ كېتىپ:

— ئاغا، بىزنىڭ مەمەت قاراقچىلىق ئويۇنى ئويناۋاتىدۇ، — دېدى.

— ئاغا، قاراقچىلىق ماڭا ياراشمىغاندەك تۇرامدۇ؟ — دەپ كۈلۈپ كەتتى مەمەت.

— ئەيىبكە بۇيرۇما، بالام، — دېدى كەرىم ئوغلى، — سېنى كەمستكىنىم ئەمەس، بەكمۇ ياش ئىكەنسەن. ئاران ئون ئالتىگە كىرگەندەك تۇرىسەن، شۇڭلاشقا سوراپ باقتىم، ئەيىبكە بۇيرۇما ...

مەمەت مەغرۇرلۇق بىلەن:

— ئون سەككىزگە كىردىم، — دېدى.

— شۇ ئىشقا ھەيران بولمەن. خۇدا ھەققى، رەنجىمىگىن، نېمە ئۈچۈن مۇشۇ يېشىڭدا قاراقچى بولۇپ قالدىڭ؟ — دەپ

سورىدى كەرىم ئوغلى.

— خوجايىنىنىڭ ئېشىكىنى ئوغرىلاپ سېتىپتۇ، — دەپ جاۋاب بەردى جاپپار، — كېيىن خوجايىنىنىڭ ئۇرۇۋېتىشىدىن قورقۇپ بىزگە قوشۇلدى. بىزمۇ ئىلاجسىز قوبۇل قىلدۇق. ئەمدى سېپىمىزدە ئېشەك ئوغرىسىمۇ بولسۇن دېدۇق ـ دە. باشقىچە ئىش يوق ...

كەرىم ئوغلى جاپپارنىڭ چاقچاق قىلىۋاتقىنىنى چۈشەندى. مەيۈسلەندى. ئۇنىڭ بۇ سوئالنى سورىغانلىقى ئۈچۈن پۈشايمان قىلغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. جىم بولۇپ قالدى.

جاپپار كەرىم ئوغلىنىڭ بۇ چاقچاقتىن كۆڭلى يېرىم بولغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن:

— ئاغا، سەن دەگىرمەن ئولۇك يېزىسىدىكى ئابدى ئاغا دېگەن بىرىنى ئاڭلىغانمىدىڭ؟ — دېدى.

— ئۇنى ياخشى بىلمەن، — دېدى كەرىم ئوغلى، — ئۆتكەندە ئۇنىڭغا ئوق تەگكەنلىكىنى، بىراق ئۆلمەي قالغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم. جىيەنى ئۆلۈپتۇمىش ...

— ئەنە شۇنى ئاتقان مۇشۇ ! — دېدى جاپپار.

كەرىم ئوغلى خىلىغچە مەمەتكە باشتىن ـ ئاياغ قاراپ چىقتى.

— ئاجايىپ ئىش، بۇ مەمەت ئاۋاق ئادەم ئاتىدىغان بالىغا ئوخشىمايدۇ، توۋا !

مەمەت كەرىم ئوغلىغا قاراپ شۇنداق دېدى:

— ئاغا، بۇ مەلھەمدىن بىزگە يەنە ئازراق ياساپ بېرەمسەن؟ يارىدار بۇرادەرلىرىمىز بار، ئۇلارغا ئالغاچ باراي ...

— تەييار مەلھەمدىن بار، — دېدى كەرىم ئوغلى، — شىپالىق مەلھەم. ئۇنىڭدىن بېرەي ساڭا. چاپلايدىغان دورا ياساپ بېرىمەن.

— يامان كۈن كۆرمە ! — دېدى مەمەت.

كەرىم ئوغلى چوڭ بىر پارچە لاتىغا مەلھەمدىن ئورىدى، چاپلايدىغان دورىدىنمۇ ئازراق ياساپ مەمەتكە بەردى.

ئۇلار يولغا چىققاندا كەرىم ئوغلى شۇنداق دېدى:

— مەمەت ئاۋاق، راستتىنلا ساقا ھەيران قالدىم. سەن زادىلا قاراقچىغا ئوخشىمايسەن. ئەمما، نېمە ئىلاج، ئۇ كاپىر يامانلىق قىپتۇ ... ئادەم بالىسى ـ دە، كىمنىڭ ئىچىدە نېمە بارلىقىنى بىلىپ بولمايدۇ ...

ھەر ئىككىسى كەرىم ئوغلىغا قاراپ:

— سالامەت بول، ياخشى قال ! — دېيىشتى.

كەرىم ئوغلى چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئاقيول تىلەيمەن. بەزىدە كىشىلەر تۇرۇۋىلار، پاراڭ قىلىشمىز، — دېدى.

ھەر ئىككىسىنىڭ قولىدا يوغان خالتا، خالتىلار ئېغىر ئىدى. بۇ خالتىلار نان، سېرىق ماي، پىشلاقلار بىلەن تولدۇرۇلغانىدى.

— نېمىدېگەن ياخشى ئادەم ! — دېدى جاپپار.

— نېمىدېگەن ياخشى ! ... — دېدى مەمەت.

بىردىنلا مەمەتنىڭ ئېسىگە بىر نەرسە كەلدى:

— ھەي جاپپار، كىيىملىرىنى بەرمەستىنلا مېڭىپتۇققۇ؟

— كېرەك يوق، بىز ئوغرىلىمىدۇققۇ، ئۇنتۇپ قاپتىمىز.

— ياق، بولمايدۇ، — دېدى مەمەت، — ئاپىرىپ بېرىپ كىيىلى.

جاپپار كۈلۈپ تۇرۇپ:

— كەرىم ئوغلى راست ئېيتىدۇ، سەن زادىلا قاراقچىغا ئوخشىمايسەن، — دېدى.

— قانداق قىلاي، — دېدى مەمەت، — ھەممە ئادەم قاراقچى بولۇپ تۇغۇلمايدۇ ـ دە؟

— ئۇنداق بولسا ئارقىمىزغا يېنىپ، كىيىملەرنى بېرىۋېتەيلى، — دېدى جاپپار.

— ياناىلى.

يۈگۈرگىنىچە ئارقىسىغا يېنىشتى. كەرىم ئوغلى ھەيرانلىق

بىلەن ئۇلارنى چىدىر ئالدىدا قارشى ئالدى ۋە:

— نېمە بولدى؟ نېمە ئۈچۈن يېنىپ كەلدىڭلار؟ — دەپ سورىدى.

— كىيىملىرىڭنى سېلىپ قويۇشنى ئۇنتۇپ قاپتۇق، قايتۇرۇپ بېرىشكە كەلدۇق، — دېدى مەمەت.

— مەن تېخى بىر نەرسە بولغان ئوخشايدۇ، دەپ قورقۇپ كېتىپتىمەن، — دېدى كەرىم ئوغلى، — كىيىملەر سىلەرگە قىلغان سوۋغام بولسۇن، سالماڭلار.

— ئۇنداق قىلساق بولامدۇ؟ — دېدى مەمەت.

— بولىدۇ، سېلىپ بەرسەڭلار خاپا بولۇپ قالىمەن.

يىراقتا — قىيالىقنىڭ چوققىسىدا بىر پارچە يورۇقلۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— مەمەت ئاداش، شۇ يورۇق يەردە بىزنىڭكىلەر بولۇشى مۇمكىن ... — دېدى جاپپار.

— بىزنىڭكىلەرمۇ؟ — دەپ سورىدى مەمەت.

— ھەئە بىزنىڭكىلەر. كىم شۇنچىلىك ئۇلۇغ ئوتنى ياقالايدۇ؟ ! تۇردى تەلۋە ئاسىم چاۋۇشلار بىلەن قېرىشىپ، قەستەنگە شۇنداق كۆچلۈك ئوت يېقىۋەتكەن ئوخشايدۇ، — دېدى جاپپار.

— مىدىرلىغۇدەك ھالىم قالمىدى، جاپپار، خەۋەر بېرىش ئۈچۈن ئىسقىرتقىنا !

جاپپار ئىككى بارمىقىنى ئاغزىغا سېلىپ كۈچلۈك، ئۇزۇن ئىسقىرتتى.

— ھەي جاپپار، — دېدى مەمەت، — سېنىڭ ئىسقىرتىشىڭنى بىر كۈنلۈك يەردىن ئاڭلىغىلى بولىدۇ. خۇدا ھەققى، راست.

بىرئازدىن كېيىن ئوت يېقىلغان تەرەپتىن بىر پاي ئوق ئېتىلدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا بىرمۇنچە ئوق ئېتىلدى.

— بىر ئىش بولدىمۇ نېمە؟ — دەپ سورىدى مەمەت.

— تۇردى تەلۈە بايرام قىلىۋاتىدۇ؛ كەيپى چاغ ۋاقىتلىرىدا مانا شۇنداق ئوق ياغدۇرىدۇ، — دېدى جاپپار.

ئىسقىرتقا جاۋابەن ھېچكىم كەلمىدى. مەمەتمۇ، جاپپارمۇ بۇنىڭغا خاپا بولۇشتى.

ئوتنىڭ يېنىغا يېتىپ كەلگەنلىرىدە تەرگە چۆمۈلۈپ ھېچ دەرمانلىرى قالمىغانلىقىنى ھېس قىلىشتى. ئۇلارنى تۇردى بىلەن ھەممە سەپدىشى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ قارشى ئالدى. تۇردى ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپلا تاپانچىسىنى چىقاردى ۋە «شەرىپىگىلار ئۈچۈن» دەپ بىرنەچچە پاي ئوق ئاتتى، كېيىن:

— ھەممىمىز ئاچلىقتىن ئۆلۈشكە ئاز قالغاندۇق، سەللا كېچىككەن بولساڭلار ئۆلەتتۇق. قاراڭلار، رەجەپ چاۋۇش ئىگىراۋاتىدۇ. جاراھىتىنىڭ ئاغرىقىدىن ئەمەس، ئاچلىقتىن، خۇدا ھەققى، ئاچلىقتىن ... — دېدى.

ئوت بىر خامان ئورنىدەك يەرگە يېقىلغانىدى. يوغان، ئادەم بويىدەك يالقۇنلار بىر - بىرىگە يۆگىشىپ يۇقىرى كۆتۈرۈلەتتى. ئوتۇنلارنىڭ چارسىلدىغان ئاۋازى ئەتراپقا تارقىلاتتى. يېنىۋاتقان ئوتۇنلاردىن بىر خىل خۇش پۇراق چېچىلاتتى. ھۆل ئوتۇنلارنىڭ يېنىشى ئاجايىپ ... يالقۇنلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بۇقىسۇپ تۇرىدۇ، ئۇزاققىچە تۇتاشمايدۇ، كېيىن ئوتتۇرىدىن ئىككىگە بۆلۈنۈپ، يالقۇنغا ئايلىنىپ يوقاپ كېتىدۇ.

مەمەت ئالدى بىلەن رەجەپ چاۋۇشنىڭ يېنىغا باردى.

— قانداقراق ئەھۋالىڭ، چاۋۇش؟ — دەپ سورىدى ئۇنىڭدىن. چاۋۇش ئارانلا ئىگراپ:

— يارام يامانلىشىپ كەتتى، زورۇقتى، مەن بۇ ياردىن قۇتۇلالماي ئۆلۈپ كېتىدىغان ئوخشايمەن ... — دېدى.

مەمەت ئۇنىڭدىن كېيىن ھۇرالنىڭ قېشىغا بېرىپ:

— ئۆزۈڭ قانداقراق ھۇرالى، قېرىندىشىم! — دەپ سورىدى.

ھۇرالى ئاغزىنى ئېچىش بىلەنلا تىل سالغىلى باشلىدى:

— ۋاي ئانىسىغا ... خوتۇنىغا ... دەرەخلىرىگە، تاش - تۇپرىقىغا، قىيالىرىغا ... ياڭىسىغا ... ئابدى ئاغىنىڭ خوتۇنىغا ... ھەممىگە مىڭ لەنەت... مىڭ... ئەستاغپۇرۇللا، ئابدى ئاغا ئۆلمەپتۇ، ۋاي خۇنپەر! ھېلىمۇ ھېچ گەپ يوق، قايغۇرما، ئەدىپىنى بېرىمىز، كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما، جىيەنى ئۆلۈپتۇمىش ...

— قېرىندىشىم، ياراڭلارغا چاپىدىغان مەلھەم ئەكەلدىم، كەرىم ئوغلى بەردى. ئۆز قولى بىلەن ياسىغان. ئۇ ياشانغان ئادەم ئىكەن. ئىككى كۈنگە قالماي يارىلىرىڭ ساقىيىپ كېتىدۇ... — دېدى مەمەت.

— مەلھەمنىڭمۇ خوتۇنىغا مىڭ ... — دەپ تىللىدى ھۇرالى.

— ئۇنداق دېمىگىن، بۇرادەر، — دېدى مەمەت، — پايدىسى بولۇپ قالار.

— ئىنشائاللا! — دېدى ھۇرالى.

— سېنىڭ كەرىم ئوغلۇڭمۇ بۇنى راسا ئېچىتىپتۇ، — دېدى رەجەپ چاۋۇش، — بىر ئايدا ساقايتالىسىمۇ رازى بولاتتىم.

مەمەت ھەر ئىككىسىنىڭ يارىلىرىنى ئېچىپ، دورىنى سۈرۈپ تېڭىپ قويغاندىن كېيىن ئوتنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى:

— ئۇھ، شۇنداق ھېرىپ كەتتىمكى ...

— قارىغىنا، مەمەت، — دېدى تۇردى، — بىلەمسەن، جاپپار سېنى نېمە دەۋاتىدۇ؟! مەمەت ئاۋاق كەرىم ئوغلىنىڭ چېدىرىنىڭ ئىچىنى كۆرۈش بىلەن ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى، دەيدۇ.

— شۇنداق، راستىنلا ئۆمرۈمدە ئۇنداق چېدىرنى زادىلا كۆرمىگەنكەنمەن. جەننەتتەكلا بىر جاي ... — دېدى مەمەت.

— ئۇ كەرىم ئوغلى - دە، ئۇنى كەرىم ئوغلى دەيدۇ. ئىسمى - جىسمىغا باب كەرىم ئوغلى ... ئۇنىڭ چېدىرىنىڭ ئىچى شۇنداق بولماستىن كىمنىڭ بولسۇن! — دېدى جاپپار.

— سەن ئۇنى بۇرۇندىن بىلەمتىڭ؟ — دەپ سورىدى تۇردى.

— ئاڭلىغانىدىم، — دېدى جاپپار، — بەكمۇ بايمىش،

كۆزىمىز بىلەن كۆردۇق. مىليون ـ مىليون بايلىق ئىچىدە ياشارمىش.

ـــ بۇ دۇنيادا نېمىدېگەن ياخشى ئادەملەر بار ـ هە ! ـــ دېدى مەمەت، ـــ تولىمۇ مېھماندوست ئىكەن، يارلىرىمىزنى تاڭدى، قورسىقىمىزنى تويغۇزدى، كىيىملىرىمىزنى يۇدۇرۇپ بەردى، بىر قۇردىن كىيىممۇ سوۋغا قىلدى.

ـــ ناھايىتى كاتتا ئاغا ئۇ، ـــ دېدى جاپپار.

ـــ شۇنچىلىك داڭلىق، شۇنچىلىك باي ئاغىنىڭ ئىسمىنى نېمە ئۈچۈن ھازىرغىچە ئاڭلىمىدۇق؟ ـــ دېدى تۇردى.

ـــ بۇ كۆچمەنلەرنىڭ ئاغىسى، بۇلار بىر يەردە قونۇپلا كېتىپ قالىدۇ، ـــ دېدى جاپپار.

ـــ قونامدۇ، كېتەمدۇ، نېمە قىلسا قىلسۇن، ئىشقىلىپ، ياخشى ئادەملەر ئىكەن، چېدىرنىڭ تۈۋرۈكلىرىنى ساپ سەدەپتىن نەقىشلەپتۇ، ـــ دېدى مەمەت.

تۇردى ھەيرانلىق بىلەن:

ـــ چېدىرنىڭ تۈۋرۈكلىرى سەدەپتىن نەقىشلەنگەن دەمسەن؟ ۋاي ئاناڭغا ! دېمەك باي نەرسە ئىكەن ـ دە، ۋاي ئاناڭنى، تۈۋرۈكلىرى سەدەپتىن دېگىن تېخى؟

ـــ نېمە دەيسەن تېخى، ـــ دېدى مەمەت، ـــ شۇنچىلىك چوڭ چېدىركى، ئون ـ ئون بەش تۈۋرۈكى بار. كېيىنچەك بىزگە يېمەك ئەكىردى. بويىندا ئاز دېگەندە ئەللىك تىللا ئېسىقلىق. كەرىم ئاغا ھەم باي، ھەم ياخشى ئادەم ئىكەن. بەك مۇلايىم، كۆلۈپلا تۇرىدۇ.

ـــ ئابدى ئاغىنى ئاتقانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن قانداق ھودۇقۇپ كەتتى ـ ھە ! ـــ دېدى جاپپار، ـــ كۆزلىرىنى ساڭا تىكىپ، خودىدى يەۋەتكۈدەك قارىدى. شۇنداق ئەمەسمۇ، مەمەت؟

ـــ قارىدى، شۇنداق بىر قاراش دېگىنە، ـــ دېدى مەمەت.

تۇردى كۆزلىرىنى يالقۇنلارغا تىكىپ گەپمۇ قىلمايتتى، سوئالمۇ سورىمايتتى، چوڭقۇر ئويغا پاتقانىدى. چىرايى

شۇنچىلىك ئويچان ئىدىكى ... بۇ، تۇردىنىڭ ئادىتى ئىدى. ئادەتتە بىر ئىشنى قارارلاشتۇرۇشتىن ئاۋۋال كۆزلىرىنى قانداقلا بولسۇن بىر يەرگە، بىر ئادەمگە، بىر دەرەخكە، بىر بۇلۇتقا، بىر گۈلگە ياكى بىر قۇشقا، بىرەر مىلتىققا ياكى ئوتقا تىكىپ سائەتلەپ قىمىرلىماستىن تۇراتتى.

ئۇ جىم بولۇپ قالغاندىن كېيىن باشقىلارمۇ جىم بولۇشتى.

يېنىدىكىلەرگە قاتتىق بۇيرۇق چۈشۈردى:

ـــ سىلەر بېرىپ يېتىڭلار، بۈگۈن كېچە ھۇرالى، مەن، رەجەپ چاۋۇش كۆزەتتە تۇرىمىز.

شۇ تاپتا تۇردىغا بىر ئېغىز گەپ قىلىشقىمۇ بولمايتتى. قىلسىلا ئېتىپ تاشلايتتى، دادىسى بولسىمۇ ئېتىپ تاشلايتتى. ئۇلار سۆز قىلماستىن مېڭىشتى، قىيانىڭ تۈۋىگە بېرىپ يېتىشتى.

شۇنداق ئادەملەر بولىدۇكى، ئۇلار تۇرقىدىنلا يېقىملىق كۆرۈنىدۇ. رەجەپ چاۋۇش دەل شۇنداقلاردىن ئىدى. بۇلار كىشىلەر ئۆزلىرىنى ياقتۇرسۇن دەپلا تۇغۇلۇپ قالغان. ئۇلارنىڭ باشقىلاردىن ياخشىراق ئالاھىدە تەرەپلىرى بارمۇ؟ ياق ! مىسالەن رەجەپ چاۋۇش مۇڭداشقاقمۇ؟ ياق ! خۇشچاقچاقمۇ؟ ياق ! ئويناپ ـ كۈلۈپ يۈرەمدۇ؟ ئۇنداقمۇ ئەمەس ! باشقىلارغا دائىم ياخشىلىق قىلامدۇ؟ ناتايىن ! بۇ بىر يوشۇرۇن سىر ! ئۇچ يىلدىن بۇيان تۇردى تەلۈنىڭ ئەترىتىدە، ئۇنىڭدىن بۇرۇن بىر ئەترەتتە ئىككى ئايدىن ئارتۇق تۇرمىغانىدى. رەجەپ چاۋۇشنىڭ تۇردى تەلۈە ئەترىتىدە ئۇچ يىل تۇرۇپ قالغانلىقىغا ھەممە ئادەم ھەيران بولاتتى.

رەجەپ چاۋۇش تۇردى تەلۈە بىلەن تۇنجى قېتىم ئۇچراشقاندا:

ـــ ماڭا قارا ھەي تەلۈە، سەن ئەقىللىك مۇتتەھەملەردىن بولساڭ ئەترىتىڭدە ئىككى ئايلا تۇراتتىم، ئەترىتىڭگە كىرمىگەن بولاتتىم. ئەگەشتىم، پوچى مەخلۇقلارنىڭ ئىشى تۇزاقتا چۈشۈپ، ئوق يېيىش، چۈشەندىڭمۇ؟ ـــ دېگەندە، تۇردى تەلۈە

چۈشەندىم، دەپلا قويغاندى.

شۇ كۈندىن باشلاپ رەجەپ چاۋۇش بۇ ھەقتە ھېچ نەرسە دېمىگەندى. تۇردى تەلۈە نېمە دېسىمۇ قارشىلىق قىلمايتتى. بىرنەچچە قېتىم ئەرزىمىگەن يەردە تۇردىنىڭ كاساپىتىدىن ياردار بولۇپ قالغاندىمۇ تۇردىغا بىر ئېغىز گەپ قىلمىغاندى.

ئۇنىڭ ھاياتى ھەققىدە ھېچكىم تولۇق بىر نەرسە بىلمەيتتى. سۆزلىرىدىن ئانتەپ شەھىرى تەرەپلىرىدىن كەلگەنلىكى چىقىپ تۇراتتى. لېكىن، ئېنىق بىرنېمە دېگىلى بولمايتتى. ئانتەپتە ئۇزاق زامان ياشىغانلىقى ئېنىق. چۈنكى، دائىم ئانتەپ ھەققىدە سۆز ئاچاتتى.

ئۇنىڭ ھاياتى ھەققىدە ھەر خىل سۆز ـ چۆچەك بار ئىدى. بەزىلەر شۇنداق دەيدىكەن: رەجەپ چاۋۇش بىر كۈنى كېچىدە ئۇيقۇدىن ئويغىنىپلا: «خوتۇن، مىلتىقىمنى ئېلىپ بەر، يەنە ئازراق ئوزۇق تەييارلا، كېتىمەن!» دەپتۇ. خوتۇنى مىلتىقىنى ئېلىپ يېنىغا قويۇپتۇ، ئوزۇقنىمۇ ھازىرلاپتۇ. ئۇ مىلتىقىنى ياخشىلاپ تازىلاپتۇ، بەتلەپتۇ، شۇنىڭدىن كېيىن: «خوتۇن، ھېلىقى كونا قالپىقىمنى ئېلىپ بەر، مەن تاغقا چىقىمەن، مەندىن رازى بول!» دەپتۇ. خوتۇنى بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ: «سارائ بولدۇڭمۇ! يېرىم كېچىدە ئۇخلاۋاتقان ئورنۇڭدىن ئۆندەرەپ تۇرۇپلا تاغقا چىقماقچىمۇ سەن. مۇنداق ئىشمۇ بولامدۇ؟» دەپتۇ. رەجەپ چاۋۇش: «كۆڭلۇم شۇنى خالاۋاتىدۇ، خوتۇن، مەن كەتتىم!» دەپلا ئۆيدىن چىقىپ كېتىپتۇ. شۇ چىقىپ كەتكەنچە ئىككىنچىلەپ ئۆيگە كەلمەپتۇ.

يەنە بەزىلەر شۇنداق دېيىشىدىكەن: رەجەپ چاۋۇش كۈيۈ ئوغلىغا خاپا بوپتۇ. ئۇنىڭ خاپا بولۇشىغا كۈيۈ ئوغلىنىڭ قىزىنى ھاقارەتلىشى سەۋەب بوپتۇمىش. كۈنلەرنىڭ بىرىدە كۈيۈ ئوغلىنىڭ ئىشىكى ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتسا، كۈيۈ ئوغلى قىزىنى: «سېنىڭ داداڭنى ...» دەۋاتقىنىنى ئاڭلاپ قاپتۇمىش، غەزىپىدىن تاغقا چىققانمىش. كۈيۈ ئوغلىنى ئۆلتۈرۈشكە كۆڭلى

قىيماپتۇمىش.

بەزىلەرنىڭ ئېيتىشلىرىغا قارىغاندا، رەجەپ چاۋۇش بەكمۇ باي ئۆتكەنكەن. بىراق يول پۈلى، ئۆسۈم پۈلى دېگەنلەرنى يامان كۆرىدىكەن. يېزىغا باجگىر كېلىشى بىلەن ئاغرىق بولۇپ يېتىۋالىدىكەن. بىرى، يول پۈلى تۆلىمەسلىك ئۈچۈن تاغقا چىققانمىش دېسە، يەنە بىرى، قېينىئانىسىنى ئۆلتۈرۈپ قويۇپ تاغقا چىقىۋاپتىكەن، دەيدۇ. ھەممە ئادەم ئۆزلىرىچە بىر نەرسىلەرنى ئويدۇرۇپ چىقىرىدۇ. قايسىسى راست، قايسىسى يالغان، ئېنىق ئەمەس. گۇناھى بار ـ يوقلۇقىمۇ ئېنىق ئەمەس. لېكىن، نېمە ئۈچۈن تاغقا چىققان بولسا، چىققاندۇ، ئەگەر ھازىر قولغا چۈشۈپ قالىدىغانلا بولسا، ئەڭ ئاز دېگەندە ئوتتۇز يىلغا كېسىلىدۇ. چۈنكى، ئۇ شۇنچىلىك كۆپ ھۈجۈمغا، شۇنچىلىك كۆپ شىددەتلىك يول توسۇشقا، ئادەم ئۆلتۈرۈشكە قاتناشقان ...

كۈن چىقتى. كۈن ئۆرلەپ چۈش بولاي دېدى. تۇردى تېخىچە ئويغانمىدى. ھالبۇكى، بېشىغا كۈن چۈشكىچە ئۇخلاش ئۇنىڭ ئادىتى ئەمەس ئىدى. چۈش بولدى، يەنىلا ئويغانمىدى. جاپپار كۆڭلىدە بىر نەرسىلەرنى سېزەتتى: «بۇنىڭدا چوقۇم بىر گەپ بار، بۇ تەلۈە ھېچقاچان بۇ چاغقىچە ئۇخلىمايتتى. چوقۇم بىر ھۈجۈمغا ئاتلىنىدۇ. بەزى قېيىن بۇلاڭ ـ تالاڭغا ئاتلىنىشتىن بۇرۇن ئويغانماي ئۇخلىۋېلىش ئۇنىڭ ئادىتى. ئۇمۇ بىر ياكى ئىككى يىلدا بىر قېتىم يۇز بېرەتتى. ئەمدى نەگە بارماقچى بولۇۋاتقاندۇ؟» دەپ ئويلايتتى ۋە ئۇنىڭ ئويغىنىشىنى خاتىرجەمسىزلىك بىلەن كۈتمەكتە ئىدى.

بۇگۈن رەجەپ چاۋۇشنىڭ كەيپى چاغ ئىدى. ئۇ خىرىلدىغان بوغۇق ئاۋاز بىلەن ناخشا ئېيتاتتى. ئۇ بىردىنلا:

ـــ ماڭا قاراڭلار، بالىلار، ئاۋۇ تەلۈىنى ئويغىتىڭلار، ئويغانسۇن، بىزمۇ ئاغزىمىزغا بىر چىشلەم نەرسە سالايلى، ـــ دېدى.

ـــ مەن ئارىلاشمايمەن، ـــ دېدى مەمەت.

— مەنمۇ، — دېدى جاپپار.

گۈدۈك ئوغلى دېگەن بىرى بار ئىدى. ئۇ تۇردىنىڭ بېشىغا كېلىپ:

— تۇردى پاشا، ئويغانغىنا پاشايىم، — دېدى.

گۈدۈك ئوغلى تۇردىنى «پاشايىم» دەپ ئاتايتتى. بۇنىڭغا تۇردى بەك خۇشال بولاتتى. گۈدۈك ئوغلىنىڭ بۇ ئەترەتتە بىرنەچچە ۋەزىپىسى بولۇپ، ئۇلاردىن بىرى قىزىقچىلىق قىلىش ئىدى. تۇردىغا قىزىقچىلىق قىلىپ بېرەتتى.

— ئويغانساڭچۇ پاشايىم، چۈشتىن ئېشىپ كەتتى.

تۇردى يوغان مۈشتۇملىرى بىلەن كۆزلىرىنى ئۆۋۈلاپ، ئاستا ئورنىدىن تۇردى.

— تېزرەك تاماق يەيلى، ئاندىن يولغا چىقىمىز ! — دېدى.

— يارىدارلارنى قانداق قىلىمىز؟ — دېدى جاپپار، — رەجەپ چاۋۇش بىلەن ھۇرالنىڭ ھالى ئېغىر.

تۇردى يارىدارلاردىن سورىدى:

— ئەھۋالىڭلار قانداق، بىز بىلەن بىللە ماڭالامسىلەر؟

— مەن ماڭالايمەن، ئاغرىق خېلى قويۇپ بەردى، — دېدى رەجەپ چاۋۇش.

— مەنمۇ ماڭالايمەن، بۇ يارىنىڭمۇ ئانىسىنى ! خوتۇنىنى مىڭ ... — دېدى ھۇرالى.

چوڭ دۇگىلەك بولۇپ ئولتۇرۇشۇپ، ئوتتۇرىغا يېمەكلىكلەرنى قويۇشتى.

سايىلەر شىمالدىن شەرققە ئۆتكەن چاغدا ئۇلار قىيالىقلاردىن چۈشتى. كۆچمەنلەرنىڭ چېدىرلىرىدىن ئىتلارنىڭ ھاۋشىشلىرى ئاڭلىنىاتتى.

— ھازىر نەگە بارىمىز؟ — دەپ سورىدى مەمەت.

تۇردى جاۋاب بەرمەستىن ئالىيىپ قاراپ قويدى. مەمەتمۇ تەكرار سورىمىدى. تۇردى نىشانىنى ئىتلار ھاۋشىغان تەرەپكە بۇرغان زامان مەمەت بىلەن جاپپار ئىشنىڭ تېگىگە يەتتى.

جاپپار مەمەتنىڭ قۇلىقىغا:

— تۇردىنىڭ كۆزى بەك دەھشەتلىك، — دەپ پىچىرلىدى.

— شۇنداق، — دېدى مەمەت.

— ئەگەر كەرىم ئوغلىغا چېقىلىدىغان بولسا، قانداق قىلىمىز؟ — دېدى جاپپار.

— قانداق قىلىمىز؟ — دەپ تەكرارلىدى مەمەت.

— قانداق قىلارمىز - ھە؟ — دېدى جاپپار.

تۇردىنىڭ بۇ مېڭىشىدا بىر يامانلىق بار ئىدى. ئۇچىغا چىققان يامانلىق ئىدى. تۇردىنىڭ يۈزى ھېچقاچان ھازىرقىدەك دەھشەتلىك قارايمىغانىدى. ھازىر شۇنچىلىك دەھشەتلىك تۇس ئالدىكى ... بىر چۈنى قونسا مىڭ پارچە بولۇپ كېتەتتى.

تۇردى قەدىمىنى ئاستىلىتىپ جاپپاردىن سورىدى:

— كەرىم ئوغلىنىڭ چېدىرى يېنىدا يەنە قانچە چېدىر بار؟

— ئۈچ، — دەپ جاۋاب بەردى جاپپار.

چېدىرلارغا كەلگەندە ئۇلارنى يەنىلا يوغان قويچى ئىتلىرى قارشى ئالدى. ئىتلارنىڭ ئارقىسىدىن بالىلار يۈگۈرۈشۈپ چىقتى. ئۇلاردىن كېيىن ئاياللار، ئەڭ ئاخىرىدا ئەركىشىلەر ... كەرىم ئوغلى ئەرلەرنىڭ ئالدىدا تۇراتتى. كەلگەن قاراقچىلارغا كۇلۇمسىرەيتتى. چېدىرلارنىڭ ئەتراپىنى ئاق قويلار، ئۆچكىلەر ئورىۋالغانىدى. قارا چېدىرلار ئاق بۇلۇت ئارىسىدا قالغاندەك كۆرۈنەتتى. قوي - قوزىلار مەرىشەتتى. يوغان قويچى ئىتلىرى پالۋانلاردەك ئېتىلاتتى. تۆگىلەر خاتىرجەم، ئاغزىدىن كۆپۈكلىرىنى ئاققۇزۇپ يېتىشاتتى. كەرىم ئوغلى:

— خۇش كەپسىلەر، مېھمانلىرىم، بىزگە خۇشاللىق ئەكەلدىڭلار ! — دەپ ھەربىرىنىڭ قولىنى بىر - بىرلەپ سىقىپ كۆرۈشتى.

مەمەت كۇلۇپ تۇرۇپ:

— سىلەرنى كۆرۈپ خۇش بولدۇق، — دېدى ۋە يۈزىدىكى كۇلۇمسىرەش يوقاپ كەتتى. كۆڭلىدىكى گۇمان ئۇنى بىئارام

قىلىۋاتاتتى، تۇردى تەلۈە زادى نېمە قىلماقچى؟

ئۇ كەرىم ئوغلىغا تۇردىنى كۆرسەتتىپ:

— مانا بۇ كىشى بىزنىڭ باشلىقىمىز بولىدۇ، — دېدى.

كەرىم ئوغلى كۆپىنى كۆرگەن ئادەم ئىدى. كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا تۇردىغا قاراپ قويدى. ئۇنى چۈشەنمىگەنلىكىنى مەمەتكە ئىما قىلدى. تۇردى بولسا چىرايىنى تۇرۇپ، بېشىنى تىك تۇتۇپ ئەترايىغا قارىماستىن ماڭاتتى.

— ئۇنىڭ ئىسمى نېمە؟ — دەپ مەمەتتىن سورىدى كەرىم ئوغلى.

— تۇردى تەلۈە.

كەرىم ئوغلى ھەيران بولۇپ:

— ھە، ئاشۇ شۇمۇ؟ — دېدى.

— ھەئە شۇ، — دېدى مەمەت.

كەرىم ئوغلىنىڭ قىزىل يۈزىدىكى كۈلۈمسىرەش يوقالدى، كۆزلىرى خىرەلەشتى:

— يېشىندۇرگەندە ئىشتانلىرىنىمۇ سالدۇرۇۋالارمىش. شۇنداقمۇ؟

مەمەت خورسىنىپ:

— شۇنداق، — دېدى.

چېدىرنىڭ ئىچىگە كىرگەندە، تۇردى مەمەتچىلىك ھەيران بولمىسىمۇ، ھەرھالدا ھەيران قالدى. تامدا نەقىشلىك بىر مىلتىق ئېسىقلىق تۇراتتى. تۇردى كەرىم ئوغلىغا غەزەپ بىلەن ھومايغاندىن كېيىن:

— ئاۋۇ مىلتىقنى ئالغىنا، بىر كۆرۈپ باقايلى، ئاغا، ئاغىنىڭ مىلتىقى قانداق بولىدىكىن، — دېدى.

كەرىم ئوغلى بۇ سۆزلەردىكى كىنايىنى چۈشەندى، يۈرىكى جىغ قىلىپ قالدى. كۆڭلى بىر پالاكەتنىڭ بولىدىغانلىقىنى تۇيدى. تۇردىنىڭ چىرايى يېقىمسىز، كۆزلىرى دەھشەتلىك ئىدى.

كەرىم ئوغلى مىلتىقنى تۇردىغا بېرىۋېتىپ:

— تاماقنى ھازىر ئەكىرەيلىمۇ ياكى ئاخشاملىققا يەمسىلەر؟ — دەپ سورىدى.

تۇردىنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتتى.

— مەن بۇلاشقا كەلدىم. بۇلايدىغان ئادىمىمنىڭ نېمىنى يېمەيمەن، قەھۋەسىنى ئىچمەيمەن، نېمىنى يەپ، قەھۋەسىنى ئىچىپ قويسام بۇلىيالمايمەن.

تۇردى زەردە بىلەن ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن باشقىلارمۇ تۇردى.

— ئالدى بىلەن تامىقىڭنى يېگىن، ئاندىن كېيىن بۇلغىن، كەرىم ئوغلىنىڭ ئۆيىگە كىلگەنلەر تاماق يېمەستىن كەتمەيدۇ، — دېدى كەرىم ئوغلى. ئەمما، ئۇنىڭ ئاۋازى تىترەيتتى، مەڭزىدىكى سۇس بىر قىزىللىق بۇرنىغا، پېشانىسىگە يېيىلدى. بىرئازدىن كېيىن پېشانىسىدە مونچاقتەك تەر كۆرۈندى.

— ماڭا قارا، تۇردى ئاغا، — دېدى ئۇ، — بۇ تاغلاردا قاراقچىلار كۆپ. ھازىرغىچە ھېچقانداق قاراقچى كەرىم ئوغلىنىڭ ئۆيىنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلالمىدى. سەن بۇلايمەن دېسەڭ بۇلىغىن، مانا ئۆي ئالدىڭدا تۇرۇپتۇ.

بۇ ئەھۋال ئاستىدا مەمەت بىلەن جاپىپار تۇڭشىپلا كېتىۋاتاتتى، بېشىدىن قاينىق سۇ قۇيۇلغاندەك بولاتتى.

— مەن ھېچقانداق قاراقچىغا ئوخشىمايمەن، — دېدى تۇردى.

كەرىم ئوغلى ئورنىدىن مىدىرلىمىدى، چېدىرنىڭ تۇۋرۇكلىرىدەك جىمجىت تەۋرەنمەي تۇراتتى.

— ئالدى بىلەن پۇللىرىڭنى چىقار ! — دېدى تۇردى.

رەجەپ چاۋۇش بىلەن ھۇرالى ئورنىدىن قوزغالغانلار بىلەن تەڭلا تۇرۇشتى ۋە كېيىن ئولتۇرۇۋالدى، بولۇۋاتقان ئەھۋاللارنى تاماشا قىلاتتى. نېمە ئۈچۈندۇر رەجەپ چاۋۇشنىڭ كۆزلىرىنىڭ ئىچى كۈلەتتى.

كەرىم ئوغلىنىڭ قىمىر قىلماي تۇرغانلىقىنى كۆرگەن تۇردى ئاستا يېقىن كەلدى، مىلتىقىنىڭ پاينىكى بىلەن ئۇنىڭ مۇرىسىگە راسا كەلتۈرۈپ بىرنى ئۇردى. كەرىم ئوغلى يەرگە دۈم چۈشتى. تۇردى قولىدىن تارتىپ تۇرغۇزدى.

چېدىرنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى ئاياللار بىلەن بالىلار چۇرقىرىشىپ يىغلاشقا باشلىدى.

— ماڭا قارا، ئاغا ! سېنىڭ خوجايىنلىقىڭ ساچىقارالى قىشلاقلىرىدا ئاقىدۇ، مەن ئۇچۇن بىر تىيىن. بۇ تاغلاردا تۇردى تەلۈە خوجايىن، — دېدى. تۇردى كېيىن گۇدۇك ئوغلىغا بۇيرۇق قىلدى: — ئاغا بىلەن بىللە بېرىپ قانچە پۇلى بولسا ھەممىسىنى ئەكەل، ئۇقتۇڭمۇ؟ ئاياللارنىڭ ئالتۇن جابدۇقلىرىنىمۇ ئەكەل، بىلدىڭمۇ؟

— ئۇقتۇم، پاشايىم، — دېدى گۇدۇك ئوغلى.

گۇدۇك ئوغلىنىڭ يەنە بىر ئالاھىدە ئىشى بار ئىدى. بۇلاڭچىلىق قىلغاندا ئازابلاش يولى بىلەن ھەممە پۇلنى يىغۋالاتتى. ئۇ بۇ ئىشنىڭ ئۇستىسى ئىدى. ئۇ قانداقلىكى ئۆيگە كىرسۇن، ئۆيدە بىر تىيىنمۇ قالدۇرمايتتى، ھەممىسىنى قۇرۇتۇۋېتەتتى.

گۇدۇك ئوغلىنىڭ كۇنى تۇغدى. ئاغىنىڭ قولىدىن تارتىپ تۇتتى.

— كەل، كەرىم ئوغلى، پۇللارنى قويغان يېرىڭنى ئېيت، بولمىسا گۇدۇكىنىڭ بىر پاي ئوقى سېنى تاشلىق يېزىدا يۇگۇرتۇپ ئويناىدۇ.

— كەرىم ئوغلى، — دېدى تۇردى، — يا جېنىڭغا تۇر، ياكى پۇلۇڭغا. قانچىلىك پۇلۇڭ بولسا ھەممىسىنى چىقار ! ...

چېدىرنىڭ ئالدىغا باشقا چېدىرلارنىڭ ئاياللىرى، بالىلىرى يىغىلىشقاندى. تۇردى بۇلارنىڭ ئىشىككە يېپىشىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ تاشقىرىغا چىقتى ۋە:

— ئۆيۈڭلەرگە تارقىلىڭلار ! سىلەرگىمۇ ھېچىلا نەۋەت

كېلىدۇ، — دەپ ۋارقىرىدى.

كەرىم ئوغلى كۆزلىرى بىلەن مەمەتنى، جاپپارنى ئىزدىمەكتە ئىدى. ئۇلار كەرىم ئوغلىنىڭ ئارقىسىدا ئىدى. ئارقىسىغا ئۆرۈلۈش بىلەن ئۇنىڭ كۆزلىرى مەمەتنىڭ كۆزلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. مەمەت يەرگە قارىۋالدى، كېيىن جاپپارغا قارىدى. كۆزلىرىگە: «ماڭا قىلماقچى بولغىنىڭلار شۇمىدى؟» دېگەن غەزەپ ۋە نەپرەت تولغانىدى. ئۇ ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ گۇدۇكنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ ماڭدى. چېدىرنىڭ نېرىقى بۇلۇمىگە ئۆتكەن چاغدا ئاياللاردىن بىرىگە ئىشارەت قىلىپ:

— ساندۇقنى ئاچقىن، قانچىلىك پۇل بولسا چىقىرىپ شۇ ئادەمگە تاپشۇر، ئۇستۇڭلەردە قانچىلىك ئالتۇن جابدۇق بولسا، چىقىرىپ ماڭا بېرىڭلار ! — دېدى.

كەرىم ئوغلى تۇردىنىڭ نىيىتىنى سەزگەنىدى. تۇردى ئۇنىڭغا بىر تىيىنمۇ قالدۇرمايتتى. شۇڭلاشقا، نېمە بولسا شۇنى ئۆز قولى بىلەن بېرىشى لازىم ئىدى.

گۇدۇك ئوغلى بىر باغلام پۇلنى ۋە بىر خالتا ئالتۇننى ئەكېلىپ تۇردىنىڭ قولىغا تاپشۇردى. كەرىم ئوغلى ئاياللارنىڭ مارجان، ئۇزۇك، بىلەزۈك ۋە دوپپىلىرىغا قادالغان ئالتۇن قاداقلىرىنى توپلاپ بەردى.

تۇردى گۇدۇك ئوغلىدىن:

— ھەممىسى شۇمۇ؟ ھېچ نەرسە قالمىغاندۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ھېچ نەرسە قالمىدى، — دەپ كەسكىن جاۋاب بەردى گۇدۇك ئوغلى.

ھەر قېتىمقى بۇلاڭچىلىقتا تۇردى گۇدۇك ئوغلىدىن: «قالمىغاندۇ؟» دەپ سورايتتى. ئۇ بولسا، «يەنە بار، پاشايىم» دەپ جاۋاب بېرەتتى ـ دە، يۇگۇرۇپ بېرىپ بىر پارچە ئالتۇن، بىر كاللەك پۇلنى كۆتۈرۈپ كېلەتتى. ئەنە شۇنداق قىلىپ ئۇنىڭ قېتىم، يىگىرمە قېتىم ئاختۇرۇپ چىقاتتى. بۇلۇڭ ـ پۇچقاقتا

نېمە قېلىپ قالغان بولسا، قايتا ـ قايتا ئېلىپ چىقاتتى. ئەڭ ئاخىرىدا ھېچ نەرسە قالمىدى دەپ ئىشارەت قىلاتتى. يەنە باشقا يەرلەردە پۇل بار ـ يوقلۇقىنى ئادەمنىڭ چىرايىغا قاراپلا بىلۈالاتتى. ئۇ خاتالاشمايتتى، چوقۇم تېپىپ چىقاتتى.

ـــ سەن ئەقىللىك ئادەم ئىكەنسەن، كەرىم ئوغلى، ـــ دېدى تۇردى، ـــ بار ـ يوقۇڭنىڭ ھەممىسىنى ئۆز قولۇڭ بىلەن بەردىڭ. بەربىر سېنىڭدىن مەجبۇرىي ئالغان بولاتتىم. ھازىرغىچە بۇلىغان ئادەملىرىم ئارىسىدا سېنىڭدەك ئەقىللىك ئادەمنى كۆرمىگەنىدىم.

كەرىم ئوغلى تاشتەك قېتىپ قالغاندى. يۈزى سارغايغان، لەۋلىرى تىترەيتتى.

تۇردى يەنە ھۆكۈمرانلارچە قەتئىيلىك بىلەن ۋارقىرىدى:

ـــ تۇردى تەلۈنىڭ بىر ئادىتى بار، بىلەمسەن، كەرىم ئوغلى، بۇنى باشقا قاراقچىلار قىلمايدۇ. ئەسلىدە كەرىم ئوغلىنىمۇ باشقا قاراقچىلار بۇلمايتتى. ھە، بۇنى بىلەمسەن؟

كەرىم ئوغلى جاۋاب بەرمىدى.

ـــ تۇردى تەلۈنىڭ ئادىتى شۇكى، بۇلىغان ئادەملىرىنىڭ ئىشتانلىرىنىمۇ سالدۇرۇۋالىدۇ. كەرىم ئوغلى، سال كىيىملىرىڭنى ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى تۇردى تەلۈە.

كەرىم ئوغلى مىدىرلىمىدى.

ـــ ھەي، ساڭا دەۋاتىمەن، سال كىيىملىرىڭنى !

كەرىم ئوغلى مىدىرلاپمۇ قويمىدى.

تۇردىنىڭ ئاچچىقى كەلدى. ئاچچىقىدىن بىر يەردە تۇرالمايتتى، كەرىم ئوغلىنىڭ ئەتراپىدا چۆرگۈلەيتتى. بىردىنلا ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىگە بىر مۇشت سالدى، مەيدىسىگە بىرنەچچىنى تەپتى ... كەرىم ئوغلى سەنتۈرۈلۈپ كەتتى. يېقىلاي دېگەندە تۇردى قولىدىن تۇتۇۋالدى. يەنە بىرنى سالدى. يەنە بىرنى ...

ـــ سال !

كەرىم ئوغلى ئەلەم بىلەن سۆزلىدى:

ـــ ماڭا مۇشۇ ئىشنى قىلدۇرما، تۇردى. كەرىم ئوغلىنىڭ ئۆيىنى ھازىرغىچە ھېچكىم بۇلىمىغان. بۇمۇ ساڭا ئەسقاتمايدۇ، ـــ بۇ سۆزلەر تۇردىنىڭ جېنىغا تەگدى. كەرىم ئوغلىنىڭ قولىنى قويۇۋېتىپ ئۇنى تېپىشكە باشلىدى. يەرگە يېقىلىپ چۈشكەن كەرىم ئوغلى، ـــ ئۇنداق قىلما، بۇلار ئۆزۈڭگە ئەسقاتمايدۇ، ـــ دېدى.

تۇردىنىڭ غەزىپى ئەۋجىگە چىقتى، ئۇنى دەسسەپ ـ چەيلەشكە باشلىدى.

ـــ مەنمۇ بىلىمەن ئەسقاتمايدىغانلىقىنى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ سېنىڭ ئىشتانلىرىڭغىچە بۇلايمەن. ھېچبولمىسا، شۇنداق داڭلىق كەرىم ئوغلىنىڭ ئىشتىنىنى سالدۇرۇۋاپتۇ دېيىشەر، ئۇقتۇڭمۇ؟

نېرىقى ئۆيدە يىغلاۋاتقان خوتۇنلاردىن بىرنەچچىسى بۇ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭنى ئاڭلاپ بۇياقىقا چىقىشتى. بىر ئايال ئۆزىنى كەرىم ئوغلىنىڭ ئۈستىگە ئاتتى. ئايالنىڭ پەريادلىرى ئەتراپنى بىر ئالدى. گۈدۈك ئوغلى بۇ ئايالنى كەرىم ئوغلىنىڭ ئۈستىدىن يۇلۇپ ئېلىپ بىر تەرەپكە تاشلۇەتتى.

ـــ قىپيالىڭاچ بولمىساڭ، ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ يالىڭاچلىمىساڭ ئۆلتۇرۇۋېتىمەن سېنى، ـــ دەپ ۋارقىرىدى تۇردى.

ئاياللارنىڭ ھەممىسى چىرقىراشقا باشلىدى.

ـــ بۇنداق قىلما ماڭا، بۇنداق قىلما، بالىچاقامنىڭ ئالدىدا ... ـــ دەپ ئىڭرايتتى كەرىم ئوغلى.

بىر چاغدا قېتىپلا قالغان، كالپۇكلىرىنى چىشلەپ دىر ـ دىر تىترەپ تۇرغان مەمەتكە كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئۇنىڭغا يالۋۇرغاندەك قارىدى. مەمەتنىڭ يۇرىكى جىغ قىلىپ قالدى. جاپپارغا قارىدى. ئۇلار بىر ـ بىرىگە قاراشتى. مەمەتنىڭ كۆزىدە يىڭنىنىڭ ئۇچىدەك ھېلىقى ئۇچقۇن چاقناپ كەتتى. جاپپارمۇ غەزىپىدىن قوۋۇزلىرىنى چىشلەيتتى، ئۇ غەزەپلەنگەن ۋاقىتلىرىدا قوۋۇزلىرىنى قان چىققۇچە چىشلەيتتى.

— ئۇنداق قىلما، تۇردى ئاغا، — دەپ ئارقا - ئارقىدىن يالۋۇراتتى كەرىم ئوغلى.

— سال كىيىمكىنى ! بولمىسا ... — دەپ ۋارقىرايتتى تۇردى مىلتىقنىڭ ئاغزىنى كەرىم ئوغلىنىڭ ئاغزىغا تۇتۇپ تۇرۇپ:

— سال ! — دېدى.

دەل شۇ چاغدا مەمەت كۆز يۇمۇپ - ئاچقۇچە چېدىردىن ئېتىلىپ چىقىپ:

— قىمىرلىما، تۇردى تەلۈە، ئېتىۋېتىمەن ! — دەپ ۋارقىردى، — مەندىن رەنجىمىگىن، سېنى ئېتىۋېتىمەن. سېنىڭ بۇ قىلغانلىرىڭ ...

ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا جاپپارنىڭ زاكىلىق قىلغان ئاۋازى ئاكىلاندى:

— قوزغالما، تۇردى ئاغا ! بۇ ئادەمنى قويۇۋەت - دە، كېتىپ قال ! ئېتىپ تاشلايمەن. بىز خېلى يېقىن سەپداشلاردىن ئىدۇق، شۇڭا بىزنىڭ قولىمىزدا ئۆلمىگىن.

— بىزنىڭ قولىمىزدا ئۆلمىگىن، — دېدى مەمەت.

مۇنداق بولۇشى تۇردىنىڭ ئۇخلىسا چۈشىگە كىرمەيتتى. شۇڭا، ئۇ هودۇقۇپ قالدى.

— دېمەك، سىلەر مۇشۇنداق قىلماقچىمۇ؟

تۇردى مىلتىقىنى بۇرىدى، سىرتقا ئىككى پاي ئوق ئاتتى. قاراڭغۇ چۈشۈۋاتاتتى.

— تۇردى ئاغا، ماڭا قارىغىنا، — دېدى مەمەت، — ئوقنى ئۇنداق ئاتمايدۇ ... — تۇردىنىڭ قولىقىنىڭ تۈۋىدىلا ئىككى پاي ئوق ۋىڭ - ۋىڭ قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى.

— بۇ ئادەمنى قويۇپ بېرىپ ئۆزۈڭ كېتىپ قال ! قىلغانلىرىڭ يېتىپ ئاشىدۇ. بۇنى زۇلۇم سېلىش دەيدۇ. قويۇپ بېرىپ كەتكىن !

— دېمەك، مەمەت ئاۋاق، گەپ مۇنداق ئىكەن - دە ! دېمەك... — دېدى تۇردى.

— ئۆلۈشنى خالىمىساڭ ئادەمنى قويۇپ بېرىپ، ئۆزۈڭ چېدىردىن چىقىپ كەت، — دېدى مەمەت ئاۋاق.

تۇردى يەردە ياتقان كەرىم ئوغلىنى يەنە بىرنى تېپىپ:

— قېنى بۇرادەرلەر، ماڭايلى ! — دېدى.

تاشقىرىدا بىر چوڭقۇرلۇقتا مۆكۈپ ياتقان مەمەت ئاۋاقنىڭ قارىسىنى كۆرۈپ:

— خەپ، بىر كۈنى ئۆچۈمنى ئالىمەن، مەمەت ئاۋاق. بەربىر ئۆچۈمنى ئالماي قويمايمەن، جاپپار، — دېدى تۇردى.

چېدىردىن رەجەپ چاۋۇش ئەڭ ئاخىرىدا چىقىپ:

— قىلغان ئىشىڭلارغا باركاللا، بالىلىرىم، — دېدى، — مەنمۇ سىلەر بىلەن قالايمۇ؟

— قالغىن، چاۋۇش، قال ! — دېيىشتى.

— دېمەك، چاۋۇش، سەنمۇ قالامسەن؟ — دېدى تۇردى.

— هەئە، مەنمۇ قالىمەن، تۇردى ئاغا، — دەپ جاۋاب بەردى چاۋۇش.

— سېنىڭمۇ ئەدىپىڭنى بېرىمەن، چاۋۇش.

تۇردى ئۇلاردىن ئەللىك مېتىر ئۇزاش بىلەنلا يەرگە ياتتى:

— هەربىرىڭ قىلىڭلار، سەپداشلار، بۇگۈن يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم دەيدىغان كۈنىمىز، — دېدى.

ئالتە قول بىردىنلا مەمەت بىلەن جاپپارنىڭ ئۈستىگە ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. مەمەت بىلەن جاپپار تۇردىنىڭ شۇنداق قىلىشىنى ئوبدان بىلەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، چۈشۈۋالغان چوڭقۇرلۇقتىن چىقمىغانىدى.

— تۇردى ئاغا، ماڭ يولۇڭغا، بالىلىق قىلما ! — دېدى مەمەت.

— يا سىلەر ئۆلىسىلەر، يا مەن ... — دېدى تۇردى.

بۇ چاغدا رەجەپ چاۋۇش شۇنداق دېدى:

— هەي، يولۇڭغا ماڭ دەيمەن، بۇ بالىلارنىڭ بېشىغا بالا بولما. سەن كەرىم ئوغلىغا چېقىلىپ بېشىڭغا بالا تاپتىڭ.

ساچىقارالى يايلىقىدىكىلەر ھازىرغىچە خەۋەر تاپقاندۇ. بىرئازدىن كېيىن ئۇلار تاغلارنى قېزىۋېتىدۇ، پاتراق يولۇڭغا ماڭ!

— يولۇڭغا ماڭ دەيمەن، — دېدى مەمەت.

— بىزنىڭ قولىمىزدا ئۆلمىگەن، يولۇڭغا ماڭ! — دېدى جاپپار.

تۇردى تەرەپتىكى ئوق ئاۋازى توختىدى.

— ئۇلار كەتتى، — دېدى جاپپار، — كېتىشتى بالا - قازالار. كەرىم ئوغلىنىڭ پۇللىرىنى بۆلۈشكىلى كېتىۋاتىدۇ.

— مەيلى، كەتسۇن! — دېدى رەجەپ چاۋۇش، — ساچىقارالى يايلىقىدىكىلەر ئۇلارنىڭ بۇرنىنىڭ ېزىنى ئېلىپ قويىدۇ. ئاز ئۆتمەستىن بۇ تاغۇتاشلار ئادەمگە لىق تولىدۇ ... ئەگەر بۇ ئادەم ساچىقارالى قەبىلىسىنىڭ باشلىقى كەرىم ئوغلى بولىدىغانلا بولسا، ساچىقارالى يايلىقىنىڭ كىشىلىرى ھېلىلا بۇ يەرگە يېغىپ كېتىدۇ.

— ئەمدى بېرىپ كەرىم ئوغلىغا نېمە دەيمىز؟ بۇ ئادەمنىڭ يۈزىگە قانداقمۇ قارايمىز؟ — دېدى مەمەت.

— بۇ ئادەم بىزگە ياخشىلىق قىلدى، بىز بولساق يامانلىق ..— دېدى جاپپار، — يېنىغا بېرىپ نېمىمۇ دەرمىز؟ ساڭا قىلغانلىرىمىزغا خۇش بولدۇڭمۇ! باتۇرلۇق دېگەن مانا شۇنداق بولىدۇ، بىز ئادەملەرنى ئەنە شۇنداق بۇلىيالايمىز دەيلىمۇ؟ بولدى ئەمدى، ئۇنىڭغا كۆرۈنمەيلا چۈشۈپ كېتەيلى.

— مەن نېمە دەيمەن؟ نېمىمۇ دېيەلىشىم مۇمكىن كەرىم ئوغلىغا! — دېدى مەمەت.

ئۇلار چۈشۈۋالغان چوڭقۇرلۇقتىن چىقىشتى ۋە چېدىرغا قاراپ مېڭىشتى.

كەرىم ئوغلىنىڭ چېدىرىدىن ۋاراڭ - چۇرۇڭ چىرقىراشلار، ئاھ - ۋاھلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى. چېدىرنىڭ ئىشىكىنى ئاچتى. بىر - ئىككى ئايال كەرىم ئوغلىنىڭ قانىغان بېشىنى داسقا ئېڭىشتۇرۇپ يۇيۇۋاتاتتى. بىر تەرەپتىن يۇيۇپ، بىر تەرەپتىن

قاراقچىلارنى قارغاۋاتاتتى.

— كەرىم ئوغلى ئاغا! — دەپ چاقىردى مەمەت.

ھەممە ئىشىككە بۇرۇلدى. مەمەت ھېچ نەرسە دېمەستىن قېچىپ كېتىش خىيالىغا كەلدى، ئەمما قاچالمىدى.

— ئاغا، — دەپ دۇدۇقلىدى، — خاپا بولما، مۇنداق بولۇشىنى بىلمەپتىمىز.

ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپلا قېچىشقا باشلىدى.

كەرىم ئوغلى ئارقىسىدىن ۋارقىراشقا باشلىدى:

— كەچكى تاماقنى يېمەستىن كەتمەڭلار، بالام! كەتمەڭلار! ...

مەمەت جاپپارنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— قېنى يۈرۈڭلار، كېتەيلى. بۇ يەردە يەنە تۇرۇشقا تاقىتىم قالمىدى. بۇ ئادەمگە شۇنچىلىك ئىچىم ئاغرىپ كەتتىكى ... يۈرەكلىرىم پارە - پارە بولۇپ كېتىۋاتىدۇ ...

جاپپار ئورنىدىن تۇرۇپ:

— قولىمىزدىن نېمە كېلەتتى؟! بىر قېتىم بولۇپ قالدى - دە، — دېدى.

مەمەت ئۇھ تارتىپ:

— شۇ تەلۇنى ئۆلتۈرۈۋەتسەك بولاتتى، — دېدى.

— ئۇنى ئۆلتۈرۈش ئاسان ئەمەس، مەمەت، — دېدى جاپپار، — ئۇ ئادەم ئەمەس، بىر ئىت. ئۇنداق بولمىسا مەن ... مەن ئۇنى شۇنداقلا قويۇپ بېرەرمىدىم! ...

— ئوق يېگەندىن كېيىن نېمە قىلالايتتى؟ — دېدى مەمەت.

— ئوقنى تەگكۈزمەيتتى. ئۇنىڭدەك ئادەمنى ئۆمرۈمدە زادىلا ئۇچراتمىدىم، — دېدى جاپپار.

— ئۇ ئادەمدە بىر مۆجىزە بار. ئۇنىڭ قىلغانلىرىنى باشقا بىرى قىلغان بولسىدى، بىر كۈندىن ئارتۇق ياشىيالمىغان بولاتتى. بىر مۆجىزە بار ئۇ ئادەمدە. ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ كەتكىنىمىز ياخشى بولدى. بىراق، كارامەت جەسۇر ئادەم ئىدى. ئۆلۈمنى كۈتۈپ تۇرغاندەكلا تۇردى، — دەپ قوشۇمچە قىلدى

چاۋۇش.

— ئۇنىڭ ئەنە شۇ تۇرقى مېنى چۆچۈتتى. شۇڭا ئاتالمىدىم، بولمىسا ... — دېدى مەمەت.

— ئىشقىلىپ، بىر نېمىسى بار ئۇ ئادەمنىڭ... — دېدى — ده، جىم بولدى جاپپار.

* * *

مۇشۇ يەردە ئىككى سائەت ئۇخلايلى، — دېدى ئەلى.

— يەنە قانچىلىك قالدى دەيمەن ئەلى؟ — دېدى ھەسەن، — چۈشكىچە بىزنىڭ يېزىغا يېتىپ بارىمىز. بۈگۈن كېچە بىزنىڭ ئۆيدە قونىسەن. ئەتە ئەتىگەن تۇرۇپلا ماڭىسەن، نامازشامغىچە يېزاڭغا بېرىۋالىسەن.

ئەلى ئۇزۇن بويلۇق، ئۇزۇنچاق، چوقۇر يۈزلۈك، پۇۋ دېسە ئۇچۇپ كەتكۈدەك ئورۇق بىر ئادەم ئىدى. ئۇ:

— بولدى. بۇ يېرىم كېچىدە ئىنس — جىننى پەرق قىلغىلى بولمايدۇ. كەل، مۇشۇ يەردە تاڭ ئاتقۇچە ئۇخلايلى، تاڭ ئېتىشقا بىر — ئىككى سائەتلا قالغاندۇ، — دېدى.

— مەن بىر مىنۇتمۇ تۇرالمايمەن، — دېدى ھەسەن، — تۆت يىلدىن بېرى ئۆيۈمنى كۆرەلمىدىم.

— مەنمۇ كۆرمىدىم، بىراق ... — دېدى ئەلى.

— ھە ... ئۇنداق بولسا؟ — دەپ سورىدى ھەسەن.

— ھېرىپ كەتتىم.

— قارىغىنا، — دېدى ھەسەن، — شىرىلداپ سۇ ئېقىۋاتقانىدەك قىلىدۇ. بېرىپ يۈزۈڭنى يۇيۇپ كەل، ئويقۇڭ ئېچىلىدۇ.

— سوغۇق سۇ ھېرىپ كەتكەنە كار قىلمايدۇ، — دېدى ئەلى.

— بىزنىڭ يېزىلىرىمىزنىڭ سۇيىدەك سۇ نەدە بار؟ مۇزدەك،

سۇتتەك ئاپپاق، يەرنىڭ تېگىدىن قايناپ چىقىدۇ. بۇرۇن دەل مۇشۇ سۇنىڭ ئۈستىدە يوغان بىر چىنار دەرىخى بار ئىدى. مەن ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەنىدىم. بىر كۈنى قاتتىق يامغۇر يېغىۋاتاتتى. دەھشەتلىك قارا يامغۇر ... بىردىنلا ئاسماندا يېشىل ئوت چاقناپ كەتتى. يېشىل ئۇچقۇن چىنارنىڭ ئۈستىگە كېلىپ چۈشتى. بېرىپ قارىساق، چىنار دەرىخى يوق ... چىنار كۈل بولۇپ كېتىپتۇ. خۇدا ھەققى، ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم. كۈل بولۇپ كېتىپتۇ. ھازىر چىنارنىڭ نەگە كەتكەنلىكى مەلۇم ئەمەس ...

— توپتوغرا ئۈچ يىل چۇقۇر ئوۋادا جاپا چەكتىم. لېكىن، دوستۇم، ئاقىۋەت پۇلمۇ تاپتىم ...

ئەلى يول بويى، ئېھتىمال يۈز قېتىملاپ بىر خىلدىكى جۇملىنى، يەنى چۇقۇر ئوۋادا مىڭ مۇشەققەتتە تاپقان پۇللىرىنى، ئۇنى نېمىگە ئىشلىتىدىغانلىقىنى تەكرار — تەكرار سۆزلەيتتى. سۆزلىرى تۇگەپ قالغاندا يەنە بىردەم جىم مېڭىشاتتى. كېيىن سۆزلەشكەنلىرىنى يەنە قايتىدىن تەكرارلايتتى. ھەسەنمۇ يېزىسى، بالىلىرى، كۆيۈپ كۈل بولۇپ كەتكەن چىنار دەرىخى، چۇقۇر ئوۋا توغرىسىدا، چۇقۇر ئوۋادىكى ئاغىسى ھەققىدە قايتا — قايتا سۆزلەيتتى.

ئەلى سۆزىنى داۋام قىلدى:

— پۇلۇمنىڭ ئىككى يۈز لىراسىنى قېينىئاتامغا بېرىپ قىزىنى ئۆيۈمگە ئەكېلىمەن. قالغان پۇلغا بىر جۈپ ئۆكۈز ئالىمەن. ئانامغا پاختىلىق جىلىتكە تىكتۇرۇپ بېرىمەن. بولمىسا مۇزلاپ كېتىدۇ، بىچارە. ئۆينىڭ ئۈستىنى ئېچىپ باشقىدىن ياپتۇرىمەن. بىزنىڭ شۇ ئۆيىمىزنى بىر كۆرسەڭ، بىر يامغۇر يېغىشقا باشلىسۇنچۇ، شارىلداپ ئاقىدۇ ...

— ئۆيۈڭنىڭ ئۈستىنى ياپتۇر، بۇرادەر، لاي سالدۇر ! ئۆيدىن يامغۇر ئۆتسە بەك يامان. چىداپ تۇرغىلى بولمايدۇ، — دېدى ھەسەن.

— چۇقۇر ئوۋادا جېنىم چىقاي دېدى، كۆيۈپ — پىشتىم،

ئادەمنى كاۋاپ قىلىۋېتىدۇ كاپىرنىڭ يۈرتى، پەندىيات دېدىم، بەزگەك يۇقتۇرۇۋالدىم، قىشتا كۆرىمەن تېخى، — دېدى ئەلى.

— بەزگەك كېسىلى مەندىمۇ بار، — دېدى ھەسەن.

— ئۆيگە بىر خوتۇن بىلەن بىر جۈپ ئۆكۈز ئەكىرەي، ئانامغا بىر جىلىتكە ئېلىپ بېرەي دەپ چۈقۇر ئوۋانىڭ جاپاسىنى تارتتىم، بولمىسا چىداپ تۇرامتىم؟ — دېدى ئەلى.

— چىداپ بولمايدۇ!

شۇنىڭدىن كېيىن ئەلنىڭ ئاغزىدىن سۆزنى ھەسەن تارتىۋالدى.

— بۇرادەر، مۇشۇنداقلا ماڭساق ئەتە دەل چۈشتە بىزنىڭ يېزىنىڭ ئوتلاقلىرىغا يېتىپ بارىمىز.

— ئۇ يەردە ...

— ئۇ يەردىن نېرىراقتا، تۇزلەڭلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدا ... ھە ...

— بىر دەرەخ بار، شاخلىرى يەلپۈنۈپ تۇرىدۇ.

— دەرەختىن ئۆتكەندىن كېيىن ...

— دەرەختىن ئۆتۈپ سول يانداپ ...

— تاشلىرى بىر - بىرىگە مىنگەشكەن ...

— ئوت بېسىپ كەتكەن مازارلىق كۆرۈنىدۇ، — دېدى ھەسەن.

— مازارلىقنىڭ ئىچىدىكى دەرەخنى دېمەڭ، — دەپ تۇزىتىش بەردى ئەلى.

— مەن يېزىدىن ئايرىلىدىغان كۈنى كىمدۇر بىرى مازارلىقنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئىنچىكە غوللۇق، بىلەكتەك بىر دەرەخنى تىكىپ قويۇپتىكەن، — دېدى ھەسەن.

— بىچارە، يالغۇزلا دەرەخنى ... — دېدى ئەلى.

— شۇنداق، — دېدى ھەسەن.

— ئەگەر قۇرۇپ قالمىغان بولسا، يوغىناپ كەتكەندۇ، — دېدى ھەسەن — مازارلىقتىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىمدا مېنى چوقۇم بىرى كۆرىدۇ.

ئۇنىڭ سۆزىنى ئەلى تۇزىتىپ:

— بىرى ئەمەس، كۇرجەنىڭ ئوغلى بەكرى كۆرۈپ قالىدۇ، — دېدى.

— ھە، بەكرى كۆرىدۇ، — دېدى ھەسەن، — چۈنكى، بەكرى ھەر كۈنى بۇلاق بېشىدىكى تاشتا ئولتۇرۇپ شىرىلداپ ئاققان سۇغا قاراپ خىيال سۈرىدۇ.

— بۇ ئۇنىڭ ئادىتى ئەمەسمۇ؟ — دېدى ئەلى.

— ئادىتى.

— بەكرى بېرىپ ئۆيۈڭگە خۇش خەۋەر يەتكۈزىدۇ، — دېدى ئەلى.

— ئاپام مۇكچەيگىنىچە ...

— دۇمچىيىپ يۇگۇرىدۇ ... — دېدى ئەلى.

— مېنى قارشى ئېلىشقا ئالدىمغا يۇگۇرىدۇ، — دېدى ھەسەن.

— بالاڭچۇ؟

— كەلگىنە، مۇشۇ يەردە بىردەم ئولتۇرايلى، — دېدى ھەسەن.

ئۇلار ئولتۇرۇشتى. ھەسەن ۋىجىككىنە، ئورۇق، قورۇلۇپ كەتكەن ئادەم ئىدى. يوغان چىشلىرى لەۋلىرىنىڭ ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇراتتى. كىرپىكلىرى بەكمۇ غەلىتە بولۇپ، توپا قونۇپ قالغانىدەك ئاق ئىدى. كۆك رەختتىن شالۋار كىيىۋالغان، شالۋارى يېپىيېڭى، فابرىكا پۇراپ تۇراتتى. قىڭغىر كىيىۋالغان شەپكىسىمۇ يېڭى، قىزىل گۈللۈك كۆڭلىكى ئۆزىگە بەك ياراشقان، ئۇنىڭدىن باشقا، پەس پاشىنلىق ئاداننا ئايىغىدىن بىرنى سېتىۋالغان بولسىمۇ، ئاياپ يولدا كىيمىگەنىدى. پۇتىدا كۆندىن تىكىلگەن چورۇق بار ئىدى. يېزىدىن كىيىپ كەلگەن، تېخى كونىراپ كەتمىگەن قېلىن پايپىقى ئۇستىگە چورۇقنى كىيىۋالغان، پايپىقى گۈللۈك ئىدى.

— ھېرىشىنىغۇ ھاردۇق، لېكىن ... — دېدى ئەلى.

— تۇرە ! — دېدى ھەسەن، — شۇنچىلىك دەم ئېلىشمۇ يولۇچىغا يېتىپ ئاشىدۇ ... بىر ماقال بارغۇ، يولۇچى يولى بىلەن دەپ.

— يېزىمىزغا كىرىمىز، بۇرادەر. بالام ھازىر ئالتىگە كىردى. مەن ماڭغاندا ئىككى ياشتا ئىدى، ھازىر ... — دېدى ھەسەن.

— ھازىر ئالتە ياشتا دېگىن، — دېدى ئەلى.

— مېنى ئاپام بىلەن بىللە بالامنۇ قارشى ئالىدۇ، — دېدى ھەسەن.

— بالاڭ ساڭا «دادا» دەپ ئېسىلىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆيگە كىرىمىز، — دېدى ئەلى.

— يېزىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ ئۆيگە يىغىلىدۇ: «ھە، قېنى سۆزلىگىنە ھەسەن ئەپەندى، چۇقۇر ئوۋادىن نېمە تېپىپ كەلدىڭ؟ ...» دەپ سورىشىدۇ. مەن: ھېچ نەرسە، چۇقۇر ئوۋادا نېمە تاپقىلى بولسۇن، باردۇق، يەنە قايتىپ كەلدۇق، شۇ ... دەيمەن.

— مەنمۇ ئەتە ئەتىگەندە تۇرۇپ ئاناڭ ئەتكەن تاماقىنى ئىچىمەن، يەنى بۇغداي كۆجىسىنى ئىچىمەن ـ دە، يولغا چىقىمەن، — دېدى ئەلى.

— سەن كەتكەندىن كېيىن مەنمۇ بالامنى ئېلىپ نېرىقى يېزىغا بارىمەن. ئۇ يەردىن ئاي مۇڭگۇزلۇك يوغان بىر جۇپ ئۆكۈز ئالىمەن. شۇنىڭدىن كېيىن سۇ بويىدىكى ئاشلىق ئېتىزىنىڭ تاشلىرىنى ئېلىپ تاشلايمەن ... — دېدى ھەسەن.

— ئۇنىڭدىن كېيىن ئېتىزلارنى ئىككى قېتىم ھەيدەيسەن. خۇددى چۇقۇر ئوۋانىڭ ئېتىزلىرىدەك ئۇندەك يۇمشىتىپ ئۇرۇق چاچسەن، — دېدى ئەلى.

— شۇنداق قىلىپ، زىرائەت پەيدا بولىدۇ ... ھەربىر غولى يولۇاس پەنجىسىدەك يەرگە يېپىشقان زىرائەت ... — دېدى ھەسەن.

— بېرىپلا گۆكسۈندىكى ماشىنىچىغا ئانامنىڭ

جىلىتكىسىنى تىكتۇرىمەن، — دېدى ئەلى.

ھەسەن ئەلىنىڭ يۈزىگە قاراپ ئېگىلىدى، تىنىقى ئۇنىڭ يۈزىگە ئۇرۇلۇپ تۇراتتى.

— يېزاڭدىن ئايرىلغىلى قانچە ئۇزاق بولدى؟ — دېدى ھەسەن.

— ئۇچ يىل.

— يېزاڭغا بېرىپلا قىلىدىغان بىرىنچى ئىشاڭ ۋەدىلەشكەن قىزىڭنى ئۆيۈڭگە ئەكىلىۋېلىش بولسۇن، — دېدى ھەسەن.

— ئۇ بىچارە مېنى ئۇزاق كۈتتى. بۇ يىل توپتوغرا ئالتە يىل بولىدۇ پۇتۇشۇپ قويغىلى. يېزىغا بارار ـ بارمايلا دادىسىنىڭ قولىغا پۇللارنى ساناپ تۇتقۇزىمەن ... ئىككىنچى كۈنى ...

— شۇنداق قىلساڭ ياخشى بولىدۇ، بۇرادەر، — دېدى ھەسەن.

— چۇقۇر ئوۋادا تارتقان جاپالىرىمنى بىر كۈندىلا ئۇنتۇپ كېتىمەن، — دېدى ئەلى.

ئۇلار دۆڭگە چىقىپ كېتىۋاتقانلىقى ئۈچۈن جىم مېڭىشتى. دۆڭگە چىقىپ، ئۇنىڭدىن ئارتىلىپ پەسكە چۈشكەندىن كېيىن كەڭ تۈزلەڭگە دۈچ كەلدى. يولنىڭ چېتىدە بىر شەپە ئاڭلاپ، ئورۇنلىرىدا تۇرۇپ قېلىشتى.

بىردىنلا پىلىموتنىڭ ئاۋازىمۇ ئاڭلاندى.

— توختاڭلار !

— ئۆلدۇق، — دېدى ھەسەن پىچىرلاپ.

— ئەمدى تۇگەشتۇق، — دېدى ئەلى.

— قاچايلى ! — دېدى ھەسەن، — ئۆلۈپ كېتىش بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىنىشتىن ياخشىراق. ئەگەر ئوق تەگمەي قالسا، ئۆيىمىزگە يېتىپ بارارمىز.

— ماقۇل، — دېدى ئەلى.

قېچىشقا باشلىدى. ئارقىلىرىدىن ئوق يېغىشقا باشلىدى، ۋارقىراپ يەرگە يېتىۋېلىشتى.

ئابايىقى «توختاڭلار» دېگەن ئاۋاز:

— ئورنۇڭلاردىن مەدىرلىماڭلار، ھازىر بارىمىز! — دەپ ۋارقىرىدى.

ئەلى بىلەن ھەسەن ياتقان يېرىدىن قىمىرلىمىدى. قورققىنىدىن قىمىر قىلغۇدەكمۇ ھالى قالمىغانىدى.

مەمەت، جاپپار، رەجەپ چاۋۇش ئۇچى ياتقانلارنىڭ يېنىغا يۈگۈرۈشۈپ كېلىشتى.

— ئورنۇڭلاردىن تۇرۇڭلار، — دېدى مەمەت.

ئۇلار ئۆلۈكتەك تاتىرىپ، ئورۇنلىرىدىن ئاستا تۇرۇشتى.

— نەدىن كېلىۋاتىسىلەر؟ — دېدى مەمەت.

— چۇقۇر ئوۋادىن، قېرىندىشىم، — دېدى ھەسەن.

— ھە، شۇ يەردىن، — دېدى ئەلى.

جاپپار كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ئوندىق بولسا پۈلنى جىق تېپىپسىلەر ـ دە. سىلەر بولمىساڭلار بىز ئاچلىقتىن ئۆلۈپ قالىمىز، پۈللارنى چىقىرىڭلار.

— مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىڭلار، — دېدى ھەسەن، — توپتوغرا تۆت يىل ...

— چىقىرىڭلار دەيمەن! — دېدى جاپپار.

— مېنى ئېتىۋەت! — دېدى ھەسەن.

— ۋەدىلەشكەن قىزىم ئالتە يىلدىن بېرى كۈتۈۋاتىدۇ. مېنى ئېتىۋەتكىنە زادى! — دېدى ئەلى.

— توپتوغرا ئالتە يىل ... — دېدى ھەسەن.

جاپپار ھەسەننىڭ قولتۇقىغا قولىنى تىقىپ بىر بولاقنى ئالدى. بولاق تەرگە چىلىشىپ كەتكەنىدى. بولاقنى ئاچقانىدى، ئىچىدىن مايلىق قەغەز چىقتى. بۇ قەغەزنىڭ ئىچىدە پۇللار بار ئىدى.

— قارىغىنا، نېمىدېگەن جىق پۇل! كارامەت ياخشى ساقلاپسەن، — دېدى جاپپار.

— مىلتىقىڭنى ئاغزىمغا تۇغرىلا، ئات مېنى! بالىچاقلىرىمنىڭ ئالدىغا قۇرۇق قول بارالمايمەن! — دېدى ھەسەن.

— توپتوغرا ئالتە يىل ... — دېدى ئەلى، — ئەمدى مېنى ئۆلتۈرۈۋەتسەڭلار بولمامدۇ؟! قۇرۇق قول كەتمەيمەن.

— توپتوغرا ئالتە يىل چۇقۇر ئوۋانىڭ زەھەرلىك سۈيىنى ئىچتىم، بەزگەكمۇ بولدۇم. — دېدى ھەسەن.

— پۈت ـ قولۇڭلارنى سۆيەي، مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىڭلار، — دېدى ئەلى.

— ئۆلتۈرۈڭلار بىزنى! — دېدى ھەسەن.

مەمەتنىڭ كۆزلىرى ياشقا تولغانىدى.

— ماڭا قاراڭلار، — دېدى ئۇ شەپقەت بىلەن، — سىلەرنىڭ پۇلۇڭلارغا ھېچكىم چېقىلمايدۇ. جاپپار، ئۇنىڭ پۇلىنى بەرگىن، ئال پۇلۇڭنى.

ھەسەن ئىشەنمىدى، قورقتى. تىترىگەن قولىنى ئۇزارتتى. پۇلنى ئالدى، نېمە دېيىشنى بىلمەيلا قالدى. پەقەت ئارانلا:

— ئاللا ئۆمرۈڭلارنى ئۇزۇن قىلسۇن، — دېيەلىدى، كېيىن يىغلاپ تاشلىدى.

— ئۇزۇن ئۆمۈر ئاتا قىلسۇن، — دېدى ئەلى.

— گېپىمنى ئاڭلاڭلار، چاناكلى تۇزلەڭلىكىدىن ئۆتمەڭلار. ئۇ يەرنى تۇردى تەلۇننىڭ ئەترىتى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ئۇلار ئىشتىننىڭلارغىچە بۇلايدۇ. ئاق يوللۇق بولۇڭلار. سەنمۇ ۋەدىلەشكەن قىزىڭنى ئالارسەن، بۇرادەر، — دېدى ـ دە مەمەتنىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى. گەپ قىلغۇسى بار ئىدى، قىلالماي قالدى.

ھەسەن بالىلاردەك ئۆكسۈپ ـ ئۆكسۈپ يىغلايتتى. يىغىسى زادىلا توختىمايتتى. كېتىۋېتىپ:

— سالامەت بولۇڭلار، ئامان بولۇڭلار، قېرىنداشلار، بەختلىك بولۇڭلار. ئاللا سىلەرنى بۇ تاغلاردىن تىنچ ـ ئامان قوتۇلدۇرۇپ، سۆيۈملۈكۈڭلەرگە ئېرىشتۈرسۇن، — دېدى.

— ئېرىشتۇرسۇن ! — دەپ تەكرارلىدى ئەلىمۇ.

ئۇلار كۆزدىن يىراقلاشتى، بىراق ھەسەنئاك يىغىسى توختىمايتتى.

— ئەمدى بولدى قىل، ھەسەن ! نېمىدېگەن ماتەم بۇ؟ !

— بۇ دۇنيادا نېمىدېگەن ياخشى ئادەملەر بار ـ ھە؟ شۇ مۇشتۇمدەك قاراقچىغا قارىغىنا، ئۇ بولمىسا ھېلىقى تۆگىدەك بىرنېمە پۇللىرىمىزنى ئېلىۋالغان بولاتتى، — دېدى ھەسەن.

— ياق، ئۇمۇ ئالمايتتى، — دېدى ئەلى.

— چاناكلى تۇزلەڭلىكىدىن ئۆتمىسەك، بىزنىڭ يېزىغا ئىككى كۈندە يېتىپ بارىمىز، — دېدى ھەسەن.

— قانداقمۇ قىلارمىز؟ — دەپ سورىدى ئەلى.

— مەيلى، چاناكلى تۇزلەڭلىكىنىڭ ھەممىسىنى ماڭا بېرىۋېتىدىغان بولسىمۇ، يولىمىز ئىككى كۈن ئەمەس، ئىككى ئايغا ئۇزارسىمۇ ئۇ يەردىن ئۆتەيمەن، — دېدى ھەسەن.

— ئۇنداق بولسا، ئولتۇرۇپ ياخشىراق دېمىزنى ئېلىۋالايلى. ئەمدى زادىلا چوڭ يولدىن ماڭمايلى. بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلار بىلەن كېتەيلى، — دېدى ئەلى.

ئۇلار ئولتۇرۇشتى.

مەمەت كېتىۋاتقانلارنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ:

— ئۇلارنىڭ پۇلىنى ئالغاندىن كۆرە ئۆلتۈرۈۋەتسەك خۇشال بولۇشاتتى، — دېدى.

— ھېلىقى ئېگىز بويلۇقى «ئېتىۋەت» دەپ تولىمۇ يېلىنىدى ! — دېدى مەمەت.

— ۋەدىلەشكەن قىزى ئالتە يىلدىن بېرى كۈتۈۋېتىپتۇمىش ... — دېدى جاپپار.

— چاناكلى تۇزلەڭلىكى بىلەن ماڭغان بولسا تۇردى تەلۋە ئۇلارنى چوقۇم بۇلاپ كېتەتتى. — دېدى مەمەت.

— ئۇ تەلۋىگە بۇ دۇنيادا ياشاش ھارام، — دېدى جاپپار.

ئۇلار بېرىپ بۇرۇنقى يەرلىرىدە ئولتۇرۇشتى. بۇ ئىشلارغا ئارىلاشمىغان رەجەپ چاۋۇشنىڭ تېڭىقلىق بوينى بىر تەرەپكە قىيسايغانىدى.

چاۋۇش كېرىلىپ تۇرۇپ:

— بىر قىسما بولۇۋاتىمەن، بالىلار، يۇرىكىم مۇزلاپ كېتىۋاتىدۇ. ئۆزۈم تىترەۋاتىمەن. ئۆلۈپ كەتسەم ... — دېدى ـ دە، كېيىن دېگەن سۆزىگە پۇشايمان قىلغاندەك جىم بولۇپ قالدى.

— مۇنچىلىك جاراھەتكە ئادەم بىرنەرسە بولمايدۇ، — دېدى مەمەت.

— بېشىڭنى قويۇپ ئازراق ئۇخلىۋالغىن، — دېدى جاپپار.

چاۋۇش ئۇخلاش ئۈچۈن كۆزلىرىنى يۇمدى.

ئارىدىن خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن مەمەت خۇددى مۇھىم بىر سىرنى ئېيتىۋاتقاندەك جاپپارغا يېقىن كېلىپ:

— سەن بىلەن مەن بىر تۇغقان قېرىنداشتەك بولۇپ قالدۇق. شۇنداق ئەمەسمۇ قېرىندىشىم؟ — دېدى.

جاپپار بۇ سۆزگە خۇشال بولۇپ:

— بۇنىڭدا شۇبھە بارمۇ؟ ! — دېدى.

— غەم ـ ئەندىشىدىن يېرىلىپ كېتەي دەپ قالدىم، يۇرىكىم كۆيۈپ كېتىۋاتىدۇ، قېرىنداش. — دېدى مەمەت.

— قېنى، سۆزلە قېرىنداش، ئىككىمىز بىرلىشىپ بىر ئىلاجىنى قىلارمىز، — دېدى جاپپار.

— مەن بۇ ئىشنى قىلغىنىمغا خېلى ئايلار بولۇپ قالدى. ئەمدى ئاڭلىسام ئابدى ئاغىنى ياردار قىپتىمەن، ئۆلتۈرەلمەپتىمەن. خەدىچە نەھالدا؟ ئانامنىڭ ئەھۋالىچۇ؟ ئەلەمدىن يېرىلىپ كېتەي دەۋاتىمەن. شۇ تەلۋىنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىپ، سوقۇشلارغا قاتنىشىپ ... بىر يولىنى تېپىپ خەۋەر ئالالمىدىم ...

— يېزىغا بېرىپ ئۇقۇپ كېلىمىز، قېرىندىشىم، نېمانچە ئەنسىرەيسەن؟ ! — دېدى جاپپار.

— ئۇ كاپىر ئۆلمەپتۇ. دېمەك، خەدىچەگە چوقۇم بىر يامانلىق قىلدى. كۆڭلۈمگە بىر نەرسىلەر كېچىۋاتىدۇ ... چۈشىنىكسىز بىر خىل ئازاب ... بىر خىل يۈرەك يارىسى مېنى ئەزمەكتە. كۆڭلۈم: «مەمەت، پاتراق بارغىن !» دەۋاتىدۇ.

— چاۋۇشنىڭ يارىسى سەل ياخشى بولغان هامان بارىمىز، — دېدى جاپپار.

— يۈرىكىم: «تۇرما، تۇرمىغىن !» دەپلا تۇرىدۇ، قېرىندىشىم جاپپار ...

13

جەسەتنى ئەچۈشتى هېلىت تۇزىگە،
بېشى يوقتۇر قارىسام ئۇنىڭ يۈزىگە.
مەندىن سالام ئېيتىڭ بەگنىڭ قىزىگە،
ئىراز مومای باشلاپ چىقسۇن تاغنىڭ ئۈستىگە،
دىلىم قانسۇن گۈزەل يۈزى، ئاهۇ كۆزىگە.

نۆكراڭمىكىن دەپ قالسەن ئۇنۇ تېغىنى،
دەردكە دەرمان دەيسەن بۇركۈت يېغىنى.
سوراتتىم مەن بەسنى بېگىنىڭ ئوماق قىزىنى.
ئىراز مومای باشلاپ چىقسۇن تاغنىڭ ئۈستىگە،
دىلىم قانسۇن گۈزەل يۈزى، ئاهۇ كۆزىگە.

ئىراز يىگىرمە يېشىدا قۇچقىدىكى توققۇز ئايلىق بالىسى بىلەن تۇل قالدى. ئۇ ئېرىنى بەكمۇ ياخشى كۆرەتتى.

ئېرىنىڭ جەسىتى ئالدىدا تۇرۇپ: «هۇسەيىندىن باشقا كىشى ماڭا هارام بولسۇن» دېگەنىدى. گېپىدە تۇردى، باشقا ئەرگە

تەگمىدى.

ئېرى ئۆلۈپ بىرنەچچە كۈندىن كېيىن بالىسىنى بىر ئايال تۇغقىنىنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويدى ـ دە، ساپاننىڭ سېپىنى تۇتتى. بىر ئاي ئىچىدە ئېرى چالا قالدۇرۇپ كەتكەن يەرلەرنى هەيدەشكە كىرىشتى. ئۇرۇق چېچىپ تۇگەتتى.

ياز كىرىش بىلەن هوسۇلنى يالغۇز يىغدى. ئۇ كۈچلۈك، قاۋۇل ۋە ياش ئىدى. شۇڭا، تىنىم تاپمىدى.

بالىسىنى كۆتۈرۈپ، ئۇنى ئەركىلەتكەن هالدا پۈتۈن مەهەللىنى ئايلىنىپ چىقاتتى. «تاغلىرى قارىمىغانغا بالام چوڭ بولمايتتىمۇ؟ مېنىڭ رىزا قوزام چوڭ بولمامتى؟» دەيتتى.

— خەپ، تاغلىرى كۆرۈپ قالار.

ئوغۇلنىڭ چوڭ تاغسى ئىرازغا ئۆيلەنمەكنى خالايتتى.

— تەگمەيمەن، — دەيتتى ئىراز، — هۇسەيىننىڭ ياتقان ئورنىغا باشقا ئەر ياتقۇزمايمەن. قىيامەتكىچە ياشىغۇدەك بولساممۇ، ئەرگە تەگمەيمەن.

باشقىلار بولسا: «ئىراز، بۇمۇ ئۇنىڭ قېرىندىشى، يات ئادەم ئەمەس، بالاڭنىڭ ئۆز تاغسى، ئۇنىڭغا ئۆز دادىسىدەك قارايدۇ» دېيىشەتتى.

ئىراز بۇنى بالا ـ قازا هېسابلايتتى ...

شۇ سەۋەبتىن ئىراز بىلەن قېرىشىپ قالغان قېيىنئىنىسى هۇسەيىندىن قالغان يەرنى ئۇنىڭدىن تارتىۋالدى. ئەسلىدە يەردە قىلچە هەققى يوق ئىدى. دادىسى ئۆلگەندە ئۇچ ئاكا ـ ئۇكا يەرنى تەڭ بۆلۈشۈۋالغانىدى. بۇ بىر پارچە يەر ئىرازنىڭ ئېرى هۇسەيىنگە تەگكەنىدى. نېمە ئىلاج؟ ئىراز تېخى ياش ئىدى. هۆكۈمەتكە باردىغان يولنى، ساقچىنىڭ ئىشىكىنى بىلمەيتتى. قانداقلا قىلسا پارا بېرىشكە توغرا كېلەتتى.

ئىراز يەرسىز قالدى، بىراق چىداشلىق بەردى.

— تاغلىرى ۋۇجدانسىزلىق قىلسا، بالام چوڭ بولمامتى؟ مېنىڭ رىزا قوزام مېنى باقالمايتتىمۇ؟ يېرى يوق بولسا، چوڭ

بولماي قالامتى؟ ــ دەيتتى.

يازدا كۈنلۈك ئىشلىدى، قىش كۈنلىرى بايلارنىڭ ئۆي خىزمىتىنى قىلدى، ئىشقىلىپ، كۈننى كۈن ئەتتى. بالىسى پومزەكتەك دوپدومىلاق ئىدى. ئىراز دائىم مەرسىيە، دەردلىك ناخشا ياكى ئەللەي ئېيتىۋاتقاندەك «مېنىڭ ئوغلۇم چوڭ بولماسمۇ؟» دېگەن سۆزلەرنى تەكرارلايتتى.

بالىسىمۇ چوڭ بولدى. نېمە ئۈچۈن يوقسۇزچىلىق ئىچىدە قالدى؟ نېمە ئۈچۈن يەرسىز قالدى؟ بۈنىڭ سەۋەبىنى ھەر كۈنى دېگۈدەك ئاپىسىدىن، دېھقانلاردىن ئاڭلاپ چوڭ بولدى. ئۈنىڭ قەلبىدە يالقۇنلۇق بىر ناخشا ــ ئانىسىنىڭ غەم ـ قايغۇلىرىنى، كۈچىنى، قەھرىمانلىقىنى ئىپادە قىلغۇچى بىر ناخشا مەھكەم ئورنىشىپ قالدى: «مېنىڭ بالام چوڭ بولماسمۇ؟»

رىزا يىگىرمە ياشقا كىردى. نوتىدەك، دەرەخىتەك ئۆستى. ساكار يېزىسىدا ئۈنىڭدەك چەۋەندار، ئات ئۈستىدە كالتەك تالىشىدىغان، قارىغا ئاتىدىغان، ئۈسسۇل ئويناىدىغان ئادەم يوق ئىدى. لېكىن، ئانىسىمۇ، بالىسىمۇ خاتىرجەم ئەمەس ئىدى ... يۈرەكلىرىدە ساقايماس بىر دەردى بار ئىدى. ئۆزۈڭنىڭ يېرىڭ تۇرۇقلۇق باشقىلارنىڭ ئىشكىدە مالايلىق قىل، يالىلىنىپ يۈرگىن ـ ھە؟ ...

ساكار يېزىسىنىڭ يېرى بەكمۇ ئۇنۇملۇك ... باشقا يېزىلارغا قارىغاندا يېرى كەڭ ۋە تۇزلەڭ ئىدى. تۇزلەڭلىكنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا ئارالچە دەپ ئاتىلىدىغان يوغان بىر قىيا تاش بار. بۇ تۇزلەڭ تېرىلىپ، ئېتىزلار يېشىللىققا ئايلانغاندىمۇ ئارالچە قىيالىقى يېشىللىق ئىچىدە ئاپپاق يالتىراپ تۇراتتى. ئارالچە قىيالىقىنىڭ تۈۋىدىكى ئەڭ چوڭ بىر پارچە ئېتىز رىزانىڭ دادىسىدىن قالغان يەر ئىدى. بۇ يەرنى ئۇزاق يىللاردىن بېرى تاغىسى تېرىۋاتاتتى. مانا شۇ ئېتىز ... رىزا دەل مۇشۇنداق ھوسۇللۇق ئېتىزنى ئارزۇ قىلاتتى. بۇنى خىيال قىلغانچە يۈرىكىدىكى غەزەپ دولقۇنلىنىپ تاشاتتى ... نەگە بارسا، نەدە يەر

ھەيدىسە، خۇددى ئارال قىيالىقىغا ئاشىق بولۇپ قالغاندەك كۆزى شۇ قىيانىڭ تۈۋىگە چۈشەتتى.

ئانىسى خۇدانىڭ قۇتلۇق كۈنى:

ــ ئاھ ئوغلۇم، ئارالنىڭ ئېتىزلىرى ... داداڭ بۇ ئېتىز بىلەن بىزنى گۈلدەك باقاتتى، خەپ كور بولغۇرلار ... ــ دەيتتى.

رىزانىڭ بېشى ساڭگىلاپ، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتەتتى. بۇرنىغا دائىم يۇمشاق قارا چىلان توپىنىڭ پۇرىقى كېلەتتى ... بۇ زېمىننىڭ ھەسرىتىنى چېكەتتى ...

ــ سېنىڭ شۇ كاپىر تاغاڭ ! ــ دەيتتى ئانىسى، ــ سېنىڭ شۇ كاپىر تاغاڭنىڭ بۇرنىدىن تامغاي !

كېيىنكى كۈنلەردە رىزا ئاجايىپ بولۇپ قالغاندى، بۇرۇن ئۇنداق ئەمەس ئىدى. تاڭ سەھەردە ئويغىناتتى، ئارالغا قاراپ يولغا چۈشەتتى ... ئارال قىيالىقىنىڭ تۈۋىدىكى ئېتىزلىققا باراتتى. بىر تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇراتتى، ئويغا چۆمەتتى ... زىرائەتلەر باش چىقارغان، ئېتىزدا ھاشاراتلار پەيدا بولغانىدى. كۈنچىقىش بىلەن يەردىن ھور كۆتۈرۈلەتتى. ھور چىقىپ تۇرغان يەرنىڭ ھەسرىتى بەك يامان ئىدى. رىزا قولىنى يۇمشاق توپىغا تىقاتتى. توپا ئىسسىق. بارماقلىرىنىڭ ئارىسىدىن توپىلار كېپەك ئالتۇندەك ئېقىپ چۈشەتتى. رىزا: «بۇ توپىلار مېنىڭ !» دەيتتى. پۈتۈن ۋۇجۇدى تىكەنلىشەتتى. بىر خىل لەززەت ھېس قىلاتتى: «بۇ يەر مېنىڭكى ـ ھە ! بىراق يىگىرمە يىلدىن بېرى باشقىلار تېرىۋاتىدۇ، ئورۇۋاتىدۇ ...» دەيتتى.

ئورنىدىن تۇرۇپ ھارغىن ھالەتتە ئۆيگە قايتاتتى. ئانىسى ئۇنىڭدىن سورايتتى:

ــ تاڭ ئاتقاندىن بېرى نەلەرگە كەتتىڭ؟

ئۇ جاۋاب بەرمەيتتى. چىرايى قارايغانىدى. بۇنداق ئەھۋال تۇيۇقسىز ئىككى ئاي داۋاملاشتى. زىرائەتلەر تىزغا كەلدى، سېرىق، يېشىل قوڭۇر، قېنىق يېشىل تۈسكە كىردى.

رىزا بىر كۈنى:

— ئانا، بۇ ئېتىز بىزنىڭ - ھە؟ — دېدى.

— بىزنىڭ، بالام، بىزنىڭ بولماي كىمنىڭ بولاتتى؟

— مەن بېرىپ ھۆكۈمەتكە ئەرز قىلىمەن، — دېدى رىزا.

— مەنمۇ بالام، مەنمۇ مۇشۇ كۈننى كۈتۈپ يۈرەتتىم.

— قېرىلاردىن سوردىم. بۇۋامدىن قالغان يەرلەرنى دادام ھايات ۋاقتىدا تاغلىرىم بىلەن بۆلۈشۈپ بوپتىكەن. بۆلۈشمىگەن تەقدىردىمۇ بىزگە تېگىشلىكى بىزنىڭ بولىدىكەن، دادامدىن ماڭا مىراس بولۇپ قالىدىكەن.

— ۋاي بالام، ئۆزىمىزنىڭكى ئۆزىمىزنىڭ بولىدۇ، ئەلۋەتتە.

بۇ بىر مىراس دەۋاسى بولغانلىقى ئۈچۈن سوت ئۇزاقىقا سوزمىدى. ئارال قىيالىقىنىڭ تۇۋىدىكى قارا چىلان تۈپراقلىق مۇنبەت يەر رىزاغا تەگدى. شۇنچە يىللىق جاپا - مۇشەققەتتە ئېزىلىپ كەتكەن ياش رىزا چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن ئاتا - ئانىسىغا تەلپۈنگەن بالىدەك ئېتىزغا يۈگۈرۈپ باردى. ئېتىز قولىغا تەككەندە ياز پەسلى ئىدى. يەر ئىسسىقتىن چارسىلداپ تۇراتتى. زىرائەتلەر يىغۇلىنىغان، قورال - سايمانلار پارقىراپ ياتاتتى.

رىزا بىر جۈپ ئۆكۈز تاپتى. كالىلارنى قوشقا قاتتى. ساپان چىشى يەرنى تىلغاپ يۇمشىتاتتى. رىزانىڭ ئەس - يادى دەرھال يەرنى ئاغدۇرۇپ سۈرەم سىپلىپ، ئۆزىنىڭ ئېتىزىنى بىرگە ئوتتۇز، بىرگە قىرىق ھوسۇل بېرىدىغان ھالەتكە كەلتۈرۈش ئىدى.

يەرنى ئاختارما قىلىش ئۈچۈن ھەر كۈنى ئىككى قېتىم قوش قاتاتتى. بىرى، سەھەردە تاڭ ئېتىشتىن ئىككى سائەت بۇرۇن، بىرى، كەچ تەرەپتە نامازدىگەردىن كېيىن غەرب شامىلى چىققان چاغدا قوشاتتى. تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن قوشۇلغان قوش كۈن قىزىغىچە ھەيدىلەتتى. كۈن قىزىغاندىن كېيىن قوش ھەيدەلمەيتتى. چۈنكى، ئۆكۈزلەرنى چۈنىلەر ئاۋارە قىلىدۇ،

ياخشى مېڭىپ بەرمەيدۇ. بۇ چاغدا ئۆكۈزلەر نامازدىگەر بولغۇچە دەرەخنىڭ سايىسىدا دەم ئالدۇرۇلىدۇ. نامازدىگەردىن كېيىن ئاق دېڭىزنىڭ ئۈستىدە يەلكەنلىك بۇلۇتلار كۆتۈرۈلگەندە قايتا قوشقا قېتىلىدۇ. ئەگەر ئايدىڭ بولسا، يېرىم كېچىگىچە، بولمىسا قاراڭغۇ چۈشكۈچە يەر ھەيدىلىدۇ.

ئايدىڭ ئىدى. رىزا ئەتىگەندىن كۈن قىزىغىچە، نامازدىگەردىن يېرىم كېچىگىچە تىنماي ئىشلەيتتى. ئىسسىقنى ئىسسىق دېمەستىن، ھاردىم - تالدىم دېمەستىن ئىشلەيتتى. بەزىدە ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا، تاڭ ئاتقاندىن كېيىنمۇ توختىمايتتى. ئاغدۇرۇلغان يۇمشاق توپىلار ئاي يورۇقىدا تېخىمۇ گۈزەل كۆرۈنەتتى. كېچە ... جىمجىتلىق ... ساپاننىڭ توپىغا پېتىپ چىقارغان ئاۋازى تېخىمۇ يېقىملىق ئاڭلىناتتى.

ئىراز قاۋۇل بىر ئوغۇل چوڭ قىلغانلىقى، قارا نىيەت تاغلىرىدىن ئۆز يېرىنى تارتمۇالغانلىقى ئۈچۈن مەغرۇرلىناتتى. ئۇ شۇ كۈنلەردە خۇشاللىقىدىن يېزىدا قۇيۇندەك پىرقىراپ يۈرەتتى. باشقىلار «رىزا ...» دەپ ئاغزىنى ئاچار - ئاچمايلا: «ئۇ ئېتىزىنى ھەيدەۋاتىدۇ» دەيتتى.

ئاينىڭ ئون تۆتى تولۇن ئاي. ئېتىزلارنى، بولۇپمۇ رىزانىڭ ھەيدىلگەن ئېتىزلىرىنى يورۇتاتتى. سالقىنغىنا شامال چىقاتتى. رىزانىڭ ئۆكۈزلىرى ئاياغلىرى توپىغا پاتقان ھالدا ساپاننى ئاستا سۆرەيتتى. ئاينىڭ يورۇقىغا، خۇددى بېزەك بېسىلغاندەك يەرنىڭ جىلاسىغا قارىماي، رىزانى ئېغىر بىر ئۈيقۇ باساتتى.

رىزا ھارغان ئۆكۈزلەرنى قوشتىن چىقىرىپ، بىر تۇپا دۆڭسىنى ياستۇق قىلىپ ئۇخلاپ قالدى. ئۇ چەكسىز تۇزلەڭدە ھەيدىلىپ، تۇزلەڭگە يېپىشتۇرۇلغان نەقىشلىك قەغەزدەك ئېتىزىنىڭ ئوتتۇرىسىغا چۈشكەن داغقا ئوخشاپ ياتاتتى.

ئەتىسى ئەتىگەندە تۇغقانلىرىنىڭ ئون بىر ياشلىق دۇرمۇش دېگەن بالىسى ھەر كۈندىكىدەك رىزاغا تاماق ئەكەلدى. كۈن خېلى قىزىغان، ئەتراپ تونۇردەك ئىسسىپ كەتكەنىدى. بالا ھەر

كۈندىكىدەك دەرەخلەرنىڭ ئارىسىدىن رىزانى ئىزدىدى. ئادەتتە رىزا ئۇنى كۆرۈش بىلەنلا كۈلۈپ ئۇنىڭ ئالدىغا كېلەتتى. تامىقىنى قولىدىن ئالماي تۇرۇپلا ئىككى قولتۇقىدىن تۇتۇپ يۇقىرى كۆتۈرەتتى. بالا ئەندىشە ئىچىدە دەرەخلەرنىڭ ئاستىلىرىغا قارىدى. ئۇ يوق. ئاخىر ئېتىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇگۈلۈپ ياتقان رىزانى كۆردى. ئەتراپتا ئۆكۈزمۇ كۆرۈنمەيدۇ. تۇگۈلۈپ ياتقان رىزانىڭ قېشىغا كېلىش بىلەن قورقۇپ چۆچۈپ كەتتى ۋە قولىدىكى تاماق يەرگە چۈشۈپ كەتتى. بالا ۋارقىرىغان پېتى ئارقىغا قېچىشقا باشلىدى.

يېزىغا كىرگەندە بالىنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەنىدى. يىقىلىپ چۈشەي دەپ قالغانىدى. بالا ۋارقىرايتتى، ئەمما ئاۋازى خىرقىراپ چىقاتتى. ئۇ ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىشى بىلەنلا ئۆزىنى يەرگە ئاتتى. ئاياللار توپلاشتى. قورقۇپ كېتىپتۇ دېيىشىپ، ئۇنى سىلكىپ سۆزلىتىشكە ھەرىكەت قىلىشتى. يۈزىگە سوغۇق سۇ سەپتى، سۇ ئىچۈرۈشتى. بالا ئازراق ھوشىغا كېلىپلا:

— رىزا ئاكام قان ئىچىدە يېتىپتۇ ... يەرگە بىرمۇنچە قان ئۈيۈپ قاپتۇ ... ئاغزىدىنمۇ قان ئېقىپتۇ، بۇنى كۆرۈپ يۈگۈرگەن پېتىم كەلدىم ! — دېدى.

ئاياللار ئىشىنىڭ تېگىگە يەتتى. باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ جىم بولۇشتى. بىر پەستە بۇ خەۋەرنى پۈتۈن يېزا ئاڭلاپ كەتتى. ئىرازمۇ ئاڭلىدى. ئىراز چاچلىرىنى يۇلۇپ، پەريات سېلىپ ئالدىدا، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يېزىلىقلار ماڭدى، ئېتىزغا يېتىپ كېلىشتى. رىزانىڭ بېشى توپا دۆۋىسىدىن پەسكە چۈشۈپ قىڭغىيىپ قالغانىدى.

ئىراز: «ۋاي يېتىم بالام، خۇۋلۇق كۆرمىگەن بالام ...» دەپ ئوغلىنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى ئاتتى.

رىزا تىزلىرىنى مەيدىسىگە تىرىگەن پېتى تۇگۈلۈپ ياتاتتى. ئالدىدىكى ئويمانغا قانلار ئۈيۈپ قالغانىدى. قانىنىڭ ئۈستىگە كۆكۈيۈنلەر، چۈنىلەر ئولاشقانىدى ... ئۆتكۈر، كۆيدۈرگۈچى

دىمىق ئىسسىق قاننىڭ ناخۇش پۇرىقىنى ئەتراپقا تارقاتماقتا. كۈن قىزىماقتا ئىدى. ئۆلۈكنىڭ ئۈستىدە بىرمۇنچە كۆكۈيۈن، يېشىل چۈن غوڭۇلداپ ئۇچۇشاتتى. قان كۆپۈكلەنمەستىن كېسەكتەك قېتىپ قالغان، ئەمما بۇ ئىسسىقتا كۆپۈكلەنگەندەك كۆرۈنەتتى ياكى ئادەمگە شۇنداق بىلىنەتتى.

— يېتىم ئوغلۇم، كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرمىگەن جىگىرىم ...

ئاياللار، بالىلار، ئەرلەر ئۆلۈكنىڭ ئەتراپىنى قورشىۋالدى، ئاياللارنىڭ كۆپىنچىسى يىغلىشاتتى.

— باتۇر يىگىتىم، ساڭا كىم قەست قىلدى؟

ئىراز ئۆزىنى يوقاتقانىدى، ئۆزىنى ھەر تەرەپكە ئاتاتتى. ئۇنىڭ پىغانلىرى ئادەمنىڭ يۈرىكىنى ئېزەتتى.

ئىككى ئايال ئىرازنى مېيىتنىڭ ئۈستىدىن تارتىۋالماقچى بولدى. ئۇ يېپىشىۋالغاچقا ئاجراتقىلى بولمىدى.

— مېنىمۇ رىزام بىلەن تىرىكلا كۆمۈۋېتىڭلار !

شۇ كۈنى كەچ كىرگۈچە ئىراز ئوغلىنىڭ جەستى ئۈستىدىن قوپمىدى. ۋەقە شەھەرگە خەۋەر قىلىندى. ساقچىلار، سودىيەلەر، دوختۇرلار كېلىشتى. ساقچىلار كۆزلىرىگە قان توشقان، يىغلاپ ـ يىغلاپ كۆكىرىپ كەتكەن ئايالنى سۆرەپ يۈرۈپ ئاران دېگەندە جەسەتتىن ئاجراتتى. ئايال يەردە دۈم يېتىۋالدى. خىلىغچە ئاۋازى چىقمىدى. ئۆلۈكتەك قېتىپلا قالغانىدى ...

يەردە توپىغا مىلىنىپ ياتقان ئايالنى سودىيەنىڭ ئالدىغا ئەكېلىشتى.

— ئوغلۇڭنى كىم ئۆلتۈردى، بىلەمسەن؟ — دەپ سورىدى سودىيە، — كىمدىن گۇمانىڭ بار؟

ئايالنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى. نۇرسىزلانغان كۆزلىرى بىلەن سودىيەنىڭ يۈزىگە مۆل ـ مۆل تەلمۈردى.

سودىيە تەكرار سورىدى:

— بالاڭنى كىم ئۆلتۈردى؟ كىمدىن گۇمانلىنىسەن؟

— شۇ كاپىرلار، شۇ دىنسىزلار ... شۇ كاپىرلاردىن باشقا كىم ئۆلتۈرەتتى؟ تاغىسى، ئۇنىڭ ئوغلى ئۆلتۈردى. يەر ئۈچۈن ...

سودىيە يەر مەسىلىسىنى ياخشىلاپ سۆرۈشتە قىلىپ يېزىۋالدى. كۆپچىلىك ئېتىز بېشىدىن كېتىشتى.

ئۇستىگە يېشىل چۈننىلەر ئولاشقان جەسەت، ئۆكۈزلىرى قېچىپ كېتىپ قۇرۇق بويۇنتۇرۇق بىلەن قالغان ساپان ۋە يىغلاۋېرىپ كۆزلىرىدە نەم قالمىغان ئانا تۇزلەڭلىكتە قايغۇ ئىچىدە قالدى، قارامتۇل، ئۇنۇملۈك ئېتىز ساپسېرىق تۇزلەڭلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئويۇپ قويۇلغان نەقىشتەك قارىيىپ كۆرۈنەتتى.

رىزانىڭ تاغىسىنىڭ ئوغلى ئەلنىي قاتىل دەپ تۇتۇپ كەتتى. ئەلى شۇ كۈنى ئۆزىنىڭ بۇ يېزىدا بولمىغانلىقىنى، ئوكسۇزلۇ يېزىسىدا تويدا بولغانلىقىنى گۇۋاھچىلار بىلەن ئىسپاتلىدى. ئوكسۇزلۇ يېزىسى ساكار يېزىسىغا تۆت ساەتلىك يول ئىدى. ئىراز ۋە يېزىدىكى ھەممە ئادەم رىزانى يەر سەۋەبىدىن ئەلنىڭ ئۆلتۈرگەنلىكىنى ياخشى بىلەتتى.

يېزىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى، بولۇپمۇ ئىراز ھەيران قالغانىدى: ئىككى كۈندىن كېيىن ئەلى قوللىرىنى سالغان ھالدا تىنچ ـ ئامان يېزىغا قايتىپ كەلدى. ئىراز ئۇنى چوقۇم دارغا ئاسىدۇ، دەپ ئويلىغان ۋە شۇنىڭ بىلەن ئۆزىگە تەسەللى بەرگەنىدى. ئەمدى ئوغلىنى ئاتقان ئادەمنىڭ يېزىدا لاغايلاپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۆزىنى يوقاتقىپ سىراقا بولاي دەپ قالدى. ئۆيدىكى پالتىنى ئېلىپ توپتوغرا ئەلنىڭ ئۆيىگە قاراپ يۈگۈردى. ئوغلىنى ئۆلتۈرگۈچىنى ئۆلتۈرۈۋەتمەكچى ئىدى. ئەلنىڭ ئۆيىدىكىلەر ئىرزانىڭ پالتا كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈش بىلەن ئىشىكنى تاقاپ قۇلۇپلىۋالدى. ئىراز تاقاقلىق ئىشىكنى پالتا بىلەن چېپىشقا باشلىدى ... ئەلى ئۆيدە يوق ئىدى. ئەگەر ئۆيدە بولسا دەرۋازىنى ئېتىۋالماس ئىدى. قورۇدا

ئاتا ـ ئانا، ئىككى قىز، بىر كىچىك ئوغۇل بار ئىدى. دەرۋازا سۇناي دەپ قالدى، ئىراز دەرۋازىنى سۇندۇرۇپ كىرىپ ئۆيدىكىلەرنى چېپىپ تاشلاش ئۈچۈن بارلىق كۈچى بىلەن دەرۋازىغا پالتا ئۇراتتى. ئەتراپتىكىلەر بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ كېلىشكەن ۋە ئۆينىڭ ئەتراپىغا توپلانغانىدى. ئۇلار ئىرازغا يېقىن كېلەلمەيتتى. توغرىسى، ئۇلار يېقىنلاشىشنى خالىمايتتى. ئوغلىنىڭ ئىنتىقامىنى ئۆز قولى بىلەن ئالسۇن دېيىشەتتى.

تۇرۇپ ـ تۇرۇپ بىر ئەركىشى:

— ئۇنداق قىلما، يەڭگە، ئۇنداق قىلما ! ئىچىدىكىلەرنىڭ نېمە گۇناھى بار؟ ئەلى ئۆيدە يوق، پەيلىگىدىن يان ! — دەپ قويايتتى.

دەرۋازىنىڭ ئىچىدىن ئەلنىڭ دادىسىمۇ:

— ئەلى يوق، ئۇنداق قىلما ! — دەپ ۋارقىرايتتى.

تۇيۇقسىزلا كۆپچىلىكنىڭ ئارىسىدىن ئەلى ئېتىلىپ كېلىپ ئىرازنى ئارقىسىدىن تۇتۇۋالدى ۋە قولىدىكى پالتىنى يۇلۇۋالدى. دەرمانى قالمىغان ئايالنى بارلىق كۈچى بىلەن بىر تەرەپكە ئىتتىرىۋەتتى ـ دە، بېرىپ دەسسەشكە باشلىدى. يېزىلىقلار بېرىپ ئىرازنى ئۇنىڭ ئايىغى ئاستىدىن تارتىۋالدى.

شۇ كۈنى ئاخشىمى ئىراز ئەلىلەرنىڭ ئۆيىگە ئوت قويۇۋەتتى. يېزىلىقلار يىغىلىپ ئوت ئۆچۈرۈۋاتقاندا، ئەلى ئاتىلىپ ساقچىغا چاپتى ۋە شۇ كۈنى ئەتىگەندە بولغان ئىشنى، كېچىدە ئىرازنىڭ ئوت قويغانلىقىنى ئەرز قىلدى، ئۆيلىرىنىڭ ھازىرمۇ كۆيۈۋاتقانلىقىنى قوشۇپ قويدى.

ئەلى ژاندارمىلار بىلەن بىللە يېزىغا كەلگەندە تاڭ ئاتقانىدى. بۇنى كۆرگەن دېھقانلار ئەلىنى ئورىۋالدى:

— ئۇنداق قىلما، ئەلى، — دېيىشتى، — بىچارىنىڭ نوتىدەك ئوغلى ئۆلدى، يۇرىكى كۆيۈپ كەتتى. بىچارە نېمە قىلغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ. ئەمدى سەن يارىسىغا تۆز سەپمە ! بىچارىنى

تۇرمىدە چىرىتمە. بىز ھەممىمىز ئوتنى ئۆچۈرۈپ، ئۆيۇڭنى قوتقۇزۇڭالدۇق.

ئەلى ئۇندىمىدى، ژاندارمىلار ئىرازنى ئالدىغا سېلىپ شەھەرگە ئەكەتتى.

ئىراز ئۆزىنىڭ ئىقرارىدا شۇنداق دېدى:

— دەرۋازىنى سۇندۇردۇم. ھەممە ئىشنى مەن قىلدىم. ئەگەر ئىچكىرىگە كىرەلىگەن بولسام ھەممىسىنى بىر - بىرلەپ چاناياتتىم، ئۇنى قىلالماي قالدىم. ئوغلۇمنى، يالغۇز يېتىم بالامنى ئۆلتۈرگۈچىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈرۈۋەتسەم ئارتۇقلۇق قىلاتتىمۇ؟ ئۆيگە مەن ئوت قويدۇم. ھەممىسى ئۆيدە چاراسلاپ كۆيۈپ كەتسۇن دەپ كېچىدە ئوت قويدۇم. بۇ نومۇسسىز يېزىلىقلار جىم تۇراتتىمۇ؟ خەۋەر قىلىشتى. ئوتنى ئۆچۈرۈۋېلىشتى. ئوغلۇم رىزانىڭ خۇنى ئۈچۈن بۇ ئارتۇق كېتىپتۇمۇ؟ مېنىڭ يېتىم بالام بىر مەملىكەتكە تەڭ ئىدى. مەن ئۇنى قانداق چوڭ قىلدىم، بىلەمسىلەر؟ ئارتۇق كېتىپتۇمۇ؟

تەپتىشنىڭ ئالدىدىمۇ، سوتتىمۇ شۇنداقلا دېدى. سولاققا ھۆكۈم قىلىندى. تۇرمىگە تاشلاندى.

شۇنداقتىمۇ، دېگىنىدىن يانمىدى. يەنىلا:

— مېنىڭ ئوغلۇم بىر يېزىغا، بىر مەملىكەتكە تەڭ كېلەتتى. ئارتۇق كېتىپتۇمۇ؟ مېنىڭ ئوغلۇم ئۈچۈن ئارتۇق كېتىپتۇمۇ؟ — دەيتتى.

تۇرمىنىڭ يالغۇز ئۆيلۈك ئايالار كامېرىغا ئەكىردى. ئۇ بۇنى كۈتمىگەنىدى. چىنارەك ئوغلىنىڭ ئىنتىقامى ئۈچۈن بىر ئۆيگە ئوت قويغانىدى. بۇ ھەقىقانىيەتسىزلىك ئۇنىڭغا ئوغلىنىڭ ئۆلۈمىدىنمۇ بەكرەك ئېغىر كەلدى. ھېچ يەرگە باش كۆتۈرۈپ قارىمايتتى. دەسسىگەن يېرىنىمۇ كۆرمەيتتى. كۆزى ھېچ نەرسىنى پەرق قىلالمايتتى. قارىغۇدەك قولى بىلەن ئۇ يەر - بۇ يەرنى سىيپاپ تەمتىلەپ ماڭاتتى. بۇ ئۆيدە ئۆزى يالغۇزمۇ، باشقا بىرەرى بارمۇ، بىلەلمەيتتى. ئاقىۋەت بىر بۇلۇڭدا ئۇن -

تىنسىز قۇدۇققا چۈشكەن تاشتەك چۆكۈپلا قالغانىدى.

ئادەتتە بېشىغا ئاپپاق ياغلىق چىگەتتى، چىرايى قارىقۇمچاققىنا، يوغان قارا كۆزلىرى يېنىپ تۇراتتى. ئەگىم قاشلىرى ئۇنىڭغا باشقىچە بىر خىل گۈزەللىك بېرەتتى. ئېڭىكى ئۇزۇنچاق كەلگەن، يۈزلىرى بولسا كەڭ ئىدى، كەڭ پېشانىسىگە غىجىملانغان بىر تۇتام چېچى چۈشۈپ تۇراتتى. ئەمدى بولسا پەرىشان، چىرايى قارىداپ كەتكەن، كۆزلىرىنىڭ ئېقىمۇ قانداق قىزارغان، ئېڭىكى پۈرۈشكەن، لەۋلىرى قانسىز، خۇددى سۈسىزلىقتىن يېرىلىپ كەتكەندى. پەقەتلا ياغلىقى بۇرۇنقىدەكلا ئاپپاق — كىرسىز تۇراتتى. ئۇ تۇرۇپ - تۇرۇپلا: «مېنىڭ قارىغايدەك ئوغلۇم بىر دۆلەتكە تەڭ ئىدى! ئۇنىڭ ئىنتىقامى ئۈچۈن ئارتۇق كەپتۇمۇ؟ بىر يېزىنى تۇپراقى بىلەن قوشۇپ كۆيدۇرۇۋەتسەممۇ ئارتۇقلۇق قىلامتى؟» دەيتتى.

خەدىچە بۇ يېڭى كەلگەن ئايالدىن بىرنەرسە سورىيالمايتتى. لېكىن، ئۇنىڭ كەلگىنى ئۈچۈن خۇشال بولدى. بۇ، يالغۇزلۇقتا بىر ھەمراھ ئىدى. دەسلەپ ئىچىدە خۇشال بولغان بولسىمۇ، كېيىنچە ئايالغا ئىچى سىيرىلدى. كىم بىلىدۇ، بۇ بىچارىنىڭ بېشىغا نېمە بالالار كەلگەندۇ؟ ئۆزىگە ھەمراھ يولداشمۇ ئىزدىمىگەنىدى. بۇ بىر پالاكەت يەر. بىرىنىڭ بۇ يەرگە كىرىشىگە خۇشال بولۇشقا بولمايدۇ.

بىرنېمىلەرنى سوراپ باقاي دەيتتى - يۇ، بىراق پېتىنىپ سوراشقا تىلى بارمايتتى. مۇنداق جىمجىت، مۇنداق ھايات - ماماتلىق جېڭى قىلىۋاتقان، مۇنداق جان تالىشىۋاتقان ئادەمىلەردىن ئۇڭايلىقچە بىرنەرسە سورغىلى بولمايتتى. كىشى بىرنەرسە سوراشتىن قىسىلاتتى. خەدىچەمۇ بىرنەرسە سورىيالماي ئايالغا قاراپلا قالدى.

كەچ كىردى. خەدىچە سىرتقا چىقىپ تۇرمە قورۇسىدىكى ئوچاقتا بۇغداي يارمىسىدىن كۆجە قاينىتتى. پىياز، ئاچچىق ماي پۇرىقى كېلىپ تۇرغان كۆجىنى ئەكىردى. كۆجىدىن ھور

چىقىۋاتاتتى. كۆچە سوۋۇغاندىن كېيىن ئىرازنىڭ يېنىغا قورقۇپراق يېقىنلاشتى.

ــ هامماچا، قورسىقىڭ ئاچقاندۇ، بۇنىڭدىن ئازراق ئىچىۋال، ــ دېدى.

ئىرازنىڭ كۆزلىرى قارىغۇنىڭ كۆزىدەك ھەربىكەتسىز ئىدى. ئاڭلىمىغاندەك قىلدى.

ــ هامماچا، ــ دەپ تەكرارلىدى قورققان ئاۋازدا خەدىچە، ــ هامماچا، ئازراق ئىچكىنە، ئازراقلا ئىچىۋال، قورسىقىڭ ئېچىپ كەتكەندەك قىلمدۇ ...

ئىراز پىسەنت قىلمىدى. كۆزلىرى نۇرسىز، تاشتەك قېتىپ قالغان، كۆزلىرىنى چىملدىتىپمۇ قويمايتتى. قارىغۇلاردىنمۇ بەتتەر هالدا ئىدى. قارىغۇ كۆزلەردىمۇ كۆرۈشكە ئىنتىلىش، ئىستەك ۋە هەربىكەتلىنىش سېزىلمىدۇ. ئۇنىڭدا بۇمۇ يوق؛ پاك قۇلاقلاردىمۇ بىر خىل بىئارامىلىق، تېڭىرقاش، ئاڭلاشقا ئىنتىلىش بولمدۇ. ئۇنىڭدا بۇمۇ يوق.

خەدىچە ئاستاغىنا تۇرتۇپ: «هامماچا !» دېدى.

ئايالنىڭ قېتىپ قالغان كۆزلىرى ئاستا ــ ئاستا هەربىكەتكە كەلدى. خەدىچەگە تىكىلىپ قارىدى. بۇ قاراشتىن خەدىچە قورقۇپ تۇگۈلۈپ كەتتى. بۇ كۆزلەردىن قېچىشقا تىرىشتى. بىرنەرسىلەرنى دېمەكچى ئىدى، بىراق تىلى كالۋالىشىپ هېچ نەرسە دېيەلمىدى. قاچىنى شۇ يەردە، ئايالنىڭ ئالدىدا قويۇپلا ئۆزىنى تاشقىرىغا ئاتتى. دېمى سقىلىپ كەتكەندى.

گۈندىپاي كېلىپ ئىشكىنى قۇلۇپلاپ قويغۇچىلىك ئېچىكىرىگە كىرمىدى. ئۆيگە كىرىشتىن، ئىرازغا قاراشتىن قورقاتتى. توغرىسىنى ئېيتقاندا يۈرىكى چىدىمايتتى. ئىشىك قۇلۇپلىنىش بىلەن تەڭ تىترەپ، ئىراز تەرەپكە قارىماستىنلا ئورنىغا كىرىپ يېتىۋالدى. ئورنىدا خېلىغىچە بىئارام بولۇپ تۇگۈلۈپ ياتتى. قاراڭغۇ چۈشكەنىدى. بىراق، ئورنىدىن تۇرۇپ چىراغنى ياقالمىدى. هەر كۈنى قاراڭغۇ چۈشەر ــ چۈشمەيلا

چىراغنى يېقىۋالاتتى. بۇگۈن نېمىشقىدۇر يېقىشقا قولى بارمايتتى. چىراغنى ياقسىلا هېلىقى هايات ــ ماماتلىق كۈرشى ئۈستىدە تۇرغان چىراينى كۆرۈشكە توغرا كېلەتتى. ئەمما، قاراڭغۇلۇقتىنمۇ قورقاتتى. بىراق، هازىرقى قاراڭغۇلۇق بۇنىڭ ئۈچۈن يورۇقلۇقتىن ياخشىراق ئىدى. قاراڭغۇلۇق، هېچ بولمىسا ئىككىسى ئوتتۇرىسىدا بىر تامدەك توسۇق بولۇپ تۇراتتى.

شۇ كېچىسى خەدىچە كۆزىنى يۇممىدى. پەنجىر قاپقىنىنىڭ يوچۇقلىرىدىن تاڭنىڭ يورۇقى چۈشۈش بىلەن تەڭ ئورنىدىن تۇردى. ئىراز ئولتۇرغان يېرىدە تامغا يېپىشقان سۈس كۆلەڭگىدەك تۇراتتى، مىدىرلىمايتتى، پەقەتلا ئاق ياغلىقى كىرلەشكەن تامدا ئاپپاق بىر پەنجىرىدەك كۆرۈنەتتى.

چۈش بولدى، ئىراز يەنىلا شۇ هالەتتە، كەچ بولدى، يەنىلا شۇنداق. بۇ كېچىمۇ خەدىچە ئاۋۇالقى كېچىدىكىدەك قورقۇپ، يېرىم ئويغاق تاك ئاتقۇزدى.

ئەتىگەنده يورۇق چۈشۈش بىلەن كۆزلىرى ئىششىغان هالدا ئورنىدىن تۇرۇپلا ئىرازنىڭ قېشىغا باردى. ئۇ هەرقانداق ئىش بولسىمۇ قىلىشقا قەتئىي بەل باغلىغاندەك ئىدى.

ــ هامماچا، سادىغاڭ كېتەي هامماچا، بۇنداق قىلما ! ــ دېدى ۋە ئايالنىڭ قوللىرىغا ئېسىلدى:

ــ ئۇنداق قىلما، نېمە بولدۇ، ئۇنداق قىلما؟

ئايال يوغان ئېچىلغان كۆزلىرىنى خەدىچەگە تىكتى. بۇ كۆزلەر سولغان، نۇرىنى يوقاتقانىدى. كۆزلىرىنىڭ ئېقى قانغا، پۈتۈنلەي قارىغا ئايلانغانىدى.

ــ هاممىچا، دەردىڭنى ماڭا دە، ــ دەپ تۇرۇۋالدى خەدىچە، ــ سادىغاڭ كېتەي هامماچا، دەردى يوق ئادەم بۇ يەرگە كېلەمدۇ؟

ــ نېمە دەۋاتسەن، قىزىم؟ ــ دەپ ئىڭرىدى.

خەدىچە ئىرازنىڭ ئاغزىنى يىرتىپ بىر ئېغىز گەپ

قىلدۇرالمغىنىغا خۇشاللاندى. خۇددى ئۇستىدىن بىر ئېغىر يۈك چۈشۈپ كەتكەندەك بولدى.

— نېمىشقا بۇنداق قىلىسەن، هامماچا؟ كەلگەندىن بېرى ئېغىز ئاچمىدىڭ، بىر چىشلەمۇ نەرسە يېمىدىڭ.

— مېنىڭ ئوغلۇم بىر دۆلەتكە تېگىشىدىغان ئوغۇل ئىدى. يېزىمىزنىڭ يارىشقى، ھەرنېمە قىلسام ئەرزىيتتى ! — دەپلا جىم بولدى ئايال.

— سېنى كۆرۈپلا ئۆزۈمنىڭ دەردىنى ئۇنتۇپ قالدىم، هامماچا، — دېدى خەدىچە، — زادى نېمە دەردىڭ بار؟ سۆزلەپ ئىچىڭدىكىنى بوشاتقىنا !

— ئوغلۇمنى ئۆلتۈرۈۋەتكەنلەرنىڭ ئۆيىگە ئوت قويسام، ئىشكىلىرىنى سۇندۇرۇۋەتسەم يامان بوپتۇمۇ؟ هەممىسىنى بىر - بىرلەپ ئۆلتۈرۈۋەتسەمۇ، قېيما - چېيما قىلمۇەتسەمۇ ئازلىق قىلاتتى.

— ۋاي جېنىم هامماچا ! — دېدى خەدىچە، — كور بولۇپ كەتكۇرلەر !

— يېزىمىزنىڭ يارىشقى ئىدى، — دەپ ئەلەم بىلەن پەس ئاۋازدا سۆزلىدى ئايال، — هەممىسىنى ئۆلتۈرۈۋەتسەمۇ ئاز !

— ۋاي ئانامەي، ۋاي خۇدايىم ! — دېدى خەدىچە.

— بۇنى ئاز دەپ مېنى بۇ يەرگە ئەكېلىپ سولاپ قويدى. ئوغلۇمنى ئۆلتۈرگەن قاتىل يېزىدا قولىنى ئارقىسىغا تۇتۇپ گىدىيىپ يۈرىدۇ تېخى ! مەن ئۆلمەستىن كىم ئۆلسۇن؟ !

— جېنىم هامماچا، — دېدى خەدىچە، — سەن ئاچلىقتىن ئۆلەيلا دېدىڭ، كەلگەندىن بېرى بىر چىشلەم نەرسە يېمىدىڭ. مەن ئازراق تاماق ئېتىپ بېرەي.

بۇگۈن تاماققا ماينى كۆپرەك قۇيماقچى بولدى. خەدىچە بۇ يەرگە كېلىپ بىرەر ئايدىن كېيىن بەزى باي مەھبۇسلارنىڭ كىرىنى يۇيۇشقا باشلىغان ۋە ئاز - پاز پۇلمۇ يىغقانىدى. بىر كىچىك قىز مەھبۇسلارغا بازاردىن يەيدىغان بەزى نەرسىلەرنى

ئەكېلىپ بېرىپ تۇراتتى. خەدىچە شۇ قىزنى چاقىرىپ، قولىغا ئەللىك قۇرۇش پۇلنى تۇتقۇزدى ۋە «بۇ پۇلغا ماي ئەكەل !» دەپ يولغا سالدى.

خەدىچە خۇشاللىقىدىن بېشى ئاسمانغا تاقاشقاندەك بولاتتى. چۈنكى، مەھبۇس ئايال سۆز قىلغانىدى. دەردىنى سۆزلىگەن ئادەم ئوڭايلىقچە ئۆلۈپ كەتمەيدۇ، سۆز قىلماي دەردىنى ئىچىگە يۇتقان ئادەم خەتەرلىك بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، خەدىچە خۇشال ئىدى.

خەدىچە قانچىلىك شوخ ناخشىلارنى بىلگەن بولسا، ئۇلارنىڭ هەممىسى ئۇنىڭ يادىدىن كەچتى، ئوچاققا كۆمۈر سېلىپ يەلپۇشكە باشلىدى. كۆمۈر تېزلا قىزىل چوغقا ئايلاندى. بىر تەرەپتىن يەلپۇپ، بىر تەرەپتىن پۇۋلەيتتى. كىچىككىنە مىس قازىنىغا سۇ قۇيۇپ ئوچاققا ئاستى. تاماق شۇنچە تېز پىشتىكى، بۇنىڭغا خەدىچەنىڭ ئۆزىمۇ هەيران قالدى.

خەدىچە تاماقنىڭ گېپىنى قىلىش بىلەن ئىراز بوشىشىپ، قورسىقىنىڭ ئاچقانلىقىنى هېس قىلدى. ئىچى ئېلىشاتتى، قورسىقى ئاشقازىنى چاپلىشىپ كەتكەندەك سېزىلەتتى. ئوغلى ئۆلگەندىن بېرى ئاغزىغا هېچ نەرسە ئالمىغانىدى. تاشقىرىدىن ئىرازنىڭ بۇرنىغا ئېرىگەن ماينىڭ، قورۇلغان پىيازنىڭ پۇرىقى كەلدى. قىزىغان مايغا سۇ قۇيۇلغاندا چىقىقان ۋاۋ - ۋۇۋ ئاۋازلارنى ئاڭلىدى.

خەدىچە تاماق ئۇسقان قاچىنى ئىرازنىڭ ئالدىغا قويدى.

— هامماچا، قانداق بولۇۋاتىسەن؟ — دەپ سورىدى.

قولىغا بىر ياغاچ قوشۇق تۇتقۇزۇپ قويدى. قوشۇق قولىغا هېچ ئېپلەشمەيتتى. قولىدىن چۈشۈپ كېتىدىغاندەكلا قىلاتتى.

خەدىچە ئىرازنىڭ تاماق يېمەي قويۇشىدىن ئەنسىرەپ:

— قېنى هامماچا، تېزرەك ئىچكىنە ! — دېدى.

ئىراز قوشۇقنى ئاستا تاماققا سالدى.

ئىراز تاماقنى يەپ تۇگەتكەندىن كېيىن، خەدىچە:

— هامماچا، ئېرىقتا سۇ بار، يوز - قولۇڭنى يۇيۇۋال، ئۆزۈڭگە كېلىپ قالسەن، — دېدى.

ئىراز خەدىچەنىڭ دېگىنىنى قىلدى. بېرىپ يوز - قولىنى يۇدى.

— رەھمەت، چىرايلىق قىزىم، خۇدايىم مۇرادىڭغا يەتكۈزسۇن ! — دېدى.

— كاشكى، — دېدى خەدىچە، — ئاھ جېنىم هامماچا، دېگىنىڭ كەلسە، كاشكى.

ئۇ ئولتۇرۇپ بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى ئىرازغا بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بەردى.

— قارا، جېنىم هامماچا، ئەنە شۇنداق ئىشلار بولدى. مەمتىمدىن بىر خەۋەر ئالالىسامىلا بولدى. باشقا ھېچ نەرسە ئىستىمەيتتىم. بۇ يەرگە كىرگىلى توپتوغرا توققۇز ئاي بولدى. بىر ھەرىمۇ كېلىپ باقمىدى ... ئانام بولغان ئادەمۇ، مېنى تۇغقان ئانامۇ بىرلا قېتىم كەلدى. جېنىم هامماچا ! دەسلەپكى كۈنلەردە بۇ تۆشۈكتە ئاچتىن - ئاچ ياتتىم. كېيىنچە مەھبۇسلارنىڭ كىيىمىنى يۇدۇم ... جېنىم هامماچا ! بىر خەۋىرىنى ئالالىسام ... ئۆلۈكمۇ - تىرىكمۇ، شۇ خەۋەرنىلا ئالغان بولسام، دارغا ئاسسىمۇ مەيلى، مەمتىمدىن بىر خەۋەر كەلسىلا بولاتتى ...

ئىرازنىڭ جىمىپ قېلىشلىرى، ئەسەبىيلىشىشلىرى بارغانسېرى ئازىيىشقا باشلىدى. كېيىنچە باشقا مەھبۇسلاردىن چۈشەندىكى، سوتتا: «ئىشىكنى مەن پالتا بىلەن سوندۇردۇم، ئۇ هارامزادە كېلىپ قالمىغان بولسا، ئېچكىرىدىكىلەرنىڭ هەممىسىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولاتتىم، ئېچكىرىدىكىلەرنىڭ هەممىسى كۆيۈپ كەتسۇن دەپ ئۆيگە ئوت قويۇۋەتتىم» دېگەن سۆزلەرنى قىلماسلىقى كېرەك ئىكەن. ئەگەر بىرەرى ئۇ ئادەمنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولسىمۇ، ئىسپات تېپىلمىسا، يەنە ئۇنى كۆرگەن - بىلگەنلەر چىقمىسا، قانۇندا بۇ قاتىل قولغا ئېلىنمايتتى، ئىراز

دەسلەپكى چاغلاردا بۇ ھەقسىزلىكلەرنى زادىلا چۈشەنمەيتتى. بارغانچە بۇنى چۈشەندى. شۇنىڭدىن كېيىن ھەرقانداق سوراقتا، بارلىق ئىقرارىدا ھەممە نەرسىنى ئىنكار قىلىشقا باشلىدى.

— ئاھ خۇدا، — دەيتتى ئىراز، — سىرتتا بولغان بولسام ئوغلۇمنى ئەلىنىڭ ئۆلتۈرگەنلىكىنى ھۆكۈمەتكە ئىسپاتلاپ بېرەتتىم.

خەدىچە ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىشكە تىرىشاتتى:

— ئىنشائاللا چىقىپ كېتىسەن، هامماچا، چىقىپلا ئوغلۇڭنىڭ قاتىلىنى ھۆكۈمەتكە تۇتۇپ بېرىسەن. بىراق، مېنىڭ هالىم ! ئىسىت ياشلىقىم ! مەن شۇ يەردە چىرىيمەن. گۇۋاھچىلارنىڭ دېگىنى دېگەن بولدى.

ئارىدىن خېلى كۈنلەر ئۆتتى ... خەدىچە بىلەن ئىراز ئانا - بالىدەك بولۇپ كەتتى. بەلكى ئانا - بالىدىنمۇ بەتتەرەك، هەتتا بىر يۇتۇم سۇنىمۇ بىللە ئىچىشەتتى. هازىر هەر ئىككىسىنىڭ دەردى بىر دەردكە ئايلانغانىدى. خەدىچە رىزانىڭ بوي - تۇرقىنى، قارا كۆزلىرىنى، قەلەمدەك بارماقلىرىنى، ئۇسسۇل ئويناشلىرىنى، بالىلىق چاغلىرىنى، بالىلىق چاغلىرىدا نېمىلەرنى قىلغانلىقىنى، ئىرازنىڭ ئۇنى قانداق جاپا بىلەن چوڭ قىلغانلىقىنى، يەر مەسلىسىنى، كېيىنكى جىنايىتىنى يېپىدىن يىڭنىسىگىچە، خۇددى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندەك بىلىۋالغانىدى. ئىرازمۇ شۇنداق، ئۇمۇ مەمەتكە ئائىت نېمە بولسا هەممىسىنى، يەنى ئۆي ياساپ ئويىنغان كۈنلىرىدىن تارتىپ هازىرغىچە بولغان هەممە ئىشلارنى بىلەتتى.

كېيىنكى كۈنلەردە ئىككىسىنىڭ خۇشاللىقىمۇ، قايغۇسىمۇ بىرلىشىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ بىرلا غېمى بار ئىدى. بۇ غەم — مەمەتنىڭ غېمى ئىدى.

ئىراز بىلەن خەدىچە كۈنبويى، هەتتا يېرىم كېچىگىچە پاپىلاق توقۇيتتى. كۆزلىرى تېلىپ كۆرمەي قالغۇچە توقۇشاتتى.

ئۇلارنىڭ توقۇغان پايپاقلىرىنىڭ داڭقى شەھەرگە پۇر كەتتى. «لايىقىنى ئۆلتۈرگەن قىز بىلەن ئوغلى كەتكەن ئايالنىڭ پايپىقى ...» پايپاقلاردا ئەڭ ئېچىنىشلىق مەنزىرىلەر ئىپادە قىلىناتتى. خەدىچە بىلەن ئىراز ھېچقانداق ئۆرنەككە قارىماستىنلا ھەر خىل نۇسخىلارنى، ئېچىنىشلىق تەسۋىرلەرنى يارىتاتتى. بۇ شەھەر بىنا بولغاندىن بېرى پايپاق نۇسخىلىرىنىڭ مۇنداق تەسىرلىك، ئېچىنىشلىق، چىرايلىقلىقنى ھېچكىم كۆرمىگەنىدى. شەھەردىكىلەر بۇ پايپاقلارنى شۇنچىلىك ياقتۇرۇشقان، سۆز ـ چۆچەكلەرگە ئايلاندۇرۇشقانىدى.

ئادەم تۇرمىگە دەسلەپ كىرگىنىدە ھودۇقۇپ قالىدۇ. دۇنيادىن ئايرىلىپ قالغاندەك، خۇددى باشقا بىر دۇنياغا كېلىپ قالغاندەك ھېس قىلىدۇ. چەكسىز ئورماندا ئادىشىپ كەتكەندە، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ بەتتەر ھالەتكە چۈشۈپ قالىدۇ. ئۆز يېرىدىن، ئۆيىدىن، دوستلىرىدىن، سۆيگىنىدىن، ھەممە نەرسىدىن رىشتىسى ئۈزۈلگەنىدەك، چوڭقۇر ـــ تەگسىز ھاڭغا چۈشۈپ كەتكەندەك ھېس قىلىدۇ. يېڭى مەھبۇسلار ئۇچۇن شۇنداقمۇ بىر ھالەت يۇز بېرىدۇكى، ئۇلار تاش ـ تۇپراقلارنى، تاملارنى، پەنجىرىدىن كۆرۈنىدىغان كىچىككىنە ئاسمانىنى، ئىشىك، تۆمۇر مىخلانغان پەنجىرىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىگە دۇشمەن ھېسابلايدۇ. بولۇپمۇ پۇلى يوق بولسا، بىر بۇلۇڭدا بوينىنى قىسىپ ئولتۇرىدۇ.

خەدىچە بىلەن ئىرازنىڭ كېچە ـ كۈندۈز كۆزلىرىنى قارىغۇ قىلغۇدەك دەرىجىدە بېرىلىپ پايپاق توقۇشلىرى بىكار ئەمەس ئىدى. ئۇلار تاپقان پۇللىرىنىڭ بىر قۇرۇشىنمۇ خەجلىمەيتتى. يېمەكلىك سېتىۋالمايتتى. ئۇچ ئايدىن بېرى تۇرمىدىن بېرىلگەن تاماقنىلا يەپ كېلىۋاتاتتى.

مەمەت قاچانلا بولسۇن بىر كۈنى بۇ يەرگە ئەكېلىنەتتى، بەلكى ئەتە، بەلكى بىر ئايدىن كېيىن ... چوقۇم ئۇنى تۇتۇپ كېلىشى مۇمكىن، ئۇ چاغدا ئۇنىڭغا پۇل لازىم بولىدۇ. بىر

بۇلۇڭدا بوينىنى قىسىپ قالمىسۇن دەپ شۇنچىلىك كۆز نۇرلىرىنى سەرپ قىلىۋاتاتتى ...

ـــ قىزىم، ـــ دەيتتى ئىراز، ـــ مەمەت بىزدەك قىيىنچىلىق تارتمايدۇ، بۇ يەردە بىز بار.

خەدىچە پەخىرلىنىپ:

ـــ بىز بار، جېنىم ھامماچا، بىز بار، ـــ دەيتتى.

ـــ بىزنىڭ مەمەتنىڭ بۇ يەردە پۇلىمۇ بولىدۇ. ئۇ كەلگۈچە يەنە كۆپ پۇل تاپىمىز. ئۇ كەلگەن كۈنى ھەممىسىنى قولىغا تۇتقۇزىمىز. ھېچ نەرسىدىن خىجالەت تارتمايدۇ. باشقىلارنىڭ قولىغا قارىمايدۇ.

ئاخشاملىرى ھېرىپ، كۆزلىرى ئېچىشىپ كېتىپ ئورۇنلىرىغا كىرىپ يېتىشاتتى ۋە ئۇزاققىچە مۆگدىشاتتى. مەمەت ھەققىدە ھەر خىل ئېھتىماللىقنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشەتتى. ئادەمنىڭ خىيالىغا كەلمەيدىغان، ئەقلى يەتمەيدىغان ئىشلارنى ئويلاپ تاپاتتى. ئاخىرىدا خەدىچە ئانىسىدىن خاپا بولاتتى.

ـــ شۇ ئانامۇ ئاجايىپ، ـــ دەپ سۆزىنى باشلايتتى، ـــ شۇمۇ ئانا بوپتۇمۇ؟ نېمە تەلەپ قىلدىم شۇنچە؟ «جېنىم ئانا، قۇلۇڭ بولاي، ئانا، مەمەتتىن بىر خەۋەر ئەكەل، سەندىن تىلەيدىغىنىم شۇ» دېدىم. كېتىپلا ئىككىنچىلەپ كەلمىدى.

ـــ ئۇ بىچارە ئاناڭغا نېمىلەر بولغانلىقىنى كىم بىلىدۇ دەيسەن، ئۇنىڭ بېشىغا نېمە كۈنلەر كەلدى دېگىنە، ـــ دەيتتى ئىراز.

ئىراز دائىم ئانىنى شۇنداق دەپ ھمايە قىلاتتى.

بۇگۈنمۇ ھەر كۈنى ئاخشىمىدەك يېرىم كېچىگە يېقىن ئورۇنلىرىغا كىرىپ ياتتى. ئورۇنلىرى نەملىشىپ كەتكەن، كېچىلىك ھاشاراتلار چىرىلدايتتى. كۆزلىرىنى قاراڭغۇلۇققا كۆندۈرۈش ئۈچۈن ئاستا ئۇۋۇلىشاتتى.

ـــ ئىراز ھامماچا ! ـــ دەپ چاقىردى خەدىچە.

ـــ نېمە بولدى؟ ـــ سورىدى ئىراز.

هەر كۈنى ئۇلار گەپنى شۇنداق باشلىشاتتى.
— نەملىشىپ كېتىپتۇ، — دېدى خەدىچە.
— قانداق قىلاتتۇق، قىزىم، — دېدى ئىراز.
— مېنىڭ ئانامۇ زە!
ئىراز:
— ۋاي قىزىم، شۇ بىچارىنىڭ بېشىغا نېمە كۈنلەر كەلدى دېگىنە؟ — دەپ دائىم دەيدىغان سۆزىنى تەكرارلىدى.
خەدىچە ئانىسى ھەققىدىكى سۆزدىن باشقا سۆزگە كۆچەتتى.
— چۇقۇر ئوۋانىڭ يۈرەگىر دېگەن يېرىدە بىر ئېغىز ئۆيمىز بولىدۇ، مەمەت يالىلىنىپ ئىشلەپ، كېيىنچە يەر ئالماقچى ئىدى. مەمەت شۇنداق دېگەنىدى.
— سىلەر تېخى ياش، ئۇ ئىشلارمۇ بولىدۇ.
— مېنى شەھەر بازىرىغا ئەكىرىپ كاۋاپ ئېلىپ بەرمەكچى ئىدى.
— ئۇمۇ بولىدۇ.
ئۇلارنىڭ سۆھبىتى ئەنە شۇ تەرىقىدە ئۇزاققىچە سوزۇلاتتى. ئەڭ ئاخىرىدا خەدىچە سۆزگە بەكمۇ بېرىلىپ كېتەتتى. ئۆزىنىڭ تۇرمىدە ئىكەنلىكىنى، مەمەتنىڭ قېچىپ يۈرگەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالاتتى. ئىرازمۇ ھەممىنى ئۇنتۇيتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ تۇرمىدە ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ كېتەتتى:
— يۈرەگىر، — دەپ گەپ باشلايتتى خەدىچە، — يۈرەگىر ئىسسىق، يېرى كۈنگەي. زىرائەت شۇنچىلىك قويۇق ئۆسەتتىكى، قاپلانمۇ يېرىپ ئۆتەلمەيتتى. بىزنىڭ ئېتىزىمىز ئوتتۇز دۆنۈم.
— ھە، قىزىم، ئوتتۇز دۆنۈم دېگىنە!
— شۇنداق، يېرىمىغا بۇغداي، يېرىمىغا ئارپا تېرىيتتۇق.
ئىراز:
— بۇغدايلىقىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئىككى چۆنەك پىياز، — دېدى.
— ئۆيىمىزنىڭ ئىچىنى كاكىل بىلەن سۇۋايمىز. — دېدى

خەدىچە.
— كۆك سېغىز ياكى قىزىل گۈل بىلەن سىيپاشمۇ مۇمكىن.
— بىر ئىنىكىمىز بولىدۇ، كۆزلىرى يوغان، توق قىزىل ئىنەك ... ئۇنىڭ بىر موزىيى ...
سۆز شۇ يەرگە يەتكەندە ئىراز جاۋاب بەرمەيتتى، يەنە جىم بولۇپ كېتەتتى.
خەدىچە سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ:
— مېنىڭ ئۆيۈم سېنىڭ ئۆيۈڭ، مەمەت ئوغلۇڭ، مەن قىزىڭ بولمەن، — دېدى.
— ئەلۋەتتە قىزىمسەن.
— ئۆيىمىزنىڭ ئالدىدىكى مەجنۇنتالنىڭ شاخلىرى يەرگە ئېگىلىپ تۇرىدۇ.
— ئۆينىڭ ئەتراپىغا قاشا ياسايمىز، ئوتتۇرىسىغا بىر باغچە ... گۈللۈك ...
خەدىچە قاتتىق ئۈيقۇدىن سىلكىپ ئويغىتىۋەتكەندەك ئۆزىگە كېلەتتى.
— مەمەتنى قاچانمۇ تۇتۇپ كېلەر؟ — دەپ ئىرازدىن سورايتتى، — ھە، نېمە؟ سېنىڭچە قانداق، هامماچا؟
— ئەتە بولمىسا، بىر ئايدىن كېيىن ...
— بىز شۇ چاغقىچە بولمىز، شۇنداق ئەمەسمۇ هامماچا؟
— ھە، بىز بولمىز! پۈلمىزمۇ بولىدۇ، — دەيتتى ئىراز.
مۇشۇنداق سۆزلىشىپ يېتىپ ئۇخلاپ قېلىشاتتى. بۈگۈنمۇ شۇنداق بولدى.
جۈمە كۈنى ئىدى. جۈمە كۈنى شەھەردە بازار بولاتتى. ھەر جۈمە كۈنى خەدىچەنىڭ كۆزلىرى ئىنتىزارلىق بىلەن يولغا تىكىلەتتى. ئانىسى كەلسە جۈمە كۈنى كېلەتتى. خەدىچە بۈگۈنمۇ سەھەردە، تېخى كۈن چىقمايلا ئويغىنىپ كەتتى ۋە: «خۇدايىم بۈگۈن كېلىپ قالسا ـ ھە» دېدى. ھەر جۈمە كۈنى شۇنداق

دەيتتى.

چۈش ۋاقتى ئىدى، مۇرىسىگە خۇرجۇن ئارتقان ئېگىز بويلۇق بىر ئايال قورقۇپ، ئەيمىنىپ تۇرمىگە قاراپ كېلىۋاتاتتى.

— ئىراز هامماچا ! — دەپ جېنىنىڭ بارىچە ۋارقىرىدى خەدىچە.

ئىراز هاياجان بىلەن:

— نېمە بولدى، قىزىم؟ — دېگىنىچە ئىچكىرىدىن يۈگۈرۈپ چىقتى.

— ئانام كېلىۋاتىدۇ !

ئىراز يولغا قارىدى. ئىككىسى يانمۇيان، يالاڭ ئاياغ، هارغىن ئىدى، قارا ياغلىقىنىڭ ئۇچىنى چىشلىگەن هالدا ئاسقاقلاپ كېلىۋاتقان ئايالغا قارايتتى. ئايال بېشىنى يەرگە سالغانىدى. ئۇ تۇرمىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى.

گۈندىپاي ۋىجىككىنە، ئۇستىخانلىرى تېرىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان دىر - دىر تىتىرەپ تۇرغان ئايالدىن ۋارقىراپ سورىدى.

— هەي قېرى، نېمىگە كەلدىڭ؟

— قىزىم بار، ئۇنى كۆرۈشكە كەلگەنىدىم.

— ئانا ! — دەپ ۋارقىرىدى خەدىچە.

ئانىسى بېشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ گۈندىپايغا قارىدى.

— ئەپەندى قېرىنداش، ئەنە شۇ مېنىڭ قىزىم، — دېدى.

— كۆرۈشسەڭلار بولىدۇ. — دېدى گۈندىپاي.

ئايال خۇرجۇنىنى تامنىڭ تۈۋىگە قويدى - دە، تامغا يۆلىنىپ ئاران ئولتۇرۇۋالدى:

— ئۇھ ... ئۇستىخانلىرىم سىرقىراپ كەتتى.

خەدىچە ئاۋۋالقىدەكلا ئانىسىغا قارىماقتا ئىدى. ئانىسىنىڭ ئاياغلىرى پارە - پارە يىرتىلغان. يىرتىقلار توپا - چاڭ بىلەن تولغان، چاچلىرى توزاندىن ئاقارغان. بوينى لاي ئارىلاش تەردىن بۇلغانغان، قاش - كىرپىكلىرى چاڭ - توزان دەستىدىن پەرق

ئەتكىلى بولمايدىغان هالغا كەلگەن. يىرتىق، كىر كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكى پاچاقلىرىغىچە يۆگۈشىپ تۇراتتى. ئانىسىنىڭ قىياپىتىنى كۆرۈپ خەدىچەنىڭ ئانىسىغا بولغان ئاچچىقى يوقالدى، ئىچى ئاغرىپ كۆزلىرىدىن ياش ئەگىدى. گېلىغا بىر نېمە تىقىلغاندەك بولۇپ قالدى. ئانىسىنىڭ قېشىغا بېرىشقا پېتىنالمىدى.

ئانىسى جايىدىن قىمىرلىماي، ياش تولغان كۆزلىرى بىلەن تەلمۈرۈپ تۇرغان قىزىنى كۆردى. ئۇنىڭمۇ بوغۇزىغا بىرنەرسە تىقىلغاندەك بولدى. نېمە دېيىشىنى ئويلاپ، ئۆزىنى تۇتۇۋالمىسا، ئۇمۇ يىغلاپ تاشلىغان بولاتتى.

— كەلگىنە، قەدىرسىز بالام، ئاناڭنىڭ يېنىغا كەل، كەلگىنە، بەختى قارا قىزىم، — دېدى - دە، ئۆزىنى تۇتالماي ئىچ - ئىچىدىن بۇقۇلداپ يىغلاپ تاشلىدى. خەدىچە ئانىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ قولىنى سۆيدى ۋە يېنىدا ئولتۇردى. ئىرازمۇ يېتىپ كەلدى.

— خۇش كەپسەن، يەڭگە ! — دېدى.

خەدىچە ئانىسىغا ئىرازنى تونۇشتۇردى:

— بۇ ئىراز هامماچام بولىدۇ، بىر ئۆيدە ياتىمىز.

— بۇ سىڭلىمنىڭ نېمە گۇناهى بار ئىكەن؟ — دەپ قىزىقىپ سورىدى ئانا.

— ئوغلى رىزانى كىشىلەر ئۆلتۈرۈپتىكەن، — دېدى خەدىچە.

— ۋاي خۇدايىم ! كۆزلىرى كور بولۇپ كەتكۇرلەر ! ئاھ، سىڭلىم.

ئۇچىلىسى بىر پەس جىم بولۇپ قېلىشتى. كېيىن ئانا بېشىنى كۆتۈرۈپ:

— قىزىم، سۇمبۇل چاچلىق، قارا كۆزلۈك قىزىم، ئاناڭدىن رەنجىمە، ئۇ كاپىر ئابدى ماڭا نېمە كۇنلەرنى كۆرسەتمىدى؟ ... هۆكۈمەتكە ئەرز قىلغىنىم ئۈچۈن بېشىمغا نېمە دەردلەرنى

سالمىدى ... ئۇنىڭدىن تارتقان ئەلەملىرىمنى بىر ئۆزۈم، بىر خۇدا بىلىدۇ. مېنىڭ شەھەرگە كىرىشىمنى چەكلەپ قويىدى. ۋاي جېنىم قىزىم، ئۇنداق بولمىسا سەندەك چىرايلىق قىزىمنى خەقنىڭ شەھىرىدە، تۆت تام ئىچىدە يالغۇز تاشلاپ قويارمىدىم. كۇندە بىر كېلىپ كۆرگەن بولاتتىم، سۇمبۇل چاچلىق قىزىم.

ئانا بىردىنلا سۆزىنى چورت ئۈزۈپلا قويدى. بۇ يەرگە كەلگەندىن بېرى تۇنجى قېتىم چىرايى ئېچىلدى. ئاياللارنىڭ بېشىنى ئۆزىگە تارتىپ ئاستاغىنا شۇنىرلاپ:

— توختاپ تۇر، چىرايلىق قىزىم، ئۇنتۇپ قالغىلى تاس قاپتىمەن، ساڭا بىر خەۋىرىم بار. مەمەت قاراقچى بولۇپ كېتىپتۇ، قاراقچى!

ئانىسى مەمەتنىڭ ئىسمىنى چىقىرىش بىلەن خەدىچەنىڭ يۈزى سارغىيىپ كەتتى. يۈرىكى كۆكسىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك قاتتىق سوقۇشقا باشلىدى.

— مەمەت ئۇلارنى ئاتقاندىن كېيىن تۇردى تەلۈنىڭ ئەترىتىگە قوشۇلۇپ كېتىپتۇ. يولدىن ھېچ كىشىنى ئۆتكۈزمەيدىكەن، ھەممە يولنى توسۇۋاپتۇ. ئالدىغا ئۇچرىغانلارنى ئۆلتۈرىدىكەن، ئىشتانلىرىغىچە بۇلايدىكەن، ئاندىن تۇغما قىلىپ قويىدىكەن، — دېدى ئانا.

خەدىچە ئاچچىق بىلەن:

— مەمەت مۇنداق ئىشلارنى قىلمايدۇ. مەمەت ئادەم ئۆلتۈرمەيدۇ، — دېدى.

— مەن نەدىن بىلەي، قىزىم، — دېدى ئانىسى، — ھەممە ئادەم شۇنداق دېيىشىدۇ. تۇردى تەلۈندىن كېيىن ئۇنىڭ نامى چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ داڭقى ئالەمگە پۇر كەتتى. مەمەت ئاۋاق دېيىشىدۇ ـ دە، جىم بولۇشۇپ قالىدۇ. مەن نېمىنى بىلىمەن، قىزىم! مەنمۇ كىشىلەردىن ئاڭلىغان گەپنى قىلىۋاتىمەن. شۇ كاپىر ئابدى مەمەتنىڭ قاراقچى بولۇپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، بىر ئايغىچە ئۆيىنىڭ ئەتراپىغا ھەر كېچىسى تۆت ـ بەش

كۆزەتچى قويدى. يېزىدىكىلەرنىڭ دېيىشكەنلىرىگە قارىغاندا، سىرتتا بەش نەپەر قوراللىق كۆزەتچى ئۆينى ساقلاپ تۇرسىمۇ، ئىچىدىكىلەر قورقۇپ، تاڭ ئاتقۇچە ئۇخلىماسمىش، ئۆينىڭ ئىچىدە ئايلىنىپ يۈرەرمىش. ئۇنىڭدىن باشقا، ئابدىنىڭ ئۆيىگە ئاسىم چاۋۇش كەپتۇدەك، مەمەت ئاۋاقنى قوغلاپ كەلگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. ئۇ يەنە: بۇ تاغلاردا ھېچقاچان مەمەت ئاۋاقتەك بىر قاراقچى كۆرۈلۈپ باقمىغان، ئۇ بولمىغان بولسا، مەن تۇردى تەلۈنىڭ ئەترىتىنى تارمار قىلاتتىم، دەپتۇمىش. بۇنى ئاڭلاپ ئابدى ئاغا يېزىدىن بېشىنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى. بەزىلەر ئۇنى شەھەرگە كېتىپتۇ، دەيدۇ، بەزىلەر چۇقۇر ئوۋا يېزىلىرىغا كېتىپتۇ، دەيدۇ. بەزىلەر تېخى ئەنقەرەگە، چوڭ ھۆكۈمەتنىڭ قېشىغا بېرىۋاپتۇ، دېيىشىدۇ. ئىشقىلىپ، ئابدى ئاغا مەمەتتىن قېچىپ يۈرىدۇ. مەنمۇ ئۇنىڭ يېزىدا يوقلۇقىنى بىلىپ، جېنىم قىزىمنى كۆرۈپ كېلەي دەپ ماڭدىم. چىرايلىق قىزىم، ئىشلار مۇشۇنداق ...

ئانا بۇلارنى سۆزلىگەندە چىرايى ئېچىلىپ كۈلۈمسىرىگەندەك قىلغاندى. بىراق، سۆزىنى تۈگىتىش بىلەنلا چىرايى تاتىرىپ ئۆلۈكتەك بولۇپ قالدى. دېمى سىقىلىپ كەتكەندەك بولدى.

مەمەتنىڭ قاراقچى بولۇپ كەتكىنىگە ئىرازمۇ، خەدىچەمۇ خۇشال بولغاندى. كۆزلىرى ئۇچرىشىپ قالدى، كۆزلىرى ئارقىلىق مۇڭداشتى.

ئۇلار ئانىنىڭ بوغۇلۇپ قالغاندەك كۆكەرگەن چىرايىنى كۆرۈپ ئەندىشىگە چۈشتى.

خەدىچە دۇدۇقلاپ:

— ئانا، نېمە بولدۇڭ؟ — دېدى ئارانلا.

— سورىمىغىن، قىزىم، — دېدى ئانىسى، — ساڭا بىر شۇم خەۋەر ئېيتاي، يالغان بولۇپ چىقار، ئىلاھىم. كېلىۋېتىپ ئاڭلىدىم، دېيىشكە تىلىم بارمايدۇ، تىلىم بارمايدۇ، قىزىم ... ئەتىگەندە قىزىم، تۇنۇگۈن ئەتىگەندە ئاڭلىدىم، قىزىم،

ئاڭلىشىمچە، بىر كۆچمەنلەرنىڭ باشلىقى سەۋەبىدىن تۇردى تەلۇە بىلەن مەمەت ئاۋاق ئوتتۇرىسىدا جاڭجال چىقىپتۇدەك، تۇردى تەلۇە ئىككى سەپدىشى بىلەن بىللە مەمەتنى ئېتىپ تاشلاپتۇمىش. شۇنداق دەپ ئاڭلىدىم، قىزىم. مەمەت كۆچمەنلەر باشلىقىغا يان بېسىپتىكەن، تۇردى تەلۇە مەمەتنى ئېتىۋېتىپتۇمىش. بىر ئاتلىق يېزىدىن ئۆتۈپتىكەن، ئۇمۇ كۆچمەنمىش، ئىككى دانە مىلتىقى بار ئىكەن، ئاستىدىكى ئېتى قارا تەرگە چۆمۈپ كېتىپتۇ، كۆچمەنلەر باشلىقىغا يارىدەمگە كېتىۋاتىمەن دېگەنمىش. شۇ ئادەم مەمەتنىڭ ئۆلگەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىپتۇدەك.

خەدىچە دەسلەپتە تۇرۇپلا قالدى. كېيىن ئىرازنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ، ئۆزىنى ئۇنىڭ قۇچىقىغا ئاتتى.

— ئەمدى بېشىمغا كەلمىگەن مۇشۇ بالا قالدىمۇ هامماچا؟ ! — دەپ هۆڭرەپ يىغلاشقا باشلىدى. كېيىن جىم بولۇپ قالدى.

— مەن كېتەي، قىزىم، — دېدى ئانىسى، — خۇدايىمغا ئامانەت، ئەتە ـ ئۆگۈن ساڭا راست خەۋەرنى ئەكېلەي. خورجۇندا ياغ، تۇخۇم، نان بار. ئۇ كاپىر يېزىغا قايتمىغانلا بولسا، كېلەر جۇمە كۈنى يەنە كېلىمەن. خورجۇنۇڭغا هېزى بول، يېتۇپ كەتمىسۇن. سالامەت بول، قىزىم، — ئانا شۇنداق دەپلا يولغا چۇشتى.

يولدا كېتىۋېتىپ: «بۇنى ئۇنىڭغا دېمىسەم بوپتىكەن، زادىلا دېمەسلىكىم كېرەك ئىدى» دەيتتى ئۆز ـ ئۆزىگە.

خەدىچە تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا يىغلاشقا باشلايتتى.

— ئاھ، — دەيتتى ئۇ، — ۋىجدانسىز تۇردى تەلۇە، مەمەتنى ئېتىشقا قانداقمۇ قولۇڭ بارغاندۇ؟ ئادەم ئۆز دوستىنى قانداقمۇ ئاتالايدۇ؟ قانداقمۇ قولۇڭ بارغاندۇ؟

ئىراز خەدىچەگە تەسەللى بېرىپ:

— قاراقچىلارنىڭ هەر كۈنى دېگۈدەك ئۆلۈم خەۋىرى كېلىدۇ، ئىشەنمىگىن. مۇنداق ئىغۋالارغا كېيىنچە كۆنۈپ قالىسەن، — دەيتتى.

ئۇنىڭ سۆزلىرى خەدىچەنىڭ قۇلقىغا كىرمەيتتى.

— مەن ئەمدى ياشىمايمەن، — دەيتتى خەدىچە، — مەمەتتىن كېيىن قېلىپ ياشىيالمايمەن.

— هەي قىز ! — دەپ ئاچچىقلاندى ئىراز، — يىگىتىڭنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى نەدىن بىلىسەن؟ تىرىك ئادەمگە يىغلىسا يامان بولىدۇ. مەن بالىلىق چاغلىرىمدا، ياق، ياق، ياشلىقىمدا بولسا كېرەك، ئەخمەت چوڭنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاز دېگەندە يىگىرمە قېتىم ئاڭلىغانىدىم، لېكىن ئەخمەت چوڭ هازىرغىچە سالامەت ئىكەن.

— ۋاي جېنىم هامماچا، بۇ ئۇنىڭغا ئوخشىمايدۇ. ئۇ تېخى يېڭى قاراقچى. ياق، ئەمدى مەن ياشىيالمايمەن. ئۆلىمەن، — دېدى خەدىچە.

— ۋاي سارىڭ قىز، — دېدى ئىراز، — بەزىدە قاراقچىلار قەستەنگە ئۆزىنى ئۆلدىگە چىقىرىشىدۇ. ئويلاپ كۆر، ئۇنىڭ قاراقچىلارغا قوشۇلۇپ كەتكەنلىكىنى ئۆچكە ساقال ئاڭلاپلا يېزىدىن قېچىپ كېتىپتۇ. بەلكى، بۇ خەۋەرنى شۇ ئۆچكە ساقاللىق ئاڭلىسۇن دەپ تارقاتقاندۇ. ئۆزىنى ئۆلدىگە چىقارسا، ئۆچكە ساقاللىق يېزىغا قايتىپ كېلىدۇ ـ ده، مەمەت ئۇنى ئۆلتۈرىدۇ. بەلكى شۇنداق بىر پىلاندۇ بۇ !

— ئۇ بۇنداق ئىشلارنى قىلالمايدۇ، هامماچا، — دېدى خەدىچە، — مەن ئەمدى ياشىيالمايمەن، ئۆلۈپ قالىمەن.

خەدىچە بەزگەكتەك تىترەپ، قىزىشقا باشلىدى. ئىراز ئۇنى كۆتۈرۈپ ئەكېلىپ ئورنىغا ياتقۇزدى.

— توختاپ تۇر، — دەيتتى ئۇ، — تېخى ئالدىرىما، ئەقىلسىز قىز، تاڭ ئاتقۇچە تېخى نېمە ئىشلار بولىدۇ تېخى ! ئالدىرىما، بۇنداق هەممە گەپكە ئىشىنىۋەرمىگىن ...

خەدىچە ئەتىسى ئورنىدىن ئۆلۈكتەك تۇردى. پىشانىسىگە بىر قارا ياغلىقنى چىگىلىۋالغانىدى. چىرايى مومەدەك سېرىق ۋە

خۇنۇك ئىدى.

بۇ خەۋەردىن كېيىن خەدىچە ئۆزىنى يوقىتىپلا قويدى. كۈندىن ـ كۈنگە سارغىيىشقا باشلاپ، جۈدەپ كەتتى. زادىلا ئۇخلىيالمايتتى. تاڭ ئاتقۇچە بېشىنى تىزغا قويۇپ ئولتۇرۇپ چىقاتتى.

ئىرازمۇ ئۇنىڭ بىلەن ئوخشاشلا ئۇخلىمايتتى.

ئۇلار كېچىسى پاراڭ سېلىشمايتتى. ئىراز تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا:

ـــ كۆرىسەن تېخى ساراڭ قىزىم، كۆرۈپمۇ قالارسەن، يېقىندا مەمەتتىن ياخشى خەۋەر ئالسەن، ـــ دەپ قويياتتى.

خەدىچە بۇنىڭغا ئىشەنمەيتتى.

14

ئۇلار ئىككى كۈندىن بېرى كۈندۈزى مۆكۈنۈۋېلىپ، كېچىسى يول ماڭاتتى. قارىغايلىق قىيانىڭ بېشىغا كېلىپ دەم ئېلىشتى. ئۇلار تۇردى تەلۈنىڭ ئۆزلىرىنى تۇزاققا چۈشۈرۈۋېلىشىدىن قورقۇشاتتى.

جاپپار شۇنداق دېدى:

ـــ ئۇ تەلۈە ھەرگىزمۇ ئېسىدىن چىقىرىۋەتمەيدۇ. بىزگە بىر يامانلىق قىلىۋالمىغۇچە كۆزنگە ئۇيقۇ كىرمەيدۇ. ئۇنىڭ كۆڭلىدىن نېمە كەچسە، بىلىمەن. ئۇنىڭ بىلەن تۆت يىل بىللە بولدۇم. ئۇ ئۇزاق ياشىيالمايدۇ، يېقىنقى كۈنلەردە ئوق يەپ قالىدۇ ... ئۇ پېيىمىزگە چۈشكىنى چۈشكەن. بولمىسا ئۆلۈۋالىدۇ. ئۇ ھازىرمۇ بىزنىڭ پېيىمىزدە. كاشكى، ئۇنداق قىلمىغان بولساق.

ـــ قورقۇۋاتامسەن، جاپپار؟ ـــ دەپ سورىدى مەمەت.

ـــ ياق، ئەمما ...

ـــ ئەمما دېگىنىڭ نېمىسى؟

ـــ دېمەكچى بولغىنىم، ئۇ پېيىمىزگە چۈشىدۇ ـ دە ...

ـــ كېلەلمىسە كەلسۇن ...

ـــ ئۇ كەلگەندىمۇ ئادەملەردەك كەلمەيدۇ، ـــ دېدى جاپپار، ـــ بىر يەردە، بىز ئويلىمىغان بىر يەردە تۇزاق قۇرىدۇ، بىز ئۇنىڭ تۇزىقىغا چۈشىمىز. ئەگەر ئۇ مەردلەرچە ئالدىمىزغا چىققان بولسا مەيلى ئىدى ... خۇدايىم يا ئۇنى مەقسىتىگە يەتكۈزىدۇ، ياكى بىزنى ...

رەجەپ چاۋۇش پېتىۋاتقان كۈنگە، قۇياش بىر تەرىپىنى قىزارتقان قارىغايلارنىڭ ئۈچىغا قارايتتى. كۈن ئولتۇرۇۋاتاتتى. بېشىنى ئاستاغىنا تۆۋەن سېلىۋالدى. ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقان كۈن نۇرى ئۇنىڭ يۈزىدە، بويىنىدىكى يارىسى تېڭىلغان يوللۇق لاتىدا جىلۋىلىنەتتى.

ـــ تەلىيىمىز ئوڭىدىن كېلەر، ـــ دېدى ـ دە، يەنىلا قارىغايلارنىڭ ئۈچىغا قاراشقا باشلىدى چاۋۇش.

ـــ ماڭا خاپا بولۇپ قالدىڭمۇ، مەمەت؟ ـــ دەپ سورىدى جاپپار.

ـــ ياق، نېمىشقا خاپا بولاي، بۇرادەر؟ بەلكى دېگەنلىرىڭ توغرىدۇ. مېنىڭچىمۇ بىزنىڭ پېيىمىزگە چۈشكەندەك تۇرىدۇ.

ـــ دېمەك، ھوشيار تۇرايلى. ھەرنېمە بولۇش ئېھتىمالى بار.

ـــ توغرا دەيسەن، جاپپار، ھەرقانداق ئىش يۈز بېرىشى مۇمكىن، ـــ دېدى مەمەت.

ـــ ماڭا قاراڭلار، بالىلار، ـــ دېدى رەجەپ چاۋۇش، ـــ مەن بۇ تاغلارنىڭ نېمىسىنى ياخشى كۆرىمەن، بىلەمسىلەر؟

ـــ مەمەت كۈلۈمسىرەپ: «ياق!» دەپ جاۋاب بەردى.

ـــ كۈن ئولتۇرۇش ۋاقتىدىكى دەرەخلەرنى. قاراڭلار، كۈن ئولتۇرۇۋاتقاندا نۇر دەرەخلەرگە تەڭگە ـ تەڭگە بولۇپ چۈشىدۇ. مانا شۇنى ياخشى كۆرىمەن.

ـــ چۈشەندىم، ـــ دېدى مەمەت.

كۈن ئولتۇردى، قاراڭغۇ چۈشتى، ھىلال ئاي چىقتى. بۇنداق ئاي ئۇزاق تۇرمايلا ئولتۇرۇپ كېتەتتى. ئاي دەرەخلەرنىڭ

سايىلىرىنى يەرگە چۈشۈردى. سايىلەر بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن، پەرق ئەتكىلى بولمايتتى.

ـــ ماڭايلىمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى جاپپار.

ـــ ماڭايلى، ـــ دېدى ـ دە، ئورنىدىن تۇردى مەمەت.

ـــ تۇرۇپ تۇرۇڭلار بالىلار، مېنى ئازراق ساقلاڭلار، ـــ دېدى رەجەپ چاۋۇش ۋە قىيالىقنىڭ ئاستىغا چۈشۈپ كەتتى. ئۇ يەردە بىرئاز مەلىكە بولغاندىن كېيىن قايتىپ كەلدى.

ـــ قاراڭغۇ چۈشەي دېگەن چاغدا قىيانىڭ تۆۋىدە شۇنداق چىرايلىق بىر خىل يېشىللىقنى كۆردۈم. يېشىل ئۇچقۇن ... يېشىل يالقۇن. بېرىپ قارىسام، تاشلار ئۈستىدىكى مۇخ ئىكەن ...

جاپپار كۈلدى، مەمەتمۇ ئىشنىڭ تەكتىگە يېتىپ كۈلۈشكە باشلىدى.

ـــ ھە، رەجەپ چاۋۇش، قاراڭغۇدا مۇخنى يېشىل يالقۇنغا ئوخشىتىپسەن ـ دە؟ ـــ دېدى.

رەجەپ چاۋۇش جىددىي بىر قىياپەتتە:

ـــ شۇنداق. ھەيران قالدىم، قاراڭلار، ئەنە ئاۋۇ يەردە.

ـــ يېشىل يالقۇننى كۆرۈپ بولدۇڭمۇ؟ ئۇنداق بولسا ماڭايلى، ـــ دېدى مەمەت.

ـــ يەنە بىرئاز خالايىتتىم، بىراق ئىشمىز بار ـ دە، ـــ دېدى رەجەپ چاۋۇش.

ـــ شۇنداق، ئىشمىز بار، ـــ دېدى مەمەت.

ئۇلار قىيالىقلاردىن چۈشۈشكە باشلىدى. ئىككى كۈندىن بېرى قىيالىقلاردىلا مېڭىپ كېلىشۋاتاتتى. مېڭىپ ئەمەس، بەلكى ئۆمىلەپ دېگۈدەك كېلىۋاتاتتى. ئەتىگەندىن بۇيان ئوزۇقلىرى تۈگەپ، قورساقلىرى ئاچقاندى. ئاياغ كىيىملىرى ساق قالمىغاندى. چۈنكى، مۇدۇر ـ چوقۇر تاشلار ئاياغلىرىنى يىرتىۋەتكەندى، پۇتلىرىدا پەقەت ئاياغلىرىنىڭ ئۈستىلا قالغاندى. ئالىقانلىرىنىڭ تېرىسى سويۇلۇپ، گۆشى كۆرۈنۈپ

قالغان، قان ئېقىپ تۇراتتى.

ـــ يەنە باشلىدۇق، ـــ دېدى رەجەپ چاۋۇش، ـــ يەنە ئۆملەشكە باشلىدۇق. بۇ نومۇسسىز تەلۇبدىن نېمانچە قورقىسىلەر؟ زادى نېمىشقا قورقىسىلەر؟ پەسكە چۈشەيلى ! پىستىرما قۇرسا قۇرسۇن، نېمە قىلسا، قىلىپ باقمىسۇنمۇ !

ـــ خاپا بولما، رەجەپ چاۋۇش، پەسكە چۈشمىمىز، ـــ دېدى مەمەت.

ـــ قولۇمنىڭ ئاغرىقى بوينۇمنىڭ ئاغرىقىدىن بەتتەرەك بولۇۋاتىدۇ. مەن بۇ قوللىرىم بىلەن قانداقمۇ ئوق ئاتالايمەن؟ تېخى سەن خاپا بولما دەيسەن، نېمىشقا خاپا بولمايتتىم.

ـــ ساقىيىپ كېتىدۇ، ـــ دېدى مەمەت، ـــ يېزىغا يېتىپ بارغاندا قولۇڭغا مەلھەم ياستىپ بېرىمەن.

ـــ مومايلاردىنمۇ ئېشىپ كەتتىڭ، ـــ دېدى جاپپار.

رەجەپ چاۋۇش تېرىكتى:

ـــ يەنە شۇنداق گەپتىن بىرنى قىلىدىغان بولساڭ، جاپپار، خۇدا ھەققى، ئەنە شۇ يەرگە مىخلاپ قويىمەن، ئاڭلىدىڭمۇ؟

مەمەت جاپپارغا «جىم !» دېگەن ئىشارەتنى قىلدى.

جاپپار قاقاقلاپ كۈلەتتى.

رەجەپ چاۋۇش ئۇنىڭ كۈلگىنىگىمۇ غەزەپلەندى ۋە چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ:

ـــ بۇ ئادەم بولامدۇ؟ ھارامزادە ! ـــ دېدى.

ـــ مانا ھازىرلا پەسكە چۈشمىمىز ھەي ئارسلان چاۋۇش، ـــ دەپ ئۇنى بەزلەشكە تىرىشتى مەمەت.

ـــ شۇ ھارامزادىگە ئېيتقىن، كۈلكىسىنى توختاتسۇن. خۇدا ھەققى، ئۇجۇقتۇرۇۋېتىمەن، ـــ دېدى چاۋۇش.

جاپپار رەجەپ چاۋۇشنىڭ يېنىغا كەلدى، قوللىرىنى تۇتۇپ سۆيدى ۋە:

ـــ خوپ. مانا ياراشتۇق، ئەمدى نېمىنى خالايسەن؟ ـــ دەپ كۈلدى.

رەجەپ چاۋۇش يۇمشىمىدى:

— مەن مۇنداق ھارامزادىلەر بىلەن ياراشمايمەن.

مەمەت گەپنى باشقا ياققا بۇراش ئۈچۈن:

— چاۋۇشۇم، مىلتىقىڭدا ئوق تولۇقمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— تولۇق ! — دەپ قوپاللىق بىلەن جاۋاب بەردى چاۋۇش.

— تولا ئوبدان، — دېدى مەمەت.

— بەش پاي ئوقۇمىنىڭ ھەممىسىنى ئابدى دېگەن كاپىرنىڭ بېشىغا ئاتمەن، كاللىسى پارچە - پارچە بولۇپ كەتسۇن، قېنى، بىچارە خەلققە زۇلۇم قىلىپ باقسۇن !

— تەڭ ئاتمىز، ئۇنى ئۆز قولۇم بىلەن ئۆلتۈرمىسەم كۆڭلۈم ئارام تاپمايدۇ، — دېدى مەمەت.

ئۇ بىر مۇدھىش ئۆچمەنلىك ھېس قىلماقتا ئىدى. بىر ئادەمنى ئۆلتۈرۈش، بىر ئادەمنى پۈتۈنلەي بۇ دۇنيادىن يوق قىلىپ تاشلاش ... بۇنداق قىلىش ھازىر ئۇنىڭ قولىدىن كېلىدۇ - دە. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئورمانلىقتا ئاتقان ئوقلىرى كەلدى، ۋەلىنىڭ جان ئۇزۇشىنى، توپىغا، پاتقاققا مىلىنىپ جان تالىشىشىنى ئەسلىدى ... ئۇنى ئادەم ئۆلتۈرۈش دېگىلى بولمايتتى. تاپانچىنى بەتلىگەن چاغدا بىر ئادەمنى دۇنيادىن يوق قىلىمەن دەپ ئويلىمىغانىدى، لېكىن قوتۇلۇش ئۈچۈن مۇشۇ يول قولاي ھەمدە ئاسان ئىدى. مانا ھازىر بىر ئادەمنى ئۆلتۈرمەكچى، بىر جانىنى يوق قىلماقچى ... نەپرەت مۇھەببەت - سۆيگۈگە ئىگە بىرىنى يوقاتماقچى. مۇنداق قىلىشنى ئۆزىگە مۇناسىپ كۆرمىگەندەك بىر خىل تۇيغۇغا چۆمگەنىدى. مەمەت ئويلاشنى، ھەر جەھەتتىن چوڭقۇر، ئەتراپلىق ئويلاشنى ئۇگەنگەنىدى. شەھەردىكى ھەسەن چاۋۇش ... مەمەتنىڭ ئىشق - مۇھەببىتى، مۇنداق ئويلاشلارنى ئۆگەتكەندۇ ... ئابدىنى ئۆلتۈرمىسە نېمە بولىدۇ؟ — بىرمەھەل بىلىنەر - بىلىنمەس خىيالىغا كەلگەن بۇ پىكىرلەردىن قورقۇپ كەتتى، ئۇلارنى چىقىرۋېتىشكە تىرىشتى. ئۇ، خىياللاردىن قوتۇلماقچى بولغانسېرى، ئەكسىچە، خىياللار

كاللىسىدىن ھېچ چىقمايتتى. «خەپ، يېزىغىمۇ بارارمىز ...» دەيتتى ئىچىدە.

رەجەپ چاۋۇش پۈتۈن كۈچى بىلەن ۋارقىرىدى:

— تېز كېلىڭلار، يىقىلىپ چۈشمەن.

ئۇلار بىرىپ قارىسا، چاۋۇش دەسسەپ تۇرغان تاشتىن يەنە بىر تاشقا ئاتلاش ئۈچۈن بىر پۇتىنى سوزغانىكەن، بىراق پۇتىنى يەتكۈزەلمەپتۇ، تارتىۋالالماپتۇ ... بىر دەرەخنىڭ يىلتىزىنى تۇتۇپ، ئېسىلىپ قاپتۇ. ئۇنى تارتىۋېلىشتى.

رەجەپ چاۋۇش بىزار بولغان ھالەتتە:

— ھەي مەمەت، خۇدا ھەققىدە ئېيتقىنا، تۇزلەڭلىككە قانچىلىك قالدى؟ — دېدى.

— مانا، يېتىپ كېلەي دېدۇق، ھازىرلا پەسكە چۈشمىز.

ئاي ئۇدۇلدىكى تاغنىڭ كەينىگە ئولتۇرغان چاغدا ئۇلار تۇزلەڭلىككە يېتىپ بېرىشتى.

— ھە، شۇنداق دېگىن، — دېدى رەجەپ چاۋۇش، — بىر قىيا تاشتىن يىقىلىپ ئۆلمەي قالدۇق، قېنى شۇ تەلۋە، دۆيۈز تۇزاق قۇرسا قۇرۇپ باقسۇن. شۇ يەردە ئازراق دەم ئالايلى. ئالىقانلىرىم شۇنچىلىك ئېچىشىپ ئاغرىۋاتىدۇكى ...

باشقىلارنىڭمۇ ئالىقانلىرى، تىزلىرى، تاپانلىرى ئېچىشاتتى. خۇددى گۆشلىرى پارچە - پارچىدىن قىيالاردا قالغاندەك ئىدى.

ئۇلار گەپ - سۆز قىلىشمىدى. مەمەت يەنىلا چوڭقۇر ئويغا پاتقانىدى. ئۆز - ئۆزىگە: «ئابدىغا ئۆلۈم ھەق !» دەيتتى ۋە ئۇنىڭ يالغۇز سىيرىنى ئەكەتكەنلىكى كۆز ئالدىغا كەلدى ... قەھرىتان قىشلاردا پۇتلىرىنى، پاچاقلىرىنى تىكەنلەرگە تىلدۇرۇپ يەر ھەيدىگەنلىرىنى ئەسلىدى. سوغۇقلاردا تىكەنلەر تىلىۋەتكەن يەرلەر كۆيگەندەك پىژىلداپ ئاغرىيتتى ۋە يۇرەكلەرنىمۇ ئېچىشتۇراتتى. زەھەردەك ئاچچىق، زۇلمەتلىك بالىلىق چاغلىرى زادىلا ئېسىدىن چىقمايتتى ... «ئابدىغا ئۆلۈم ھەق ! يېزىغا بارايلىچۇ، قېنى» دەيتتى ئىچىدە.

جاپپار مەمەتنى نوقۇپ:

— ھەي مەمەت، يەنە نېمە ئويلارغا پېتىپ كەتتىڭ؟ — دېدى.

— ھېچ، — دېدى مەمەت خجالەت بولۇپ.

— تۇرۇڭلار، ماڭايلى، تاڭغا قالساق ھېچ نەرسە قىلالمايمىز، — دېدى جاپپار.

— راست دەيسەن، — دېدى مەمەت.

ئۇلار ئورنىدىن تۇرۇشتى. چارەك سائەت ماڭغاندىن كېيىن چېقىرتكەنلىككە كىرىشتى.

— ۋاي ئانامەي، قىيالمىقىنىڭ سادىغىسى بولاي، بۇ تىكەنلەر ئادەمنىڭ پاچاقلىرىنى ئىتتەك تالايدىكەنغۇ، — دېدى رەجەپ چاۋۇش.

— بۇ چېقىرتكەنلىك، مەن ھەيدىگەن چېقىرتكەنلىكنىڭ دەل ئۆزى! — دەپ ۋارقىرىۋەتتى مەمەت.

— ۋاي ئانامەي، ۋايجان! — دەپ توختىماستىن زارلايتتى رەجەپ چاۋۇش.

— ھەي مەمەت، شۇنداق چېقىرتكەننى ساپان ئاغدۇرالامتى؟! ... بۇ تىكەنلىك ئەمەس، ئورمانلىق ئىكەن، — دېدى جاپپار.

— ۋاي ئانامەي، ۋايجان!

— ھەئە، ئورمانىنىڭ ئۆزى! — دېدى مەمەت.

— قىيالمىقلاردىن قۇتۇلۇپ، مۇشۇنداق تىكەن ئورمىنىغا كىرسەڭ، بۇمۇ بىر تەلەي - دە، — دېدى جاپپار.

— ۋاي ئانامەي، مەمەت ئاۋاقنىڭ تەلىيى مۇشۇنداق ئىكەن - دە، ۋايتوۋا، — دېدى چاۋۇش.

رەجەپ چاۋۇش ھاسىرايتتى، پاچاقلىرىدىن چىقىقان قانلارنى قولى بىلەن سۈرتەتتى.

مەمەت تىنماستىن تىللايتتى. بالىلىق چېغىدىكى تىللاشلىرىنى ھازىر ئىشلەتكەنلىكى ئۈچۈن ھۆزۈرلىنىاتتى. بۇ تىللارنىڭ كۆپىنچىسىنى ئۇ تۇرسۇندىن ئۆگىنىۋالغانىدى. شۇ

تۇرسۇن ھازىر نەلەردىدۇ؟

— ۋاي ئانام، قانداق قىلاي؟

چېقىرتكەنلەر شالدىرلايتتى، دەسسىگەنسېرى قاتتىق، شاۋقۇنلۇق ئاۋاز چىقىراتتى. كېچىنىڭ جىمجىتلىقىدا بۇ ئاۋازلار يىراقلارغا ئاڭلىناتتى.

— ۋاي ئانام، ۋاييەي!

— تىكەنغۇ بىر نۆرى، يەردىكى شۇ تاشلارمۇ جانغا جاپا، — دېدى جاپپار.

— مانا، مەن ھەيدىگەن يەرگە كەلدۇق، دەل مۇشۇ، — دېدى مەمەت.

— ۋاي ئانام، ۋايجان!

يىراقتىن — جەنۇب تەرەپتىن خورازنىڭ چىللىشى ئاڭلاندى. خوراز توختىماستىن سوزۇپ - سوزۇپ چىللايتتى. ئۇلار بىر ئويمانلىققا چۈشتى. پۇتلىرىنىڭ ئاستىدا تاشلار دومىلاپ تۇراتتى. بۇ يەردىكى چېقىرتكەنلەر تېخىمۇ بەتتەر ئىدى.

— ۋاي ئانام، ۋاييەي!

ئويمانلىقتىن چىقىش بىلەن قاراڭغۇلۇققا يېپىشتۇرۇپ قويۇلغان يەنە بىر قويۇق قاراڭغۇلۇقتەك چوڭ چىنارنىڭ قارىسى كۆرۈندى. چىنارغا قاراپ مېڭىشتى. چىنارنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈش بىلەن توپ ئاۋازدەك سۇنىڭ گۈرۈلدىگەن تاۋۇشى ئاڭلىناتتى.

— ۋاي ئانامەي، ۋاي!

— يېزىغا كەلدۇق، سۇغا چۈشۈپ يۈز - كۆزىمىزنى يۇيۇۋالايلى، ئەتىلىككە مەن سىلەرگە چورۇق تىكىپ بېرىمەن ... — دېدى مەمەت.

ئۇلار پەسكە چۈشتى، ئاياغلىرىنى سالدى، پۇتلىرىنى سۇغا چىلىدى.

— ۋاي ئانام، ۋاي!

— رەجەپ چاۋۇش! — دېدى جاپپار، — بولدى زارلاۋەرمە، چېقىرتكەنلىكتىن قۇتۇلدۇق.

— مەن مۇنداق چېقىرتىكەنلىكنى ھېچ يەردە كۆرمىگەن. ۋاي ئانام، ۋاي، — دېدى رەجەپ چاۋۇش.

— بۇ يەرنى سۇ كۆزى دېيىشىدۇ ... — دېدى مەمەت.

مەمەت بىر زامانلاردا سۇلايمانىنىڭ ئۆيىگە قېچىپ كەتكىنىدە، ئانىسىنىڭ مۇشۇ يەرگە كېلىپ، ھەپتىلەپ بۇ سۇنىڭ كۆزىگە قاراپ ئولتۇرغانلىقىنى، ئۆلۈكىنىڭ مۇشۇ قىيالىقىنىڭ ئاستىدىن چىقىپ قېلىشىنى كۈتكەنلىكىنى ئەسلىدى. دەرھال خىيالى ئانىسىغا يۆتكەلدى. ئېھتىمال مەك بىرىنچى قېتىم ئۆز ـ ئۆزىگە سوئال بېرەتتى: «ئانامنى نېمە قىلغاندۇ؟»

— ھە، جاپپار، ئانامنى نېمە قىلۇەتكەندۇ؟

— ھېچ نەرسە قىلالمايدۇ، — دېدى جاپپار.

— ۋاي ئانام، ۋاي، بۇ يەرلەر قەيەر بولغىيدى؟ — دېدى. چاۋۇش.

— بۇ يەرنى بۇلاقكۆزى شارقىراتمىسى دەيدۇ، تۆۋەندە بىر تۇگمەن بار، ئىسمائىل چولاقنىڭ تۇگمىنى ...

— ماڭا قارا، بۇرادەر ! يېزىغا كىرمەستىن، شۇ يەرگە بېرىپ بىرەر خەۋەر ئۇقۇشساق ياخشى بولاتتى، — دېدى چاۋۇش.

— ۋاي ئانام، ۋاي.

جاپپار رەجەپ چاۋۇشقا قاراپ:

— خۇدا ھەققى، ئەمدى بولدى قىل، چاۋۇش ! — دېدى.

— شۇنداق قىلساق تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ. ئەگەر ماقۇل دېسەڭلار، ئىسمائىل چولاقنىڭ تۇگمىنىگە بارايلى، — دېدى مەمەت.

— شۇنداق قىلساق ياخشى بولىدۇ، — دېدى جاپپار، — ھەرقانداق يەرگە، ھەرقانداق يېزىغا قوللىمىزنى سېلىپلا كىرىۋەرسەك بولمايدۇ.

— بۇ گېپىڭ جايىدا، — دېدى رەجەپ چاۋۇش، — بۇ لۇكچەك ئىتنىڭ بالىسىدا بىر خىسلەت بار ! قاراقچىلىقتا تاغۇ-تاشلارنى، قورت ـ قوڭغۇزلارنىمۇ ئۆزۈڭگە دۇشمەن ھېسابلىشىڭ

كېرەك. ھەربىر تاشنىڭ كەينىدە بىر تۇزاق قۇرۇلغانىدەك ھەربىرىكەت قىلىشىڭ كېرەك. سەن تېخى بۇ ئىشنى يېڭىلا باشلىدىڭ، خامسەن. ئوغلۇم مەمەت، ياخشى ئويلىنىش تەجرىبىگە تەڭ. سەن ھەرقانداق ئىشنى ئىنچىكە ئويلىشىڭ كېرەك.

ئۇلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ مېڭىشتى. يىراقتا چاقماقتەك بىر ئۆچۈپ، بىر يېنىۋاتقان يورۇقلۇق كۆرۈندى.

— قاراڭلار، بىر يورۇقلۇق كۆرۈنۈۋاتىدۇ. شۇ، ئىسمائىل چولاقنىڭ تۇگمىنى بولسا كېرەك، — دېدى مەمەت.

تۇگمەنگە يېقىنلىشىپ بارغاندا نېرىقى تەرەپتىن بىر توپ ئىتنىڭ ھاۋشىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

— ئەنە شۇ يەر، ئىتلارنىڭ ھاۋشىغان جايى، — دېدى جاپپار.

— ھە، يېزا شۇ يەردە، — دېدى مەمەت.

ئۇلار تۇگمەننىڭ ئىشكى ئالدىغا كېلىپ توختاشتى. ئىسمائىل چولاق ئاياغ تاۋۇشلىرىنى ئاڭلاپ:

— كىم ؟ — دەپ ۋارقىرىدى تاشقىرىغا قاراپ.

— مەمەت ئاۋاق، ئىبراھىمنىڭ ئوغلى مەمەت ئاۋاق.

ئىچكىرىدىن خېلى ۋاقىتقىچە ئاۋاز چىقمىدى، كېيىن:

— مەمەت ئاۋاق بۇ يەردە نېمە قىلىدۇ؟ يالغان، ئۇنى تۇردى تەلۋە ئىتىۋېتىپتۇ دەپ ئاڭلىدۇق، تېخى تۇنۇگۈن ئاڭلىدۇق، — دېدى.

ئەتراپنى ئۇن پۇرىقى قاپلىغانىدى. ئۇلار بىرئازدىن كېيىن بىر ئۇن ئامبىرىنىڭ ئىچىگە كىرىپ قالىدىغانىدەك ھېس قىلىشتى.

تۇگمەن نورىدىن ئاققان سۇنىڭ شىددەتلىك گۈرۈلدىشى تۇن قاراڭغۇسىدا ئەتراپقا تارقىلاتتى.

— ئۆلمىدۇق، ئىسمائىل تاغا، مەن مەمەت ئاۋاقمەن، ئۇنۇمدىن تونۇمىدىڭمۇ؟ — دېدى مەمەت.

— تونۇدۇم، تونۇدۇم، مانا، ھازىر ئىشكىنى ئاچىمەن.

شاراقلاپ ئىشىك ئېچىلدى. ئىشىك ئېچىلىش بىلەن ئۇلارنىڭ يۈزلىرىگە ئوتنىڭ سارغۇچ شولىسى چۈشتى. ئىسمائىل مەمەتكە ئۇزاق تىكىلدى، كېيىن:

— ھەي مەمەت ئاۋاق، — دېدى، — شۇ كاپىرنى ئۆلتۈرۈپ يېزىمىزنى ئۇنىڭدىن قۇتۇلدۇرمىدىڭمۇ؟

مەمەت ئاۋاق كۈلۈمسىرەپ قويدى.

ئۇلار ئېچىكىرىگە كىرىشتى، ئوچاقتىكى ئوت يالقۇنلىرى بىر ـ بىرىگە يۆگىشىپ يەرنى يالماقتا ئىدى. تۆگمەننىڭ ئىچىدە ئۇن پۇرىقى تېخىمۇ كۈچەيدى. ئىسمائىلنىڭ تۇرۇلگەن ئۆزۈن بويىنى، سوزۇنچاق يۈزى، ساقىلى، قۇلاقلىرىغىچە چۆكۈرۈپ كېيىۋالغان ياغلىشىپ كەتكەن كونا قۇلاقچىسى، ھەممىسى ئۇنغا مىلىنىپ كەتكەندى.

تۆگمەنچى كەلگەنلەرنىڭ قول ـ ئاياغلىرىنى كۆرۈپلا قورقۇپ كەتتى:

— ۋاي، بۇنچىلىك بولۇپ كەتكۈدەك نېمە ئىش بولدى سىلەرگە؟ — دەپ سورىدى.

مەمەت كۈلۈپ تۇرۇپ:

— تۇردى تەلۈە بىلەن سوقۇشۇپ قېلىپ، ئىككى كۈندىن بېرى قىيالىقلاردا ماڭدۇق، — دېدى.

ئىسمائىل بىر تاغارغا يۆلىنىپ تۇرۇپ:

— تۇنۇگۈن يېزىدىن بىر ئاتلىق ئۆتۈپتىكەن، ئۇ تۇردى تەلۈە بىلەن ئېلىشىشقا كېتىۋاتقانكەن. شۇ كىشى تۇردى تەلۈنىڭ سېنى ئېتىپ تاشلىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. پۈتۈن يېزا ساقا ئېچىندى. مەمتىم، ئۆزۈڭمۇ بىلىسەن، يېزىمىزدىكىلەر سېنى بەكمۇ ياخشى كۆرىدۇ، — دېدى. كېيىن مەمەتنىڭ دۈمبىسىنى شاپىلاقلاپ، قۇلاقلىرىنى تارتتى، — ھەي مەمەت، خۇدا ھەققى، كۆزلىرىمگە زادىلا ئىشەنمەيۋاتىمەن، سەندىكى نېمىدېگەن كۆپ قورال ـ ياراغ بۇ؟ شۇنچىلىك كۆپ ئوقنى قانداقمۇ كۆتۈرۈۋاتىسەن؟ سېنى شۇنداق ئوقلار ئىچىدە

كۆرۈپ ھەيران قېلىۋاتىمەن. شۇ تاپتا سېنىڭ سارىجا تۈزلەڭلىكىدە، چېقىرتكەنلىكتە يىقىلىپ تۇرۇپ يەر ھەيدەشلىرىڭ ئېسىمگە كېلىۋاتىدۇ. ھازىرقىدەكلا كۆز ئالدىمدا تۇرىدۇ، ئىشەنمەيۋاتىمەن.

— بولىدىغان ئىش بولدى، — دېدى مەمەت.

— ھەرقاچان قورسىقىڭلار ئاچ، كۆمەچ پىشۇرۇپ بېرەي، — ئىسمائىل ئورنىدىن قوزغالدى ۋە ئوتقا قاراپ بىردەم تۇرۇۋالدى، — ئۆزىچە كۈلۈمسىرەپمۇ قويدى، — ئوتمۇ ياخشى كۆيۈۋاتىدۇ، — دېدى.

ئىسمائىلنىڭ بېلى مۇكچەيگەنىدى. مەمەت ھەيران بولدى. ئۇنى شۇنچىلىك تېز قېرىپ كېتەر دەپ ئويلىمىغانىدى. ئۇنى خۇددى ئۆزىنىڭ بالىلىق چاغلىرىدىكىدەك ياش ھېس قىلاتتى.

مەمەت قورققان بىر ھالەتتە:

— ئانامدىن، خەدىچەدىن نېمە خەۋەر بار؟ ئابدى ئۆيىدىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

ئىسمائىل تۇرغان يېرىدە قېتىپلا قالدى، يا ماڭالمىدى، جاۋابمۇ بېرەلمىدى، ئولتۇرۇۋالالمىدى. ئۇ بۇ سوئالنىڭ قويۇلۇشىنى بىلەتتى، مەمەت ھېلى بولسا، بىر پەستىن كېيىن ئۇنى سورايتتى. شۇنىڭدىن قورقۇپ تۇراتتى. ئۇ ھودۇقۇش ئىچىدە ھاڭ قېتىپ تۇرغىنىدا مەمەت سوئالنى تەكرارلىدى:

— ئانامدىن؟ ...

ئىسمائىل دۇدۇقلىغان ھالدا:

— ياخشى، ياخشى، — دېدى ئالدىراپ، — تۇرۇپ تۇرۇڭلار، ھازىر كېلىپ ئۇ كاپىرنىڭ ئەھۋالىنى ئېيتىپ بېرەي. ئۇنتۇپ قالغىلى تاس قاپتىمەن تېخى، پۈتلىرىڭلارغا، قوللىرىڭلارغا تۇز سۈيى سۈركەپ قويای ...

مەمەتنىڭ ئىچىگە ئوت چۈشكەنىدى. ئۇنىڭ سۆزلەشلىرى، «ياخشى، ياخشى» دەپلا گەپنى باشقا ياقتا بۇراشلىرى ياخشىلىقنىڭ ئالامىتى ئەمەس ئىدى.

بىر داس سۇنى كۆتۈرۈپ كىرگەن ئىسمائىل:

ــ قوللىرىڭلارنى، پۇتلىرىڭلارنى بۇنىڭغا چىلاڭلار، تاش تىلۇبتىپتۇ، تاش تىلغان يەر بەك ئاغرىيدۇ، تۇز سۇيى پايدا قىلمدۇ، ــ دېدى.

ــ ئانامنى يېقىنقى كۇنلەردە كۆردۈڭمۇ؟ ــ دەپ يەنە سورىدى مەمەت.

ــ ياخشى دېدىمغۇ، ياخشى، جېنىم بالام ... توختا، سىلەرگە ئۇ كاپىرنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بېرەي. ئۇ كاپىر سېنىڭ قاراقچىلارغا قېتىلىپ كەتكەنلىكىڭنى ئاڭلاپ ... بېشىغا پىت چۈشتى. ھەر كۇنى ئاخشىمى ئۆيىنى بەش ـ ئالتە، ھەتتا ئون كۆزەتچىگە ساقلىتىدۇ. كېيىنكى كۇنلەردە يوقاپ كەتتى. ئەگەر چىرايىنى كۆرسەڭلار، قورقاتتىڭلار. قورقۇش ئادەمنى شۇنداق قىلىۋېتىدىكەن ـ ھە. كېيىن سېنىڭ ئۆلگەنلىكىڭنى ئاڭلىدى. بەلكىم قايتىپ كەلگەندۇ. ئاڭلىسام، ئۇنىڭ جەمەتى ئۆلۈم خەۋىرىڭنى ئاڭلاپ بايرام قىپتۇ. چوقۇم شۇنداق قىلىدۇ ـ ده، جېنىم بالام، چۇنكى ئۇلار سېنى ياخشى بىلىدۇ ئەمەسمۇ!

مەمەتنىڭ ئىچىگە ئوت چۈشتى، ئورنىدا تۇرالماي قالدى، بىردەم بولسىمۇ بالدۇرراق يېزىغا بېرىش ئۈچۈن جېنى تاقىلدايتتى.

ــ قېنى بۇرادەرلەر، ئورنۇڭلاردىن تۇرۇڭلار، تاڭ ئېتىشتىن ئاۋۋال يېزىغا كىرەيلى، ــ دېدى مەمەت.

جاپىپار بىلەن رەجەپ چاۋۇش ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىنى چۈشەندى. ھېچ نەرسە دېمەستىن چورۇقلىرىنى باغلاپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى.

ئىسمائىل غەمكىن ھالدا:

ــ كۆمەچلەر ئوچاقتا قالمىغان بولدى، ئازراق كۈتۈپ تۇرمامسىلەر؟ تۇز سۇيى پايدا قىلمدۇ. بارغان يېرىڭلاردىمۇ شۇنداق قىلىڭلار، ــ دېدى.

تۇگمەندىن مەمەت ئالدىدا، باشقىلار كەينىدە چىقىشتى.

بەش ـ ئون قەدەم ماڭغاندىن كېيىنلا يەنە چېقىرتىكەنلىككە كىرىشتى.

رەجەپ چاۋۇش يەنە «ۋاي ئانام، ۋاي» دەپ زارلاشقا باشلىدى. ئاسماندا يۇلتۇزلار چاقنايتتى.

رەجەپ چاۋۇش شەرققە بۇرۇلۇپ ھاجەتكە ئولتۇردى، كېيىن:

ــ قۇيرۇق يۇلتۇزى تېخى تۇغماپتۇ، ئۇ مېنىڭ يۇلتۇزۇم، تاڭ ئېتىشقا تېخى خېلى ۋاقىت بار، ــ دېدى.

باشقىلار جىم ماڭاتتى. ئەمدى پۇت ـ قوللىرى ئۇنچىلىك بەك ئېچىشمايتتى. ئالدىرىدىن بىر تۇلكە قېچىپ ئۆتتى، يېزىغا يېقىن كېلىپ قالمىغان بولسا، رەجەپ چاۋۇش ئۇنى شۇ يەردىلا موللاق ئاتتۇرغان بولاتتى، ئىلاج قانچە؟ ... تۇلكە يوغان قۇيرۇقىنى تىكەنلەرگە سۇركەپ قېچىپ كەتتى. يۇلتۇز يورۇقىدا تۆكلىرى پارقىراپ كەتتى.

ــ قېرىندىشىم مەمەت! ــ دېدى جاپپار.

ــ ئەمدى يېزىغا كىرىمىز. يېزا ئاشۇ پەستە، ــ دېدى مەمەت.

باشتىكى ئۈيگە يېقىنلاشقاندا بىرنەچچە يوغان ئىت ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقتى. مەمەت ئىتلارغا يېقىنلىشىپ، «موھ ـ موھ» دەپ چاقىردى. ئىتلار مەمەتنى تونۇدى، پۇتلىرىغا يېپىشىپ ئەركىلەشكە باشلىدى.

يېزىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتۈپ ئۇدۇل مەمەتلەرنىڭ ئۈيگە كېلىشتى. يېزا تىپتىنچ ئىدى. مەمەت ھېچقاچان يېزىنى مۇنداق ھالەتتە كۆرمىگەنىدى. يېتىرقاپ قالدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ئۆيلەرنىڭ ئارىسىدىن ئادەملەرنى، توخۇلارنى، ئېتىزلارنى، ماڭغانلارنى، ئىشقىلىپ، جانلىقلارنى ئىزدەيتتى.

مەمەت ئىشكىنى ئاستاغىنا تاقىلداتتى ۋە قۇلاق سالدى. سادا يوق. بىرنەچچە قېتىم قېقىپ، كۈتۈپ باقتى، يەنىلا ئون ـ تىنسىز. چىدىيالماستىن كىچىك پەنجىرىگە يېقىن كېلىپ: «ئانا، ئانا، ئانا!» دەپ ۋارقىرىدى، يەنىلا جاۋاب بولمىدى. قۇلىقىنى دېرىزىگە يېقىپ تىڭشىدى، ئىچكىرىدىن ياغاچلارنى

غاجىلاۋاتقان قۇرتلارنىڭ شىرتىرلىغان ئاۋازلىرىدىن باشقا ئاۋاز يوق ئىدى، گۇمانى تېخىمۇ ئاشتى. لېكىن، قەلبىدىكى ئاخىرقى ئۈمىد نۇرى يەنىلا ئۆچمىگەنىدى.

ئارقىسىغا قاراپ غەزەپ بىلەن:

— ئۆيدە يوق ئىكەن ... — دېدى.

ئۇ ئويلاشقا باشلىدى. بۇ يېزىدا ئانىسى ھەممىدىن كىمنى ياخشى كۆرەتتى؟ دۇرمۇش ئەلنى ياخشى كۆرەتتى.

دۇرمۇش ئەلى ھازىر يەتمىشلەرگە بېرىپ قالغانىدى. كېيىنكى چاغلاردا مۇكچىيىپ قالغان بولسىمۇ، يەنىلا ئەللىك ياشلىقلاردەك ساغلام ئىدى.

— ئەنە ئاۋۇ يەردە دۇرمۇش ئەلى تاغنىڭ ئۆيى بار، — دېدى مەمەت.

دۇرمۇش ئەلنىڭ ئىشكى ئالدىدا يوغان بىر ئىت ياتاتتى. ئاياغ تاۋۇشلىرىنى ئاڭلاپ ئىت بېشىنى كۆتۈردى، كېيىن ھۇرۇنلۇق بىلەن ئالدى ئاياغلىرى ئۈستىگە قويدى.

مەمەت ھارغىن ھالەتتە مۇرىسىنى ئىشككە تىرەپ تۇرۇپ:

— دۇرمۇش ئەلى تاغا، ھەي دۇرمۇش ئەلى تاغا ! — دېدى.

ئىچكىرىدىن ئەنسىز ئاۋازلار ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

دۇرمۇش ئەلىنىڭ قېرىلىقتىكى بوم ئاۋازى ئالايتەن ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

— ۋاللاھۇ ئەلەم، بۇ مەمەت، دەل مەمەتنىڭ ئاۋازى، خۇدا ھەققىدە، بۇ مەمەتنىڭ ئۆزى ! — دەيتتى.

رەجەپ چاۋۇش مەمەتنىڭ قۇلىقىغا ئېگىلىپ:

— ئۇنۇڭنى تونۇۋالدى، توۋا ! — دېدى، — ۋاي ئانام، ۋاي ! بۇ چاغدا ئىشىك ئېچىلدى، چىراغ تۇتقان، يالاڭ تامبال ۋە كۆڭلەكچان دۇرمۇش ئەلى كۆرۈندى. ئۇنىڭ سۈتتەك ئاق ساقىلى مەيدىسىگە چۈشۈپ تۇراتتى. ئۇ شۇنچىلىك بەستىلىك ئىدىكى، خۇددى ئۆيگە سىغمايدىغاندەك، يېرىمى ئۆينىڭ سىرتىدا قالىدىغاندەك كۆرۈنەتتى.

دۇرمۇش ئەلى كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ھەي مەمەت، بىز ئۇلۇشكۇن بىر كۆچمەندىن شۇم خەۋىرىڭنى ئاڭلىغانىدۇق. كۆرگىنىمگە خۇشالمەن، — دېدى ۋە ئىچكىرىگە قاراپ، — قىزلار، مەمەت كەلدى، ئورنۇڭلاردىن تۇرۇپ ئوت يېقىڭلار، ئورۇن سېلىڭلار ! — دېدى.

كۆرپە - يوتقانلارنىڭ يەرگە تاشلانغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

قويۇق، ئاپپاق ساقاللىق دۇرمۇش ئەلى يول بوشىتىپ:

— قېنى، ئىچكىرىگە كىرىڭلار ! — دېدى.

ئۇلار ئىچكىرىگە كىرىشتى.

جاپپار ئۇمچەرەپ تۇراتتى، بىرنەرسە دېسىلا يىغلىۋېتىدىغان ئەلپازى بار ئىدى. دۇرمۇش ئەلى قولىدىكى چىراغنى ئوچاق بېشىغا قويۇپ، ئاندىن ئولتۇردى.

— ھە، مەمەت ئاۋاق، قانداق ئەھۋالىڭ؟ زادى قانداق تۇردۇڭ؟ ئۆلۈم خەۋىرىڭنى ئاڭلاپ پۈتۈن يېزا ماتەم تۇتتى. ئەگەر بۇ خەۋەرنى خەدىچە ئاڭلىغان بولسا قايغۇدىن ئۆلۈپلا قالغاندۇ. خەدىچەدىن خەۋەر ئاڭلىدىڭمۇ؟ رەھمەتلىك ئاناڭمۇ ... ئاناڭنى خۇددى سەن بارەڭ چىرايلىق ئۇزاتتىم. يەرلىكىگە ئۆز قولۇم بىلەن قويدۇم.

بېشىنى كۆتۈرۈپ مەمەتنىڭ يۈزىگە قارىدى. مەمەتنىڭ يۈزى كۆكىرىپ كەتكەنىدى.

دۇرمۇش ئەلى ھودۇقۇپ قالدى.

— جېنىم بالام، ساڭا نېمە بولدى، بۇلارنى سەن تېخى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟

جاپپارنىڭ كۆزىگە ياش كەلدى. رەجەپ چاۋۇش ئورنىدا مىدىرلاپ، مىلتىقىدىكى ئوقلارنى چىقىرىپ يەنە قايتا سالدى.

مەمەت چىرايىنى ئۆزگەرتمەي يەنە سورىدى:

— خەدىچەگە نېمە بولدى؟

دۇرمۇش ئەلى بىئاراملىق ئىچىدە:

— ۋاي ئەقىلسىز كالام، بۇلارنى ساڭا نېمىشقىمۇ

دېگەندىمەن. شۇنچە ئاي بولدى، بۇ ئىشتىن خەۋەرسىزلىكىڭنى نەدىن بىلەي ! ۋاي مېنىڭ ئەقىلسىز كاللام ! ــ دېدى.

دۇرمۇش ئەلىنىڭ خوتۇنى مەمەت كەلگەندىن بېرى ئوچاق تۇۋىدە مۇكچەيگەن پېتى كۆزلىرىنى ئوتقا تىكىپ، مىدىرلىماستىن ئولتۇراتتى. «خۇش كەپسەن» مۇ دېمىگەنىدى. ئۇ ئاچچىق بىلەن:

ــ سەن دائىم مۇشۇنداق قىلىسەن. بالام ئالدى بىلەن ئازراق بىرنەرسە يەۋالغان بولسىدى، ئاندىن دېگەن بولساڭمۇ كاشكى، قىيامەت بولۇۋاتامتى؟ ــ دېدى.

ــ مەن نەدىن بىلەي؟ شۇنچە ئايلار ئۆتۈپ كەتتى. ئاڭلىمىغانلىقىنى نەدىن بىلەتتىم ! ــ يىغلىغاندەك تىترىگەن ئاۋاز بىلەن مەمەتكە دېدى، ــ مەندىن رەنجىمە، بالام، قېرىلىق ...

دۇرمۇش ئەلىنىڭ ئوغۇللىرى، نەۋرىلىرى، كېلىنلىرى، ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئوچاق بېشىدا ئولتۇرغانلارنى چۆرىدەۋالغانىدى. ئۇلار بېغىر رەڭ كىيىم كىيگەن، يەلكىسىگە ئوقدانلارنى چەپرەسلەشتۇرۇپ ئېسىۋالغان، يانپىشىغا قىلىچ، تاپانچا، بومبا، بوينىغا دۇربۇن ئاسقان مەمەتكە قارىشاتتى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدە بىر خىل ھودۇقۇش، ئىشەنمەسلىك، ئازراق زاڭلىق قىلىش ئالامەتلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

چوڭ كېشىلەر ئالدىدا مەمەت قاراقچىلىق ئويۇنى ئويناۋاتقاندەك بىلىنەتتى.

ــ خەدىچەگە نېمە بولدى؟ ــ دەپ يەنە سورىدى مەمەت.

دۇرمۇش ئەلى جاۋاب بەرمىدى. ئۇ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئوچاقتىكى ئۇچقۇنلارغا تىككەنىدى.

مەمەت ياڭاقلىرى ئىچىگە كىرىپ كەتكەن، ياغلىقىدىن يېرىمى قارا، يېرىمى ئاق چاچلىرى كۆرۈنۈپ تۇرغان دۇرمۇش ئەلىنىڭ خوتۇنىغا قاراپ:

ــ ھامما، ئېيتقىنا، خەدىچەگە نېمە بولدى؟ ــ دېدى.

ئايال مەمەتنىڭ كۆزىگە ئېچىنىش بىلەن قارىدى:

ــ ساڭا نېمە دېسەم بولار، جېنىم بالام، مەن نېمىمۇ دەيمەن ! خەدىچەگمۇ؟... ــ دېدى.

ئايالنىڭ يۈزى بىر قىزىرىپ، بىر بوزىراتتى، سارغىياتتى.

ــ قانداقلا بولسۇن بىرى ئېيتىپ بېرىدۇ، زادى خەدىچەگە نېمە بولدى؟ ــ دېدى مەمەت.

ئايال دۇرمۇش ئەلىگە قارىدى، خۇددى يەۋېتىدىغاندەك قارىۋالدى ـ دە:

ــ ئاھ، ساڭا نېمە دېسەم بولار؟ ! نېمىمۇ دېسەم بولار. ... بۇ بىچارە بالىنىڭ نەچچە كۈندىن بېرى قانچىلىك يول ماڭغانلىقىنى كىم بىلىدۇ. تامىقىنى يەۋالغاندىن كېيىن خەۋەر يەتكۈزسەڭمۇ بولاتتى.

ئايال قوزغالدى. مەمەتنىڭ يېنىغا كېلىپ زوڭزايدى ۋە قولىنى تىزىغا قويۇپ:

ــ قارا، بالام، ساڭا ھەممىنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بېرەي. ئابدى يارىلىنىپتىكەن، شۇ ئوق ئۇنىڭ يۈرىكىگە قادىلىپلا قېلىپ، قايتىپ چىقمىغان بولسىدى، كاشكى. ئۇ ھوشىغا كېلىپ يالغان گۇۋاھچىلارنى توپلاپتۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە پەقەت ئەلى توكۇر ــ ھېلىقى ئىمانسىز، سىلەرنىڭ ئىزىڭلارنى تېپىپ بەرگەن دىنسىز «مەن يالغاندىن گۇۋاھچىلىق قىلالمايمەن» دەپتۇ. توكۇر شۇنداق دېگىنى ئۈچۈن ئۆچكە ساقاللىق ئۇنى يېزىدىن قوغلاپ چىقاردى. ئۇمۇ بالىچاقلىرىنى ئېلىپ، ئۆيۈڭاقلىرىنى ئارتىپ باشقا يەرگە باش ئېلىپ كەتتى.

موماي گۇۋاھچىلارنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى، خەدىچەنىڭ شەھەردىكى تۇرمىدە يالغۇز كامېردا يېتىۋاتقانلىقىنى بىر ـ بىرلەپ، ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن سۆزلەپ بەردى، ئاخىردا يېقىندا خەدىچەنى دارغا ئاسىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ قالغانلىقىنىمۇ قوشۇپ قويدى.

مەمەتنىڭ كۆزىدە ھېلىقى يىگىتنىڭ ئۇچىدەك ئۇچقۇن يەنە چاقنىدى. جاپىپار بۇ ئۇچقۇننى سەزگەنىدى. مەمەتنىڭ كۆزىدە بۇ

ئۇچقۇن پەيدا بولغاندا چىرايى ئۆزگىرەتتى، يۈزىنىڭ گۆشلىرى تارتىشاتتى، قارىشىدىكى ھايۋانغا ئېتىلىشقا ھازىرلانغان قاپلانغا ئوخشاپ قالاتتى.

مەمەت ئاستا ئورنىدىن تۇردى ۋە:

— كېلىڭلار، بۇرادەرلەر، شۇ ئابدى ئاغا بىلەن ھېسابلىشايلى ! — دېدى.

مەمەت دۇرمۇش ئەلنىڭ خوتۇنىنىڭ قوللىرىنى چىڭ تۇتۇپ:

— ھاماماچا، ئانامنىمۇ شۇلار ئۆلتۈرۈۋەتتى دېگىنە، شۇنداقمۇ؟ — دەپ سورىدى.

مومايىنىڭ كۆزلىرى ياشقا تولدى. سۆز قىلالماي قالدى.

ئايال جىم تۇرۇۋالدى.

— مېڭىڭلار، بۇرادەرلەر ! — دېدى مەمەت.

مەمەت ئالدىدا، جاپىپار بىلەن رەجەپ چاۋۇش ئارقىدا قاراڭغۇلۇق ئىچىگە كىرىپ كەتتى. مەمەت مىلتىقىنى تەكشۈرۈپ، ئوقلىرىنى تولۇقلىدى.

— مىلتىقلىرىڭلارنى تەكشۈرۈڭلار، ئوق كەم بولسا تولدۇرۇڭلار، بومبىلارنىمۇ ھازىرلاڭلار ! — دېدى مەمەت.

رەجەپ چاۋۇش مومايدىن ئاڭلىغانلىرىغا بەكمۇ غەزەپلەنگەنىدى. ئۇ، مومايى سۆزلەۋاتقاندا مەمەتكە قاراپ بېشىنى بىر ئۇيانغا، بىر بۇيانغا چايقاپ ئولتۇرغانىدى. يۇگۇرگەنەك كېتىۋاتقان مەمەتنىڭ قولىنى تۇتۇپ توختاتتى ۋە:

— ماڭا قارا، بالىچاقلىرىنىمۇ ساق قويمايمىز، ھەممىسىنى توغرايمىز ! — دېدى.

— چاۋۇش، — دېدى مەمەت، — سەن بۇ ئىشلارنى مەندىن ياخشى بىلىسەن، — قولىنى ئۇنىڭ قولىدىن بوشاتتى ـ دە، ئالغا مېڭىپ كەتتى.

ئۇلار ئابدى ئاغىنىڭ دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا قانداق بېرىپ قالغانلىقلىرىنى بىلمەي قېلىشتى.

مەمەت چاۋۇشقا قاراپ:

— سەن چاقىر، «مېھمان كەلدى، بەك مۇھىم بىر خەۋەر ئەكەلدىم» دېگىن، — دېدى.

چاۋۇش دەرۋازىنى ئۇچ قېتىم ئىتتىك ـ ئىتتىك قاقتى. ئىچكىرىدىن بىر ئايالنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— كىم؟

— يەڭگە، ئىشىكنى ئاچ، مەن مېھمان، سالام ئېلىپ كەلدىم. بىر خەۋەر يەتكۈزگىلى كەلدىم، ھازىرلا قايتىپ كېتىمەن ! — دېدى چاۋۇش.

ئايال كوتۇلداپ تۇرۇپ ئىشىكنى ئاچتى ۋە:

— شۇ يەردە تۇرۇپ تۇر، قېرىندىشىم، چىراغ ياقاي، — دېدى.

ئايال رەجەپ چاۋۇشنى دەرۋازىنىڭ ئىچىدە قالدۇرۇپ ئۆيگە كىردى ۋە سەرەڭگە ياقتى. ئۆينىڭ ئىچى يورۇدى. شۇ چاغدا ئۇچلىسى بىردەكلا يورۇققا قاراپ ماڭدى. ئايال ئۇچ كىشىنى كۆرۈش بىلەن چۆچۈدى. ھودۇقىدىن ھالدا كۆزلىرىنى مەمەتكە تىكتى ۋە ۋارقىرىۋەتتى. رەجەپ چاۋۇش تېزلىكتە ئايالنى تۇتۇۋالدى، قولى بىلەن ئاغزىنى ئەتتى.

— ئابدى ئاغا ئۆيدىمۇ؟ — غەزەپ بىلەن سورىدى مەمەت.

— يوق، ئۇ كاپىر ئۆيگە كەلمەيدۇ، سادىغاڭ كېتەي مەمەت، ئابدى ئاغا بولماي قورۇپ كەتسۇن ! — دېدى ئايال.

شۇ ئارىدا ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئويغىنىپ، تىترەشكەن ھالدا قاراقچىلارغا قارايتتى. ئۆيدە ئابدى ئاغىنىڭ ئىككى خوتۇنى، ئىككى ئوغلى، باشقا يېزىدىن مېھمان بولۇپ كەلگەن بىرمۇنچە ئايال بار ئىدى.

مەمەت چاۋۇشقا بۇيرۇق قىلدى:

— بۇلارنى ئالدىڭغا سېلىپ ئۆيلەرنى ئاختۇرۇپ چىق. ئابدىنى كۆرگەن يېرىڭدە كاللىسىغا ئات !

— بەش پاي ئوقنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭ كاللىسىغا ئاتىمەن،

پارچه - پارچه قىلىۋېتىمەن، — دېدى چاۋۇش ۋە ئايالنى مىلتىقنىڭ پاينىكى بىلەن تۈرتۈپ، — چىراغ يېقىپ ئالدىمغا چۈش ! — دېدى.

ئايال ئاۋازىنى چىقارماستىن چىراغ ياقتى ۋە چاۋۇشنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ ماڭدى.

مەمەت ئوتتۇرىدا غەزەپ بىلەن تىك تۇراتتى. كىچىككىنە گەۋدىسى زورىيىپ گويا كى دۈشمەنگە كۆرۈنەتتى. ئىككى بالا شامال تەۋرەتكەن شاخلاردەك تىترەيتتى.

قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكەنلىكىنى بىلىپ بولمايتتى، چاۋۇش قايتىپ كەلدى ۋە ئۇمىدسىز ھالدا:

— ھەممە بۇلۇڭ - پۇچاقىنى ئىزدىدىم، يوق، — دېدى.

— بۇنىڭدىن بىر ئاي بۇرۇن چۈقۇر ئوۋاغا كەتكەنىدى. سېنىڭ كېلىشىڭنى بىلەتتى. كۆزلىرىگە ئۇيقۇ كىرمىدى. ئاخىر بېشىنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى، — دېدى ئايال.

— چاۋۇش ! — دېدى مەمەت.

— خوش.

مەمەت بالىلارنى كۆرسىتىپ:

— بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىنى تالاغا ئاچىق، تېگىشلىك ئىشنى قىل، — دېدى.

ئىككى ئايال تەڭلا مەمەتنىڭ يوتىسىغا ئېسىلدى:

— قۇربانىڭ بولاي، مەمەت بالام، مېنىڭ شۇ نارەسىدە بالىلىرىمنىڭ نېمە گۇناھى بار؟ يولۇڭدا قۇربان بولاي، جېنىم بالام مەمەت، ئۇ ئىمانسىز كاپىرنى تېپىپ ئۆلتۈرگىن. مېنىڭ بالىلىرىمنىڭ نېمە گۇناھى بار؟

چاۋۇش بالىلارنىڭ قولىدىن تارتىپ سۆرەيتتى. بالىلار تىرەجەيتتى، ماڭمايتتى. جاپپار بىر بالىنى بىلىكىدىن تۇتۇپ يەرگە ئاتتى، بالا بار كۈچى بىلەن ۋارقىرىغىلى تۇردى.

ئايالالارنىڭ بىرى زۇۋان سۇرمەيتتى. مەمەتنىڭ پۇتلىرىغا يېپىشقان پېتى ئۇزىراپ ياتاتتى.

يەنە بىرى تىنماستىن يالۇۇراتتى:

— جېنىم مەمەت، ۋاي مەمەت، يامانلىقنى بالىلىرىم قىلغانمىدى؟ ئۇلارنىڭ نېمە گۇناھى بار؟

چاۋۇش قولىدا تۇتۇپ تۇرغان بالىنى بار كۈچى بىلەن يەرگە ئېتىپ، دەسسىۋالدى ۋە مىلتىقنى بالىنىڭ بېشىغا تەڭلەپ تۇرۇپ مەمەتكە قارىدى ۋە:

— تاشقىرىغا ئاچىقىش شەرتمىدى، نېمە قاراپ تۇرىسەن، بۇيرۇق بەر، جايلىۋېتەيمۇ؟ — دېدى.

يەردە سوزۇلۇپ ياتقان ئايال بالىلارنىڭ بىرىنى ئىشىك ئالدىغىچە سۆرەپ ماڭغان جاپپارنىڭ ئۇستىگە بۇركۇتەك ئېتىلدى، قوللىرىنى قۇچاقلىۋالدى. جاپپار بىر قولى بىلەن بېلىدىكى خەنجەرنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ ئايالغا سالدى. ئايال «ۋايجان!» دەپلا يەرگە يىقىلدى.

بالىنىڭ بېشىغا مىلتىق تەڭلەپ تۇرغان چاۋۇشنى كۆرگەن يەنە بىر ئايال:

— مەمەت، جېنىم مەمەت، بالامنىڭ جېنىغا زامىن بولما، ھەرنېمە قىلساڭ ھەقلىقسەن، لېكىن بالامنىڭ نېمە گۇناھى بار؟ — دېدى.

مەمەتنىڭ چىرايى ھېلىدىن - ھېلىغا ئۆزگىرىپ تۇراتتى. كۆزلىرىدىكى يىگىنە ئۇچىدەك ئۇچقۇن ئۆچتى. چاۋۇشنىڭ تەپكىنى باسماقچى بولۇپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئىش تۇگەيتتى، سۆزلەشكە ۋاقىت يوق ئىدى، مەمەت بالىنىڭ بېشىغا تىرەلگەن مىلتىقنى بىر پۇتى بىلەن تېپىۋەتتى. شۇ ئان چاۋۇشمۇ تەپكىنى بېسىۋەتكەنىدى. ئوق بېرىپ تامغا تەگدى.

— بالىنى قويۇۋەت ! — دېدى جاپپارغا.

ئايال مەمەتنىڭ ئىككى قولىغا نۆۋەت بىلەن سۆيەتتى ۋە:

— بارغىن، مەمەت بالام، بېرىپ ئۇ كاپىرنى تاپقىن - دە، ئۆلتۈرۈۋەرگىن. ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە ھەقلىقسەن. ئۇنىڭ ئۇچۇن بىر تامچە ياش تۆكسەم، زەينەپ دېگەن ئېتىمنى يۇتكىۋېتىمەن،

ئۇنى تېپىپ ئۆلتۈر، ھەقلىقسەن، ئوغلۇم ! — دەيتتى.

مەمەت ئۇندىمىدى. ئۇ ئېغىر قەدەم بېسىپ، گويا ئەزايى - بەدىنى ئۇرۇپ چېقىۋېتىلگەن كىشىدەك سىرتقا چىقتى.

رەجەپ چاۋۇشنىڭ ئاچچىقى قاتتىق كەلگەنىدى. ئاغزىنى بۇزۇپ مەمەتنى تىللايتتى. مەمەتنىڭ قولىنى تۇتۇپ شۇنچىلىك قاتتىق سىقتىكى، خۇددى سۇندۇرۇۋېتىدىغان ئەلپازى بار ئىدى.

— سەن مۇشۇ يۇرتكىڭ بىلەن قاراقچىمۇ بولالمايسەن، ئىنتىقامىمۇ ئالالمايسەن. قاراپ تۇر، ئابدى ئادەملىرىگە بۇيرۇق قىلىپ سېنى بىر بۇلۇڭدا تۇتۇۋالىدۇ - دە، ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئارقاڭدا تۇردى تەلۋىدەك بىر دۇشمىنىڭمۇ بار ! — دېدى.

— ماڭا قارا، چاۋۇش، — دېدى جاپپار، — كوتۇلداۋەرمە. تۇردى تەلۋىدەك دۇشمىنىمىز بولسا، ساچىقارالى قەبىلىسىدەك بىر قەبىلە دوستىمىزمۇ بار. ئابدىنىڭ ئورنىغا مۇشۇ بالىلارنى ئۆلتۈرەتتۇقمۇ؟

رەجەپ چاۋۇش جىم بولۇپ قالدى.

بۇ ۋاراڭ - چۇرۇڭ، ۋارقىراش - جارقىراشلارنى ئاڭلىغان قوشنىلار يېلىڭ ئىشتان - كۆڭلەك بىلەنلا ئابدى ئاغىنىڭ ئۆيىگە توپلاندى. «مەمەت ئۆلمەپتۇ، مەمەت ھايات ئىكەن» دېگەن سۆز ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچەتتى.

— مەمەت ئۆلمەپتۇ.

— مەمەت ئابدى كاپىرنىڭ بېشىغا چىقماي تۇرۇپ ئۆلەتتىمۇ؟

— مەمەت بالىلارنى ئۆلتۈرمىدى.

— مەمەتنىڭ كۆڭلى - كۆكسى دېگىزدەك كەڭ.

مەمەتلەر توپلانغان كۆپچىلىكنى يېرىپ ھويلىدىن سىرتقا چىقىشتى. توپلانغان كىشىلەر ئۇن - تىنسىز تۇرۇشاتتى، ھەتتا نەپەس ئېلىشلىرىمۇ ئېنىق ئاڭلىناتتى. تۇنجى بولۇپ مەمەت سۆز قىلدى، ئاۋازىدىن خاپىلىق چىقىپ تۇراتتى:

— دېھقانلار بىلىپ بولدى، ئەمدى بىزگە ئارام بەرمەيدۇ، يېزىدىن چىقىپ كېتەيلى.

— چىقىپ كېتەيلى، — دېدى جاپپار.

— يارام زورۇقۇپ كەتتى، — دېدى چاۋۇش، — بەكمۇ ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ، يېزىنىڭ سىرتىغا چىقىپ نېمىمۇ قىلارمىز؟ — ئاچلىقتىن ئۆلەي دېدۇق.

— كېيىن قايتىپ كېلىمىز، — دېدى مەمەت.

يېزىنىڭ سىرتىغا قاراپ مېڭىشتى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن هاي - هۇي، ۋاڭ - چۇڭ باشلاندى. يېزىنى ئىتلارنىڭ ھاۋىشىلىرى قاپلىدى. ھەممە ياقتىن ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى، ئۇزۇن - ئۇزۇن سوزۇپ ھاۋىشىلىرى ئاڭلىناتتى.

رەجەپ چاۋۇش ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ:

— ئولتۇرايلى، ھېرىپ كەتتىم، ئۆلىدىغان بولدۇم، يارام ئارام بەرمەيۋاتىدۇ، — دېدى.

— سەنمۇ ئاجايىپسەن چاۋۇش، نېمىدەپ يارلىنىپ يۈرىدىغانسەن، — دېدى جاپپار.

— چاۋۇش ئاچچىقى بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى:

— هەي ئىتنىڭ كۇچۇكى، — دەپ ۋارقىرىدى، — هەي ئىتنىڭ كۇچۇكى، ئەمدى ئاغزىڭنى يىغمايدىغان بولساڭ ئوق يەيسەن، ساڭا شۇنچە دېسەم ئۆزۈڭنى بىلمىدىڭ.

جاپپار قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

— ئۇنداق قىلما جاپپار، بېشىمىزغا بالا تېرىيسەن، — دېدى مەمەت.

— بۇ هارامزادىنىڭ كاساپىتىدىن بالاغا سەۋەبچى بولۇپ قالىدىغان ئوخشايمەن. چوقۇم بىر ئىش تېرىيمەن، — دېدى چاۋۇش.

— خاپا بولما، چاۋۇش، ئۇ چاقچاق قىلىۋاتىدۇ، — دېدى مەمەت.

— چاقچاق قىلمىسۇن، مەن جان غېمىدە ! — دېدى رەجەپ

چاۋۇش.

— جاپپار، ئەمدى زادىلا چاقچاق قىلما، — دېدى مەمەت.

جاپپار بېرىپ رەجەپ چاۋۇشنىڭ قوللىرىغا ئېسىلدى ۋە سۆيدى:

— مېنى كەچۈرگىن، ئىككىنچى چاقچاق قىلمايمەن.

— شەيتاننىڭ خۇيى بار بۇ ھارامزادىدە، — دەپ كۈلدى چاۋۇش.

— توۋا قىلدىم، ھەرگىز چاقچاق قىلمايمەن، — دېدى جاپپار.

ئۇلار يەرگە ئولتۇرۇشتى، يېزىدىكى ۋاڭ ـ چۈڭنىڭ بېسىلىشى، ئادەملەرنىڭ ئۆيلىرىگە تارقىلىپ كېتىشىنى كۈتۈشتى. ھېچكىم گەپ قىلمىدى. ئۇچىلىسىمۇ ئويغا پاتقانىدى.

ۋاڭ ـ چۈڭلار بارغانسېرى پەسەيدى. ئىتلارنىڭ ھاۋىشىلىرىمۇ ئاندا ـ ساندا ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

جىمجىتلىقتىن جاپپارنىڭ ئىچى پۈشۈپ كەتتى، چىدالماستىن:

— ھەي رەجەپ چاۋۇش ! — دېدى.

— ھە، نېمە دەيسەن؟

— رەجەپ چاۋۇش، ئەگەر مەمەت توسۇۋالمىغان بولسا، شۇ نارەسىدە بالىنى ئۆلتۈرەتتىڭمۇ؟

— ئۆلتۈرۈش دەيسەنغۇ، جېنىنى ئېلىپ جەھەننەمدە قويىاتتىم. نېمە بوپتۇ؟

— ھېچ نەرسە، سوراپ قويدۇم.

رەجەپ چاۋۇش چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ:

— جاپپار، سىلەرنىڭ مەھەللىدىكى بۇزۇق ئايال سېنىڭ ئاناڭ، لۇكچىكى داداڭ ئوخشايدۇ، — دېدى.

— جاپپار، ئەمدى جىم بول ! — دېدى مەمەت.

— مانا، جىم بولدۇم.

يېزىدىكى ئاۋازلار بېسىلدى، يېزا يەنە بۇرۇنقى جىمجىتلىققا، قاراڭغۇلۇققا چۆمدى.

— تۇرۇڭلار. تاڭ ئاتماستىن بىزنىڭ دۇرمۇش ئىلىنىڭ ئۆيىگە بارايلى، — دېدى مەمەت.

— كۆزلىرىڭدىن ئايلىناي، مەمەت، تېزدىن بارايلى، — دېدى چاۋۇش.

ئۇلار قوزغىلىشتى.

يېزا ئۇلار دەسلەپ كىرگەن چاغدىكىدەك تىپتىنچ ئىدى.

دۇرمۇش ئەلى يىراقتىن ئاياغ تاۋۇشلىرىنى ئاڭلاپ دەرۋازىنى ئېچىپ، ئىشىك ئالدىدا كۈتۈپ تۇرغانىدى.

— مەنمۇ ئۇخلىيالمىدىم. سىلەرنى خېلىدىن بېرى كۈتۈۋاتاتتىم، — دېدى ئۇ.

— مانا، يەنە كېلىپ قالدۇق، بۇرادەر، — دېدى چاۋۇش.

— سىلەرگە توخۇ سويۇپ پىشۇرۇپ قويدۇم، قورسىقىڭلار ئاچقاندۇ؟

— ئۇنى بىر دېمە بۇرادەر، — دېدى چاۋۇش.

رەجەپ چاۋۇشنىڭ ئوقدانلىرى، كەمىرى، مىلتىقىنىڭ تاسمىسى كۈمۈش بىلەن بېزەلگەنىدى. بۇ بېزەكلەر ئۇستا قۇيمىچىنىڭ قولىدىن چىققانىدى. رەجەپ چاۋۇش خېنە ياققانلىقى ئۈچۈن بۇرۇتلىرى قىزىل تۇراتتى.

ئۇلار ئولتۇرۇش بىلەنلا تارتىنچاق بىر قىز مەمەتكە قاراپ كۈلۈمسىرەپ داستىخان سالدى. ئوتتۇرىغا پولۇ ئەكەلدى. پولۇدىن ئىسسىق ھور چىقىپ تۇراتتى. بىر جاۋۇردا توخۇ گۆشى كەلتۇرۇلدى.

— مانا بۇ پولۇ يارلىرىمىنىڭ ئاغرىقىنى باسىدۇ، ماڭا مۇشۇنداق ھورى چىقىپ تۇرغان، گۈپ ـ گۈپ پۇراپ تۇرغان ياغلىق پولۇ كېرەك، — دېدى چاۋۇش خۇشال بولۇپ.

— ھەي چاۋۇش، سەن قاراقچى ئەمەس، قەلەمكەش ئەپەندى بولساڭ بوپتىكەن، — دېدى جاپپار.

چاۋۇش بارلىق غەزىپى بىلەن:

— ئاغزىڭنى يىغ ! — دېدى.

— چاۋۇش بىلەن چېقىشما ! — دېدى مەمەت جاپپارغا قاراپ.

— ھېچ نەرسە دېمىدىمغۇ؟

دۇرمۇش ئەلى خېلىدىن بېرى مەمەتكە بىر نەرسە دېمەكچى بولاتتى، بىراق ئېيتالمايتتى. يا گەپ ئارىلاپ كېتەتتى، يا بولمىسا دېيىشتىن يالتىيىپ قالاتتى. مەمەت بۇ ھالەتنى سەزدى.

— دۇرمۇش ئەلى ئاغا، نېمە دېمەكچىدىڭ ! ئەتىگەندىن بېرى يۈتقۇنۇپ تۇرىسەن؟

— نېمىشقا يۈتقۇناتتىم، ياخشى بىر ئادەم بولۇپ چىقىشىڭ بالا چېغىدىلا بەلگىلىك ئىدى. شۇ نارەسىدە بالىلارنى ئۆلتۈرمەستىن ياخشى قىلدىڭ.

رەجەپ چاۋۇش دۇرمۇش ئەلىنىڭ بۇ سۆزلىرىگە ھەددىدىن تاشقىرى خاپا بولۇپ كەتتى.

— ئاقساقال، ھەي ئاقساقال ! — دېدى چاۋۇش، — مۇنداق ئىشلارغا سېنىڭ ئەقلىڭ يەتمەيدۇ، ئادەمنىڭ يۈرىكىدىكى ئۆچ ئېلىش تۇيغۇسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلەمسەن؟ بېشىڭغا مۇنداق ئىشلار كەلگەنمىدى؟

دۇرمۇش ئەلى بېشىنى ئېگىپ: «ياق !» دېدى.

— مەن مەمەتنىڭ ئورنىدا بولسام، ئۇنىڭ ئۆيىدە جانلىق مەخلۇق قويمىغان بولاتتىم. بوغۇزلايتتىم، ئۆيىنىمۇ تۇزلىۋېتەتتىم. ئاڭلىدىڭمۇ، ئاقساقال؟ — دېدى چاۋۇش.

دۇرمۇش ئەلى مەمەتكە قاراپ قويدى:

— ئاڭلىدىم.

مەمەت بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، خىيالغا پاتقان ھالدا تاماق يېدى.

— دۇرمۇش ئەلى ئاغا، داستىخىنىڭغا بەرىكەت بەرسۇن، تاماقلىرىڭ ئوخشاپتۇ، بەك ئوخشاپتۇ، — دېدى مەمەت.

— بەرىكەت بەرسۇن، — دېدى جاپپار.

— بەرىكەت بەرسۇن، جېنىم ئورنىغا چۈشتى، — دېدى چاۋۇش.

چاۋۇش بىرنېمە دېمەكچى بولغاندى، مەمەت سۆز باشلاپ قالدى:

— دۇرمۇش ئەلى ئاغا، سەندىن بىر نەرسىنى سورايمەن.

— سورا، بالام.

— ئەلى توكۇر قايسى يېزىغا كەتكەندۇ؟ بىلەمسەن؟

— جاغشاق يېزىسىغا كېتىپتۇ دەپ ئاڭلىدىم، جاغشاق بۇ يەردىن ئىككى كۈنلۈك يول.

— توكۇرنىڭ شۇ يېزىدا بار ـ يوقلۇقىنى قانداق بىلىمىز؟

— ئەلى قارىغۇنىڭ ئاچىسى شۇ يېزىدىكى بىرىگە تەگكەن، ئىككى كۈن ئىلگىرى بۇ يەرگە كەپتۇ، شۇنىڭدىن سورايمىز.

مەمەت رەجەپ بىلەن جاپپارغا قاراپ:

— ئەلى توكۇرنى چوقۇم تېپىشىمىز كېرەك، ئەگەر ئۇ جاغشاق يېزىسىدا بولسا، شۇ يەرگە بارىمىز، — دېدى.

— ماقۇل، — دېدى جاپپار.

— مېنىڭ يارامچۇ؟ بارغانسېرى ئەدەپ كەتتى، — دېدى چاۋۇش.

— سەن بارمىغىن، چاۋۇشۇم، خالىساڭ مۇشۇ يەردە قال، ساڭا بۇ يەردە دۇرمۇش ئەلى تاغام قارايدۇ، — دېدى مەمەت.

— ياخشى قارايمەن، بۇرادەر، ئوبدان كۈتىمەن، — دېدى دۇرمۇش ئەلى.

چاۋۇشنىڭ بېشىغا چاقماق چۈشكەندەك شۇركۈنۇپ كەتتى.

— مەنمۇ؟ سىلەردىن زادىلا ئايرىلمايمەن، ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ ئۆلسەممۇ سىلەردىن ئايرىلمايمەن. ئايرىلمىنىمغۇ ئايرىلمايمەن، بىراق سىلەرگە بىر تەكلىپىم بار. ئادەم ئۆمرىلى، ئۇ بۇ يەرگە كەلسۇن.

بىر چەتتە ئولتۇرغان دۇرمۇش ئەلىنىڭ خوتۇنى گەپكە

ئارىلاشتى:

— ھېلىقى خائىننى دەمسىلەر؟ مەمەتنى تېپىپ بېرىپ، ئۇنىڭ بېشىغا مۇشۇ بالا ـ قازالارنى كەلتۈرگەن شۇ خائىن ئەمەسمۇ؟ ئادەم ئەۋەتسەڭلار قېچىپ كېتىدۇ، بېشىنى ئېلىپ غايىب بولىدۇ، تاغلارغا چىقىپ كېتىدۇ. ئۇ كاپىر بۇ يەرگە كېلەتتىمۇ؟

— سەن شۇ توكۇرنى ئىزدەمسەن، بالام، — دەپ مەمەتنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قارىدى دۇرمۇش ئەلى.

— ھەئە، شۇ توكۇرنى.

— سىلەر ئىككى كۈن بىزنىڭ ئېغىلدا يېتىپ تۇرامسىلەر؟

مەمەت ئويلانماستىنلا:

— بىر ھەپتە دېسەڭمۇ ياتىمىز، — دېدى.

— ھازىر مەن ئەلى قارىغۇنى ئاتلاندۇرىمەن ـ دە، «سېنى دۇرمۇش ئەلى چاقىرىۋاتىدۇ» دېگەن خەۋەرنى يەتكۈزىمەن. تاپىدىغان بىر ئىز چىقىپ قاپىتۇ دېگۈزىمەن. ئاڭلىسام، ئەلى توكۇر ھازىر ئىز قوغلىماس بوپتۇ. سېنىڭ ئىشىڭدىن كېيىن ئىز قوغلىماسلىققا قەسەم ئىچىپتۇدەك. ئىز قوغلىمايدىكەن. بىراق، مەن چاقىرتسام چوقۇم كېلىدۇ. ئىز قوغلىمىسىمۇ كېلىدۇ. ئۇنىڭغا بىرەر يامانلىق قىلىپ قويماسسەن، مەمەت؟

دۇرمۇش ئەلىنىڭ خوتۇنى يەنە ۋاراقىراپ كەتتى.

— مېنىڭ مەمىتىم ئۇنىڭغا خەنجەر ئۇرسۇن ! قېيما ـ چېيما قىلىۋەتسۇن ! مەمەتنىڭ بېشىغا شۇنچە بالا ـ قازانى شۇ كەلتۈرمىدىمۇ؟ ئورمانلىقتا شۇ تېپىپ بەرمىگەن بولسا، كىممۇ تاپالايتتى؟ ! مەمەتلەرنى، ۋاي مەمىتىم ! دۇرمۇش ئەلى ئادەم ئەۋەتىپ ئۇنى چاقىرتىپ كەلسۇن، ئۇنى شۇ دەرۋازىنىڭ ئالدىدىلا پارچە ـ پارچە قىلىۋەت. مەن پۇتكۇل يېزا خەلقىنى يىغىپ كېلىمەن. ئۇلارمۇ كۆرسۇن !

— خوتۇن، سارايلاردەك گەپ قىلما ! — دېدى دۇرمۇش ئەلى، — ئەلى توكۇر بۇ ئىشنى مەمەتكە يامانلىق قىلىش ئۈچۈن

قىلمىدى. ئۇ ئىز قوغلىغان چاغدا ھېچ نەرسىنى ئويلىمايدۇ. كۆزىگە دۇنيامۇ كۆرۈنمەيدۇ، ياخشىلىقمۇ، يامانلىقمۇ قىلىۋېرىدۇ، ئۆزى بىلمەيدۇ. ئىز قوغلىغاندا ئەقلىدىن ئېزىپ قالىدۇ. ئورمانلىقتىن قايتقاندا ئۇنىڭ چىرايىنى كۆردۈڭمۇ؟ چىرايىدا قان يوق، خۇددى ئۆلۈكنىڭ يۈزىگە ئوخشاپ قاپتۇ. ھەممە ئادەم گۇۋاھلىق بەردى. بىراق، ئۇ يېزىدىن قوغلىنىشتىن، يۇرتسىز ـ ماكانسىز قېلىشتىن قورقماي خەدىچە ئۇستىدە گۇۋاھلىقتىن ئۆتمىدى. يۇرت ـ ماكانىنى تاشلاپ كەتتى. جېنىم بالام مەمەت، شۇ ئەلى توكۇرغا يامانلىق قىلما، ئەلى توكۇر يامان ئادەم ئەمەس.

— مەيلى ياخشى ئادەم بولسۇن، مەيلى يامان ئادەم بولسۇن، — دېدى موماي، — ئىشقىلىپ، سېنىڭ بېشىڭغا مۇشۇ ئىشلارنى تېرىغان ئەنە شۇ ئەلى توكۇر. شۇڭا، ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتكىن، مەمەت. دۇرمۇش ئەلى ئادەم ئەۋەتىپ چاقىرتىپ كەلمىسە، ئۆزۈڭ بېرىپ، يىلانىڭ تۆشۈكىگە كىرىۋالغان بولسىمۇ تېپىپ چىق. يېنىڭدا ھېلىقى كاتتا خەنجەر بارغۇ، ئۇنى قورسىقىغا تىقىۋەت !

— ماڭا قارا، خوتۇن، خۇدا ھەققى، دىن ھۆرمىتى ئۈچۈن بۇ ئىشلارغا ئارىلاشما ! — دېدى دۇرمۇش ئەلى خاپا بولغان ھالدا.

— دۇرمۇش ئەلى، بالىنىڭ ئەقلىنى ئازغاشتۇرما، قىلىدىغىنىنى قىلسۇن ! — دېدى موماي.

— قىلسۇن، قىلىدىغىنىنى قىلىپ ئۇ بىچارىنى ئۆلتۈرسۇن، — دېدى دۇرمۇش ئەلى، — ئۇ ئىز قوغلاشقا خۇشتار. مەمەتنىڭ بېشىغا شۇنچە بالانى كەلتۈرۈشنى ئويلاپمۇ قويمىدى. ئويلىغان بولسىمۇ، ئىز قوغلىغان بولاتتى. ئۇ ئىز قوغلاش تەلۈسى. ئۇ بىچارىنى مەمەت ئۆلتۈرسۇن، سېنىڭمۇ كۆڭلۈڭ تىنسۇن !

— يۈرىكىمدىكى ئوت ئۆچەتتى، ئۇنىڭ قانغا بويالغان ئۆلۈكىنى بىر كۆرسەم مۇزدەك بولۇپ قالاتتى !

— بىر نەرسە قىلماسسەن — ھە، ئوغلۇم، شۇنداقمۇ مەمەت؟

شۇ بىچارىگە بىر ئىش قىلماسسەن؟

مەمەت ئاستا، بوغۇق ئاۋازدا:

— مەنمۇ ئۇنىڭغا ئىز قوغلىتىمەن، — دېدى.

— ئالدى بىلەن ئىزنى تاپتۇر، ئاندىن جايلىۋەت ئۇ كاپىرنى. سېنى شۇ كۈنلەرگە قويدى. خەدىچەمۇ شۇنىڭ كاساپىتىدىن تۇرمىلەردە چىرىپ كېتىدىغان بولدى، — دېدى موماي.

دۇرمۇش ئەلى مەمەتنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ:

— ئۇنىڭ ئىزىنىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

مەمەت كۆزى بىلەن «ھەئە» دېگەن ئىشارەتنى قىلدى.

— مانا بۇنىڭغا خۇشالمەن، بالام مەمەت، بەك خۇشال بولدۇم. ئەلى قارىغۇنىڭ قېشىغا ھازىرلا بېرىپ ئورنىدىن تۇرغۇزمەن – دە، يولغا سالىمەن. ئەلى توكۇر تاغ – ئېدىر دېمەستىن يۈگۈرۈپ كېلىدۇ. ھازىر سىلەرنىڭ ئورنۇڭلارنى ئېغىلغا جايلاپ بەرسۇن. ئىككى كۈن شۇ يەردە ياتىسىلەر، — ھەي خوتۇن، تەلۈلەردەك گەپ سېتىپ تۇرۇشنىڭ ئورنىغا ئېغىلغا ئورۇن راسلاپ بەرسەڭچۇ، مېھمانلار ئۇخلىسۇن، مەن ئەلى قارىغۇنىڭ قېشىغا باراي، — دېدى.

— بارغىن، جەھەننەمنىڭ قەرىگە كەتكىن، — دېدى موماي.

دۇرمۇش ئەلىنىڭ خوتۇنى چاچلىرى ئاقىرىپ، چىشلىرى چۈشۈپ كەتكەن، ئاغزى خالتىدەك پۈرۈشۈپ قالغان، بوغداي ئۆڭلۈك، چېقىر كۆزلۈك ۋىجىككىنە بىر ئايال ئىدى. ئۇ مەمەتنىڭ يېنىغا كەلدى، قوللىرى بىلەن بىرنېمىلەرنى ئىشارەت قىلىپ، بەكمۇ مۇھىم بىر سىرنى ئېيتىدىغاندەك بىر قىياپەتتە:

— مەيەرگە كەل، مەمەت، يېقىن كەل، — دېدى ۋە مەمەتنىڭ قۇلىقىغا ئېگىلدى، — بۇ نومۇسسىزلارغا ئىشەنمە، بۇلارغا ئالدانما ! دۇرمۇش ئەلى تاغاڭغىمۇ ئىشەنمە ! بۇلارنىڭ ھەممىسى شۇ كاپىر ئابدىنىڭ ئادەملىرى. بەلكىم ئۇلار ھازىر سىلەرنى ئېغىلغا سولاپ قويۇپ، ژاندارمىلارغا خەۋەر قىلىپ قويار. ئۇلارغا زادىلا ئىشەنمە. دۇرمۇش ئەلى تاغاڭغىمۇ ئىشەنمە. مەن

تۇڭمەننىڭ ئارقىسىغا بېرىپ، ئىككى كۈن شۇ يەردە كۆزەتچىلىك قىلاي، ژاندارمىلار كەلسىلا سىلەرگە خەۋەر قىلىمەن، سىرتقا چىقىپلا قېچىپ كېتىسىلەر. بالام مەمەت، ساڭا ياماڭلىق كېلىشنى بۇ يېزىدا بىرلا مەن خالىمايمەن. سەن دۆنەنىڭ تەۋەررۈكى. داداڭ بەكمۇ ئېسىل ئادەم ئىدى ! سەن ئۇنىڭ ماڭا قالدۇرغان تەۋەررۈكى، ئورنۇڭلارنى ئېغىلغا سېلىپ بېرەي، ھازىرلا ياتامسىلەر؟

— ئۇيقۇسىزلىقتىن ئۆلەي دېدىم، ھۆرى ئانا، ئۆلەي دېدىم، ئۇچ كۈندىن بېرى ... — دېدى مەمەت.

— ژايتووۋا، كۆزۈم ئېقىپ كەتسۇن، ژاي ئاللا، — دېدى ھۆرى مومای ۋە ئۆيدىكى ئايالىلارغا ژارقىراپ، — ھەي كاپىرنىڭ قىزلىرى، دىنسىزنىڭ قىزلىرى ! بۇ بالىلار ئۇيقۇسىزلىقتىن ئۆلەي دەۋاتسا، بىز بىلمەي ئولتۇرۇپتىمىز، كونا قوتانغا ئورۇن – كۆرپىلەرنى ئاچىقىڭلار، سامانىنىڭ ئۈستىگە سېلىپ بېرىڭلار.

— ژاي – ژاي، ژاي ئانامەي ! — دېدى رەجەپ چاۋۇش.

— نېمە بولدى، چاۋۇش؟ — دەپ سورىدى مەمەت.

— قارىغىنا، بوينۇم ئىششىپ كېتىپتۇ ! قاراپ باققىنا، مۇرەمنىڭ ئوتتۇرىسىغا پاتماي تۇرغىنىنى.

— ھازىر دورا ياسايمىز، — دېدى مەمەت.

— ھازىر ھۆرى ئاناڭ ساڭا شۇنداق بىر دورا ياساپ بېرىدۇكى، سەللىمازا ساقىيىپ كېتىسەن، — دېدى موماي.

ئورۇن – كۆرپىلەرنى تېزلىكتە ئېغىلغا ئەكىردى. ئارقىدىن مېھمانلار ئېغىلغا كىرىشتى. ئېغىلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تۆۋرۈكتە كىچىك بىر چىراغ ئېسىقلىق، چىراغ پىل – پىل يانىتتى. ئېغىلنىڭ يېرىمى سامان بىلەن تولغان، سامان پۇرىقى ئادەمنىڭ دىمىقىنى ئېچىشتۇراتتى. سامانىنىڭ پۇرىقى يېقىملىق، چاڭ ئارىلاش پۇراق. ئېغىلنىڭ بىر تەرىپىگە تېزەك دۆۋىلەنگەنىدى. تېزەكمۇ ئاچچىق پۇرايتتى. ئېغىلنىڭ تورۇسىنى ئۆمۈچۈك تورلىرى قاپلاپ كەتكەن. ئۆمۈچۈك تورلىرىغا

مىڭلارچە سامان پارچىسى يېپىشىپ، ساڭگىلاپ تۇراتتى. ئايالىلار ئىشكىنى ئېتىپ چىقىشتى. كىچىككىنە پەنجىرىدىن گۈگۈم قاراڭغۇلۇقىدىن دەسلەپكى غۇۋا يورۇق چۈشۈپ تۇراتتى. تاڭ سۈزۈلۈش ئالدىدا ئىدى.

ئورۇنلار سامان ئۈستىگە سېلىنغان، جاپپار ئورۇننىڭ يېنىدا كۆزلىرىنى يۇمۇپ، توختىماستىن ئەسنەيتتى.

رەجەپ چاۋۇش ئۆزىنى ئورۇنغا ئاتتى ۋە:

— بالىلار، مەن ئوت بولۇپ كۆيۈپ كېتىۋاتىمەن. ھەممىمىز ئۇخلاپ قالمايلى، بىرىمىز نۆۋەتچىلىك قىلايلى، — دېدى.

— سىلەر ئۇخلاڭلار، مەن كۆزەتتە تۇراي، — دېدى مەمەت.

مەمەت خاپىچىلىقتىن ئۆلەي دەپ قالغانىدى.

جاپپار ئورۇنغا كىرەر ـ كىرمەي ئۇخلاپ كەتتى. چاۋۇش ئىگىرايتتى.

مەمەت مىلتىقىنى ئېلىپ ساماننىڭ ئۈستىگە چىقىپ، بېشىنى تىزلىرىغا قويۇپ ئولتۇراتتى.

چۈشكە يېقىن ھۆرى مومايى مېھمانلارغا تاماق ئەكەلدى. چاۋۇش تېخىچە ئىگىراۋاتاتتى. مومايى ئۇنى كۆرۈپلا:

— ھەي ي ... ئۇنتۇپ قاپتىمەن، — دېدى.

— ھۆرى ئانا، نېمىنى ئۇنتۇپسەن؟ — دەپ سورىدى مەمەت.

مومايى رەجەپنى كۆرسىتىپ:

— بۇ ئۇكامنىڭ يارىسىغا سۈركەيدىغان دورىنى، — دېدى ـ ده، دەرھال ئارقىغا قايتىپ كەتتى.

ئۇلار تاماقلىرىنى يەپ بولۇشىغا، ھۆرى ئانا قولىدا دورا تۇتقان ھالدا يېتىپ كەلدى.

— بۇ دورىنى دادام ياسايتتى، ئوق تەگكەنلەرنى ناھايىتى تېز ساقايتاتتى. مەنمۇ بۇنى بۇ ئۇكام ئۈچۈن ياسىدىم.

مومايى ئالدىراپ رەجەپ چاۋۇشنىڭ يارىسىنى يېشىشكە باشلىدى. ئۇنىڭ قوللىرى ئەپچىل ئىدى، لاتىلار يارىغا يېپىشىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن يېشىش ئوڭايغا چۈشمىدى.

— ۋاي ئۇكام، يارىڭ زورۇقۇپ كېتىپتۇ، ۋاي جېنىم ئۇكام، — دېدى ھۆرى مومايى.

رەجەپ چاۋۇش چىشىنى چىشلەپ ئىگىرايتتى. مومايى يارىغا دورىنى سۈركەپ، ياخشىلاپ تېڭىپ قويدى.

— قوللىرىڭغا دەرد كەلمىسۇن، يەڭگە، چىرايلىق قوللىرىڭ دەرد كۆرمىسۇن، ئارام تېپىپ قالدىم، — دېدى چاۋۇش.

جاپپار مەمەتكە قاراپ:

— ئەمدى سەن ياتقىن، مەن كۆزەتتە تۇراي، — دېدى.

— مەنمۇ تۇگمەنگە باراي، — دېدى ھۆرى مومايى، — ئۇلار يەنە يۈزسىزلىك قىلىپ قويمىسۇن. ژاندارمىلارنى كۆرۈش بىلەنلا سىلەرگە خەۋەر قىلمەن. بۇ ئۆيدە مەمتىمگە ھېچكىم يامانلىق قىلالمايدۇ. چىرايلىق دۆنەنىڭ ئوغلىغا ھېچكىم چېقىلالمايدۇ ... مەن تۇگمەنگە بېرىپ، ژاندارمىلارنىڭ يولىغا قاراي ...

مەمەت ئورۇنغا كىرىپ ياتتى، بىراق كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىدى. شۇنچە كۈندىن بېرى ئۇيقۇسىز، ھېرىپ كەتكەنىدى. شۇنداق تۇرۇقلۇق زادىلا ئۇخلىيالمايتتى. ئانىسىنىڭ ئۆلۈمى، خەدىچەنىڭ مەھبۇسلۇقى ئۇنىڭغا بەكمۇ ئېغىر كەلگەنىدى. مەمەت شۇنچىلىك ئېغىر پالاكەتلەر ئاستىدا بىئارام بولاتتى ۋە بەزىدە بوغۇلۇپ قېلىۋاتقاندەك ھېس قىلاتتى. قەلبىدە ئوت ياناتتى. بىر خىل خىيال چۆلغايتتى، بۇنىڭدىن قۇتۇلالمايتتى. نېمىشقىدۇر بەزىدە ئۆزىدىن، ئادەملەردىن، يولداشلىرىدىن، ھەممە نەرسىدىن ئۈركۈيتتى. لېكىن، كۆڭلىدىن كەچكەن ھەرقانداق نەرسىنى ھېچكىمگە بىلدۈرمەيتتى.

يېرىم كېچە بولغان چاغدا جاپپار كېلىپ مەمەتنى ئويغاتتى.

— ئۇيقۇم كېلىپ كەتتى. نۆۋەتچىلىكنى ئال.

مەمەتنىڭمۇ ئۇيقۇسى كەلمەي تۇراتتى. شۇڭا، دەس تۇرۇپ مىلتىقىنى قولىغا ئالدى ۋە ساماننىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئولتۇردى. تىزلىرىنى مەيدىسىگە تىرەپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە

بېشىنى قويدى ۋە خىيالغا پاتتى.

تاڭ ئاتاي دېگەن چاغدا مۈگدەشكە باشلىغانىدى، سامانلىقنىڭ ئىشكى ئېچىلىش بىلەن مىلتىقىنى توغرىلىدى.

— نېمە بولدى، مەمەت ئاۋاق؟ مېنى ئاتماقچىمۇ سەن؟ — دەپ كۈلۈمسىرىدى دۈرمۈش ئەلى.

مەمەت جاۋاب بەرمىدى.

— ئەلى قارىغۇ توكۇرنى باشلاپ كەپتۇ، ئۆيدە قالدى، يولداشلىرىڭنى ئويغىتىپ ئۆيگە كەل. ئەلى توكۇرغا ھەممىنى دېدىم. بەكمۇ قورقۇۋاتىدۇ. قورقۇپ كەتتى، قورققىنىدىن ئۆلەي دەيدۇ. ساراڭ خوتۇنۇمنىڭ توكۇرغا قىلمىغىنى قالمىدى. ئۇستىگە ئېتىلىپ بېرىپ يۈزىگە تۈكۈردى. «سېنى مەمەت ئاۋاق ئۆلتۈرمىسە مەن ئۆلتۈرىمەن» دېدى. توكۇرنىڭ قورقۇپ ھېچ ھالى قالمىدى. «مېنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن ئەكەلدىڭمۇ؟» دەيدۇ، دىر ـ دىر تىترەيدۇ. قورقۇپ ئۆلەيلا دەپ قالدى.

ئەلى توكۇرنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ مەمەتنىڭ چىرايىدا بىر خىل خۇشاللىق پەيدا بولدى. جاپپارمۇ ئويغانغانىدى. چاۋۇشنى ئويغاتمايلى دېيىشسىمۇ، بىراق خاپا قىلىپ قويۇشتىن قورقۇپ ئاخىر ئويغاتتى.

— تۇر ئورنۇڭدىن، رەجەپ چاۋۇش! ئىزچى ئەلى توكۇر كەپتۇ، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىشمىز كېرەك، — دېدى جاپپار.

رەجەپ چاۋۇش بوينىنى مىدىرلىتالماستىن:

— ئەلى توكۇرمۇ؟ ھېلىقى ئەلى توكۇر؟ — دېدى ھەيرانلىق ئىچىدە.

— ئىزچى ئەلى توكۇر ... — دەپ سوزۇپ ۋارقىرىدى جاپپار.

— ۋاي ئانىسى! دېمەك كەپتۇ ـ دە؟

— ۋاي، ۋاي، بوينۇم ئۈزۈلۈپ كېتىۋاتىدۇ، — دېدى چاۋۇش.

— نېمە بولدى رەجەپ چاۋۇش، ئۇنداق قىلمىساڭچۇ؟!... — دېدى جاپپار.

— تۇرۇڭلار، ئۇنىڭ يېنىغا بارايلى، — دېدى مەمەت.

رەجەپ چاۋۇش «توختاپ تۇرۇڭلار» دېدى ـ دە، كىيىملىرىنى تۈزەشتۈرۈشكە باشلىدى. كۆموش بىلەن بېزەلگەن قورالىرىنى جاي ـ جايىدا رەتلەپ چىقتى. بۈرۈتلىرىنى خىلىغچە بۇراپ تۇردى. كۆموش تارغىقىنى چىقىرىپ چېچىنى تارىدى. ئاياغلىرىغا قاراشقا كۆڭلى بارمىدى. چۈنكى، چورۇقىنىڭ چەمى پۈتۈنلەي يىرتىلىپ بولغانىدى. فەسىنىڭ توپىسىنى قاقتى.

جاپپار چىداپ تۇرالماستىن:

— قېنى چاۋۇش، ئاياغ كىيىملىرىمىز سەل كونىراپ قاپتۇ، قانداق قىلىمىز؟ — دېدى.

— قانداق قىلاتتۇق؟! — دېدى چاۋۇش.

ئۇلار ئۆيگە كىرىپ كەلگەندە ئوچاق بېشىدا ئولتۇرغان ئەلى توكۇر ئورنىدىن تۇرماقچى بولدى، ئورنىدىن سەل كۆتۈرۈلۈپ، يەنە ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ يۈزى تامدەك تاتىرىپ كەتكەنىدى.

— ئەلى ئاداشنى باشلاپ كەلدىم، — دېدى ئەلى قارىغۇ.

— رەھمەت، — دېدى مەمەت.

رەجەپ چاۋۇش چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ ئەلى توكۇرنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قارىدى ۋە:

— ھېلىقى ئىزچى دۆيۈز سەنمىدىڭ؟ ھەي كاپىر، خۇدادىن قورقمىدىڭمۇ؟ ئەلدىن ھايا قىلمىدىڭمۇ؟ — دەپ ۋارقىرىدى.

ئەلى توكۇر بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا ئوچاقنىڭ كۈلىگە كۆزلىرىنى تىكىپ قىمىر قىلمايتتى.

— چاۋۇشۇم، گەپ قىلما! ئەلى ئاغا بىلەن ئۆزۈم سۆزلىشەي، — دېدى مەمەت.

چاۋۇش غەزەپ بىلەن:

— قېنى، سۆزلەش! سۆزلىشىپ باق بۇ دۆيۈز، نومۇسسىز، ۋىجدانسىز بىلەن! — دېدى.

مەمەت ئەلى توكۇرنىڭ يېنىغا كەلدى، تىزىغا تىزىنى تىرەپ ئولتۇردى ۋە:

— ئەلى ئاغا ! ساڭا ھاجىتىم چۈشۈپ قالدى. مەن بىلەن بىر دەملىككە سىرتقا چىقامسەن؟ — دېدى.

ئەلى توكۇر ئولتۇرغان يېرىدە قېتىپلا قالدى ۋە:

— مەمتىم، مۇنداق بولۇش زادىلا ئەقلىمگە كەلمىگەندى. مېنى كەچۈر ! بالىچاقام بار، رەھىم قىل، — دەپ يالۋۇردى.

— قورقما ! سىرتقا چىقىپ مەخپىي بىر نەرسە دەيمەن، — دېدى مەمەت.

— رەھىم قىل ! مېنى ئۆلتۈرمە. مەن ساڭا يامانلىق قىلغان بولسام، سەن ماڭا قىلمىغىن، قېرىندىشىم، — دەپ ناله قىلدى ئەلى توكۇر.

— ئورنۇڭدىن تۇر، ئاۋۇ بۇلۇڭغا بېرىپ ساڭا بىر نەرسە دەيمەن.

ئەلى توكۇرنىڭ يۈزىدە بىر تامچە قان قالمىغانىدى. توختىماي تىترەيتتى.

— رەھىم قىل، نېمەڭ كېتىدۇ، بالىلىرىمنى يېتىم قىلما ! تاپانلىرىڭنى سۆيەي، قېرىندىشىم. مەن قىلغانىنى سەن قىلما !

رەجەپ چاۋۇش خاپا بولۇپ:

— ھە ... توكۇر دۆيۈز، سېنىڭ قىلغانلىرىڭ چېكىدىن ئاشتى. قېنى تۇر ئورنۇڭدىن، — دېدى ۋە يېنىدا ئېسىقلىق تۇرغان خەنجىرىنى چىقاردى.

— چاۋۇشۇم، بۇ ئادەمگە چېقىلما ! — دېدى مەمەت.

— چېقىلمايلى، بولدى چېقىلمايلى، قېرىنداش. بىزگە نېمە ئىدى ! مەيلى شۇ ئەلى توكۇرنى بېشىڭغا تاجى قىلىپ قىسۇال ! — دېدى چاۋۇش.

چاۋۇش خەنجىرىنى خالىمىغان ھالدا قىنىغا سېلىپ قويدى.

— قورقمىغىن، ئەلى ئاغا، ھېچ نەرسە قىلمايمەن. ئەگەر سېنى ئۆلتۈرۈش نىيىتىم بولسا، ئولتۇرغان يېرىڭدىلا ئېتىۋېتەتتىم. قولىقىڭغا بىر نەرسە دەيمەن، — دېدى مەمەت.

— بالىچاقامنىڭ ئۇۋالىغا قالما ! — دەپ ئورنىدىن تۇردى

ئەلى توكۇر.

ئەلى توكۇر ئايىغىنى سۆرىگەن پېتى تامنىڭ قارا ئۇغۇ بۇلۇڭىغا باردى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مەمەتمۇ باردى ۋە:

— ماڭا قارا، ئەلى توكۇر، — دېدى، — بېشىمغا شۇنچە پالاكەتنى كەلتۈردۈڭ. شۇنداقلا باتۇرلۇقمۇ قىلدىڭ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆتۈپ كەتتى. ئەمدىكى ئىشقا كېلەيلى، سەن بىر ئىز قوغلايسەن.

— خۇدا ھەققى، سېنىڭ ئىشىڭدىن كېيىن مەن ئىز قوغلىماسلىققا قەسەم ئىچكەنمەن، مېنى ئۆلتۈرۈۋەتسەڭ مەيلى، قەسەم ئىچتىم، ئىز قوغلىمايمەن، قولۇمنى ھەرگىزمۇ قانغا بويىمايمەن، — دېدى ئەلى توكۇر.

— ئىز قوغلىمىساڭ، ئۇنداقتا سېنى ئۆلتۈرىمەن، — دېدى مەمەت.

ئەلى توكۇر بېشىنى ئېگىپ:

— ماڭا بۇنى زورلىما ! خۇدا ھەققى، زورلىما ! — دېدى.

— ئىز قوغلايسەن ! يالۋۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق — دېدى مەمەت.

— بۇ كىمنىڭ ئىزى؟ — دەپ ئاستا سورىدى ئەلى توكۇر.

— ئابدى ئاغىنىڭ ئىزى، ئۇنى تېپىشىڭ كېرەك. يىلاننىڭ تۆشۈكىدە، قۇشنىڭ قانىتى ئاستىدا بولسىمۇ تاپسەن، ئۇنى تاپمىساڭ ئۇ چاغدا كۆرگۈلۈكۈنى كۆرسەن ...

— ۋاي قېرىندىشىم ... مەندىن تەلەپ قىلىدىغىنىڭ شۇمىدى؟ ئابدىنى تاپتۇرماقچىمىدىڭ؟ جەھەننەمدە بولسىمۇ تېپىپ چىقىمەن. ھازىر يا شەھەردە، ياكى ئاۋشار يېزىسىدا، ياكى ساربىباغچىدا. ئۇچ يەرنىڭ بىرىدە، مەن بىلەن بىللە چۈقۇر ئوۋاغا بېرىڭلار. ئۆز قولۇم بىلەن يوشۇرۇپ قويغانىدەك تېپىپ بېرىمەن. ئۇ كاپىرنى تېپىپ سىلەرگە تاپشۇراي. يالغان گۇۋاھلىق بەرمىدىڭ دەپ ئۆيۈمنى ۋەيران قىلمۇەتتى. بالىچاقام بىلەن ئاچ قالدۇق. چاغشاك يېزىسىدا، يات خەلقلەرنىڭ ئىچىدە

غەرىب ـ مۇساپىر بولۇپ قالدۇق، قەرىندىشىم. ئۇ كاپىرنى توغرىۋەتكىن. ئۇنى تېپىش ئۈچۈن قولۇمدىن كەلگىنىنى قىلاي، قاراقچىلىق قىلسامۇ مەيلى. قاراقچى بولۇپ سەن بىلەن تاغلارنى كېزىمەن.

ـــ بولدى، ئەمدى بېرىپ ئوچاق بېشىدا ئولتۇرايلى، ئاخىرىنى كېيىن مەسلىھەتلىشەرمىز. ھېچكىمگە دېمە ! دۇرمۇش ئەلى تاغام بۇ ئىشنى بىلىپ قالدى. بىراق، ئۇ ھېچكىمگە ئېيتمايدۇ.

ـــ مېنى دېسە دۇنيا بىلسۇن، پەرۋايىم پەلەك. شۇ ئىپلاسنىڭ دېھقانلارغا، ساڭا، خەدىچەگە، ئاخىر بېرىپ ساڭا قىلغانلىرى يۈرىكىمگە داغ بولۇپ ئورنىشىپ قالدى. دۇنيا ئاڭلاپ قويسۇن. ھېچ بولمىسا بىر مىللىتىنى كۆتۈرۈپ قېشىڭغا كېتىمەن، خۇدا ھەققى، جان دەپ كېتىمەن ...

مەمەت ئوچاق بېشىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئەلى توكۇرنىڭ چىرايىدىن كۈلكە چىقىپ تۇراتتى.

ـــ چىرايىڭدىن كۈلكە چىقىپ تۇرىدۇغۇ توكۇر، يېڭى بىر ئىز چىقىپ قالدىمۇ نېمە؟ ـــ دېدى دۇرمۇش ئەلى.

ـــ ياق، قەرىندىشىم مەمەتنىڭ كۆڭلىنى ئېلىۋالىدىغان بولدۇم، شۇڭلاشقا خۇشالمەن، ـــ دېدى توكۇر.

رەجەپ چاۋۇش، جاپپار، ئەلى توكۇر، مەمەت تۆتەيلەن ئېغىلغا قايتىشتى.

ئۇلار ئېغىلدىن چىقىپ يولغا چۈشكەندە تېخى كۈن چىقمىغانىدى.

ـــ ئامان بول، ھۆرى ئانا، دۇرمۇش ئەلى تاغا، ھەممىڭلار سالامەت قېلىڭلار، ـــ دەپ مېڭىپ كەتتى مەمەت.

يېزىدىكىلەر بىر ـ بىرلەپ ئويغىنىشماقتا، بىرنەچچە موريدىن ئىس چىقىشقا باشلىغانىدى.

ھۆرى ئانا ئاچچىق بىلەن شۇنداق دېدى:

ـــ مەمەت، ھەي مەمەت ! ئۇ كاپىر توكۇرنى قېيما ـ چېيما

قىلىۋەتمىسەڭ، ئۇ ئىمانسىزنى ئاياپ قويساڭ ساڭا بەرگەنلىرىمگە رازى بولمايمەن. دۆنە گۆرىدە ئۆرە ئولتۇرىدۇ. ئاڭلىدىڭمۇ، مېنىڭ دېگەنلىرىمنى؟ ! ...

ـــ ئاقيول، بالام، بۇ ساراڭنىڭ گەپلىرىگە قۇلاق سالما ! ـــ دېدى

دۇرمۇش ئەلى ئەلى توكۇرغا قاراپ، ـــ ئەلى، سەنمۇ خاپا بولما، ئاياللار قېرىغاندا ئالجىپ قالىدۇ. ـــ دېدى.

يېزىنىڭ سىرتىغا چىققاندا:

ـــ ئۇ كاپىرنىڭ ئۆلۈكىنى كۆزۈم بىلەن كۆرىدىغان بولدۇم ـ ده ! ـــ دېدى ئەلى توكۇر. ئۇ كالپۇكلىرىنى يالىدى. كۆڭلىدىكىدەك بىر ئىش بولسا دائىم كالپۇكلىرىنى يالاپ تۇرىدىغان ئادىتى بار ئىدى.

ـــ گېپىمنى ئاڭلا، قېرىندىشىم. ساڭا كۆپ يامانلىق قىلدىم، ئەمدى ساڭا ياخشىلىق قىلماقچىمەن. بۇ كاپىرنى يوقاتقاندىن كېيىنمۇ ساڭا ياردەم قىلىشنى خالايمەن. سەن مېھرىبان، ياخشى بىر بالىسەن. سېنىڭ ئورنۇڭدا باشقا بىرى بولغان بولسا، مېنى ئاللىقاچان ئۆلتۈرۈۋېتەتتى. سەن بۇ ئىشتا گۇناھىم يوقلۇقىنى چۈشەندىڭ. مەن بىلىپ تۇرۇپ خەدىچە ئۈستىدە يالغاندىن گۇۋاھلىق بەرگەن بولسام، چوڭ گۇناھقا پاتاتتىم.

رەجەپ چاۋۇش خىلىدىن بېرى سۆزگە ئارىلاشمايتتى.

ـــ دېمەك، سەن قالتىس ئىز قوغلايدىكەنسەن ـ ده؟ ـــ دېدى چاۋۇش.

ـــ شۇنداق ئىدى، بىراق قەسەم ئىچتىم، ئادەم بالىسىنىڭ ئىزىنى قوغلىماسلىققا قەسەم قىلدىم، ـــ دېدى توكۇر.

ـــ ھايۋانلارنىڭ ئىزىنى قوغلاپ نېمە قىلاتتىڭ؟ ـــ دېدى چاۋۇش.

ـــ ئاغا، مەن ئوۋغا چىققانلار بىلەن بىللە كېيىك ـ مېيىكلەرنىڭ ئىزىنى قوغلايمەن. ئۇنىمۇ قىلمىسام ئۆلۈپ

قالمەن. ئىز قوغلىمىسام ئۆلمەن، — دېدى توكۇر.

— شۇنداقمۇ ! ... — جاپپار ھەيران بولدى.

— ۋاي ئانام، ۋايجان ! — دەپ يەنە بىر قېتىم توۋلىدى چاۋۇش.

ئۇلار قىيالىقنىڭ تۈزلەڭلىكىگە كەلگۈچە لام - جىم دېيىشمىدى.

يوللارغا قىروۋ چۈشكەنىدى. بۇ يەرنىڭ توپلىرى قىزىل ئىدى. بىر خىل پۇراق، چۈقۇر ئوۋانىڭ پۇرىقىدەك پۇراق كېلەتتى.

— ۋاييەي، ۋايجان، ۋاي ئانامەي، تىزلىرىم پۈكۈلۈپ كەتتى، بېشىم بەك قاتتىق ئاغرىۋاتىدۇ، — دېدى رەجەپ چاۋۇش.

— ئۇنداق دېمە، چاۋۇش، ساڭا نېمە بولدى؟ — دەپ سورىدى جاپپار.

— ۋاييەي، ۋايجان ! — دەپ ئىڭراشقا باشلىدى چاۋۇش.

— يارىسى ئىششىپ كېتىپتۇ، بولماپتۇ، ماڭساق تېخىمۇ ئەدەپ كېتىدۇ. بىز يېزىغا كىرەيلى. يېقىن ئارىدا ئۇممەت سېرىقنىڭ ئۆيى بار، خالىساڭلار شۇ يەرگە كىرەيلى، ئۇ ئوبدان ئادەم، — دېدى ئەلى توكۇر.

— ياق، بىر يارىنى دەپ خەقنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ئولتۇرمايمەن. ئۇ كاپىرنىڭ ئارقىسىغا كىرگىنىم كىرگەن، — دېدى چاۋۇش ۋە ئاچچىقى كەلدى. مەمەت بىلەن جاپپارغا قاراپ، — بۇ يەرگە كېلىڭلار، بۇ ئىز قوغلاش ئىشىدا مەن باشلىق بولىمەن. نېمە دېسەم بۇيرۇقۇمدىن چىقمايسىلەر. قوشۇلامسىلەر؟ — دېدى.

— قوشۇلدۇق ! — دېدى مەمەت.

— بوپتۇ، قوشۇلدۇم. قېنى، نېمە قىلارسەنكەن، كۆرەيلى، — دېدى جاپپار.

— كىمكى بۇيرۇقۇمغا بويسۇنمىسا ئېتىپ تاشلايمەن.

— خوپ. نېمە قىلماقچىسەن؟ ھېچكىم بۇيرۇقۇڭدىن چىقمايدۇ. قىلماقچى بولغىنىڭنى دە ! — دېدى جاپپار.

— سەن ئارىلاشما ! — دېدى چاۋۇش ۋە ئەلى توكۇرغا قاراپ، — ئەلى توكۇر، سەن ياخشى ئىزچى، شۇ ئابدى كاپىرنىڭ تۇرغان يېرىنى تېپىشقا ۋەدە قىلدىڭ، شۇنداقمۇ؟ — دېدى.

— ۋەدە قىلدىم، ۋەدە قىلمىغان ھالەتتىمۇ ئۇنى ئۆلتۈرۈشنى خالايمەن. گۆشىنى خام يېسەممۇ دەردىم چىقمايدۇ !

— قېنى ئالدىمغا كەل، دەپ باققىنا، سەنچە ئابدى ھازىر نەدىدۇ؟ — دېدى چاۋۇش.

— ھازىر تۇرغان يېرىنى بىلمەيمەن. يا شەھەردە، ياكى ئاۋشار يېزىسىدا. بەلكى يۇرەگىر يېزىسىغا كەتكەندۇ. سىلەرنىڭ ئىزدەپ يۇرگىنىڭلارنى ئاڭلىغان بولسا، چوقۇم يۇرەگىر يېزىسىغا كېتىدۇ. يۇرەگىرگە قاراقچىلار بارالمايدۇ. چۈنكى، تۇزلەڭلىكتە يوشۇرۇنغۇدەك يەر يوق.

— يۇرەگىرگە كەتكەن بولسا قانداق قىلىمىز؟ — دەپ سورىدى چاۋۇش.

— مەن ئۇنى كۆزىتىپ تۇرىمەن. قاچانكى يۇرەگىردىن ئايرىلسا شۇ زامان سىلەرگە خەۋەر بېرىمەن. مەن ئۇنىڭ پېشىنى قويۇپ بەرمەيمەن، — دېدى ئەلى توكۇر.

— ھازىرچۇ؟ — دەپ سورىدى چاۋۇش.

— ھازىر سىلەر ئۇممەت سېرىقنىڭ ئۆيىدە تۇرۇپ تۇرسىلەر، مەن چۇقۇر ئوۋاغا چۈشۈپ ئۇنىڭ تۇرغان يېرىنى بىلىپ كېلىمەن ۋە سىلەرگە دەيمەن. قېنى، ئۇممەت سېرىقنىڭ ئۆيىگە بارايلى، ئۇ ماڭا شىرەم تۇغقان كېلىدۇ. ئۇمۇ ھېلىقى كاپىرنى يامان كۆرىدۇ.

نامازدىگەرگە يېقىن ئۇممەت سېرىقنىڭ ئورمانلىق ئىچىدىكى بىر دۆڭلۇكتە يالغۇز چوقچىيىپ تۇرغان ئۆيىگە يېتىپ كېلىشتى.

— بۇ مەمەت ئاۋاق بولىدۇ، — دەپ تونۇشتۇردى ئەلى توكۇر ئۇممەت سېرىققا.

— بۇرادەر، — دېدى ئۇممەت سېرىق، — تاقا چىقىپ

كەتكەنلىكىڭنى ئاڭلاپ بەك خۇشال بولغانىدىم. بىر كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىپ يۈرەتتىم.

ئەلى توكۇر ئۇلارنى ھويلىغا ئەكىرىپ قويۇپلا ئارقىسىغا ياندى ـ دە، يولغا چۈشتى.

ئۇممەت سېرىق ئۇنىڭ كەينىدىن ۋارقىرىدى:

ـــ بۇرادەر ئەلى، بىر چىنە قەھۋە ئىچىپ ماڭساڭچۇ !

ئەلى توكۇر ئارقىسىغا قارىماستىن، ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلەۋاتقاندەك جاۋاب بەردى:

ـــ قېرىندىشىم ئۇممەت، ئىشىم بار، بەكمۇ ئالدىراش ئىشىم بار.

ئەلى توكۇر ئاقساق پۇتنى سۆرەپ، يىقىلىپ ـ قوپۇپ، خۇددى يۇگۇرگەندەك ئىتتىك ماڭاتتى.

كېچىدە سالقىن شامال چىقىۋاتاتتى. سۇس ئاي يورۇقى دەرەخلەرنىڭ ئارىسىدىن چۈشۈپ تۇراتتى.

«قۇش قانىتى ئاستىغا يوشۇرۇنغان بولسىمۇ تاپىمەن !» دەيتتى ئەلى ئۆز ـ ئۆزىگە.

ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئۆيىنىڭ يىقىلىشى كەلدى. نەچچە يىل تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ سالغان بىر ئوبدانلا ئۆيىنى ئابدى ئاغىنىڭ ئادەملىرى بىر سائەتنىڭ ئىچىدىلا بۇزۇۋەتكەن، خارابلىككە ئايلاندۇرغانىدى. بۇلارنى ئويلاپ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى، تېخىمۇ ئىتتىكرەك مېڭىشقا باشلىدى.

ئەلى شەھەرگە يېتىپ بارغىنىدا ئەمدىلا تاڭ يورۇغانىدى. بازارغا كىردى. كوچا سۈپۈرگۈچى مۇرات مۇھاجىر چاڭ ـ توزان ئىچىدە كوچىنى سۈپۈرۈۋاتاتتى. مۇرات توڭلاپ كەتكەندەك قىلاتتى. ئۇنىڭغا سالام قىلىپ، يەنە شۇ تېزلىكتە قەھۋەچى تەۋپىقنىڭ قەھۋەخانىسىغا قاراپ ماڭدى. دۇكان ئەمدىلا ئېچىلغانىدى. چاي بۇيرۇدى. ھورى چىقىپ تۇرغان ئىسسىق چاي ئەكەلدى. ئەلى ھاياجاندىن ئىچ ـ ئىچىگە سىغماستىن باشقا دۇكانلار ئېچىلغۇچە مۇشۇ يەردە كۈتۈپ ئولتۇردى.

كۈن نۇرى شەھەرنىڭ ئاق تاش ياتقۇزۇلغان پىيادىلەر يولىغا دەسلەپكى نۇرلىرىنى تۆكۈشكە باشلىغانىدى. ئەلى توكۇر مۇستافا تاغىنىڭ دۇكىنىغا باردى. مۇستافا تاغا ماراشلىق بولۇپ، خۇشخۇي، ئاق ساقاللىق ئادەم ئىدى. ئۇ دۇكىنىنى تېخى ئاچمىغانىدى. شۇڭا، ئەلى توكۇر دۇكانىنىڭ ئىشىكىگە يۆلىنىپ، ساقلىدى. ئۇنىڭ ئالدىدىن تومشۇقىنى يەرگە سۈركەپ بىر غالجىر ئىت ئۆتۈپ كەتتى. ھاجى قارىغۇنىڭ تۇمۇرچىلىك دۇكىنى ئۇدۇلدا ئىدى. بىرئازدىن كېيىن ھاجى قارىغۇ كېلىپ دۇكىنىنى ئاچتى. ناخشا ئېيتىپ تاقا سوقۇشقا باشلىدى. ئۇدۇلىدىكى تامنىڭ تۈۋىگە دۆۋىلەپ قويۇلغان قىغدىن ھور چىقىپ تۇراتتى. كۈن قىزدۇرۇش بىلەن ھورمۇ تۈگىدى. شۇ چاغدا يۇقىرىدىن چۈشۈپ كېلىۋاتقان مۇستافا ئەپەندى كۆرۈندى. مۇستافا ئەپەندى دۇكىنى ئالدىدا قاق سەھەردە ئەلى توكۇرنى كۆرۈش بىلەن كۈلۈپ كەتتى:

ـــ نېمە بولدى، ئەلى؟ نېمە ئىش؟ ئوغرىنىڭ ئىزىنى بىزنىڭ دۇكانىنىڭ ئىچىدە كۆردۈڭمۇ؟ ـــ دېدى.

ئەلى توكۇر كېرىلىپ ئورنىدىن تۇردى:

ـــ شۇنداق بولۇپ قالدى !

مۇستافا ئەپەندى دۇكىنىنى ئېچىپ ئىچكىرىگە كىرگەندىن كېيىن:

ـــ كىرگىن، ئەلى بۇرادەر، نەلەردە يۈرسەن؟ زادى كۆرۈنمەيلا كەتتىڭغۇ؟ ـــ دېدى.

ـــ سورىمايلا قوي، پالاكەت ئۇستىگە پالاكەت كەلدى، ـــ دېدى ئەلى.

ـــ ئاڭلىدىم، ـــ دېدى مۇستافا ئەپەندى.

ـــ ئاڭلىغىنىڭدەك ئىش، ـــ دېدى ئەلى توكۇر.

ـــ ئابدى بۇنى ياخشى قىلماپتۇ، ـــ دېدى مۇستافا ئەپەندى، ـــ بەش ۋاخ نامازغا ئوقۇپ، سادىغات بېرىپ تۇرۇپ، ياخشى ئىش قىلماپتۇ. ساڭا قىلغانلىرى ئادەمگە يارىشامدۇ.

— ئاڭلىسام، ئابدى ئاغا مۇشۇ يەردە ئىكەن، — دەپ مۇستافا ئەپەندىدىن گەپ ئېلىشقا باشلىدى، — نېمە قىلىپ يۈرىدىغاندۇ؟ ئۇ بۇ يەردە بولسا، مەن شەھەردە يۈرەلمەيمەن. ئۇ بېشىمغا بالا ياغدۇرىدۇ، — دېدى.

— قورقما، ئەلى، — دېدى مۇستافا ئەپەندى، — ئۇ ئۆز جېنىنىڭ قايغۇسىدا. ھېلىقى بالا بارغۇ، قاراقچى بولۇپ كېتىپتۇ. كارامەت بىر بالا ئىكەن. ئابدى شەھەردىمۇ تۇرالمايدىغان بولدى. تۇنۇگۈن كەلدى. مەندىن تاماكا، سەرەڭگە ئېلىپ خۇرجۇنىغا سالدى. ئېتىغا تۆت تاقا قاققۇزدى. ئاقتۇزلۇ يېزىسىغا كەتتى. شۇ يېزىدىن يەر ئېلىپ ئولتۇرارمىش. دىنسىزنىڭ ئەدىپىنى ئىمانسىز بېرىدۇ. سەن خاتىرجەم بول. ئۇ ساڭا قىلغانىدى، ئەمدى قارىغىنا، مۇشتۇمدەك بالىدىن قورقۇپ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلاردا قېچىپ يۈرىدۇ.

— ئاقتۇزلۇ يېزىسىدا كىمنىڭ ئۆيىدە بولۇشى مۇمكىن؟ — دەپ چاندۇرماستىن سورىدى ئەلى توكۇر.

— كىمنىڭ ئۆيىدە بولاتتى، يېزا باشلىقى ھۈسەيىننىڭ ئۆيىدە. ئۇ ئابدىغا تۇغقان كېلىدۇ، — دېدى مۇستافا ئەپەندى.

ئەلى توكۇر ئابدىنىڭ زادى ئاقتۇزلۇ يېزىسىدا بار ـ يوقلۇقىنى ياخشىراق بىلۈۋېلىش ئۈچۈن:

— ئۇ ئاقتۇزلۇ يېزىسىنى ياخشى كۆرمەيتتى. چۈقۇر ئوۋاغا چۈشۈپ، سارىباغچە يېزىسىدىكى تاغىسىنىڭ ئۆيىدە تۇراتتى، — دېدى.

— نېمە دەۋاتسەن، ھەي ئەلى؟ — دەپ چېقىشتى مۇستافا ئەپەندى، — ئۇ بىچارىنىڭ چىرايى ساپسېرىق كەھرىۋادەك بولۇپ، يۈزىدە قان دىدارى قالماپتۇ. تاغىسىنىڭ ئوغلىغا، شۇنداق مۆمىن ئادەمگە ئۆز جېنىنى تاپشۇرامتى ئۇ؟ ! ئاجايىپ قۇۋ نەرسە، ئۇ ئابدى ! ئاڭلىساق، بىرنەچچە كۈن بۇرۇن ئۇ قاراقچى بالا ئابدىنىڭ ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرىپ بالىلىرىنى ئۆلتۈرمەكچى بوپتۇ، كېيىن رەھمى كېلىپ ئۆلتۈرمەپتۇ. بىر ژاندارما ئەترىتى

قاراقچى بالىنى تۇتۇشقا ماڭدى، ئېتى نېمە ئىدى؟ مەمەت ئاۋاق دەمدۇ نېمە؟ ئابدى بۇنى ئاڭلىسا ئاقتۇزلۇ يېزىسىدىن چىقالامدۇ؟ يېزا باشلىقى ھۈسەيىن باتۇر ئادەم، ئۆلسىمۇ ئۆيىدىكى مېھمانىنى تۇتۇپ بەرمەيدۇ. ئابدى ئاجايىپ قۇۋ نەرسە، سارىباغچە يېزىسىغا كېتەتتىمۇ؟ ھازىر بارساڭ ئۇنى خۇددى ئۆز قولۇڭ بىلەن قويۇپ قويغاندەك ھۈسەيىننىڭ ئوچىقىنىڭ بېشىدىن تاپسەن.

— كىشىگە قىلسا، ئۆزىگە يانىدۇ، — دېدى ئەلى توكۇر، — ئۇ ماڭا قىلغانىدى، ئاللا ئۇنىڭغا ... خۇدايىم بۇيرۇسا كىشىلەرنىڭ ئىشىكىدە خار ـ زار بولار، بۇنىڭدىنمۇ بەتتەر جاپا تارتار.

— سەن خاتىرجەم بول، غەم قىلما، كىشىگە قىلسا، ئۆزىگە يانىدۇ، — دېدى مۇستافا ئەپەندى.

ئەلى توكۇر گەرچە ئابدى ئاغىنىڭ تۇرغان يېرىنى ئۇجۇر ـ بۇجۇرىغچە بىلىۋالغان بولسىمۇ، يەنىلا كۆڭلى تىنچىمىدى، شۇ ئاۋاقنى بىكارغا بۇ يەرگە ئەكېلىپ قويۇپ، چۇقۇر ئوۋانىڭ تۇزلەڭلىكىدە بالاغا تىقىپ قويماي دەپ ئويلىدى.

ئەلى توكۇر مۇستافا ئەپەندىدىن بىرئاز ھالۋا، ئۇدۇلدىكى ناۋايدىن بىر نان ئېلىپ ئاقتۇزلۇ يېزىسىغا قاراپ يولغا چىقتى.

شەھەردىن چىقىپ بىر سائەت ماڭغاندىن كېيىن ئاقچەساز پاتقاقلىقى باشلىنىدۇ. چاتقاللار ئورمانىنى ئەسلىتىدۇ. سۇپسۇزۇك ساۋرۇن سۇيى چاتقاللار ئارىسىدىن بۇلغىنىپ چىقىدۇ ۋە ئاقچەسازنىڭ پاتقاقلىرىغا ئارىلىشىپ كېتىدۇ. ئاقتۇزلۇ يېزىسى ئاقچەسازنىڭ چېتىگە جايلاشقان. بۇ يەردە بەزگەك بولمىغان ئادەم يوق دېيەرلىك.

يالغۇزدۇت قومۇشلۇقىغا كەلگەندە ئەلى توكۇر يولدىن ئادىشىپ قالدى. ئۇ يەردىن، بۇ يەردىن ئىز تاپماقچى بولدى. بىر چىلبۆرىنىڭ ئىزىنى قوغلاپ ماڭدى، ئىز پاتقاقلىققا كىرىپ كەتتى. بۇ ئىزنى تاپقىنى ئۈچۈن بىر تەرەپتىن خۇشال بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن خاپا بولاتتى. كۆڭلىدە: «بۇ چىلبۆرە سارالا

بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ» دەيتتى. لېكىن، ئىزنى يوقاتمايتتى. چىلبۆرنىى تىللىغان پېتى ئىزغا ئەگىشىپ مېڭىۋەردى. ئاخىر بۇ ئىز ئۇنى قۇرۇقلۇققا ئاچىقتى. «بۇ دۆيۈز بۆرىدە بىر خىسلەت بار، ئادەتتىغۇ ھەممە چىلبۆرە ئەقىللىك كېلىدۇ» دەپ ئويلىدى ئەلى توكۇر.

گەپنىڭ قىسقىسى، ئەلى توكۇر ئىككىنچى كۈنى چاشكا ۋاقتىدا ئاقتۇزلۇ يېزىسىغا يېتىپ باردى. بۇ يېزىدا يىگىرمە بەش ـ ئوتتۇز ئۆيلۈك ئادەم بار ئىدى. ئۆيلەرنىڭ ئۈستى ئوت ـ چۆپ، قومۇش بىلەن يېپىلغان. ئادەتتە سازلىقتا يېقىن يېزىلاردىكى ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىسى يېڭى بولىدۇ، چۈنكى سازلىقتىن يېڭى ئوت ـ چۆپ ۋە قومۇشلارنى ئورۇپ كېلىپ يېپىپ تۇرىدۇ. سازلىققا يىراق يېزا ئۆيلىرىنىڭ ئۆگزىسىگە يېپىلغان ئوت ـ چۆپلەر بولسا كۈنگە قاقلىنىپ كۈل رەڭ بولۇپ قالىدۇ.

ئەلى توكۇر ئاقتۇزلۇ يېزىسىغا كەلگەندە ئەتراپ جىمجىت ئىدى. پاشا ـ چۈشلەرمۇ ئۇچمايتتى. پەقەتلا قاشالىرى قىڭغىيىپ كەتكەن كىچىككىنە بىر ئۆينىڭ ئىشىكىدىن بىر ئايال بېشىنى چىقىرىپ قويۇپ كىرىپ كەتتى.

ـــ يەڭگە، ـــ دەپ چاقىردى ئايالنىڭ ئارقىسىدىن، ـــ يەڭگە، ھۇسەيىن ئاغىنىڭ ئۆيى قەيەردە؟

ئايال ئىشىككە قايتا چىقتى، يېزىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى يېرىمى ئوت ـ چۆپ، يېرىمى قەلەي بىلەن يېپىلغان ئۆزۈن بىر ئۆينى كۆرسەتتى. ئەلى توكۇر پۇتىنى سۆرەپ، دېمى كېسىلگۈدەك ھاياجان ئىچىدە شۇ ئۆيگە قاراپ ماڭدى. ئۆينىڭ چوڭ ئىشىكى ئوچۇق ئىدى. ئىشىك ئالدىدا بىردەم توختىدى، ئىچكىرىسىدىن ئۇزۇنتۇرا بىر ئادەم چىقتى ۋە:

ـــ نېمە ئىشىڭ بار، بۇرادەر؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ مەن ئابدى ئاغىنىڭ يېزىلىقى بولىمەن، ئۇنىڭغا بىر خەۋەر ئەكەلگەنىدىم، ـــ دېدى ئەلى توكۇر.

ـــ ئىچكىرىگە كىر!

ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغىچە گىلەم سېلىنغان، مورا ئوچىقىدا گۈرۈلدەپ ئوت كۆيۈۋاتقان بىر ئۆيگە كىردى. ئوچاق بېشىدا ئوتقا ئېڭىشىپ ئاستاغىنا تەسۋى سىيرىۋاتقان، مۈگدەپ قالغاندەك لىڭشىپ ئولتۇرغان ئابدى ئاغىنى كۆردى. ئىشىك ئالدىدا خېلىغىچە ساقلاپ تۇردى. ئابدى ئاغا يەنىلا ئۆيقۇلۇق لىڭشىپ ئولتۇراتتى. ئارقىدىن كىرگەن ئۇزۇنتۇرا ئادەم:

ـــ ئاغا، يېزىڭىزدىن بىرى كەپتۇ، ـــ دېدى.

ئاغا ئاستا، خىرامان بېشىنى كۆتۈردى، كۆزلىرىنى ئەلىگە تىكتى. ئەلى توكۇر خۇددى بىر تەرەپكە يىقىلىپ چۈشىدىغاندەك تۇراتتى. ئاغا دەسلەپ ئەلىنى تونۇيالمىدى، كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ قارىدى. كېيىن تونۇپلا ئۆڭى ئۆچتى، بىرنەرسە دېمەكچى بولدى، بىراق دېيەلمىدى. دۇدۇقلاپ نېمە دېگەنلىكى ئاڭلانمىدى. ئەلى ئابدىنىڭ ئالدىغا قاراپ ماڭدى. ئابدى ئاغىنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، قولىدىكى تەسۋىسى چۈشۈپ كەتتى.

ـــ قېنى، يېنىمغا كەل، ئوغلۇم، ـــ دېيەلىدى ئاخىر، ـــ يېزىدىن بىرەر خەۋەر ئەكەلدىڭمۇ؟

ئەلى ئابدىنىڭ يېنىغا ـــ مورا ئوچاقىغا يېقىن كېلىپ ئولتۇردى.

ـــ قېنى، نېمە خەۋەر ئېلىپ كەلدىڭ؟ ـــ دېدى ئابدى ئاغا.

ئەلى ئۆرە تۇرغان ئادەمگە قاراپ قويدى. ئابدى ئاغا بۇنى چۈشەندى ۋە ئۇ ئادەمگە قاراپ:

ـــ مەخپىي سۆزلىشىدىغان گەپلىرىمىز بار، ئوسمان، سەن بىردەم چىقىپ تۇر، ـــ دېدى.

ئۇزۇنتۇرا چىقىپ كەتتى، ئىشكىنى يېپىپ قويدى.

ئابدى ئاغا ئەلىگە تىخىمۇ يېقىن كېلىپ:

ـــ ئەلى، نېمە خەۋەر؟ ـــ دېدى ـ دە چىرايى ئۆزگىرىپ، قورقۇنچلۇق بىر تۇسكە كىردى.

ـــ ياكى مېنىڭ ئىزىمنى قوغلاپ يۈرەمسەن؟

ئەلى توكۇرنىڭ چىرايى شۇنچىلىك ئېچىنىشلىق تۇسكە كىردىكى، ھېلىلا يىغلىۋېتىدىغاندەك ئىدى، چوپچوك بىر ئادەم ھازىرلا يىغلاپ تاشلايتتى.

— ئاغا، — دېدى ئۇ، — ئىز قوغلاشنىڭ كاساپىتىدىن بېشىمغا كەلمىگەن ئىش قالمىدى، يۇرتۇمدىن ئايرىلدىم، ئۆي - ماكانىمنى يوقاتتىم، ئەمدى جېنىمدىن ئايرىلىش ئالدىدا تۇرىمەن. مەمەت ئاۋاق مېنى چاغشاك يېزىسىدا تۇتۇۋېلىپ، سىزنىڭ دەگىرمەن ئولۇكقا ئەكەلدى: «ئابدى ئاغىنىمۇ تۇتىمەن، ئىككىڭلارنى بىرلىكتە ئۆلتۈرىمەن» دېدى. كېچىدە سىلەرنىڭ ئۆيۈڭلەرگە باردى، ئىشكىلەرنى چاقتى، ئۆيدىن ۋارقىراش - جارقىراشلار ئاڭلاندى. شۇ ئارىدا مەن قېچىپ كەتتىم. ھۆسۈكنىڭ ئۆيىگە كىرىۋالدىم. ھۆسۈك باغلاقلىق قوللىرىمنى يېشىۋەتتى. ھۆسۈككە: «سەن بېرىپ قاراپ باق، ئاغامنىڭ ئۆيىدە نېمە ئىشلار بولۇۋاتىدۇ؟» دېدىم. ھۆسۈك بېرىپ قايتىپ كەلدى. «ئاغا ئۆيدە يوق ئىكەن. مەمەت ئىشكىنى ئېچىدىن ئىلىۋاپتۇ، ئېچىكىرىگە ھېچكىم كىرەلمەيۋاتىدۇ. ئېچكىرىدىن ئايالىلار، بالىلار چىرقىرىشىۋاتىدۇ» دېدى. يەنە ئىككى قاراقچى يېزىدا مېنى ئىزدەپ يۈرگۈدەك. شۇنداق قىلىپ، ئاغام، مەن ئۇ يەردىن قېچىپ كەتتىم. مەن يېزىدىن قېچىپ چىققان چاغدا يېزىدا قىيامەت قايىم بولغانىدى، چىرقىرىغان ئاۋازلار تاكى تۆۋەنكى ئېدىرلارغىچە ئاڭلىناتتى. بۇنىڭغا بىر چارە تاپسۇن، دەپ سىنىڭ قېشىڭغا كەلدىم.

ئابدى ئاغىنىڭ رەڭگى تاتىرىپ كەتتى، چىرايى ھەر خىل ئۆزگىرىپ تۇراتتى.

ئەلى توكۇر يىغلاشقا باشلىدى، ھۆڭرەپ يىغلايتتى.

— بالىچاقام چاغشاك يېزىسىدا قالدى، ئاغام. مەندە نېمە گۇناھ؟ مەن قانداق قىلىپ يۇقىرى تەرەپلەرگە بارالايمەن، ئاغام! ماڭا بىر ئەقىل كۆرسەت، سىنىمۇ ئويلاۋاتىمەن، چۇقۇر ئۇۋالىلارنىڭ قولىدا نېمە كۈنلەرنى كۆرەرسەن، ئاغام! بىزغۇ

مەيلى، سېنىڭ ھالىڭغا قاراپ جېنىم سىرقىراۋاتىدۇ. شۇنداق چوڭ بىر ئاغىسەن، بەش يېزىنىڭ خوجايىنى. ھەممە يەردە، پۈتكۈل تاغلىق، يېزىلىقلار ئارىسىدا سېنىڭ مۇشتۇمدەك بالىدىن قېچىپ چۇقۇر ئوۋاغا مۆكۈنۈۋالغانلىقىڭ توغرىسىدا سۆز - چۆچەك بولۇۋاتىدۇ. ۋاي ئاغام، مەن نېمە بولسام مەيلىغۇ، سېنىڭ ئەھۋالىڭغا ئېچىنىپ يىغلاۋاتىمەن.

ئابدى ئاغىنىڭ يۈزى، بوينى قىپقىزىل قىزىرىپ كەتتى. كۆزلىرى ياشلاندى.

— ئەلى بالام، ساڭا يامانلىق قىلدىم، ئۆيۈڭنى چاغشاكتىن يېزاڭغا كۆچۈرۈپ كەلگىن، ساڭا بىر خەت يېزىپ بېرىمەن، ئۆيدىكىلەر ساڭا ئۆكۈز، ئوزۇقلۇق بەرسۇن، مەندىن خاپا بولما، بالام! ماڭ، بېرىپ ئۆيۈڭنى كۆچۈرۈپ كەلگىن.

— يۇقىرى تەرەپكە قانداق بارالايمەن؟ ئۆيۈمنى قانداق كۆچۈرۈپ كېلەلەيمەن؟ ئۇ نومۇسسىزنىڭ ئوغلى مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ، — دېدى ئەلى.

— قورقما! — دېدى ئابدى ئاغا، — ئۇنى تاغدا ئۇزاق ياشاتقۇزمايمەن. ئۇ تۇردى تەلۈە بىلەن ئارازلىشىپ قاپتۇ. تۇردى تەلۈىگە ئادەم ئەۋەتتىم، يېقىندا چېچەكلىنىڭ ئەتىتىدىنمۇ ئۇنى قوغلاشقا ئەۋەتىمەن. ئۇنىڭدىن قورقما، جېنىم تېنىمدە بولسىلا ئۇنى كەكلىكنى ئوۋلاتقاندەك ئوۋلىتىمەن. سەن زادىلا قورقما.

ئابدى ئاغا قولىنى يانچۇقىغا سالدى. بىر باغلام قەغەز پۇل چىقاردى. پۇلنىڭ ئارىسىدىن ئونچە يېشىل چەكنى سۇغۇرۇپ ئالدى ۋە:

— بۇنى ئال ئوغلۇم ئەلى، ئۆزۈڭ خەجلە. ھازىر ساڭا دەيدىغان گېپىم بار. سەن توپتوغرا يېزىغا بارىسەن، ئۆيدىكىلەرگە دەيسەنكى، ئۇچ قورۇ قوينى چۇقۇر ئوۋاغا ھەيدەپ بارسۇن. سەن ئۇ مەلئۇنغا كۆرۈنمە. خالىساڭ كېچىدە بار. سېنى ھېچكىم كۆرمىسۇن. ئۇ يەردىن مالايلارنىڭ بىرىنى ئۆزۈڭنىڭ ئۆيىگە ئەۋەتكىن، چاغشاكتىكى ئۆيۈڭنى يېزىغا كۆچۈرۈپ

كەلسۇن. ئۆزۈڭ بالىلاردىن خەۋەر ئېلىپ كەلگىن. ئۇ مەلئۇن بالىلارغا نېمە قىلغاندۇ؟ ئەنسىرەپ كېتىۋاتىمەن. تاماق يەپ بولۇپلا يولغا چۈش !

ئەلى توكۇر يەنە يىغلاشقا باشلىدى.

— يۇقىرى تەرەپلەرگە مېنى ئەۋەتمە، ئاغام ! ئۇ مەلئۇننىڭ قولىدىن ئاران قۇتۇلدۇم، مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ، — دېدى.

ئابدى ئاغا خاپا بولۇپ:

— ھازىرلا ماڭ، ئېيتقانلىرىمنى ئورۇنلا ! قورقما ! بەلكى ھازىرغىچە ژاندارمىلار ئۇنى تۇتۇپ كەتكەندۇ، ئۇ قاراقچىلىقنى نەدىن بىلسۇن ! — دېدى.

— باراي ـ كېتەي، ئاغام، راست دەيسەن، ئۇ قاراقچىلىق قىلىشنى نەدىن بىلسۇن ! — دېدى ئەلى.

تاماق ئېلىپ كېلىندى. ئەلى تاماقنى تېز ـ تېز يېدى ۋە يولغا چىقتى.

— ئاغا، يېزىغا بېرىپ بىر خەۋەر ئەكېلىمەن.

ئەلى توكۇر ئۇچقاندەك ماڭاتتى، پۇتىنىڭ توكۇرلۇقىنىمۇ ھېس قىلمايتتى.

يولدا دەممۇ ئالماستىن، بىر يېرىم كۇن دېگەندە ئۇممەت سېرىقنىڭ ئۆيىگە يېتىپ كەلدى. يېرىم كېچە ئىدى. ئاستاغىنا ئىسقىرتتى. ئۇممەت ئىسقىرتىنى تونۇدى، تاشقىرىغا چىقتى.

— سالامەت كەلدىڭمۇ؟ ئاستا گەپ قىل، ئىچكىرىگە ژاندارمىلار تولۇپ كەتتى. سەنلەرنى تۇتۇشقا چىقىپتىكەن، تۇتالماستىن قايتىپ كېلىپ ئۇخلىشۋاتىدۇ. ئاسىم چاۋۇش سارالڭ بولاي دەپتۇ، بىراق ئادەملىرىڭ سامانلىقتا تاماشا قىلىۋاتىدۇ، ئۇلارغا بىر قوزا سويۇپ بەردىم. سېنىڭ ھېلىقى مەمەت ئاۋاق دېگىنىڭ يامان نېمىكەن، پولاتتەك يىگىتكە ئوخشايدۇ. سۆز قىلمايدۇ، ھېچ نەرسىگە ئارىلاشمايدىغان مىجەزى بار ئىكەن. بىراق، ئىچى دەردكە توشقانلىقى بىلىنىپ تۇرىدۇ، كۆزلىرىدىن مەلۇم. كۆزىدىن بىر ئۇچقۇن بىر يېنىپ، بىر

ئۆچۈپ تۇرىدۇ. كۆرۈپ قالارسەن، ئۇ چوقۇم بۇ تاغلاردىكى ئەڭ داڭلىق قاراقچى بولۇپ چىقىدۇ. قېنى سېنى شۇ يەرگە ئاپىرىپ قويايي.

ئىككىسى ساماندىققا قاراپ مېڭىشتى. ئۇممەت سېرىق يەردىن ئىككى تاش ئالدى، ئۇچ قېتىم تاڭ ـ تاڭ قىلىپ ئۇردى. ئىشەك ئاستا ئېچىلدى.

— مەن كەلدىم، — دېدى ئەلى توكۇر.

— سالامەت كەلدىڭمۇ؟ — دېدى مەمەت ۋە ئىچىگە كىرىپ ئىشىكنى تاقاپ قويدى، — سېنىڭ ھېلىقى ئاغىنەڭ ئۇممەت بارغۇ، باتۇر، ئاجايىپ ياخشى ئادەم ئىكەن، ئەلى ئاغا، ئەگەر باشقىسى بولسا ئاللىقاچان بىزنى تۇتۇپ بەرگەن بولاتتى. خېلى بۇرۇنلا ژاندارمىلار بىلەن ئارىمىزدا بىر ئىش چىققان بولاتتى. بەكمۇ ياخشى چاغدا كەلدىڭ.

— بۇرادەر، — دېدى ئەلى توكۇر، — ئۇنى تاپتىم. ئاقتۇزلۇ يېزىسىدىكى ھۇسەيىن ئاغىنىڭ ئوچقىنىڭ بېشىدا ئولتۇرۇپ قالدى.

مەمەت خۇشاللىقىدىن نېمە قىلىشىنى بىلمەيلا قالدى. يانچۇقىدىن بىر سەرەڭگە ئېلىپ ياقتى، بۇ ئەڭ چوڭ سەۋەنلىك ئىدى، چىراغ ئىشىك يېنىدا ئىدى، ئۇنى تېپىپ ياقتى.

جاپپار بىلەن رەجەپ چاۋۇش بىر بۇلۇڭدا، ئىككىسى بىر ئورۇندا ئۇخلاۋاتاتتى. مەمەت ئاستا باردى، جاپپارنى تۇرتتى. جاپپار دەررۇ سەكرەپ تۇرۇپ، قورقۇش بىلەن كۆزلىرىنى ئاچتى، يېنىدىكى مىلتىققا ئېسىلدى. مەمەت مىلتىقنى تۇتۇپ تۇرۇپ:

— ھېچ نەرسە بولمىدى، جاپپار، بۇ مەن، — دېدى.

— نېمە بولدى، بىر ئىش بولدىمۇ؟ — دەپ سورىدى جاپپار.

— ئەلى توكۇر كەلدى ! — جاۋاب بەردى مەمەت.

— ئەلىمۇ؟

— ھەئە، ئەلى !

— تاپالاپتۇمۇ؟
— تېپىپتۇ.
— ئىشىمىز ئوڭدىن كەپتۇ دېگىنە.
— شۇنداق.
— ھازىرلا يولغا چىقامدۇق؟
— ھازىرلا ماڭمىز.
— ھازىرلا يولغا چىقساق، رەجەپ چاۋۇشنىڭ ھالى خاراب، بوينىنى مىدىرلىتالمايدۇ، ئۆلۈپ قالمەن دەپ قورقۇۋاتىدۇ، — دېدى جاپپار.
— ئۇنداقتا قانداق قىلىمىز؟ — دېدى مەمەت.
— ئۇنى مۇشۇ يەردە تاشلاپ كەتسەك قانداق؟ — دېدى جاپپار.
— قالمايدۇ، ئىش تېرىپ بېرىدۇ، — دېدى مەمەت.
— ئىلاجىمىز يوق، ئويغىتايلى.
— ئويغىتايلى، — دەپ قوشۇلدى مەمەت.
جاپپار چاۋۇشنى تۇرتۇپ ئويغاتتى. چاۋۇش ئويقۇلۇقتا سول يېنىدىن ئوقنى يېنىغا ئۆرۈلۈپ يېتىۋالدى.
— چاۋۇش، تۇر ئورنۇڭدىن ! — دېدى جاپپار.
— ۋاي خۇدا ! مەن ئۆلۈۋاتىمەن، جېنىم چىقالمايۋاتىدۇ.
— تۇر، چاۋۇش، ئورنۇڭدىن تۇر، جېنىم ئاداش، ھازىر يولغا چىقىشىمىز كېرەك، — دېدى جاپپار ۋە قولىدىن تۇتۇپ تارتتى.
— ئۇنداق قىلما، مەن سىلەرگە ئۆلۈۋاتىمەن دېدىمغۇ، جېنىم چىقىپ كېتىۋاتىدۇ، — دەپ غودۇڭشىشقا باشلىدى چاۋۇش.
— تۇر ئورنۇڭدىن، كۆزلىرىڭدىن ئايلىنىپ كېتەي يولۋاس چاۋۇشۇم، ئەترەت باشلىقى ئەمەسمىدىڭ ! ئەترەت باشلىقى مۇشۇنداق قىلسا بولامدۇ ! — دېدى جاپپار.
جاپپار رەجەپ چاۋۇشنىڭ قولىنى قويۇپ بېرىشى بىلەنلا يەنە ئورنىدا يېتىپ ئۇخلاشقا باشلىدى.

— بىچارە، نەچچە كۈندىن بېرى بىرىنچى قېتىم ئۇخلىغىنى. ئۇ بىئارام بولۇپ يۇرەتتى، — دېدى مەمەت.
— قانداق قىلىمىز ئەمىسە؟ بۇ يەردە قالسۇنمۇ؟ — دەپ سورىدى جاپپار.
— بولمايدۇ، — دېدى مەمەت.
ئۇلار چاۋۇشنى بىلەكلىرىدىن تۇتۇپ تۇرغۇزدى، قۇلىقىغا ئېگىلىپ بىرنەچچە قېتىم ۋارقىرىدى:
— چاۋۇش، ھەي چاۋۇش، ئابدى ئاغا ئاقتۇزلۇ يېزىسىدا ئىكەن، ئاقتۇزلۇدا ... ھازىر ئەلى كەلدى، ئەلى توكۇر ...
رەجەپ چاۋۇش كۆزلىرىنى ئېچىپ:
— نېمە؟ — دەپ سورىدى.
— ئابدىنىڭ تۇرغان يېرىنى تاپتۇق، ئاقتۇزلۇدا ئىكەن، — دېدى مەمەت.
— ئەلى توكۇر تېپىپتۇمۇ؟ — دېدى چاۋۇش.
— ھەئە، ئەلى توكۇر تېپىپتۇ، — دېدى مەمەت.
— تاپىغان بولسا، ئۇنى ئۆلتۈرۈشنى قارار قىلغانىدىم. ئەمدى جېنىنى قۇتۇلدۇردى، — چاۋۇش ئورنىدىن تۇردى، زەھەر ئىچكەندەك چىرايىنى پۇرۇشتۇردى. بوينىنىڭ ئاغرىقىنى بىلىندۇرمەسلىككە تىرىشاتتى.
— بالىلار، يولغا چىقماستىن تۇرۇپ شۇ يارامغا دورا سۈركەپ قويۇڭلار. ئەمدى رەجەپ چاۋۇش ئۆمرىدىكى ئەڭ ياخشى ئىشنى قىلىدۇ. ئابدى كاپىرنى ئۆلتۈرىدۇ. ھازىرغىچە ھەرقانچە گۇناھ قىلغان بولسامۇ، ئاللاتائالا بۇنىڭ بىلەن مېنى كەچۈرۈۋېتىدۇ.
— توختاپ تۇرۇڭلار، يارىغا مەن دورا سۈركەپ قويايي، — دېدى ئەلى توكۇر.
— ئەلى رەجەپ چاۋۇشنىڭ تىزىغا يېقىن كېلىپ ئولتۇردى.
— ھەي ئەلى، — دېدى چاۋۇش، — ئەگەر ئۇنى تاپىغان بولساڭ ئىشىڭ چاتاق، چوقۇم سېنى ئېتىپ تاشلايتتىم.
— تاپتۇق. پېقىرلارنىڭ دۇشمىنىنىڭ جاجىسىنى

بېرىڭلار ! — دېدى ئەلى توكۇر.

— شۇنداق بىر ئاتايكى، كۆرۈپ قالارسىلەر، — دېدى چاۋۇش.

ئەلى ئۆتۈك مېيى قۇتىسىدىن مەلھەم دورىنى ئېلىپ يارىغا ياخشىلاپ سۈركىدى، كېيىن تېڭىپ قويدى.

— قېنى تۇرۇڭلار، تېز بولۇڭلار، ئۇ كاپىرنىڭ بىر مىنۇت ياشىشىمۇ زىيانلىق ! — دېدى چاۋۇش.

ئۇ ئىتتىك ئىشىك ئالدىغا چىقتى. ئۇلار ئۇممەتكە «خوش !» دېيىشنىمۇ ئۇنتۇپ يولغا چىقىشتى.

— مۇشۇ كۇننى ... — دېدى جاپپار.

— مۇشۇ كۇن ئۇچۇنمۇ خۇداغا مىڭ رەھمەت، — دېدى مەمەت.

مەمەت نېمە قىلىشىنى بىلمەيتتى، ئىچ - ئىچىگە سىغمايتتى. ھەممىنىڭ ئالدىدا ئۇچقاندەك ماڭاتتى. ئەلى توكۇرمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قالمايتتى.

— ماڭا ئون لىرا بەردى، — دېدى ئەلى ۋە بولۇپ ئۆتكەنلەرنى، توقۇغان يالغانلىرىنى سۆزلەپ بېرىپ ھەممىسىنى كۈلدۈرۈۋەتتى.

ئۇلار يالغۇزدۇتنىڭ يېنىغا كېلىشكەندە ئاچلىقتىن ھالى قالمىدى. ئۇلار خۇشاللىقىدىن ھېچ يەردە توختىمىغان، كۈندۈزلىرى مۆكۈنۈۋېلىپ، كېچىلىرى ئېدىرلىق ۋە چاتقاللارنى كەزگەنىدى.

— قورقماڭلار، ھازىر بېرىپ نان ئەكېلىمەن، سىلەر شۇ ئويماندا ساقلاپ تۇرۇڭلار، — دېدى ئەلى توكۇر.

ئۇلار يالغۇزدۇت دېگەن يېزىغا باردى. بىر سائەتلىك يولنىڭ نېرىسىدا، ئاناۋارزا قەلئەسىنىڭ ئۇستىدە ئاقتۇزلۇ يېزىسى كۆرۈنەتتى. ئەلى يېرىم سائەتتىن كېيىن لىق بىر خالتا نان بىلەن بىر خالتا سۈزمە كۆتۈرۈپ كەلدى.

— سۈزمىنى ئوغرىلاپ كەلدىم، ئۆينىڭ تۇۋرۇكىگە ئېسىپ

قويۇپتىكەن، ئۆز ئۆيۈمدىكىنى ئالغانىدەك ئالدىم.

ئۇلار يېمەكلىكلىرىنى يەپ بولۇشتى، بىر ئورامدىن موخورکا چېكىشتى.

رەجەپ چاۋۇشنىڭ يارىسى چىدىغۇسىز ئاغرىۋاتقانلىقى چىرايىدىن چىقىپ تۇراتتى، چىشلىرىنى چىشلەپ، يۈزىنى پۇرۇشتۇرەتتى، تىنماي كوتۇلدايتتى.

— مەن ئەترەت باشلىقى. ئەگەر ئىشىمغا ئارىلىشىدىغان بولساڭلار، قالغىنىنى ئۆزۈڭلار بىلىڭلار. شۇنچە يامانلىقلارنى قىلدىم، ئەمدى بىر ياخشىلىق قىلاي. ھەربىر دېگەن سۆزۈمنى ئىجرا قىلىسىلەر، ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ — كېيىن ئۇ جاپپار بىلەن مەمەتنىن ئايرىم - ئايرىم «ئاڭلىدىڭلارمۇ؟» دەپ سورىدى، ھەر ئىككىسى «ئاڭلىدۇق» دەپ جاۋاب بەردى.

رەجەپ چاۋۇش شۇنداق دېدى:

— بىز كەچ كىرگۈچە مۇشۇ يەردە كۈتۈپ تۇرىمىز، كەچ كىرگەندە يېزىنىڭ چېتىدىكى چاتقاللىقىنىڭ ئىچىگە كىرىپ مۆكۈنۈۋالىمىز. سىلەر گەپ - سۆز قىلماڭلار. مەن بۇ يەرنىڭ ھەممە يېرىنى بەش قولدەك بىلىمەن، چۈشەندىڭلارمۇ؟ ئاۋۇ كۆرۈنگەن جەيھانىنىڭ ئارىلى. ئاناۋارزانىڭ ئارقىسىدا ھاجىلار يېزىسى بار، ھاجىلارنىڭ يۇقىرىسىغا ماڭساق تاغقا چىقىپ كېتىمىز. ئۇ كاپىرنى ئۆلتۈرگەندىن كېيىن ئەنە شۇ يوللارنى بېسىپ ئۆتىمىز. ۋەقەدىن كېيىن ئەڭ ئاز دېگەندە بىر روتا ژاندارما چىقىدۇ. ئۇ چاغدا قۇتۇلۇش قىيىن بولىدۇ. ئەمما، بۇ يەرلەرنى مەندەك بىلىدىغان ئادەم يوق، بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغچە بىلىمەن. سۆزۈمدىن زىنھار چىقمايسىلەر. چولاق بۇرادەر مېنىڭ سۆزۈمگە كىرمىگەنىدى، ئاخىر ئەترىتىنى مەغلۇپ قىلىپ، ئۆزىمۇ ئېتىلىپ كەتتى. چۇقۇر ئوۋا دېمەك، رەجەپ چاۋۇش دېمەكتۇر. بۇنىمۇ يادىڭلاردىن چىقارماڭلار !

ئۇلار تۇرغان يەر بىر قىيان ئازگىلى ئىدى. قىيان سۇنتەك ئاق شېغىل تاشلارنى، قارىغاي پوستىلىرىنى، قومۇش ۋە ئازغان

يىلتىزلىرىنى بۇ يەرگە ئېقىتىپ كېلىپ چاتقاللارنىڭ تۈۋىگە يىغىپ قويغاندى. كېيىن كەلگەن قېيىنلار چاتقاللارنىڭ يىلتىزىغا ئورۇلۇپ، ئۇنى قومۇرۇۋېتەلمەستىن، ئېقىتىپ كەلگەن هەممە نەرسىنى ئۇنىڭ تۈۋىگە يىغىپ قويۇپ، ئۈستىدىن ئېقىپ ئۆتكەن. ئازگالغا پاتمىغاندا يېنىدىكى ئېتىزلارنىڭ تەكتىنى يالاپ ئويمان هاسىل قىلغان. ئۇلار ئەنە شۇ ئويماندا ئىدى.

كەچ كىردى، كۈن ئولتۇرۇشقا باشلىدى. بۇ ئويمانلىق پۈتۈن تۈزلەڭلىكنىڭ يۈزىنى زىننەتلەپ تۇراتتى. بۇلۇتلارنىڭ چۆرىلىرىمۇ يورۇدى ۋە تۈزلەڭلىكنىڭ نېرىقى چېتىگە ببرىپ يەتتى.

— ئۇزاقتىن ببرى چۇقۇر ئوۋادا كۈننىڭ ئولتۇرۇشىنى كۆرمىدىم، — دېدى چاۋۇش، — كۈن يەر ئۈستىدە مەلۇم ۋاقىت تۇرىدۇ، ئۇ يەردە قىزىرىدۇ، قاندەك قىزىلغا ئايلىنىدۇ، كېيىن بىردىنلا ئولتۇرۇپ كېتىدۇ. تۇرۇپ تۇرۇڭلار، مەن بىر تاماشا قىلىۋالاي. بەربىر ئۆلۈپ كېتىمەن، بىر كۆرۈۋالاي، تۇرۇپ تۇرۇڭلار.

جاپپار كۈلۈپ كەتتى.

— نېمىگە كۈلىسەنوي ئىتنىڭ كۆچۈكى؟ — دەپ خاپا بولدى چاۋۇش.

— ئەلى توكۇرغا كۈلۈۋاتىمەن، — دېدى جاپپار.

چاۋۇش جىم بولۇپ قالدى.

دېگەندەك كۈن ئولتۇردى، قاراڭغۇ چۈشتى. چاۋۇش بېلىنى تۇتۇپ، كۈنگە تىكىلگەن پېتى هەيكەلدەك تۇرۇپ قالدى.

— ئۆلۈشىنىغۇ ئۆلىمەن، چۇقۇر ئوۋادا كۈننىڭ ئولتۇرۇشىنى بىر كۆرۈۋالدىم ـ دە ... — دېدى چاۋۇش.

ئۇلار يالغۇزدۇت تۈزلەڭلىكىدىن ئۆتتى. بىر پاتقاقلىققا يولۇقۇشتى. پاتقاقلىقتىن ئۆتكەندىن كېيىن ئاقتۇزلۇ يېزىسىدىكى ئۆيلەرنىڭ چىراغلىرى كۆرۈندى. بىرنەچچىلا ئۆيدىن

سۇس چىراغ يورۇقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. باشقا تەرەپلەر قاپقاراڭغۇ ئىدى. ئۇلار قاتتىق چارچىغانىدى، دۇمبىلىرىنى يۇلغۇنغا يۆلەپ ئولتۇرۇشتى. ئەلى توكۇر تاماكا چەكمەكچى بولغانىدى، ئاستا ئىگراپ ئولتۇرغان چاۋۇش ۋارقىراپ كەتتى:

— هەي دۆيۈز توكۇر ، هازىر سېنى يەرگە يانقۇزۇپ قويىمەن جۇمۇ، قولۇڭدىكى سەرەڭگىنى يانچۇقۇڭغا سال !

توكۇر هېچ نەرسە دېمەستىن سەرەڭگىنى يانچۇقىغا سالدى.

— سىلەرگە يەنە بىر قېتىم ئاگاهلاندۇرۇپ قويايلى، — دېدى چاۋۇش قوپال ئاۋازدا، — هەرقانداق ئادەم مېنىڭ سۆزۈمدىن چىقىدىغان بولسا، دادام بولسىمۇ ئېتىۋېتىمەن. قېنى ئېيتىڭلارچۇ، مەن سىلەرنىڭ باشلىقىڭلارمۇ ـ ئەمەسمۇ؟

— ئەلۋەتتە باشلىقىمىز سەن، چاۋۇش ! — دېيىشتى.

چاۋۇش شۇ سۆزلەرنى قىلىپ بولغاندىن كېيىن يېرىم سائەتچە ئويلىنىپ قالدى. كېيىن بېشىنى كۆتۈرۈپ مەمەتتىن سورىدى:

— بۇ ئەلى توكۇر كېيىنمۇ ئىشىڭغا يارامدۇ؟

— يارايدۇ، — دېدى مەمەت.

— قاراقچى ئۇچۇن هەردائىم ئەلى توكۇردەك بىر ئادەم كېرەك، — دېدى چاۋۇش.

چاۋۇش يەنە جىم بولۇپ كەتتى. ئۇزاققىچە جىم بولۇپ كەتتى. ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى، بۇنىڭغا جاپپار چىدىيالماستىن:

— نېمە بولدى چاۋۇش، ئۇخلاپ قالدىڭمۇ؟ — دېدى.

بۇ سۆزگە چاۋۇش بەكمۇ خاپا بولدى:

— هەي ئىتنىڭ كۆچۈكى، بۇ تۈزلەڭلىكتىكى چوڭ بىر يېزىدىن ئادەم ئەپچىچىش ئاسان گەپمۇ؟ ئۇخلىمىدىم، پىلان تۈزۈۋاتىمەن، — دېدى ئۇ چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ.

يەنە ئويغا چۆمدى، بىرھازادىن كېيىن ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ بېشىنى كۆتۈردى. هەممە ئادەمنى كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقتى.

يۇلتۇزلارنىڭ يورۇقىدا ھېچقايسىسىنىڭ چىرايىنى پەرق ئەتكىلى بولمايتتى.

— بالىلار ! — دەپ سۆز باشلىدى چاۋۇش. ئۇنىڭ ئاۋازى يېقىملىق ئىدى، خۇددى ئانىلارچە مېھرىبانلىق چىقىپ تۇراتتى، — ئەمدى مېنىڭ ئىشىم تۈگىدى، بۇ يارا مېنى ساق قويمايدۇ، ئەكېتىدۇ، بۇنى ياخشى بىلىمەن. سىلەرنى كۆپ ئويلايمەن، مەمەت ئاۋاقنى كۆپرەك ئويلايمەن، ئۇنىڭ قەلبىدە ياخشىلىق بار. شۇنچە يىلدىن بېرى بەش يېزىنىڭ ئەرلىرىنىڭ ئىچىدىن پەقەت مۇشۇ بالىلا زالىمغا قارشى ئىسيان كۆتۈرۈپ چىققتى. ئۆلمەي قالسامىلا ئۇنى كۆز قارىچۇقۇمدەك ئاسرايمەن، لېكىن مەن ئۆلۈپ كېتىمەن.

كېيىن ئەلى توكۇرغا يۈزلەندى:

— ئەلى توكۇر، سەن ئەقىللىك ئادەمسەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە سەن قاراقچىمۇ ئەمەسسەن، مەمەتكە كۆپ يارىدەم قىلالايسەن.

— قولۇمدىن كەلگەن ھەممىنى قىلىمەن، ئۆيۈمنىڭ بۇزۇلۇشى، يېزامدىن ھەيدىلىشىم يۈرىكىمگە تۆگمەن تېشىدەك ئورناپ كەتتى، — دېدى ئەلى توكۇر.

— ئەمدى ئۆز ئىشىمىزغا كېلەيلى. يېرىم كېچىگە يېقىن ھۇسەيىن ئاغىنىڭ ئۆيىگە بارىمىز، ئىشكىنى ئاچتۇرىمىز، ئابدىنى ئېچىدىلا ئېتىپ تاشلاپ قايتىپ چىقمىز، ئەلى توكۇر بىز بىلەن بارمىسۇن، — دېدى چاۋۇش.

— يېرىم كېچە بولاي دەپ قالدى، ئەمدى ماڭايلى، چاۋۇش، بولامدۇ؟ — دېدى مەمەت.

چاۋۇش ئورنىدىن تۇردى، ئوقدانلىرىنى تۈزىدى، تاپانچىسىغا ئوق سالدى. بومبىلىرىنى تۇتۇپ باقتى، يانچۇقلىرىنى ئاختۇردى.

— توكۇر، سەرەڭگەڭنى ماڭا بەر، — دېدى چاۋۇش، — سەرەڭگەڭنى بەر — دە، بۇ يەردە تۇرما، يولۇڭغا ماڭ، نەگە بارساڭ مەيلى.

توكۇر سەرەڭگىسىنى چىقىرىپ بەردى ۋە:

— غەلىبە قىلىشىڭلارنى تىلەيمەن، — دېدى — دە، ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ مېڭىپ كەتتى.

— يەنە كۆرۈشەرمىز، سالامەت بول ! — دېدى مەمەت.

— كۆرۈشەرمىز ! — دېدى ئەلى توكۇر.

ئۇ كەتكەندىن كېيىن ئۇلارمۇ يېزىغا قاراپ يولغا چۈشتى. سالقىن شامال چىقىۋاتاتتى. شامالدا يېزا ئۆيلىرىنىڭ ئۆگزىلىرىدىن ھەر خىل ئاۋازلار ئاڭلىناتتى.

يېرىم قەلەيلىك ئۆگزىلىك ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاشتى.

— مەمەت، سەن ئىشىكنى چەك، — دېدى چاۋۇش، — جاپپار، سەن ھازىر بول، ئاۋۇ توپا دۆۋىسىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ پايلاپ يات. بۇ ئۆيگە كىم كەلسە، كۆز ياشلىرىغا قارىماستىن ئاتقىن. كۆرۈنگەن سايىنى يېقىتقىن.

مەمەت يەردىن بىر تاش ئېلىپ ئىشىكنى ئۇرۇشقا باشلىدى. ئۆينىڭ قاڭالتىرلىرى يۇلتۇزلارنىڭ يورۇقىدا پارقىراپ تۇراتتى. ئىشكىنىڭ تاقىلداشلىرى يېزىنىڭ جىمجىتلىقىنى بۇزاتتى. خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئۆينىڭ ئىچىدىن بىر ئەر كىشىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— كىم؟ بۇ يېرىم كېچىدە كىملىگەن؟

— مەن قېرىنداش ئابدى ئاغىنىڭ بىر يېزىلىقى، ئىشكىنى ئاچ، خەۋەر ئەكەلدىم، — دېدى چاۋۇش.

— تاڭ ئاتقاندا كەل، — دېدى ئىچكىرىدىكى كىشى.

دەل شۇ چاغدا يېزىنىڭ نېرىقى تەرىپىدە بىر ئىت ھاۋۇشىدى.

— بەكمۇ ئالدىراش ئىشىم بار، ھازىر ئاغىنى كۆرۈشۈم كېرەك، بۇرادەر، ئىشكىنى ئېچىۋەتكىن، — دېدى چاۋۇش.

ئىچكىرىدىكى ئادەم ئىشكىنى ئېچىپ، شۇ زامانلا تاقىۋالدى ۋە ئىچىدىن ئىلىۋالدى.

— ئاھ، مېنىڭ شۇ يارام، — دېدى چاۋۇش، — يارام

بولمىغان بولسا ئىچىگە كىرىپ كېتەتتىم، ۋايجان، يارام. مەيلى، كېرەك يوق، ھازىر مەن ئۇلارغا ئىشىكنى ئاچتۇرىمەن.

چاۋۇش بارلىق كۈچى بىلەن ۋارقىرىدى:

— مەن قاراقچىلارنىڭ باشلىقى رەجەپ چاۋۇش بولىمەن، ئاڭلىمىغان بولساڭلار ئاڭلاپ قويۇڭلار، كاپىر ئابدىنى ماڭا تاپشۇرۇڭلار، تاپشۇرمىساڭلار ئۆزۈڭلار بىلىڭلار، ھۈسەيىن ئاغا بىلەن كارىم يوق، ئىشقىلىپ، شۇ دىنسىزنى بىزگە تاپشۇرۇڭلار !

مەمەتمۇ ۋارقىرىدى:

— مەن مەمەت ئاۋاقمەن ! ئانامنىڭ، سۆيگەن قىزىمنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىش ئۈچۈن كەلدىم ! ئۇنىڭدىن باشقا يېزىلىقلىرىمنىڭ ئىنتىقامىنى، بىچارە كەمبەغەللەرنىڭ ئىنتىقامىنى ئالماق ئۈچۈن كەلدىم ! ئۇنى سىرتقا چىقىرىپ بېرىڭلار ! ئۇ چىقمىغۇچە بىز بۇ يەردىن كەتمەيمىز.

ئىچكىرىدىن:

— بۇ ئۆيدە ئابدى ئاغا يوق، بېرىپ ئىشىڭلارنى قىلىڭلار، ئۇ بۇ يەردە يوق، — دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى.

— مېنى رەجەپ چاۋۇش دەپ ئاتايدۇ، مەن قاراقچىلارنىڭ پىرىمەن، ئۇ كاپىرنى ئالماستىن كەتمەيمەن. ھەي مەمەت ! بومبىنى چىقىرىپ ئىشىك تۈۋىگە قوي، ئىشىكنى قومۇرۇۋېتەيلى !

ئىچىدىكى ئادەم ۋارقىرىدى:

— ئۆيدە ئابدى ئاغا يوق، بالىچاقلىرىم بار.

— ئۇنداق بولسا ئىشىكنى ئاچ، — دېدى چاۋۇش.

— ئاچمايمەن ! — دېدى ئىچىدىكى ئادەم.

— مەمەت ! — دېدى چاۋۇش، — بومبىنى ئوت ئالدۇرۇپ ئىشىككە قوي !

— مەن تەييار، چاۋۇشۇم، قويايمۇ؟ — دېدى مەمەت.

— بول چاققان ! — دەپ ۋارقىرىدى چاۋۇش.

دەل شۇ چاغدا ئىچكىرىدىن قورالنىڭ شاراقلىغان ئاۋازى

ئاڭلاندى.

— مەمەت، يەرگە يات ! تېز يات ! ئۇ كاپىر ئېتىۋاتىدۇ ! — دېدى چاۋۇش.

ئىچكىرىدىن سىرتقا ئوق يېغىۋاتاتتى.

— مەمەت، بومبىنى ئات ! — دېدى چاۋۇش.

ئىچكىرىدىن ئاۋاز ئاڭلاندى:

— بالىچاقلىرىمنىڭ جېنىغا زامىن بولماڭلار ! بىز سىرتقا چىقايلى ! سىلەر نېمە قىلساڭلار قىلىڭلار ! ئابدى ئاغا، سەنمۇ ئوق چىقارما ! بىز ئالدى بىلەن چىقايلى ! ئاندىن سىلەر نېمە قىلساڭلار قىلىڭلار !

ئىچكىرىدىن ئېتىلغان ئوقلار توختىدى، ئىشىك ئېچىلدى. ئۈيقۇلۇق بالىلار، كۆڭلەكچان ئاياللار سىرتقا چىقىشتى ۋە ئىتتىك ئۆيدىن يىراقلاشتى. ئەڭ ئاخىرىدا بىر بوۋاي بىلەن ئىككى ياش يىگىت چىقىشتى.

— ئابدى ئۆينىڭ ئىچىدە قالدى، كىرىپ ئىشىڭلارنى پوتكۇزۇڭلار، — دېدى بوۋاي.

بوۋاينىڭ سۆزى تۈگىمەي تۇرۇپلا ئۆي ئىچىدىن يەنە ئوق ئېتىلىشقا باشلىدى. ئابدى ناھايىتى تېز ئوق ئاتاتتى.

ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىغان دېھقانلار ھۈسەيىن ئاغىنىڭ ئۆيىگە قاراپ كېلىشتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرى «قاراقچىلار بېسىپ كەپتۇ» دەپ ۋارقىرىغىنىدى، دېھقانلار ئۆز ئۆيلىرىگە قاراپ قېچىشقا باشلىدى. بىر دەمدىلا ئەتراپتا ھېچكىم قالمىدى.

— مەمەت، ئىشىكنى نىشانلاپ ئېتىۋەر ! — دېدى چاۋۇش.

— بۇنىڭ نېمە پايدىسى بار؟ ئۇ كاپىر ئىچىدە، ئۇچىمىزنى ئېتىۋېتىدۇ ! — دېدى مەمەت.

— دېمەك، ئېتىۋېتىدىكەن ـ دە ! — دەپ زاڭلىق قىلدى ۋە، — سەن ئىشىكنى ئوققا تۇتۇۋەرگىن، مەن ئۇنىڭغا ھازىر كۆرسىتىدىغانىنى كۆرسىتىمەن ! گېپىمگە قوشۇق سالما، نېمە قىل دېسەم شۇنى قىل ! ئىشىككە ئۇزمەي ئوق ئات ! — دېدى.

چاۋۇش ئاۋازىنىڭ باربچە ۋارقىرىدى:

— دېمەك، ئابدى، سەن تېخى ئايىغىمغا يىقىلىشنىڭ ئورنىغا ماڭا ئوق ئاتامسەن؟ ئۆينەك ئىچىگە مۆكۈنۈۋېلىپ ئوق ئېتىۋاتسەن، ئەمدى مەن ساڭا كۆرسىتىپ قويايي.

ئۆينىڭ يېنىغا بوراندەك ئۆچۈپ باردى.

مەمەت ئىشىككە ئۇزمەي ئوق ئاتاتتى ۋە چاۋۇشنىڭ نېمە قىلىشنى ھەيرانلىق بىلەن كۈتتى.

ئابدى ئاغىمۇ ئۆينىڭ ئىچىدىن ئۇلارغا قارىتىپ ئوق چىقىراتتى، جاپپار بولسا يېزىغا كۆز تىكىپ مىدىرلىماستىن ياتاتتى. مەمەت ئىشىكنىڭ يېنىغا مۆكۈنۈۋالمىغان بولسا ئاللىقاچان ئوق يېگەن بولاتتى.

مەيداندا يا ئايال، يا بالا، ھېچكىم قالمىغان، پۈتۈن يېزا ئۇلار يېتىپ كەلگەن ۋاقىتتىكىدەك يەنە جىمجىتلىققا چۆككەندى.

ئاردىدىن خېلى ۋاقىت ئۆتتى، مەمەت ئىشىككە قارىتىپ توختىماستىن ئوق ئاتاتتى. ئەمدى بۇنىڭ ئاخىرى نېمە بولار؟ چاۋۇش ئۆينىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ كېتىپ، چىقمىدى. بىردەمدىن كېيىن مەمەت بىكاردىن ـ بىكارغا ئوق ئېتىشتىن زېرىكتى ۋە ئېتىشنى توختاتتى. چاۋۇش ئۆينىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

— ھەي، ئوقنى توختاتما ! ئوقنى توختاتما !

مەمەت ئوقنى خۇشياقماستىن يەنە ئېتىشقا باشلىدى.

بۇ چاغدا ئۇجمە دەرىخىنىڭ ئارقىسىدىن بىر ئاۋاز چىقتى:

— تاڭ ئاتقۇچە ئوق ئېتىڭلار قېنى، ئابدىنى سىرتقا چىقىرالامسىلەر؟

— سەن كىمسەن؟ — دېدى مەمەت.

— ھۇسەيىن ئاغا، كۇرد رەشتىتىن كېيىن چۇقۇر ئوۋاغا ھېچقانداق قاراقچى كەلمىگەندى. ھەتتا كۇرد رەشتىنمۇ چۇقۇر ئوۋا يەپ كەتتى. تاڭ ئېتىش بىلەن بۇ تۈزلەڭلىكتە سىلەرنى خۇددى ئامۇت قاققاندەك تۆكۈۋېتىدۇ. تاشلاپ كېتىڭلار.

ئۆينىڭ ئارقىسىدىن رەجەپ چاۋۇشنىڭ غەزەپ بىلەن ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

— جاپپار، ھەي جاپپار ! شۇ جوھۇتنى سۆزلەتمە ! ئاغزىنى تۇۋاقلا !

جاپپار ئۇجمە دەرىخىنىڭ ئاستىنى ئوق چەمبىرىكىگە ئالدى. دەل شۇ چاغدا بولار ئىش بولدى، بىراقلا ئۆينىڭ ئۈستىدىن، يېنىدىن، ئالدىدىن قىپقىزىل يالقۇنلار لاۋۇلداپ كەتتى. بىر دەقىقە ئىچىدە پۈتۈن ئۆي ئوت ئىچىدە قالدى.

— ھۇسەيىن ئاغا، ھەي ھۇسەيىن ئاغا ! قېرى دۆيۈز، — دەپ ۋارقىرىدى چاۋۇش، — بۇلار كۇرد رەشتىنى ئوۋلىغان بىلەن مېنى ئوۋلىيالمايدۇ. مېنىڭ ئېتىم رەجەپ چاۋۇش، چوقۇر ئوۋانىڭ بۆرىسىمەن، بۇ كېچە يا ئابدىنى ئۆلتۈرىمەن، يا بۇ يېزىنى كۆيدۈرۈۋېتىمەن.

ئۇجمە دەرىخىنىڭ ئاستىدىكى ئادەم قاتتىق ۋارقىرىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئايالار، بالىلار، پۈتۈن يېزا خەلقى ۋارقىراشقا باشلىدى:

— مەمەت ! — دېدى چاۋۇش، — ئوقنى توختات، شۇ كاپىر تۇنجۇقۇپ سىرتقا چىقسۇن !

مەمەت ئوقنى توختاتتى.

شامال تېرەك بويى كۆتۈرۈلگەن يالقۇنلارنى ئوك ۋە سولغا ئۇچۇراتتى. بىرئازدىن كېيىن ئۆينىڭ يېنىدىكى بىر ئۆيگىمۇ ئوت تۇتاشتى. خېلىدىن كېيىن ئوت ئۈستىدىكى ئۆيگە تۇتاشتى. ئون بەش ـ يىگىرمە مىنۇتنىڭ ئىچىدە ئونغا يېقىن ئۆيگە ئوت تۇتىشىپ، كۆيۈشكە باشلىدى.

جاپپار بىلەن مەمەت يوشۇرۇنۇپ ساقلاپ ياتاتتى. رەجەپ چاۋۇش ئۆينىڭ ئەتراپىدا پىر ـ پىر ئايلىنىپ يۈرەتتى ۋە ۋارقىرايتتى:

— ئابدى، چىق تاشقىرىغا ! چاراسلاپ كۆيۈپ كېتىسەن. چىقىپ مەمەتنىڭ ئايىغىغا يىقىل، بەلكى قېنىڭدىن كېچەر.

ئىچكىرىدىن سادا چىقمايتتى. بەزىدە ئوق رەجەپ چاۋۇشنىڭ قولاق تۈۋىدىن ۋىڭىلداپ ئۆتۈپ كېتەتتى. ئوت يالقۇنلاپ، ئۇچقۇنلىرىنى چاچرىتىپ ئاسمان ـ پەلەككە چىقاتتى، ئەگىم ـ ئەگىم يۇقىرى كۆتۈرۈلەتتى، قاراڭغۇ ئاسماندا پارچىلىنىپ ئۇچاتتى. ئاسمان كۈندۈزدەك يورۇپ كەتتى. ئاناۋارزانىڭ قوڭۇر قىيالىقلىرىدىن جەيھان دەرياسىنىڭ قىرغىقىدىكى چاتقاللىقلارغىچە ئاپپاق يورۇقلۇق قاراڭغۇلۇقنى كېسىپ ئۆتەتتى.

ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپلا سىرتقا چىققان ئادەملەر توپى كۆڭلەكچان، تامبالچان ئۇيان ـ بۇيان يۇگۈرۈيتتى. كۆيۈۋاتقان ئۆيلەردىكى نەرسىلەرنى توشۇيتتى. يېزىنىڭ ئىچىدە قىيامەت قايىم بولۇۋاتاتتى.

ـــ ئابدى، تاشقىرىغا چىق ! بولمىسا كاۋاپ بولۇپ كېتىسەن، تاشقىرىغا چىق ! ـــ دەپ توختىماستىن ۋارقىرايتتى چاۋۇش. كېيىن مەمەتكە قاراپ:

ـــ ئۆينىڭ ئىشىكىدىن باشقا چىقىدىغان ھېچقانداق تۆشۈكى يوق، مەمتىم، بوشىشىپ كەتمە ! ھازىر ئۇ سىرتقا چىقىدۇ، ئىشىك ئالدىدىلا ئەدىپىنى بەرگىن ! ـــ دېدى.

ـــ ماقۇل ! ـــ دېدى مەمەت.

قېرى بىر ئايال ئۇجمىنىڭ ئاستىدىن يۇگۈرۈپ كەلدى ۋە كۆيۈۋاتقان ئۆينىڭ ئىچىگە كىردى، رەجەپ چاۋۇش ئايالغا ھېچ نەرسە دېيەلمىدى. ئايال ئۆينىڭ ئىچىدىن بىر تۇشەك كۆتۈرۈپ چىقىپ، يۇگۈرگەن پېتى ئۇجمە دەرىخىنىڭ ئاستىغا ئەكەلدى. كېيىن ياڭاق دەرىخىدىن ياسالغان ساندۇقنى ئاچىقتى. كورىلارنى، گىلەملەرنى، پەتنۇسلار ۋە يوتقان ـ كۆرپىلەرنى ئارقا ـ ئارقىدىن توشۇيتتى. ئەڭ ئاخىرىدا تۇرۇلگەن يوغان بىر يوتقانىنى قولتۇقىغا قىسىپ چىقتى، شۇنىڭدىن كېيىن ئوت ئىشىككە تۇتاشتى.

مەمەت بىلەن جاپپار تۇرغان يېرىدە، رەجەپ چاۋۇش بولسا

ئۆينىڭ يېنىدا خېلى ئۇزاق ساقلاپ تۇرۇشتى. ئۆيدىن يا ئابدى چىقمىدى، يا بىرەر ئىش سادىر بولمىدى. ئۆينىڭ ئۈستى كۆيۈشكە باشلىدى. ئاخىر گۈمۈرۈلۈپ چۈشتى، ئوچۇق قالغان ئىشىكتىن ئابدى چىقمىدى. يەنە ساقلاشتى، تاملار كۆيۈپ ئىچىگە ئۆرۈلدى. ھېچكىم يوق ئىدى.

شامال خېلى قاتتىق چىقىۋاتاتتى. ئوت يالقۇنلىرى ئۆيدىن ـ ئۆيگە تۇتىشىپ، يېزىدىكى ئۆيلەرنىڭ ھەممىسىگە دېگۈدەك ئوت كەتتى. خۇددى چۈقۇر ئوۋانى ھېلىقى قىزىل كۇن نۇرى يورۇتقاندەك ئەتراپ يوپيورۇق ئىدى. ھەممە يەر ئايدىڭ ئىدى. ئۇجمە، سۆگەت دەرەخلىرىنىڭ ئۇزۇن سايىلىرى يەرگە چۈشۈپ تۇراتتى، ئادەملەرنىڭ سايىلىرىمۇ بىر ـ بىرىگە ئارىلىشىپ كەتكەنىدى.

شامال گويا ئوت ـ تۇتەك يالقۇنىنى يىراق بىر يەردىن ئۇچۇرۇپ كېلىۋاتقاندەك پىشقىرايتتى.

ـــ ئىسىت، قاچۇرۇپ قويدۇق ! ـــ دېدى مەمەت.

ـــ قاچۇرۇپ قويدۇق ! ـــ دېدى جاپپار.

ـــ ئۇ چىقىپ كەتكۈدەك تۆشۈكمۇ يوق ئىدى، ـــ دېدى چاۋۇش، ـــ ئۆينىڭ بىر يېرىنى تېشىپ قېچىپ كەتمىسۇن دەپ توختىماستىن ئۆينىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈردۇم. سىرتقا چىقمىدى، ئۆي ئىچىدە كۆيۈپ كەتتى، قولۇمزغا چۈشۈشتىن كۆرە، كۆيۈپ كېتىشنى ئەۋزەل كۆردى.

ـــ بەلكى شۇنداقتۇ، ـــ دېدى جاپپار.

ـــ بەلكى شۇنداقتۇ، لېكىن مەن ئۇنىڭ ئۆلۈكىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈشنى خالايمەن، ـــ دەپ ئاھ ئۇردى مەمەت، ـــ ئىسىت، شۇ مەلئۇننىڭ كاساپىتىدىن پۈتۈن بىر يېزا كۆيۈۋاتىدۇ.

ـــ كۆيۈۋاتىدۇ، ـــ دېدى جاپپار.

ـــ مەيلى كۆيسۇن، پۈتۈن چۇقۇر ئوۋانىڭ تاش ـ تۇپرىقى كۆيۈپ كۇل بولسۇن ـــ دېدى رەجەپ چاۋۇش.

— كەمبەغەللەر قانداق قىلىدۇ؟ — دەپ سورىدى مەمەت.

— ئەسلىدىمۇ ئۇلارنىڭ ھېچنېمىسى يوق ئىدى، ئۆيلىرىنى يوقاتقانغا نېمە بوپتۇ، ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ھېچ نەرسە ئۆزگەرتەلمەيدۇ، يەنە ئاۋۇالقىدەكلا بولىدۇ، — دېدى چاۋۇش.

— ھە، چاۋۇشۇم، مۇشۇنداق ساقلاۋېرەمدۇق؟ — دېدى مەمەت.

— راستتىنلا ساقلامدۇق؟ — دېدى چاۋۇش.

— شەھەرگە ئاللىقاچان خەۋەر كەتتى، ئەتىلىككە قىيامەت بولىدۇ، — دېدى مەمەت.

رەجەپ چاۋۇش قاقاقلاپ كۈلۈپ تۇرۇپ:

— بىر يېزىنى كۆيدۈرۈۋەتتى دەپ ئەنقەرەگە تېلېگرامما بېرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن قىيامەت قايىم بولىدۇ. ئەمدى ئاناۋارزانىڭ قىيالىقلىرىغا قاراپ يولغا چىقايلى، تۈزلەڭلىكتە قولغا چۈشۈپ قالساق ھالىمىز خاراب، — دېدى.

ئۇلار كۆيۈۋاتقان ئۆيلەرگە قاراشتى. ئوچى ئوچ يەردە تۇرۇپ ئوھ تارتىشتى. كۆيۈۋاتقان يېزىنى تاشلاپ مېڭىپ كېتىشتى.

يېزىدىن چىقىپ بىردەم توختاپ ئارقىلىرىغا قاراشتى. يېزا بىر پارچە زور ئوت — لاۋۇلداۋاتقان يالقۇنغا ئايلانغانىدى.

— ۋاي - ۋۇي، بىرمۇ ئۆي قالمىدى، ھەممىسى مۇشۇ شامالنىڭ كاساپىتى، شامال چىقمىغان بولسا، مۇنچىلىك بولۇپ كەتمىگەن بولاتتى. ئۇلۇشنى خالايىتتىمكى، لېكىن مۇشۇنداق بولۇپ كېتىشىنى خالمايتتىم، — دېدى مەمەت.

— بىر ئۆيمۇ ساق قالماپتۇ، پۈتۈن يېزىغا ئوت كەتتى، — دېدى جاپپار.

— سەزدىڭلارمۇ؟ — دېدى مەمەت، — بىز يېزىدىن چىقىۋاتقان چاغدا بالىچاقا، ئەر - خوتۇن ھەممىسى بىزگە قاراپ تاشتەك قېتىپلا قالغانىدى. بىرەرىنىڭ بىرنېمە دېگىنىنى سەزدىڭلارمۇ؟ بىزنى يا قارغاشمىدى، يا تاش ئېتىشمىدى، تىللاشمىدى، تاشتەك قېتىپلا قېلىشتى. بۇنى كۆرمىگەن بولسام

ياخشى بولاتتى. بۇنى كۆرگەندىن كۆرە ئۆلگىنىم ياخشى ئىدى.

— شۇنداق بولۇپ قالدى، — دېدى چاۋۇش، — ۋاي بوينۇم، ئەمدى ئۆلىدىغان بولدۇم، بوينۇم كېسىلىپ كەتكەندەك ئاجراپ كېتىۋاتىدۇ. ۋايجان بوينۇم!

چاۋۇش يۈزىنى ئىككى قولى ئارىسىغا ئېلىپ بىردەم مىدىر - سىدىر قىلماي ئولتۇرۇپ قالدى.

مەمەت بىلەن جاپپار ئۇنىڭ بېشىدا قاراپ تۇردى. چاۋۇش بىردىنلا يىقىلىپ، تېپىرلاشقا باشلىدى. جاپپار بېرىپ ئۇنى قۇچقىغا ئالماقچى بولدى، بىراق بەستلىك چاۋۇشقا كۈچى يەتمىدى. چاۋۇش يايدەك كېرىلەتتى.

يېزىنىڭ ئۇ چېتىدىن ۋارقىرىغان ئاۋازلار ئاڭلاندى. بۇ، كۆپچىلىكنىڭ جارقىراشلىرى ئىدى.

شەرقتە قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز كۆتۈرۈلگەنىدى. يوغان يۇلتۇز پارقىرايتتى.

ۋارقىرىغان ئاۋازلار ئۇلارغا يېقىنلا كېلىپ قالدى.

«بۇ تەرەپكە كەتتى، ھازىرلا مېڭىشتى» دېگەن بىر ئاۋاز ئاڭلاندى.

ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا:

«قايسى تەرەپكە؟» دەپ سورىغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

مەمەت جاپپارغا ئېگىلىپ:

— بۇ ئاۋاز ئاسىم چاۋۇشنىڭ ئاۋازىغا ئوخشاپ كەتتى، — دېدى.

— دەل شۇنىڭ ئاۋازى، قاچايلى، چاۋۇش، ھەي چاۋۇش! قورشاۋ ئىچىدە قالدۇق! — دېدى جاپپار.

جاپپار قىينىلىپ ياتقان چاۋۇشنى ھاپاشلاپلا ماڭدى.

ئۇلار يۈگۈرۈپ كېتىۋاتاتتى. بىراق، نەگە كېتىۋاتقانلىرىنى بىلمەيتتى. يېزىدىكى ئوتمۇ ئاستا - ئاستا ئۆچۈشكە باشلىغانىدى. ئۇلار قاراڭغۇلۇققا قاراپ قېچىشاتتى.

— دەرەخلەرنىڭ ئىچىگە، ئاناۋارزا تەرەپكە قاراپ قوغلاڭلار! —

دەپ ۋارقىرىدى ئاسىم چاۋۇش.

— ئەمدى تۇگەشتۇق ! — دېدى جاپپار.

— شۇ كاپىرنىڭ ئۆلگەنلىكىنى بىلگەن بولسام ئۆلۈمۈ كۆزۈمگە كۆرۈنمەيتتى، ئاھ، ئۇنىڭ شۇ يەردە ئۆلگەنلىكىگە، پاراس - پۇرۇس قىلىپ كۆيۈپ كەتكەنلىكىگە كۆڭلۈم ئىشەنسە ... — دېدى جاپپار.

— چۈشۈرۈپ قاراپ باق، بىر نەرسە بولمىسۇن، — دېدى مەمەت.

جاپپارغا ھاياش بولۇۋالغان چاۋۇش ئىگىراپ تۇرۇپ:

— بىر نەرسە بولمىدى، ئاغرىقىم توختاپ قالدى، مېنى چۈشۈرۈۋەت، — دېدى.

جاپپار ھودۇقۇش بىلەن چاۋۇشنى دۇمبىسىدىن چۈشۈردى.

— ئاسىم چاۋۇش قوغلاپ كېلىۋاتىدۇ، — دېدى جاپپار.

چاۋۇش جاپپارغا قاراپ:

— ئورنۇمدىن تۇرغۇزۇپ قوي ! — دېدى ئاستاغىنا پىچىرلاپ.

جاپپار ئۇنىڭ ئىككى قولتۇقىدىن تۇتۇپ ئورنىدىن تۇرغۇزدى. چاۋۇش ئورنىدا تىك تۇرالماستىن بىرنەچچە قېتىم دەلدەڭشىپ كەتتى ۋە ئەتراپىغا ياخشىلاپ قارىدى.

— ماڭا قاراڭلار، — دېدى چاۋۇش، — ھازىر بىز چاتقاللىق يېنىدا تۇرۇۋاتىمىز، ئاناۋارزاغا بېرىپ يوشۇرۇنغان بولساق چوقۇم قۇتۇلۇپ كەتكەن بولاتتۇق، ئەمما بۇ مۇمكىن ئەمەس. بىزنى يولدا تۇتۇۋالىدۇ. يېقىنلا كېلىپ قالدى، ئاۋازلىرىنى ئاڭلاۋاتامسىلەر؟

— ئەستاغپۇرۇللا ! ... — دېدى مەمەت.

— خەپ ! — دېدى جاپپار.

— چاتقاللىقتا قۇتۇلۇپ چىقىش تەس. ئەتىلىككە يېقىن ئەتراپتىكى بارلىق يېزىنىڭ ئادەملىرى بىزنى ئىزدەش ئۈچۈن چاتقاللىققا چىقىدۇ. ئەمدى باشقا چارىمىز يوق، — دېدى

چاۋۇش.

— ئىلاجىمىز يوق، — دېدى مەمەت.

— چاتقاللىقنىڭ كەينىدە جەيھان دەرياسى بار، ئۆزىمىزنى شۇ سۇغا ئاتارمىز، قۇتۇلۇپ قالساق قالارمىز، — دېدى چاۋۇش.

— نېمە قىلدۇق؟ — دېدى مەمەت.

— كاپىر ئابدىنى پاراس - پۇرۇس كۆيدۈرۈۋەتتۇق، شۇنداقمۇ؟ ... — دېدى چاۋۇش.

— كۆيدۈرۈۋەتتۇق، — دېدى مەمەت

— گۇمانىم بار، بەلكى قېچىپ كەتكەندۇ، — دېدى جاپپار.

بۇنى ئاڭلاش بىلەن چاۋۇش ساراڭلاردەك ۋارقىراشقا باشلىدى:

— ھەي ئەبلەخ، ئىككى كاپىر بولسا، بىرى سەن، ئۇ قۇتۇلسا، سەن خۇش بولسەن ! قېنى دېگىنە، قانداق قۇتۇلۇپ چىقىدۇ؟ ئىشكىتە مەمەت، ئۆينىڭ ئەتراپىدا مەن ئايلىنىپ يۈرسەم، قانداق قۇتۇلىدۇ؟ ئۆينىڭ بىرمۇ پەنجىرىسى يوق تۇرسا، زادى دەپ باققىنا، قانداق قۇتۇلىدۇ؟

— ئۇ پاراسلاپ كۆيۈپ كەتتى، ئەمدى ئۆلسەم ئارمىنىم يوق ! — دېدى مەمەت.

— ھەئە، شۇنداق بولمايچۇ ! — دېدى چاۋۇش.

جاپپار جىم بولۇپ قالدى.

كېچىدە شىپىرلىغان ئاياغ تاۋۇشلىرىدىن باشقا ھېچقانداق ئاۋاز يوق ئىدى. يۇلغۇنلارغا، ئوت - چۆپلەرگە، توپىلارغا تېگىپ ماڭغان ئاياغ تاۋۇشلىرى كېچىدە شىددەتلىك دېگىز دولقۇنىدەك كۈچىيىپ كەتتى.

— يېنىمىزغا يېتىپ كېلىشتى، زادى سۆز قىلىشمايۋاتىدۇ، — دېدى جاپپار.

— شۇنداق، — دېدى مەمەت.

— بۇك چاتقاللىققا مېڭىڭلار، قولۇمدىن تۇتۇڭلار، — دېدى چاۋۇش.

ئۇلار چاۋۇشنىڭ قولىنى تۇتۇپ بۇك چاتقاللىققا قاراپ يۈگۈرۈشكە باشلىدى. ئارقىسىدىكى ئاياغ تاۋۇشلىرىمۇ تېزلەشتى. جىددىيلەشتى ۋە كۈچەيدى. ئۇلارنىڭ ئۇستىگە غاچ - غۇچ ئاۋازلار باستۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. ئاۋازلار بىلەن بىرلىكتە قاراڭغۇلۇقمۇ بېسىپ كەلمەكتە ئىدى. تاغ، تاش، يۇلغۇن، دەرەخلەرنىڭ ھەممىسى ئۇلارنىڭ ئۇستىگە باستۇرۇپ كېلىۋاتقاندەك بىلىنەتتى.

بۇ دالا ... بىر بالا - قازا دالا، نېمدېگەن كەڭ تۇزلەڭلىك - ھە ! ... ۋاي ئانامەي، كۇن چىقىقاندا ئاق قەلەيدە نۇر ئەكس ئەتكەندەك پار - پۇر قىلىدۇ. يىراقتا ئاناۋارزانىڭ قىيالىقلىرى كىچىك - كىچىك تۆپىلىكلەر ھالىتىدە كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. شۇ يەرگە يېتىپ بېرىشسا، قۇتۇلۇپ كەتكەن بولاتتى. ئۇنىڭ نېرىسى جەيھان دەرياسى، ئۇنىڭ سۇيى تۇم قارا بولۇپ، ناھايىتى تېز ئاقاتتى. بەزى - بەزىدە سۇ قېيىپ توختاپ قالاتتى. بۇ چاغدا دەريا قىرلىرى گۈمۈرۈلۈپ چۈشەتتى، چېتىگە دەسسەشكە بولمايتتى. ئەتراپى قومۇشلۇق بولۇپ، ئۇزۇن پاچاقلىق تۇرنىلارنىڭ ئۇۋىسى ئىدى ... تۇرنا گۆشىنىڭ قىيمىسى مەززىلىك پۇرايدۇ. تۇزلەڭلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدا يوپۇرماقلىرىنى چاڭ قاپلاپ كەتكەن بىر تۇپ ئۇجمە دەرىخى بار ئىدى.

شۇ يەرگە بېرىپ يوشۇرۇنۇش كېرەك. بۇ بۇك چاتقاللىق بولمىسا — تۇزلەڭلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئوچۇق - ئاشكارا تىك تۇرۇشتىن باشقا چارە يوق ئىدى ...

بۇك چاتقاللىقىنىڭ ئىچى پاتقاق پۇرايتتى. چاتقاللىقنىڭ ئىچىگە كىرىش قورقۇنچلۇق ئىدى، چۈنكى بۇ يەرلەرگە بۇ بۇك چاتقاللىق پەيدا بولغاندىن بېرى ئىنسان قەدىمى يەتمىگەن، ئادەم كىرگىلى بولمايتتى.

ئاۋازلار كۈچەيتتى، تۇزلەڭلىكنىڭ يۇزىنى شامالدەك يالايتتى، ئوت يالقۇنىدەك يامراپ كېلەتتى.

رەجەپ چاۋۇش ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ:

— ماۋۇ تەرەپكە مېڭىڭلار، بالىلار، ئاز قالدى، — دېدى.

بىردىنلا ئالدىدىن ئوق ئوتلىرى ئۆتۈپ كەتتى.

— يېتىڭلار ! — دېدى چاۋۇش، — ئۇلار چاتقاللىقنى ئوققا تۇتۇۋاتىدۇ، ئاۋازىڭلارنى چىقارماڭلار. ئوق چىقارماستىن چاتقاللىق ئىچىگە ئۆملەپ بارىمىز. مىلتىقلىرىڭلاردىكى ئوقلارنى چىقىرىپ تاشلاڭلار، بالىلار، ئوقلارنى تېز - تېز چىقىرىڭلار. بىر تال ئوق ئېتىپ قويساقلا ئۆلدۇق دېگەن سۆز، ھەرگىزمۇ ھەر يەردە قالمىز، كېلىۋاتقان دېھقانلار بىزنى قىيما - چىيما قىلىۋېتىدۇ.

قارشى تەرەپ ئۇلارنى شۇنچىلىك قاتتىق ئوققا تۇتتىكى، تەسۈرلەپ بولمايتتى. ئەتراپ چاقماق چاققاندەك يورۇپ كەتتى. كېيىن ئوقلار بىردىنلا توختاپ قالدى.

— ئۇلار بۇ يەردە يوق ئىكەن، بولغان بولسا چوقۇم ئوق چىقارغان بولاتتى، — دېدى بىر ئاۋاز.

— دېھقانلار كېلىۋاتىدۇ، ئۇلار بار - يوقلۇقىنى بىلىدۇ، — دېدى باشقا بىر ئاۋاز.

دېھقانلار يېقىنلىشىپ قالغانىدى.

— ئاناۋارزاغا قاچقان بولسا كېرەك.

— چوقۇم ئاناۋارزاغا قاچتى ... بىر قاراقچىنىڭ چۇقۇر ئوۋادا چاتقاللىققا يوشۇرۇنۇشى — سارائلىق.

ئەر - ئايال، قېرى - ياش دېھقانلارنىڭ ھەممىسى يېتىپ كېلىپ ژاندارمىلارغا قوشۇلدى. تەرەپ - تەرەپتىن ئاۋازلار كېلەتتى. كېچە ۋاراڭ - چۇرۇڭ ئاۋازلار بىلەن تولدى. غەزەپلەنگەن، نەپرەتلەنگەن ئادەملەر توپى بىر يەردە تۇرماستىن قاياشماقتا ئىدى. چاتقاللىقنىڭ چەتلىرىدە، ئېتىزلاردا ئايلىنىپ يۈرەتتى، ئادەملەر توپى ئۇ يەردىن بۇ يەرگە دولقۇنلىنىپ ئاقاتتى.

بىرئازدىن كېيىن ئاناۋارزانىڭ تۇۋىدىن ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلاندى.

«ئاناۋارزاغا ! ئاناۋارزاغا !» دېگەن ۋارقىراشلار تۇزلەڭلىككە بىر كەلگەنىدى. ئادەملەر توپى ئاناۋارزا تەرەپكە قاراپ ئېقىشقا باشلىدى.

— مىدىرلىماڭلار، — دېدى چاۋۇش، — خۇدا ئىشىمىزنى ئوڭلىدى. ژاندارمىلارنى كۆپچىلىك ئاداشتۇرۇۋەتتى. خۇدا ھەققى، قىمىرلىماڭلار !

رەجەپ چاۋۇشنىڭ نەپەسلىرى مەمەتنىڭ قۇلاقلىرى ۋە بوينىنى ئوتتەك كۆيدۈرۈۋەتتى.

يېقىنلىرىدىلا — ئون - ئون بەش مېتىر نېرىدا ژاندارمىلار ھودۇققان ھالدا ئايلىنىپ يۈرۈشەتتى. يۇلغۇننىڭ تۇۋىگە پېتىپ كەتكەن ئۈچ ئادەمنىڭ يۈرىكى دۈپ - دۈپ سوقاتتى. ئەگەر ژاندارمىلار توختاپ قۇلاق سالغان بولسىدى، بەلكى ئۇلارنىڭ يۈرەك سوقۇشلىرىنى ئاڭلىغان بولاتتى. ئاناۋارزانىڭ تۇۋىدىكى ژاراڭ - جۇرۇڭلار ھېچ بېسىقمايتتى. بۇمۇ ئۇلارغا چوڭ يارىدەم قىلدى.

ژاندارمىلار ئەتراپنى بىرئاز ئايلىنىشتى، كېيىن ئۆزئارا سۆزلەشتى، ئاخىر كېتىشكە قارار قىلىپ، يولغا چۈشۈشتى.

رەجەپ چاۋۇش چوڭقۇر بىر ئۇھ تارتىپ:

— ئۇھ ... خۇداغا شۈكۈر، شۇ دېھقانلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغان بولساق، بىزنى قىيما - چىيما قىلىۋېتەتتى. ھازىر ئۇلار ئىچكىرىگە مېڭىپ كەتتى، — دېدى ۋە ئۇلار ئورنىدىن تۇرۇشتى. رەجەپ چاۋۇش بىر - ئىككى قەدەم ماڭغاندىن كېيىن تۇرۇپ قالدى.

— نېمە بولدى، چاۋۇش؟ — دەپ سورىدى مەمەت.

— ۋايجان، ۋاييەي !

— نېمە قىلايلى، چاۋۇش، ئېيتقىنا؟ — دېدى مەمەت.

— ئىچكىرىلەيلى، — دېدى چاۋۇش، — ۋايجان، قاراڭغۇراق يەرگە كىرەيلى ...

چاۋۇشنىڭ بىر قولتۇقىدىن مەمەت، يەنە بىر قولتۇقىدىن

جاپپار يۆلەپ ماڭدى. ئۇنىڭ پۇتلىرى ئۆلۈك ئادەمنىڭ پۇتلىرىدەك جانسىز، يەرگە سۆرىلىپ قالغانىدى. ئۇپۇق قىزارغىچە ئەنە شۇنداق مېڭىشتى. ئۇپۇق قىزىرىش بىلەن شەرق تەرەپنى، چاتقاللىقنىڭ ئۈستىنى بىر خىل قىزغۇچ نۇر قاپلىدى. چاتقاللىقتىكى قويۇق يېشىللىق قىزغۇچ نۇر ئىچىدە كۆكۈچ كۆرۈنۈشكە باشلىدى. پۈتكۈل چاتقاللىقتىن، تۇزلەڭلىكتىن قويۇق تۇمان ئاستاغىنا ئاسمانغا كۆتۈرۈلەتتى.

ئۇلارنىڭ پاچاقلىرىنى تىكەن تىلمۇەتكەنىدى. مەمەت چېقىرتكەنلىكنى ئەسلىدى. نېمە ئۈچۈندۇر مېڭىسىدە بىردىنلا سىرىق ئۈچقۇن چاقناق تېزلىكىدە يالقۇنجاپ ئۆتۈپ كەتتى.

چاۋۇشنى قويۇق يۇلغۇننىڭ ئۈستىگە ياتقۇزۇشتى، ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى ئىششىپ كەتكەنىدى. بېشى، بوينى ئىششىپ كەتكەنلىكتىن، بوينىنى مۇرىسىدىن پەرق قىلغىلى بولمايتتى ... چاۋۇش بىرنەچچە قېتىم كالپۇكلىرىنى مىدىرلىتىپ سۆزلەشكە تەمشەلدى، بىراق ئۇنى چىقمىدى. قولى بىلەن ئاناۋارزانى، كېيىن يەرنى كۆرسەتتى. يەرگە تىكىلىپ قارايتتى.

چاۋۇشنىڭ كۆزلىرىدىن ياش تامچىلاشقا باشلىدى. كېيىن كۆزلىرىنى يۇمدى، ئۇزۇن سوزۇلۇپ ياتتى، سەل - پەل مىدىرلاپ قويدى - دە، جان ئۈزدى.

— ۋاي چاۋۇش ! — دېدى مەمەت.

— ئاھ، چاۋۇشۇم ! سۆيۈملۈك ئاغام ! — دېدى جاپپار.

— ئۆلىدۇ دەپ زادىلا ئويلىماپتىمەن ! — دېدى مەمەت.

— ئۆلمەن دەيتتى، — دېدى جاپپار، — ئادەتتىمۇ دائىم ئۆلمەن دەپ يۈرەتتى.

— مۇراد - مەقسىتىگە يەتكەنمىدۇ؟ — دەپ سورىدى مەمەت.

— ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكى، نېمە ئۈچۈن قاراقچى بولغانلىقى، قەيەرلىك ئىكەنلىكى نامەلۇم ئىدى. شۇڭا، مۇرادنىغا يەتكەنلىكىنى بىلمەيمەن.

— ئابدىنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىنى مەندىنمۇ بەكرەك خالايىتتى، دۇشمەن مېنىڭ تۇرسا ئۇ نېمانچە قىلاتتى. سەن ئابدى كۆيۈپ كەتمىدى، قېچىپ كەتتى دېگىنىڭدە ئاچچىقىدىن سېنى نەچچە پارچە قىلىۋەتكىلى تاس قالدى.

— مەمەت، خەنجىرىڭنى چىقارغىن، شۇ غېرىپ چاۋۇشقا بىر گۆر كولايلى.

مەمەت خەنجىرىنى چىقاردى. توپىغا سانجىدى، يەرنى كولاشقا باشلىدى:

— غېرىپ ـ مۇساپىر چاۋۇش ئۇچۇن !

بىر سائەتنىڭ ئىچىدە چاتقاللىقنىڭ نەم توپىسىنى كولاپ بولدى. ئادەمنىڭ مەيدىسىگە كەلگۈچىلىك چوڭقۇرلۇقتا، كەڭ بىر گۆر هازىرلاشتى. دەرەخلەردىن يوغان شاخلارنى كېسىپ، تىرەك ـ قوزۇقلارنى ياساشتى. يۇلغۇنلارنى كېسىپ كېلىشتى. چاۋۇشنى كىيىملىرى بىلەنلا يەرلىككە قويۇشتى. تىرەك ـ قوزۇقلارنى ئەتراپىغا تىرەپ قويۇشتى، ئۇستىگە يۇلغۇنلارنى يېپىشتى، ئاخىر توپا تاشلاشتى.

— جاپپار، — دېدى مەمەت، — غېرىپ چاۋۇشنىڭ بېشىغا بىر دەرەخ تىكسەك ياخشى بولاتتى، قېنى، بىر تۇپ دەرەخ تىكىپ قويايلى.

— ماقۇل، — دېدى جاپپار.

ئىزدەپ يۈرۈپ بىلەكتەك بىر ئۇجمە دەرىخى تېپىشتى، ئۇنى چاۋۇشنىڭ قەبرىسى ئۇستىگە تىكىپ قويۇشتى.

— بۇ چاتقاللىقتىكى تۇنجى قەبرە ! — دېدى مەمەت.

— هەئە، تۇنجى قەبرە، — دېدى جاپپار، — كىممۇ ئۆلۈكنى كۆتۈرۈپ كېلىپ بۇ قاراڭغۇ چاتقاللىققا كۆمەتتى؟

بىرئازدىن كېيىن كۇن چىقتى، چاۋۇشنىڭ قەبرىسى ئۇستىدىكى نەم توپىدىن هور كۆتۈرۈلدى.

كۇن پارقىراپ چىقىش بىلەن تەڭ يېزا تەرەپتىن بۇ تەرەپكە، ئاناۋارزاغا، بۇك چاتقاللىققا قاراپ بىر خىل چىرقىرىغان ئاۋاز

كېلىشكە باشلىدى.

— چاۋۇش نېمە دېگەنىدى؟ — دەپ سورىدى جاپپار.

— ئاناۋارزانىڭ قىيالىقلىرىنى كۆرسەتكەنىدى، — دېدى مەمەت.

— جەيھان دەريىاسى تەرەپكە قاراپ مېڭىشىمىز كېرەك. بۇ چاتقاللىقنى يېرىپ چىقىپ ئاناۋارزانى تاپالمايمىز، — دېدى جاپپار.

— چاۋۇشنىڭ دېگەنلىرىنى ئورۇنلىشىمىز كېرەك. ئۇ بۇ يەرلەرنى بەش قولدەك بىلەتتى. بۇ يېزىنى كۆيدۈرۈۋەتكەنده قانچىلىك خۇشال بولدى. شۇنداق ئەمەسمۇ جاپپار؟ ئۇ بارلىق چۇقۇر ئوۋانى كۆيدۈرۈۋەتسە، كۇل قىلىۋەتسە تېخىمۇ خۇشال بولغان بولاتتى. ئاجايىپ ياخشى ئادەم ئىدى رەھمەتلىك چاۋۇش. كىم بىلىدۇ، شۇ چۇقۇر ئوۋا ئۇنىڭغا كۆپ ئەسكىلىك قىلغان بولغىيدى؟

— مەن ئۇنى بىلگىنىمدىن بېرى چۇقۇر ئوۋانى ياخشى كۆرەتتى. ئۇنىڭ يېنىدا هېچكىم چۇقۇر ئوۋانى بىرنەرسە دېيەلمەيتتى. بەزىدە ئويغا چۆمۈپ، هېلىقى «قېرىنداش ناخشىسى» بارغۇ، شۇنى ئېيتاتتى:

چۇقۇر ئوۋا كۆيۈپ ـ كۆيۈپ كۇل بولار،
هەر چۆنىنى چىلبۆرىگە ئايلىنار.
سەن ئۆلۈپ كەتسەڭ يۇرىكىمگە دەرد بولار،
تۇر، قېرىنداش، سېغىنغان يۇرتقا كېتەيلى !

بۇ ناخشىنى ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن خېلى ئۇزاق ۋاقىتقىچە هېچكىمگە گەپ قىلمايتتى. بىرنەچچە كۇن ئەنە شۇنداق مۇڭلىنىپ يۇرەتتى. هېچكىم ئۇنىڭ دەردىنى بىلەلمىدى. ئاخىر كېلىپ ئاناۋارزانىڭ چاتقاللىقىدا قالدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا چۇقۇر ئوۋاغا خاپىمۇ بولمايتتى، هېلىقى ناخشىنىمۇ ئېيتمايتتى. باشقا قاراقچىلاردىن ئاڭلىشىمچا

قارىغاندا، ئۇلار چۇقۇر ئوڭاغا چۈشۈپ كەتسە، چاۋۇش ئۇلار بىلەن بارماستىن ئۆزى يالغۇز يولدا ئۇلارنىڭ كېلىشىنى كۈتىدىكەن. مانا، ئاقىۋەت مۇشۇنداق بولدى ... چۇقۇر ئوڭانىڭ توپىسىغا كۆمۈلدى.

— شۇنداق بولۇشنى خالىغان بولغىيدى، — دېدى مەمەت.

— ماڭايلى، مەمەت، سەل تۇرساق، بۇ چاتقاللىق ئادەم ۋە ئىتلار بىلەن تولۇپ كېتىدۇ.

مەمەت چاۋۇشنىڭ قەبرىسىگە قاراپ:

— خوش، چاۋۇشۇم، خەير، تىنچ يات ! — دېدى - دە، مېڭىپ كەتتى. كۆزىدىن يوغان بىر تامچە ياش مەڭزىگە ئېقىپ چۈشتى.

— خەير - خوش ! — دېدى جاپپار.

قاپلانلار يېرىپ ئۆتەلمەيدىغان زىچ چاتقاللىق ئىچىدە ناھايىتى تەسلىكتە مېڭىشاتتى. چاۋۇشنىڭ مىلتىقىنى، كۆموش قاپلانغان ئەسۋابلىرىنى جاپپار ئېلىۋالغانىدى. بۇ يۈكلەر ۋە يېرىپ چىقىلىي بولمايدىغان تامدەك چاتقاللار ئۇنى تۈگەشتۈرۈۋەتكەنىدى. مەمەت ھەر ۋاقىتتىكىدىن تېخىمۇ جانلىق، تېخىمۇ تېتىك ئىدى ... ئۆزى يېرىپ ئۆتەلمىگەن چاتقاللارنى خەنجىرى بىلەن پۈتاپ تاشلايتتى. جاپپار ئارقىسىدىن كېلىۋاتاتتى. مەمەت قاتتىق بىئارامليقتا ئىدى.

چۈش ۋاقتىدىكى ئىسسىق ھەممىنى قىزدۇراتتى. ئەتراپتا چاتقاللارنىڭ چارسىلداشلىرىدىن باشقا ئاۋاز ئاڭلانمايتتى. ئارقىلىرىغا ئۆرۈلۈپ قاراشقان بولسا، مەمەتنىڭ چاتقاللارنى كېسىپ ئۆزۈن بىر يول ئاچقانلىقىنى كۆرگەن بولاتتى.

ئاناۋارزاغا ئىككى سائەتلىك يول قالغانىدى. بۇ يەردىن پەقەتلا كۆك ئاسمانىنى كۆرۈشكە بولاتتى. ئاناۋارزانىڭ قىيالىقىلىرىنىڭ چوققىسىنىمۇ كۆرگىلى بولاتتى.

ئۇلار چاتقاللىقنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە كۈن ئاناۋارزانىڭ چوققىسىدىن ئولتۇرۇۋاتاتتى.

— بۇ يەردە توختايلى، كېچە بولسۇن، ئاندىن چىقىپ

كېتەيلى، — دېدى مەمەت.

— ھېرىپ ئۆلەي دېدىم، — دېدى جاپپار ۋە سوزۇلۇپ ياتتى. مەمەتمۇ يېنىغا يانپاشلىدى.

قىيالىقا يېقىن كېلىپ قالغانىدى. قىيالىقلاردىن چۈشۈۋاتقان يۇزلەپ، مىڭلاپ ئايىغ تاۋۇشى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

مەمەت ئورنىدىن تۇرۇپ قاراپ باقتى ۋە:

— ھېچ نەرسىنى كۆرەلمىدىم. دېھقانلار بىزنى ئىزدىشۋاتىدۇ. ئۆتۈپ كېتىشتى، خالىغانلىرىچە ئىزدەشسۇن، ئەمدى قۇتۇلدۇق دېگەن گەپ ! — دېدى.

جاپپار ئۆرۈلۈپ:

— ئۇلار ئەمدى بىزنى يا تاغدىن، ياكى چاتقاللىق ئىچىدىن تاپالمايۋ، ئازابى، سۇمباس ۋە شەھەر تەرەپلەرگە يارەدەم سوراپ بارىدۇ، بىزنى قولغا چۈشۈرمەكچى بولىدۇ، — دېدى.

— ئۇنداق بولسا بىرنەچچە كۈن كۈتۈپ تۇرايلى، — دېدى مەمەت.

— بىز كوزاننىڭ ئۇستى تەرىپىدىن تاغقا چىقىمىز، — دېدى جاپپار.

— ئۇ يولنى بىلەمسەن؟ — دەپ سورىدى مەمەت.

— ئۇ يولنىَ بىلمەيمەن، بىراق تاغلىرىنى بىلىمەن. ئاناۋارزاغا چىقساق ھەممە يەر كۆرۈندۇ، — دېدى جاپپار.

— قېنى، بەك قاراڭغۇ چۈشمەستە يولغا چىقايلى، — دېدى مەمەت.

— ئايىغ تاۋۇشلىرى بېسىلدى، — دېدى جاپپار.

— چاتقاللىقنىڭ چېتىگە پىستىرما قويغان بولمىسۇن يەنە؟ ! — دېدى مەمەت.

— ياق، ئاداش، بۇ ئىش ئۇلارنىڭ ئەقلىگە نەدىن كەلسۇن؟

— ماڭايلى ئۇنداق بولسا.

ئۇلار قاراڭغۇ چۈشكەندە ئاناۋارزانىڭ چوققىسىغا چىقىشتى. پىل - پىل يېنىپ تۇرغان يورۇقلۇق بىلەن كېچىدە بەزى يەرلەر

ئۇزۇنغا سوزۇلۇپ كەتكەنىدى. جەيھان دەريانىڭ سۈيى قارا لېنتىدەك ئەگرى ـ بۈگرى ئاقاتتى، ئاقتۇزلۇ يېزىسى قويۇق تۈمان ئىچىدە قالغاندەك قاپقاراڭغۇ كۆرۈنەتتى.

مەمەت كۈن چىققان تەرەپنى كۆرسىتىپ:

— بۇ يەر نە؟ — دەپ سورىدى.

— بوزكويۇ يېزىسى بولۇشى مۇمكىن، — دېدى جاپپار.

— شۇ تەرەپ بىلەن ماڭساقچۇ؟ بەك يېقىن ئىكەن، — دېدى مەمەت.

— ئۇ يەرلەرنىمۇ ئىزدىشى مۇمكىن، شۇنىڭدىن قورقمەن. — دېدى جاپپار.

— شۇ يەردىن ئۆتەيلى، — دېدى مەمەت، — كېلىدىغان بولسا كەلسۇن، كۆرىدىغىنىنى كۆرسۇن.

جاپپارغا قارىدى. قاراڭغۇدا جاپپارنىڭ يۈزىنى ئاران ئىلغا قىلغىلى بولاتتى.

— جاپپار ئاداش، ئۆلگەنمىدۇ ھېلىقى مەلئۇن؟

— ئۆلدى دەپ ئويلىمايمەن. ئەگەر ئۆي ئىچىدە بولۇپ، قاچمىغان بولسىدى، ئوت تۇتاشقان چاغدا ئۆزىنى سىرتقا ئاتقان بولاتتى، ھېچ بولمىسا ۋارقىرىغان بولاتتى.

— بەلكى ئىستا تۇنجۇقۇپ ئۆلگەندۇ، — دېدى مەمەت.

— ياق، ئۇ خېلى ۋاقىتقىچە ئۆي ئىچىدىن ئوق ئېتىپ تۇردى، ئەگەر تۇنجۇقۇپ ئۆلگەن بولسا ئوق چىقىرالمايتتى، — دېدى جاپپار.

— بەلكى ئوستىگە تۇيۇقسىزلا تام ئۆرۈلۈپ چۈشكەندۇ ياكى تورۇس ئۆرۈلۈپ چۈشكەندۇ، — دېدى مەمەت.

— يائاللا، شۇنداق بولغان بولسىغۇ، شۇنداق بولسىچۇ، كاشكى ... تارتقان شۇنچە دەرد ـ ئازابلىرىمىز بىكارغا كەتمىگەن بولاتتى، — دېدى جاپپار.

ئىككىسى دۆڭدىن تۆۋەنگە چۈشۈشكە باشلىدى. شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ قورسىقى بەكمۇ ئېچىپ كەتكەنىدى.

15

قەدىمكى چۇقۇر ئوۋا توغرىسىدا كونا ئادەملەر ھېكايە قىلاتتى. مەمەت ئاۋاق قاراقچى بولۇپ يۈرگەن چاغلىرىدا توقساندىن ئاشقان ئىسمائىل غوجا دېگەن بىر ئادەم بار ئىدى. ھەممىنى شۇ سۆزلەپ بېرەتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ياپيېشىل چىمەندەك ئىدى، ئېڭىكى بارلىق تۈركمەنلەرنىڭ ئېڭىكىگە ئوخشاش ئۇزۇنچاق، ساقىلى شالاڭ ئىدى، كەڭ غولى خۇددى ياش چاغلىرىدىكىگە ئوخشاشلا ساغلاملىقتىن دېرەك بېرەتتى. كۆزلىرى بۈركۈتنىڭكىدەك ئۆتكۈر، تېخىچە ئوۋدىن قالمىغانىدى. دائىم مۈرىسىگە مىلتىقىنى ئېسىپ، مۆكچەيگەن ھالدا ئوۋغا چىقاتتى، شوخ تۈركمەن ناخشىلىرىنى ئېيتاتتى. قەبىلىلەر ئارىسىدىكى جاڭجاللارنى سۆزلەپ بېرەتتى. ھەر قېتىم ھېكايىسىنى سۆزلەپ بولۇپ، شۇ جاڭجاللاردىن قېلىپ قالغان يارا ئىزلىرىنى مەغرۇرلۇق بىلەن كۆرسىتەتتى.

ئىسمائىل غوجا بەزىدە يېزىغا سىغماي كېتىۋاتقاندەك، ئۆيى، يېزىسىَ ئۇنىڭغا تارلىق قىلىۋاتقاندەك ھېس قىلاتتى. تۈركمەنلەردىن قالغان نېمە بولسا ئۇنىڭ ھەممىسىنى ساقلاپ قېلىشنى، قەدىمكى تۈركمەن ھاياتىنىڭ ھەر دائىم ئىپادىلىنىپ تۇرۇشىنى خالايتتى.

بوۋاي بەزى كۈنلىرى يايراپ كېتەتتى. سەرخۇش ئادەمدەك يۈرەتتى، ئۆز قولى بىلەن بېقىپ ئۆستۈرگەن چىلان تورۇق ئېتىنى مىنەتتى ـ دە، قارىغايىزارلىققا ۋە كەڭرى، يالپۇز پۈرايدىغان تاغلارغا چېپىپ كېتەتتى. ئۇنىڭ ئېتى قەدىمكى تۈركمەنلەر قەبىلىسى تەرەپتىن كەلگەن شامالدەك غۇيۇلداپ ئۇچاتتى. ئىسمائىل غوجا ئۆچمەنلىك تارىخىنى ۋە سۈرگۈن ھاياتىنى، ئوسمان ئىمپېرىيەسى بىلەن بولغان جەڭلىرىنى سۆزلەيتتى: «دۇربۇنلۇق مىلتىقلار، نەقىشلىك تاۋاقلار

چېدىرلاردا تىزىلىپ تۇراتتى. تام ئۆيلەر ئالىيېشىل زىننەتلىنەتتى. چۇقۇر ئوۋا تۈزلەڭلىكىدە ھەر خىل تاماشا بولۇپ تۇراتتى» دەپ چۇقۇر ئوۋانى ئەسكە ئالاتتى.

ئىسمائىل غوجا «بۇنىڭدىن ئەللىك ـ ئاتمىش يىل بۇرۇن» دەپ سۆزىنى باشلىدىمۇ بولدى، زادى توختمايتتى، بىر ئاشقىقا ئوخشاش، كۆي كۆيلەۋاتقاندەك سۆزلەيتتى: «چۇقۇر ئوۋا پۈتۈنلەي پاتقاقلىق ۋە بۇك چاتقاللىق ئىدى، پەقەت تۆپلىكلەرنىڭ ئېتەكلىرىدىلا ئالىقاندەك ئېتىزى بار ئىدى ... ئۇ زامانلاردا چۇقۇر ئوۋادا ئىنس ـ جىن يوق ئىدى، تۈركمەنلەر گۈر ـ گۈر كۆچۈشكە باشلايتتى. چۇقۇر ئوۋا بايراملىق كىيىملەر بىلەن پۈركەلگەندە، يەنى يوپۇرماق تاشلىغان دەرەخلەر، قاغجىراپ كەتكەن يەرلەر، يالىڭاچلىنىپ قالغان دۇنيا ياسىنىشقا، كىيىنىشكە باشلىغاندا تۈركمەنلەرنىڭ كۆچۈشى باشلىناتتى ... ئالىيېشىل چېدىرلار، ۋاك ـ چۈك ئاۋازلار ... كۆچمەنلەرنى باشلاپ تاغلارغا چىقاتتى. مىڭبۇغا يايلىقىغا بېرىپ قونىاتتۇق. قىش كېلىشى بىلەن چۇقۇر ئوۋا تۈزلەڭلىكىگە قايتىپ چۈشەتتۇق. بۇ يەردىكى قومۇشلۇقلارنى، چاتقاللىقلارنى قاپلان يېرىپ ئۆتەلمەيتتى، سازلىقتا، تۈزلەڭلىكتە ئوت ـ چۆپلەر يىل بويى تىزغىچە كېلەتتى، جەرەنلەر توپ ـ توپ بولۇپ كېزەتتى، سۈرمە كۆزلۈك، ئۇركەك جەرەنلەر ئويىنىشاتتى ... جەرەنىنى ئۇچقۇر ئاتلار بىلەن ئوۋلايتتۇق، ئاتنىڭ باتۇرلۇقى جەرەن ئوۋلاشتا مەلۇم بولىدۇ. چۇقۇر ئوۋانىڭ قومۇشلىرى تېرەكتەك ئېگىز ئۆسەتتى. كۆلنىڭ ئەتراپىدىكى يېكەنلەرنىڭ توزغاقلىرى قۇياش نۇرىدەك پارقىراپ، سۇلارغا تۆكۈلەتتى. چۇقۇر ئوۋانىڭ ھەممە يېرىدە نەرگىس گۈللىرى ئېچىلاتتى، كېچە ـ كۈندۈز نەرگىس پۇرىقى گۇپۇلدەپ تۇراتتى. چۇقۇر ئوۋا كارامەت بىر يەر ئىدى، ئاكچا دېڭىز[1] ئاق كۆپۈكلىنىپ، دولقۇنلىناتتى ...

① ئوتتۇرا دېڭىز.

قەبىلىلەر يايلاقمۇ يايلاق قوناتتى، چېدىرلاردىن ئىسلار ئەگىم ـ ئەگىم بولۇپ چىقاتتى. ئوسمانىيەنى، تۇپراققەلئە تۈزلەڭلىكىنى، يەنى جەيھان دەرياسىنىڭ تاغلارغا توغرا چۈشكەن يۇقىرىقى ئېقىنىنىڭ ئەتراپىنى، دېڭىز ياقىلىرىنى تاجىرلى قەبىلىسى ئىگىلىگەنىدى. ئۇنىڭ تۆۋەنكى قىسمىنى جەيمان بەكىرلى، مۇستافا بەيلى قەبىلىسى، جەيھان ناھىيەسىنى جەرىت قەبىلىسى، ئاناۋارزا بىلەن ھەمىشە قەلئەسىنىڭ ئارىلىقىنى بوزدوغان قەبىلىسى، ئاناۋارزا بىلەن كوزان ئارىلىقىنى لەك كۇردلىرى، سۇمباس دەرياسى بىلەن توروس تېغى ئارىلىقىنى سومباسلى قەبىلىسى، ھازىرقى ئەكىشلەر يېزىسى بىلەن قەدىرلى ئارىلىقىنى تاتارلار قەبىلىسى ئىگىلەپ يۇرت قىلىۋالغانىدى. بەزىدە ئورۇنلىرىنى ئالماشتۇرىدىغان ئىشلارمۇ بولۇپ تۇراتتى. بوزدوغان قەبىلىسىنىڭ ئورنىغا جەرىت قەبىلىسى، جەرىت قەبىلىسىنىڭ ئورنىغا بوزدوغان قەبىلىسى كېلىپ يەرلىشەتتى. ئەڭ كۆچلۈك قەبىلە ئاۋشار قەبىلىسى ئىدى. بۇ قەبىلە چۇقۇر ئوۋادا خالىغان يېرىگە بارالايتتى، ھېچكىم ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتەلمەيتتى ... ئاندا ـ ساندا ئېسىمدە قېلىشچە، ئوسمانلىلار بىلەن بىر جاڭجال بولۇپ ئۆتكەنىدى. ئۇ چاغدا كوزان ئوغلى دېگەن بىر باي بار ئىدى، ھازىرقى كوزاندا ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ باشچىلىقىدا ھەممە قەبىلە ئوسمانلىلار بىلەن سوقۇشتى، سوقۇشتا ئوسمانلىلار يېڭىپ چىقتى. كوزان ئوغلىنى ئەكەتتى. ئاۋشار قەبىلىسىنىمۇ بۇزاكا دېگەن يەرگە سۈرۈپ باردى ۋە خانۇەيران قىلىۋەتتى. دادال ئوغلى بۇ خانۇەيرانچىلىقىنى قوشاقلارغا قاتتى. كوزان ئوغلى ھەققىدە بىر مەرسىيە بار.»

ئىسمائىل غوجا مۇشۇ يەرگە كەلگەندە جىم بولۇپ قالاتتى، كۆزىگە ياش ئالاتتى، لەۋلىرى تىترەپ تۇرۇپ بوم ئاۋاز بىلەن كوزان ئوغلى ھەققىدىكى مەرسىيەنى باشلايتتى:

چىقتىم كوزان تېغىغا
تىزىمغىچە قار كېچىپ.
يارام ئاقتى كۆز بولۇپ،
تېپىلارمۇ بىر تېۋىپ؟

شۇنداق ئىشمۇ بولارمۇ،
ئەجدادىنى ئاتارمۇ؟
پادىشاھنىڭ ئەسكىرى
شۇ پېتىچە قالارمۇ؟

چېدىرنىڭ يىقىلماستىن،
ئۇچى يەرگە تەگمەستىن،
كوزان ئوغلى قاچتىڭمۇ،
بەش يۈز ئاتلىق كەلمەستىن؟

«مانا شۇ چاغدىن بۇيان ئوسمانلىلار پۈتكۈل قەبىلىلەرنى مەجبۇرىي چۆقۇر ئوۋاغا يەرلەشتۈردى. يەرلەرنى بۆلۈپ بەردى، يەر خېتى تارقاتتى. يايلاقىقا چىقمايسىلەر، دەپ تاغ يوللىرىغا ئەسكەر قويدى، ھېچكىم يايلاققا چىقالمىدى. قەبىلىلەر چۆقۇر ئوۋادا خارابلىشىپ كەتتى. بەزىلىرى بەزگەكتىن ئۆلدى، بەزىلىرى ئىسسىقتىن قىرىلىپ كەتتى ... بۇ قەبىلىلەرنىڭ چۆقۇر ئوۋادا يەرلىشىپ قېلىش نىيىتى يوق ئىدى. ئوسمانلىلار تارقىتىپ بەرگەن مېۋىلىك دەرەخ كۆچەتلىرىنىڭ يىلتىزىنى قۇرۇتۇپ قويۇپ ئاندىن تىكەتتى. شۇڭلاشقا، ھازىرغىچە ھېچقانداق يېزىدا دەرەخ يوق. قەبىلىلەرنى پۈتۈنلەي قىرىلىپ تۈگەپ كەتمىسۇن دەپ ئوسمانلىلار يازدا يايلاقلارغا چىقىشقا رۇخسەت قىلدى، شۇنىڭدىن كېيىن قەبىلىلەر ئاستا ـ ئاستا چۆقۇر ئوۋادا ئولتۇراقلىشىپ قېلىشقا، يېزىلارنى قۇرۇشقا، كېيىن بىرىپ تېرىقچىلىق قىلىشقا باشلىدى. ئاخىر بىرىپ

قەبىلىلەر تارقالدى. قانۇن ـ قائىدىلەر بۇزۇلدى، دەۋر ئۆزگەردى، ئادەملەر مىسكىنلەشتى، ئوسمانلىلارنىڭ دېگىنى دېگەن بولدى.»

ئىسمائىل غوجا قەبىلىلەرنىڭ سۆزى چىقىش بىلەن بۇ ھەقتە كۈنلەپ سۆزلەيتتى، ھېرىپ قالمايتتى، ھۆر بىر دۇنيانىڭ ھەسرىتىنى چېكەتتى. ھەربىر سۆزىنى: «دادال ئوغلىنى كۆرگەن ئادەممەن» دەپ باشلايتتى ۋە بۇنىڭ بىلەن پەخىرلىنەتتى.

بىر مىڭ توققۇز يۈز ئون يەتتە، ئون سەككىز، ئون توققۇز ۋە يىگىرمىنچى يىللىرى بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى بولۇپ، ئوسمانلى ئىمپېرىيەسى يېڭىلگەن چاغلاردا چۆقۇر ئوۋا ئەسكەرلىكتىن قاچقانلار، قاراقچىلار بىلەن تولۇپ كەتكەنىدى، قاراقچىلارنىڭ دەستىدىن توروس تاغلىرىدىن ئۆتكىلى بولمايتتى.

فىرانسىيەنىڭ ئىشغالىيەتچى قوشۇنلىرى چۆقۇر ئوۋاغا كىرگەندە، قاراقچىسى، قاچاق ئەسكەرلىرى، يولۇلۇقلىرى، يولسىزلىرى، ئوغرىسى، توغرىسى، ياخشىسى ـ يامىنى، ياش ـ قېرىسى، ئىشقىلىپ، پۈتۈن چۆقۇر ئوۋا خەلقى بىرلىشىپ دۇشمەننى چۆقۇر ئوۋادىن قوغلاپ چىقىرىش كۈرىشىگە قاتناشتى، دۇشمەن قوغلاندى، پۈتۈن يۇرت دۇشمەندىن تازىلاندى، يېڭى بىر ھاكىمىيەت قۇرۇلدى. يېڭى بىر دەۋر ئېچىلدى.

19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرىغا يېقىن، ئولتۇراقلىشىشتىن خېلى يىللار كېيىن شارائىت ئادەملەرنى ئاستا ـ ئاستا يەرگە باغلىنىشقا مەجبۇر قىلدى. يەرلەر بارغانسېرى ئەتىۋارلىشىشقا باشلىدى. ئولتۇراقلاشقان يەرلىرىگە كۆنەلمىگەن، ئۇرۇش ـ جاڭجاللاردىن بىزار بولغان تۈركمەنلەر يايلاقلارنى تاشلاپ يەر تېرىشقا كىرىشىپ كەتتى.

چۆقۇر ئوۋانىڭ ھوسۇلدار توپىسى بىرگە قىرىق، بىرگە ئەللىك ھوسۇل بەردى. بۇ، كۆرۈلۈپ باقمىغان ئىش ئىدى.

بىر مىڭ توققۇز يۈزىنچى يىللاردىن كېيىنكى چۆقۇر ئوۋاغا

قارايدىغان بولساق، پاتقاقلىقلارنىڭ بىرئاز چېكىنگەنلىكىنى، چاتقاللارنىڭ كۆيدۈرۈلۈپ ئېتىزلىق قىلىنغانلىقىنى، بوش ياتقان چۆقۇر ئوڭا يەرلىرىنىڭ يېرىمىغا يېقىن قىسمىنىڭ تېرىلغۇ يەر ھالىتىگە كەلگەنلىكىنى كۆرىمىز.

يېڭى ھاكىمىيەت يەر ئىگىلىرىگە، فېئودال قالدۇقلىرىغا، ئۇلارنىڭ چەكسىز ئەركىنلىكىگە زەربە بېرىشكە تىرىشتى. ئەسلىدىمۇ كېيىنكى يىللاردا فېئودالىق ئۆزلۈكىدىن يىمىرىلىشكە باشلىغانىدى. ئۇلارنىڭ ئورنىنى بىر تۈركۈم يېڭى باي ئىگىلىگەنىدى. بۇ بايلارنىڭ بىرمۇنچىسى يەرگە، مۇمكىنقەدەر مول ھوسۇللۇق يەرلەرگە ئىگە بولۇش ئۈچۈن تىرىشاتتى، بۇنى ئەلۋەتتە قىلالايتتى. كەمبەغەل خەلقنىڭ قولىدىكى يەرلەرنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن قىلمىغان چارىلىرى قالمىدى. بەزىلىرى قانۇن يولى بىلەن، بەزىلىرى پارا بېرىش يولى بىلەن، بەزىلىرى بولسا زورلۇق بىلەن مەقسەتلىرىگە يېتىشەتتى. خەلق بىلەن يېڭى ئۆسۈپ چىققان بايلار ئوتتۇرىسىدا قاتتىق زىددىيەت باشلانغانىدى. بايلارنىڭ يەرلىرى بارغانچە كۆپەيدى. مانا شۇ دەۋرلەردە ئۆز يېرى ئۈچۈن جانلىرىنى پىدا قىلىپ كۈرەش قىلغۇچىلارغا، ئۆز ھەققىنى تەلەپ قىلغۇچى خەلقلەرگە قارشى تۇرۇش ئۈچۈن بايلار تاغلاردىكى قاراقچىلاردىن پايدىلىناتتى، ئۇلارنى تاغلاردا باقاتتى. ھۆكۈمەتتىن يوشۇرۇپ قوغدايتتى، بۇ خىل ئۇسۇلدىن پايدىلانمىغان ھېچقانداق ئاغا قالمىغانىدى. تاغلاردا ئۆزىگە ئارقا تىرەك بولغۇدەك قاراقچى تاپالمىغان ئاغىلار يېڭى قاراقچىلارنى تاغقا چىقىراتتى. شۇڭلاشقا، توروس تاغلىرى قاراقچىلارغا تولغانىدى. چۆقۇر ئوۋادىكى ئاغىلارنىڭ ئادەملىرى تاغلاردا بىر - بىرى بىلەن ئۇرۇشاتتى، تاغلاردىكى قاراقچى ئەتراپلىرى بىر - بىرى بىلەن ئېلىشىپ، بىر - بىرىنى ئۆلتۈرۈشەتتى، خەلقلەرنى قىراتتى، بۇنىڭ بىلەن ئاغىلارنىڭ يەرلىرى كۆپەيەتتى.

ئەلى ساپا باي بايلىقىدىن ئايرىلغان بىر ئاغىنىڭ ئوغلى

ئىدى. ئاغا كەمبەغەللىشىپ كەتكىنىگە قارىماستىن، ئوغلىنى ئالدى بىلەن ئادانا ئاقسۆڭەكلەر مەكتىپىدە ئوقۇتۇپ، كېيىنچە ئىستانبۇل ئالىي ھوقۇق مەكتىپىگە ئەۋەتكەنىدى. قانداقتۇر بىر سەۋەبلەر بىلەن ئەلى ساپا باي ھوقۇق مەكتىپىنى تۈگەتمەستىن تۇرۇپلا شەھەرگە كېلىپ ئادۇوكاتلىق قىلىشقا باشلىدى، بىرمۇنچە ئىش قىلغاندىن كېيىن، ئەس - ھوشىنى تاپقان بولسا كېرەك، قايتىدىن يەر - زېمىنغا پۈتۈن كۈچى بىلەن باغلاندى.

ئالدى بىلەن ھەر خىل چارىنى قوللىنىپ، دادىسىنىڭ قولىدىن چىقىپ كەتكەن يەرلىرىنى دېھقانلاردىن قايتۇرۇۋالدى. ئۇ، يەرگە ئىگە بولۇشنىڭ ھەر خىل ھىيلە - مىكرىنى تاپقانىدى. ئۇ، يەرگە تويمايتتى.

بۇ چاغدىكى دېھقانلار دەسلەپكى ئولتۇراقلىشىش دەۋرىدىكى ياكى ئۇنىڭدىن كېيىن كېلىپ يەرلەشكەن دېھقانلارغا ئوخشىمايتتى. بۇلار يەرنىڭ ئالتۇندەك قىممەتلىك ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن، يەرلىرىگە قاتتىق باغلانغانىدى. دېھقانلار بىلەن ئەلى ساپا باي ئوتتۇرىسىدا ئۇزاق يىللار توقۇنۇش داۋام قىلىپ كەلدى. ئەلى ساپا بايىنىڭ قاقباش كاللىسى بۇ توقۇنۇشلاردا ئۆزىنى كۆرسەتتى. ھەر خىل قۇۋلۇق - شۇملۇقنى تېپىپ چىقاتتى. دېھقانلارنىڭ يەرلىرىنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن تۈرلۈك چارە قوللانىدى. دەسلەپكى چاغلاردا بۇ ئۇسۇللىرى ئىشقا يارىدى. ئۇ، ئىككى - ئۈچ يېزىنى بىر - بىرىگە دۈشمەنلەشتۇرۇپ، ئۇلار ئۆزئارا ماجىراغا چۈشكەن چاغدىلا بىر تەرەپكە يان بېسىپ، شۇ تەرەپنىڭ يارىدىمى بىلەن يەنە بىر تەرەپنىڭ ئېتىز - ئېرىقلىرىنى قولغا كىرگۈزۈۋالدى. بۇ ئەڭ ئوڭاي ئۇسۇل ئىدى ۋە خېلى كۆپ پايدا بېرەتتى. لېكىن، بۇ ئىشمۇ ئۇزاققا بارمىدى. بىر - بىرى بىلەن سوقۇشۇپ قالغان دېھقانلار ئەھۋالىنى چۈشىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئەسلىي دۈشمەنلىرىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدى، بىراق، پۈرسەت قولدىن كەتكەنىدى، دېھقانلارنىڭ ئاز دېگەندە يېرىم زېمىنى قولدىن كېتىپ

قالغاندى. ئەلى ساپا باينىڭ دېھقانچىلىق مەيدانى ئىككى ـ ئۈچ يېزا كۆلىمىچىلىك كېڭەيدى.

ئەلى ساپا باي ئۇزاق يىللاردىن بېرى ھەر خىل چارىنى تېپىپ كەلدى. بىر ـ ئىككى يىل ئىچىدە بۇ چارىلەر ئۆزگىرىپ تۇراتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئەلى ساپا باي بۇنىڭدىن خېلى كۆپ پايدا كۆرەتتى، ھەر يىلنىڭ ئاخىردا ئۇنىڭ يېرى تېخىمۇ كۆپىيەتتى.

ئەڭ ئاخىر ئىش شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى، ئەلى ساپا باينىڭ پۈتۈن ھېيلە ـ مىكرى چىتقا يېيىلغانىدى. ھېچقانداق دېھقان ئەلى باينىڭ قاپقىنىغا چۈشمەيدىغان بولدى. پۈتۈن چارە ـ تەدبىرلىرى ئىشقا ئاشماس بولدى. لېكىن، ئەلى ساپا باي يەنىلا باشقا بىر چارە تاپتى.

بۇ چاغدا تاغلاردا قاراقچىلار بار ئىدى، ئەسكەرلىكتىن قاچقانلار، بۇلاڭچىلار، قاتىللار، ئىسيانچىلار ... بۇ قېتىم ئەلى ساپا باي مۇشۇلاردىن پايدىلانماقچى بولدى. تاغدىكى بىر ـ ئىككى قاراقچى باشلىقى بىلەن كېلىشىپ، بىرنەچچە ئادەمنى تاغقا چىقاردى. قاراقچىلار دېھقانلارغا بالا بولدى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئەلى ساپا باينىڭ دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغان بولۇپ، ھېچقانداق دېھقان قىممىر قىلالماس ھالەتكە كەلدى ... قاراقچىلار بىر كېچىدە كېلىپلا دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرىنى ئۆرۈپ يىقىتاتتى، خوتۇنلىرىنى ئېلىپ قاچاتتى، ۋەھشىيلەرچە ئازابلاپ ئۆلتۈرەتتى. مۇشۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئەلى ساپا باينىڭ قىلىۋاتقانلىقىنى ھەممەيلەن بىلەتتى. شۇڭلاشقا، ئەلى ساپا باينىڭ بىر تال مويىغا تەگكىلى بولمايتتى. قاراقچىلارنى تۇتقىلى چىققان ژاندارمىلارمۇ ئۆلتۈرۈلەتتى. ئەلى ساپا باينىڭ بۇ ئۇسۇلى ئالاھىدە بولغانلىقى ئۈچۈن باشقا يېزىلاردىكى بايلارمۇ ئۆگىنىشتى. شۇنىڭ بىلەن چۈقۇر ئوۋانىڭ ھەممە يېرى قانغا بويالدى. ھەركىم ئالدىغا كەلگەن ئادەمنى ئۆلتۈرىدىغان بولۇپ كەتتى ... تاغلاردىكى قاراقچىلارمۇ ئىككىگە، ئۈچكە، بەشكە،

ئونغا بۆلۈنۈپ بىر ـ بىرىگە قارشى سوقۇشىدىغان بولۇشتى. بىر كېچىدىلا بىرنەچچە قاراقچىلار ئەتىرىتى يوق قىلىنىپ، بىرقانچىسى پەيدا بولۇپ تۇراتتى.

پەقەت گېزىك توران، كۇرد رەشىت، جۈتەلەككە ئوخشاش ئۆزىگە ئۆزى خوجا قاراقچىلار ئاغىلارنىڭ كۈشكۈرتۈشلىرىگە پەرۋا قىلماستىن، ئاغىلارغا، قاراقچىلارغا قارشى چىققان كەمبەغەللەرنى قوللىدىن كېلىشىچە قوغداشقا تىرىشاتتى. توروس تاغلىرىدا داڭ چىقارغان قانچىلىغان باتۇرنىڭ ئىسمى ئۇنتۇلۇپ كەتكەن بولسىمۇ، بۇلار ھەققىدىكى قوشاقلار تىلدىن ـ تىلغا داستان بولۇپ كەلمەكتە.

مەمەت ئاۋاقنىڭ تاغقا چىقىشى دەل شۇ چاغقا، يەنى ئاغىلارنىڭ پايدىسى ئۈچۈن تاغلاردا قاراقچىلار بىر ـ بىرىنى قىرىۋاتقان، چۈقۇر ئۆۋادا يەرلىرى مەجبۇرىي تارتىۋېلىنغان دېھقانلار زار ـ زار قاقشاۋاتقان ۋاقىتقا توغرا كېلىپ قالدى.

ئەلى ساپا باينىڭ يىگىرمە دۆنۈملۈك يېرى دەسلەپكى يىلدىلا ئوتتۇز مىڭ دۆنۈمگە يەتتى، كېيىنكى يىللاردا ئوتتۇز بەش، قىرىق مىڭ، قىرىق بەش مىڭ، ئەللىك مىڭ، ئەللىك بىر مىڭ ... دېگەندەك ئارتىپ باردى. يەرسىز دېھقانلار ئۆز يەرلىرىدە پۈتۈنلەي ئەلى ساپا بايغا ئورتاقچى، يىللىقچى بولۇپ ئىشلىشەتتى.

ئەلى ساپا باي دائىم يالتىراق ئۆتۈك كىيىپ يۈرىدىغان ئېگىز بويلۇق، تۇم قارا قاشلىق، كۆكۈچ بۇغداي ئۆڭلۈك ئادەم ئىدى. ئۇ قولىدىكى كۈمۈش ساپلىق قامچىسى بىلەن ھەر دائىم پارقىراپ تۇرغان ئۆتۈكلىرىنى ئۇرۇپ قويىاتتى.

بۇگۈن سەيشەنبە ئىدى. قەلەيچى ناملىق قاراقچىلار ئەترىتىنىڭ قورال ـ يارىغى قالمىدى دېگەن خەۋەر كەلدى. قوراللارنىڭ سۈرىيەدىن يېتىپ كېلىشىگە يەنە بىر ھەپتە بار ئىدى. ئەلى ساپا باي ئەندىشە ئىچىدە بىئارام بولاتتى. چوڭ ئۆينىڭ ئىچىدە ئەسەبىيلەشكەن ھالدا ئۇياقتىن ـ بۇياققا ماڭاتتى ۋە ئويلىناتتى، ئويلىرىنىڭ ئاخىرى چىقمايتتى؛

«بىرقانچە يىل سەۋر ـ تاقەت قىلىپ تۇرۇشۇم كېرەك. ۋايۇاي يېزىسىنىڭمۇ يەرلىرىنى قولغا كىرگۈزگۈچە تاقەت قىلىش لازىم. ئاندىن كېيىن ئەنقەرگە ئارقا ـ ئارقىدىن تېلېگراممىلارنى ئەۋەتىپ، شەھەر خەلقى ھۆكۈمەتكە قارشى ئىسيان كۆتۈردى، تاغلارنى قاراقچىلار ئىگىلەپ بولدى، بۇلارنى بىر تەرەپ قىلىدىغان ھۆكۈمەت يوقمۇ؟ دەپ جار سالمەن. خەپ، بىر ـ ئىككى يىل تاقەت قىلاي، ھەي قەلەيچى ئەتىرىتى ! ...»

ئەلى ساپا بايىنىڭ خوتۇنى كارىۋاتتا ئولتۇرۇپ ئېرىنىڭ ئۇياقتىن ـ بۇياققا مېڭىشىغا، كۆموش قامچىسىنى پارقىراق ئۆتۈكىگە ئۇرۇشىغا ھەيران بولۇپ قارايتتى. ئېرى ئاچچىقى كەلگەن چاغلاردا ئىچىگە سىغدۇرالمىغان سىرلىرىنى، پىلانلىرىنى خوتۇنىغا دەپ ئىچىنى بوشىتاتتى، شۇڭا ھازىرمۇ ئىچىدىكىنى تۆكۈشكە باشلىدى.

ـــ خانىم، مەن نېمە قىلماقچىمەن، بىلەمسەن؟ ـــ دېدى.

ـــ قېنى، دەپ باق !

ئەلى ساپا بايي ھەر دائىم سۆزىنى شۇنداق باشلايتتى.

ـــ نېمە قىلماقچى، بىلەمسەن؟ خۇدا ھەققى، تويدۇم ... جېنىمدىن تويدۇم، بۇلاردىن تويدۇم، خۇدانىڭ قۇتلۇق كۈنى قورال ـ ياراغنىڭ گېپى، ھەر كۈنى ساقچىنىڭ خەۋپى ... تويدۇم ... تۈنۈگۈن جىمى دېھقان بىرلىشىپ ھاكىمنىڭ ئالدىغا بېرىشىپتۇ. بۇ قاراقچىلاردىن تويدۇق، مېلىمىزنى، جېنىمىزنى قويمىدى، ئىززەت ـ نەپسىمىزنى ئايىغ ئاستى قىلدى، دەپتۇ، ئۇلار ئەنقەرەگە تېلېگرامما ئەۋەتمەكچى بوپتۇ ... مەن ئۇلارنىڭ ئالدىغا باردىم: «چوڭلارغا، يۇرتىمىزغا داغ چۈشۈرمەڭلار» دېدىم. يەنە ئىككى يىل سەۋر قىلىپ تۇرۇش كېرەك. مەنمۇ ئۇلاردىن بىزار بولدۇم. بىراق، شۇ ۋايۇاي يېزىسىنى قولۇمغا بىر كىرگۈزۈۋالاي، ئاندىن كېيىن نېمە قىلىدىغىنىمنى بىلەمسەن؟

خوتۇنى «شۇنداق !» دېگەندەك قىلىپ بېشىنى مىدىرلىتىپ قويدى.

ـــ دېھقانلارنى ئەتراپىمغا توپلايمەن، ئەنقەرەگە: «ئىسيان كۆتۈرۈلدى، تاغلارنى قاراقچىلار قاپلاپ كەتتى، كىچىك بىر قاراقچىلار ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى» دەپ ئۇستىگە ـ ئۈستىگە تېلېگرامما يوللايمەن، بۇ چاغدا ھۆكۈمەت بىر پولك ياكى بىر تاغ چارلىغۇچى ئەترىتىنى ئەۋەتىدۇ، ھەممىنى يوق قىلىدۇ، تۈتۈپ كېتىدۇ. شۇنچە چوڭ كۈرد قوزغىلىڭىنى باستۇرغان ھۆكۈمەت بۇ بىر ئوچۇم قاراقچىغا تەڭ كېلەلمەسمۇ تېخى ؟... تېلېگرامما سوققۇچىغا جېكىپ قويدۇم، قاراقچىلار ھەقىدە شەھەرنى قارىلايدىغان ھەرقانداق تېلېگراممىنى ئەنقەرەگە يوللىمايدىغان بولدى، ھېچقاندىقىنى زادى ... لېكىن ئىككى يىلدىن كېيىن ـــ ۋايۇاي يېزىسىنىڭ يەرلىرى قولۇمغا ئۆتكەندىن كېيىن شۇ قاراقچىلارنى نېمە قىلىشنى ئۆزۈم بىلىمەن ...

ئۇ جىم بولدى، ئويلىنىپ قالدى، بىرھازاغىچە ئويچان ھالدا بېشىنى تىك تۇتۇپ، ئۆينىڭ ئىچىدە مېڭىشقا باشلىدى. دەرۋازا ئېچىلىش بىلەن ئەلى ساپا باي خىيالىدىن ئويغاندى. ئىشكىنى ئاچقان خىزمەتچى دەررۇ ئىشكىنى ئېتىپ قويۇپ يۈگۈرگەن پېتى يۇقىرىغا چىقتى:

ـــ باش ـ كۆزى ئورالغان ئادەم سىز بىلەن كۆرۈشمەن دەيدۇ، ئۆزى ئۆزۈن ساقاللىق، ـــ دېدى.

ـــ كىرسۇن !

باش ـ كۆزى ئورالغان ئادەم ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ ئۆيگە كىردى ـ دە، ئۆزىنى كارىۋاتقا ئاتتى ۋە:

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئەلى ساپا باي ئەپەندى، بۇرادىرىم ! ـــ دېدى

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام.

ـــ ئەلى ساپا باي، ـــ دېدى كەلگەن ئادەم، ـــ دادالىق ئەلى يېقىن ئاغىنەم ئىدى، ساڭا ھاجىتىم چۈشتى. ئابدى ئاغا سېنىڭ ئۆيۈڭگە كېلىپ قالدى، بالا ـ قازادىن ئۇنى قۇتۇلدۇر. كۆز ئالدىمدا شۇنچە يوغان بىر يېزىنى كۆيدۈرۈۋەتتى. دادالىقنىڭ

ئاغىنىسى ئابدىنىڭ ساڭا ھاجىتى چۈشۈپ ئۆيۈڭگە كەلدى. ئەلى ساپا دەپ ئالدىڭغا كەلدىم، ئەمدى مېنى بۇ بالالاردىن قوتۇلدۇرۇۋال. پۇتلىرىڭغا يېقىلاي، بۇ بالا ـ قازالاردىن مېنى قوتۇلدۇر، مېنى قوتقۇزۇۋال. داداڭ بىلەن تەڭ ئابرۇيغا ئىگە ئىدۇق، قېرىنداشلاردەك ئۆتەتتۇق، تۇغقاندىنمۇ چارە ئىدۇق، تاپانلىرىڭنى سۆيەي، مېنى قوتۇلدۇرۇۋالغىن.

ئەلى ساپا باي كۈلۈپ قويۇپ:

ــ نېمانچە قورقۇش؟ ئالدى بىلەن دېمىڭنى ئال، ئالدىرىماي سۆزلىشىمىز، ــ دېدى.

ــ نېمانچە قورقۇش دەپ سورامسەن تېخى ! مەن قورقماي كىم قورقسۇن، ئەلى ساپا باي؟ بۇ ئەبلەخ ئەزرائىلىنىڭ قىلىچىدەك بېشىمدا ئايلىنىپ يۈرىدۇ، مېنى تۇتىمەن دەپ يوغان بىر يېزىنى ــ شۇنچىلىك چوڭ ئاقتۇزلۇ يېزىسىنى كۆيدۈرۈۋەتتى. ھودۇقماي، قورقماي بولامدۇ؟ ... پۇتلىرىڭغا باش قويماي. ئەلى ساپا باي، مېنى قوتۇلدۇرغىن، سادىغاڭ كېتەي، بۇنىڭ قولىدىن مېنى قوتقۇزغىن. ئابدى تاغاڭ ساڭا قۇربان بولسۇن. ھازىر ماڭا ئۈيقۇ ھارام، ئۇ ئەزرائىلىنىڭ قىلىچىدەك بېشىمدا تۇرىدۇ، ئارام‌لىق يوق.

ئەلى ساپا باي يېرىم چاقچاق، يېرىم جىددىيلىك بىلەن:

ــ ئابدى ئاغا، ئاڭلىشىمچە، مەمەت ئاۋۇقىڭ مۇشتۇمدەكلا بىر بالا ئىكەنغۇ؟ ــ دېدى.

ــ يالغان، پۈتۈنلەي يالغان ! ــ دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ئابدى ئاغا، ــ يالغان. ھازىر تېرەكتەك ئۆسۈپ كېتىپتۇ، ئۈيگە ئوت قويۇۋاتقان چاغدا ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم، ئىككىمىزدەك كېلىدۇ، ئاجايىپ يوغان. ئۇلار يالغان دەيدۇ، بالىلىق چاغلىرىدىكى ۋاقتىنى دەيدۇ، ھازىر ئىككىمىزدەك چىقىدۇ. مۇشتۇمدەك بالا شۇنچە ئىشنى قىلالايتتىمۇ؟ ئۇ مەلئۇن دۈشمەن يوغان !

ــ ئالدىرىما، ئاغا ! ــ دەپ ئۇنى يۇرەكلەندۈردى ئەلى ساپا

باي، ــ بىر ئىلاجىنى قىلىمىز، ئالدى بىلەن قەھۋەنى ئىچكىن !

ئابدى ئاغا خىزمەتچى ئەكىرگەن قەھۋەنى قوللىرى تىترىگەن ھالدا ئالدى، گۈپپىدە قەھۋە پۈرىقى كەلدى، ئۇ قەھۋەنى پۈۈلەپ تۇرۇپ ئىچىشكە باشلىدى.

ئەلى ساپا باينىڭ خوتۇنى كېلىپ ئابدى ئاغىنىڭ يېنىدىكى كارىۋاتتا ئولتۇردى:

ــ خۇداغا شۈكۈر، ئاغا، سالامەت قاپسەن. بولغان ئىشلارنى ئاڭلاپ كۆڭلىمىز بۇزۇلدى. بېشىڭغا نېمە كۈنلەر كەلگەندۇ، ۋايتوۋا، ئابدى ئاغا، ھەسرەت چەكمە. خۇدايىم بۈيرۇسا ئەلى ساپا باي چوقۇم ئۇ كاپىرنىڭ ئەدىپىنى بېرىدۇ.

يېزا كۆيۈپ كەتكەندىن بېرى ئابدى ئاغا خۇشال ئىدى، توختىماستىن سۆزلەيتتى، ۋەقەنى، ئوت قويۇش ئەھۋالىنى سۆزلەيتتى، ئالدىغا كىملا كەلسە، مەيلى ئۇ ئاڭلىسۇن، ئاڭلىمىسۇن، كارى يوق. سۆزلەۋېرەتتى. بۈنى ئاڭلىغۇچىلار ئابدى ئاغىنا ئېچىناتتى، مەمەت ئاۋاقتىن نەپرەتلىنەتتى. ھاكىمى، ساقچى باشلىقى، ژاندارمىسى، كاتىپى، خىزمەتچىسى بولسۇن، مەيلى شەھەرلىك، يېزىلىق ھەممە ئادەم ئابدى ئاغا بىلەن ھەمنەپەس ئىدى ... ئابدى ئاغا بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى يىغلاپ تۇرۇپ شۇنچىلىك ئېچىنىشلىق ھالەتتە سۆزلەپ بېرەتتىكى، ئۇنىڭغا ئېچىنماي مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

ئۆزىنىڭ سۆزلىرىنى ئالدىدا ئولتۇرغان خوتۇنىنىڭ دىققەت بىلەن ئاڭلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئابدى ئاغا چىن قەلبىدىن سۆيۈندى ۋە بىر خىل راھەت ھېس قىلدى.

ئابدى ئاغىنىڭ چىرايى ھېلىقى ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بېرىشتىن بۇرۇن شۇنچىلىك پەرىشان، شۇنچىلىك ئېچىنىشلىق تۇسكە كىرەتتىكى، ئۇ سۆزلىمىسىمۇ چىرايىدىن ھەممە ئەھۋالنى بىلىۋالغىلى بولاتتى.

ــ بۇ ئىشلارغا ھەممىمىز ئېچىندۇق. تۇنۇگۈن ھاكىمنىڭ خوتۇنى بىزنىڭكىگە كەلگەندى. ئۇنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا،

هاكىمنىڭ غەزىپى كېلىپ « ئۇنى چوقۇم تۇتۇش كېرەك، شۇنداق چوڭ يېزا كۆيۈپ كېتەمدۇ؟» دەپتۇ. هاكىمنىڭ خوتۇنى تېخى سىزنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدىكەن، شۇ ئوت ئىچىدىن قۇتۇلۇپ چىققان زادى قانداق ئادەمدۇ؟ دېدى. هەممىمىز بىئارام بولدۇق. ئەلى ساپا باينىڭ شۇ ۋايۋاي يېزىسىدىكى ئىشلىرى بىر تۈگىسۇن، ئۇلارنىڭ كۆرگۈلۈكىنى كۆرسىتىدۇ، تاغلاردا بىرمۇ قاراقچى قويمايدۇ. ۋاي ئابدى ئاغام، هەممىمىزنىڭ يۈرەكلىرى ئېچىشىپ كەتتى.

ئەلى ساپا باي كۈمۈش قامچىسى بىلەن پارقىراپ تۇرغان ئۆتۈكىنى ئۇرۇپ، ئۆينىڭ ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغا مېڭىپ يۈرەتتى.

ئابدى ئاغىنىڭ يۈزى تارتىشىپ، كالپۇكلىرى تىترىدى.

— ئاھ ! — دې سۆزىنى باشلىدى ئابدى ئاغا، — ۋاي قىزىم، بېشىمغا كەلگەنلەرنى بىر دېمە ! بېشىمغا كەلگەن دەردلەر هېچقانداق بەندىنىڭ بېشىغا كەلمىگەندۇ ! ئاھ، قىزىم، چىرايلىق قىزىم، مېنىڭ ۋەلى جىيەنىم تال چۈنقىتەك بىر بالا ئىدى. خەدىچەنى ئېلىپ بېرىشكە سۆزلىشىپ قويغانىدۇق. ئۇ كاپىر خەدىچەنى ئېقاچتى. قاچسىغۇ مەيلى ئىدى، بىزگە نېمە، شۇنچىلىك ! ئىككى كۆڭۈل بىر بولسا سامانلىق باغچە بولىدۇ، ئىككى ياخشى بىر جايدا بولسا چۆللەرمۇ بوستان بولىدۇ، دېگەندەك، مېنىڭ ۋەلى بالامغا قىز كەممىدى؟ قولىنى شىلتىپ قويسىلا قىزىدىن ئەللىكى كېلىدۇ. مەن بەش يېزىنىڭ ئاغىسىمەن، دادامۇ، بوۋامۇ ئاغا ئىدى. جىيەنىمنىڭ ئالدىغان قىزىنى ئېقاچقان بولسا مەيلى، قايتىپ كېلىپ يېزىدا ئولتۇرۇۋەرسۇن، دېدىم. يېزىلىقلىرىمنىڭ هەممىسى ئۆز ئوغلۇمدەك، ئۇلار ياقا يۈرتلاردا تېنەپ قالمىسۇن دەپ ئويلىدىم. بىراق، «قاغىنى باقسا كۆزۈڭنى چوقۇيدۇ» دېگەن گەپكە ئىشەنمەيتتىم. «ۋاپاغا جاپا» دېگەن سۆزگىمۇ ئىشەنمەيتتىم. ئەقىلسىزلىك قىلدىم، نېمىمۇ قىلار ئىدىم ئۇنى، قېچىپ بارغان

يېرىدە قېلىۋەرسە بولمايتتىمۇ؟ ياقا يۇرتلاردا تەمتىرەپ يۈرسە مەيلى ئەمەسمىدى؟ يىلانىنى، جان دۈشمىنىمنى يېزىغا چاقىرتىۋاپتىمەن، جىيەنىمنىڭ ئالدىغان قىزىنى ئېقاچقان ئادەمنى ئەپۇ قىلىپ يېزىغا ئەكەپتىمەن، كېيىن بېرىپ ئۇ جىيەنىمنى ئۆلتۈردى، مېنىمۇ يارىدار قىلدى، ئۆلگىلى تاس قالدىم. قارا، قىلغان ياخشىلىقىم نېمە بولدى؟ يامانلىق ياندى ...

— ۋاي ئابدى ئاغا ! — دېدى ئەلى ساپا باينىڭ خوتۇنى، — بۇ ئادەملەرگە ياخشىلىق قىلغىلى بولمايدۇ، بىزنىڭ ئادەم هېچكىشىگە ياخشىلىق قىلمايدۇ.

— ياخشىلىق قىلماسلىق كېرەك، ياخشىلىق قىلمىساق بوپتىكەن. لېكىن، ئەمدى كەتكەن ئىش كەتتى. مېنى ئاتقاندىن كېيىن ئۇ تۇزكور، تاماق يېگەن داستىخانغا پىچاق ئاتقاندىن نان كور قاراقچىلارغا قوشۇلۇپ كەتتى. مەيلى بارسۇن، خۇدايىم جاجىسىنى بەرسۇن، قاراقچى بولامدۇ، قاچقۇن بولامدۇ، مەيلى دېدىم، بىر كۈنى خەۋەر ئاڭلايمەنكى، ئۇ مېنى ئۆلتۈرۈشكە قەسەم ئىچىپتۇ، قاراقچىلار ئەترىتىنى باشلاپ ئۇدۇل يېزىغا كېلىۋېتىپتۇ. ۋاي قىزىم، ئەتىرەت بىلەن كېلىۋاتقۇدەك، «ئابدىنىڭ قېنىنى شەربەتتەك ئىچىمەن» دېگۈدەكمىش. مېنىڭ قىلغان ئادەمگەرچىلىكلىرىمگە ئۇنىڭ قايتۇرغان پەسكەشلىكىنى كۆر ! مەندەك بىر قېرىندىن ئالدىغان نېمىسى بار؟ هازىر بىر پۈتۈم گۆرگە ساڭگىلاپ قالدى، نامىز ئوقۇپ ئىبادەت قىلمەن، دۇنيا بىلەن نېمە كارىم. قارىسام، ئۇ مەلئۇن چوقۇم يېزىغا كېلىپ مېنى ئۆلتۈرۈۋەتكۈدەك. ئۇ مەلئۇننىڭ قولىدىن هەر بالا كېلىدۇ. شۇڭا، يېزىدىن قېچىپ چىقتىم، ئۆي ـ ئوچىقىمنى، يۇرت ـ ماكانىمنى تاشلاپ قېچىپ كەلدىم. ئاقتۇزلۇ يېزىسىدىكى هۇسەيىن ئاغا بىزگە تۇغقان كېلىدۇ، ئۇنىڭ ئۆيىگە كېلىپ پاناھ تاپقانىدىم. ئۇ يەرگە يوشۇرۇنمىساممۇ بوپتىكەن، مېنىڭ تۇپەيلىمدىن پۈتۈن بىر يېزا كۆيۈپ كۈل بولدى.

— كاشكى، بىزنىڭ ئۆيگە كەلگەن بولساڭ، بۇ ئىشلارمۇ

بولماس ئىدى، ـــ دېدى ئايال.

ـــ مەن نەدىن بىلەي، قىزىم، ئۇ مەلئۇننىڭ ئۇنداق قىلىشى ئېسىمگىمۇ كەلمەپتۇ، ئەقلىمنىڭ كالتىلىقى، ۋاي قىزىم. ساڭا دەي، شۇنداق چوڭ يېزا كۆيۈپ كۈل بولدى، كەمبەغەللەر ئاچ ـ يالىڭاچ تالادا قالدى، ئۇ بىچارە بالىلارغا ئادەمنىڭ ئىچى ئاغرىيدۇ. يەيدىغان نېنى، كىيىدىغان كىيىمى يوق، بۇ قىش ئۇلار ئاچ قالىدۇ. كۆپىنچىسىنىڭ كالىلىرى، باشقا ھايۋانلىرىمۇ كۆيۈپ كەتتى، باشقىلاردىن كۆرە، ئەنە شۇ سەبىي بالىلارغا بەك ئىچىم ئاغرىيدۇ. بۇ بالىلارنى، بۇ بىچارە دېھقانلارنى كۆرۈپ ئۆز ئەھۋالىمنى ئۇنتۇپ قالدىم. بۇ كەمبەغەل خەلقنە يەيدىغان بۇغداي ئەكەلسۇن دەپ ئەلى توكۇرنى يېزىغا ئەۋەتتىم. بۇ بىچارىلەرگە شۇنچىلىك ئىچىم ئاغرىپ كەتتىكى، يۇرىكىم ئېچىشىپلا تۇرىدۇ. ئەزەلدىن كەمبەغەللەرگە ئىچىم ئاغرىيتتى. ئەمدى ئۇ كاپىرنىڭ يېزامغىمۇ ئوت قويۇۋېتىشىدىن قورقۇۋاتىمەن. ئۇ كۆيدۇرۇپ ئۆگەندى، چوقۇم ئوت قويۇپ يېزىنى كۆيدۇرۇپ، كۈل قىلىۋېتىدۇ، چوقۇم كۈل قىلىدۇ ... ۋاي قىزىم، ساڭا ئېيتاي، ئۇ قانخور تۇرغان يېرىمنى بىلىۋاپتۇ، ئۇ ئەتىتىنى باشلاپ كەپتۇ. تىڭشاپ باقسام، بىر ئاۋاز ئاڭلاندى، مېنى سوراۋاتىدۇ، شۇ كاپىر ئىكەنلىكىنى بىلدىم. بىر كېچە ئاۋۋال چۈشۈمدە كۆرگەنىدىم، ماڭا ئايان بولغاندى. يۇرىكىم قېپىدىن چىقىپ كېتەي دەپ قالدى. ھۇسەيىن ئاغا مېنى سىرتقا چىقارمىدى، مېنى تۇتۇپ بېرەتتىمۇ؟ ئۇ مەلئۇن دەرۋازىنى ئاچتى. ئوق ئېتىلىشقا باشلىدى. ھۇسەيىن ئاغا: «بالىچاقاڭنى ئېلىپ تاشقىرىغا چىقىمن» دېدى. ھۇسەيىن ئاغا بالىلىرىنى ئېلىپ تاشقىرىغا چىقتى. يېرىم كېچىدە بىچارە نېمىمۇ قىلالايتتى! مېنى تەسلىم بولۇشقا ئۈندىدى، ئۈنىمىدىم، ئىچىدە تۇرۇپ ئۆزۈمنى قوغدىدىم. بۇ چاغدا ئۆيگە ئوت قويۇۋەتتى. چوڭ ئۆي گۈرۈلدەپ كۆيۈشكە باشلىدى. ئىشىكتە ئوچ كىشى تۇرۇپ ئوق ئاتاتتى، ئىشىكتىن چىقالمايتتىم، چىقىدىغان باشقا تۆشۈكۈمۇ

يوق ئىدى. ئىس ۋە ئوت ئىچىدە پىرقىرايتتىم، ئۆزۈمنى سىرتقا ئاتاي دەپمۇ ئويلىدىم، كېيىن ۋاز كەچتىم. ئۇنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغۇچە چارسىلداپ كۆيۈپ كېتەي دېدىم. ئۇستۈمگە ئۇچقۇنلار چۈشۈشكە باشلىدى، ئەتراپىنى قىپقىزىل ئۇچقۇنلار ۋە ئىس قاپلاپ كەتتى، ئىشكىنىمۇ كۆرەلمەيتتىم، قاراڭغۇ ئىس ـ تۈتۈن ئىچىدە قالدىم، بوغۇلۇپ كەتتىم. ئەتراپىم چاراس ـ چۇرۇس يانىتتى. ئۆزۈمنى ئۇ يەردىن بۇ يەرگە ئاتاتتىم. قۇتۇلۇشتىن ئۈمىد ئۈزدۈم. بېشىمغا ئۇچقۇنلار، ئوت پارچىلىرى يېغىشقا باشلىدى. ئۆلدۈم ـــ ئەمدى ئۆلدۈم، دېدىم، ۋاي بالىلىرىم، ۋاي يېزىلىقلىرىم، دېدىم. مەن بولمىسام بەش يېزىنىڭ دېھقانلىرى ئاچلىقتىن ئۆلىدۇ، ۋاي بىچارە دېھقانلىرىم، دېدىم. ئاخىرىنى دەي، قىزىم: شۇ چاغدا بىر تەرىپىمگە ئوت تۇتاشتى، بېشىم كۆيۈشكە باشلىدى. جان ئاچچىقىم بىلەن ئۆزۈمنى يەرگە ئاتتىم ... ئەنە شۇنداق جان تالىشۋاتقان چېغىمدا ئوت ئىچىدىن قۇلىقىمغا «ئابدى ئاغا ! ئابدى ئاغا !» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. بۇ، ھۇسەيىن ئاغىنىڭ چوڭ خوتۇنىنىڭ ئاۋازى ئىدى، ئوت ئىچىدە ھە دەپ مېنى ئىزدەپ يۈرەتتى. «يەڭگە، مەن بۇ يەردە» دېدىم. «بۇ يەرگە كەل، سېنى يوتقانغا ئوراي» دېدى ـ دە، مېنى يوتقانغا ياخشىلاپ ئوردى، يوغان بىر يوتقان ئىكەن، مەنمۇ قانچىلىك ئىدىم دەيسەن ! كۆتۈرۈپ قولتۇقىغا قىستى ـ دە، سىرتقا ئاچقىتى. ھازىر ئۇ كاپىر مېنى چاراسلاپ كۆيۈپ كەتتى دەپ ئويلايدىغاندۇ. ھۇسەيىن ئاغىنىڭ چوڭ خوتۇنى بولمىغان بولسا، راستىنلا چاراسلاپ كۆيۈپ كېتەتتىم ... كۆرۈپ قالغان بولسىمۇ ئېتىۋېتەتتى، بىراق ئۇلارنىڭ خىيالىغىمۇ كەلمىدى.

بۇنى ئاڭلىغان ئايالنىڭ كۆزلىرى ياشقا تولدى ۋە:

ـــ ھېلىمۇ ياخشى ئۇلارنىڭ ئەقلىگە كەلمەپتۇ، ئاغا، بولمىسا ئۇ كاپىرلار ئۆلتۈرۈۋېتەتتى، ـــ دېدى.

ئابدى ئاغىنىڭ كۆز چاناقلىرى ياشقا تولدى. ھازىرلا يىغلىۋېتىدىغاندەك كۆرۈنەتتى.

— ئۇنىڭدىن كېيىن ھۆسەيىن ئاغىنىڭ ئۆيى كۆيۈپ بولغۇچە قاراپ تۇرۇشتى. ئۆي كۆيۈپ كۈل بولدى. ئۇلار يېزىدىكى ئۆيلەرنىڭ ھەممىسىگىلا بىر - بىردىن ئوت قويۇپ چىقتى. ھۆسەيىن ئاغىنىڭ ئۆيىغۇ مەيلى، ئۇنى مېنىڭ ئۇچۇن كۆيدۇرۇۋەتتىمۇ دەيلى، ھۆسەيىن ئاغا باي ئادەم، بىرنەچچە كۈندىلا يېڭى ئۆي سېلىۋالىدۇ. لېكىن ئۇ مەلئۇنلار، دىنسىزلار، ئىمانسىز ئەبلەخلەر باشقا ئۆيلەردە، بىچارە كەمبەغەللەرنىڭ ئۆيلىرىدە نېمە ئىشى بار؟ قىش يېقىنلىشىپ قالغان تۇرسا، ئۇلار يېلىڭ - يالىڭاچ، ئۆي - ئوچاقسىز قالمامدۇ ! ھۆسەيىن ئاغىنىڭ ئۆيىنى كۆيدۇرۇپلا يولىغا ماڭمامدۇ، ئۇ خۇداسىزلارغا شۇ بىچارە كەمبەغەل دېھقانلار نېمە قىلغان؟ ھېچكىمگە بولمىسمۇ شۇ بىچارە كەمبەغەللەرگە ئىچىم ئېچىشىدۇ.

— بۇ قىش كەمبەغەللەر دىر - دىر تىترەپ چىقىدىغان بوپتۇ - دە، — دېدى ئايال، — ئۆي - ماكانسىز، ئاش - نانسىز قانداقمۇ قىلار؟ شۇ ۋايۋاي يېزىسىنىڭ ئىشى تۈگىسۇن، ئەلى ساپا باي تاغلاردا بىرمۇ قاراقچى قويمايدۇ، ئەنقەرەگە — ئىسمەت پاشا① نىڭ ئۆزىگە تېلېگرامما ئۇستىگە تېلېگرامما سوقىدۇ، ئادەتتىكى ژاندارمىلار ئەمەس، مۇنتىزىم قوشۇنلار كېلىدۇ، ھەممىنى بىر - بىرلەپ تۇتۇپ ئاسىدۇ. قېنى شۇ چاغدا يېزىنى كۆيدۇرەلمەيدىكەن؟ بىزنىڭ ئەھۋالىمىزنى سورىما، ئابدى ئاغا ! يىللاردىن بېرى ئۇلارنى بېقىپ كېلىۋاتىمىز، ئەلى ساپا بايىنىڭ تاپقىنىنىڭ ھەممىسى قاراقچىلارنىڭ قورال - ياراغلىرىغا كېتىدۇ. خەپ ! شۇ ۋايۋاي يېزىسىنىڭ ئىشى تۈگىسۇنچۇ !

ئەلى ساپا باي تېخىچە خىيال ئىچىدە مېڭىپ يۈرەتتى. خوتۇنىنىڭ «شۇ ۋايۋاي يېزىسىنىڭ ئىشى تۈگىسۇنچۇ !» دېگەن سۆزى قۇلىقىغا كىرىپ قالدى ياكى ئېسىگە كەلدى، بىردىنلا خوتۇنىنىڭ قولىنى تۇتۇپ:

① تۈركىيەنىڭ مەشھۇر سىياسىيونى، 1923 — 1937 - يىللىرى تۈركىيەگە باش مىنىستىر، 1938 — 1950 - يىللىرى پىرېزىدېنت بولغان. — تەرجىماندىن.

— ئاغىنا نېمە دېدىڭ؟ نېمە دەۋاتاتتىڭ؟ — دېدى.

— كېرەك يوق، ئەلى ساپا باي، بىز يات ئەمەسقۇ، — دېدى ئابدى ئاغا، — دېسە يامان بولمايدۇ، سېنىڭ داداڭ مېنىڭ قېرىندىشىمدىن ئارتۇق ئىدى.

— تۇۋا، ئابدى ئاغىنى يات كىشى دەپ ھېسابلىغان بولسام بۇ گەپلەرنى قىلاتتىمۇ؟ — دەپ گۇناھكارلارچە پىچىرلىدى خوتۇنى.

ئەلى ساپا باي سىرنى ئېچىپ قويدۇڭ، چوڭ خاتالىق ئۆتكۈزدۇڭ دېگەندەك قىلىپ خوتۇنىنىڭ كۆزلىرىگە ھومىيىپ قاردى ۋە:

— سەن ئاۋۇ ئۆيگە چىق، ئاغا بىلەن بىزنىڭ قىلىشىدىغان مەخپىي گېپىمىز بار، — دېدى.

ئايال گۇناھكارلارچە پۇشايمان ئىچىدە ئورنىدىن تۇرۇپ يانداقى ئۆيگە چىقىپ كەتتى.

ئەلى ساپا باي كۈلۈمسىرەپ ئابدى ئاغىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى ۋە قوللىرىنى تىزىغا قويۇپ:

— كۆپ ئويلىدىم، ئاغا، — دېدى ئۇ، — كۆپ ئويلاندىم، بۇ مەمەت ئاۋاقنى ئاسانلىقچە يوقاتقىلى بولمايدىكەن. قورقىنىڭ توغرا، ھۆكۈمەتتىن، دېھقانلاردىن قورقماستىن، چوڭ بىر يېزىنى كۆيدۇرۇۋەتكەن ئادەمدىن قورقماي بولامدۇ؟ بىر ھەپتىدىن بېرى ھەممە تاغقا ژاندارمىلار، ئادەملەر چىقىپ ئىزدەشتى، يوق، تېپىلمىدى. ئاقتۇزلۇ يېزىسىدىن ئەللىك كىشى ئۇلارنىڭ ئارقىسىغا چۈشتى، يېزىدىن تاللانغان ئون بەش قوراللىق مەرگەن قوغلاپ كەتتى، ئۇلارمۇ تاپالمىدى. بۇ ئادەمدىن قورقۇش كېرەك، بۇ ئادەمنى يوقىتىش تەس.

ئابدى ئاغىنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ، بىردەم قىزىراتتى، بىردەم بوزىراتتى. ئۇ ئەلى ساپا بايىنىڭ قولىغا ئېسىلىپ:

— نېمە قىلساڭ قىل، ئىشقىلىپ، مېنى ئۇنىڭدىن قۇتۇلدۇر، ئەتىلا كېلىپ چۇقۇر ئۆۋادا قانچىلىك يېزا بولسا

هەممىسىنى كۆيدۇرۇۋېتىدۇ، بىر ئىلاج قىل، — دېدى.

— تەس گەپ، ئابدى ئاغا، قىينىغا توختايدۇ، لېكىن بىر ئىلاج قىلايلى ! — دېدى ئەلى ساپا باي.

— نېمە قىلساڭ قىل ! — دېدى ئابدى ئاغا.

— بۇ ئادەمنى بىر نەرسە قىلىشقا ھەرىكەت قىلاي، ئەمما سەندىن بىر تىلىكىم بار ... — دېدى ئەلى ساپا باي.

— قولۇم كۆكسۈمدە، خالىساڭ جېنىمنى تىلە، ئەلى ساپا باي، جېنىمنى ئالساڭمۇ مەيلى، قېرىندىشىمنىڭ ئوغلىسەن، سەن ئۇچۇن بېرىۋېتىمەن، — دەپ ھاياجانلىنىپ ئورنىدىن تۇردى ئابدى ئاغا.

ئەلى ساپا باي ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ ئولتۇرغۇزۇپ قويدى.

— رەھمەت، ئاغا، مېنى ياخشى كۆرىدىغىنىڭنى بىلەتتىم. بۇ ئىش ئۇچۇن ھەق تەلەپ قىلدى دەپ ئويلاپ قالما ! زادى خىيالىڭغا باشقىچە بىر نەرسە كەلمىسۇن ! شۇنداق ئويلايدىغان بولساڭ گېپىمنى دېمەيلا قويىمەن. مەن مەمەت ئاۋاقنى يوق قىلىش كويىغا چۈشمەن، ئەمما بۇنىڭ ئۇچۇن بىر نەرسە تەلەپ قىلىدۇ دەپ ئويلاپ قالما.

ئابدى ئاغا يەنىلا شۇ جانلىنىش ۋە ھاياجان بىلەن:

— ئويلىمايمەن، ئەزبىرايى ئويلىمايمەن، سۆيۈملۈك قېرىندىشىمنىڭ ئوغلى ھەي ئەلى ساپا باي، — دېدى.

ئەلى ساپا باي خېلى ئۇزاق ئويلانغاندىن كېيىن، بېشىنى كۆتۈرۈپ ئابدى ئاغىنىڭ كۆزىگە قارىدى:

— ئاغام، ساڭا مەلۇم، مېنىڭ بېشىمدىمۇ ھەر خىل ئىش بار. خۇداغا شۈكۈر، كېيىنكى يىللاردا دەردىم ئازايدى. دەردىمغۇ ئازايدى، ئەمما شۇ ۋايۋاي يېزىسىدىكى يەر دەۋاسى ئۇيقۇمنى ھارام قىلدى، — دېدى.

ئابدى ئاغا يەنە شۇ ھاياجان بىلەن سۆزلىدى:

— ھەممىنى بىلىمەن، ۋايۋاي يېزىسىنىڭ ھەممە يېرى داداڭنىڭ ئىدى، داداڭ تېرىيتتى، ئورۇيتتى. ئۇ تۇغگەپ كەتكەن

چاغدا سەن تېخى مەكتەپتە ئىدىڭ، ۋايۋايغا دېھقانلار كېلىپ ئورۇنلاشتى. ساڭا دېگەندىمغۇ؟ قولۇڭدىكى ھۆججەتتە ۋايۋاي يېزىسىنىڭ يەرلىرىنىڭ ھەممىسى يېزىلغان. بۇنى مەنمۇ بىلىمەن، بىزنىڭ بەش يېزىنىڭ خەلقىمۇ، ئاقتۇزلۇ يېزىسىمۇ، ھەممە كىشى بىلىدۇ. سەن بۇنىڭ ئۈچۇن قايغۇرما، ئابدى تاغاڭ بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىدۇ. زېمىن ئىشلىرىنى سەن ماڭا قويۇپ بەر، ئالتە ئاينىڭ ئىچىدە ۋايۋاي يېزىسىدىكى زېمىنلار سېنىڭ بولىدۇ.

— ئاغا، خىيالىڭغا باشقىچە ئوي كېلىپ قالمىسۇن جۇمۇ، ھەق تەلەپ قىلدى دەپ قالما جۇمۇ؟ — دېدى ئەلى ساپا باي.

— ياق، ياق، — دەپ بېشىنى چايقىدى ئابدى ئاغا.

— ھەممە ئادەمنى يېزىدىن سۈرگۈن قىلدىم، قورقۇپ يېزىغا كىرەلمەيدۇ، ھەممىسى يۇرەگىر تەرەپلەرگە قېچىپ كېتىشتى، شۇنداق بولسىمۇ ئۇ يەردىن ۋاز كېچىشمەيدۇ، — دېدى ئەلى ساپا باي.

— سەن ئۇ ئىشلارنى ماڭا — ئابدى تاغاڭغا قويۇپ بەر، بۇنداق ئىشلار مېنىڭ ئىشىم. قاراپ تۇر، قانداق يېڭىپ چىقىشىمنى كۆرەرسەن !

— بىر ھەپتىدىن كېيىن سۈرىيەدىن قورال - ياراغ كېلىدۇ، — دېدى ئەلى ساپا باي.

— كەلگەندىن كېيىنچۇ؟ — دېدى ئابدى ئاغا.

— قەلەيچى ئەترىتىگە ھاۋالە قىلىمەن، — دېدى ئەلى ساپا باي.

— سادىغاڭ كېتەي، ئوغلۇم، — دېدى ئابدى ئاغا ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

ئەلى ساپا باي ئابدى ئاغىنىڭ مېھمان بولۇپ كېتىشىنى ئۆتۈندى، لېكىن ئابدى ئاغا بۇ چاغلاردا ئۇنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولۇپ قېلىشنى زادىلا مۇۋاپىق كۆرمىدى ۋە:

— مۇشۇ كۈنلەردە كىشىلەرنىڭ ئالدىدا بىر - بىرىمىز بىلەن

سۆزلەشمەيلى، ئويلىمىغان ئىشلار بولۇشى مۇمكىن، — دېدى.

16

ئۇلار شۇ كېچىسى تاڭ ئاتقۇچە توختىماستىن يۇگۇرگەنىدەك يول مېڭىشتى. تاڭ سۈزۈلگەندە ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ ئاقچە قارىغايزارلىقىنىڭ قىيالىقلىرىغا يېتىپ كەلدى. ئۇ ئىككىسى يول بويى گەپلەشمىگەن، بىر ئېغىز سۆزمۇ قىلىشمىغانىدى، ئاقچە قىيالىقلىرىغا چىققاندا بىر تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، كۈن چىقىۋاتقىنىغا قارىماستىن تۇمان بىلەن قاپلىنىپ تۇرغان چۆقۇر ئوۋا تۈزلەڭلىكىگە قاراشتى. تۇمانىنىڭ ئاستا ـ ئاستا تارقىلىشىغا ئەگىشىپ يېزىلار، يوللار، تۆپىلىكلەر، پارقىراپ، ئەگرى ـ توقاي ئېقىۋاتقان دەريا ۋە ئېرىقلار كۆرۈندى.

چاشكا ۋاقتىغا كەلگەندە تۈزلەڭلىكتە بىر پارچىمۇ تۇمان، ئازراقمۇ تۈتەك قالمىدى. تۈزلەڭ تەكشى سوزۇلۇپ، ھەر تۈپ دەرەخ ھەربىر تېشىغچە ئوچۇق كۆزگە چېلىقاتتى. تېرىلغان ۋە تېرىلمىغان ئېتىزلار، قارامتۇل، چىلان تۈپراق، بوز يەرلەر شۇنداق ئوچۇق كۆرۈندى.

— قارىغىنا مەمەت، — دەپ بۇ جىمجىتلىقنى تۇنجى بولۇپ جاپپار بۇزدى، — تۇنۇگۈن ئاخشام ئەنە شۇ يەردە ئىدۇق.

مەمەت جاپپارغا قارىماستىن جاۋاب بەردى:

— ھە، شۇ يەردە ئىدۇق.

جاپپار مەمەتنىڭ بۇنداق شۇڭ بولۇپ كېتىشىگە نېمە دېيىشنى بىلەلمەي جىم بولدى. بىراق، نېمە ئۈچۈندۇر پاراڭلاشقۇسى كېلەتتى، ئىچىدە بىرنەرسە ئۇنى سۆزلەشكە ئۇندەيتتى.

— ئاناۋارزانىڭ تۇۋىگە قارا! ئەنە شۇ يەر، قاپقارا كۆرۈنگەن يەر، چاتقاللىق ئاۋۇ يەر، ئۈستىدە بىرنەرسىلەر ئۇچۇۋاتقاندەك كۆرۈنگەن يەر ئاقچە سازلىقىنىڭ پاتقاقلىقى ... ئاقتۇزلۇ

يېزىسىدىن ھازىرغىچە ئىس چىقىۋاتىدۇ، تۇرۇم ـ تۇرۇم چىقىۋاتىدۇ، كۆردۈڭمۇ؟ ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى.

مەمەت بېشىنى تۆۋەن سالدى ۋە:

— كۆرۈۋاتىمەن، — دەپ خۇشياقمىغاندەك جاۋاب بەردى.

جاپپار بىر خىل قىزغىن ھاياجان بىلەن سورىدى:

— نېمە ئويلاۋاتىسەن، مەمەت، كۆڭلۈڭ سۇنۇقمۇ؟

— ئۇ زالىم كاپىر كۆيۈپ كەتكەنمىدۇ، شۇنى ئويلاۋاتىمەن. يەنە ئاقتۇزلۇ يېزىسىنىڭ كەمبەغەللىرىگە ئۆۋال بولدى، نېمە قىلسام بولار، — دەپ ئويلاۋاتىمەن.

— ئويلىما، بولار ئىش بولدى، — دېدى جاپپار.

— ھە، شۇنداق بولدى، — دېدى مەمەت.

— ئۇممەت سېرىقنىڭ ئۆيىگە بارايلى، بۇ كېچىنى ئۇنىڭ ئۆيىدە ئۆتكۈزەيلى، ئەتە تاغقا چىقىپ كېتىمىز.

مەمەت كۆزلىرىنى چوڭ ئېچىپ:

— يەنە نېمە ئويلىغىنىمنى بىلەمسەن، جاپپار؟ — دېدى.

— بىلمىدىم.

— دىكەنلى تۈزلەڭلىكىگە بارىمەن، بەش يېزىنىڭ ياشلىرىنى يىغىمەن. ئۇلارغا: «ئەمدى ئابدى ئاغا يوق، قولۇڭلاردىكى ئۆكۈزلەر ئۆزۈڭلەرنىڭ، ئورتاقچى، يىللىقچى دەيدىغان گەپ يوق، ئېتىزلارمۇ سىلەرنىڭكى، خالىغىنىڭلارچە تېرىڭلار، مەن تاغدا ئامان بولساملا ئىشلار مۇشۇنداق كېتىۋېرىدۇ. ئەگەر مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىشسە ئۆزۈڭلەرنىڭ ئىشىنى ئۆزۈڭلەر قىلىڭلار» دەيمەن. ئۇنىڭدىن كېيىن دېھقانلارنى يىغىپ چېقىرتكەنلىككە ئوت قويىمەن، چېقىرتكەنلەرنى كۆيدۈرۈۋەتمەستىن ھېچكىم قوش سالمايدۇ.

جاپپارنىڭ كۆزلىرىگە ياش كەلدى:

— نېمىدېگەن ياخشى! ئاغىنىز يېزا! ھەركىمنىڭ تاپقىنى ئۆزىنىڭ بولىدۇ! — دېدى.

— ھەركىمنىڭ تاپقىنى ... — دەپ كۈلۈپ قويدى مەمەت.

— قولىمىزدا قورال بار، يەرلەرنى قوغدايمىز.
— يەنە باشقا بىر ئىشىڭ قىلمىمىز، — دېدى مەمەت.
— قايسى ئىشنى؟ — دەپ ھەيرانلىق بىلەن سورىدى جاپپار.
— ئۆزۈمنىڭ بىلمەيمەن، قېرىندىشىم. لېكىن، چوقۇم بىر ئىشنى قىلىشىمىز كېرەك، — دېدى مەمەت.
— نېمە قىلىشىمىز كېرەك؟ — دېدى جاپپار.
— شۇ ئاقتۇزلۇ يېزىسىنىڭ كەمبەغەل بىچارىلىرىگە ئۇۋال بولدى. چوقۇم بىر ئىش قىلىپ بېرىشىمىز كېرەك، بىزنىڭ كاساپىتىمىزدىن ئۆيلىرى كۆيۈپ كەتتى.
— ئۇۋال بولۇشنىغۇ بولدى، بىراق نېمە ئامالىمىز بار؟
— بىر ئامال قىلىش كېرەك، — دېدى مەمەت.
جاپپار كېرىلىپ ئورنىدىن تۇردى، ئۇزۇن پاچاقلىرى، كەڭ مۇرىسى خۇددى پولات سىمدەك سوزۇلدى، مەمەتمۇ كېرىلىپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭ چىرايى كۆيۈپ قارىدىغان، تېرىسى ئۇستىخىنىغا چاپلىشىپ قالغاندەك ئورۇقلىغانىدى. ئەمما، چىرايىدا ھېچقانداق ھارغىنلىق ئالامىتى كۆرۈنمەيتتى. مېڭىش - تۇرۇشىدا، گەپ - سۆزىدە، ھەربىر ھەرىكىتىدە بىر خىل ساغلاملىق، تەمكىنلىك ۋە چېۋەرلىك ئىپادىلىنەتتى، قاراقچى بولغاندىن بېرى ئۆزگىرىپ كەتكەنىدى.
ئورنىدىن تۇرۇش بىلەن مېڭىسىدە ھېلىقى سىرىق ئۇچقۇن قۇياشتەك پارقىراپ چوڭايدى ۋە كېڭەيدى ...
مەمەت كالپۇكلىرىنى لەززەت بىلەن يالاپ تۇرۇپ:
— ھەي جاپپار، ھەركىمنىڭ تاپقىنى ئۆزىنىڭ بولىدۇ، قوغدىغۇچىسى ئۆزىمىز بولىمىز، ھەممە ئادەمنىڭ يېرى بولىدۇ، — دېدى.
— قوغدىغۇچىسى ئۆزىمىز، ھەممە ئادەمنىڭ يېرى بولىدۇ، — دەپ تەكرارلىدى جاپپار.
ئۇلار قىيانىڭ شەرقىي تەرىپىگە چۈشتى - دە، مەمەت ئالدىدا، جاپپار كەينىدە چىغىر يولغا كىرىپ كېتىشتى.

— ژاندارمىلار ئارقىمىزدىن كېلىۋاتقاندۇ، — دېدى جاپپار.
— ئارقىمىزدىن قوغلاپ كېلىۋاتقان بولۇشى مۇمكىن، شۇڭا ئورمانلىققا كىرىپ كېتەيلى.
— ماقۇل، شۇنداق قىلايلى، — دېدى جاپپار.
— شۇ يەر - زېمىن مەسىلىسى كاللامغا كىرىۋالغاندىن بېرى زادىلا ئۇلۇشنى خالىمايلا قالدىم، — دېدى مەمەت.
— ئۇلۇشنىمۇ؟ — دەپ سورىدى جاپپار. ئۇنىڭ ئاۋازىدا بىر خىل ئەندىكىش بار ئىدى.
— ئۇلۇشنى، — دېدى مەمەت، شۇ ئان رەجەپ چاۋۇش كۆز ئالدىغا كەلدى، — شۇ رەجەپ چاۋۇش، — دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — بىز ئۇنىڭ زادى قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلمەستىنلا ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇلار ھالەتتە يېتىپمۇ بىزگە ياخشىلىق قىلماقچى بولدى. يېزىنىڭ كۆيۈپ كەتكەنلىكىگە ئاجايىپ خۇشال بولدى. بۇ ئادەمگە زادىلا ئەقلىم يەتمەيدۇ، ئۇ ھەممە ئادەمنى ياخشى كۆرەتتى ھەمدە ھەممە ئادەمدىن نەپرەتلىنەتتى. يېزا كۆيۈپ كەتكىنىگە خۇشال بولدى، يېزىغا بېرىپ ياخشىلىق قىلساقمۇ خۇشال بولغان بولاتتى.
جاپپار ھاۋانى ھىدلايتتى، ھاۋادىن ئارچا پۇراقلىرى كېلەتتى، ئاغزىغا بىر تال ئارچا ياغىچىنى سېلىۋېلىپ يېرىم - يارتا گەپ قىلاتتى.
— مەنمۇ شۇنداق دەپ ئويلايمەن، — دېدى.
— يۈرىكىم يېرىلىپ كەتكەندەك خۇشالمەن. بېشىم ئايلىنىپ كېتىۋاتىدۇ، يا كۆلۈشۈمنى، ياكى يىغلىشىمنى بىلمەيمەن، ئىككىلىنىپ قالدىم، شۇ يەر مەسىلىسى ... دېھقانلار بۇ ئىشقا نېمىمۇ دەر، كىم بىلىدۇ ! — دېدى مەمەت.
— كىم بىلىدۇ دەيسەن، — دېدى جاپپار.
يۈمشاق شامال بۇلاقنىڭ ھىدىنى، يالپۇز پۇراقلىرىنى ئەكېلەتتى.
ئورمانلارنى كېزىپ، قىيالىقلاردىن ئېشىپ ئۇممەتنىڭ

ئۆيىنىڭ يۇقىرىسىغا كەلگەندە كۇن ئولتۇرۇشقا باشلىغانىدى.

— كۇن ئولتۇرسۇن، ئاندىن ئۇممەت سېرىقنىڭ ئۆيىگە بارايلى، — دېدى مەمەت.

— شۇ چاغدا بارايلى، — دېدى جاپپار.

ئۇلار ئولتۇرۇشتى، چۆققۇر نەپەس ئېلىشتى. تەرگە چۆمۈپ كەتكەنىدى.

كۇن ئولتۇردى، ئەتراپ قاراڭغۇلاشتى، تۇمان ئىچىدە قالغان چۆققۇر ئوۋانىڭ ئۇستىگە قارا پەردە يېپىلدى. ئاسمان يۇلتۇزلار بىلەن تولغانىدى. يۇلتۇزلار تىزىپ قويغاندەك ئۇستى - ئۇستىگە جايلاشقان، شەرقتىكى بىر توپ يۇلتۇز ئۇچقۇنلىنىپ تۇرغاندەك قىلاتتى. بەزىدە بىرەر يۇلتۇز كۆچەتتى، كۆچكەن يۇلتۇزلار كۆپىنچە تاغنىڭ ئارقىسىغا چۈشۈپ كېتەتتى ...

ئۇلار قوزغالدى، ئۇممەت سېرىقنىڭ ئۆيىگە كەلدى.

مەمەت پەس ئاۋاز بىلەن:

— ئۇممەت ئاكا ! ھوشت ! قېرىندىشىم ئۇممەت، — دېدى.

ئىچكىرىدىن خېلىغىچە ئاۋاز چىقمىدى، كېيىن ئىشىك ئېچىلىپ ئۇممەت سىرتقا چىقتى. ئۇ قاراڭغۇدا تۇرغانلارنىڭ مەمەت بىلەن جاپپار ئىكەنلىكىنى تونۇغاندىن كېيىن ھودۇقۇپ قورقۇپ كەتتى. ھېچ نەرسە دېيەلمەي قالدى، بىرھازاغىچە تىلىنىڭ ئۇچىدا بىرنېمىلەرنى پىچىرلاپ تۇردى.

— تىنچلىقمۇ ئۇممەت ئاكا، ئەھۋاللار قانداق؟ — دەپ سورىدى مەمەت.

— جىم ! ... — دېدى ئۇممەت.

مەمەت ئەھۋالنى چۈشەندى.

ئۇممەت مەمەتنىڭ قۇلىقىغا:

— ئارقامدىن مېڭىڭلار، مەن سىلەرنى تاغقا باشلاپ قويايي، بۇ يەر ژاندارمىلار بىلەن تولۇپ كەتتى، — دېدى.

— ئۇممەت، ئاچلىقتىن ئۆلەي دېدۇق، — دېدى جاپپار.

— ئۇنداق بولسا سەل توختاپ تۇرۇڭلار، — ئۇممەت ئۆيگە

كىرىپ كەتتى. ئون مىنۇتلاردىن كېيىن قايتىپ چىقتى، — قېنى مېڭىڭلار، كەتتۇق !

ئۇلار ئۇممەتنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىشتى، تاغنىڭ چوققىسىغا قاراپ، قىيا تاشلارنى ئاتلاپ، ئورمان چاتقاللىرىنى قايرىپ، بىر يېرىم سائەتتەك يول مېڭىشتى.

ئۇممەت بىر دەرەخلىكتە ھاسىراپ توختاپ قالدى.

— ھەي ماكانسىز قارىغۇلار، — دەپ سۆز باشلىدى ئۇممەت، — شۇنداقمۇ قىلغان بارمۇ؟ چۇقۇر ئوۋانىڭ چوڭ بىر يېزىسىنى كۆيدۇرۇۋېتىپسىلەر ! شۇنداقمۇ ئىش بولامدۇ؟ مۇنداق قىلىشقا گىزىك تۇران[1] مۇ جۇرئەت قىلالمىغان بولاتتى، قولۇڭلار قانداق بارىدى؟

— ئەھۋاللار قانداق؟ ئالدى بىلەن شۇنى دېگىنە ئۇممەت، — دېدى جاپپار.

ئۇممەت ئوچۇقچىلىققا چىقىپ، ھاسىراپ نەپەس ئالاتتى.

— قانداق بولاتتى، ھېچقانداق ! توققۇز - ئون يېزىنىڭ مىڭغا يېقىن قوراللىق ئادىمى بىلەن ژاندارمىلار ئىككى كۇندىن بېرى ھەممە يەرنى قورشىۋالدى. سىلەرنى ئىزدىمىگەن چاشقان تۆشۈكلىرىمۇ قالمىدى. مۇشۇ كۇنلەردە قولغا چۈشۈپ قالىدىغان بولساڭلار، سىلەرنى قېيما - چېيما قىلىۋېتىدۇ. شۇنداق چوڭ چۇقۇر ئوۋا يېزىسى ! ... كۆرۈلۈپ باققان ئىشمۇ بۇ؟ بۇنىڭغىمۇ خەيرىيەت، يېزىنى كۆيدۇرۇشىنىغۇ كۆيدۇرۇۋېتىپسىلەر، لېكىن ...

ئۇممەت بۇ يەرگە كەلگەندە توختاپ قالدى.

— كۆيدۇرۇشنى كۆيدۇردۇق ! ... — دېدى مەمەت بوغۇق ئاۋازدا.

ئۇممەت يەنە جىم بولۇپ قالدى.

---

① گىزىك تۇران — توروس تاغلىرىدا ياياللارنى يۇلاپ، كەمبەغەللەرگە ياردەم بېرىش بىلەن داڭ چىقارغان باتۇر. ئۇ، چۇقۇر ئوۋادىكى ئازادلىق ھەرىكەتلىرىگىمۇ قاتناشقان — ئەسلىي ئىزاھ.

— كۆيدۇرۇشنى كۆيدۇرگەن بولساق نېمە بوپتۇ؟ — دەپ سورىدى مەمەت.

— ھېچ نەرسە، كۆيدۇرگەن بولساڭلار ئەمدى، — دېدى ئۇممەت.

— كۆيدۇرگەن بولساق ئەمدى ... — دېدى مەمەت.

ئۇممەت ئىشنىڭ تەكتىنى چۈشەنمىگەنلىكى ئۈچۈن گەپنى باشقا ياققا بۇرىۋېتىشنى لايىق كۆردى:

— كۆيدۇرۇشنى كۆيدۇرگەن بولساڭلار ... — دەپلا تۇرۇپ قالدى، بىرەر يالغانىنى توقۇپ چىقىرالمايتتى، بىردىنلا مېڭىسىدە چاقماق چېقىپ كەتتى.

— شۇنداق قىلىپ، ھېلىقى كاپىرنى ئۆلتۈرەلمىدىڭلارمۇ؟

— ھۇسەيىن ئاغىنىڭ ئۆيى بىلەن بىللە چارسىلداپ كۆيۈپ كەتتى، — دېدى جاپىپار.

— ئاۋۇ يەردە غارغا ئوخشاش بىر ئۆڭكۈر بار، — دېدى ئۇممەت، — بۇ يەرگە ھېچكىم كەلمەيدۇ. سىلەرنى قوغلاپ كەلگەنلەر تارقىلىپ كەتكۈچە شۇ يەردە مۆكۈنۈپ ياتسىلەر. بۇ يەردىن مىدىرلىماڭلار. ئەلى توكۇرنى سورىساڭلار، ئۇ دەگىرمەن ئولۇكتا. ئەتىلىككە تاماق ئەكېلىمەن، بۇ يەردىن چىققۇچى بولماڭلار.

ئۇلار ئۆڭكۈر ئاغزىغا كەلدى.

— مانا مۇشۇ يەر، ئىچىگە كىرىڭلار. ئەگەر قوغلاپ كەلگەنلەر سىلەرنى بىلىپ قالسا تۆۋەنگە، يەنى چۇقۇر ئوۋا تەرەپكە قاچماڭلار، ئۆلگىنىڭلار شۇ. يۇقىرىغا قېچىڭلار. چوققىدىن ئارتىلىپ چۈشسەڭلار كەشىش يايلىقىغا بارسىلەر. خوش، خۇدايىمغا ئامانەت!

ئۇممەت كەتكەندىن كېيىن ئۇلار ئۆڭكۈر ئاغزىدا ئولتۇرۇپ يېمەكلىكلەرنى تېز - تېز يېيىشتى.

— مەن ئۆڭكۈرگە كىرىپ ئۇخلايمەن، ئەگەر ئۇيقۇڭ كېلىپ چىدىمايى قالساڭ مېنى ئويغات! — دېدى جاپىپار.

مەمەت جاۋاب بەرمىدى.

مەمەتنىڭ مېڭىسىدە سېرىق ئۇچقۇن تىنماستىن چاقنايتتى.

سېرىق ئۇچقۇن يالت - يالت قىلىپ، ئەگىم - ئەگىم ئاققان ئېرىقتەك مەمەتنىڭ مېڭىسىدە بىر شېرىن سېزىم بىلەن پىرقىرايتتى.

ھەممە ئادەمنىڭ يېرى ئۆزىنىڭ بولىدۇ، ئابدى ئاغا ئۆلسىمۇ، ئۆلمىسىمۇ ئۆزلىرىنىڭ بولىدۇ. چېقىرتىكەنلىكنى ئوت يالقۇنى قاپلايدۇ، ئوت يالقۇنى چېقىرتىكەنلىكتە شىددەت بىلەن يامرايدۇ، خۇددى يۇقىرىدىن ئېقىپ چۈشكەن سۇدەك چېقىر تىكەنلىك تۇزلەڭلىكىگە قاراپ ئاقىدۇ ... بوران ئوت يالقۇنلىرىنى يۆگەپ كېچە قاراڭغۇلۇقىدا پۈتۈن تۇزلەڭلىكنى ئايلىنىپ يورۇيدۇ. بۇ ئوت تىنماستىن ئون - ئون بەش كۈن، ھەتتا بىر ئايغىچە ئۆچمەيدۇ. كۈنلەردىن بىر كۈن قارىساڭ ئوت ئۆچكەن، پۈتۈن تۇزلەڭلىك كۆمۈردەك قاپقارا ھالەتكە كەلگەن بولىدۇ.

دىكەنلى تۇزلەڭلىكىدىن بىر ناخشا ئاۋازى كېلىدۇ، ھەر تەرەپتىن شادلىق ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ. دېھقانلار قوشلىرىنى قېتىشىدۇ. لېكىن، ئۇلارنىڭ پاچاقلىرىنى چېقىرتىكەن تىلمايدۇ. ... نېمىدېگەن راھەت - ھە ...

دەگىرمەن ئولۇك يېزىسىدا چوقۇم توي بولىدۇ، چوڭ بايرام بولىدۇ. دۇرمۇش ئەلى قوپال ھەربىكەتلىرى بىلەن بىر پۈتىنى بېشىغچە كۆتۈرۈپ، ئاجايىپ ئويۇنلارنى كۆرسىتىدۇ. ھەممە ئادەم كۈلۈشىدۇ. رەجەپ چاۋۇش بۇ ئىشلارنى كۆرگەن بولسا خۇشال بولاتتى. ئىلاج قانچە؟ ھازىر ئۇ ئاناۋارزانىڭ چاتقالزارلىقىدا ياتماقتا ...

مەمەت شۇلارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈۋاتقان چاغدا كۆڭلىدىن بىر خىل قورقۇش كەچتى: قوغلاپ يۈرگەن مىڭدىن ئارتۇق دېھقان - ھە! بۇ ئىشەنگىلى بولمايدىغان بىر ئىش! مىڭدىن ئارتۇق قوراللىق دېھقان بۇ تاغلاردا نېمە قىلىدۇ؟ بۇ كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر ئىش. بىر يېزىغۇ كۆيۈپ كەتتى، كۆيۈپ كەتكەن

بولسا ئۇلارغا نېمە ئىدى؟ يەنە بىر ئىسكادرون ژاندارما، مەيلى، قىلىدىغىنىنى قىلسۇن ! ... مەمەتنىڭ يۈرىكىدىكى قورقۇش ھېسسىياتى بېسىلدى، ھازىر شۇنداق ھېسسىياتقا كەلدىكى، مەيلى بىرمىڭ بەش يۈز، مەيلى ئىككى مىڭ بولسۇن، كىم بولسا بولسۇن، نېمە قورقۇش ! مەمەتنىڭ ئۈچ يۈز پايدىن ئارتۇق ئوقى بار. بۇ ئوقلارنىڭ بىرىنمۇ زايا قىلماستىن ئاتالايدىغانلىقىغا ئۆزىنىڭ تىرىكلىكىگە ئىشەنگەندەك ئىشىنىدۇ.

مەمەت تاڭ سەھەرگىچە ئەنە شۇلارنى ئويلاپ چىقتى. خەدىچەمۇ يادىدىن زادىلا كەتمىدى. ئۇنى ئويلىدى، تۇرمە كۆز ئالدىغا كەلدى، يۈرىكى ئېچىشتى. شۇنچە كۆپ پالاكەتنىڭ قانداقلارچە بىر ئادەمنىڭ بېشىغا بىرلا ۋاقىتتا كەلگەنلىكىگە ھەيران بولدى. ئۇ ئادەتتە ئاغزىنى بۇزمايتتى، ئەمدى ئۇ غەزەپ بىلەن تىللاشقا باشلىدى.

جاپپار ئويغانغان چاغدا كۈن چىققانىدى. كۈن نۇرىدىن ئۇنىڭ كۆزلىرى قاماشتى.

— مېنى نېمىشقا ئويغاتمىدىڭ، مەمەت؟ — دېدى جاپپار.

— ئۇيقۇم كەلمىدى.

— بىرئاز نان يەۋالايلى، ئاندىن كېيىن سەن ئۇخلىۋال.

— ماقۇل !

جاپپار تۇگۈنچەكنى يېشىپ پىشلاق بىلەن يېڭى پىيازنى ئالدى، پىشلاق بىلەن پىيازنى قاتلىمىغا ئوراپ ئاستا يېيىشكە باشلىدى. نېنىنى يەپ بولغاندىن كېيىن ئۇدۇلدىكى قىيادىن ئېقىپ چۈشۈۋاتقان سۇ بويىغا بېرىپ دۇم يېتىپ سۇ ئىچىشتى.

— مۇشۇ يەردە ئاپتاپقا قاقلىنىپ ياتاي، — دېدى مەمەت.

— ياتقىن !

مەمەت بېشىنى يەرگە قويار - قويمايلا ئۇخلاپ قېتىپ كەتتى. چىرايى كىچىك بالىنىڭكىدەك خاتىرجەم ئىدى. كۈن ئۇستىگە تىك چۈشكەن چاغدىلا ئاندىن ئويغاندى. تەرلەپ كەتكەنىدى. ئۇ كېرىلىپ، قىيانىڭ تۈۋىدىن قاياپ چىققان سۇدا

يۇزىنى يۇيۇپ، تېتىكلەشتى.

— بۇ ئۇممەت بىزگە بىرەر ئىش تېرىپ بېرىمسۇن يەنە، — دېدى جاپپار.

— بىر ئىش تېرىپ قويارمۇ؟

— كىم بىلىدۇ دەيسەن؟ — دېدى جاپپار.

— ئۇنداق قىلمايدۇ، قىلالمايدۇ. شۇنداق بولسىمۇ بىز بۇ يەردىن كېتەيلى، دەگىرمەن ئولۇك تەرەپكە ماڭايلى، — دېدى مەمەت.

— قاپقانغا چۈشسەكچۇ؟

— قاراقچى قاپقانغا چۈشمەيدۇ، بەلكى قاپقانغا چۈشۈرىدۇ.

— ئۇممەتنى كۈتەيلى، — دېدى جاپپار.

— كۈتەيلى، خەۋەرلەندۇرمىسەك بولمايدۇ، — دېدى مەمەت.

بىر سائەتتىن كېيىن تۆۋەندە — چاتقاللارنىڭ ئارىسىدا شىلدىرلىغان ئاۋاز ئاڭلاندى. ئۇلار ئۆزلىرىنى قىيالىقىنىڭ كەينىگە ئالدى. ئاۋاز بارغانسېرى يېقىنلىشىپ كەلدى. ئارچىنىڭ كەينىدىن ئۇممەت چىقىپ كەلدى ۋە ئۇلارنى ئوق ئېتىشقا تەييار تۇرغان ھالەتتە كۆرۈپ كۈلۈمسىرىدى، مەمەتمۇ كۈلۈۋەتتى.

— ئۇلار ئۇممىدنى ئۇزدى، قايتىشقا باشلىدى. مەنمۇ ئۇلارغا: «تۇنۇگۈن ئاناۋارزا تۇزلەڭلىكىدە ۋەقە چىقارغان قاراقچى بۇگۈن ئاكارجانىڭ تېغىدا نېمە قىلىدۇ» دېدىم.

— ياخشى دەپسەن، بۇرادەر، — دېدى جاپپار.

ئۇممەت مەمەت ئاۋاقىنىڭ قولىنى تۇتۇپ:

— سېنى جېنىمدەك ياخشى كۆرىمەن، قېرىندىشىم، ياخشى ئىش قىلدىڭ. سېنىڭ يولۇڭدا بالىچاقام، خوتۇنۇم ھەممىسىنىڭ جېنى پىدا بولسۇن ! — دېدى.

— كۆيدۇرۇۋەتتۇق، چاراس - چۈرۈس كۆيدۇرۇۋەتتۇق، — دەپ ماختاندى جاپپار.

ئۇممەت بۇنىڭغا جاۋابەن ھېچ نەرسە دېمىدى.

— ئۇممەت قېرىنداش، ھەممە ئادەمنىڭ تېرىغان يېرى

ئۆزىنىڭكى بولسا قانداق بولىدۇ؟ — دەپ سورىدى مەمەت.

— بەك ياخشى بولىدۇ، — دېدى ئۇممەت.

— ھەركىمنىڭ قوشقا قاتقان ئۆكۈزى ئۆزىنىڭ بولسا قانداق بولىدۇ؟

— ئۇنىڭدىن ياخشى ئىش دۇنيادا تېپىلمايدۇ.

— چېقىرتكەنلەرنى قويماي كۆيدۈرۈپ تاشلاپ ئاندىن ھەيدىسە قانداق بولىدۇ، ئۇممەت قېرىنداش؟

— بەك ياخشى ...

ئۇممەت ئەكەلگەن نان تۇگۈنچىسىنى جاپپار ئېلىپ بېلىگە باغلىدى.

— سالامەت بول، ئۇممەت ! — دېيىشتى ئۇلار.

— بىرەر قېيىنچىلىققا دۇچ كەلسەڭلار مېنىڭ يېنىمغا كېلىڭلار، سىلەرنى ئۆز قېرىنداشىمدەك قوغدايمەن. مەمەت، سېنى بەكمۇ ياخشى كۆرۈپ قالدىم.

— سالامەت بول ! — دېدى مەمەت.

ئالدىدا كېتىۋاتقان مەمەت توختاپ قالدى. جاپپارمۇ يېنىپ كېلىپ توختىدى. مەمەت سول قولى بىلەن جاپپارنىڭ قورال تۇتقان قولىنى سىقتى ۋە ئۇلار بىر - بىرىگە تىكىلىشتى:

— بۇرادەر، بۇ ئىشلارغا شۇنداق سۆيۈنىدۇمكى، شۇنچىلىك خۇشال بولدۇم، — دېدى مەمەت.

— مەنمۇ ! — دېدى جاپپار.

17

قارادۇت يېزىسى جەيھان دەرياسى بويىغا جايلاشقان. جەيھان دەرياسى قارادۇت يېزىسىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ، تۈزلەڭگە قاراپ كېڭىيىدۇ، خۇددى كۆلگە ئوخشاش كەڭ، تىنچ كۆرۈنىدۇ. بۇ يەرلەردە جەيھان دەرياسى ئون - ئون بەش يىلدا بىر قېتىم ئېقىنىنى ئۆزگەرتىدۇ، ئوڭ ۋە سولغا بۇرۇلىدۇ، ئېقىنلىرىغا،

يەرلىرىگە لاتقا تاشلايدۇ. شۇڭلاشقا، بۇ يەرلەر چۈقۇر ئوۋانىڭ باشقا يەرلىرىگە قارىغاندا تېخىمۇ مۇنبەت، تېپىلماس بىر زېمىن ئىدى.

ئەلى ساپا باينىڭ ئاخىر قولغا كىرگۈزگەن ئېتىزلىرى قارادۇت يېزىسى بىلەن چېگراداش ئىدى، يەرلىرىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى ئەرمەنلەردىن قالغان يەرلەر ئىدى، قالغان قىسمى قارادۇت يېزىسىدىكى دېھقانلاردىن مەجبۇرىي تارتىۋېلىنغانىدى. قارادۇتلۇقلار بىلەن ئەلى ساپا باي ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ئۇزاق يىللاردىن بېرى داۋام قىلىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلار بىر - بىرلىرىنى يوقىتىشقا ھەر زامان تەييار ئىدى.

ئەلى ساپا باينىڭ قارادۇت يېزىسىنىڭ ھوسۇلدار يەرلىرىگە دەۋاگەر بولۇشى، بىرمۇنچە يەرنى تۇرلۇك ھىيلە - مىكىر بىلەن قولغا كىرگۈزۈۋېلىشى خېلى ئۇزۇن بىر ھېكايە، تېخىمۇ توغرىسى بىر ماجىرا. بۇ ئىش ئەلى ساپا باينىڭ ھىيلىگەرلىكى ۋە ئاچ كۆزلۈكتە ھېچ نەرسىدىن يانمايدىغان ئۇچىغا چىققان مۇتتەھەم ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭدىن ئەلى ساپا باينىڭ ئالمىقانداق يەر ئۈچۈن ھەرنېمە قىلىشقا قادىر ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ.

بەكرى سېرىق قارادۇت يېزىسىدىن ئىدى، يېزىدىكى بىردىنبىر ساۋاتلىق ئادەم ئىدى. شەھەردىكى مەكتەپتە ئوقۇپ يۈرگەن چاغلىرىدا ئۆتكۈرلۈكى بىلەن داڭ چىقارغانىدى. ئۇ يۈرەكلىك، جۈرئەتلىك ۋە راستچىل بولۇپ، بىر ئېغىزمۇ يالغان گەپ قىلمايتتى. ئېگىز بويلۇق، قۇۋۇەتلىك، چىرايلى ئىللىق، بالىلاردەك ساددا ۋە پاكىز ئادەم ئىدى. بەكرى ئەلى ساپا باينىڭ ئالدىدا تۇرغان بىر توسالغۇ بولۇپ سانىلاتتى. ئۇ بولمىغان بولسا ئەلى ساپا باي قارادۇت يېزىسىنىڭ ئېتىزلىرىنى ئۆزىنىڭ ئېتىزلىرىغا قوشۇۋالغان بولاتتى. بەكرى ئۇنىڭ ئالدىدا ناھەمۋار توسۇق ئىدى. بەكرى ئۆزىنىڭ ئېتىزلىرىنى، يېزىلىقلىرىنىڭ ئېتىزلىرىنى قوغداپ كەلدى. ئۇ باشقا ئادەملەرگە زادىلا

ئوخشمايتتى، دېھقانلار ئۇنى بەكمۇ ياخشى كۆرەتتى، ئۇنىڭ گېپىدىن چىقمايتتى. شۇنچە يىلدىن بېرى ئەلى ساپا باي ئۇنىڭغا بىرەر يامانلىق قىلالمىدى. بىراق، دېھقانلار بىلەن ئەلى ساپا باي ئوتتۇرىسىدىكى دەۋا داۋام قىلىپ كېلىۋاتاتتى، دېھقانلار گېپىدە چىڭ تۇرالمايتتى، بىردەم ماقۇل دېسە، بىردەم يېنىۋالاتتى.

قاراقچىلار ئەترىتىنىڭ باشلىقى ئوسمان قەلەيچى بەكرىنىڭ تاغىسىنىڭ ئوغلى ئىدى. ئۇ ئىش خۇشياقمايدىغان لۇكچەكنىڭ بىرى ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەلى ساپا باينىڭ ئىتى ئىدى. يېزىدا بىرەر ئىش بولار - بولماي ئەلى ساپا بايغا يەتكۈزەتتى. يېزىدىكىلەر ئۇنى يامان كۆرەتتى، ئۇمۇ يېزىدا كۆپ تۇرالمايتتى. ئۆزىنىڭ قەلەيچىلىك ھۈنىرىنى تاشلاپ ئەلى ساپا باينىڭ ئېتىزىدا ئىشلەيتتى. دېھقانلارنىڭ مالىرىنى ئوغرىلايتتى، تېرىلغۇلىرىغا ئوت قويۇاتتى، ھەر خىل نومۇسسىزلىقنى قىلاتتى ... دېھقانلارنىڭ ئۇنىڭغا غەزىپى كەلسىمۇ، بىرەر چارە قىلالمايتتى. بىر ياندىن ئەپەندىنىڭ يۈز - خاتىرسىنى قىلىشسا، يەنە بىر ياندىن ئەلى ساپا بايدىن قورقۇشاتتى، «ئىت بىلەن ئېيتىشما» دېگەن تەمسىلگىمۇ رېئايە قىلىشاتتى.

بەكرى ئەپەندىنىڭ تويى بولغاندا ناغرا - سۇناي چېلىنىپ ئەۋجىگە چىققاندا، پۇتۇن يېزا قاينام تاشقاندا، ئۇسسۇل ئويناپ، ناخشا ئېيتماقتا ئىدى. يېزىدىكى ھەممە ئۆيدە توي تەنتەنىسى. چۈنكى، يېزىنىڭ بەكرى ئەپەندىسى توي قىلىۋاتاتتى.

تويىنىڭ ئاخىرقى كېچىسى توي بولۇۋاتقان ئۆينىڭ ئالدىدا ئوچ پاي ئوق ئېتىلدى. ئەتراپ قالايمىقانلىشىپ كەتتى. بەكرى ئەپەندى ئېتىلغانىدى. ئۇنى قەلەيچى ئاتقانىدى، كېلىن قىز پېتى قالدى. قەلەيچى قاراڭغۇدا قالايمىقانچىلىقتىن پايدىلىنىپ تاغقا قېچىپ كەتتى.

كۆپچىلىك بەكرى ئەپەندىنى قەلەيچىنىڭ ئۆلتۈرۈۋېتىشىنىڭ ھەر خىل سەۋەبى ھەققىدە سۆزلىشەتتى. نېمە سەۋەبتىن

بولسۇن، قەلەيچىنىڭ دەل توي كېچىسى بەكرى ئەپەندىنى ئۆلتۈرۈۋېتىشى ھەيران قالارلىق بىر ئىش ئىدى. بۇنى ھېچكىمۇ ئويلاپمۇ باقمىغانىدى. دېھقانلار بىر ئېغىزدىن: «كور بولۇپ كەتكۇر، بەكرى ئەپەندىدەك ئادەمنى ئۆلتۈرۈشكە قانداق قولى بارغاندۇ؟ كور بولغۇر» دېيىشەتتى.

ھەر خىل سەۋەبنى ساناپ چىقاتتى، بەزىلەر «ئەلى ساپا باي قۇتراتتى، پۇل بەردى، ئۆلتۈرگۈزدى» دېسە، يەنە بەزىلەر: «ئۇ، قىزنى ياخشى كۆرەتتى، شۇڭا قىزنى بەكرى ئەپەندىنىڭ ئېلىشىغا چىدىيالماي قالدى» دەيتتى. بەزىلەر بولسا: «ئۇ بىر تەلۈە لۇكچەك، كاللىسىغا شۇنداقلا بىر خىيال كەلدى - دە، تاپانچىسىنى چىقىرىپ ئاتتى. ئۆزىچە: قەلەيچى قالتىس، بەكرى ئەپەندىدەك ئادەمنى ئۆلتۈرۈۋەتتى دېسۇن دەپ ئويلىغاندۇ» دېيىشەتتى. ئوسمان قەلەيچىنى ئوبدان بىلمىدىغانلار: «بالىلىق چاغلىرىدىن تارتىپ ئوسمان قەلەيچى بەكرى ئەپەندىنى كۆرەلمەيتتى، قەلەيچىنىڭ ئەلى ساپا بايغا ياردەم قىلىشىمۇ بەكرى ئەپەندىنىڭ دېھقانلار تەرەپدارى بولغانلىقى ئۈچۈندۇر. بەكرىنى زادىلا كۆرەلمەيتتى. بەكرىنىڭ ئۆيلىنىشى، ئۇنى دېھقانلارنىڭ بەكمۇ ياخشى كۆرۈشى، قەلەيچىنى شۇنىڭغا مەجبۇر قىلدى» دېيىشتى. نېمە بولسۇن، قەلەيچىنىڭ بەكرى ئەپەندىنى ئۆلتۈرۈشى ئۈچۈن ئەملىيەتتە ھېچقانداق سەۋەب يوق ئىدى، يۇقىرىدىكى تەخمىنلەر قەلەيچى ئۈچۈن ئېيتقاندا توغرا بولۇشىمۇ مۇمكىن. چۈنكى، قەلەيچىنىڭ ماھىيىتىدە يۇقىرىدا ئېيتىلغانلارنىڭ ھەممىسى بار ئىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن قەلەيچى ئەلى ساپا باينىڭ قولىدىكى بىر خىل قورقۇتۇش ۋە چۆچۈتۈش قورالى بولۇپ قالدى. ئۇ بىرەر بالا - قازادىن قېچىپ تاغقا چىققانلارنىڭ ھەممىسىنى ئەتراپىغا توپلىدى. چۈقۇر ئۇۋادىكى ئەلى ساپا بايغا قارشى چىققان كەمبەغەللەرنىڭ بېشىغا بالايىئاپەت ياغدۇردى. ئەلى ساپا بايغا دۈشمەن كۈچلەر ئاجىزلاشتى.

ئەلى ساپا باي ھەرنېمە قىلسىمۇ، بەكرى ئەپەندى ئۆلتۇرۇلگەندىن كېيىن قارادۇت يېزىسىدىن بىر غېرىچ يەرنىمۇ ئالالمىدى. قەلەيچى يېزىغا كەلمەيتتى، قەلەيچى قاراقچىلا ئەمەس، بەلكى ئوت بولۇپ كەلسىمۇ قارادۇتلۇقلار ئۇنىڭغا پىسەنت قىلمايتتى، كۆزلىرىگە ئىلمايتتى، قورقمايتتى.

كۈنلەردىن بىر كۈنى چۈقۇر ئوۋا غۇلغۇلىغا چۈشتى. مەمەت ئاۋاقنىڭ ئىسمى تىلدىن ـ تىلغا كۆچۈپ يۈرەتتى: يېزىنى كۆيدۈرۈۋەتكەن، ئۆيلەرنى ۋەيران قىلغان مەمەت ئاۋاق! ئاقتۇزلۇ يېزىسى كۆيۈپ كەتكەندىن كېيىن مەمەت ئاۋاق تىللاردا داستان بولغانىدى. ئاقتۇزلۇ يېزىسىنى كۆرۈپ بېقىشقا كەلگەنلەرنىڭ ھەددى ـ ھېسابى يوق ئىدى، ئاقتۇزلۇ يېزىسىنىڭ ئايالىرى، بالىلىرى بىر ـ بىرلىرىگە ۋە ئۆلارنى كۆرۈشكە كەلگەن ئەتراپتىكى يېزىلىقلارغا مەمەت ئاۋاق ھەققىدە مۇنۇلارنى دەپ بېرەتتى: «دۈشمەنلىرىنىڭ ئىكەن، يوغان بىر قارىغاي كۆتىكىنى كۆيدۈرۈپ، قولىدا ئېگىز كۆتۈرۈپ ھەممە ئۆيگە ئوت قويۇپ چىقتى. يېزىدا شامالدەكلا ئۇچۇپ يۈردى، بىرەر ئۆينىڭ ئوتى ئۆچۈپ قالسا، يەنە بېرىپ ياندۇراتتى. ئۇنى بىر كۆرسەڭلار ئىدى! قاراڭغۇ كېچىدە كۆزلىرىدىن ئوت يېنىپ تۇرىدۇ، بويى تېرەكتەك، بىردەم ئۆزىراپ، بىردەم قىسقىرايدۇ. ئۇنىڭغا ئوق ئۆتمەيدىكەن، ئالدىغا كەلگەنلەر ئۇنىڭغا ئوق ئاتىدۇ، بىراق، كار قىلمايدۇ.»

باشقا ـ باشقا يېزىلاردا مەمەت ئاۋاققا ھەر خىل شەكىلدە باھا بېرىلىپ، ھەر خىل ھېكايە توقۇلاتتى.

ئەلى ساپا باي مەھەللىنىڭ بىغەمدەكى ھەر دائىم ئۇچرىتىدىغان ئۆڭكۈردە قەلەيچى بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭغا مەمەت ئاۋاقنى يوقىتىش ھەققىدە گەپ ئاچقاندا، قەلەيچى بەكمۇ خۇشال بولدى. لېكىن، خۇشاللىقىنى بىلدۈرمىدى.

— بۇ ئىش بەكمۇ قىيىن ئىش، ئەلى ساپا باي، قىيىن بىر ئىش، مۇنداق ئادەم بىلەن تەڭ كەلگىلى بولمايدۇ، — دېدى

قەلەيچى.

— چۈقۇر ئوۋادا مەمەت ئاۋاق تىللاردا داستان بولدى. ئۆلتۈرسەڭ مۇشۇنداق بىرىنى ئۆلتۈرگىن، نامىڭ دۇنياغا يېيىلسۇن! بۇ بىر ياخشى پۈرسەت. مەمەت ئاۋاقنى يوقاتساڭلا، بۇ چۈقۇر ئوۋا بىزنىڭ بولىدۇ، — دېدى ئەلى ساپا باي.

— قىيىن، — دېدى قەلەيچى.

— قورقما، — دەپ ئۇنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ قويدى ۋە، — ھاجىتىڭ جايىدا ئورۇنلىنىدۇ، — دېدى.

— قىيىن ئىش، لېكىن ھەركەت قىلىپ باقايلى، بىر ئامال تېپىلىپ قالار، — دېدى قەلەيچى.

— چوقۇم ئامال تېپىشىڭ كېرەك. ئۇ قانچىلىك جەسۇر بولغان بىلەن تېخى يېڭى قاراقچى، تاغلارنىڭ ئەلمى ـ تەلمىنى بىلمەيدۇ. قاپقانغا چۈشۈرسەن، ۋەسسالام.

— قاراپ باقايلى، — دېدى قەلەيچى.

قەلەيچى ئەلى ساپا بايدىن ئايرىلىپ يولداشلىرىنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— ئىش تېپىلدى، پۈلىمۇ خېلى بار، يولىمۇ ئاسان، — دېدى. سەپداشلىرى قەلەيچىنىڭ كۆزىگە قارىدى.

— مەمەت ئاۋاق دېگەن بىرى پەيدا بولغان ئەمەسمىدى، — دېدى قەلەيچى، — ھېلىقى ئاقتۇزلۇ يېزىسىغا ئوت قويغان. ئۇنى يوق قىلىشىمىز كېرەك، تېگىدىغان پۈل جىق، قانچىلىك خالىساڭ شۇنچىلىك ئالغىلى بولىدۇ.

مەمەت ئاۋاقنى ئۆلتۈرۈش قەلەيچى ئەترىتى ئۈچۈن ئان يېيىش، سۇ ئىچىشتەك ئاسان ئىدى.

قەلەيچىنىڭ ئەترىتى تاغقا چىققاندىن بېرى قاراقچىلار ئەترىتىدىن ئۈچنى يوقاتقان، سېرىق بەكرى ئەپەندىنى قوشقاندا قىرىقتىن ئارتۇق ئادەمنى ئۆلتۈرگەنلىكى سۆزلەنمەكتە.

ئوسمان قەلەيچى پاكار بويلۇق، يىلان قاسىرىقىدەك يېشىلغا مايىل چېقىر كۆزلۈك، كۆزى ئۆلۈكنىڭكىدەك خۇنۇك،

قاراشلىرى سوغۇق بىر ئادەم ئىدى. شالاڭ ساقاللىرى كىرپە تىكىنىدەك تىك ـ تىك بولۇپ، سېرىق يۈزىگە سانجىپ قويغاندەك تۇراتتى. كەڭ مۇرىسىگە نىسبەتەن بويىنى ئىنچىكە ئىدى، بولۇپمۇ بويىنى ئوتتا قىزارتقاندەك قىپقىزىل كۆرۈنەتتى. ئۇ يانچۇقلىرى كەشتىلەنگەن ھاۋا رەڭ شالۋار كىيىپ يۈرەتتى. ئۇنىڭ ئوڭ ۋە سول پېنىغا ئوقدانلار ئېسىلغان، ھەتتا پاچاقلىرىغىمۇ ئوقدانلار باغلانغانىدى. ئوقدانلىرىمۇ كەشتىلەنگەن، يىراقتىن پار ـ پۇر قىلىپ كۆرۈنەتتى. سەدەپ ساپ ـ پاينەكلىك تاپانچىلارنى، پىچاقلارنى، خەنجەرلەرنى ئېسىپ يۈرەتتى ... مەيدىسىدە دۇربۇنى ساڭگىلاپ تۇراتتى. بېشىدىكى بېغىر رەڭ فەستىن چىقىپ تۇرغان سېرىق چاچلىرى ئىككى قېشىنىڭ ئوتتۇرىسىغا چۈشۈپ تۇراتتى. چەبدەسمۇ، جەسۇرمۇ ئەمەس، بەلكى ھىيلىگەر ئىدى، سوقۇشقان ۋە قوغلىغان ھەرقانداق ئادەمنى بىلەن يۈزمۈيۈز ئۇچراشمايتتى، دائىم ئارقىدىن كېلىپ ئاتاتتى. ئۇنىڭ قىلغان ھىيلىسى، قۇرغان قاپقىنى ھېچكىمنىڭ ئەقلىگە كەلمەيتتى. ئۇ ئەلى ساپا باينىڭ قولىدىكى قورالدەك كۆرۈنەتتى. ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق ئىدى. يەنە بىر تەرەپتىن ئەلى ساپا باي ئۇنىڭ قورالى بولۇپ خىزمەت قىلاتتى. ھازىرغىچە ئۇ ژاندارمىلار بىلەن بىر ـ ئىككى قېتىملا ئۇچرىشىپ قالغانىدى. ژاندارمىلار ئۇنى تۇتۇشقا چىقىشى بىلەن ئەلى ساپا باينىڭ قۇرغان خەۋپ تورلىرى دەرھال ئۇنىڭغا خەۋپ يەتكۈزەتتى. قىش كۈنلىرى قەلەيچى ئەلى ساپا باينىڭ قورۇسىغا مەخسۇس تەييارلانغان ئۆيدە راھەت ـ پاراغەتتە ياشايتتى. ئۆيدە يالغۇز ئولتۇرۇپ زېرىككەن چاغلىرىدا تاغقا چىقىپ ئەتىرىتىنىڭ يېنىغا كېلەتتى. ئۇنىڭ ئەتىرىتىمۇ راھەتتە ياشايتتى. قار ياغقاندا ئېگىز بىر تاشلىق يېزىغا بېرىپ ئورۇنلىشاتتى. قوزىلارنى سويدۇرۇپ كەيپ ـ ساپا سۈرەتتى. بۇلارنىڭ شۇنچە ئەركىن، شۇنچە راھەت ـ پاراغەتلىك ھايات كەچۈرۈشىگە ئەلى ساپا باي شارائىت ھازىرلاپ بېرەتتى. شۇڭلاشقىمۇ، ئۇلار ئەلى ساپا باي

ئۆل دېسە ئۆلۈشكە تەييار ئىدى.

ـــ ئىچىڭلاردا مەمەت ئاۋاقنى تونۇيدىغانلار بارمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى قەلەيچى.

ھۇرالى بىر دەرەخكە يۆلىنىپ كۆزلىرىنى يۇمغان ھالدا ئولتۇراتتى. بۇ سۆزنى ئاڭلاپ:

ـــ مەن ياخشى تونۇيمەن، ئاغا، تۇردى تەلۈنىڭ ئەترىتىدە بىللە بولغانىدۇق، ـــ دېدى.

ـــ ھۇرالى، ئۇنداق بولسا يېنىمغا كەل، ـــ دەپ چاقىردى قەلەيچى.

ھۇرالى ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى. قەلەيچى ئۇنىڭ ئىككى مۇرىسىدىن تۇتۇپ تۇرۇپ سۆزلىدى:

ـــ قېنى دېگىنە، ئۇ مەمەت ئاۋاق دېگەن زادى قانداق ئادەم؟

ھۇرالى يۇتقۇنۇپ، كالپۇكلىرىنى يىمىرگەندەك قىلدى:

ـــ مۇنداق قارىساڭ ھېچ نەرسىگە ئوخشىتالمايسەن، پاكار، ئورۇق، بېشى يوغان، كۆزلىرى چوڭ، يىگىرمە ياشلارغا كىرگەندەك قىلىدۇ. خىيالچان بىر بالا. ئۇنىڭ ئوق ئاتقىنىنى كۆرمىگەن، جەڭلەردە يېنىدا بولمىغان ئادەم ئۇنىڭ قانداقلىقىنى چۈشەنمەيدۇ. شۇنداق قارىغا ئالىدۇكى، مىس يارماقنىڭ تۆشۈكىدىن ئوق ئۆتكۈزەلەيدۇ. ئەترەتكە كەلگەن كۈنى ـــ تۇردى تەلۈنى سىلەر بىلىسىلەر، قانچىلىك ئۇستا مەرگەن ئىكەنلىكىنىمۇ بىلىسىلەر ـــ مەمەت ئاۋاق ئۇنىڭدىن ياخشى ئاتقانىدى. ھازىر يىڭنىنىڭ تۆشۈكىدىن ئوق ئۆتكۈزىدىغان بولۇپ كەتكەندۇ بەلكىم. يۈرەكلىك نەرسە، كۆچمەنلەرنىڭ چېدىرىدا چىققان جاڭجالدا خالىسا تۇردى تەلۈنى، خالىسا ھەممىزنى ئېتىپ تاشلىغان بولاتتى. بىراق ئۇ ئاتمىدى. ئۇ ئەنە شۇنداق ئادەم بولمىغان بولسا، تۇردى تەلۈە ئۇنىڭ ھاقارەتلىرىگە چىداپ تۇرالايتتىمۇ؟ ئۇنىڭدىن تۇردى تەلۈمۇ قورقاتتى ...

ـــ ھۇرالى، بەك ماختاپ كەتتىڭ، ماختىغاندىمۇ راسا ماختىدىڭ. مەمەت ئاۋاق سېنى ماختاش سەردارى قىلىۋالغانمۇ

نېمە؟ — دېدى قەلەيچى.

— ياقەي، — دېدى ھۇرالى، — ئۆزۈڭ مەمەت ئاۋاق قانداق نەرسە دەپ سوربدىڭ، مەنمۇ كۆرگەن - بىلگەنلىرىمنى سۆزلەپ بەردىم. مەمەت ئاۋاق ئەنە شۇنداق ئادەم.

قەلەيچى يەرگە ئولتۇردى، بېشىنى ئىككى قوللاپ تۇتۇپ ئويلاشقا باشلىدى.

بىر سائەت ئۆتتىمۇ، ئىككى سائەت ئۆتتىمۇ، ئىشقىلىپ، خېلى ۋاقىتتىن كېيىن ھۇرالىنى يەنە چاقىردى:

— گېپىمنى ياخشى ئاڭلا، ھۇرالى، مەمەت ئاۋاق ساڭا ئىشىنەمدۇ؟

— ئىشەنمەيدۇ.

— نېمىشقا؟

— تۇردى تەلۈگە قارشى چىققاندا مەن تۇردى تەلۈنىڭ يېنىدا تۇرغانىدىم.

— ئۇنىڭغا نېمە بولاتتى؟

— ئىشەنمەيدۇ. ئۇ ئەسلىدىمۇ ھېچكىمگە، ھەتتا دادىسىغىمۇ ئىشەنمەيدۇ، يېنىدىكى جاپپارغىمۇ ئىشەنمەيدۇ.

— سەن ئاجايىپسەن - دە ھۇرالى، تۇنۇگۈنكى قاراقچىنى گىزىك تۇراندىن ئۇستۇن كۆردۈڭ، — دېدى قەلەيچى.

— ئۇنى ياخشى بىلمەمەن، — دېدى ھۇرالى.

— بىلمەيلا قوي، — دەپ غەزەپكە كەلدى قەلەيچى.

قەلەيچى ئاچچىقى كەلگەندە بۇرنىنى كولاپ، ئۇنىڭدىكى تۈكلەرنى يۇلاتتى. ھازىرمۇ شۇنداق قىلدى.

— سەن تېخى مەمەت ئاۋاقنى قاپقانغا چۈشۈرگىلىمۇ، ئېتىپ ئۆلتۈرگىلىمۇ بولمايدۇ دېمەكچىمۇسەن؟

— ئۇنداق دېمەكچى ئەمەسمەن. تۇزاقىقا چۈشمەيدىغان ئادەم بولمايدۇ. قانداقلا بولسۇن، مەمەت ئاۋاق تېخى خام، گەپ تۇزاقىنىڭ قانداق قويۇلۇشىدا ...

— ھۇرالى، ساڭا ئىشىنىمەن، سەن ھەرقانداق ئىشنىڭ

ھۆددىسىدىن چىقىسەن. بۇ تاغلاردا سېنىڭدەك تەجرىبىلىك قاراقچى قالمىدى، بۇ ئىشنى ساڭا تاپشۇرىمەن.

— تاپشۇرساڭ مەيلى، ئاغا، بىراق ئۇلار ئىككى كىشى.

— يەنە بىرى كىم؟ — دەپ سوربدى قەلەيچى.

— جاپپار ئۇزۇنتۇرا.

— خۇدا ھەققى، جاپپار ئۇزۇنتۇرا يۈرەكلىك بالا، ياۋاش بالا دەرسەن، — دېدى قەلەيچى.

— قولۇمدىن نېمە كېلەتتى؟ ئۇمۇ مەمەتكە ئوخشاشلا.

— ئوخشاش بولسىمۇ مەيلى، — دېدى قەلەيچى.

— قېرىندىشىم ھۇرالى، ماڭا قارا، ئۇنىڭ تۇرغان يېرىنى تاپىمىز، سەن بېرىپ ئۇنى بىزنىڭ ئەترەتكە تەكلىپ قىلىسەن، ئۇ ئۇنىماي قويسا باشقا بىر ئامال قىلارمىز.

— بەلكىم تەكلىپىمىزنى قوبۇل قىلىپ قالار، ئىش ئوڭايغا چۈشەر. كېلىشى مۇمكىن. ئۇ، تۇزاق - مۇزاقلارنى ئويلاپ ئولتۇرمايدۇ، — دېدى ھۇرالى.

— شۇنداق قىلامدۇق؟

— ھەئە !

— تۇرغان يېرىنى تاپالامدۇق؟ ئۇنىڭ مۇقىم - تۇراقلىق يېزىسى بارمۇ؟ — دېدى قەلەيچى.

— ئۇ تېخى يېڭى تۇرسا، تۇراقلىق جايى بولامدۇ ! — دېدى ھۇرالى، — ئۇنى تېپىش ئاسان، مەن تاپىمەن.

18

مەمەت بىلەن جاپپار نەچچە كۈندىن بۇيان ئاچ قورساق، خۇپىيانە يول ماڭدى، ئورمانلىق، قىيالىق تاغلاردىن ئاشتى. ھېرىپ ماغدۇرسىزلاندى. ھەر ئىككىسى ئۇستىدىكى قوراللارنىڭ ئېغىرلىقىدىن مۈكچەيگەنىدى، قوللىرى بولسا سوغۇقتىن توڭلاپ تىترەيتتى.

قاراڭغۇ، قاپقاراڭغۇ كېچە، شالاڭ يۇلتۇزلار غىل ـ پال پىلدىرلايتتى. تاڭغا يېقىن يۇلتۇزلار قويۇقلىشىدۇ. ئەمدى تاڭ ئاتاي دەپ قالغانىدى.

تۇيۇقسىزلا گۈركىرىگەن ئاۋازدىن جاپپار چۆچۈپ كەتتى:

— نېمە ئۇ؟ — دەپ هودۇقۇپ سورىدى.

— سۇنىڭ كۆزى، هېلىقى دەسلەپكى كەلگەن چېغىمىزدا، — دېدى مەمەت.

— هە، بىلدىم، ئۇنداق بولسا سۇ بويىدا ئازراق ئولتۇرايلى، — دېدى جاپپار.

— ياق، بولمايدۇ!

مەمەت شۇنچىلىك هارغانلىقى، شۇنچە ماغدۇرسىزلانغانلىقىغا قارىماستىن، بىردەمۇ توختاپ دەم ئالماستىن يولنى داۋاملاشتۇراتتى.

ئۇ هاسىرىغان هالدا:

— هېچقىسى يوق، جاپپار ئاغىنە، مانا يېتىپ كەلدۇق، — دېدى ۋە چوڭقۇر نەپەس ئېلىۋېلىپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — هېچقىسى يوق، يېزىغا بېرىپ دەم ئالىمىز. سۇبهى يورۇماستىن بۇرۇن يېزىغا كىرىشىمىز كېرەك ـ دە، قېرىنداش. شۇنچە يولنى توگەتتۇق، مانا ئەمدى يېزىغا يېتىپ بارىمىز، شۇنداق ئەمەسمۇ قېرىندىشىم جاپپار؟

— شۇنداق! — دېدى جاپپار.

شۇنىڭدىن كېيىن مەمەت گەپ قىلمىدى. يېزىغا يېقىنلاشقانسېرى ئىتتىك ماڭاتتى، جاپپارمۇ ئۇنىڭغا يېتىشىپ مېڭىش ئۈچۈن بارلىق كۈچىنى سەرپ قىلاتتى.

ئۈپۈقتا يېڭىدەك نۇر پەيدا بولغاندا ئۇلار يېزىغا كىرىپ كەلدى. ئۇلارنى بىرنەچچە ئىت قاۋاپ قارشى ئالدى. مەمەت پەرۋا قىلماي گەۋدىسىنى تىك تۇتۇپ تېز ماڭاتتى. ئۇدۇل دۇرمۇش ئەلنىڭ ئۆيىگە كېلىشتى.

— ئەلى تاغا! ئەلى تاغا!

دۇرمۇش ئەلى دەرهال جاۋاب بەردى:

— مەمەت ئاۋاق، سەنمۇ؟

— مەن!

— هازىر چىقىمەن. مەمەت ئوغلۇم، ئامان ـ ئېسەن كەلدىڭمۇ، بالام. ئۇ كاپىرنى نېمە قىلدىڭ؟ ئاقتۇزلۇ يېزىسىنى كۆيدۇرۇۋەتكەنلىكىڭنى ئاڭلىدۇق. ئۇ كاپىرمۇ ئوت ئىچىدە چاراسلاپ كۆيۈپ كېتىپتۇ.

ئىشىك ئېچىلىش بىلەن مەمەت هاياجان ئىچىدە سورىدى:

— بۇ خەۋەرنى سىلەرگە كىم يەتكۈزدى؟ پۈتۈن يېزا ئاڭلىدىمۇ؟

— هەممىمىز ئاڭلىدۇق، بالام. قولۇڭغا دەرد كەلمىسۇن، هەممىمىز خۇشال بولۇپ كەتتۇق. ئەسلىدە ئۆلۈمگە خۇشال بولغىلى بولمايدۇغۇ. خوپ بوپتۇ، هەتتا خوتۇنىمۇ خۇشال بولدى. قىلغانلىرىڭ جازاسىنى تارتتى، هېچكىم بىر تامچىمۇ ياش تۆكمىدى. ئىچكىرىگە كىرىڭلار، باللىرىم.

ئەلى بىردىنلا هەيرانلىق بىلەن سورىدى:

— هېلىقى يولدىشىڭلار قېنى؟ هېلىقى قېرىنى نېمە قىلدىڭلار؟

— مەمەت ئۇھ تارتىپ:

— ئۇنى سورىما! ... — دېدى.

— ئاللا رەهمەت قىلسۇن، مەن هازىر ئوچاقتا ئوت ياقاي، قورسىقىڭلار ئاچقاندۇ.

مەمەت ئابايىقى سوئالىنى ئۇنتۇمغانىدى:

— دۇرمۇش ئەلى تاغا، — دېدى ئۇ، — سىلەرگە بۇ خەۋەرنى كىم يەتكۈزدى؟

— ئاڭلىدىڭمۇ بالام، — دەپ سورىدى دۇرمۇش ئەلى، — بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى ئاڭلىدىڭمۇ؟ ئەلى توكۇر شۇ كاپىرنىڭ ئادىمى ئىكەن، مانا شۇ سۆزلەپ بەردى. يېزا كۆيۈۋاتقان چاغدا ئۇ بۇياققا ماڭغانىكەن. ئۇ، يېزىنىڭ سىرتىغا چىقىپ ئوتقا قاراپ

تۇرۇپتۇ. يېزا كۆيۈپ بولغاندىن كېيىن يېزىغا كىرىپتۇ، ئۆيدىن ئابدىنىڭ ئوستىخانلىرىنى ئاچقىپتۇ، ئۇستىخانلىرىنىڭ كۆپ قىسمى كۆيۈپ كېتىپتۇدەك.

— دېمەك، ئەلى توكۇر ئۇنىڭ ئادىمى ئىكەن - دە؟ — دېدى مەمەت.

دۇرمۇش ئەلى ئوچاقتىكى ئوتلارنى چوخچىلاپ تۇرۇپ:

— شۇنداق، بالام، — دېدى قەھرى بىلەن، — ئۇمۇ ئىنسان - دە، خام سۈت ئەمگەن!

مەمەت كۈلۈپ كەتتى.

— ئىشەنمەيۋاتامسەن؟ — دەپ كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە قارىدى ئەلى.

— تاغا! — دېدى مەمەت، — سەن نىمانچە ئۇنتۇغاق؟

— قېرىلىق يەتكەندۇ ... — دېدى دۇرمۇش ئەلى.

— كېرەك يوق، ھېچقانچە ئىش ئەمەس، — دەپ ئۇنىڭ مۇرىسىنى سىلىدى مەمەت ۋە ئوچاقنىڭ بېشىغا كېلىپ ئولتۇردى، ئارقىدىن جاپپارمۇ ئولتۇردى.

دۇرمۇش ئەلى ئوچاقتىكى ئوتنى پۇۋلەپ تۇتاشتۇردى.

— ھە، مەمەت، — دەپ كۈلدى، — يەنە نېمە ئىشلار بار؟

— ھېچ نەرسە! — دېدى مەمەت.

بىرئازدىن كېيىن ئەتىگەنلىك يورۇق پەنجىرىدىن چۈشۈشكە، ئەتراپ ئاستا - ئاستا ئاقىرىشقا باشلىدى.

دۇرمۇش ئەلىنىڭ ئايالى مەمەتنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرەتتى. ئۇ:

— چاراسلاپ كۆيۈپتۇمۇ؟ — دەپ سورىدى، — قېنى دېگىنە جېنىم مەمەت، چاراس - چۇرۇس قىلىپ كۆيۈپتۇمۇ؟ قانداق ياخشى ئىش قىلدىڭ -ھە! چاراس - چۇرۇس، شۇنداقمۇ؟ — ئايال ئوچاقتىكى كۆجىنى يەرگە چۈشۈرۈپ، قىزدۇرۇۋالغان ياغنى ۋاژىلدىتىپ كۆجە ئۈستىگە قۇيدى، ئۆي ئىچىنى ياغ پۇرىقى قاپلىدى.

— چاراس - چۇرۇس - ھە؟ ئۈستىخانلىرىمۇ كۆيۈپتۇ دەيدۇ، كۆيسۇن، ئاقتۇزلۇ يېزىسى كۈلگە ئايلىنىپتۇ دەيدۇ، كۈل بولسۇن!

ئايال داستىخان سالدى، كۆجىنى چوڭ بىر جاۋۇرغا قۇيۇپ ئوتتۇرىغا قويدى، ئۇنىڭ ئاغزى بېسىلماي سۆزلەيتتى:

— چاراس - چۇرۇس - ھە؟ چاراسلاپ كۆيۈپتۇمۇ؟

مەمەت قوشۇقنى تۇتقان پېتى تۇرۇپ قالدى، يا تاماقما سالمايتتى، يا داستىخانغا قويمايتتى، تۇتقان پېتى تۇرۇپلا قالدى. بىر پەستىن كېيىن بۇ ھالنى جاپپار سەزدى. جاپپار بىلەن مەمەتنىڭ كۆزلىرى ئۇچرىشىپ قالدى، چوڭقۇر جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى.

دۇرمۇش ئەلىمۇ توختاپلا قالدى. بۇلارنىڭ بۇ خىل ھالىتىگە ھەيرانلىق بىلەن قاراشقا باشلىدى. بىرھازادىن كېيىن مەمەت قوشۇقىنى تاماققا سالدى ۋە چاقچاق - چاقچاق تاماق ئىچىشكە باشلىدى. كۆزلىرىدە ھېلىقى يىگىنىڭ ئۇچىدەك سىرىق ئۇچقۇن پەيدا بولدى. خۇددى مەست بولغاندەك بېشى ئايلىنىپ، كاللىسىدا سىرىق ئۇچقۇن يالقۇنلايتتى، چېقىرتىكەنلىكتە تاغدەك ئوت ئايلىنىپ، يۇمىلىنىپ، كېزىپ يۈرگەندەك ئىدى ...

مەمەت بېشىنى كۆتۈردى، ئۆزىنى رۇسلىدى، بۇغداي ئۆڭلۈك يۈزى، كۆزلىرى نۇرلانغاندى.

— ساڭا بىر گەپنى دېمەكچىمەن، ئەلى تاغا، — دېدى مەمەت.

دۇرمۇش ئەلى ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى چۈشىنەلمەي ھەيرانلىق بىلەن تىكىلدى ۋە:

— ئوغلۇم، نېمە دېمەكچىسەن؟ قېنى سۆزلە! — دېدى.

مەمەت تىترىگەن ئاۋاز بىلەن:

— ئۇ كاپىر ئاخىر ئۆلدى، — دېدى - دە تۇرۇپ قالدى. داستىخان يىغىشتۇرۇلدى. ئۆچۈپ قالغان ئوت قايتا يېقىلدى. دۇرمۇش ئەلى ئىككى قېتىم سىرتقا چىقىپ كىردى. ئۆيدىكى بالىلار بىر بۇلۇڭغا تىقىلىشىپ، مەمەتكە چەكچىيىشىپ

قارايتتى.

دۇرمۇش ئەلى مەمەتنىڭ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى كۈتەتتى.

مەمەت «ئاخىر ئۆلدى» دېگەندە چىرايى شۇنداق ئاجايىپ بىر تۈسكە كىرگەنىدىكى، ئۇنىڭ مۇھىم بىر نەرسە دېمەكچى بولغانلىقى ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

دۇرمۇش ئەلى چىدىيالماستىن:

— ئاخىر ئۆلدىمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— مېنىڭ بىر پىكرىم بار، — دەپ ئاستاغىنا سۆزىنى باشلىدى مەمەت، — سېنىڭ بۇ ئىشقا نېمە دەيدىغانلىقىڭنى بىلمەيمەن؟ — دەپلا بىردەم جىم بولۇپ قالدى ـ دە، كېيىن تېز ـ تېز سۆزلەشكە باشلىدى:

— بۇ يېزىنىڭ، يەنە باشقا تۆت يېزىنىڭ ئېتىزلىرىنى، ئېتىزلىرىنىڭ ھەممىسىنى، كىم قانچىلىك ... قانچىلىك تېرىغان بولسا ھەممىسىنى ... تېرىغىنىچە ... ئاخىرىنى ئۆزۈڭلەر بىلىسىلەر، مانا شۇنداق، قولۇمدا قورال بار، ساقلايمەن. چېقىرتكەنلەرگە ئوت ...

— ۋاي مەمەت، — دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى دۇرمۇش ئەلى، — سادىغاڭ كېتەي ئوغلۇم، سەل ئاستىراق سۆزلە، ھېچ نەرسە چۈشىنەلمىدىم.

— شۇنداق دېمەكچىمەن، تاغا، — دېدى مەمەت ھاياجىنىنى بېسىپ، — بۇ يەرلەر ئۇ كاپىرنىڭ دادىسىدىن قالغان ئەمەس.

دۇرمۇش ئەلى ئويلىنىپ قالدى ۋە پېشانىسىنى تاتىلاشقا باشلىدى.

— بۇ يەرلەر كىشىلەرنىڭ ئۆز يېرى ... يەرنى ئۇ كاپىر ئاچمىغان، بەش يېزىنىڭ خەلقى ئۇنىڭ قۇلىدەك ئىشلەيدۇ. چۈقۇر ئوۋادا ئاغا يوق تۇرۇقلۇق بىرەر ئىش بولغىنىمۇ يوق، ھەسەن ئونبېشىنىڭ گېپىنى بىر ئاڭلىغان بولساڭ ! ... — دېدى مەمەت.

— بۇ كاپىرنىڭ دادىسى كەلمەستىن بۇرۇن يەرلەرنىڭ

ھەممىسى دېھقانلارنىڭ ئىدى. ئۇنداق قىلىپ، بۇنداق قىلىپ يۇرۇپ يەرلىرىمىزنى تارتىۋالدى. بۇرۇنلاردا ھەممە ئادەم ئۆزىنىڭ خالىغان يېرىدە، خالىغىنىچە دېھقانچىلىق قىلاتتى، — دېدى دۇرمۇش ئەلى.

— ئەمدى شۇنداق بولمىدۇ، يەنە بۇرۇنقىدەك بولمىدۇ، — دەپ ئېچىلىپ كەتتى مەمەت.

دۇرمۇش ئەلى يەنىلا بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئويغا چۆمدى.

— يەنە شۇنداق بولمىدۇ، بۇرۇنقىدەك بولمىدۇ، نېمىنى ئويلاپ قالدىڭ، تاغا !

— كاشكى، شۇنداق بولسا، — دەپ پىچىرلىدى دۇرمۇش ئەلى ۋە كۆزلىرىگە ياش ئالدى.

— جەزمەن شۇنداق بولمىدۇ. ساڭا بىر ئىلتىماسىم بار: بەش يېزىدىكى ئەقىل ـ ھوشى بارلارنىڭ ھەممىسىگە خەۋەر بېرىسەن، بۇ يەرگە چاقىرىپ كېلىسەن، مەسلىھەتلىشىپ ئېتىزلارنى بۆلۈپ بېرىمەن، يالالانمىلىقتىن، قۇللۇقتىن قۇتۇلىدۇ. ھەربىر كىشىنىڭ تېرىغىنى ئۆزىنىڭ بولىدۇ. ئۆكۈزلىرىمۇ ئۆزلىرىنىڭ بولىدۇ ...

— يائاللا، شۇنداق بىر بولسا ! ... — دەپ ۋارقىراپ كەتتى دۇرمۇش ئەلى.

— سەن خەۋەر قىل، ئۇلار كەلسۇن ! ... — دېدى مەمەت.

دۇرمۇش ئەلىنىڭ خوتۇنى ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تۇۋرۇككە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ بولۇۋاتقان سۆزلەرنى ئاڭلىغاچ يېپ ئېگىرىۋاتاتتى. ئۇنىڭ قوللىرى تىترەپ، قولىدىكى ئۇرچۇق چۈشۈپ كەتتى. كېيىن ئەس ـ ھوشىنى يىغىپ مەمەتنىڭ يېنىغا ئېتىلغاندەك باردى.

ئىسلىشىپ كەتكەن تورۇسقا ئۆمۈچۈك تور سېلىپ ئايلىنىپ يۇرەتتى.

— سادىغاڭ كېتەي، ئوغلۇم، راست دەۋاتامسەن؟ راست شۇنداق قىلامسەن؟ — دەپ مەمەتنىڭ قوللىرىنى سۆيۈشكە

باشلىدى ئايال، — يېرىمىگە، ئۇچتىن ئىككىسىگە ھېچكىم شېرىك بولمامدۇ؟

— قوللۇق توگىدى، — دەپ قەتئىيلەشتۈردى مەمەت — بۇ يەرلەرنى ئۆلگۈچە قوغدايمەن، قولۇمدا قورال بار، ئۇنىڭدىن كېيىنكىسىنى ...

— ئۆكۈزلەرچۇ؟ — دەپ سورىدى ئايال.

— ئۇلارمۇ.

ئايال مەمەتنىڭ قوللىرىنى قويۇۋېتىپ قاراڭغۇ بۇلۇڭغا باردى ـ دە، ئېسەدەپ يىغلاشقا باشلىدى، ئۇنىڭ ئىچ ـ ئىچىدىن يىغا ئۆرلەيتتى.

دۇرمۇش ئەلى سىرتقا چىقتى، بىراق ئىككىلىنىپ قالدى، يەنە قايتىپ كىرىپ مەمەتكە قارىدى. مەمەتنىڭ تۇرقى گويا قىيا تاشتەك قاتتىق، قەتئىي ئىدى.

— ئوغلۇم، كىملەرنى چاقىرايلى؟ — دەپ سورىدى دۇرمۇش ئەلى.

— بۇ ئىشقا كىمنىڭ ئەقلى يېتىدۇ دېسەڭ شۇنى ! — دەپ بېشىنى كۆتۈرمەي جاۋاب بەردى مەمەت.

— ماقۇل ...

دۇرمۇش ئەلى پانجار ھۆسۈكنىڭ ئۆيىگە بېرىپ بولغان گەپلەرنى ئېيتتى: پانجار دۇرمۇش ئەلىگە ھېچ نەرسە دېمىدى، ئۇ ئىككىلىنىپ قالغانىدى. كېيىن پۈتۈن يېزىنى ئايلىنىپ ھەممە ئادەمگە ئەھۋالنى ئۇقتۇردى. بەزىلەر ئاڭلاش بىلەنلا خۇشال بولۇپ، كېيىن ئويلىنىپ قالدى. پۈتۈن يېزا خەلقى ئىككىلىنىپ قالدى، دېھقانلارنىڭ بۇ ئىشقا ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى.

ئۆيلەرنىڭ ئالدىغا چوڭ ـ كىچىك، ئەر ـ ئايال توپلىناتتى ۋە توپلىشىپ تۇراتتى، بىراق سۆزلەشمەيتتى، پەقەتلا قورقۇش بىلەن بىر ـ بىرىنىڭ كۆزلىرىگە قارىشاتتى. ھودۇققان ئادەملەر توپى جىمجىتلىق ئىچىدە ئۆيدىن ـ ئۆيگە بىر خىل ئۇمىد بىلەن كىرىپ چىقىشاتتى.

ئادەملەر توپى بىر مەزگىل يېزىدا ئۇن ـ تىنسىز ئايلىنىپ يۈرۈشتى، ئاخىر دۇرمۇش ئەلىنىڭ ئىشكى ئالدىغا توپلىنىپ، جىمجىت كۆتۈشكە باشلىدى. ئەمچەكتىكى بالىلارنىڭ ئاۋازىمۇ ئاڭلانمايتتى.

مەمەت تاشقىرىدىكى ئاياغ تاۋۇشلىرىنى ئاڭلاپ دۇرمۇش ئەلىنىڭ خوتۇنىدىن سورىدى:

— ئانا، تاشقىرىدا نېمە ئىش بولۇۋاتىدۇ؟

ئايال كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ:

— پۈتۈن دېھقانلار توپلىشىپ ئىشىككە كۆز تىكىپ تۇرۇشىدۇ، نېمە ئىش؟ بىلمىدىم، — دېدى.

ئايال سىرتقا چىقتى، ھەممە كۆز ئۇنىڭغا تىكىلگەنىدى. ئۇلارنىڭ قاراشلىرىدىن بىئارام بولۇپ ئاچچىقى كەلدى:

— نېمە گەپ؟ — دەپ ۋارقىرىدى، — نېمىگە توپلاندىڭلار؟ كۆچىلىكتىن سادا چىقمىدى.

— نېمە ئۈچۈن جىم تۇرىسىلەر؟

كۆچىلىك يەنە مىدىرلاپمۇ قويمىدى.

— مەمەت ئاۋاقنى كۆرمەكچى بولساڭلار، ئۇ ئۆيدە.

يەنىلا ھېچكىم تۇرقىنى بۇزمىدى.

— ۋاي قۇرۇپ كەتكۇرلەر، نېمىگە قاراپ تۇرىسىلەر؟ نېمىدەپ تۇرىسىلەر زادى؟ ھەربىر ئۆيدىن بىر ئۆلۈم چىققاندەك ماتەمدە ! كور بولۇپ كەتكۇرلەر، قاراڭلار بۇلارنى، شۇلارمۇ ئەركەك بوپتۇمۇ ! — كېيىن ئايالىلارغا بۇرۇلدى، — سىلەر مۇشۇلارنى ئەر دەپ قوينۇڭلارغا ئېلىپ ياتامسىلەر؟ توۋا، ئىسىت، سىلەردەك خوتۇنلارنى. بۇ جىمىغۇرلارغا قارا ! نېمىدەپ تاشتەك قېتىپ تۇرىسىلەر؟ ئويناڭلار، كۈلۈڭلار، توي قىلىڭلار !

كۆچىلىك تاشتەك قېتىپلا تۇراتتى.

— خۇدايىم جاجاڭلارنى بەرسۇن ! ئاڭلىمىدىڭلارمۇ؟ مەمەت ئاۋاق ئابدى ئاغىلارنى چاراس ـ چۇرۇس قىلىپ ...

كۆچىلىك سەل ـ پەل ھەركەتكە كەلدى.

— چاراس - چۈرۈس كۆيدۈرۈپتۇ ... ئاقتۇزلۇ يېزىسىمۇ تامامەن پاراسلاپ كۆيۈپ كېتىپتۇ. ئاڭلىمىدىڭلارمۇ؟ تۇنۇگۈن بىزنىڭ ئۆيگە كەلدى، ھازىر ئىچكىرىكى ئۆيدە. ئاڭلىمىدىڭلارمۇ؟ ئەمدى تىرىشىپ - تىرمىشىپ ئىشلەپ ئابدى ئاغىنا بەرمەيمىز، ئېتىزلارمۇ بىزنىڭ ... چاراس - چۈرۈس ... ئۆكۈزلەرمۇ ئۆزىمىزنىڭ، پاراس - پۈرۈس ... ئاقتۇزلۇ يېزىسىمۇ چاراس - چۈرۈس.

كۆپچىلىك قىمىرلاشقا باشلىدى. دەسلەپ پىچىرلاشلار توپ ئىچىدە كېزىشكە باشلىدى، ئاندىن پىچىرلاشلار كۈچەيدى. كېيىن ھەربىر ئېغىزدىن بىر ئاۋاز چىقىشقا باشلىدى. يېزىدا بولۇپ باقمىغان بىر ژاراڭ - چۈرۈك باشلاندى. ئىتلار ھاۋشىيىتتى، خورازلار چىللايىتتى، توخۇلار ئۇركۈپ ئۇياقتىن - بۇياقا چېپىشاتتى، بالىلار يىغلىشاتتى، ئېغىلدىكى ئېشەكلەر ھاڭراپ، ئاتلار كىشنەيتتى. دەگىرمەن ئولۇك يېزىسى بىنا بولغاندىن تارتىپ مۇنداق ژاڭ - چۈڭلار بولۇپ باقمىغانىدى.

بىرئازدىن كېيىن يېزىدا توپا - چاڭ كۆتۈرۈلدى، يېزىنىڭ ئوستىنى توپا - چاڭ قاپلاپ كەتتى.

كېيىن يېزىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن خۇشاللىق سادالىرى ياڭراشقا باشلىدى.

ناغرا - سۇناي چېلىندى، ناخشىلار ياڭرىدى.

— بىزنىڭ مەمەت ئاۋاق !

— بىزنىڭ مەمىتىمىز !

— ئۇنىڭ مۇشۇنداق ئادەم بولۇپ چىقىشى بالىلىق چېغىدىنلا مەلۇم ئىدى !

— شۇنداق، مەلۇم ئىدى !

— ئۆكۈزلەرمۇ بىزنىڭ بولىدۇ !

— ھەممە ئادەم خالىغان ئېتىزغا خالىغىنىنى تېرىيدۇ، ئۇچتىن ئىككىسىنى بېرىمىز دېگەن گەپ يوق !

— بۇندىن كېيىن قىش ئوتتۇرىسىدا ئاچ قالمايمىز !

— ئىتقا ئوخشاش يالۋۇرمايمىز !

— بىزنىڭ مەمەت ئاۋاق بالىمىز !

— ئىنەكلەرنى ساتمايمىز !

— زۇلۇمۇ يوق !

— ھەممە ئادەم خالىغان يېرىگە بارالايدۇ !

— ھەممە ئادەم ئۆيگە مېھمان چاقىرالايدۇ !

— خالىغىنىچە ...

— ھەممە ئادەم ئۆز - ئۆزىگە خوجا !

— بىزنىڭ مەمەت بالىمىز !

— چاراس - چۈرۈس كۆيۈپتۇ !

— ئابدى ئاغا بىلەن چوڭ بىر يېزا دېگىنە !

— راسا كۆيۈپتۇ - دە !

— چۇقۇر ئوۋادا قورقۇپ دىر - دىر تىترەۋاتقانمىش !

— بىزنىڭ ئاۋاق مەمىتىمىز !

— چاراس - چۈرۈس يېنىپ كېتىپتۇ !

— خەدىچەمۇ تۇرمىدىن چىقىدۇ !

— بەش يېزا بىرلىشىپ تويىنى قىلىمىز !

— مەمەتنىڭ تويىنى بەش يېزا بىرلىشىپ قىلىپ بېرىمىز !

ئىككى كېچە - كۈندۈز ناغرا - سۇناي چېلىنىپ تۇردى، باشقا تۆت يېزىمۇ خۇشاللىقتا چۆمۈلگەنىدى، ئارىلاپ - ئارىلاپ يېزىلاردىكى ناغرا ئاۋازلىرىمۇ ئاڭلىنىپ تۇراتتى. كېچىلىرى پۈتۈن دىكەنلى تۇزلەڭلىكى يورۇپ كېتەتتى. قاينىاپ - تاشقان خۇشاللىق تاغۇتاشلارغا، دەل - دەرەخلەرگە، سۇلارغا سىڭىپ كېتەتتى.

بەش يېزىنىڭ ئاقساقاللىرى دۇرمۇش ئەلىنىڭ ئۆيىدە مەمەتنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇشاتتى. بەزىدە شۇبھە بىلەن، بەزىدە قورقۇش بىلەن، بەزىدە مىننەتدارلىق بىلەن ۋە بەزىدە مۇھەببەت بىلەن مەمەتكە قارىشاتتى.

ئىككىنچى كۈنى ئاخشىمى مەمەت ئۇلارغا دېدى:

— ئاغىلار، تاغىلار، بەزىلىرىگىلار يەرنى ھەيدىگىلار، بەزىلىرىگىلار ئەمدى ھەيدىمەكچى بولۇۋاتىسىلەر، سىلەرگە بىر ئىلتىماسىم بار:

ھەممىسى بىر ئېغىزدىن:

— مەمتىم، جېنىمىز بىلەن ئورۇنلايمىز ! قولىمىز كۆكسىمىزدە ! — دېدى.

مەمەت سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— ئېتىزلارنى ھەيدىمەستىن تۇرۇپ چېقىرتىكەنلەرنى كۆيدۈرۈپ تاشلاشنى نېمە ئۈچۈن ئويلاشمىدىگىلار؟

— ئويلاشماپتۇق ! — دېدى بىرنەچچىسى.

— كۆيدۈرۈۋەتكەندىن كېيىن يەر ھەيدەش ئاسان ئەمەسمۇ؟

— ئەلۋەتتە ئاسان ! — دەپ جاۋاب بېرىشتى.

مەمەت ئاستا ئورنىدىن تۇردى، ھەممە ياشلار ئۇنىڭ بىلەن تەڭلا يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

— چېقىرتىكەنلەرگە ئوت قويىمىز، ئۇنىڭدىن كېيىن يەر ھەيدەيمىز.

مەمەت مىلتىقىنى ئوقدانلىرىنى ئوبدان تۇزەشتۈرۈپ ئېسىپ ئاندىن سىرتقا چىقتى، دېھقانلارمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن چىقىشتى.

— چېقىرتىكەنلىككە بارايلى ! ناغرا ـ سۇنايلارنىمۇ ئېلىپ بارايلى ! — دەپ ۋارقىرىدى مىستىك تاز.

— ئۆكۈزلەرنىڭ، دېھقانلارنىڭ پاچاقلىرىنى چېقىرتىكەن جىراپ كەتمەيدىغان بولدى، — دېدى دۈرمۇش ئەلى.

مەمەت ئاستا، تەمكىنلىك بىلەن يېزىنىڭ سىرتىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ بېشىنى تىك تۇتۇپ، كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن جاپپار، ئۇنىڭدىن كېيىن دېھقانلار ماڭاتتى، ئاياللار، بالىلار كۆرۈش ئۈچۈن تاملارنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالغاندى. ناغرا ـ سۇنايلارنىڭ ئاۋازى توختاپ، ئەتراپنى جىمجىتلىق باسقاندى.

ئۇلار يېزىدىن چىقىپ چېقىرتىكەنلىكىنىڭ ئىچىگە كىرىشتى. تاغلاردىن چېقىرتىكەنلىككە قاراپ ئاستاغىنا كۆز شاملىلى ئۇرۇپ تۇراتتى. مەمەت ئاۋاق ئوتتۇرىغا كېلىپ توختىدى ۋە تۇرغان پېتى قېتىپلا قالدى. دېھقانلار ئۇنىڭ سەللا قىمىرلىشىنى كۈتۈپ تۇراتتى، مەمەت ئارقىسىغا قارىدى، ئارقىسىدا تۇرغان دېھقانلار ئۇنىڭ بىر نەرسە دېيىشىنى، بىرەر ھەرىكەت قىلىشىنى كۈتەتتى.

ئۇنىڭ ئالدىدا سۇتتەك ئاق چېقىرتىكەنلىك سوزۇلۇپ ياتاتتى. دىكەنلى تۇزلەڭلىكى قار ياغقاندەك ئاپپاق كۆرۈنەتتى، شىلدىرلىغان ئاۋازلار ئاڭلىنىاتتى، تىكەنلەرنىڭ غوللىرىغا يېپىشىۋالغان قۇلۇلە ـ قۇرتلار تىكەننىڭ شاخلىرىنى، غوللىرىنى يەرگە ئېگەتتى.

— جاپپار ! — دەپ ئاستا چاقىردى مەمەت.

جاپپار چېقىرتىكەنلەرنى يېرىپ مەمەتنىڭ يېنىغا كەلدى:

— نېمە دەيسەن، ئاغىنە؟

— مەن يەر ھەيدىگەن چاغدا چېقىرتىكەنلەرگە مۇشۇنداق ئوت قويۇپ ھەيدىگەن بولسام قانداق ياخشى بولغان بولاتتى ـ ھە؟

جاپپار كۈلۈمسىرەپ قويدى.

بۇ چاغدا ئارقىسىدا تۇرغان ئادەملەر ھەرىكەتكە كەلدى. بىر نەچچە ئادەم چېقىرتىكەنلەرنى ئورۇپ ئوتتۇرىغا يىغىشقا باشلىدى، بۇنىڭغا باشقىلارمۇ قوشۇلدى. ئاز ۋاقىت ئۆتمەيلا چوڭ بىر دۆۋە تىكەن توپلاندى. كىچىك بىر دۆڭلۈك ھاسىل بولدى، دۆۋىلەر بارغانسېرى چوڭىيىشقا باشلىدى.

دۈرمۇش ئەلى ئوتتۇرىغا چىقىپ:

— ئەمدى بولدى ! — دەپ ۋارقىرىدى ۋە يانچۇقىدىن بىر پارچە گۈڭگۈرت چىقىرىپ ياقتى، قۇرۇپ كەتكەن چېقىرتىكەن دۆۋىسىگە تۇتتى، ئوت ئاستا تۇتاشتى، بىرئازدىن كېيىن پۈتۈن دۆۋىنى يالقۇن قاپلىدى. يالقۇنلار شامال چىققانسېرى كۈچىيەتتى، دېھقانلار يالقۇنجاپ يېنىۋاتقان دۆۋىدىن

يىراقلاشتى، يېرىم دائىرە بولۇپ ئوتقا قاراپ تۇرۇشتى. ئوت تىكەن دۆڭسىدىن تۇزلەڭلىككە يېيىلدى. ناخشىلار، ژارقىراش ـ جارقىراشلار، خۇشاللىق سادالىرى تۇزلەڭلىككە بىر كەلدى. ئادەملەر ئوت بىلەن بىللە پىرقىراشقا باشلىدى. ئۇسسۇللار ۋە ھەر خىل ئويۇن ئوينالدى. جاپپار ئاسمانغا قارىتىپ ئوق ئاتتى.

مەمەت كۇن ئولتۇرغىچىلىك چېقىرتىكەنلىكنىڭ ئىچىدە سۆز قىلماستىن يۈردى.

شامال چوڭ ئوت دۆڭسىنى ئالدىغا سېلىپ ھاۋادا غۇيۇلدىتىپ ئۇچۇراتتى. ئوت يالقۇنى بېسىپ ئۆتكەن يەرلەر قاپقارا كۆمۈردەك بولۇپ كەتكەنىدى. ئوت كۇن بىلەن تەڭ غەربكە قاراپ ئۇچاتتى. كۆيۈۋاتقان چېقىرتىكەنلىكتىن ھەر خىل ئاۋاز كېلەتتى. تىكەنلىك ئوتنىڭ ئىچىدە خۇددى قۇشتەك سايرايتتى.

مەمەت يەنە شۇ ئېغىر ـ بېسىق، سالماق قەدەم بىلەن يېزىغا قاراپ ماڭدى. يېشىل، قىزىل، كۆك، رەڭگارەڭ كىيىنگەن ئايالىلار، بالىلار چېقىرتىكەنلىكىگە توپلىنىپ تاماشا قىلىشۋاتاتتى.

ئۇلارمۇ مەمەتنىڭ ئارقىسىدىن يېزىغا مېڭىشتى.

ئوت شۇ كېچىسى تاڭ سەھەرگىچە، دىكەنلى تۇزلەڭلىكىدە كىنالى دۆڭلۇكىدىن يىلتىز دۆڭلۇكىگىچە، بۇلاقكۆزىدىن كاباغاچقىچە ۋە باشقا يېزىلارغا، تاكى تۆۋەن تەرەپتىكى چۇرۇكچىنارغىچە تۇتىشىپ كەتتى، ئاجايىپ بىر يورۇقلۇق تۇزلەڭلىكنى قاپلىدى. كېيىن ئەلى تېغىنىڭ چوققىسىدا بىر توپ ئوت كۆرۈندى. خۇددى قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزدەك ئايلىنىپ يالقۇنلاۋاتقان كارامەت بىر خىل ئوت ... ئەلى تېغىنىڭ چوققىسى ئاپتاپ چۇشكەندەك ئاقىرىپ كەتتى. يوپيورۇقچىلىق، دېھقانلار بۇ ئىشقا ھەيران قېلىشتى، مەمەتنىڭ ئۆزىمۇ ھەيران بولدى. ئۇلار تۇنجى قېتىم ئەلى تېغىنىڭ چوققىسىدا ئوت كۆرۈۋاتاتتى.

بۇ چاغدا خەدىچەنىڭ ئۇستىدىن يالغان گۇۋاھلىقتىن ئۆتكەن يەتتە كىشى مەمەتنىڭ ئالدىغا كەلدى، بىراق گەپ ـ سۆز قىلىشمىدى.

ـــ قېنى، سۆزلەڭلار ! ـــ دېدى مەمەت.

ـــ بىز گۇۋاھلىق بەردۇق، ـــ دېيىشتى ئۇلار.

ـــ مەيلى، كېرەك يوق، ـــ دېدى مەمەت.

ـــ مەجبۇرىي، جېنىم مەمەت.

ـــ بىلىمەن.

يەتتە كىشى كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ، باشلىرىنى ئېگىپ، ئۇن ـ تىنسىز مەمەتتىن يىراقلاشتى.

بۇ كېچە تاڭ ئاتقۇچە خۇشاللىقىدىن ھايجانلاندى، قايغۇ ـ ئەلەملەردىن مەمەتنىڭ كۆزىگە ئۇيقۇمۇ كەلمىدى، قايغۇ ـــ خەدىچەنىڭ قايغۇسى ئىدى.

بۇگۇن دەگىرمەن ئولۇك يېزىسىنىڭ ئۇستىدە يوغان، پارلاق، پاك ـ پاكىز، مامۇقتەك يېنىك، ئاپپاق بىر خىل كۇن نۇر چاچاتتى، دەگىرمەن ئولۇك يېزىسى چۇشلەردىكىدەك پار ـ پۇر پارقىرايتتى، دەرەخلەر يورۇقلۇق ئىچىدە ئىرغاڭلايتتى. چېقىر تىكەنلەر تېخىچە كۆيمەكتە ئىدى، ئاپپاق تۇزلەڭ باشتىن ـ ئاياغ قاپقارا بولۇپ كەتكەنىدى.

«ئەلى توكۇر كېلىۋاتىدۇ» دېگەن خەۋەر كەلدى، مەمەت تاقەتسىزلىك بىلەن كۇتۇشكە باشلىدى. ئەلى توكۇر ھارغىن قىياپەتتە ئاقساق پۇتىنى سۆرەپ يېتىپ كەلدى، مەمەتكە تىكىلدى.

ـــ كەل، ئەلى ئاغا ! ـــ دەپ يېنىغا كەلدى مەمەت كۇلۇمسىرەپ ۋە ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ بىر خىل مۇھەببەت بىلەن سىلاپ قويدى.

ئەلى توكۇر تەرلەپ كەتكەنىدى، تېز ـ تېز نەپەس ئالاتتى، سۆز قىلماستىن مەمەت بىلەن يانمۇيان تۇردى. ئۇنىڭ يۇزىدىكى تەر قۇرۇشقا باشلىدى، يۇزى سولغۇن، ساپسېرىق قورۇلۇپ

كەتكەنىدى، بىرنەچچە كۈن ئىچىدە ئون بەش يىللىق قېرىپ كەتكەندەك ئىدى.

مەمەت چىداپ تۇرالماستىن:

— نېمانچىۋالا بولۇپ كەتتىڭ، ئەلى ئاغا؟ — دەپ سورىدى، — بەكمۇ خاپا كۆرۈنسەن.

— سورىمايلا قوي ! — دېدى ئەلى توكۇر ئەلەم بىلەن.

مەمەت «سورىمايلا قوي !» دېگەن سۆزنىڭ تېگىدە بىرەر ئىش بارلىقىنى سەزدى. ئۇ، بۇ سۆزنى شۇنچىلىك بىزارلىق، دەردلىك ۋە چىن قەلبىدىن چىققان بىر خىل خاپىچىلىق بىلەن دېگەنىدى.

مەمەتنىڭ يوغان كۆزلىرى تېخىمۇ يوغىناپ كەتتى.

— بىر يامان خەۋەر ياكى كېلىشمەسلىك بولدىمۇيا؟ — دەپ سورىدى مەمەت.

ئەلى توكۇر تېخىمۇ ھاسىرىغان، قوللىرى تىترىگەن ھالدا جاۋاب بەردى:

— سورىما، سورىمايلا قوي.

— كىشىنى قورقۇتمىغىنا، ئەلى ئاغا !

— بولغان ئىش بولدى، يۈرىكىم تۇيغانىدى ...

— سۆزلە ! — دېدى مەمەت ئۇنىڭغا ئېگىشىپ تۇرۇپ.

— كاپىر... دىنسىز ... ئۇ ... — دېدى ئەلى توكۇر.

— ھە، قۇتۇلۇپ كېتىپتۇما؟

مەمەتنىڭ بېشىغا چاقماق چۈشكەندەك بولدى، كۆزلىرى قاراڭغۇلاشتى، سەنتۈرۈلۈپ كەتتى، كېيىن تىزلىرى بوشىشىپ كەتتى.

— مەن ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلاشتىم، ھازىر شەھەردە ئۆي تۇتۇپتۇ، شۇ يەرگە ئورۇنلاشقۇدەك، مېنى ئۆيىگە چاقىردى، — دېدى ئەلى توكۇر.

جاپپار مەمەتنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ قورقۇپ كەتتى.

— كېرەك يوق، مەمەت قېرىندىشىم، — دەپ ئۇنىڭغا

تەسەللى بېرىشكە تىرىشتى، — ئۇ قۇتۇلۇپ كېتەلمەيدۇ، قولىمىزدىن ساق چىقمايدۇ، بۈگۈن بولمىسا ئەتە ...

دۇرمۇش ئەلىنىڭ خوتۇنى داد ـ پەريات سالدى، قاراڭغۇ بۇلۇڭغا بېرىپ ناله قىلىشقا باشلىدى:

— ۋاي دەردلىك بېشىم، ۋاي خۇدا، بېشىمغا كەلمىگەن بۇ ئىش قالدىمۇ؟ ۋايجان ! ۋايتوۋا !

— نېمانچە زارلىنىسەن يەڭگە؟ — دېدى جاپپار، — نېمە بولسۇن ئۇ ئەمدى بۇ يېزىغا ئاياغ باسالمايدۇ، ئېتىزلار، ئۆكۈزلەر سىلەرنىڭ بولىدۇ، بىز سالامەتلا بولساق ...

— ۋايجان، ۋاييەي !

بىردەمدىلا بۇ ئىشنى پۈتۈن يېزىدىكىلەر بىلىپ بولدى، يېزىنىڭ كوچىلىرىدا ھېچكىم قالمىدى، ھەممىسى ئۆيلىرىگە كىرىۋالدى، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ توختاپ قالدى، يېزا جىمجىتلىققا چۆمدى، ئىتلار ھاۋۇشماس، خورازلار چىللىماس بولدى. خۇددى يېزىدا بىرمۇ ئادەم قالمىغاندەك ئىدى، ھازىرلا بولۇپ ئۆتكەن ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلار ۋە چوڭ خۇشاللىقلار پۈتۈن يېزىنىڭ بارلىق جانلىقلىرى بىلەن قوشۇلۇپ باشقا بىر دىيارغا كۆچۈپ كەتكەندەك، يېزىدا ئىنس ـ جىن قالمىغاندەك ئىدى.

جىمجىتلىق نامازدىگەرگىچە داۋام قىلدى. دۇرمۇش ئەلى مۇكچەيگەن، بېشى مۇرىسىگە چۆكۈپ كەتكەنىدى. خوتۇنىنىڭمۇ قوۋۇزلىرى ئىچىگە كىرىپ كەتكەن، ئۇ بىر بۇلۇڭدا تۇگۇلۇپ ئولتۇراتتى.

مەمەت بېشىنى مىلتىقىغا تىرەپ ئولتۇرۇپ خىيال سۈرەتتى، قوشۇمىلىرى تۇرۇلگەنىدى.

نامازدىگەرگە يېقىن يېزىدا بىرئاز جانلىنىش پەيدا بولدى. ئالدى بىلەن بىر خوراز قىغ دۆۋۈسىگە چىقىپ، قاناتلىرىنى كېرىپ چىللىدى. خورازنىڭ يېشىل، قىزىل، سۆسۈن پەيلىرى پارقىرايتتى. كېيىن ئىتلار ھاۋۇشقا باشلىدى. بۇنىڭ ئارقىسىدىن ئادەملەرمۇ ئۆيلىرىدىن چىقىشتى. ئۇ يەر ـ بۇ

يەرگە توپلىنىشقا باشلىدى. غۇدۇراشلار توپتىن ـ توپقا كۆچۈپ، يېزىنى بىر ئالدى.

ـــ ئادەم بوپقاپتۇ ـ دە ! ...

ـــ تاغنىڭ مەمەت ئاۋنقى، ئادەم بولامدۇ ئۇ ...

ـــ ئىبراھىم گادايىنىڭ ئوغلى ئۇ.

ـــ ئۆزىچە ئادەم بولۇپ ئابدى ئاغىنىڭ ئېتىزلىرىنى تارقىتىپ يۈرىدۇ تېخى.

ـــ بويىغا، تۇرقىغا قاراڭلار ئۇنىڭ !

ـــ كۆرگەنلەر يەتتە ياشلىق بالىمكەن دەيدۇ.

ـــ ۋاي قەلەندەرەي.

ـــ مىلتىقنىمۇ كۆتۈرەلمەيدۇ.

ـــ قاراقچى بوپتۇمىش تېخى ...

ـــ قاراقچى بولۇپلا يېزىنى كۆيدۈرۈۋېتىپتۇدەك.

ـــ قاراقچى بولۇۋېلىپ، دادىسىنىڭ مېلىدەك ...

ـــ راستلا، دادىسىنىڭ مېلىدەك، ئاغىمىزنىڭ ئېتىزلىرىنى ، ئۆكۈزلىرىنى تەقسىم قىلىۋاتىدۇ.

ـــ ئۆزىچە ئادەم بولۇپ قاپتۇ !

ـــ ئاغىمىزنىڭ ئىشكىدە ئىتتەك شۇمشىيىپ يۈرەتتى.

ـــ تېخى تۇنۇگۈنكى كۈنگىچىلىك دېگىنە.

ـــ ۋاي ئىبراھىم گادايىنىڭ ھۇرۇن ئوغلىغۇ.

ـــ پوچىلىقىنى دېمەمدىغان !

ـــ يارىماس توڭگۇز.

ـــ باشقىلارنىڭ قىزى ئۇنىڭ كاساپىتىدىن چىرىپ ياتىدۇ.

ـــ تۇرمىدە چىرىپ كېتىدۇ ...

ـــ خەدىچە تۇگىشىدىغان بولدى.

ـــ كۆرىمىز تېخى !

ـــ چېقىرتىكەنلىكنى كۆيدۈرگۈزدى، قوش ھەيدىگەنلەرنىڭ پۇتلىرىنى تىكەن تىلىۋەتمىسۇن دەپتۇمىش تېخى !

ـــ ئاغرىتىۋەتمىسۇن دەپتۇ تېخى !

ـــ قاراپ تۇر، تېخى كۆرىمىز.

ـــ يېزىغا كېلىپ ئابدىنى ئۆلتۈرۈۋەتتىم دەپ چوڭ سۆزلەيدۇ.

ـــ ئاغىمىزنى ...

ـــ ئاغىمىز ئۇنىڭدەك يۈز ھارىمىنى بىر پاي ئوق بىلەن جايلايدۇ ...

ـــ بىزنىڭ ئاغىمىز ...

شۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەر زور بىر توپقا ئايلىنىپ ئابدى ئاغىنىڭ ھويلىسىغا يىغىلدى، ئابدى ئاغىنىڭ خوتۇنلىرىنى، بالىلىرىنى قۇتراتتى. غەيرەت ـ شىكايەت يېرىم كېچىگىچە داۋام قىلدى. ئادەملەرنىڭ بىر قىسمى يەنىلا ئابدىنىڭ ئۆلمەي قالغانلىقىغا غەزەپلىنەتتى، ئۇنداقلار ئۆيلىرىدىن چىقىشمىغاندى. دۇرمۇش ئەلى ئۆلۈكتەك بولۇپ قالغاندى. ئۇنىڭ خوتۇنىمۇ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغاندى. لام ـ جىم دېيىشمەيتتى. مەمەتمۇ گەپ قىلمايتتى. پەقەت جاپپارلا ئوتتۇرىغا چۈشۈپ توختىماي سۆزلەيتتى، دېھقانلارنى بەزلەشكە تىرىشاتتى.

ـــ ئابدى ئاغا ئىككىنچىلەپ بۇ يېزىغا ئاياغ باسالمايدۇ، زادىلا قورقماڭلار، نېمە بولسۇن پات يېقىندا ئۆلىدۇ، چوقۇم ئۆلىدۇ. خۇدا ھەققى، ئۆلىدۇ، ئىللا ـ بىللا ئۆلىدۇ. ئۇنداق بولۇپ كەتمەڭلار، ئۆلىدۇ دېدىمۇ، ئۆلىدۇ.

بۇ سۆزلەرنى ھېچكىم ئاڭلىمايتتى.

مەمەت بىلەن جاپپار كۈن چىقماستىن دۇرمۇش ئەلىنىڭ ئۆيىدىن چىقىشتى، مەمەت بېشىنى كۆتۈرەلمەيتتى، بېشى روھى چىقىپ كەتكەن ئادەمدەك ساڭگىلاپ تۇراتتى. جاپپارمۇ يىقىلىپ كېتىدىغاندەك مەمەتنىڭ يېنىدا روھسىز كېتىۋاتاتتى. يېزىدىن چىققاندا بىر ـ ئىككى ئىت ئۇلارغا قاراپ ھاۋۇشىدى، بۇنى مەمەت تۇيمىدى، جاپپار ئىتلارغا تاش ئاتتى.

چېقىرتىكەنلىك كۆيۈپ تۈگىگەنىدى، يېرىلىپ كەتكەن يەرلەر قاپقارا كۈللەر بىلەن تولغان. مەمەت تۇزلەڭنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپلا قالدى، جاپپارمۇ ئۇنىڭغا بىر نەرسە دېيىشكە جۈرئەت قىلالمىدى، ئۇنى كۈتۈپ تۇردى. لېكىن، مەمەت بىرئاز ماڭدى، ئاندىن ئۇمۇ بىر تاشنىڭ ئۈستىدە مىلتىقىنى قۇچاقلاپ ئولتۇردى.

كۈن چىقتى. مەمەت تېخىچە تىك تۇراتتى، مىدىرلىمايتتى، ئۇنىڭ سايىسى يېزىغا قاراپ سوزۇلغانىدى. چاشكا ۋاقتى بولدى، مەمەت يەنىلا قىمىرلىمىدى، ئەمدى جاپپار چىدىيالمىدى، مەمەتنىڭ يېنىغا باردى، ئۇنى تۈرتتى:

— نېمە بولدۇڭ، مەمەت، ھەي قېرىندىشىم؟

مەمەت بىردىنلا ئېسىگە كەلدى، خۇددى ئۇيقۇدىن ئويغانغان ئادەمدەك كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ:

— كېرەك يوق، ئاغىنە، — دېدى جاپپار، — ئادەم بالىسى خام سۈت ئەمگەن، ئابدىنىمۇ قانداقلا بولسۇن ...

— قانداقلا بولسۇن، — دېدى مەمەت چىشىنى چىشلىغا بېسىپ تۇرۇپ كۆيۈپ بولغان چەكسىز تۇزلەڭنىڭ نېرىقى تەرىپىگە كۆز تىكتى.

19

بۈككىدە مەرسىنلەر ئادەمگە قويۇق، مەست قىلغۇچى، كۆڭۈلدىكىدەك مەست قىلغۇچى بىر خىل شارابنى ئەسلىتىدۇ. سۆلەمىش تۆپىلىكى شاخلىرى غۇژمەكلىنىپ، دىقماق غوللىرى يەرگە يېپىشىپ ئۆسكەن مەرسىنلەر بىلەن قاپلانغان. چىغىر يوللاردىن ئۆتكەنلەرنىڭ دىمىقىغا ئۆتكۈر ۋە ئېغىر بىر خىل پۇراق ئۇرۇپ تۇرىدۇ. بۇ پۇراق ئادەمنى ئېغىرلاشتۇرۇپ گاراڭ قىلىپ قويىدۇ.

سۆلەمىش تۆپىلىكىنىڭ ئاستى تەرىپى تۇزلەڭلىك، بىر تال تاشمۇ تاپقىلى بولمايدۇ، توپىسى قۇمدەك ئۇۋاق ۋە يۇمشاق. بۇ يەرگە ئۇ باشتىن - بۇ باشقىچە ئانار تېكىلگەن. بۇ ئانارلارنىڭ قاچان تېكىلگەنلىكىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. بۇ ئانارلار قىپقىزىل چېچەكلەيدۇ. قىپقىزىل ئانار گۈلى ھەممە يەرنى قاپلاپ كېتىدۇ. ھەربىر چېچەكتىن - چېچەككە قونۇشىدۇ. بۇ يەرنى ئانارلىق باغچە دەپ ئاتايدۇ. ئانارلىق باغچىنىڭ تۆۋەنكى قىسمىدىن ساۋرۇن دەرياسى ئېقىپ ئۆتىدۇ. ساۋرۇن دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنى توروس تاغلىرىدىن نوردىن چۈشكەندەك ئىنچىكە، لېكىن دەھشەتلىك ئېتىلىپ چۈشىدۇ، بۇ يەرگە كەلگەندە سۈرئىتى ئاستىلىشىپ، تۇزلەڭلىككە خۇددى بىر كۆلدەك يېيىلىپ كېتىدۇ. ئاران تىزغا چىقىدۇ ... يېيىلىپ ئاققان سۇ بىرمۇنچە كىچىك - كىچىك ئارالنى ھاسىل قىلىدۇ. بۇ ئاراللارنىڭ كۆپ قىسمى چاتقاللىق ... چاتقاللار خۇددى تامدەك زىچ ئۆسكەن ... ئاراللارنىڭ بىر قىسمى بولسا يېرىم يالىڭاچ. بۇ يەرلەردە ئىللىق پۇراق چېچىپ تۇرىدىغان يىڭنە يوپۇرماقلىق، قوڭۇر غوللۇق ئىلگىن ئۆسىدۇ. سۇ بويلىرىدىكى ئاغىن دەرەخلىرىدىمۇ ھال رەڭ يوغان گۈللەر ئېچىلىدۇ. بۇ ئاراللارنىڭ ئەڭ چوڭى ھېسابلانغان بوستان ئارىلىغا ئۇزاق يىللاردىن بېرى قوغۇن - تاۋۇزلار تېرىلىپ كەلمەكتە. بۇ يەرنى كۈرد مەمۇ بىر زېمىندارىدىن ئىجارىگە ئالغان. چۈقۇر ئوۋانىڭ ئەڭ چوڭ قوغۇن - تاۋۇزلىرى مەمۇنىڭ قوغۇنلۇقىدىن چىقىدۇ.

بوستاننىڭ كۆزەتچىسى ھۈرالى ئىدى، خېلى يىللاردىن بېرى بوستان ئارىلىنىڭ قوغۇن - تاۋۇزلىرىنى كۆزەت قىلىپ كېلەتتى. باراڭنىڭ ئەترابى شاپاقلار بىلەن تولغان، شاپاقلارنىڭ ئۈستى ھەرە ئۇۋىسىدەك بولۇپ كەتكەنىدى. ھەربىر شۇنچىلىك كۆپ ئىدىكى، شاپاقلارنى كۆرگىلى بولمايتتى. ھەربىر ھەر خىل ئىدى، ھەسەل ھەرىسى، قارا ھەرە، مونچاقلىق ھەرە ... ھەربىر كۈن نۇرىدا پارىلداپ يېشىلغا مايىل كۆرۈنەتتى. باراڭ

ئەتراپىنىڭ شۇنچىلىك شاپاقلارغا توشۇپ كېتىشى ھۇرالىنىڭ سېخىيلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ھۇرالى بەكمۇ مەرد ئادەم ئىدى. قوغۇنلۇققا كىم كەلسە قوغۇن ـ تاۋۇز تىلىپ مېھمان قىلاتتى، قوغۇنلۇققا كەلگەن كىشىلەر قوغۇن ـ تاۋۇزغا ئېغىز تەگمەي كېتەلمەيتتى.

ھۇرالىنىڭ قەيەردىن كەلگەنلىكىنى ھېچكىم بىلمەيتتى. ئۇ بوستانغا كۆنۈپ كەتكەندى. ئىلگىنلار بوستاننى ياتسىرىماي قانداق ئۇنۇپ كەتكەن بولسا، ھۇرالىمۇ شۇنداق ياشايتتى.

ھۇرالى بوستاننى زادى ياخشى كۆرەمدۇ؟ كۆرمەمدۇ؟ بۇنى بىلىپ بولمايتتى، ئۆزىمۇ بىلىندۇرمەيتتى. بوستاندا ئۆسكەن ئىلگىنىنىڭ ئۆسكەن يېرىنى يارىتىش ـ ياراتماسلىقنى بىلگىلى بولمايتتى، ھۇرالىنىمۇ خۇددى شۇنداق بىلىپ بولمايتتى.

ئۇ بوستاندىن ياخشى كىرىم قىلاتتى. قوغۇنلۇقنىڭ كىرىمىدىن باشقا ياخشى تەرەپلىرىمۇ بار ئىدى. ياز كېچىلىرى باشقىلار ئىسسىقتا تەرلەپ ـ پىشىپ يۇرگەن چاغلاردا ئۇنىڭ چېدىرىنىڭ ئالدىدىن ساۋرۇن دەرياسى شارىلداپ ئاقاتتى. ئاي يورۇقىدا شېغىل تاشلار پارقىراپ كۆرۈنەتتى.

بىر ئەتىياز كۈنى قوغۇن تېرىش ئۈچۈن بوستانغا كەلگەن كىشىلەر نېمە كۆردى دېمەمسىلەر؟ قوغۇنلۇق يوق، ئورنىدا سۇ ئېقىپ تۇرۇپتۇ، قوغۇنلۇقنى قىيان ئەكەتكەنكەن. شۇنىڭدىن كېيىن بىر ـ ئىككى يىل ھۇرالى بۇ يەردىن يوقاپ كەتتى ... ئۇ زامانلاردا قاراقچى بولۇش بىر مودىغا ئايلىنىپ قالغانىدى. بىر كېلىشىمسىلىككە دۇچ كەلگەن، خوتۇنىغا خاپا بولۇپ قالغان ئادەملەر بىر مىلتىقنى تېپىپلا تاغقا چىقاتتى. كېيىنچە «ھۇرالى قاراقچى بولۇپ كېتىپتۇ» دېگەن خەۋەرلەر تارقالغان. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغانلار قولىنى چىشلەپ قالغانىدى.

بۇ، ئەنە شۇ ھۇرالى.

ھۇرالى مەمەت ئاۋاقنى تۇزاقتا چۈشۈرۈش ئۈچۈن ئۇياقتىن ـ بۇياقتا چېپىپ يۈردى. لېكىن، بىر نەرسىدىن

كۆڭلى بىئارام بولاتتى، يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر بىر يېرى ئېچىشاتتى، بىراق بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلمەيتتى.

ئالدى بىلەن دەگرىمەن ئولۇكلۇقلاردىن سورىدى. ئۇ يەردىكىلەر «ئەلى تېغىدا ماكان تۇتتى» دېيىشتى. ھۇرالى ئەلى تېغىغا چىقىپ بىرنەچچە كۈن ئايلىنىپ يۈردى، تاپالمايى سارىڭ بولاي دېدى. دىكەنلى تۇزلەڭلىكىدىن ئۆتۈپ مازىلىك تۇزلەڭلىكىگىچە چىقتى، يەنە تاپالمىدى. كىمدىن، قايسى يېزىلىقتىن سورىسۇن، ئۇلار ئالدى بىلەن ئۇنىڭ چىرايىغا ئالاق ـ جالاق بولۇپ قارايتتى ـ دە، كېيىن «مەمەت ئاۋاقمۇ؟» دەپ سورايتتى. «مەمەت ئاۋاقمۇ، بىز ئۇنى كۆرۈپ باققىنىمىز يوق، بىلمەيمىز» دېيىشەتتى.

تاغلىق يېزىلاردا مەمەت ئاۋاقنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىمىغان، ئۇنىڭغا مۇھەببەت باغلىمىغان ئادەم قالمىغانىدى. شۇڭلاشقا، مەمەتنىڭ تۇرغان يېرىنى بىلسىمۇ ئېيتىپ بەرمەيتتى، ھەرگىز ئېيتىپ بەرمەيتتى، بۇ قەدىمدىن داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان ئەنئەنە ئىدى. شۇڭلاشقا، كىشىلەرنىڭ دىلىغا ياققان قاراقچىنىڭ ماكانىنى ھېچكىم ئاسان تاپالمايتتى.

ھۇرالى ئۇمىد ئۇزمىدى. ئۇ تاغمۇتاغ، باغمۇباغ يۈرۈپ ھەممە يەرنى ئىزدەپ قېزىۋەتتى. ئاخىر بىر ئامال ئويلاپ تاپتى، ئالدىغا ئۇچرىغانلا ئادەمگە:

— مەن مەمەت ئاۋاقنىڭ ئەترىتىدە ئىدىم، — دەيتتى، — مەمەت ئاۋاقنىڭ ... يېزا كۆيۈپ كەتكەندىن كېيىن ئۇلارنى يوقتىپ قويدۇم.

تاپقان بۇ ئۇسۇلى ئاستا ـ ئاستا ئەسقېتىشقا باشلىدى. ھۇرالى مەمەتنىڭ تۇرغان يېرىنى بىلۋالدى. مەمەت ساۋرۇن يېزىسىدا ئىدى، ئۇ شۇ يەرنى ماكان تۇتقانىدى.

بەزى ـ بەزىدە يېزىغا كېلەتتى، شۇ يەردە قونۇپ قالاتتى، بەزىدە ساۋرۇن دەرياسىنىڭ بېشىدىكى قارىغايزارلىقتا ...

ساۋرۇن دەرياسىنىڭ بېشىدا كىچىك ـ كىچىك قاراقچىلار

ئەترىتى ۋە بۇلاڭچىلار كۆپ ئىدى. مەمەت ئۇلارغا ئارىلاشمايتتى ۋە ھېچقايسىسى بىلەن سۆزلەشمەيتتى. شۇڭا، قاراقچىلار ئۇنىڭغا ئۆچ ئىدى. يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭدىن قورقۇشاتتى. ساۋرۇن دەرياسى ۋادىسىدا مەمەت ئاۋاق قاپقارا بىر ۋەھىمە كەبى كېزىپ يۈرەتتى.

يېزىدا قونمىغان كۈنلەردە ئۇ يوغان قارىغاي شاخلىرىنى قونالغۇ قىلاتتى، شۇ يەردە ئۇخلايتتى، جاپپار بولسا تۆۋەندە كۆزەتچىلىك قىلاتتى.

نۆۋەت مەمەتكە كەلگەندە مىلتىقىنى قۇچىقىغا ئېلىپ دەرەختىن چۈشمەي ئولتۇراتتى، جاپپار زادىلا دەرەخكە چىقمايتتى، مەمەت شاخ ئۈستىنى ئۆيدەك ياساپ، ئاستىنى يۇمشاق قىلىۋالغانىدى. جاپپارغا: «ماۋۇ يەرگە كېلىپ كۆرۈپ باق» دېسە، ئۇ ئۇنىمايتتى، ئۇنىمىغىنى بىلەن يەنىلا يۇقىرىدا ئۇخلاشنى ھەۋەس قىلاتتى.

ھۇرالىنى بۇ چوڭ قارىغاي يېنىغا ئۆز ۋاقتىدا مەمەتنى ئۆيىدە قوندۇرغان بىر دېھقان ئەكەلدى.

جاپپار ھۇرالىنى كۆرۈپ خۇشال بولدى، بوينىغا ئېسىلدى.

— ياردىن قۇتۇلغىنىڭغا خۇشالمەن، — دېدى جاپپار، — ھۇرالى، شۇنچىلىك خۇشالمەنكى، ئۇنى بىر دېمە! ... ھازىر نەدە تۇرۇۋاتىسەن!

مەمەتمۇ قارىغايدىن ئىتتىك پەسكە چۈشتى.

— سالامەت كەلدىڭمۇ ھۇرالى قېرىنداش؟ سەندىن بەكمۇ ئەنسىرىگەنىدۇق، — دېدى مەمەت.

بۇ خىل يېقىنچىلىقلار ئالدىدا ھۇرالى تەمتىرەپ قالدى.

ھۇرالى نېمە دېگەنلىكىنى ئۆزىمۇ بىلمەي، «ھېچ يەردە» دېدى ـ دە، كېيىن ئېسىنى يىغىۋالدى.

— قەلەيچىنىڭ ئەتىتىدىمەن. تۇردى تەلۋە ئۆلتۇرۇلگەندىن كېيىن شۇلارغا قوشۇلدۇم، كېزىپ يۈرمىز. قانداق قىلىمىز، ئەھۋال شۇنداق، پىشانىمىزگە شۇنداق پۈتۈلگەنىكەن ...

— ھە، ھۇرالى، بەكمۇ دەردمەندەك كۆرۈنىسەنغۇ، نېمە بولدى؟ — دېدى جاپپار كۈلۈپ تۇرۇپ.

— سورىمايلا قوي! — دېدى ھۇرالى ئۇھ تارتىپ.

ئۇلار دەرەخكە يۆلىنىپ ئولتۇرۇشاتتى.

— رەجەپ چاۋۇش قېنى؟ — دەپ تۆت تەرەپكە قارىدى ھۇرالى.

— ئۇ دۇنياغا كەتتى، — دەپ جاۋاب بەردى جاپپار، — ھېلىقى ياريسى ئۇنىڭ جېنىنى ئالدى.

— ۋاي رەجەپ چاۋۇش! — دەپ ئېچىندى ھۇرالى، — دۇنيا بۇ‌ۋاپا، ئاخىرى قارا يەر! ...

مەمەت ئويغا چۆمگەنىدى، ئۇ سەل ئېسىنى يىغدى:

— تۇردى تەلۋىنىڭ ئىشلىرىنى ئاڭلىدۇق، سۆزلەپ بەرگىنە، سەن ئۇلارنىڭ ئېچىدە ئىدىڭغۇ!

— بۇنى سورىمايلا قوي، قېرىندىشىم مەمەت، زادىلا سورىما! — دەپ زارلاندى ھۇرالى، — يامانلىقنىڭ قۇربانى بولدى. بەك بېچارە ...

— قېنى سۆزلىگىنە كىشىنى تەقەززا قىلماي، — دېدى جاپپار.

ھۇرالى سۆز باشلىدى:

— سىلەردىن ئايرىلغاندىن كېيىن تۇردى تەلۋە تېخىمۇ ھەددىن ئېشىپ كەتتى. يېزىلاردىن خوتۇنلارنىمۇ ئېلىپ قاچىدىغان بولدۇق، ئۇلارنى ئاپىرىپ تاغلاردا ئويناتتۇق.

— قاراقچى بولغان كىشى شۇنداق ئىش قىلسا، پوق يېگەنلىك بولىدۇ، ئۇنىڭغا ئامانلىق بولمايدۇ، — دېدى جاپپار.

— مۇشۇلا بولسىغۇ مەيلى، ئۇنى بېشىڭغا تاج قىلىپ قىسىۋالمۇ ئەرزىيدۇ، بىرلا مۇشۇ ئىش بولسا، — دېدى ھۇرالى.

— يەنە نېمىلەرنى قىلدى؟ — دەپ سورىدى جاپپار.

جاپپار بارغانسېرى جىددىيلىشىپ كەتتى.

— يېزىلارنى سېلىققا بوغۇۋەتتى. يېزىلاردىكى ھەربىر ئۆي

باي، كەمبەغەللىكىگە قاراپ ئاز بولسۇن، كۆپ بولسۇن، ئۇنىڭغا سېلىق بېرىدىغان بولدى ...

— يەنە نېمە قىلدى؟ — دېدى جاپپار.

— تېخى بار.

— يەنىچۇ؟ — دەپ كۆزلىرىنى پارقىراتتى جاپپار.

— ئۇ، تۆگەبوينى كېچىكىنىڭ يۇقىرىسىدا ئولتۇراتتى. ئۇ يەردىن ئۆتكەن جانلىقلارنىڭ ھەممىسىگە، ھايۋانلارنىڭ ئالدى ئوڭ پۇتىغا، ئادەملەرنىڭ ئوڭ قولىغا چەنلەپ ئوق ئاتاتتى.

— پۇتۇنلەي ئەقلىدىن ئېزىپتۇ، — دېدى جاپپار.

— ئوڭ قولىنى ئېتىپ چولاق قىلىپ قويغان ئادەم يۈزدىن ئارتۇق، ئۇلارنىڭ بەزىسى ئۆلۈپ كەتتى، — دېدى ھۇرالى.

— نېمىدېگەن قەبىھلىك - ھە ! كېيىنچۇ؟ — دېدى جاپپار.

— كېيىن، قېرىندىشىم، سۆزلەپ بېرەي، — دېدى ھۇرالى، — بىر كۈنى ئاقسۆگەت يېزىسىغا كىردۇق، ئۆي - ئۆيدىن ھەممە ئايالنى ئاچقىتۇق. ھەممىسىنى مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىغا يىغدۇق، قېرى مومايلارغىچە دېگىنە. ۋاي بۇرادەر، ساڭا ئېيتسام، ئۇلارنى ئويۇنغا سالدۇق. بىچارىلەر قويلاردەك بىر - بىرىگە يېپىشىپ ئىتتىرىشەتتى، بەزىلىرى قورقىنىدىن بىرنەچچە پىرقىراپلا كۆپچىلىكنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن تۇردى تەلۈە دېھقانلارنىڭ ئانىسىدىن تارتىپ خوتۇنغىچە تىللايتتى، ئاغزىغا كەلگەننى تىللايتتى. ئەرلەر ئۆيلىرىگە كىرىۋېلىپ تالاغا چىقالمايتتى. ئۇشتۇمتۇت يۇز بەرگەن ۋەقەنى ھازىرمۇ ئېنىق ئەسلىيەلمەيمەن. بىردىنلا ئەتراپىنى چاڭ - توزان قاپلىدى. چاڭ - توزان ئىچىدە قالدۇق، توزان، تەلۈىمۇ غايىب بولدى، ئۆزۈمنىمۇ بىر تامنىڭ ئۈستىدە كۆرۈپتىمەن، قولۇمدا مىلتىقمۇ يوق. بىر يېرىم سائەتچە ھەممە يەرنى چاڭ - توزان قاپلاپ كەتتى، كېيىن ئېچىلدى. مەيداندا توپ - توپ ئادەم قاينىشاماقتا ئىدى. بۇ ئادەملەر خۇددى ئۆلۈكلەردەك ھارغىن ئىدى... تامدىن چۈشتۇم، قورقىنىمدىن دىر - دىر

تىترەيتتىم، نېمە ئۈچۈن تامدىن چۈشكەنلىكىمنى ئۆزۈممۇ بىلمەيتتىم، نېمىشقا چۈشكەن بولغىيدىم ! ئۇ يەردە كۆپچىلىككە قاراپ تۇردۇم. ئادەملەر ئاستا - ئاستا تارقىلىشقا باشلىدى، مېنى ھېچكىم كۆرمىدى، بەلكى كۆرگەندۇ، لېكىن پىسخىت قىلىشمىدى، ماڭا قارىغۇدەكمۇ ماجالى قالمىغانىدى. مەيدانغا قارىسام ھېچكىم يوق، پۈتۈن ئۆلۈكمۇ كۆرۈنمەيدۇ، تۇردى تەلۈىنىمۇ، باشقا قاراقچىلارنىمۇ پارچە - پارچە قىلۋېتىپتۇ. توپىغا مىلتىپ ياتقان بىرنەچچە مىلتىق قوندىقىنى، كېيىن تۇردى تەلۈىنىڭ بىر پاي ئۆتۈكىنى كۆردۇم ... باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيتتى، ئەھۋال مانا مۇشۇنداق ... ئېسىمگە كېلىپلا ئۇ يەردىن قاچتىم.

— دېمەك، شۇنداق دېگىن؟ دېمەك ... باشقىلار مۇنداق دېمىگەنىدى، — دېدى جاپپار.

— مۇشۇنداق بولماقچىدى، ئۇمۇ شۇنى كۈتەتتى، ئۆزىمۇ شۇنداق بولۇشىنى بىلەتتى ۋە بېشىغا بىر پالاكەت كېلىشىنى بىلەتتى. شۇڭا، بولۇۋالغانىدى، — دېدى مەمەت.

— سېنىڭ قەلەيچىكىمۇ شۇنىڭ بىر تۇرى، بەلكىم ئۇمۇ ... — دېدى جاپپار.

— ئۇ تۇردى تەلۈىگە ئوخشىمايدۇ، — دېدى ھۇرالى، — قورقۇنچاق، پوخۇر، ئىككى يۈزلىمە بىر نەرسە، ئۇ ئوڭايلىقچە قولغا چۈشمەيدۇ.

— ساڭا قېرىنداشلارچە دەپ قويماي، — دېدى جاپپار، — ئۇمۇ ئاخىر يوقلىدۇ، ئۇنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدۇ. سەن ئۇنىڭدىن يىراقلاش، بالا - قازالاردىن خالىي بولسەن، ساڭا ئېچىنىپ دەۋاتىمەن.

مەمەت بۇ گەپلەرگە ئارىلاشمىغاندەك، گويا بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىمىغاندەك تۇراتتى، بىردىنلا ھۇرالىغا قاراپ:

— ھۇرالى، ساڭا ئېچىنىمەن، — دېدى. كېيىن ھۇرالىنىڭ قولىنى تۇتۇپ، — كۆڭلۈڭدىكىنى ئېيتقىنا، سەن نېمىشقا

بىزنى ئىزدەپ قالدىڭ؟ بىرەر ئىشىڭ چىقتىمۇ، يا بىر خەۋەر ئەكەلدىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— سىلەرنى قەلەيچى چاقىرتتى، كۆرۈشمەكچى، مەمەت ئاۋاقلا بەكمۇ ھەۋەس قىلىدىكەن، بىر كۆرۈشنى خالايدىكەن. مېنىڭدىن سورىغاندى، تونۇيمەن دېدىم، سېنى ماختىدىم. « ئۇ ياخشى سەپدىشىم بولىدۇ، ئۇ مېنىڭ قېرىندىشىم، بېرىپلا تاپىمەن، يېنىڭغا ئەكېلىمەن» دېدىم ـ دە، سىلەرنى تازىمۇ ئىزدىدىم.

مەمەت بىلەن جاپپار «بۇنىڭ ئىچىدە بىر سىر بار» دېگەندەك قىلىپ بىر ـ بىرىگە قاراشتى.

— ھە، شۇنداق ئىكەن ـ دە؟ — دېدى مەمەت.

— شۇنداق ! — دېدى ھۇرالى دۇدۇقلاپ.

— دېمەك، بىزنى جىق ئىزدىدىڭ؟ — دېدى جاپپار.

— جىق ئىزدىدىم.

— قەلەيچى بىزنى نېمە قىلغۇدەك؟ — دەپ سورىدى جاپپار.

— مەن قېرىندىشىم مەمەتنى قالتىس ماختاپ بەردىم ئەمەسمۇ؟ ... شۇڭا ئۇ «سەن ماختىغان مەمەتنى تېپىپ كەل» دەپ ئەۋەتتى.

— ناھايىتى ياخشى قىپسەن، قېرىندىشىم ھۇرالى، رەھمەت ساڭا، — دېدى مەمەت.

جاپپار ئالمىپ قويدى.

— بارايلى، مەنمۇ ئۇنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىپ يۈرەتتىم، ھازىرلا بارايلى، بىزنى نەدە كۈتمەكچى بولغان؟ — دېدى مەمەت.

— قونۇر تاغدا.

— ماقۇل، ئۇنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلماستىن كىمنىڭكىنى قوبۇل قىلاتتىم؟ — دېدى مەمەت.

جاپپار خېلىلا ھودۇقتى.

— قەلەيچى تەكلىپ قىپتۇ ... — دېدى مەمەت.

— مەن قالتىس ماختىۋەتكەندىم، — دېدى ھۇرالى.

جاپپار ھۇرالىنى ئەكەلگەن ئادەمنى بىر چەتكە تارتىپ سورىدى.

— ئۇ قاراقچى سېنى قانداق تاپتى؟

— ئالدىغا ئۇچرىغانلا ئادەمدىن سوراپ يۈرۈپتىكەن، — دېدى ئۇ كىشى، — باشقىلار ئالدىمغا باشلاپ كەلدى. ئۇ: «مەن مەمەت ئاۋاقنىڭ ئەترىتىدە ئىدىم، مېنى شۇ يەرگە ئاپارغىن، ئۇلاردىن ئايرىلىپ قالدىم، ئىككىنچىلەپ تېپىشالمىدۇق، مېنى ئاپارغىن» دەپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋالدى، ئاندىن باشلاپ كەلدىم.

— چۈشىنىشلىك، — دېدى جاپپار، — ئەمدى سەن كېتىۋەر.

قونۇر تاغ بۇ يەردىن خېلى يىراق ئىدى، بىر كۈندىن كۆپرەك يول ماڭسا بولاتتى.

ھۇرالى باشلاپ كەلگەن ئادەم كېتىۋېتىپ ئارقىسىغا قاراپ ـ قاراپ قويياتتى.

— ھۇسەين ئاكا ! — دەپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ۋارقىرىدى مەمەت، — بىرنەچچە كۈندىن كېيىن قايتىمىز، سالامەت بول، سەپدىشىمىزنى باشلاپ كەلگەنلىكىڭ ئۈچۈن رەھمەت !

— خوش، ئامان بولۇڭلار !

مەمەتلەر چۈشكە يېقىن سىيرىنغاچ دېگەن يەرگە يېتىپ كەلدى، قاراڭغۇ چۈشكەندە كەشىش دەرياسىغا كەلدى. ئۇ يەردىكى بىر يېزىدىن نان ئېلىپ يېيىشتى. بۇ يەردە بىر ـ ئىككى سائەتچە دەم ئالغاندىن كېيىن يەنە يولغا چۈشۈشتى. كۈن چىققان چاغدا ئاققەلئە دېگەن يەرگە يېتىپ كېلىشتى. مۇخ بېسىپ كەتكەن بۇلاقتىن سۇ ئىچىشتى. ھەر دائىم مەمەت ئالدىدا، ھۇرالى ئوتتۇرىدا، جاپپار ئارقىدا ماڭاتتى. ئاققەلئەنىڭ ئۈستىدىكى ئاق توپلىق دۆڭگە چىقىشتى، شۇ يەردە ئۇخلىماقچى بولۇشتى. دۆڭگە چىقىۋاتقاندا نېمە ئۈچۈندۇر ھۇرالى ئارقىدا قالغاندى، جاپپار بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ:

— مەمەت، جېنىم مەمەت، بىلىۋاتامسەن؟ — دېدى.

— بىلمەن، — دەپ كۈلۈپ قويدى مەمەت.

— ئۇنداق بولسا نېمىشقا بارمىسىز؟ — دېدى جاپپار ئىچىگە پاتماستىن.

— تېخى چۈشەنمىدىڭ، بۇرادەر؟ — دەپ سورىدى مەمەت، — مېنى تۇزاققا چۈشۈرۈش ئۈچۈن ئارقامدىن ئادەم ئەۋەتىپتۇ، مېنى تونۇيدىغان بىرىنى تاللاپتۇ ... مېنى تەكلىپ قىپتۇ، بارمىسام بولامدۇ؟ قورقۇپ كەلمىدى دېمەمدۇ، ئۆزلىرىچە ماڭا تۇزاق قۇرۇپتۇ ...

— بىلىپ تۇرۇپ تۇزاقىغا چۈشەمدۇق؟ ئۇلار ئونغا يېقىن ئادەم، — دېدى جاپپار.

— يۈز كىشى بولسىمۇ ئەمدى باشقا ئامالىمىز يوق.

— ئۇنداق بولسا ھۇرالىنى ئۆلتۈرۈۋېتەيلى، — دېدى جاپپار.

— ياق، بولمايدۇ، قەلەيچىنى كۆرۈشۈم كېرەك، قانداقراق ئادەم ئىكەن، كۆرۈشۈم كېرەك، — دېدى مەمەت.

— كۆرەيلى، لېكىن ... — قېنى كۆرۈپ باقايلى ... — دېدى جاپپار.

— ھۇرالنىڭ چىرايىغا بىر قارىغىنا، ھەر مىنۇتتا بىر خىل ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ، چىرايىدىن پۇشايمان چىقىپ تۇرىدۇ ... قىلغان ئىشىدىن پۇشايمان يەۋاتسا كېرەك ... ئۇ بىردىنلا بوشىشىپ ھەممىنى بىزگە دەپ بېرىدىغاندەكلا قىلىدۇ، قارىغىنا، بىرەر قېتىمىمۇ كۆزىمىزنىڭ ئىچىگە قارىيالمىدىغۇ؟ كىم بىلىدۇ، قەلەيچىنىڭ يېنىغا بارماسلىقمىز ئۈچۈن چىن قەلبىدىن دۇئالار ئوقۇۋاتقاندۇ؟ كەلگەندە كۆزلىرىگە قاراپ باق ...

دەل شۇ چاغدا ھۇرالى يېتىپ كەلدى، ئۇلارمۇ سۆزىنى كېسىپ قويۇشتى.

— ھە، ھۇرالى، — دەپ ئۇنىڭ مۇرىسىنى سىلاپ قويدى مەمەت، — دېمەك، شۇنداق دېگىن؟

ھۇرالى كالپۇكلىرى تىترىگەن ھالدا جاۋاب بەردى:

— ھەئە، شۇنداق!

ھۇرالى مەستلەردەك دەلدەڭشىپ، مەڭدەپ ماڭاتتى.

دۆڭنىڭ ئۈستىدە بىرنەچچە يوغان ياڭاق دەرىخى بار ئىدى. ئۇنىڭ دالدىسىغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى.

— سىلەر يېتىپ ئۇخلاڭلار، مەن كۆزەتتە تۇرۇپ تۇراي، — دېدى جاپپار.

ئۇلار يېتىپ ئۇخلاپ قېلىشتى، نۆۋەتلىشىپ ئۇخلاپ كەچكە يېقىن ھەممىسى ئويغىنىشتى. ئاققەلئەدىن ئاندىرىنىڭ شەرقىگە قاراپ مېڭىشتى، ئۇ يەر قىيالىق ئىدى. بۇ يەردىن ئېشىپ قارىغايلىقا كېلىشتى، قارىغايلار ئارىسىدىن قاپلانمۇ ئۆتەلمەيتتى. ھەر تەرەپتىن قارىغاي، ياۋا ئالما، يالپۇز پۇراقلىرى كېلەتتى، ھەممە ياقتىن سۇنىڭ شارقىرىشى ئاڭلىناتتى.

سوپىسوپىياڭ تۇرۇپ - تۇرۇپ سايراپ قوياتتى.

— شاھىن قىيالىققا كەلگەندەك تۇرىمىز، — دېدى جاپپار.

— شۇنداق، — دېدى ھۇرالى، — ئەتە ئەتىگەندە قەلەيچىنىڭ ئالدىغا بارىمىز، قونۇر تاغدا كۆكچە بۇلىقىنىڭ بېشىدا بىزنى ساقلاپ تۇرىدۇ.

مەمەت چىشلىرىنى چىشلەپ تۇرۇپ:

— شۇنداق قىلىپ؟ — دېدى - دە، كېيىن ئۆزىنى تۇتۇۋالدى. مەمەت قەلەيچىنىڭ ئۆزىگە تۇزاق قۇرۇشنىڭ سەۋەبىنى زادىلا ئويلاپ تاپالمايتتى. قارىمۇقارشىلىقلار بىلەن تولغانىدى. كۆڭلىگە ئابدى ئاغا كېلەتتى، ئابدى ئاغا بىلەن قەلەيچىنى بىر يەرگە كەلتۈرەلمەيتتى.

قايرانلى چوققىسىدا كۈن قىزىرىپ چىقتى، ئۇلار يەردىن، دەل - دەرەخلەر ئۈستىدىن تۇمان ئاستا - ئاستا كۆتۈرۈلگەن چاغدا قونۇر تاغقا يېتىپ كېلىشتى.

— سىلەر دەم ئېلىپ تۇرۇڭلار، مەن بېرىپ ئالدىن خەۋەر قىلاي، — دېدى ھۇرالى.

— بارغىن، — دېيىشتى ئىككىسى ۋە دەرەخكە يۆلىنىپ ئولتۇرۇشتى.

— ئۇلار بىزگە چاچما ئوق ئاتارمۇ؟ قانداق دەيسەن، جاپپار؟ — دەپ سورىدى مەمەت.

— ياق، جېنىم ئاداش، ئۇلار بىزنى قوزا گۆشى بىلەن مېھمان قىلماستىن ئۆلتۈرمەيدۇ.

— راست دەيسەن، ئۇلار بىز بىلەن سوقۇشۇشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. بىز ئاڭلىغان، بىلگەن قەلەيچى شۇ بولىدىغانلا بولسا مىلتىقلىرىمىزنى ئېلىۋېلىپ، بىزنى داستىخان ئۈستىدە ئوڭايلا ئۆلتۈرۈشنى خالايدۇ. بىراق، بىزنى نېمە ئۈچۈن ئۆلتۈرمەكچى بولغانلىقىنى زادىلا چۈشەنمىدىم.

— بۇنى چۈشىنىش ئوڭاي، ئۇ، ئەلى ساپا باينىڭ ئادىمى، — دېدى جاپپار.

— ھە ؟... — دېدى مەمەت.

— ئەلى ساپا باي دېگەن ... — دېدى جاپپار.

— ياق، جېنىم ئاداش، — دېدى مەمەت.

— ئەقلىگە ھەيرانمەن، مەمەت، — دېدى جاپپار، — ئۇلار بىر - بىرىنىڭ ئىتلىرى، چۈشەندىڭمۇ؟

— چۈشەندىم. دېمەك، ئابدى - ھە؟ — دېدى مەمەت.

— باشقىچە بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، — دېدى جاپپار.

چۈشكە يېقىن ھۇرالى قايتىپ كەلدى.

ئۇلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ كۆكچە بۇلاقنىڭ بېشىغا قاراپ مېڭىشتى.

كۆكچە بۇلاقنىڭ تۆۋەن قىسمىغا يېتىپ كېلىش بىلەن يىراقتىن قەلەيچى كۆرۈندى ۋە يېقىنلاشتى، قەلەيچىنىڭ قارىغا ئېلىپ تۇرغانلىقى ئېنىق ئىدى.

مەمەت ئۆزىنى يەرگە ئاتتى، يەرگە ياتار - ياتماستىنلا قەلەيچىگە قارىتىپ ئوق ئاتتى.

«ۋايجان، ۋاي ئانام !» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى، مەمەت قارىسا ھۇرالى قان ئىچىدە تېپىرلاپ ياتاتتى.

— ياخشى قىلدىم ! — دەپ ۋارقىرىدى جاپپار، — ئۆزى

يالۋۇرسۇن، شېرىن جېنىنى قۇتقۇزۇپ قالسۇن دەپ ئاخىرغىچە ساقلىدىم ...

— قەلەيچى يوقاپ كەتتى، — دەپ خاپا بولدى مەمەت، — ئالدىراپ قالدىم، تەگكۈزەلمىگەندەك قىلىمەن.

مەمەت ئۇنىنىڭ بارچە ۋارقىرىدى:

— قەلەيچى ! خۇمسىلىق قىلما، سەندە زەررىچىلىك ئەركەكلىك بولىدىغان بولسا ئالدىمغا چىق ! قورقما. ھەي ئەلى ساپانىڭ ئىتى ! كاززاپ ! پەس خۇمسى ! چىق قېنى !

جاپپارمۇ ۋارقىرايتتى:

— بىزنى قېچىپ كېتىدۇ دەپ ئويلىغانمىدىڭ؟ ئەركەك بولساڭ چىقمامسەن؟

قارشى تەرەپتىن سادا چىقمايتتى.

ئۇلار بىرئازدىن كېيىن تۆت تەرەپتىن ئېتىلغان ئوق ئىچىدە قالدى.

مەمەت كۈلۈپ تۇرۇپ:

— قەلەيچى غەيرەتكە كەلدى. ئۇنىڭغا ئەمدى كۆرسىتىمەن، — دېدى.

بۇ جەڭ يېرىم كېچىگىچە داۋام قىلدى.

20

ئابدى ئاغا بىلەن ئەلى ساپا باينىڭ ئىستىكى بويىچە قەلەيچىنىڭ مەمەتكە ھىيلىگەرلىك بىلەن تۇزاق قۇرغانلىقى، مەمەت ئاۋاقىنىڭ بۇ تۇزاقتىن بۇرۇنمۇ قانماستىن قۇتۇلغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە قەلەيچىنى ياردار قىلىپ ئىككى ئادىمىنى ئېتىپ تاشلىغانلىقى ھەققىدىكى خەۋەرلەر قەدىرلىدىن كوزانغىچە، جەيھاندىن ئاداناغىچە، ھەتتا ئوسمانىيەگىچە پۈتۈن چۇقۇر ئوۋاغا تارالدى.

چۇقۇر ئوۋادا، توروس تاغلىرىدا مەمەت ئاۋاقىنىڭ ئىشلىرى

كۆپتۇرۇلۇپ، ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرەتتى. ھەممە ئادەم مەمەت ئاۋاق تەرىپىدە ئىدى. تاغلىقلار مەمەتنىڭ تىللاردا داستان بولۇپ يۇرگەن ئىشلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ھەر قانداق تەھلىكىگە قارىماستىن ئۇنى دۈشمەنلىرىدىن قوغداپ قالالايتتى، نېمە بولسۇن ئۇنى ساقلاپ قالالايتتى.

«مەمەت ئاۋاقمۇ؟ مەمەت ئاۋاق دېگەن بىر كىچىك بالا، بىراق، ئۇنىڭ يۈرىكى قاپىتەك ... ئابدى ئاغىدىن ئانىسىنىڭ ئىنتىقامىنى ئالىدۇ، ئەلى ساپا بايدىن ۋايۋاي يېزىسىنىڭ ئۆچىنى ئېلىپ بېرىدۇ» دېيىشەتتى.

مەمەت ئاۋاق بىلەن قەلەيچى ئوتتۇرىسىدىكى ماجىرا ھەممىدىن بەكرەك ۋايۋاي يېزىسىغا تەسىر قىلدى. بۇ خەۋەر بۇ يېزىغا يېتىپ كەلگەندە كەچ كىرىپ قالغانىدى. ھەممە ئادەم ئىشلىرىنى تاشلاپ مەيدانغا توپلاندى. دېھقانلار خۇشال ئىدى. چۈنكى، ئۇلار مەمەت ئاۋاقتەك كۈچلۈك بىر تايانچقا ئىگە بولۇشقانىدى. دېھقانلار تولۇپ تاشقان خۇشاللىق ئىچىدە، ھەممە ئادەم مەمەت ئاۋاق ھەققىدە بىر نەرسىلەرنى ئويدۇرۇپ چىقىراتتى، ئاز ئۆتمەستىن مەمەت ئاۋاق تىللاردا داستان بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىدە شۇنچىلىك كۆپ قەھرىمانلىق، شۇنچىلىك كۆپ ۋەقە توقۇپ چىقىرىلدىكى، بۇ ئىشلارنى قىلىش ئۈچۈن ئون ئادەمنىڭ ئۆمرىمۇ يېتىشمەيتتى، ئەمما دېھقانلار بۇنى چۈشەنگۈدەك ھالدا ئەمەس ئىدى. ئۇلارنىڭ دۈشمەنلىرىنىڭ، قەلەيچىنىڭ ئالدىدا مەمەت ئاۋاق پەيدا بولغانىدى. قەلەيچىدىن قورقۇپ ئىككى يىلدىن بېرى ئۇلار ئۆز يېزىلىرىدىن سىرتقا چىقالمىغانىدى. ئەلى ساپا باي ئۇلارنىڭ يەرلىرىنى ھە دەپ ئۆز قولىغا كىرگۈزەتتى. شەھەرگە بېرىپ ئەرز قىلالمايتتى. ئەگەر يەنە بىرەر ئايلا مۇشۇنداق داۋام قىلىدىغان بولسا، ھەممە يەر ئەلى ساپا بايىنىڭ بولۇپ كېتەتتى، دېھقانلار ئۇنىڭغا قۇل بولۇپ قالاتتى.

ئوسمان چوڭ مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مەرمەر تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ:

«مەمەت ئاۋاق شۇڭقارىم، مەمەت ئاۋاق مېنىڭ جېنىم» دەيتتى، باشقا بىرەر ئېغىزمۇ سۆز قىلمايتتى، يەنە تۇرۇپ - تۇرۇپلا «مەمەت ئاۋاق بىر بۇركۇت» دەپ قويياتتى.

ئوسمان چوڭ ئورۇققىنا، پاكار، ئېڭىكىدە ئارانلا ئون - ئون بەش تالچە ساقىلى بار، كوسا، پىخسىق، كۆك كۆزلۈك، سەكسەنلەرگە بېرىپ قالغان ئاقساقال ئىدى. ئۇنىڭ قاتارغا قېتىلغان ئون ئوغلى بار ئىدى.

ئوغۇللىرى ۋە دېھقانلار ئۇنىڭ ئەترايىغا توپلىنىپ بىرەر نەرسە دېيىشىنى كۈتەتتى. ئوسمان چوڭ يەنە بىر قېتىم «مەمەت ئاۋاق مېنىڭ شۇڭقارىم !» دېدى - دە، ئورنىدىن تۇردى ۋە:

— شۇڭقارىم بۇلاڭچىلىق قىلماسمىش، شۇنداقمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— مەمەت ئاۋاق بۇلاڭچىلىق قىلاتتىمۇ؟ — دەپ جاۋاب بېرىشتى دېھقانلار.

— بالىلىرىم، ئېتىمنى ئەكېلىڭلار، دېھقانلار، سىلەرمۇ پۇل يىغىش قىلىڭلار، مەن شۇڭقارىمنىڭ قېشىغا بارىمەن، شۇڭقارىمغا تاغدا پۇل لازىم بولىدۇ، كىم قانچىلىك بېرەلىسە، شۇنچىلىك بەرسۇن ! — دېدى ئوسمان چوڭ.

ئوسمان چوڭ كۈن چىقىپ، چۈقۇر ئۇۋادا شەبنەملەردىن ھور كۆتۇرۇلگەن چاغدا كۆكۈچ تۇمانلار ئىچىدىكى توروس تاغلىرىغا قاراپ ئات چاپتۇردى.

— مەمەت ئاۋاق شۇڭقارىم !

ئوسمان چوڭ ئۈچ كۈن دېگەندە ئاران دەگىرمەن ئولۇك يېزىسىغا يېتىپ كەلدى. ئۇ ئېتىدىن چۈشكەندە ھوشىدىن كەتكۈدەك دەرىجىدە چارچىغانىدى. ئۇ ئېتىنى يېتىلەپ ئاقسىغان پېتى يېزىغا كىردى، كېيىن ئېتى بىلەن تۇرۇپ قالدى، تەرگە چۆمگەن ئېتى يېزىنىڭ ئوتتۇرىسىدا توختىدى.

ئۇ چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ ھودۇققاندەك قىلاتتى.

يېزا بالىلىرى ئوينىغاۋاتقان ئويۇنلىرىنى تاشلاپ مەيدانىنىڭ

ئوتتۇرىسىدا ھاسىراپ تۇرۇپلا قالغان قەبرى ئادەمگە ھەيرانلىق بىلەن تىكىلىشتى. ئوسمان چوڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ بالىلارغا ۋارقىرىدى:

— بالىلار، مەيەرگە كېلىڭلارچۇ!

بالىلار يۈگۈرۈپ كېلىشتى.

بۇ قەبرى ئادەمنىڭ تەرلەپ كۆپۈكلىنىپ كەتكەن ئېتى ئوڭ پۇتىنى كۆتۈرۈۋالغانىدى، بالىلار كېلىشى بىلەن ئايىغىنى رۇسلىدى.

— گۇل ئەلنىڭ ئۆيى قەيەردە؟

بالىلارنىڭ چوڭراقى جاۋاب بەردى:

— ئاللىقاچان ئۆلۈپ كەتكەن، ئۇ ئۆلگەندە مەن تېخى ...

— مەمەت ئاۋاقنىڭ ئۆيىچۇ؟

— ھەي تاغا، سەن ئاجايىپ ئىكەنسەن - دە؟ — دېدى ھېلىقى بالا.

ئوسمان چوڭنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ۋارقىرىدى:

— ھەي ئوغلۇم! مەن قانداق ئىكەنمەن؟

— مەمەت ئاۋاق قاراقچى بولۇپ كەتكەن، ئاڭلىمىدىڭمۇ؟

— مەن نەدىن بىلەي، بالام، مەن چۇقۇر ئوۋادىن كەلدىم. مەمەت ئاۋاقنىڭ ئاتا - ئانىسى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى يوقمۇ؟

ھېلىقى بالا «يوق» دەپ تاڭلىينى چەكتى.

— ئۇ بۇ يېزىغا كەلگەندە كىمنىڭ ئۆيىگە چۈشىدۇ؟

— دۇرمۇش ئەلى تاغامنىڭكىگە!

— دېمەك، مەمەت ئاۋاق قاراقچى بولۇپ كېتىپتۇ - دە؟

— قاراقچى بولۇپ كەتتى! ئاغىمىزنى ئۆلتۈرۈۋەتتىم دەپ يېزىغا كېلىپلا ئاغىمىزنىڭ ئېتىزلىرىنى دادىسىنىڭ مىراسىنى بۆلگەندەك دېھقانلارغا بۆلۈپ بەردى. قارا، تاغا، ئۇ تېخى چېقىر تىكەنلىككە ئوت قويۇۋەتتى. ئاغىمىز ئۇنى ئۆلتۈرگۈزۈۋېتىدۇ. ئۇنى بۇ يەردە ھېچكىم ياخشى كۆرمەيدۇ، بىرلا دۇرمۇش ئەلى تاغىنىڭ خوتۇنى ياخشى كۆرىدۇ، ئاغىمىز ئۇنىمۇ بۇ يېزىدىن

قوغلىۋېتىدۇ.

— دورمۇش ئەلنىڭ ئۆيى قەيەردە، ئوغلۇم؟

— ئەنە ئاۋۇ! — دەپ بېشى بىلەن ئىشارەت قىلدى بالا.

ئوسمان چوڭ ئېتىنىڭ بېشىنى بۇراپ دۇرمۇش ئەلنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كەلدى - دە:

— خۇدا يولىدا مېھمان كەلدى! — دەپ ۋارقىرىدى.

دۇرمۇش ئەلى كۆڭلەكچان، ئالدى ئوچۇق ھالدا دۇمچەيگەن پېتى سىرتقا چىقتى، سۇتتەك ئاپپاق ساقىلى تىزلىرىغچە چۈشۈپ تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى.

— خۇدانىڭ مېھمىنى خۇش كەپتۇ، بېشىمغا ئېلىپ قارشى ئالىمەن!

دۇرمۇش ئەلى مېھمانىنىڭ ئېتىنى ئوقۇرغا تارتتى.

ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا ئوت يېنىۋاتاتتى، ئۆيدىن سامان، خېمىر ۋە تېزەكنىڭ پۇرىقى كېلەتتى.

دۇرمۇش ئەلى كېلىپ ئوسمان چوڭنىڭ ئالدىدا ئولتۇردى ۋە:

— خۇش كەپسەن، قېنى، — دەپلا يوغان، داتلىشىپ كەتكەن چىلىمنى ئوسمان چوڭنىڭ ئالدىغا قويدى.

— بېرى كەل، يېقىن كەل، قۇلقىڭنى يېقىن تۇت، — ئوسمان چوڭ ئېگىلدى ۋە بويۇنلىرىنى دۇرمۇش ئەلى تەرەپكە ئۇزارتتى، — مەمەت ئاۋاقتىن خەۋىرىڭ بارمۇ؟ ئۇ قەيەردە؟ — دەپ پەس ئاۋازدا قورقۇپراق سورىدى.

دۇرمۇش ئەلى قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

— مەمەت ئاۋاقنى سۇرۇشتۇرۇشتىن نېمانچە قورقىسەن؟ ھېچ گەپ يوق.

— مەمەت ئاۋاق مېنىڭ شۇڭقارىم، قەيەردىلىكىنى مەن نەدىن بىلەي؟ مەن ئۇنى ئىزدەپ كەلدىم.

ئوسمان چوڭ ئۇنى نېمە ئۈچۈن ئىزدىگەنلىكىنى، نېمىنى تەلەپ قىلىدىغانلىقىنى ئۇزۇندىن - ئۇزۇن سۆزلىدى، دۇرمۇش ئەلنىڭ خوتۇنىمۇ قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ گەپنى

تىڭشاۋاتاتتى.

— مەمەت ئاۋاق مېنىڭ شۇڭقارىم ! — دەپ سۆزىنى تۈگەتتى ئوسمان چوڭ، بۇ سۆز ئۇنىڭ تىلىغا رام بولۇپ قالغانىدى.

— مەمەت ئاۋاق بىزنىڭ شۇڭقارىمىز ! — دەپ دۇرمۇش ئەلىنىڭ خوتۇنى سۆزلەپلا كەتتى، — كۆرۈپ قالارسىلەر، پات ئارىدا ئۇ ئابدى تازنى ئۆلتۈرىدۇ، كېلىپ ئېتىزلارنى بۆلۈپ بېرىدۇ. بۇ نومۇسسىز دېھقانلار شۇ بالامغا نېمىلەرنى قىلمىدى؟ مېنىڭ مەمەت بالامنى نېمىلەر دېمىدى؟ قېرىندىشىم، شۇ كۈنلەرمۇ كېلەر، ئۇ چاغدا مانا مەن مەيدانغا چىقىمەن، كۆزۈمنى يۇمۇپ، ئاغزىنى ئاچمەن ـ دە، ئۇ نومۇسسىز دېھقانلارغا نېمە دېيىشىمنى ئۆزۈم بىلمەن، ۋاقتى كەلسۇن قېنى، ئۆزۈم بىلمەن. قېرىندىشىم، سەن بېرىپ مەمەت ئاۋاقا دېگىن، مەندىن سالام ئېيتىپ، ئەلى ساپا باينىمۇ، ھېلىقى كاپىرنىمۇ ئۆلتۈرسۇن، قەلەيچىنىڭمۇ كاللىسىنى ئېلىپ چۈقۇر ئوۋاغا ئەۋەتسۇن. يەڭگەك شۇنداق دېدى، دەپ بار، ئاڭلىدىڭمۇ؟

— ياۋاللا خوتۇن، — دېدى دۇرمۇش ئەلى، — سەل توختاپ تۇر، نېمە بولدۇڭ شۇنچە، بۇ قېرىندىشىمنىڭ ئىشى ھەققىدە سۆزلىشەيلى.

— سەنمۇزە ! ... — دېدى خوتۇنى.

— يەنە نېمە دېمەكچىسەن؟ — دەپ سورىدى دۇرمۇش ئەلى.

— ئەلى توكۇر مەمەتنىڭ يېنىغا بارىدۇ، مەمەت چېچەكلى جىلغىسىدا ئىكەن، بۇ قېرىندىشىمىزنى ئۇنىڭغا تونۇشتۇرۇپ قويايلى، — دېدى خوتۇنى.

— ئۇ يەر يىراقمۇ؟ — دەپ قورقۇش بىلەن سورىدى ئوسمان چوڭ.

— خېلى ئۇزۇن، — دېدى ئايال.

— ئۇنداق بولسا، — دېدى ئوسمان چوڭ، — بۈگۈن ئاخشام بۇ يەردە قونۇپ قالاي، ئەتە باراي.

— بۇ ئاخشام بىزنىڭكىدە قونۇپ قال، تۇغقىنىم، — دېدى ئايال، — مەن ئەلى توكۇرنى تاپقۇزۇپ كېلىمەن، ئۇ ئابدىنىڭ ئادىمى ئىدى، ئەمدى بىزنىڭ بولدى، مەيلى بولۇپ تۇرسۇن !

دۇرمۇش ئەلى كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ خوتۇنىغا قارىدى، خوتۇنى جىم بولدى.

بىردەمنىڭ ئىچىدىلا ئوسمان چوڭ تامغا يۆلىنىپ، بېشىنى بىر يانغا ساڭگىلىتىپ ئۇخلاپ قالدى.

دۇرمۇش ئەلى كۈلۈپ قويدى، خوتۇنمۇ كۈلۈمسىرىدى.

— بۇ بىچارە ياشىنىپ قاپتۇ، — دېدى ئايال، — نەچچە كۈنلەپ ئات ئۈستىدە يۈرگەنلىكىنى كىم بىلىدۇ دەيسەن !

— كىم بىلىدۇ؟ ! — دېدى دۇرمۇش ئەلى.

21

ئۇلار چېچەكلى جىلغىسىغا بارىدىغان تار بىر چىغىر يولدىن كېتىۋاتاتتى. ئەتىگەندىن بېرى ئوسمان چوڭ ئەلى توكۇردىن سوئال سوراپ كېلىۋاتاتتى:

— مېنىڭ شۇڭقارىم زادى قانداق ئادەم؟

ئۇنىڭ ھەربىر سوئالىغا ئەلى توكۇر جاۋاب قايتۇراتتى:

— كۆزلىرى يوغان، چاچلىرى تىكەندەك تىك ـ تىك، چىرايى غەمكىن، ئېڭىكى ئۇچلۇق، رەڭگى قارامتۇل، ئوتتۇرا بوي، يىڭنىنىڭ تۆشۈكىدىن ئوق ئۆتكۈزەلەيدۇ، چاققان، باتۇر، قورقماس، ئۆلىدىغىنىنى بىلىپ تۇرسىمۇ ئالدىغا ماڭىدۇ.

— شۇنداق ـ دە؟ ! — دەپلا ئوسمان چوڭ خىيالغا چۆمەتتى.

— خوپ، مېنىڭ شۇڭقارىم دائىم مۇشۇ تاغنىڭ تۆپىسىدە مۆكۈنۈپ ياتامدۇ؟

— ياق، بەلكى بۇ يىل مۇشۇ يەردە تۇرۇپ قالار، چېچەكلى جىلغىسى شەھەرگە يېقىن، — دېدى ئەلى توكۇر.

— شۇنداق دېگىن، — دېدى ئوسمان چوڭ.

— هېلىقى خەدىچە ھازىر تۇرمىدە، گۇۋاھچىلار بېرىپ كەلدى، ھۆكۈمەت يەنىلا ئۇنى قويۇپ بەرمىدى، — دېدى ئەلى توكۇر.

— ۋاي بىچارە شۇڭقارىم!

— ئىشلار ئەنە شۇنداق، — دېدى ئەلى توكۇر.

ئۇلار ياپيېشىل بىر دالاغا يېتىپ كېلىشتى. بۇ يەرنىڭ ئوتلىرى قىرقىپ قويغاندەك قىسقا ئىدى. ئاسماندا كۇزنىڭ ئاق - قارا بۇلۇتلىرى ئۇزۇپ يۈرەتتى.

— شۇڭقارنىڭ قېشىغا يەنە قانچىلىك ۋاقىتتا بارىمىز؟ — دېدى ئوسمان چوڭ.

ئەلى توكۇر بىر تاغنىڭ يامزىلىنى كۆرسەتتى. بۇ تاغ يامزىلى قىيالىق ۋە ئورمانلىق ئىدى.

— ئەنە، ئاشۇ يەردە!

— شۇڭقارىمنى ئۆز كۆزۈم بىلەن بىر كۆرەي - دە!

— كۆرگىن!

كەچقۇرۇن ئۇلار ئورمانىنى يېرىپ ئۆتۈپ بىر دۆڭگە كەلدى، ئەلى توكۇر ئىسقىرتتى، جاپپار دۆڭنىڭ ئۈستىدە كۆرۈندى.

— جاپپار! — دەپ ۋارقىرىدى ئەلى توكۇر.

— مەمەت، ۋاي ئاغىنە، قارىغىنا كىم كەلدى؟ — دەپ ۋارقىرىۋەتتى جاپپار.

مەمەتمۇ دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقتى:

— ئوھوي! ... ئەلى ئاغا! خۇش كەپسەن؟

ئۇلار قۇچاقلاشتى.

— خاپا بولما، مەمەت! — دېدى ئەلى توكۇر، — سېنى كۆپ ئىزدىدىم، ساڭا يەتكۈزىدىغان خەت بار ئىدى، ۋاقىتسىدا يەتكۈزەلمىدىم، خۇداغا شۈكۈر، قەلەيچىنىڭ قاپقىنىدىن قۇتۇلۇپ چىقىپسەن. دېمەك، ئۇ ھارامدىن بولغان ھۇرالى ... ئۇنى مۇنداق قىلار دەپ ئويلىمىغانىدىم. ئۇنى قوغۇنلۇقتا قارايدىغان چېغىدىن تارتىپلا بىلەتتىم ئەمەسمۇ؟

ئۇلار سۆزلىشىۋاتقاندا ئوسمان چوڭ ئارقىدا كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇراتتى، ئېتى ئارقىسىدا ئىدى، ئات ھەر دائىمقىدەك ئوڭ پۇتىنى كۆتۈرۈپ قويياتتى، ئاتنىڭ تۇكلىرى تەردىن تۇگۈر - تۇگۈر بولۇپ كەتكەنىدى.

— بۇ كىم؟ — دەپ سورىدى مەمەت.

— بۇ كىشى تۆۋەن تەرەپتىن — ۋايۋاي يېزىسىدىن ئىكەن ... سېنى شۇڭقارىم دەپلا تۇرىدۇ، — دېدى ئەلى توكۇر.

مەمەت ئاستا ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە قولىنى ئۇزارتتى.

— خۇش كەپسەن، تاغا!

— كۆرۈشكىنىمگە خۇرسەنمەن، بالام، سەن شۇڭقارىم بولامسەن؟

— كىم؟

— مەمەت ئاۋاق!

مەمەت سەل خجالەت بولۇپ كۈلۈمسىرىدى.

— مەن بولىمەن.

ئوسمان چوڭ كۈتۈلمىگەن بىر خىل چاقچاقلىق بىلەن مەمەتنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ سۆيۈشكە باشلىدى.

— مەمەت ئاۋاق، مېنىڭ شۇڭقارىم!

ئوسمان چوڭ مەمەتنى يىغلاپ تۇرۇپ سۆيەتتى.

جاپپار كېلىپ بوۋاينى مەمەتتىن ئايرىدى، بوۋاي شۇ يەردىلا بىر تاشنىڭ ئۈستىگە ئولتۇردى، يۈزىنى قوللىرىنىڭ ئارىسىغا ئالدى: «مەمەت ئاۋاق مېنىڭ شۇڭقارىم!» جاپپار بوۋاينى يۆلەپ ئورنىدىن تۇرغۇزدى ۋە غارغا ئەكىردى. غارغا باشتىن - ئاياغ ئېيىق تېرىلىرى سېلىنغانىدى، تاملاردا ئوقدانلار، بومبىلار، تاپانچىلار ئېسىقلىق تۇراتتى.

ئۇلار ئولتۇرۇشتى، بوۋاي تۇرۇپ - تۇرۇپلا:

— ئىشىنىپ كېتەلمەيۋاتىمەن، بالام، كۆزلىرىمگە ئىشىنەلمەيۋاتىمەن، راستتىنلا سەن شۇڭقارىممۇ سەن؟ — دەيتتى.

بوۋاي ھەربىر شۇنداق دېگەندە مەمەت قىزىرىپ كېتەتتى.

— راستتىنلا سەنمۇ؟

— ئەيىبكە بۇيرۇما، تاغا، تاغ يېرى، قەھۋەيمىز يوق، — دېدى مەمەت.

— شۈكۈقارىم ئامان بولسىلا بولدى.

مەمەت سەمرەپ قالغان، مەكزىللىرى قىزارغان، قارا، ئىنچىكە بۇرۇتلىرى ئۆسۈپ قالغانىدى، چىرايى تېخىمۇ جىددىيلەشكەن، ھەرقاچان سوقۇشۇشقا، ھە دېسىلا ئېتىلىشقا تەييار تۇرغاندەك قىياپەتتە كۆرۈنەتتى، ئاپتاپتا كۆيۈپ قارايغان ۋە پىشقانىدى، بويىمۇ بۇرۇنقىدىن ئېگىز كۆرۈنەتتى.

— مەن كۆرمىگەندىن بېرى ... — دېدى ئەلى توكۇر.

— خۇدايىم چېچەكلى جىلغىسىنى يوق قىلمىسۇن، — دېدى جاپىپار، — بىزنى ياخشى بېقىپ كەلدى، مەمەت چېچەكلى جىلغىسىنىڭ ھەم ئاغىسى، ھەم ھاكىمى، ھەم ھۆكۈمىتى بولۇپ قالدى. چېچەكلىلىكلەر بىرەر ئىش چىقسا ھۆكۈمەتنى ئىزدىمەستىن مەمەتنى ئىزدەيدىغان بولدى. مەمەتمۇ شۇنچىلىك ئادىلكى، دېمەك، سەن كېلىپ كەتكەندىن بېرى ئىشلار مۇشۇنداق بولۇپ كەتتى.

توكۇر كۈلۈمسىرەپ قويدى:

— شۇ قەلەيچىدىن قۇتۇلغىنىڭلار بەك ياخشى بوپتۇ. مەن ھەممىنى بىلىپ كەلدىم. ئابدىنىڭ ئەلى ساپا باينىڭ ئالدىغا بېرىپ يالۋۇرغانلىقىنى، ئەلى ساپا باينىڭ سېنى ئۆلتۈرگۈزۈش ئۈچۈن قەلەيچىنى شەھەرگە چاقىرتقانلىقىنى ۋە ھەممىنى ئۇقتۇم. قېشىڭغا كەلسەم، سەن يوق، ئاپلا دەپلا قالدىم. ئەمدى مەمەتنى قەلەيچى يوق قىلىدىغان بولدى دەپ ئويلىدىم — دە، ئارقاڭدىن ماڭدىم، ئاققەلئەگە كەلگەندە قەلەيچى بىلەن ئۇچرىشىپسەن، قەلەيچىنى ياردار قىپسەن، يەنە ئىككى ئادەمنى ئۆلتۈرۈپسەن. بۆكۈمنى ئاسمانغا ئېتىپ يېزىغا قايتىپ كەلدىم.

سېنى بىر ئايدىن كۆپ ۋاقىت ساقلىدىم، تاقىتىم تاق بولدى. دەل شۇ چاغدا چېچەكلى جىلغىسىدا ئىكەنلىكىڭنى ئاڭلىدىم. بۇ خەۋەرنى ماڭا گوده تۇران ئېيتتى ...

— شۈكۈقارىم، — دېدى ئوسمان چوڭ، — مەن ۋايۋاي دېھقانلىرىنىڭ ئەلچىسىمەن. قەلەيچى بولسا ئەلى ساپا باينىڭ كۈچۈكى، ئۇنىڭ يېزىمىزدا ئاتمىغان ئادىمى قالمىدى. ئەلى ساپا باي يەرلىرىمىزنى ئېلىۋالدى. بىز دەۋا قىلساق قەلەيچىگە ئاتقۇزىدۇ. ئاڭلىساق ...

مەمەت ئەلى توكۇرغا قاراپ:

— دېمەك، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئابدى ئاغىنىڭ مەسلىھەتى بىلەن بولۇۋېتىپتۇ! مۇشۇنداق بولۇشىنى بىلگەنىدىم، — دېدى.

— ھەي شۈكۈقارىم، — دېدى ئوسمان چوڭ تاقەتسىز - لىنىپ، — ئاڭلىساق، سەن قەلەيچى كاپىرنى ياردار قىپسەن، كاشكى، ئېتىپلا ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولساڭ ئىدى.

مەمەت ئۆزىنى تۇتقان ھالدا ئالدىرىماي دېدى:

— تۇنۇگۈن بىر خەۋەر كەلدى، كاپىرنىڭ ياردىسى ساقايماستىن بىرنەچچە كۈن بۇرۇن جەھەننەمگە سەپەر قىپتۇ.

ئوسمان چوڭ ئورنىدىن تۇرۇپ مەمەتكە ئېتىلدى ۋە ئۇنىڭ قوللىرىنى سۆيۈشكە باشلىدى.

— بۇ گەپ راستمۇ؟ راست دەۋاتامسەن، شۈكۈقارىم؟ ئەمدى يەرلىرىمىز ئۆزىمىزنىڭكى بولىدۇ، ئېتىزلار ئۆزىمىزنىڭ ... راستمۇ؟ ... شۈكۈقارىم؟

— راست! — دېدى مەمەت، — بۇ ئوق قاندىق قىلىپ قەلەيچىنى ئۆلتۈرەلمەي قالدى، دەپ ئويلىدىم، مەنغۇ توغرا نىشانغا ئېلىۋىدىم.

— خۇدايىم نېمە ئارزۇيۇڭ بولسا شۇنىڭغا يەتكۈزسۇن، ئامىن! — دېدى ئوسمان چوڭ ۋە بېرىپ خورجۇنىنى ئاچتى. ئىچىدىن يوغان بىر توگۈننى چىقىرىپ مەمەتكە سۇندى.

— بۇنى دېھقانلار ساڭا ئەۋەتتى، شۈكۈقارىم! خۇدايىمغا مىڭ

شۇكۇر، ئەمدى ماڭا رۇخسەت قىل، مەن يولغا چىقاي، دېھقانلارغا خۇش خەۋەر يەتكۈزەي ... ئۇلار توي ـ بايرام قىلىشسۇن !

ئوسمان چوڭ ئىتتىك سىرتقا چىقتى، دەرەخكە باغلاقلىق ئېتىنى يەشتى ۋە ئېتىغا مىنىپ ئىشك ئالدىغا كەلدى.

ـــ ئامان بول، شۇڭقارىم ! مەن بۇ خەۋەرنى بىردەم بولسىمۇ بالدۇرراق يەتكۈزەي ... كېيىن ئوسمان تاغاڭ چوقۇم سېنى ئىزدەپ كېلىدۇ، ئامان بول، شۇڭقارىم !

بوۋاي ئېتىنى چاپتۇرۇپ كەتتى.

مەمەت ئوسمان چوڭغا سەل ھەيران بولدى:

ـــ ئاجايىپ !

ـــ ئاجايىپ ئادەم ئىكەن ! ـــ دېدى جاپپار.

ـــ ھەي بالىلار، سىلەرگە ھەيرانمەن، بۇ چېچەكلى جىلغىسىنى نەدىن تاپتىڭلار، خۇدا ھەققى؟ ـــ دېدى ئەلى توكۇر.

ـــ تاپمىز ! ـــ دېدى مەمەت كۈلۈمسىرەپ.

ـــ تاپمىز ـ دە ! ـــ قوشۇپ قويدى جاپپار.

ـــ بىزنىڭ يېزا نەدە ـ يۇ، بۇ يەر نەدە؟ ـــ دېدى ئەلى توكۇر.

ـــ بۇ يەر مەشھەدە ! ـــ دېدى جاپپار.

ـــ ئېيتىڭلارچۇ، بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالدىڭلار؟ ـــ دەپ سورىدى ئەلى توكۇر.

مەمەت تامنى كۆرسەتتى، ئۇ كۆرسەتكەن تامدا بىر ساز ئېسىقلىق تۇراتتى.

ـــ ھە، ـــ دېدى توكۇر، ـــ بۇنىڭدىن نېمە چىقىدۇ؟

ـــ ھەر خىل ئاۋاز چىقىدۇ، ـــ دېدى جاپپار.

ـــ ئادەمنى زادىلىق قىلما، جاپپار، ـــ دېدى توكۇر.

ـــ ئەلى ئاغا، ـــ دېدى مەمەت، ـــ بۇ سازنىڭ ئىگىسىنى سەپىل ئەلى دەيدۇ، ئاشىق سەپىل ئەلى. ئۇنىڭ بىلەن مازگاچ دېگەن يەردە ئۇچرىشىپ قالدۇق، بىر خادا تاشنىڭ ئۈستىگە چىقۇۋلىپ ساز چېلىۋاتاتتى، يېنىدا مىلتىقمۇ بار ئىدى. ئۇ

بىزگە قېتىلدى، خېلى زاماندىن بېرى قاراقچى ئىكەن.

ـــ قولىدىن نېمە ئىش كېلىدىكەن؟ ـــ دېدى ئەلى توكۇر.

ـــ سەپىل ئەلى ياخشى بىر ناخشىچى ! ئۇنىڭدا ئاۋاز بار، كارامەت بىر ئاۋاز.

ـــ چۈشەندۇق، ـــ دېدى ئەلى توكۇر، ـــ سەپىل ئەلى قاراقچى ... ياخشى قوشاقچى ئىكەن ... بۇ يەردە نېمە قىلىدۇ؟

ـــ بۇ يەر سەپىل ئەلىنىڭ يېزىسى، ئۇنىڭ تاغلىرى بولسا مۇشۇ يېزىنىڭ باتۇرلىرى، ئەمدى چۈشەندىڭمۇ؟ ـــ دېدى مەمەت.

ـــ چۈشەندىم !

ـــ قانداقلا بولسۇن ھازىر سەپىل ئەلى يېتىپ كېلىدۇ، ـــ دېدى جاپپار، ـــ ھازىر ئۇ دۆڭنىڭ ئەڭ چوققىسىدا بولۇشى مۇمكىن. كىم بىلىدۇ، نېمىلەر ھەققىدە ناخشا ئېيتىۋاتىدىغاندۇ؟ ! تاغدىن كېلەر ـ كەلمەيلا ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ سازنى قولىغا ئالىدۇ، بېشىنى سىلىپ ئېيتىدۇ. مانا بىزدىكى ھايات شۇنداق، توي، خۇشاللىق.

جاپپار مەمەتكە قاراپ:

ـــ ھەي مەمەت، ھېلىقى بوۋاي ئەكەلگەن تۇغۇننى ئاچقىنا، ۋايۋايلىقلار بىزگە قانچىلىك پۇل ئەۋەتتىكىن، كۆرۈپ باقايلى، ـــ دېدى.

مەمەت تۇغۇننى ئاستا ئاچتى، دەستە ـ دەستە پۇل ئىدى.

ـــ ھەممىسى پۇلمۇ؟ ـــ دېدى جاپپار.

ـــ ھەئە، ـــ دېدى مەمەت.

ـــ باي بولۇپ كەتتۇق، ـــ دېدى جاپپار.

ـــ شۇنداق، ـــ دېدى مەمەت.

ـــ ياشاپ كەت، ھەي بوۋاي ! ـــ دېدى جاپپار.

ـــ بۇنىڭ بىلەنلا تۇگىسە ياخشىغۇ؟ ـــ دېدى ئەلى توكۇر، ـــ تېخى كۆرۈپ قالارسىلەر، ئۇ قېرى سىلەرنىڭ پېشىڭلارنى قويۇپ بەرمەيدۇ، ئىككى ئايدا بىر قېتىم بولسىمۇ پۇل توپلاپ سىلەرگە ئەكېلىپ بېرىدۇ. قالتىس ئادەم ئۇ !

— بۇ ئادەمنىڭ يۈرىكى ئېزىلىپ كەتكەن، ئەلى ساپا باي، قەلەيچى ئۇنىڭغا قانچىلىك زۇلۇم سالغان - ھە ! — دېدى مەمەت.

— سىلەر پۇلدىن غەم يېمەڭلار، ئارقاڭلاردا تاغدەك بىر ۋايۇاي يېزىسى بار، — دېدى ئەلى توكۇر.

— شۇنداق، ئۇ بىزگە تاغدەك مەدەتكار، — دېدى جاپپار.

— ئوسمان چوڭ ساڭا ئامراق بولۇپ قالدى، قەلەيچى زۇلۇم قىلمىغان بولسىمۇ، يەنە پۇلنى ئەكېلەتتى ... — دېدى ئەلى توكۇر، — بۇلار شۇنداق خەلق، سېنى شۇڭقارىم دېدىمۇ، بولدى، ئۆيىگە بېرىپ كۆز ئالدىدا بالىلىرىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتسەڭمۇ ساڭا ھېچقانداق گەپ قىلمايدۇ، بۇلار شۇنداق.

— مۇشۇنداقلا بولسا، قىيامەتكىچە قاراقچىلىق قىلساڭمۇ بۇرنۇڭ قانمايدۇ، — دېدى جاپپار.

— ئۇنداق دېمە، جاپپار، — دېدى توكۇر، — ئەلى ساپا باي جىم ياتامدۇ؟ قەلەيچى ئۇنىڭ جېنى ئىدى، سىلەر ئۇنىڭ جېنىنى ئالدىڭلار، بۇنىڭ ئۆچىنى ئالمدۇ.

— ئۆچ ئېلىشقا ھەربىكەت قىلمدۇ، — دېدى مەمەت.

— قولىدىن كەلسە قىلىپ باقسۇن، — دېدى جاپپار.

— ئۇنداق دېمە، جاپپار ئاغىنە، — دېدى مەمەت، — سەپىل ئەلىنىڭ دېگىنىدەك ... ئولتۇرمايدىغان كۇن بولمايدۇ.

شۇ چاغدا مىلتىقىنى ئاسقان سەپىل ئەلى ئىرغاڭلاپ كىرىپ كەلدى، ئۇدۇل بېرىپ تامدىكى سازنى ئالدى - دە، شۇ يەردىلا ئولتۇرۇپ سازنى تەڭشەشكە باشلىدى ۋە بىردىنلا ناخشىنى باشلىۋەتتى. ئۇنىڭ ئاۋازى بوم، جاراڭلىق ئىدى. بۇ ئاۋاز سەپىل ئەلىنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقاندەك ئەمەس، مىڭ چاقىرىم يىراقتىن كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى ... ئۇزاقلاردىن، تاغلاردىن، چۇقۇر ئوۋادىن، دېڭىزدىن كېلىۋاتقاندەك، ئۇنىڭ بۇ ناخشىسىنى دېڭىزنىڭ شورى، قارىغايىنىڭ سېغىزى، يالپۇزنىڭ پۇرىقى بىلەن ئەكېلىۋاتقاندەك ئىدى. بۇ شۇنداق بىر ناخشا ئىدىكى: «كەل،

مېنىڭ دەردىمگە دەرمان ئەيلە، ئالەمنىڭ دەردىگە دەرمان بولغانسەن !»

سەپىل ئەلىنىڭ ناخشىسى بىردەم توختايدۇ، بۇ چاغدا ساز يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلىدۇ، يەنە «دەرمان بولغانسەن» دەپ تەكرارلايدۇ، كېيىن ناخشىسىنى «نەگە قارىسامۇ يارىمنى كۆردۇم» دەپ داۋاملاشتۇرىدۇ، ئۆزى خۇددى ئۇخلاپ قالغاندەك قوللىرى سازنىڭ ئۇستىدە يۇمۇلۇپ قالىدۇ. كېيىن بىردىنلا بېشىنى كۆتۈرىدۇ، بۇ چاغدا قولى ساز ئۇستىدە ئۇچقاندەك ھەربىكەتلىنىدۇ، خۇددى بورانداك كۇيلەشكە باشلايدۇ:

«تاغلار، تاشلار، ئۇچقان قۇشلار !
ئېتىمنى سورىساڭ سەپىل ئەلىمەن.
بىر كۇن ئەقىللىك بولسام، يۇزكۇن ساراڭمەن،
دولقۇنلاپ ئاققان باھار سەلىمەن،
بېشى پارە قارلىق تاغدىن كېلىمەن !»

بەزىدە توختاپ قالىدۇ.

سەپىل ئەلى ئولتۇرغان يېرىدە تۇگۇلۇپ جىمىپلا قالدى ۋە تاشتەك قېتىپلا قالدى، كېيىن سازنى ئاستا بىر تەرەپكە يۆلەپ قويدى.

مەمەتمۇ قېتىپلا قالغاندى. مەلۇم ۋاقىت ئۇنىڭ كۆزىگە ھېلىقى پارقىراق ئۇچقۇن كېلىپ قوندى، كېيىن مېڭىسىدە بىر توپ سېرىق ئۇچقۇن ئۇچۇپ ياندى. يالقۇنجىغان چۇقۇر ئوۋا تۇزلەڭلىكى دولقۇنلاندى. ئەلى توكۇرنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— ئەلى ئاغا ! ... — دېدى مەمەت پەس ئاۋازدا.

— نېمە بولدى؟

مەمەت ئۇنىڭغا سىرتقا چىق دېگەن ئىشارەتنى قىلدى. توكۇر ئورنىدىن تۇرۇپ سىرتقا ماڭدى، ئارقىسىدىن مەمەتمۇ ماڭدى. ئۇلار سىرتقا چىقىپ كەتكەندىن كېيىن جاپپار سەپىل ئەلىنىڭ

يېنىغا كەلدى ـ دە، ئۇنى نوقۇپ قويدى:

ـــ قارىغىنا سەپىل ئەلى، ـــ دېدى جاپپار.

ـــ نېمە بولدى؟

ـــ مەمەت ئەلى توكۇرنى چاقىرىپ تالاغا ئاچقىپ كەتتى، ئۇقتۇڭمۇ؟ ـــ دېدى جاپپار.

ـــ ئۇقتۇم ! ـــ دەپ كۈلۈپ قويدى ئەلى.

ـــ ئۇ سارائ بولۇپ قاپتۇ، ئەقىلدىن ئېزىپتۇ. ھازىر بۇ توكۇرغا نېمىلەرنى دەيدىغىنىنى بىلەمسەن؟ ئۇ شەھەرگە كىرىشنى تەلەپ قىلىدۇ، ـــ دېدى جاپپار.

ـــ ئۇنىڭدىن باشقا نېمە دەيتتى؟ ئالدىغا كەلگەنلا ئادەمگە سۆزلەپ يۈرۈپتۇ، چېچەكلى جىلغىسىغا پۈر كېتىپتۇ. دېھقانلارنىڭ ئاغزىدا: «مەمەت خەدىچەمنى ئۆز كۆزۈم بىلەن بىر كۆرۈۋالغاندىن كېيىن خۇدايىم جېنىمنى ئالسا رازىمەن، دەپتۇ. تۇرمىگە بېرىپ كۆرىمەن، شەھەردە ئوت كۆيۈۋاتسىمۇ، شەھەر ئىچىگە كىرىمەن دەپتۇ» دېگەن سۆزلەر تارقىلىپ كېتىپتۇ.

ـــ بۇ ئادەم جېنىدىن تويۇپتۇ، ئۇنى بۇ ئىشتىن قايتۇرماقچى بولسام، ماڭا خۇددى دۇشمىنىگە ئوخشاش قارايدىغان بولۇۋالدى، ـــ دېدى جاپپار.

ـــ مەستنى قويۇپ بېرىڭلار، يىقىلغۇچە ماڭسۇن !

ـــ مەستنى قويۇپ بېرىش كېرەك. بىراق، مەمەت باتۇر ئادەم، ياخشى ئادەم. بۇ تاغلار بىنا بولۇپ مەمەتتەك ئادەمنى كۆرۈپ باقمىغان، ئەمدى تېخىمۇ كۆرەلمەيدۇ، چاقناپ تۇرغان نۇرنىڭ ئۆزى، بىر ئەۋلىيا، ـــ دېدى جاپپار.

سىرتتا شۇرغان چىقىۋاتاتتى، دەھشەتلىك شۇرغان ... ھېلىلا قار يېغىشى مۇمكىن. سەللا بۇرۇن بىر توپ تۇرنا تاغلارنى ئېشىپ ئۇچۇپ كەتتى، دېمەك، قىش يېتىپ كەلدى دېگەن سۆز. ھاۋادىن قىشنىڭ پۇرىقى كېلىپ تۇرىدۇ.

قارىغاي شاخلىرى شامالدا ئىرغىلايتتى. مەمەت ئەلى توكۇرنى قارىغىنىڭ تۈۋىگە تارتىپ ئاپاردى.

ـــ شۇ يەردە ئولتۇرغىن !

ئەلى توكۇر مەمەتنىڭ چىرايىغا قاراپ ھەيران قالدى، كالپۇكلىرى تىترەيتتى، تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتتى.

مەمەت كېلىپ يېنىدا ئولتۇردى.

ـــ ئەلى ئاغا ! ـــ دەپ سۆزىنى باشلىدى ئۇ، ـــ سەن ئەقىللىك ئادەمسەن، بېشىمغا كەلگەن ھەممە بالا ـ قازا سېنىڭ كاساپىتىگىدىن بولدى، بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆزۈڭمۇ بىلىسەن. لېكىن، بۇ ئىشلاردا گۇناھىڭ يوقلۇقىنى چۈشەندىم، سەن ياخشى ئادەمسەن.

ـــ لېكىن، جېنىم مەمەت ...

ـــ لېكىن ـ پېكىن دېمىگىن، ئەلى ئاغا !

ـــ ئۇنداق بولسا دەيدىغىنىڭنى دېگىن ...

مەمەت بىر پەس جىم بولۇپ ئويلىنىپ قالدى، يۈزى تارتىشىپ كەتتى، چوڭقۇر ئازاب ئىچىدە تولغىنىۋاتقاندەك ئىدى.

ـــ مەن، ـــ دېدى مەمەت، ـــ ئەتىلىككە خەدىچەنى كۆرۈشكە بارىمەن.

ئەلى توكۇر قورقۇپ كەتتى:

ـــ نېمە؟ نېمە دېدىڭ؟

ـــ ئەتىلىككە خەدىچەنى كۆرۈشكە بارىمەن ! ـــ دېدى مەمەت بوم ۋە قوپال ئاۋازدا.

ـــ ھە؟...

ـــ ھە ـ پە ... نىڭ ھاجىتى يوق ! بارىمەن !

توكۇر ئېڭىكىنى تۇتۇپ ئولتۇرۇپلا قالدى، خېلى ۋاقىت ئويلانغاندىن كېيىن:

ـــ تەس، ئىنتايىن تەس گەپ، بۇ توپتوغرا ئۆلۈمگە مېڭىش دېگەن سۆز، ـــ دېدى.

ـــ ئۆلۈمگە بەل باغلاپ قويدۇم، ـــ دېدى مەمەت. ئۇنىڭ يۈزى تارتىشىپ، قايغۇ ئىچىدە تىترەيتتى، ـــ ئۆلۈمگە بەل باغلىدىم ! مەشھەدە، دەل يۈرىكىمنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ئوت بار، ئۇ ئوت

يۇرىكىمنى كۆيدۇرۇپ كېتىۋاتىدۇ، چوقۇم بېرىشىم كېرەك. چىدىيالمىدىم، ئەتە تاڭ سەھەردە شەھەرگە قاراپ يولغا چىقىمەن ...

توكۇر ئۇنىڭ سۆزىنى كېسىپلا:

— ئەگەر سېنى تۇتۇۋالسىچۇ؟ بارلىق ئۇمىدىم، بىر يېزىنىڭ ئۇمىدى سەندە ! — دېدى.

يېزا دېگەن سۆزنى ئاڭلاش بىلەن مەمەتنىڭ چىرايى قارىداپ كەتتى.

— يېزىنىڭ پۇتۇن ئۇمىدى دېدىڭما؟ پۇتۇن بىر يېزىنىڭ ھەۋ؟ ... قايسى يېزىنىڭ؟ — دېدى - دە، يەرگە غەزەپ بىلەن تۇكۇردى.

ئەلى توكۇر ئالدىرىماستىن:

— قىزىپ كەتمە، قېرىندىشىم. ئىچى مېنى، تېشى ئەلنى كۆيدۇرىدۇ ! سەن دېھقانلاردىن رەنجىمە، ئۇلار قورقۇنچىدىن ئاغىلارنى ياقلىغاندەك قىلىدۇ، ئەسلىدە كۆڭلىدە سەن بار ... پۇتۇن يېزىنىڭ، بەش يېزىنىڭ ئۇمىدى سەندە، — دېدى.

— مەن بارىمەن ! — دەپلا ئەلىنىڭ سۆزىنى كېسىۋەتتى مەمەت.

مەمەت ئەلى توكۇرنىڭ يېنىدىن تۇردى، مەستلەردەك تاغقا قاراپ دەلدەڭشىپ ماڭدى. شامالنىڭ پۇرىقى، قۇرۇپ كەتكەن قارىغاينىڭ پۇرىقى تاغلارنى قاپلىغانىدى.

ئەلى توكۇر ئېسىنى يوقاتقان ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆيگە كىردى.

— مەمەت ساڭا نېمە دېدى؟ دېگىنە ئەلى ئاغىنەم؟ — دەپ سورىدى جاپپار قىزىقىش بىلەن.

— ئەتە تاڭ ئاتماستا شەھەرگە بارىدىكەن.

— ئۇ سارىڭ بوپتۇ ! ... — دەپ ۋارقىرىدى جاپپار، — ئۇنى ھازىر باغلاپ قويۇش كېرەك، ئۇنى تۇتۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. باغلاپ قويايلى. ھازىر ئۆزى نەگە كەتتى؟

— تاغقا قاراپ ماڭدى، دەلدەڭشىپ كېتىۋاتىدۇ ...

جاپپار مەمەتنىڭ ئارقىسىدىن تاغقا قاراپ يۇگۇردى. شۇنىڭغا ئورمانلىقتىكى دەرەخلەرنىڭ شاخلىرىنى سۇندۇراتتى، ھاۋادا قار ياغىدىغاندەك بىر خىل ئەلپاز بار ئىدى، ئاسماندا قارا بۇلۇتلار ئۆرلىگەنىدى. بىردىنلا ئەتراپ قاراڭغۇلاشتى، چوڭ - چوڭ تامچىلار چۈشۈشكە باشلىدى.

جاپپار مەمەتنى چوڭ شاخلىرى سۇنۇپ كەتكەن بىر قارىغايىنىڭ ئاستىدا، چىرىگەن كۆتەك ئۈستىدە ئولتۇرغان يېرىدىن تاپتى، ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئويغا چۆمگەن مەمەت جاپپارنىڭ يېنىغا كەلگەنلىكىنىمۇ سەزمەي قالدى.

جاپپار ئاستا مەمەتنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى:

— ئاغىنە، ئۇنداق قىلما ! ھەممە ئادەمگە دەپ يۈردۇڭ، چېچەكلىدە ئاڭلىمىغان ئادەم قالماپتۇ، شەھەرگىمۇ ئاڭلانغانىدۇ، سېنى چوقۇم تۇتۇۋالىدۇ، ئۇنداق قىلما !

مەمەت بېشىنى كۆتۈرۈپ جاپپارغا تىك قارىدى.

— راست دەيسەن، جاپپار، سەن ھەقلىق. ئەمما، سەن كېلىپ مېنىڭدىن، يۇرىكىمدىن سوراپ باق، يۇرىكىمنى ئىككى قول چاڭ قاماللاپ ھالىمنى قويمىدى، چىدىيالمىدىم. خەدىچەنى كۆرمەي تۇرالمايمەن، كۆرمىسەم ئۆلۈپ قالىمەن، ئۇنداق ئۆلگەندىن بۇنداق ئۆلگىنىم تۈزۈك ... سەن ماڭا ئاخىرقى بىر قېتىم قېرىنداشلىق قىلالامسەن؟

— مەمەت، سەن ئۇچۇن قىلمايدىغان ئىشىم يوق، بىر - بىرىمىزگە قېرىنداش بولدۇق، بىر - بىرىمىز بىلەن جان دوست بولۇشقانىدۇققۇ؟

— ئۇنداق بولسا ماڭا بىر قۇر ئەسكى - تۇسكى كىيىم تېپىپ بەرگىن، سەندىن تەلەپ قىلىدىغىنىم شۇ.

جاپپار بېشىنى ساڭگىلىتىپ جىم بولۇپ قالدى.

22

ئوسمان چوڭ چاشكا ۋاقتىدا ئات چاپتۇرۇپ شەھەرگە كىرىپ

كەلدى، ئېتىنىڭ ئېغىزدۇرۇقى كۆپۈككە توشقانىدى. بازارنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشتى، ئېتىنىڭ تىزگىنىنى قولىغا ئوردى ـ دە، بازارنىڭ بۇ بېشىدىن ئۇ بېشىغچە يېتىلەپ ماڭدى، ئالدىغا ئۇچرىغانلا ئادەمگە يۇقىرى ئاۋازدا «مەرھابا» دەيتتى.

بازار خەلقى قەلەيچىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى ئۇققانىدى. ئوسمان چوڭنىڭ مۇشۇنداق ئىچىگە پاتماي ئايلىنىپ يۇرۇشنىڭ سەۋەبىنى بىلەتتى.

ئوسمان چوڭ بازارنىڭ ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغا نەچچە قېتىم بېرىپ كەلدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى بىرىنى ئىزدەيتتى، بىراق تاپالمايتتى. ئاخىر بازارنى تاشلاپ ئۆستەڭ تەرەپكە قاراپ ماڭدى ۋە تەۋپىقىنىڭ چايخانىسىغا كېلىپ توختىدى. ئۇ ئېتىنىڭ ئالدىدا بۇرنى قىزارغان، قوللىرى تىترىگەن هالدا هەيكەلدەك تىك تۇرۇپلا قالدى، كېيىن پېشانىسىنى پەنجىرىنىڭ ئەينىكىگە تىرەپ ئۇزاق ۋاقىت ئىچكىرىسىگە قارىدى، كۆزىگە بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرغان ئابدى ئاغا چېلىقتى، ئۇ خۇشال بولۇپ كەتتى. ئېتىنى مەيداندىكى ئاكاتسىيە دەرىخىگە باغلىدى ـ دە، ئىچكىرىگە كىردى، توپتوغرا ئابدى ئاغىنىڭ باش ئۇستىگە كېلىپ توردى. ئابدى ئاغا بېشىنى كۆتۈرۈپ يۇزى قىزارغان، قوللىرى تىترىگەن ئوسمانىنى كۆرۈپ قالدى. كۆزلىرى ئۇچرىشىش بىلەنلا ئوسمان چوڭ كۈلۈمسىرىدى، ئابدى ئاغىنىڭ رەڭگى ئۆڭدى، ئوسمان چوڭ يۇقىرى ئاۋاز بىلەن «مەرھابا !» دېدى. ئابدى ئاغا ئۇنىڭ سالىمىغا جاۋاب قايتۇرغۇچە، ئوسمان چوڭ كەينىگە بۇرۇلۇپلا كېتىپ قالدى، ئابدى ئاغىنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ، قاراپلا قالدى.

ئوسمان چوڭ ئېتىنى ئاكاتسىيە دەرىخىدىن يېشىپ مىندى ـ دە، ۋايۋاي يېزىسىغا قاراپ چاپتۇردى. ۋايۋاي يېزىسى شەھەرگە ئىككى ساەتلىك يول ئىدى.

ئوسمان چوڭ چايخانىدىن چىقىپ كېتىش بىلەن ئابدى ئاغا ـ

نى بىر خىل ۋەھىمە باستى. ئۇ قورقاتتى، قورققىنىدىن بىر يەردە تۇرالمايتتى. ئاق پاينەكلىك تاپانچىسى ئوڭ يېنىدا كەمەرىنىڭ تېگىگە قىستۇرۇقلۇق ئىدى، ئوڭ قولى هەر دائىم تاپانچىسىنىڭ ئوستىدە تۇراتتى. دامكا ئويىنىغاندا، پۇل سانىغاندا، تاماق يېگەندە ۋە هەر ۋاقىت قولى تاپانچىدىن نېرى بارمايتتى. دائىم كۆرۈنمەس بىر دۇشمەن بىلەن ئۇچرىشىدىغاندەك قىلاتتى.

ئابدى ئاغا ئورنىدىن ئىتتىك تۇردى ـ دە، توپتوغرا ئەرز يازغۇچى سىياسەتچى ئەخمەتنىڭ ئالدىغا باردى.

سىياسەتچى ئەخمەت غەلىتە بىر ئادەم ئىدى. خۇددى ئاغزىغا ياڭاق سېلىۋېلىپ شاراقلىتىۋاتقاندەك كۈلكىلىك گەپ قىلاتتى. بۇ سىياسەتچى پەخرى تەلۇنىڭ جان دۇشمىنى، ئەلى ساپا باينىڭ مەخسۇس ئادىمى ئىدى. ئۇمۇ شەھەردە قەلەيچىنىڭ هەققى ـ هۆرمىتى ئۈچۈن هۇنەر ئىشلىتەتتى، قەلەيچى ئۈچۈن هەر خىل هىيلىنى ئويدۇرۇپ چىقراتتى، قەلەيچىنىڭ ئۆلگەن خەۋىرىدىن ئۇ قايغۇغا چۆمگەنىدى.

ئابدى ئاغا تېزلىكتە دۇكانغا كىرىپ كەلدى ـ دە، سۆزلەپ كەتتى:

ـــ قېنى ئەخمەت ئەپەندى، يازغىن، ئەگەر هۆكۈمەت هۆكۈمەت بولىدىغان بولسا، هۆكۈمەتلىكىنى كۆرسەتسۇن، دەل شۇنداق دەپ ياز. تاغ ـ داۋانلارنى قاراقچىلار ئىگىلەپ بولدى، هەربىر چاتقالنىڭ تۇۋىدە بىر هۆكۈمەت بار، شۇنداق دەپ ياز. ئون بەش ياشلىق بالىلارمۇ تاغدا قاراقچى، مۇشۇنداق ياز، تولۇق ياز. يېزىلارنى كۆيدۇرمەكتە، شەھەرلەرگىمۇ باستۇرۇپ كىرىۋاتىدۇ، مالىلىرىمىزدىن، جېنىمىزدىن خاتىرجەم ئەمەسمىز، ياز ! خوتۇنلارمۇ قولىغا قورال ئالدى، ئىسيان كۆتۈرمەكچى، شەھەرلىك هۆكۈمەت ئۆزىنى ئېلان قىلدى، بىراق قانۇنلىرى قەغەز يۈزىدە قالدى، شۇنداق ياز. مانا شۇنداق دېگىن، مۇنتىزىم ئەسكەرلەر كەلسۇن، بۇلارنىڭ يىلتىزىنى قومۇرسۇن !

سىياسەتچى ئەخمەت ئەپەندىنىڭ قارا چىرايى تېخىمۇ قارىيىپ

كەتتى، بېشىدىن قارا خۇرۇم شەپكىسىنى ئېلىپ ئۈستەل ئۈستىگە قويدى، يانچۇقىدىن قول ياغلىقىنى چىقىرىپ پېشانىسىنى سۈرتۈشكە باشلىدى.

— بۇ دېگەنلىرىڭنى يازامدىمەن؟ — دەپ سورىدى.

— دېگەنلىرىمنىڭ ھەممىسىنى سۆزمۇ-سۆز، ھەرپمۇ-ھەرپ ياز، — دېدى ئابدى ئاغا، — بۇلارغا ژاندارمىلار تەڭ كېلەلمەيدۇ، ئۇلارنى بىر تەرەپ قىلالمايدۇ، چۈشەندىڭمۇ؟ بىر تەرەپ قىلالمايدۇ ! بۇ ژاندارمىلارنىڭ بىر ئىسكادرونىمۇ مەمەت ئاۋاقنا تەڭ كېلەلمىگەن يەردە، ئاخىرى نېمە بولاتتى ! ... ياز، ھۆكۈمەت رەسمىي ئەسكەرلىرىنى ئەۋەتسۇن، دەپ ياز. ئېسىيان كۆتۈرۈلمەكچى، دەپ ياز. بىر قاراقچى، يىگىرمە ياشلىق بىر بالا، مېنىڭ مالىيىم ... ئىسمى مەمەت ئاۋاق ... مۇشۇنداق ياز، مەن دېگەندەك قىلىپ ياز ... مەمەت ئاۋاق يەرلىرىمنى دېھقانلارغا بۆلۈپ بەرمەكتە، مېنى يېزىدىن قوغلاپ چىقاردى، ئېتىزلىرىمنى دېھقانلارغا، مالايلىرىمغا بۆلۈپ بەردى. بىراقلا بەش يېزىنى ! ... مەن قورقۇپ شەھەرىمۇ يۇرەلمەس بولۇپ كەتتىم، ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئالدىدا ئۆي تۇتتۇم، ئوق ئۆتمىسۇن دەپ ئۆيۈمنىڭ دېرىزىلىرىگە قۇم خالتىلىرىنى دۆۋىلەپ قويدۇم. بومبا چۈشمىسۇن دەپ مورىلارنى ئەتكۈزۈۋەتتىم. ئۆتكەن كۈن ئۇلار مېنى ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئالدىدىكى ئۆيۈمنىڭ ئىچىگە كىرىپ ئەكەتمەكچى بوپتۇ. ئالدىن خەۋەردار بولمىغان بولسا ۋە نۆۋەتچى بولمىغان بولسا ئۆينى پارتلىتىپ تاشلايتتى. مەمەت ئاۋاق تېخى «شەھەرنى پارتلىتىپ تاشلايمەن» دېگۈدەك، ئەنە شۇنداق دەپ ياز.

— مەن، — دېدى سىياسەتچى يىغلامسىراپ، — مەن بۇلارنى قانداق يازىمەن؟ ئۇلار قولۇمنى كېسىپ تاشلايدۇ، يازدۇقمۇ دەيلى، شەھەرنىڭ ئۆز ئالدىغا نام ـ شەرىپى بار. شەھەرنىڭ ياخشى نامىنى بىر تېيىن قىلمايلى. ئۇنىڭدىن باشقا، قەلەيچى ئۆلگەن بولسىمۇ، ئەلى ساپا بايىنىڭ جېنى ئامان بولسۇن. يەنە بىر ئەتىرەتنى قۇرۇپ چىقىدۇ، ھۆكۈمەتكە مۇنداق ئەرز

يازغىنىڭغا ئەلى ساپا باي رازى بولمايدۇ.

ئابدى ئاغىنىڭ تاقىتى تاق بولدى:

— دېگىنىمنى ياز ! — دېدى.

— يازالمايمەن !

— ساڭا ياز دەۋاتىمەن، بۇرادەر ! ياز !

— يازالمايمەن !

ئابدى ئاغا غەزەپ بىلەن ئورنىدىن تۇردى:

— مەن بېرىپ پەخرى ئەپەندىگە يازدۇرىمەن، — دېدى.

— نەگە بېرىپ يازدۇرساڭ يازدۇر، بىراق، ساڭا ياخشىلىق كەلمەيدۇ، — دېدى سىياسەتچى.

ئابدى ئاغا بۇ يەردىن چىقىپ توپتوغرا پەخرى تەلۇننىڭ ئالدىغا باردى، پەخرى تەلۇە يىراقتىن ئۇنىڭ ئايال تاۋۇشلىرىنى ئاڭلاپلا ئۈستەلدىن بېشىنى ئاستا كۆتۈردى.

23

چېچەكلى جىلغىسىنىڭ بېرىقى تەرىپى بۇركۇت قىيالىقى دەپ ئاتىلىدۇ ... بۇركۇت قىيالىقى تىك، سىلىق، كۆككە تاقاشقۇدەك ئېگىز. بۇركۇت قىيالىقى ھەققىدە ئەپسانىلەر مەيدانغا كەلگەن. داستانلار قېتىلغان. قىيانىڭ يۈزىدىن تۆۋەنگە قاراپ بىر بۇلاق قاياناپ چىقىدۇ. بۇنى بۇركۇت قىياسى بۇلىقى دېيىشىدۇ ... بۇ بۇلاقنىڭ ئەتراپى كىچىك يېشىل دەرەخلەر، پۇراقلىق يالپۇزلار بىلەن ئورالغان. ئۇچ تېرەك بويى ئېگىزلىكتىن، قىيانىڭ تامدەك سىلىق يۈزىدىن پۇراقلار كېلىپ تۇرىدۇ ۋە كۆپۈكلۈك سۇلار ئېقىپ چۈشىدۇ.

ئۆتكەن زامانلاردا ياش بىر بۇركۇت ھەۋەسكارى ئۆتكەنكەن، قىيا يۈزىدىكى تۆشۈكلەرگە بۇركۇت ئۇۋا سالىدىكەن. بۇركۇت چۈجە چىقىرىدىغان ۋاقتىدا ئۇ يىگىت بۇركۇت چۈجىسىنى ئالماق بولۇپ بۇ يەرگە كەپتۇ. بۇركۇت ئۇۋۇسى خۇددى تامدەك

سلىق قىيانىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىكەن، ئاستىدىن چىققىلىمۇ، ئۈستىدىن چۈشكىلىمۇ بولمىغاچقا، يىگىت ئۆزۈن، توم بىر ئارغامچا تېپىپ قىيانىڭ ئۈستىدىكى چوڭ بىر دەرەخكە باغلايدىكەن ـ ده، سىيرىلىپ بۇركۈتنىڭ ئۇۋىسىغا چۈشىدىكەن ۋە بۇركۈت چۈجىسىنى ئېلىپ قوينىغا سالىدىكەن. دەل شۇ چاغدا ئانا بۇركۈت كېلىپ قالىدىكەن ـ ده، غەزەپ بىلەن قانىتىنى ئارغامچىغا ئۇرىدىكەن، ئارغامچىنى قىلچ كەسكەندەك كېسۋېتىدىكەن، يىگىت قويىنىدىكى بۇركۈت چۈجىسى بىلەن بىللە ھاڭغا چۈشۈپ پارە ـ پارە بولۇپ كېتىدىكەن.

شۇ سەۋەبتىن بۇ قىيا بۇركۈت قىيالىقى دەپ ئاتالغان.

كېچىدىلا يولغا چىققان مەمەت بۇركۈت قىيالىقى تۇۋىدە دەم ئېلىۋاتقاندا، ئارقىسىدىن شىلدىرلىغان ئاۋازلار ئاڭلاندى. بۇرۇلۇپ قاراش بىلەنلا جاپپارنىڭ ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ تۈك باسقان مەيدىسىدىن تەرلەر چېپىلداپ ئاقاتتى.

جاپپار خېلىغىچە تۇرغان يېرىدىن قىمىرلىمىدى، مەمەتمۇ ئالدىغا قاراپ يەرگە قارىپلا ئولتۇردى.

كېيىن جاپپار مەمەتنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ، ئاستاغىنا قولىنى ئۆزارتىپ مەمەتنىڭ قولىنى تۇتتى. بىرنەچچە قېتىم سىقىپ قويدى، مەمەت پىسەنت قىلماستىن يەرگە قارىپلا ئولتۇرۇۋەردى.

جاپپار بوغۇق، تىترىگەن ئاۋازدا:

ـــ قېرىنداش ! ـــ دېدى

بۇ سۆزنى ئۇ شۇنچىلىك چىن قەلبىدىن، شۇنچىلىك دوستانە ھالدا دېدىكى، مەمەت بېشىنى جاپپار تەرەپكە بۇراشقا مەجبۇر بولدى.

جاپپار مەمەتنىڭ قوللىرىنى قوللىرىنىڭ ئىچىگە ئېلىپ:

ـــ قېرىندىشىم، ئۇنداق قىلما ! ـــ دېدى.

ـــ جاپپار، قېرىندىشىم، دەردىمنى سەنمۇ چۈشەنمىسەڭ،

ئەمدى ئۆلگىنىم ياخشى، ـــ دېدى مەمەت.

ـــ جېنىم مەمەت، ـــ دېدى جاپپار، ـــ دەردىڭنى چۈشىنىمەن، ئەمما بۇ ئىشنىڭ ۋاقتى كەلمىدى، دەرد ئىككىمىزنىڭ.

ـــ ئۇنداق بولسا جاپپار ئاغىنە، يولۇمنى توسما، مەن خەدىچەنىڭ يېنىغا باراي، تۇتۇلۇپ قالسام تەقدىردىن كۆرىمەن، تۇتۇلمىسام ... ـــ خاپا بولۇپ رەڭگى ئۆزگەردى، ـــ ھېچكىم مېنى توسۇيالمايدۇ !

ـــ بۇ قىلىقىڭ ئۆز قولۇڭنى توپتوغرا كېشەنگە تۇتۇپ بېرىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. سېنى بىرى كۆرۈپ تونۇپ قالسا قانداق قىلىسەن؟ تېخى ئابدى ئاغىچۇ؟ شەھەرنىڭ ئىچىدە نېمە قىلىسەن؟

ـــ تەقدىرگە تەن بېرىمەن، ـــ دېدى مەمەت. بۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى ئۇچقۇن چاقناپ كەتتى، ـــ تۇتۇلمايمەن !

ـــ بارغىن، كەتكىن، ئاغىنە، ئۇنداق بولسا ساڭا ئاقىيول تىلەيمەن، يولۇڭ ئوچۇق بولسۇن، ـــ دېدى جاپپار.

ـــ رەھمەت ! ـــ دېدى مەمەت.

ـــ سېنى مۇشۇ يەردە ئۇچ كۈن كۈتىمەن، كۈرد تېمىرنىڭ ئۆيىدە، ئۇچ كۈنگىچە كەلمىسەڭ، تۇتۇلۇپ قالدى، دەپ بىلىمىز، ـــ دېدى جاپپار.

ـــ تۇتۇلۇپ قالدى، دەپ بىلىڭلار !

مەمەت ئورنىدىن تۇردى ـ ده، مېڭىپ كەتتى.

كۆزدىن غايىب بولغۇچە جاپپار ئارقىسىدىن قاراپ تۇردى ۋە ئۆز ـ ئۆزىگە: «ھەي مەمەت ئاۋاق، ئەمدى سېنىمۇ قولدىن چىقىرىپ قويدۇق، سېنىمۇ ... بۇ تاغلار يەنە بىر مەمەت ئاۋاقنى زادى كۆرەلمەيدۇ، ئاھ !» دېدى.

مەمەت ئاۋاق چېچەكلى يېزىسىدىن يىرتىلىپ كەتكەن بىر جۇپ چورۇق، ئون بەش ياشلىق بالىنىڭ بىر قۇر كىيىمىنى تاپتۇرغانىدى. بۇ كىيىملەر قولدا توقۇلغان پاختا رەختتىن

تىكىلگەن بولۇپ، جىلىتكىسى ئانار پوستىدا بويالغان، تامبىلى يىرتىق، كىرلەشكەن، ئاق رەڭدە ئىدى. كىيىملەر ئۇنىڭغا تار كەلگەچكە ئۇنى بىر ھەسسە كىچىكلىتىپ كۆرسىتەتتى. قولىغا پادىچى تايىقى تۇتقان، بېشىغا چۆرىسى يىرتىلىپ، ياغلىشىپ كەتكەن قالپاق كىيگەنىدى. تاپانچىسىنى، ئوقلىرىنى ئىچىدىن يوتىسىغا باغلاپ، يىپلىرىنى بېلىگە ئورىۋالغانىدى.

مەمەت ئۇچقاندەك ماڭاتتى، ئەتراپقا سەپمۇ سالمايتتى، بېشى ئايلانغاندەك قىلاتتى، خۇددى بىر بوشلۇقتا دومىلاۋاتقاندەك، دۇنيا كۆزىگە پىرقىراۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى.

يېرىم كېچىگە يېقىن شەھەرنىڭ چېتىگە يېتىپ كەلدى. شەھەر ئەتراپىدىكى مەھەللىلەردە ئىتلار ھاۋۇشيىتتى، قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇ چاغدا شەھەرگە كىرگەن بىلەن ياتىدىغان دەك تاپقىلى بولمايتتى. بەلكى تۇتۇۋېلىشلىرىمۇ مۇمكىن ئىدى. تۆۋەندىن تۇگمەننىڭ گۇرۇلدىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. تۇگمەن تەرەپكە قاراپ ماڭدى. تۇگمەننىڭ گۇرۇلدىگەن ئاۋازى قۇلاقنى پاڭ قىلىۋەتكۈدەك كۈچلۈك ئىدى. يىراقتىنلا يېڭى تارتىلغان ئىسسىق ئۇننىڭ ھىدى دىماغىغا ئۇرۇلدى.

ئەتە جۈمە، تۇرمىدىكىلەرنى يوقلاشقا رۇخسەت قىلىنغان كۈن. چوڭ بىر بالا بار، ئۇ بولسىمۇ خەدىچەنىڭ ئانىسى ... ئابدى ئاغا شەھەرگە كېلىپ ئولتۇراقلاشقاندىن بېرى خەدىچەنىڭ ئانىسى ھەر جۈمە كۈنى قىزىنى كۆرگىلى كېلەتتى، ھەتتا مەمەتنىڭ خەۋىرىنىمۇ ئەكېلەتتى. مەمەت ھەققىدە ئادەمنىڭ ئەقلىگە كەلمەيدىغان ھېكايىلەرنى توقۇيتتى. كېيىنچە ئۇ مەمەتنىڭ يامانلىقى ئەمەس، ياخشىلىقى ھەققىدە خەۋەرلەر ئەكەلگەنىدى. يەرلەرنى بۆلۈپ بەرگەنلىكى، چېقىرتكەنلىكىنى كۆيدۇرۇۋەتكەنلىكى ھەققىدىكى ئىشلارنى بىرگە بەشنى قوشۇپ سۆزلەپ بەرگەنىدى: «مەمەت شۇنچىلىك ئۆسۈپ يوغىناپ كېتىپتۇكى، خۇددى مۇنارغا ئوخشايدۇ» دەيتتى ئانا. بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ خۇشاللىقىدىن خەدىچەنىڭ بېشى ئاسمانغا

تاقاشقۇدەك بولاتتى. گويا تۇرمە ئۇنىڭ ئۈچۈن جەننەتكە ئايلانغاندەك تۇيۇلاتتى. ھەر سائەتتە بىر قېتىم ئىرازنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ ئۇنى سۆيەتتى، ئىرازمۇ خۇددى خەدىچەدەك خۇشال بولاتتى.

مەمەت چېچەكلى يېزىسىغا يەرلەشكەندىن بېرى ئىككى كۈندە بىر خەۋەر ۋە پۇل يەتكۈزۈپ تۇراتتى.

تۇگمەندە چاڭ ـ توزان باسقان ئۇن خالتىلىرى قاتار ـ قاتار تىزىلغانىدى. تۆت دانە ئېغىر تۇگمەن تېشى ئۇنلارنى چاچرىتىپ ئايلىناتتى. ئورۇلۇپ شارقىرىغان سۇنىڭ ئاۋازى كېلەتتى. تۇگمەنچى چار ساقال، كۆك كۆز ئادەم ئىدى. ئۇستىبېشى ئۇنغا مىلەنگەن ئون بەشكە يېقىن دېھقان تۇگمەننىڭ ئوتتۇرىسىغا يېقىلغان ئوتنى ھالقىسىمان چۆرىدەپ ئولتۇرۇشاتتى. مەمەت ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپ: «ئەسسالامۇئەلەيكۇم» دېدى، ئولتۇرغانلار ئورۇن بېرىشتى، مەمەتمۇ ھالقىغا قېتىلدى. ئولتۇرغانلار يەنە قىزغىن پاراڭغا چۈشتى. بىر پەستىن كېيىن مەمەتنىمۇ ئۇنتۇپ كېتىشتى. يەر ـ ئېتىز ھەققىدە، مەھسۇلات ھەققىدە سۆزلىشەتتى، يوقسۇزلۇقتىن، ئۆلۈمدىن شىكايەت قىلىشاتتى. تۆگەبوينى دېگەن يەردە بىر سودىگەرنىڭ بۇلاڭ ـ تالاڭغا ئۇچرىغانلىقىنى سۆزلەپ كېلىپ، بىرنەچچىسى بۇنى مەمەت ئاۋاقنىڭ قىلغانلىقىنى ئېيتىشتى. مەمەت ئاۋاقنىڭ نامى تىلغا ئېلىنسىلا، يەر بۆلۈش مەسلىسى كىشىلەرنىڭ يادىغا كېلەتتى. ھازىرمۇ شۇنداق بولدى. قېرى بىر دېھقان: «يەرنى بۆلۈپ بېرىشنىغۇ بۆلۈپ بېرىپتۇ، چېقىرتكەنلىككە نېمىشقا ئوت قويدۇرغاندۇ بۇ تەلۈە، ئىتنىڭ بالىسى؟» دەپ ھەيرانلىق بىلەن سورىدى. باشقىلار چېقىرتكەنلىكىنىڭ كۆيدۇرۇلۇشى ھەققىدە ئەقلىگە سىغمايدىغان سۆزلەرنى قىلىشتى، مەمەتنىڭ ئاچچىقى كېلىپ غەزەپلەندى ۋە ئىچىدە مىڭنى تىللىدى. ئاساسىي مەسىلىنى ۋە تۇپ سەۋەبىنى ھېچكىم سۆزلىمىدى. بۇ ئەقلىگە كەلمىدى. مەمەتنىڭ ئاچچىقى يېنىپ، ئىچىدە كۈلۈپ

كەتتى. راستلا، چۈقۇر ئوڭا دېھقانلىرى چېقىرتىكەننى نەدىن بىلسۇن؟ ئۇنىڭ قانداق بالا ـ قازا ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلسۇن !

كېيىن ئادەملەر ئولتۇرۇشقان يەرلىرىدىلا قىڭغىيىشتى. مەمەتمۇ قىڭغىيىپ ئۇخلاپ قالدى. ئو ئويغانغان چاغدا كۈن چىققانىدى. بىر دېھقان مەمەتنىڭ بېشىغا كېلىپ: «ھەي بالا، كۈن پېشىن بولاي دېدى، قوپقىن، ئات ـ ئېشەكنىڭ ئاستىدا قالدىڭ، تۇر ئورنۇڭدىن !» دېدى.

ئەمدىلىكتە ئويغانغان مەمەت ئىتتىك ئورنىدىن تۇردى ـ دە، شەھەرگە قاراپ يۈگۈرگەندەك مېڭىپ كەتتى. ئۇ تېزلىكتە شەھەرگە كىردى. بازارنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتتى. بازار بۇرۇنقىدەكلا ئىدى، سېرىق مىس تۇڭدا مۇرابا ساتقۇچى ئايلىنىپ يۈرەتتى، ھاجى قارىغۇ تەرلەپ ـ پىشىپ تاقا سوقاتتى، بولقا ئاۋازىغا «كوزان ئوغلى» ناخشىسىنى تەڭكەش قىلاتتى. مەمەت ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېلىۋاتقاندا دۇكانلاردىن كاۋاپ پۇراقلىرى سىرتقا ئۇرۇلاتتى، قارا تامبال كىيگەن يېزا ئاياللىرى دۇكانمۇ دۇكان ئارىلاپ يۈرەتتى.

مەمەت شەھەر باغچىسىنىڭ يېنىدا يۇقىرىغا چىقىپ كېتىۋاتقان بىر دېھقاننى توختاتتى ۋە قورقۇپ ئېھتىيات بىلەن:

ـــ تۇرمىگە قانداق بارىدۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

دېھقان: « مۇشۇ كوچىدىن ئۇدۇل مېڭىپ، ئالدىڭدىكى تاش دەرۋازىنىڭ ئىچىگە كىرگىن» دېدى ـ دە، كېتىپ قالدى.

مەمەت دەرۋازىدىن كىردى، ژاندارمىلار سەپكە تىزىلىپ دىققەتتە چاۋۇشنى كۈتۈۋاتاتتى. مەمەت شۇنچە كۆپ ژاندارمىنى بىر يەردە كۆرۈپ ئاجايىپ بىر خىل ھېسسىياتقا كەلدى، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپلا تاغلارغا قېچىپ كەتكۈسى كەلدى، ئۆز ئىچىدە ھېچقاچان، ھېچقانداق يەردە ھازىرقىدەك بېسىم ھېس قىلمىغان، يۈرىكى سالمىغانىدى. ژاندارمىلاردىن ئۆتكەندىن كېيىن ئوڭ تەرەپتە پەس، پەنجىرىسى يوق بىنا كۆرۈندى. بىنانىڭ تاملىرىنى مۇخ بېسىپ كەتكەنىدى. بىنانىڭ ئالدىدا

ئىككى ـ ئۈچ دېھقان ئايال ساقلاپ ئولتۇرۇشاتتى.

مەمەت بېلىنى چىڭ باغلىدى، قورۇلۇپ كىچىكلەپ قالدى. بۇ بىنانىڭ تورمە ئىكەنلىكىنى ئۆگزىسىدە بىرنەچچە كۆزەتچىنىڭ ئايلىنىپ يۈرگەنلىكىدىن بىلۈالدى. ئۇ تورمە ھەققىدە تولىمۇ كۆپ ھېكايە ئاڭلىغانىدى. مانا بۇ شۇ ئاڭلىغانلىرىغا ئوخشايتتى، ئاستا مېڭىپ بىناغا يېقىن كەلدى.

قاپقى يامان، تەلەتىدىن مۇز يېغىپ تورىدىغان بىر گۈندىپاي ئالدىغا كېلىپ قوپاللىق بىلەن:

ـــ نېمە ئىشىڭ بار، ھەي بالا؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ مەمەت يىغلامسىراپ تۇرۇپ:

ـــ ئاچام مۇشۇ تورمىدە ... ـــ دېدى.

ـــ كىم؟ خەدىچەمۇ؟ ـــ دەپ قاتتىق ۋارقىرىدى گۈندىپاي.

مەمەت بېشىنى تۆۋەن سېلىپ:

ـــ ھەئە ! ـــ دەپ جاۋاب بەردى.

ـــ خەدىچە ! ھەي خەدىچە، ئوكاڭ كەپتۇ، ـــ دەپ ۋارقىرىدى گۈندىپاي.

«ئوكاڭ » دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ خەدىچە ھودۇقۇپ قالدى، قورقۇپراق سىرتقا چىقتى ـ دە، ئۇدۇل مەمەتكە قاراپ ماڭدى. مەمەت چىرايى تاتارغان قىياپەتتە تام تۈۋىدە ئولتۇراتتى.

ـــ مانا بۇ يەردە ! ـــ دېدى گۈندىپاي.

خەدىچە مەمەتنى كۆرەر ـ كۆرمەي ئورنىدا قېتىپلا قالدى، ئاغزىدىن زۇۋان چىقمىدى، سەنتۇرۇلۇپ تامغا يۆلىنىپ ئولتۇردى. ئۇ ئۆزىنى يوقىتىپ قويغانىدى. خېلى ئۇزاققىچە يانمۇيان ئولتۇرۇشتى، گويا تىلسىزلاردەك ئىدى، بىر ـ بىرىنىڭ كۆزىگە تىكىلىشەتتى. ئىرازمۇ يېتىپ كەلدى. خەدىچەنىڭ ھالىنى كۆرۈپ ھودۇقۇپ قالدى. ئۇلارنىڭ سۆزلەشمەستىن ئولتۇرۇشلىرىنىڭ سەۋەبىنى بىلەلمىدى. مەمەتكە يېقىن كېلىپ:

ـــ سالامەت كەلدىڭمۇ، ئوغلۇم؟ ـــ دېدى.

مەمەت بىلمىدىر - بىلمىگەنلىكىنى بىرنېمىلەرنى پىچىرلىدى، بىراق ئىراز ھېچ نەرسىنى چۈشىنەلمىدى.

چۈشكە يېقىن گۈندىپاي كېلىپ:

— ۋاقىت توشتى، ئورنۇڭلارغا قايتىڭلار! — دەپ ۋارقىرىدى.

مەمەت ئاستا ئېھتىيات بىلەن ئورنىدىن تۇردى - دە، يانچۇقىدىن پۇل خالتىسىنى ئېلىپ خەدىچەنىڭ قۇچىقىغا تاشلىدى ۋە ئارقىسىغا بۇرۇلۇپلا كېتىپ قالدى. مەمەت چوڭ تاش دەرۋازىدىن چىقىپ كەتكۈچە خەدىچە ئورنىدا قىمىرلىماستىن قاراپ قالدى.

— ھەي قىز، نېمە ئىش بۇ؟ ئۇ كىم؟ — دەپ سورىدى ئىراز.

— ئىچكىرىگە كىر، ئىزار هاممامچا! كەل، ئىچكىرىگە كىرەيلى، — دەپ پىچىرلىدى خەدىچە.

ئۇلار ئىچكىرىگە كىرىشتى، خەدىچە ئۆزىنى ئورنىغا ئېتىۋەتتى.

ئىراز ھەيران بولۇپ:

— ساڭا نېمە بولدى؟ — دېدى.

— مەمەت ئاۋاق! — دېدى خەدىچە.

— نېمە؟! — دەپ ھەيرانلىق بىلەن ۋارقىرىۋەتتى ئىراز.

— ئەنە شۇ بالا مەمەت ئاۋاق.

— ۋاي كۆزلىرىم كور بولۇپ كەتسۇن! — دەپ ئۇۋۇلىنىپ كەتتى ئىراز، — ۋاي كۆزلىرىم ... بۇ ئارسلاننىڭ چىرايىغا ياخشىراق قارىمىغىنىمغا قارا، كۆزلىرىم ئېقىپ كەتسۇن!

ئۇلار جىم بولۇشتى. بىرئازدىن كېيىن كۆزلىرى ياشقا تولغان ئىككى ئايال بىردىنلا بىر - بىرىگە ئېسىلىشىپ ئىرغاڭلاشقا باشلىدى.

— بىزنىڭ مەمتىمىز!

ئۇلار ئورۇنىنىڭ ئۇستىدە يانمۇيان ئولتۇرۇشتى، بىر - بىرىگە قاراپ كۈلۈمسىرەشتى.

— يۈرەگىر تۇزلەڭلىكى ... — دېدى خەدىچە.

— ئۆيىمىز ... — دېدى ئىراز.

— تاملىرىنى قىزىل توپا بىلەن سۈۋايمەن، ئوتتۇز دۆنۈم يېرىمىز بولىدۇ ... ئىراز هاممامچانىڭ قولىنى سوغۇق سۈغا تەققۇزمايمەن.

— ئۆي ھەممىمىزنىڭ ئۆيى، ھەممىمىز تۆت قولاپ ئىشلەيمىز، — دېدى ئىراز.

تۇرمىدە ئەمدى يېڭى بىر ئۈمىد ئىشكى ئېچىلغاندى. خېلى كۈنلەردىن بېرى تۇرمىدە كەچۈرۈم قىلىش مەسىلىسى ئۇستىدە گەپ - سۆزلەر بولۇۋاتاتتى. ئەنقەرەدىن كەلگەن بىر مەھبۇس كەچۈرۈم ئېلان قىلىنىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ، دەل مۇشۇ كۈنلەردە ئېلان قىلىنارمىش. تۇرمىدە كەچۈرۈم ھەققىدە ناخشىلار توقۇلغاندى. كېچە - كۈندۈز كەچۈرۈم ناخشىلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. تۇرمىدە مۇستافا تاغا دېگەن بىر قېرى بوۋاي بار ئىدى، ئۇ هەممىگە ئەقىل كۆرسىتەتتى، ئەقىل كۆرسەتكۈدەك ئەقىللىك، بىلىملىك ئادەم ئىدى. خەدىچە خۇدانىڭ قۇتلۇق كۈنى ئۈنىڭدىن:

— مۇستافا تاغا، تۇرمىدىكىلەر بوشانغاندىن كېيىن مەمەتمۇ كەچۈرۈم قىلىنارمۇ؟ — دەپ سورايتتى.

— يالغۇز مەمەتلا ئەمەس، تاغدىكى بۆرىلەر، قۇشلارمۇ كەچۈرۈم قىلىنىدۇ.

خەدىچە بۇ گەپكە ئىنتايىن خۇشال بولاتتى، خۇشاللىقى كۈنبويى، هەتتا كېچىچە داۋام قىلاتتى.

يۈرەگىر تۇزلەڭلىكى ئىسسىق، يېرى مۇنبەت ئىدى.

خەدىچە يۈرەگىرنى بىلىدىغان تۇرمىداشلىرىدىن ئۈنىڭ ھەربىر يېزىسىنى بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغىچە سوراپ بىلىۋالغانىدى.

— بىز قاراتاش يېزىسىغا ئورۇنلىشىمىز، شۇنداقمۇ ئىراز هاممامچا؟ — دەيتتى خەدىچە.

— هەئە، شۇ يەرگە، قارا تاشقا ! ...— دەيتتى ئىراز.
خەدىچە سىرتقا چىقتى، ئەرلەر كامبىرىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ۋارقىرىدى:
— مۇستافا تاغا !
مۇستافا تاغا خەدىچەنى ئەركىلىتىپ:
— هە، سارىڭ قىز، نېمە دەيسەن؟ — دەپ ئىتتىك ئالدىغا كەلدى.
خەدىچەنىڭ نېمە دەيدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ يەنە سورايتتى.
— مەمەتمۇ كەچۈرۈم قىلىنامدۇ ؟ — دېدى خەدىچە.
— تاغدىكى بۆرىلەر، قۇشلارغىچە ... بۇ قېتىم كەچۈرۈم ئېلان قىلىنسا شۇنداق ئېلان قىلىدۇكى، ھۆكۈمەتنىڭ شەرىپى ئۈچۈن بولىدۇ.
— قوللىرىڭنى سۆيۈپ قويايي، تاغا !
مۇستافا تاغا ھەر قېتىم «سارىڭ قىز» دەپ كۈلگىنىچە كامبىرغا كىرىپ كېتەتتى. بۇ قېتىممۇ شۇنداق قىلدى.
— كەچۈرۈم قىلىش ئېلانى چىقىدۇ، — دېدى ئىراز، — بىزنى چارشەنبە كۈنى كوزانغا ئەكېتىدىكەن، بۇ يەردە بىزگە ھۆكۈم چىقارمايدىكەن، سوت شۇنداق قارار چىقىرىپتۇ.
— كەچۈرۈم ھازىرلا ئېلان قىلىنمىدىغان بولسا بىزنى كوزانغا ئەكەتمەس ئىدى. شۇنچىلىك بىئارام بولۇۋاتمەنكى ...
خەدىچە بۇنىڭغا بەكمۇ قايغۇردى.
— كاشكى، شۇنداق بولسا ... مەمەت كوزانغا بارالمايدۇ. توۋا، شۇ چاغدا مەمەت بىلەن سۆزلىشۋالغان بولسامچۇ؟ تىلىم تۇتۇلۇپ، سۆزلىشەلمىدىم.
— ئۇنىڭ مەمەت ئىكەنلىكىنى بىلگەن بولسام ... — دەيتتى ئىراز.
— كەچۈرۈم بېقىندا ... — دېدى خەدىچە.
— مۇستافا تاغا ئەقىللىك ئادەم، ئۇ بىلىدۇ، ئۇنىڭ ئەنقەرەدە

ئادىمى بار، — دېدى ئىراز.
— بۇگۈن جۈمە، چارشەنبىگىچە قانچە كۈن بار؟ — دەپ خەدىچە بارماقلىرىنى ساناشقا باشلىدى، — شەنبە، يەكشەنبە ... چارشەنبىگىچە بەش كۈن بار ئىكەن، كوزانغا يۆتكىلىدىغانلىقىمىزنى مەمەتكە ئۇقتۇرغان بولسام ياخشى بولاتتى، ئېيتىپ قويغان بولسام ئىدىم...
— ئۇنىڭ مەمەت ئىكەنلىكىنى بىلگەن بولسام، شۇ زامانلا ئېيتقان بولاتتىم، — دېدى ئىراز.
— كەچۈرۈم ئېلان قىلىنارمۇ، هامماچا؟
— مۇستافا ئاغا ئەقىللىك ئادەم، ئەنقەرەدە ئادىمى بار، چوقۇم ئېلان قىلىنىدۇ. ئۇ بىلمەي، كىم بىلىدۇ.

— ئۆيىمىزنىڭ ئالدىدىكى مەجنۇنتالنىڭ شاخلىرى يەرگە تېگىدۇ، — دېدى خەدىچە.
— يەرگە تېگىدۇ، — دېدى ئىراز.
— قوڭۇر موزايلىرىمىز بولىدۇ، — دېدى خەدىچە.
مەمەت خەدىچە بىلەن خوشلىشىپ تۇرمىدىن چىققاندا ئۆزىنى ئاسماندا ئۇچۇۋاتقاندەك ھېس قىلاتتى، بېشى ئايلىنىپ، يەرگە يىقىلىپ چۈشىدىغاندەك كۆزلىرى قاراڭغۇلاشتى. ئۇ شۇ ھالەتتە بازار ئىچىگە يېتىپ كەلدى. ئۆزىنى ئوتتۇرىدا تۇرغان ئاق تاشنىڭ ئۈستىگە تاشلىدى. بىرئازدىن كېيىن ئېسىگە كەلدى. بازاردا ئاپىلسىنلار دۆۋىلەنگەن، كاپۇستىلار تاغدەك دۆۋىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ تاشنىڭ ئۈستىدىن تۇردى ـ دە، بازارنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلدى. تەۋپىقنىڭ چايخانىسى ئالدىدا بىر توپ ئادەم تۇراتتى، ئۇلار پەرىجە كىيگەن، مۇرىلىرىگە كەتمەن ئارتقانىدى. بويى پاكار، يىپەك گالىستۇك تاقىغان بىر ئادەم ئۇلارنى توختىماستىن تىللايتتى. مەمەت بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ ئىچىدە: «بۇ يەردىمۇ ئابدى ئاغدەك بىرى بار ئىكەن» دەپ ئويلىدى ۋە ئۇلارغا قاراپ تۇردى. پاكار ئادەم تىللاۋەردى،

ئادەملەردىن سادا چىقمىدى، باشلىرىنى يەرگە ئېگىشىپ مىدىرلىماي تۇرۇشاتتى. كېيىن تىللاۋاتقان ئادەم بىردىنلا يۇمشاپ قالدى، «قېرىنداشلار ! سىلەر مېنىڭ جېنىمدىنمۇ ئەزىز» دېيىشكە باشلىدى. مەمەت بۇنى ئاڭلاپ تېخىمۇ ھەيران قالدى. ھېچ نەرسىنى چۈشەنمىدى. مۇرىسىگە كەتمەن ئارتقان ئادەملەر يەرگە قاراپ قىمىرلاشقا باشلىدى ۋە ئاستا ئۆستەڭ بويىغا قاراپ مېڭىشتى. بىرنەچچە ئادەم: «بۇلار شاللىقىقا كېتىۋاتىدۇ» دېدى. مەمەت بۇ ئىشلارغا تېخىمۇ ھەيران بولدى. مەمەت بازارنىڭ تازا قاينىغان يېرىگە باردى. دەسلەپ شەھەرگە كىرگەندە كاۋاپ يېگەن دۇكانىنىڭ ئىشىكىدىن كاۋاپ پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى. دۇكانغا كىرىپلا كاۋاپنىڭ پۇرىقىدىن مەست بولاي دېدى.

— كەلسىلە ! — دېدى دۇكانچى.

— بۇرادەر، تېزرەك، — دېدى مەمەت.

— مانا ھازىر، ھازىرلا كېلىدۇ.

مەمەت ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ كۆزلىرىگە ئىشەنمەي قالدى، ئۇنى قورقۇش چۇلغىۋالدى ۋە كۆزلىرىنى چىملىداتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدا ئەلى توكۇر ئولتۇراتتى ! بۇ خىيال ئەمەس، ئەلى توكۇر ئۇنىڭغا قاراپ ھىجىيىپ قويدى، مەمەت ھېچ نەرسە دېمىدى. بىراق، مېڭىسىگە مىڭ خىل يامان ئېھتىماللىق كەچتى. ئەلى توكۇر ئورنىدىن تۇردى ـ دە، گەپ ـ سۆز قىلماي كۇلۇمسىرەپ قويدى، كېيىن مەمەتنىڭ يېنىدىكى بوش ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى ۋە قۇلىقىغا ئېگىلىپ:

— ھودۇقما، قېرىنداش، ھېچ گەپ يوق، قېنى سۆزلىشەيلى، — دېدى.

كاۋاپلار كەلتۇرۇلدى، كاۋاپنى يېيىشتى، كېيىن سىرتقا چىقىشتى. شەربەتچى كوچىنىڭ ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغا مېڭىپ ۋارقىرايتتى.

— شەربەتچى، بىر قاچا شەربەت، — دېدى مەمەت.

شەربەتچى قاچىنى تولدۇرۇۋاتقاندا، مەمەت ئۇنىڭ تۇڭىغا

قولىنى تەگكۈزۈپ قويدى، شەربەتچى كۈلدى:

— ئالتۇندىن ياسالغان، ئوغلۇم، ئالتۇندىن ! — دېدى.

— سېنىڭ شەھەرگە ماڭغانلىقىڭنى جاپپار ئېيتقانىدى، — دېدى ئەلى توكۇر، — ئاتقا مىنىدىم ـ دە ئارقاڭدىن قوغلىدىم، بېشىڭغا بىرەر ئىش كېلىپ قېلىشىدىن قورقتۇم ... تۇرمە دەرۋازىسى ئالدىدا ئۇزاق كۈتتۈم. خەدىچەنىڭ ئەھۋالى قانداق ئىكەن؟ ياخشى تۇرۇپتۇمۇ؟ ھەي سارا‌ڭ بالا، ئات مىنىمەستىن شەھەرگە كىرگەن بارمۇ؟ بېشىڭغا بىر بالا كېلىپ قالسا، قاچاقچى بولۇپ قالسا‌ڭ تۈتۈلۈپ قالسەن، شۇڭا ئاتنى يېتىلەپ ئارقاڭدىن ماڭدىم. تونۇيدىغان بىرەرى ئۇچراپ قېلىشى مۇمكىن. بىرەر ئىش بولۇپ قالسا، ئاتقا مىنىپلا تاغقا چىقىپ كېتىسەن ...

مەمەتنىڭ كۆزلىرىگە ياش كەلدى.

— ئامان بول، ئەلى ئاغا !

— سەن دېگەن مەمەت ئاۋاق، سەن ئامان بول، قېرىندىشىم ! — دېدى ئەلى.

— ساڭا بىر نەرسە دەيمۇ، ئەلى ئاغا؟

— دېگىن.

— خەدىچە بىلەن ئۇدۇلمۇئۇدۇل ئولتۇرۇشتۇق، ھەر ئىككىمىزنىڭ تىلى تۇتۇلۇپ قالدى، بىر ئېغىزمۇ گەپلەشمىدۇق. ئۇنى ئاشۇ يەردە كۆرۈشكە كۆڭلۇم ئۇنمايۋاتىدۇ، ئەمدى ھەرگىز ئۇ يەرگە بارالمايمەن، بارغان ھالەتتىمۇ تىلىم يەنىلا تۇتۇلۇپ قالىدۇ ... سەن ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ باققىن، خەدىچەنىڭ نېمە گېپى بار، سوراپ كۆر.

— ماقۇل ! — دېدى ئەلى، — سەن مېنى بازاردىكى چايخانىدا ساقلاپ تۇر، ئات بازارنىڭ نېرىقى چېتىدىكى ئۇجمىگە باغلاقلىق، بىرەر ئىش بولسىلا ئاتلان !

— شۇنداق قىلىمەن ! — دېدى مەمەت.

مەمەت غەلىتە بولۇپ قالغانىدى، كۆڭلىدە چۈشىنىكسىز بىر

خىل بىئاراملىق بار ئىدى، دۇمبىسىده مۇزدەك بىر نەرسىلەر ماڭغاندەك بولاتتى، خاتىرجەمسىزلىك ھېس قىلاتتى، دۇنياغا سىغمايۋاتقاندەك قىلاتتى. قېچىپ بېرىپ بىر نەرسىلەرنى چېقىشنى، پارچىلاشنى خالايتتى. قايغۇغا، قورقۇشقا ئوخشاش بىر تۇيغۇ ئىچىده تولغىناتتى. مەمەت ئىتتىك قەدەم تاشلاپ ئاتنىڭ يېنىغا كەلدى. بۇنى كۆرگەنلەر تەلۈلەردەك ماڭغان بۇ بالىغا ھەيران بولۇشاتتى. ئاتنىڭ تۇمشۇقىغا سامانلار يېپىشىپ قالغانىدى. مەمەت يەردىن بىر تۇتام يېشىل ئوتنى يۇلۇۋېلىپ ئاتنىڭ تۇمشۇقىنى سۈرتتى. دۇمبىسىدىكى كۆكۈچ چىپارلىرى ساغرىسىغچە چۈشكەن كۈل رەڭ ئات ئىدى. مەمەت ئاتنىڭ بېشىنى سىلىدى، كېيىن چايخانىغا كىرىپ چاي بۇيرۇدى. مەمەت چاي ئىچىۋېتىپ خەدىچەنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. خەدىچە بەكمۇ ئۆزگىرىپ كەتكەن، چىرايى سارغىيىپ، تۆۋەن قاپىقى قارايغانىدى، يۈزى تولۇپ قالغاندەك كۆرۈنسىمۇ، ھالسىزلىقى، روھسىزلىقى بىلىنىپ تۇراتتى، مەمەتنىڭ يۈرىكى ئېچىشىپ، كۆز ياشلىرى ئۇستىگە تامچىلاشقا باشلىدى. ئۇ ئىككىلەنگەن، ئىزا تارتقان بىر قىياپەتته ئولتۇراتتى، چېيىنى ئىچىپ تۇگەتتى. ئۇ ئەلنىڭ كېلىشىنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتمەكته. ئۇنىڭ كۆزلىرى ئەلنىڭ يولىغا تىكىلگەنىدى. كوچىنىڭ بېشىدا ئەلى كۆرۈندى، ئۇنىڭ قاپاقلىرى چۈشۈپ كەتكەندى، مەمەت ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتى، ئىككىسى ئاتنىڭ قېشىغا بېرىشتى.

— نېمە دېدى؟

— سورىما!

— يامان خەۋەرمۇ؟

— ياخشى دېگىلى بولمايدۇ.

مەمەت تاقەتسىزلىنىپ:

— قېنى سۆزلە، شۇنداق بولۇشنى بىلەتتىم، ئىچىده بىر دەرد بارلىقىنى سەزگەنىدىم، ماڭا ئارام بەرمەيتتى، قېنى سۆزلە!

— بۇ چارشەنبىده خەدىچەلەرنى كوزان تۇرمىسىگە يۆتكەيدىكەن. خەدىچە: مەمەت مەندىن رازى بولسۇن، دېدى. خەدىچەنىڭ گۇناھى ئېغىر ئىكەن، بۇ يەردىكى سوت شۇنداق قارار چىقىرىپتۇ، ئىرازنىمۇ بىللە ئەكېتىدىكەن.

بۇنى ئاڭلاپ مەمەتنىڭ بېشىغا چاقماق چۈشكەندەك بولدى، بىرئازدىن كېيىن ئېسىگە كەلدى، ئۇ ئەلنىمۇ ئۇنتۇغانىدى. ئۇ ئۆزىچە كۈلۈمسىرەيتتى، ئۇنىڭ كاللىسىدا پۈتكۈل چۈقۇر ئوۋا دەرەخلىرى، ئوت ـ چۆپلىرى بىلەن تاشلىرى، توپىلىرى، شەھەرلىرى سېرىق يالقۇنغا ئايلانغانىدى، ئۇ يەنىلا كۈلۈمسىرەيتتى. كېيىن بىردىنلا ئاتقا مىندى ـ ده، بىردەمنىڭ ئىچىده تامامەن ئۆزگىرىپ، باشقىچە بىر مەمەت ئاۋاق بولۇپ قالدى.

— ئالدىمغا ئولتۇر، ئەلى ئاغا، ئەمدى بولدى، — دېدى مەمەت.

ئەلى ئاتنىڭ ئالدىغا ئولتۇردى، ئۇلار شەھەردىن تېزلىكته چىقىپ كېتىشتى. ئۇلار مىڭبۇغىدىن ئۆتتى، دىكىرلىنىڭ ئۇستۇنكى قىسمىغا، ھازىرقى ئوسمان قارىنىڭ ئاپىلسىن باغچىسى بار يەرگە يېتىپ كېلىشتى.

ئەلى ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ توختاتتى ـ ده، مەمەتنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ:

— نېمە بولدى؟ نېمە ئىش بولدى، ماڭا ئېيتقىن؟ — دېدى.

مەمەت ئاتتىن چۈشتى، كۈلۈمسىرەپ ئەلىنىڭ قولىنى تۇتتى:

— ئۇلارنىڭ يولىنى توسۇيمەن، خەدىچەنى ژاندارمىلارنىڭ قولىدىن ئەپقاچىمەن.

— سارىڭ بولدۇڭمۇ؟ — دەپ خاپا بولدى ئەلى، — چۈقۇر ئوۋانىڭ ئوتتۇرىسىدا، كۈپكۈندۈزده ژاندارمىلارنىڭ قولىدىن قىزنى ئەپقاچماقچى؟ ... سارىڭمۇ سەن؟

24

مەمەت غارغا خۇشال كىرىپ كەلدى. جاپپارمۇ، سەپىل ئەلىمۇ مەمەتنى تونۇغاندىن بېرى بۇنداق خۇشال ھالەتتە كۆرمىگەنىدى. مەمەتنى خۇشاللىقىدىن قاناتلانغان ھالەتتە كۆرۈش ئۈلارنىمۇ شادلاندۇرۇۋەتتى، مەمەت غارنىڭ ئىچىدە مېڭىپ يۇرۇپ شوخ ناخشىلارنى ئېيتاتتى:

ئامۇت شاختا پىشىپتۇ،
قۇياشمۇ نۇر چېچىپتۇ.
ئانسى يوتقان بەرمىگەچ
ئاق ئەمچەكلەر ئۇشۇپتۇ.

مۇشۇنداق بىر ناخشىنى مەمەتنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلايدىغانلىقىنى سەللا بۇرۇن بىرى دېگەن بولسا، ھېچكىم ئىشەنمىگەن بولاتتى.

— سەپىل ئەلى! — دەپ ۋارقىرىدى مەمەت. ئۇ ھەر دائىم ئويچان يۇرەتتى، ئاز سۆزلەيتتى. بىراق، ھازىر، — سەپىل ئەلى، ئال سازىڭنى، شوخ نەغمىلەرگە چال! — دېدى.

سەپىل ئەلى ھېچ نەرسە دېمەستىن بېرىپ تامدىكى سازنى ئالدى ـ دە، شوخ بىر كۈيگە چالدى، ئۇ ساز چېلىپ ناخشا ئېيتاتتى.

«بېرىپ باقتىم تۆمۈر ئىشىك ئېتىكلىك،
قارا چاچقا كۈمۈش تەڭگە ئېسىقلىق.»

مەمەتمۇ سەپىل ئەلىگە قوشۇلۇپ ئېيتاتتى.

شۇ ئارىدا ئىشىك ئالدىدا تۇرغان ئەلى توكۇرنى كۆرۈپ قالدى، قولىدىن تارتتى ۋە سەپىل ئەلىگە قاراپ:

— بىر ئۇسسۇل نەغمىسىنى چال! — دېدى.

سەپىل ئەلى نەغمە باشلىشى بىلەن ئۇسسۇلغا چۈشۈشتى. ئاخىر مەمەت ھاسىراپ ئويناشتىن توختىدى، تامغا يۆلىنىپ ئولتۇردى. ئۇ ھېچ تىنچ تۇرالمايتتى، بارماقلىرىنى مىدىرلىتىپ ئوينايتتى.

— جاپپار! — دېدى مەمەت.

— خوش، ئاغام! — دېدى جاپپار.

— بۇگۈنكى كۈنده قېرىندىشىم، — دېدى مەمەت.

— نېمە ئىش؟ — بىر ئىش بولدىمۇ؟ — دېدى جاپپار.

— بۇگۈن يىگىتلىكىنى كۆرسىتىدىغان كۈن ...

— ئادەمنى ھودۇقتۇرما، خۇدا ھەققى ...

مەمەت ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇستىدىكى بالىلار كىيىمىنى يەشتى ـ دە، تامنىڭ بىر بۇلۇڭىغا ئاتتى، ئۆزىنىڭ كىيىملىرىنى كىيدى.

ئايىغىنىڭ باشلىقى ماراش خۇرۇمىدىن بولۇپ، قېنىق قىزىل رەڭدە، چەمى ماشىنا چاقىدىن ئېلىنغان رېزىنكە ئىدى، شالۋۇرى كەرىشنىۋاي يۇڭدىن ئىدى. بۇ كىيىملەرنى بىر سودىگەردىن بۇلۇۋالغانىدى. مەمەت بىلەن جاپپار قەلەيچى بىلەن بولغان جەڭدىن قايتقاندىن كېيىن بىرنەچچە ھەپتە ماراش يولىنى توسۇپ ئادەم بۇلىغانىدى. پۇللارنى، كىيىملەرنى، قورال ـ ياراغلارنى شۇلاردىن تارتىۋالغان. ئۇلار شۇ قېتىمقى بۇلاڭچىلىقىدىن مەمنۇن ئىدى. شۇڭا، يەنە بىر قېتىم ماراش يولىنى توسۇشقا بارماقچى بولۇشقانىدى. شۇ سەۋەبتىن كەمەرلىرى، مىلتىق تاسمىلىرى كۆمۈش بىلەن چىرايلىق بېزەلگەن، بېشىدىكى فەسىنى ئېلىپ تاشلاپ، ئورنىغا ھاۋا رەڭ يىپەك ياغلىق چىگىۋالغان. تەڭگە ـ تەڭگە گۈللۈك يۈڭ رەختتىن تىكىلگەن شالۋۇر كىيىۋالغانىدى. تاپانچىسىنى قېپى بىلەن بىللە كۆچمەنلەرنىڭ بېگى ئەۋەتكەنىدى. قېپى ئىنتايىن گۈزەل، زەر يىپ بىلەن ئىشلەنگەنىدى. ئوقدانلار كۆكسىگە ئىككى قۇردىن چەپرەس باغلانغانىدى. ئۇلارمۇ زەر يىپلار بىلەن ئىشلەنگەن

بولۇپ، كۆچمەنلەر بېگىنىڭ ھەدىيەسى ئىدى.

جاپپار ھەيران بولۇپ سورىدى:

— مەمەت، ئېيتقىنا، نېمە بولدى؟

— بۇگۈنكىدەك بىر كۈندە ...

ئەلى توكۇر بوسۇغىدا تامغا يۆلىنىپ كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى.

— توكۇر، بۇ زادى نېمە ئىش؟ — دېدى جاپپار.

توكۇر دېدى:

— چارشەنبە كۈنى خەدىچەنى شەھەردىن كوزانغا ئېلىپ ماڭىدىكەن، يولدا ژاندارمىلاردىن ئەپقاچماقچى بولۇۋاتىدۇ، شۇ ئىشقا خۇشال بولۇۋاتىدۇ.

جاپپاردىن ئۈن ـ تىن چىقمىدى، چىرايى تۇرۇلدى، سەپىل ئەلمۇ گەپ قىلمىدى. ئۇلارنىڭ بۇ ئىشقا ئارىلاشقۇسى كەلمەيتتى.

مەمەت بۇ ئىشنى قارار قىلغاندى، باشقىلارغا پەرۋا قىلىپمۇ كەتمىدى، مەيلى، جاپپارنىڭ چىرايى تۇرۇلسە تۇرۇلسۇن. مەمەت ھېچكىمدىن يارەم كۈتمەيتتى. يا چىككا، يا پۇككا بولار، دېگەنىدى.

سەپىل ئەلى مەمەت بىلەن تونۇشقان دەسلەپكى كۈنلەردە گۆر ئوغلى توغرىسىدىكى بىر ھېكايىنى سۆزلەپ بەرگەنىدى. گۆر ئوغلىنىڭ زاھىر بولۇشى ... خېلىدىن بېرى مەمەتنىڭ كاللىسىدا ئەنە شۇ گۆر ئوغلى ئايلىنىپ يۈرەتتى.

— شۇنداق رىۋايەت قىلۇرلەركى، قەدىم زاماندا بولو شەھىرىدە، — دەپ باشلىناتتى، — گۆر ئوغلى كوچىدا كىچىك بىر كۈچۈكنى كۆرۈپ قاپتۇ، مۇشتۇمدەكلا كىچىك كۈچۈك ئىكەن. تۆت ـ بەش يوغان ئىت شۇ كىچىك كۈچۈكنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىپتۇ. كۈچۈك قاچماستىن ئۆزىنى قوغداپتۇ. ئۆزىنى قوغدىشى نەتىجىسىدە ئۇلارنى يېڭىپتۇ. ئۇلارنىڭ قورشاۋىنى يېرىپ چىقىپ ئۆز يولىغا كېتىپتۇ. گۆر ئوغلى مانا بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ، بۇ سوقۇشنى تاماشا قىپتۇ. دېمەك، گۆر ئوغلى بىر كىچىككىنە كۈچۈك ئىكەن ! ...

يۈرەكلىك بولغىنى ئۈچۈن ... ئۇ، گۆر ئوغلى، قورقماس گۆر ئوغلى بولۇپ يېتىشىپتۇ. دادىسىنىڭ بېشىغا كۈلپەت چۈشكەندە تاغقا چىقىپتۇ ...

گۆر ئوغلى ھېكايىسىنى ئاڭلىغاندىن بېرى، گۆر ئوغلى مەمەتنى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالغاندى. گۆر ئوغلىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئابدى ئاغىنى ئۆلتۈرۈشكە يەنە بىر قېتىم قەسەم ئىچكەنىدى.

— نېمىدەپ چىرايىڭنى تۇرسەن، جاپپار ئاغىنە؟

— ھېچ !

— نېمە ھېچ؟

— ھېچ !

— ھە !

— ساڭا ئېچىنىمەن.

— ھەي جاپپار، — دەپ خاپا بولدى مەمەت، — سەن ھەر دائىم ماڭا ئېچىنىسەن.

— سەن باتۇر يىگىتسەن، شۇڭا ئېچىنىمەن.

— نېمە ئۈچۈن؟

— ئېچىنىمەن شۇ.

— سەۋەبىنى سۆزلىگىن.

بۇ قېتىم جاپپار قاتتىق رەنجىپ ۋارقىراشقا باشلىدى:

— چۇقۇر ئوۋانىڭ ئوتتۇرىسىدا، تۇزلەڭلىكتە، كۈپكۈندۈزدە، شۇنچىلىك چوڭ يېزىنىڭ ئىچىدە ژاندارمىلارنىڭ قولىدىن ئادەم ئېلىپ قاچماقچىسەن؛ شۇنداقمۇ؟ چۇقۇر ئوۋا قاپقان دېگەن سۆز. قاراقچىلار ئۈچۈن بىر قاپقان، چۇقۇر ئوۋاغا چۈشكەنلەر ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇپ چىققىنى يوق. ساڭا ئېچىنىمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە چۇقۇر ئوۋانىڭ يولىنى بىلمەيسەن. ئەگەر يېنىڭدا رەجەپ چاۋۇشتەك بىرى بولغان بولسىدى، مەيلى ئىدى. قۇرۇق قولغا تايىنىپ چۇقۇر ئوۋاغا چۈشكىلى بولامدۇ؟

مەمەت تاتىرىپ كەتتى. خۇددى بىر خادا تاشتەك تىك تۇرۇپ

قالدى.

— سەن ھازىر مەن بىلەن بىللە بارمامسەن؟ شۇنى ئېيت؟ — دېدى.

— مەن بېرىپ ئۆزلۈكۈمدىن قاپقانغا چۈشمەيمەن.

— گەپنىڭ ئوچۇقىنى قىل، زادى مەن بىلەن بارامسەن، يوق؟

— بارالمايمەن.

— خوپ، ئەمدى سەن گەپ قىل، سەپىل ئەلى، مەن بىلەن بارامسەن؟

— مەن چۈقۇر ئوڭۇانى بىلمەيمەن، قېرىندىشىم، مەن چۈقۇر ئوڭۇادىن قورقىمەن. ساڭا ھېچقانداق پايدام تەگمەيدۇ ... زىيىنىم تېگىدۇ. خالىساڭ بىللە بارىمەن، پەقەت دوستلۇق ھۆرمىتى ئۈچۈنلا.

جاپپار سەپىل ئەلىگە دەھشەت بىلەن قارىدى.

— دېمەك، شۇنداق ! — دېدى ـ دە، جىم بولدى مەمەت.

شۇ كېچىسى بىللە تاماق يېيىشمىدى. ھەربىرى ھەر تەرەپتە باتناپ يۈرۈشتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ خۇشال بولغىنى ئەلى توكۇر ئىدى. ئۇخلاش ۋاقتىدا جاپپار:

— سىلەر ئۇخلاڭلار، مەن كۆزەتتە تۇراي، — دېدى باشقىلار، مەمەتمۇ ئۇخلاشقا ياتتى.

يېرىم كېچىدە جاپپار مەمەتنىڭ قېشىغا كېلىپ ئۇنى تۇرتتى. مەمەت ئاچچىقى بىلەن ئورنىدىن تۇردى. ئۇ ئۇخلىيالمىغانىدى. قوپاللىق بىلەن:

— جاپپار، مەندىن بىرەر نەرسە تەلەپ قىلامسەن؟ دوستلۇقۇڭنى كۆرسەتتىڭ ! يەنە مەندىن نېمە تەلەپ قىلسەن؟ — دېدى.

— ئاغىنە، — دېدى جاپپار ۋە مەمەتنىڭ قولىنى قوللىرىنىڭ ئارىسىغا ئالدى، — قېرىندىشىم.

— دوستلۇقنى يەتكۈزدۇڭ، — دەپ كۈلدى مەمەت.

— بۇ ئىشتىن ۋاز كەچ. قانداقلا بولسۇن خەدىچەنى قويۇپ

بېرىدۇ. گۇۋاھچىلارمۇ شۇ چاغدىكى سۆزلىرىدىن يېنىۋالدىغۇ؟ ھەممىسى خەدىچە تەرەپدارى بولۇشتىغۇ؟ ھاكىمغا ۋەلىنى مەمەت ئېتىۋەتتى، دېمىدىمۇ؟ چوقۇم قويۇپ بېرىدۇ.

— سۆزلىرىدىن يانغان بىلەن نېمە پايدا چىقتى؟ ئەگەر بىرەر پايدىسى بولغان بولسا، خەدىچەنى تېخىمۇ چوڭ سوت مەھكىمىسىگە ئەۋەتمىگەن بولاتتى؟ چوڭ جازاغا تارتىپ يۇقىرىغا ئەۋەتتى؛ كوزانغا، چۈشەندىڭمۇ؟ ئۇ مېنىڭ كاساپىتىمدىن تۇرمىلەردە سۆرىلىپ يۈرىدۇ، يا ئۆلىمەن، يا ئۇنى قۇتۇلدۇرىمەن ! سېنى بىللە بار، دېمەيمەن. بارمىساڭ تېخى ياخشى. بۇ، يۈزدە توقسان ئۆلۈم دېگەن سۆز، ھوش ـ كاللىسى جايىدا ئادەم ئۆزىنى ئۆلۈمگە ئاتمايدۇ.

— مەمەت، سەن ئۇچۇن ھەممىنى قىلىشقا تەييارمەن، لېكىن بۇ ئوچۇق ساراڭلىق، كۆرۈپ تۇرۇپ ئۆزىنى ئوتقا ئاتقانلىق. بىزگە ئۇۋال بولىدۇ، ساڭىمۇ ئۇۋال بولىدۇ، قېرىندىشىم ... بولدى، گېپىمنى ئاڭلا، مېنى رەنجىتمە، نېمە ئۇچۇن شۇنداق قىلىسەن؟ مەمەت، مېنى رەنجىتمە، سەن ئەنە شۇنداق يامان يولغا ماڭساڭ يۈرىكىم دەردكە توشىدۇ. ئۇنداق قىلما، ئاغىنە !

— گەپ قىلما، جاپپار ئاغىنە، ساڭا تىك كېلىۋاتامدۇ؟ سۆزلىمەيلا قوي، ئۆلىدىغانلىقىمنى يۈزدەيۈز بىلىپ تۇرسامۇ بارىمەن. مەن مۇشۇنداق ياشاپ نېمە قىلىمەن ! كۆپ سۆزلەپ ئۆزۈڭنى ئاۋارە قىلما !

— ئۆزۈڭ بىل، — دېدى جاپپار، — ئۆزى يىقىلغان يىغلىماس دەپتىكەن !

جاپپار قولىنى مەمەتنىڭ قولىدىن ئاجرىتىپ بىر چەتكە كەتتى.

شەنبە، يەكشەنبە، دۇشەنبە كۈنلىرى مەمەت بىلەن جاپپار بىر ـ بىرىنىڭ چىرايىغا قارىمىدى، قېچىپ يۈرۈشتى. مەمەت بەك ئەتىگەن تۇرۇپ تاغقا چىقىپ كېتەتتى ـ دە، قاراڭغۇ چۈشكەندە قايتىپ كېلەتتى.

سەيشەنبە ئەتىگەندە تېخى كۈن چىقماي تۇرۇپ مەمەت ئورنىدىن تۇردى، ئەلى توكۇرنى ئويغاتتى ۋە:

— مەن ماڭدىم، ئەلى ئاغا! — دېدى.

ئەلى ئورنىدىن چاچراپ تۇردى.

— بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن يالغۇز چىققىلى بولمايدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە سەن چۈقۇر ئوۋانى بىلمەيسەن، مەنمۇ سەن بىلەن بىللە بارىمەن، — دېدى ـ دە، كۈلۈپ قويدى، — مېنى ئوق ئاتالايدۇ دەپ ھېسابلىما. سەن ئاتىسەن، مەن يىراقتا تۇرۇپ تاماشا قىلمەمەن. بىر يەرگە مۆكۈنۈۋالمەن ـ دە، كۆزىتىپ تۇرىمەن. ساڭا چېچەكلى يېزىسىدىن ياخشى بىر ئات تاپمەن. ئۆزۈمۇ بىر ئاتقا مىنىمەن، ساڭا خەۋەر يەتكۈزۈپ بېرىمەن. ژاندارمىلارغا تاغقا يېقىن بىر يەردە، يەنى سىتىرىن قومۇشلۇقىدا پىستىرما قۇرىسەن ... سەن تۇرۇپ تۇر، مەن چېچەكلى يېزىسىغا باراي، بولامدۇ؟

خۇشاللىقىدىن مەمەتنىڭ كۆزلىرى چاقناپ كەتتى، ئەلى توكۇرنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ سۆيدى.

— سېنىڭ بۇ ياخشىلىقلىرىڭنى قانداقمۇ قايتۇرارمەن، ئەلى ئاغا!

— نېمە ياخشىلىق قىلدىم، قېرىندىشىم، — دەپ بېشىنى قايغۇلۇق ھالدا لىڭشىتىپ قويدى ئەلى توكۇر، — دەزنى قاداشقا تىرىشۇاتىمەن.

ئەلى كېتىپ قالدى.

بىر ـ ئىككى سائەتتىن كېيىن — كۈن چىققان چاغدا غارنىڭ ئۈستىدە دۈكۈرلىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى ۋە ئاتنىڭ ھاسىرىغان تاۋۇشى كەلدى، مەمەت سىرتقا چىقتى.

— ئەلى ئاغا! — دېدى، — ياشاپ كەت!

— بۇ، تويىنىڭ ئېتى! قارا، ئاتنى راسا بېزىدىم.

ئاتنىڭ بويىنىغا كۆك مونچاقلار، رەڭگارەڭ لېنتىلار ئېسىلغان. ئېگىرى، تىزگىنى زەر بىلەن زىننەتلەنگەنىدى.

— راستلا توي ئېتى ئىكەن!

— يەنە بىر يامغۇرلۇقمۇ ئەكەلدىم، ھەم يامغۇر ئۈچۈن، ئەڭ مۇھىمى ...

— نېمە گەپ؟ — دەپ سىرتقا چىقتى جاپپار.

— ئۇستۇڭگە يېپىنىۋالساڭ قورالىڭنى ھېچكىم كۆرمەيدۇ، بېشىڭلا كۆرۈنىدۇ. قېنى، ۋاقىتنى ئۆتكۈزمەيلى، — دېدى ئەلى توكۇر.

مەمەت ئاتقا مىندى، ئارقىدىن ئەلىمۇ ئاتلاندى.

جاپپار بوسۇغىدا مىدىرلىماستىن ئۇلارغا قارايتتى، سەپىل ئەلىمۇ تۇرۇپ قالدى. جاپپارنىڭ يۈزى ئۆلۈكنىڭ يۈزىدەك سارغىيىپ كەتكەن، خۇددى ھىتتىت ھەيكىلى[1] دەك قېتىپلا قالدى.

مەمەت ئاتنى ئىشىك تەرەپكە بۇرىدى، جاپپارنىڭ يۈزىگە قارىماستىن:

— جاپپار ئاغىنە، مەندىن رازى بول، — دېدى تىترىگەن ئاۋازدا، — سەنمۇ رازى بولغىن، سەپىل ئەلى!

جاپپار تۇرقىنى ئۆزگەرتمىدى، راستتىنلا ھىتتىت ھەيكىلىگە ئوخشاش قىمىر قىلماستىن تۇرۇپ قالدى.

— رازىمەن، قېرىندىشىم! — دېدى سەپىل ئەلى.

ئۇلار ئاتلىرىنى تۆۋەنگە قاراپ چاپتۇردى.

جاپپار ئۇزاققىچە تۇرغان يېرىدىن مىدىرلىماستىن تۇرۇپلا قالدى.

25

يامغۇ يېغىۋاتاتتى. بۇ قۇياشلىق كۈندە يېغىۋاتقان يامغۇر ئىدى. ھاۋا بىردەم ئېچىلاتتى، بىردەم سىمىلداپ يامغۇر

[1] ھىتتىت — ئاناتولىيەنىڭ قەدىمكى خەلقلىرى، ئاناتولىيەدە ئۇلارنىڭ ياسىغان ھەيكەللىرى تېپىلغان.

چۈشەتتى. قومۇشلار ھۆللەنگەن، ئۇستىدىن سۇلار سىرغىپ تۇراتتى. يوپۇرماقلاردىكى سۇ تامچىلىرى مونچاق ـ مونچاق بولۇپ، كۈن نۇرىدا پارقىرايتتى.

ئۇ زامانلاردا سىتىرىنىڭ ئاستى تەرىپىدە كەڭ قومۇشلۇق بار ئىدى. يول مۇشۇ قومۇشلۇقنىڭ ئۇستۈنكى قىسمىدىن، مەرسىنلەر بىلەن قاپلانغان تاغ ئېتەكلىرىدىن ئۆتەتتى.

ئۇلار كىچىكچىنار يېزىسىدىن ئۆتۈپ بۇ قومۇشلۇققا چۈشۈشتى. كۈن پاتقان چاغدا يامغۇرمۇ توختىدى.

ـــ يامغۇرلۇقنى ئېلىپ ياخشى قىلغاندىمەن؟ ـــ دەپ سورىدى ئەلى.

ـــ ياخشى قىپسەن ! ـــ دېدى مەمەت.

ـــ يامغۇرمۇ توختاپ قالدى.

ـــ يەنە ياغىدۇ.

ـــ چۈقۇر ئۇۋادا پىستىرما قۇرۇشقا بۇ قومۇشلۇقتىن ئەپلىك جاي يوق.

ـــ ھەي ئەلى ئاغا، سەن شۇنچىلىك ئىشلارنى قانداق پەملىدىڭ؟ چۈقۇر ئۇۋانى بەش قولدەك بىلىدىكەنسەن.

ـــ ياش ۋاقتىمدا چۈقۇر ئۇۋادىن ئات ئوغرىلاپ تاغلارغا ئاچىقاتتىم، چۈقۇر ئۇۋانى نېمىشقا بىلىۋالغانلىقىمنى ئەمدى چۈشەندىڭمۇ؟

ـــ چۈشەندىم. ئۇلارنىڭ مۇشۇ يولدىن ئۆتۈشى ئېنىققۇ؟ ـــ دەپ سورىدى مەمەت.

ـــ كوزانغا باربىدىغان ئىككىلا يول بار، بىرى چۈقۇر كوپرونىڭ يولى، يەنە بىرى مۇشۇ. يامغۇر ياغقىنى بەك ياخشى بولدى. پاتقاقتا چۈقۇر كوپرو يولىدىن ماڭغىلى بولمايدۇ. پېتىپ قالىدۇ، شۇڭا ئۇلار چوقۇم مۇشۇ يولدىن ماڭىدۇ. بۇ يەر بەك ياخشى، پىستىرما ئۇچۇن بۇ يەردىن ياخشى يەرنى تاپقىلى بولمايدۇ. ئىشنى تۈگىتىپلا تاغقا چىقىپ كېتىسەن. جاپپار مۇشۇنداق بولۇشىنى بىلگەنىدە ئىدى، بىللە كەلگەن بولاتتى.

جاپپارنىڭ ئېتىنى ئاڭلاش بىلەن مەمەتنىڭ يۈزى تارتىشىپ كەتتى.

ـــ خۇدا ھەققى، ئۇ كېلەتتى، قورقىتى، كۈپكۈندۈزدە، تۈزلەڭلىك ئوتتۇرىسىدا تۈتۈلۈشىمىزدىن قورقتى، ـــ دېدى ئەلى توكۇر.

مەمەت يەنە جىم بولدى.

ـــ جاپپار قورقتى، ـــ دېدى ئەلى، ـــ ئۇ شۇنچىلىك قورقتىكى ... ئۇ قانداق قۇۋ ـ ھە؟ چۈقۇر ئوۋاغا چۈشكەن قاراقچىلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى، بىرەرىنىڭمۇ تاغقا قايتىپ چىقالمىغانلىقىنى ئۇ ياخشى بىلىدۇ.

ـــ بىرەرىمۇ قۇتۇلمىدىمۇ؟ ـــ دەپ ھەيرانلىق بىلەن سورىدى مەمەت.

ـــ ھەئە، بىرىمۇ ! ـــ دېدى ئەلى توكۇر.

ئۇلار يېمەك تۈگۈنىنى ئېچىپ، يېمەكلىكلىرىنى يېيىشكە باشلىدى. يېمەكلىرىنى ئاستا ـ ئاستا چاينىپ يۇتاتتى.

ـــ مەن شەھەر يولىغا قاراپ ماڭاي، ـــ دېدى ئەلى توكۇر، ـــ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ كېلەي، سەن تاغقا چىقىپ ئۇخلىۋال. سەھەرلىكى قومۇشلۇققا كىر، ئاتنى قومۇشلۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر يەرگە باغلاپ قوي، كۆرۈنمىسۇن، ئۆزۈڭ يولنىڭ ئاغزىدا ساقلا. مەن ماڭاي، ئۇلار ئەتىلىكە نامازدىگەرلەردە مۇشۇ يەردە بولىدۇ.

ئەلى توكۇر ئېتىغا مىنىپ شەھەرگە قاراپ چاپتۇردى.

توكۇر كۆزدىن يوقىلىش بىلەنلا مەمەتمۇ ئېتىغا مىندى، تاغقا چىقىپ كەتتى. تاشتىن قوپۇرۇلغان ئوچاقنىڭ ئىچىگە چۈشۈۋالدى. ئوچاقتا سۇلار يىغىلىپ قاپتۇ، بىراق بۇ يەر ساقلىنىشقا ئەپلىك ئىدى، يامغۇر ياغسىمۇ ئادەمنىڭ ئۈستىگە چۈشمەيتتى، خۇددى ئۆڭكۇرگە ئوخشايتتى. ئوچاقنىڭ ئىچى سۇغا توشۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئۇ يەرگە تاش يىغىپ تاشلىدى. ئاتنى ئوچاق بېشىدىكى توۋا دەرىخىگە باغلاپ قويدى،

ئۆزى يامغۇرلۇققا ئورىلىپ، تاشلىغان تاشلىرىنىڭ ئۈستىدە تۆگۈلۈپ ياتتى. بىردەم ئۇخلايتتى، بىردەم جۆيلۈپ ئويغىنىپ كېتەتتى. شۇنداق قىلىپ تاڭنى ئاتقۇزدى.

تاڭ ئېتىش بىلەن ئاتقا مىنىپ قومۇشلۇققا كەلدى، ئېتىنى قومۇشلۇقنىڭ ئىچكىرىسىگە يېتىلەپ كىرىپ، بىر قومۇشنىڭ يىلتىزىغا ياخشىلاپ باغلىدى.

مەمەت ئاخشامدىن بېرى خۇشال ئىدى. ئۇنىڭ پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنى سىرقىراپ ئاغرىيتتى. ئۇ بىر تۈپ قومۇشقا يۆلىنىپ ئولتۇردى. قومۇشقا توپ ـ توپ سېرىق ھەرە قونۇشاتتى. قومۇشلارغا ئۆمۈچۈكلەر تور باغلىغاندى. قومۇش پۈپۈك چىقارغان، پۈپۈكلىرىنى بولسا چاڭ ـ توزانلار باسقاندى. قومۇشلارنىڭ پۈپۈكلىرىدە كۈن نۇرى پارقىرايتتى.

دۇنيادا ئادەم ساقلاشتىن قىيىن ئىش يوق ! ساقلىدى، قانچە ۋاقىت ئۆتتىكىن؟ ... چۈش بولدى، تۇزلەڭنى نەم ئىسسىق قاپلىدى. نامازدىگەر بولدى، ئۇدۇلدىكى تاغلارنىڭ سايىلىرى شەرققە قاراپ ئۇزاردى. بۇ چاغدا مەمەت بىر قومۇشنىڭ يىلتىزىغا يۆلەكلىك مىلتىقىنى ئالدى. يول ياقىسىغا يېقىن يوغان بىر قومۇشنىڭ يىلتىزى تۇۋىدىكى چوڭقۇرلۇققا چۈشتى. بىردەم ـ بىردەم يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا چىقىپ شەھەر تەرەپكە قاراپ قويياتتى، ھېچكىم كۆرۈنمەيتتى. چىشىنى چىشلەپ تۇراتتى. بىكاردىنلا تۇزلەڭگە ئوق ياغدۇرغۇسى كېلەتتى، نەگە بولسىمۇ مەيلى، قومۇشلۇققا، يوللارغا قارىتىپ ئاتقۇسى كېلەتتى، غەزىپىدىن ئۆزىنى قويىدىغان جاي تاپالمايتتى، ھەر مىنۇت بىر يىلدىن ئارتۇق تۇيۇلاتتى.

ئاخىر خەنجىرىنى چىقىرىپ ئازگالنى كولاشقا باشلىدى. بارلىق كۈچى بىلەن كولايتتى. توپىلارنى ئوچۇمى بىلەن سىرتقا ئاتاتتى. مەمەت ھاسىرغان پېتى يولغا چىقتى، ھېچكىم يوق، قوللىرىنى ساڭگىلاتقان پېتى تۇرۇپ قالدى. يە كېلىۋاتقان، يە كېتىۋاتقان بىرەرى كۆرۈنمەيتتى. ئۇمىدىنى ئۈزۈپ ئازگالدىن

مىلتىقىنى ئالدى ـ دە، يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ تۇردى. كۈن ئولتۇراي دەپ قالغانىدى. يولنىڭ ئۇ بېشىدا قىمىرلىغان قارا كۆلەڭگە كۆرۈندى. قارا كۆلەڭگە بارغانسېرى يېقىنلىشىۋاتاتتى. يۈرىكى سېلىپ كەتتى، شۇنداق بولسىمۇ قومۇشلۇققا كىرمىدى. قارا كۆلەڭگىلەر يېقىنلىشىپ، تۆت ژاندارمىنىڭ ئالدىدا ئىككى خوتۇن كېلىۋاتقانلىقىنى ئېنىق پەرق ئەتكەندىن كېيىنلا مەمەت قومۇشلۇققا كىردى. ئۇدۇلدىكى تاغنىڭ ئۈستىدىن كۈننىڭ يېرىمىلا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. مەمەت ژاندارمىلارنىڭ ئەڭ ئارقىسىدىكى ئېگىز بويلۇقنىڭ پۈتىغا قارىتىپ ئوق ئاتتى. ژاندارما ۋارقىرغان پېتى تولغىنىپ يەرگە ياتتى. مەمەت ئوڭ ۋە سولغا ئاپتوماتتەك ئوق ئاتاتتى. ژاندارمىلار ئېسىنى يوقىتىپ قويۇشتى.

ـــ ھەي، ئالدىڭلاردا مەمەت ئاۋاق تۇرىدۇ ! ئايالىلارنى تاشلاپ قېچىڭلار ! ـــ دەپ ۋارقىرىدى مەمەت.

يەنە بىر ژاندارما چىرقىراپ يەرگە يىقىلدى، قالغان ئىككىسى ئۆزلىرىنى يولنىڭ چېتىدىكى سۇلۇق خەندەككە ئاتتى ۋە مەمەتكە قارشىلىق بىلدۈرمەك بولدى. قاراڭغۇ چۈشتى، يامغۇر يەنە سىم ـ سىم يېغىشقا باشلىدى. ئايالىلار يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا قېتىپ قالغانىدى. ئىككىسىمۇ قورقۇنىدىن دىر ـ دىر تىترەيتتى. كېيىن يولنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پاتقاقلىقتا ئولتۇرۇپ قېلىشتى.

ـــ ھەي ژاندارمىلار، بېرىپ ئۆز ئىشىڭلارنى قىلىڭلار ! بىز بىلەن ئېتىشماڭلار ! سىلەر توپۇڭلار بىلەن كەلسەڭلارمۇ تەڭ كېلەلمەيسىلەر !

ئوق تەگكەنلەرنىڭ داد ـ پەريادى، ئىڭراشلىرى كۆككە يېتەتتى.

ـــ ياردىم بولغانلارنى ئەكېتىڭلار ! ئۇلارنى ئېلىپ يولۇڭلارغا مېڭىڭلار !

ژاندارمىلار ئوق ئېتىشنى توختاتتى. ئايالىلارمۇ سەل ـ پەل

ئېسىنى يىغىۋېلىشتى.

ئىراز خەدىچەنى تۇرتۈپ:

— ۋاي كۆزى كور بولۇپ كەتكۇرلەرەي، قېنى، ئاستا — ئاستا مەمەتنىڭ قېشىغا بارايلى، — دېدى.

— بېشىمغا كەلمىگەن مۇشۇ ئىش قالغانمىدى؟ — دېدى خەدىچە، — بوپتۇ، بارايلى.

ئۇلار يول بويى گەپ — سۆزسىز مېڭىشتى.

— مەمەت! — دېدى خەدىچە.

— كەلدىڭلارمۇ؟

ئۇلار قاراڭغۇدا بىر — بىرىنى كۆرمەيتتى. مەمەت چوڭقۇرلۇقتىن يولغا چىقتى. قاراڭغۇدا سايىدەك كۆرۈنگەن ئايالار تەرەپكە ماڭدى، ئۇلارنى يېتىلەپ قومۇشلۇققا — ئاتنىڭ يېنىغا ئەكەلدى. ژاندارمىلار تېخىچە ئۇ يەر — بۇ يەرگە ئوق ئاتاتتى. ئات ئايىغ تاۋۇشلىرىنى ئاڭلاش بىلەن ئۇزۇن — ئۇزۇن كىشىندى، مەمەت ئاتنى يەشتى:

— بۇنىڭغا مىنىڭلار، ئارقامدىن مېڭىڭلار! — دېدى مەمەت.

ئۇلار قومۇشلۇقتىن چىققان چاغدا ژاندارمىلار ئېتىشتىن توختىغانىدى. ئەمدى ئۇلار يارىدار سەپداشلىرى بىلەن گەپلىشىۋاتاتتى.

تاغ ئېتىكىگە قاراپ تاقىلىرىدىن ئوت چاچرىتىپ، تاشلارنى شاراقلىتىپ بولۇشچە ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتقان بىر ئادەم ئۇلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كەتتى — دە، بىرئازدىن كېيىن كەينىگە يانىدى. مەمەت بۇ ئەلى توكۇر بولسا كېرەك، دەپ ئويلىدى.

— مەمەت ئاۋاق، ھەي مەمەت ئاۋاق! — دېگەن پەس ئاۋاز ئاڭلاندى.

— بىز بۇ يەردە، مەيەرگە كەل، ئەلى! — دەپ ۋارقىرىدى مەمەت.

ئەلى ھاسىرىغان پېتى ئۇلارنىڭ يېنىغا يېتىپ كەلدى ۋە

ئاتتىن چۈشتى.

— ئۇكام مەمەت، بۇ ئاتنى مىن، چېچەكلى يېزىسىدىكىلەرگە تاپشۇرۇپ بەرسەك بولدى. بۇ يەردە تۇرما، ئاقچەتاغقا چىقىپ كەت. ئەتىلىككە ئاسىم چاۋۇش ھەممە ژاندارمىسىنى باشلاپ كېلىدۇ، تۈتۈلۈپ قالما. مەن ساڭا يېتىشۇالمەن. بۇ كېچە قانداق قىلىپ بولسۇن چېچەكلى جىلغىسىغا بېرىۋال. ئۇ يەردىن ئاقچەتاغقا چىقىپ كەت! ... تۇرمىغىن، ئېتىڭنى بولۇشچە چاپتۇر، خەير، خۇدايىمغا ئامانەت!

ئەلى ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ قاراڭغۇلۇققا كىرىپ كەتتى.

— قىلغان بۇ ياخشىلىقىڭنى زادى ئۇنتۇمايمەن، ئەلى ئاغا! — دېدى مەمەت.

مەمەت ئەلى توكۇر قالدۇرۇپ كەتكەن ئاتقا مىندى.

— خەدىچە، كېلە، ئارقامغا مىنگىن!

خەدىچە ئۆز ئېتىدىن چۈشۈپ مەمەتكە مىنگەشتى.

ئۇلار قاراڭغۇدا تاغقا قاراپ ئات چاپتۇرۇشتى. بىرنەچچە قېتىم يولدىن ئېزىپ، كېيىن يەنە تېپىۋېلىشتى. كۈن چىقماستىن چېچەكلى يېزىسىغا كەلدى. توپتوغرا يېزىنىڭ ئىچىگە كىرىپ ئۇتتۇر كەلگەن بىر ئۆينىڭ ئالدىدا توختىدى.

— تاشقىرىغا چىقىڭلار! — دەپ ۋارقىرىدى مەمەت.

ئون سەككىز ياشلاردىكى بىر يىگىت ئىشىكنى ئاچتى. يىگىت مېھمانلارنى كۆرۈپ خۇشال بولدى. كۈلۈمسىرىگەن پېتى كېلىپ ئاتلارنى ئالدى — دە، ئېغىلغا ئەكىردى. ئاتلار كۆپۈكلىشىپ كەتكەنىدى.

خەدىچە بىلەن ئىراز ئىككى پۇكلىنىپ قالغانىدى. تىترىگەندەك قىلاتتى. يۈزلىرى قاراڭغۇدا بىئارام، تەشۋىش ئىچىدە تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى.

ئۇلار ئىچكىرىگە كىرىشتى. بۇ ئۆينىڭ ئايالىرى ئوچاققا ئوت يېقىپ، ئوچاق بېشىغا ئورۇن راسلاپ قويۇشقانىدى. مېھمانلار ھارغىنلىق بىلەن ئولتۇرۇشتى.

— ساھىبخانىلار ! — دېدى مەمەت، — مەن ئىككى كۈندىن بېرى ئاچمەن.

— مانا ھازىرلا، مەمەت ئاۋىقىمىز ! — دېيىشتى ساھىبخانىلار.

26

ئابدى مۈكچەيگەن، ئورۇقلاپ قۇۋۇزى ئىچىگە كىرىپ كەتكەندى. ئەتىگەندىمۇ، كەچقۇرۇنلىرىمۇ مەمەت ئاۋاق توغرىسىدىكى گەپلەردىن قۇلقى خالىي بولمايتتى، بۇنىڭغا غەزىپى تاشاتتى، بىراق نېمە ئىلاج؟ ئادەملەرنىڭ ئاغزى بوغۇپ قويىدىغان تاغار ئەمەس — دە !

ئابدى غەزىپىدىن بازارغا سىغماي يۈرەتتى. ماراشلىق مۈستافا ئەپەندىنىڭ دۇكىنىدىن تەۋپىقنىڭ قەھۋەخانىسىغا، تەۋپىقنىڭ قەھۋەخانىسىدىن رەمزى خورازنىڭ باقالىلىق دۇكىنىغا، ئۇ يەردىن ئەرز يازغۇچى سىياسەتچى ئەخمەتنىڭ ئالدىغا بېرىپ — كېلىپ يۈرەتتى. بارغانلا يېرىدە باشقىلارنىڭ ئاغزىنى ئاچتۇرماستىن سائەتلەپ سۆز قىلاتتى.

— مانا كۆردۈڭلارمۇ، كۆردۈڭلارمۇ ئۇنىڭ قانداقلىقىنى؟ تېخى ئۇنى كىچىك بالا دەيسىلەر، مەن ئۇنى بىلمەيتتىممۇ؟ ئۇ كاپىرنىڭ ئوغلى، دۆيۈز، شۇنى ياخشى بىلىپ قويۇڭلاركى، يەنە ئابدى ئېيتمىغان دېمەڭلار. ئۇ، تاغلاردا ھۆكۈمەت قۇرىدۇ، جەزمەن قۇرىدۇ. مېنىڭ يەرلىرىمنى، دادامدىن قالغان ھۆججىتى بار يەرلىرىمنى دېھقانلارغا توي قىلىپ تارقىتىپ بەرگەن ئادەم ھۆكۈمەت بولماي نېمە؟ ئۇ ھۆكۈمىتىنى ئېلان قىلىدۇ. ئەنقەرەگە مىڭ قېتىمدىن ئارتۇق تېلېگرامما ئەۋەتتىم، يا بىرەرى جاۋاب بەرمىدى، يا ھال سوراپ قويمىدى ... بۇ ھۆكۈمەتنىڭ ئىشى ئاجايىپ بىر ئىش، بىلمەڭلار قېرىنداشلار ! بىر قاراقچىنىڭ قولىغا تاشلاپ قويغانمۇ بارمۇ؟ بىر پولك ئەسكەر

ئەۋەتسۇن، ئۇلارنىڭ يىلتىزىنى قىرقىسۇن ! ياشا دەيمىز ياشا ! ھۆكۈمىتىمىزگىمۇ تىل تەگكۈزمەيمەن، تەگكۈزەلمەيمەن، ئەپەندىم. لېكىن، نېمە ئۈچۈن بىزنى بىرقانچە قاراقچىغا قۇل قىلىپ بېرىدۇ؟ ئۇۋال ئەمەسمۇ؟ گۇناھ ئەمەسمۇ؟

ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەندە يارىدار ژاندارمىلارنى شەھەرگە ئەكىلىشتى ... بۇ ئىش ئېغىزدىن — ئېغىزغا كۆچۈپ يۈردى. ھەممە ئادەم مەمەتنى قوللايتتى.

ئابدى ئاغىمۇ بازارنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ ئۈيان — بۈيان ماڭاتتى. پەشلىرىنى تۇتۇپ ھېچكىم بىلەن پاراڭلاشمايتتى، بىراق، ئۇچرىغانلا ئادەمگە:

— سىلەرگە دېمىدىممۇ؟ — دەيتتى.

مەيلى تونۇسۇن، تونۇمىسۇن ھەممىلا ئادەمگە:

— مەن دېمىگەنمىدىم؟ — دەپ ئۆتۈپ كېتەتتى.

ئاخىر تەۋپىقنىڭ قەھۋەخانىسىغا كىردى، بېشىنى ئۈستەل ئۈستىگە قويدى ۋە قىمىرلىماستىن ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇ چۈشلۈك تاماق يېيىشنىمۇ ئۇنتۇپ قالغانىدى. ئۇ شۇنداق مۈگدەپ ئولتۇرغاندا بىر خىزمەتكار كېلىپ:

— ئاغام سىزنى كېلىپ كەتسۇن دېگەنىدى، — دېدى.

ئابدى بېشىنى ئېغىر كۆتۈرۈپ خۇشياقماستىن سورىدى.

— نېمە؟

— ئاغام سىزنى كەلسۇن دېگەنىدى.

ئابدى ئورنىدىن تۇردى، بېشى يېرىلغۇدەك قاتتىق ئاغرىۋاتاتتى.

ئەلى ساپا باي ئابدى ئاغىنى ئىشىك ئالدىغا چىقىپ قارشى ئالدى ۋە ئۇنى قولتۇقلاپ تۇرۇپ:

— ئۆيگە كىر، ئاغام، قېنى ئۆيگە، بىزنى ئۇنتۇپلا كەتتىڭ ! — دېدى.

ئابدى ئاغا بېشىنى كۆتۈردى، ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرىغا قان تولغانىدى. ئۇ ئەلى ساپا بايىنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە ئۇزاققىچە

قاراپ تۇرغاندىن كېيىن:

— دېمىدىڭمۇ؟ — دېدى.

ئەلى ساپا باي كۈلۈمسىرەپ قويدى:

— ئالدى بىلەن ئۆيگە كىر ! كېيىن سۆزلىشىمىز.

— مەن دېمىگەنمىدىم؟

ئابدى ئاغا پەلەمپەيدىن ھاسىراپ، ئوتتۇرىدا تۇرۇۋېلىپ ئاران چىقتى ۋە ئۆيگە كىرىپلا ئۆزىنى كارىۋاتقا ئاتتى:

— ئۇھ، مەن دېمىدىڭمۇ؟

قەھۋە كەلتۈرۈلدى، قولىدىن چىنە چۈشۈپ كېتىدىغانىدەك، ئاغزىدىن قەھۋە تۆكۈلىدىغانىدەك قىلاتتى ...

ئەلى ساپا باي ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى ۋە ساقىلىنى سىلاپ تۇرۇپ سۆز باشلىدى:

— يائاللا، ئابدى ئاغا ! سەن بۇ شەھەرنى ئوق ئاستىدا قالدۇرىدىغان بولدۇڭ. شۇنچە ئەرز يازدۇرغىنىڭ نېمىسى؟ ھۆكۈمەت ئەمدى ئارمىيەنى ئەۋەتكۈدەك، شەھىرىمىز ئۈچۈن ئەيىب ئەمەسمۇ؟ نومۇس ـ دە؟ ئىككى شۇمتەكنىڭ تاغقا چىقىشى بىلەن شەھىرىمىزنىڭ يامان ئاتىقى چىقسۇنمۇ؟

ئابدى ئاغا چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ ئىنجىقلىدى ۋە بېشىنى چايقىدى:

— ھەي ئوغلۇم ئەلى ساپا باي، ئابدى ئۆزىنىڭ نېمە قىلىشىنى بىلەتتىمۇ؟ نېمە قىلىپ قويۇشىنى بىلەلەيتتىمۇ؟ ئۇ مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ، تىرىك قويمايدۇ ئۇ ! نېمە قىلىشىمنى بىلەلمىدىم، پۈت ـ قولۇم ئىختىيارىمدا ئەمەس. ماڭا ئۆلۈم ئېغىر كېلىۋاتقىنى يوق، ئېغىر كېلىۋاتقىنى مۇشتۇمدەك بالىغا يوغان بىر ھۆكۈمەتنىڭ كۈچى يەتمەيۋاتقانلىقى ! ماڭا ئەلەم قىلغىنى بۇلا ئەمەس، ئەلى ساپا باي، دەردىمنى سۈرىمايلا قوي، ئەھۋالىمنى سۈرىما ! بۇلارغۇ ئانچە ئەلەم قىلمىمۇ كەتمىدى، يامىنى ئۇ يېزىلارغا بېرىپ يەرلىرىمنى دېھقانلارغا بۆلۈپ بېرىپتۇ. ئابدىنى ئۆلتۈردۈم، كۆيدۈرۈۋەتتىم، دەپتۇ. مۇشۇ ئىش

چىشىمغا تېگىدۇ، جېنىمنى چىقىرىدۇ. ئۇ بىزنى قورقۇتۇۋاتىدۇ ! ئەلى ساپا باي، مەن ئۆلۈمىمگە ئېچىنىۋاتقىنىم يوق. مەن بىر ئايىغى گۆرگە ساڭگىلىغان ئادەممەن، بۇگۈن بولمىسا ئەتە ئۆلىمەن، دۇنياغا تۇۋرۇك بولمايمەن. ئەتىلا يەنە بىرى چىقىدۇ، ئۇ سېنىڭ يەرلىرىڭنى بۆلۈپ بېرىدۇ، ئۆگۈنلۈككە بىرى ... ئىندىنلىققا بىرى، يەنە بىرى ... مەن شۇنىڭدىن ئەنسىرەيمەن !

ئەلى ساپا باي ئابدى ئاغىنىڭ مۇرىسىگە قېقىپ قويدى:

— ياق، ئابدى ئاغا، ئۇنداق قىلالمايدۇ، خاتىرجەم بول. ئۇلار جاجىسىنى يەيدۇ، خاتىرجەم بول !

ئابدى ئاغىنىڭ كۆزلىرى پارقىراپ، ساقاللىرى كېرىلدى ۋە يۇزلىرىگە قان يۈگۈردى.

— بۇگۈن ماڭا كەلگەن بولسا، ئەتە ساڭا كېلىدۇ. مەن مۇشۇنىڭدىن قورقىمەن. تاغلاردا قاراقچى بولسا نېمە بوپتۇ، خالىغانچە يۇرۇۋەرسۇن، قاراقچى دېگەن نېمە ئىدى شۇنچە؟ ... ئەمما مېنى قورقۇتۇۋاتقىنى يەر مەسلىسى ... دېھقانلارنىڭ مېڭىسىگە بىرنەرسە كىرىۋالدىمۇ، بولدى، ئۇلارنى توسقىلى بولمايدۇ، ئۆلتۈرۈلۈشۈمدىن ئەمەس، ئەنە شۇنىڭدىن قورقىمەن ! ئەلى ساپا باي، سىلەرغۇ بىلىسىلەر، مېنىڭچە بولسا بۇ بالا ھازىرلا، بىر كۈنمۇ كېچىكتۈرۈلمەي ئۆلتۈرۈلۈشى كېرەك. بۇ بالا ئېشەكنىڭ ئەقلىگە تاۋۇز شاپىقىنى كەلتۈرۈپ قويدى. كۈن ئۆتسىلا ئۇنىڭغا پۇرسەت تېپىلىدۇ. يائاللا ئوغلۇم، بۇ تاۋۇز مەسلىسىنى ئېسىڭدىن چىقىرىپ قويما ! ۋايۇۋايىلىقلارمۇ ئۇنىڭدىن مەدەت كۈتمەكتە !

ئەلى ساپا باي ئۇنىڭ سۆزلىرىگە پىسەنت قىلماستىن كۈلەتتى.

— چۈشىنىۋاتىمەن، ئاغام ! دېگەنلىرىڭنى بىلىۋاتىمەن. بىراق، سەن قورقما، بۇگۈن بولمىسا ئەتە ئۇنىڭ كاللىسىنى ئەكېلىپ ئىشىكىنىڭ ئالدىغا ئاسىدۇ، زادى قورقما ! ئاسىم چاۋۇش بىر پولك ژاندارما بىلەن ئەللىك پىدائىينى قارا

ئىبراھىمغا قوشۇپ قوغلاشقا ئەۋەتتى. ژاندارما دېگەن ژاندارمغۇ، ئىبراھىم قارا كونا قاراقچى، قاراقچىلىقنىڭ يولىنى، قائىدىسىنى ۋە تاغ يولىنى ياخشى بىلىدۇ. ئۇلارغا «مەمەت ئاۋاقنىڭ كاللىسىنى كېسىپ بىر خادىغا ئىلىڭلار، ئابدى ئاغىنىنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىغا تىكىڭلار» دېدىم. ئۇلار ئۇنى ئورۇنلايدۇ.

— ئۇ بىر كۈنمۇ ئارتۇق ياشىيالماسلىقى كېرەك، بىر كۈن تىرىك قالسا بولمايدۇ. ئىنشائاللا، شۇنداق بولار، دېگىنىڭ كەلسۇن ! — دېدى ئابدى ئاغا.

— ئىنشائاللاڭ نېمىسى؟ چوقۇم شۇنداق بولىدۇ، سەن ئىبراھىم قارىنى بىلەمسەن؟

— ھە، ئەنە شۇ !

ئابدى ئاغا بىرئاز ئۆزىنى تۇتۇۋالدى، ئۇنىڭ ئۇچۇن ئۇمىد ئىشكىلىرى ئېچىلىۋاتاتتى.

— ئىبراھىم قارا ئۇنىڭ ئەدىپىنى بېرەلەيدۇ، ئۇنىڭغا ئىشىنىمەن. سەن ھېلىقى ژايۇاينىڭ ئىشىنى ...

ئەلى ساپا باي سۆزىنى شۇ يەردە توختىتىپ قويدى.

— قەلەيچى ئۆلگەندىن بېرى ئىشلار يامانلىشىپ كەتتى. ئۇلار قورقمايدىغان بولۇۋالدى. مۇشۇنداقلا كېتىۋەرسە ...

— ئالدى بىلەن شۇ ھارىمى بىر يوقىتىلسۇن ! ...

— يوقىتىلىدۇ.

27

دېھقانلار ژاندارمىلاردىن زار ـ زار قاقشايتتى. مەمەتنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ چىققان ژاندارمىلار ناھايىتى جىددىي بۇيرۇق ئالغانىدى: «مەمەت ئاۋاقنىڭ مەيلى ئۆلۈكىنى، مەيلى تىرىكىنى چوقۇم ئەكېلىسىلەر، بولمىسا ! ...» بۇيرۇقنىڭ «بولمىسا»سىمۇ بار ئىدى. مۇنداق بۇيرۇقنى ئالغانلار قايسى تاغلىق يېزىغا بارسا،

ئۇ يەردە بىر قىيامەت كۆتۈرەتتى. تاياق يېمىگەن ھېچكىم قالمايتتى. بالىچاقلاردىن تارتىپ پۈتۈن يېزىلىقلارنى داد ـ پەريات دېگۈزۈۋېتەتتى. بىراق، ھېچكىم مەمەت ئاۋاقنىڭ تۇرغان يېرىنى بىلمەيتتى. ھېچكىم ئۇنى ئىزدەشكە چىقمايتتى. يول باشلىغۇچىلارمۇ خاتا يولغا باشلاپ قويىاتتى. مەمەتنىڭ گۇناھسىز بىر قىزنى تۇرمىدىن قۇتۇلدۇرۇپ چىقىشى تاغلىق يېزىلاردا، دەگىرمەن ئولۇكتا تىللاردا داستان بولۇپ كەتكەنىدى. ھەممە ئادەم ئىشلىرىنى تاشلاپ، ھەممە يەردە مەمەت ئاۋاقنىڭ گېپىنى قىلىشاتتى ... خەدىچەنىڭ ژاندارمىلارنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىنىشى ھەققىدە كۈندە ئونلارچە قوشاق توقۇلاتتى.

قومۇشلۇق ۋەقەسى بولۇپ ئىككى كۈندىن كېيىن ژاندارمىلار دەگىرمەن ئولۇكقا كەلدى. ئۇلارنىڭ تەلەتى يۇزلىرىگە قونغان چۈن قىرىق پارچە بولۇپ كەتكۈدەك دەرىجىدە تۇرۇلگەنىدى. ئۇلار توپتوغرا دۇرمۇش ئەلىنىڭ ئۆيىگە باردى. بۇ قېرىنى ئىشىك ئالدىدا تۇتۇۋېلىپ پالاققا تارتتى. ئاغزىدىن بىر ئېغىز سۆز چىقمىدى. سوراق قىلدى، قورقۇتتى، ھېچ نەرسە چىقمىدى. كېيىن مىلتىقنىڭ پاينىكى بىلەن ئۇرۇشقا باشلىدى. بوۋاينىڭ خوتۇنى ھۆرى-مومای تاياق يەۋاتقان بوۋاينىڭ بېشىدا قۇشتەك ئايلىنىپ ۋېچىرلايتتى. ئاغزىغا نېمە كەلسە شۇنى دەيتتى. بىر ژاندارمىنىڭ مىلتىق پاينىكى ئۇنىمۇ ئوجۇقتۇرۇپ قويدى.

ژاندارمىلار ئىككى قېرىنى قان ئىچىدە ھويلىغا تاشلاپ باشقا ئۆيلەرگە كېتىشتى. كەچ كىرگۈچە بىرمۇنچە ئادەمنى تاياقتىن ئۆتكۈزدى. كېچىسى ئابدى ئاغىنىڭ ئۆيىدە قونۇپ قېلىشتى. ئەتىگەندە تۇرۇپ يەنە ئۇرۇشنى باشلىشى كېرەك ئىدى. بىراق، ئۇلار ئۇرۇۋېرىشتىن بىزار بولغان ۋە مادارىمۇ قالمىغانىدى. ھەر قانداق ئىشنىڭ بىر ئىلاجى تېپىلاتتى. ئەمدى ئۇلار دېھقانلارنى بىر ـ بىرىنى ئۇرۇشقا سالدى.

شۇنداق قىلىپ، مەمەت ئاۋاقنىڭ سەۋەبىدىن تاغلىق دېھقانلار ئىسكەنجىگە چۈشكەن، ژاندارمىلارنىڭ تايىقى سۆڭەك ـ

سۆڭىكىدىن ئۆتكەنىدى.

مەمەت ئاۋاق ئەلى تېغىغا بېرىۋالغانىدى. ئەلى تېغى قورقۇنچلۇق تىك قىيالىق بولۇپ، ئۇزۇن مۆڭگۈزلۈك بوز بۇغىلارنىڭ ماكانى ئىدى. قىيا تاشلار پىچاقىتەك ئۇچلۇق، ئۈستىدە ماڭغىلى بولمايتتى، تىلىۋېتەتتى. چاقماق تېشىدىن بىنا بولغان تاغ دېگەن گەپ بارغۇ؟ مانا بۇ شۇنداق تاغ ئىدى. تاغ ئېتىكىدە ئۆسكەن دەرەخلەر يۇقىرى ئۆرلىگەنسېرى شالاڭلىشىپ باراتتى. تاغ چوققىسى تاپتاقىر ئىدى. يىلنىڭ تۆت پەسلىدە قار ئۆكسۈمەيتتى.

«ئاپپاق قارلىق ئەلى تېغىنىڭ چوققىسى، سوغۇق چۈشتى يېتىپ بولماس كېچىسى.»

مەمەت ئەلى تېغىنى بۇغا ئوۋلاپ يۈرگەن چاغلىرىدا ياخشى كۆرۈۋالغانىدى، تاشقىرىدىن تارتىپ ئۆڭكۈرلىرىگىچە بىلەتتى.

تاغنىڭ چوققىسىدا بىر غار بار ئىدى. بىراق، ئۇ يەرگە باردىغان يول يوق ئىدى. بەش يۈز مېتىر ئېگىزلىكتىكى قىيانىڭ ئۈستىگە ئېسىلىپ، يامىشىپ، تىرمىشىپ چىقىش كېرەك ئىدى.

چېچەكلى جىلغىسىدىن چىققاندىن كېيىن ئۇلار قورشاۋدا قالغان، تۆت تەرىپىدىن ژاندارمىلار قىستاپ كەلگەنىدى. ئىبراھىم قارىنىڭ قوغلاپ كېلىۋاتقانلىقى ھەققىدىكى خەۋەرمۇ يېتىپ كەلدى، بۇ يەرنىڭ پادىچىسى، دېھقىنى، ياغاچچىسى ھەممىسى مەمەتكە خەۋەر يەتكۈزۈپ تۇراتتى. مەمەت ھەر كۈندىكى ئىشنى شۇ كۈنىلا بىلىۋالايتتى. ئىراز بىلەن خەدىچە قاتتىق چارچىغان، ئاياغلىرى ئىششىپ كەتكەن، شۇڭا ئۇلار چېچەكلى تېغىدا قالغانىدى. ئىبراھىم قارا ۋە ژاندارمىلار چېچەكلى تاغلىرىنى تىنتىپ بولۇپ، يۇقىرىغا قاراپ كېلىۋاتاتتى. سەپىل ئەلىنىڭ تاغىسىنىڭ پادىچىسى مەمەتكە: «پۇتۇنلەي قورشىۋېلىندىڭلار، قېچىڭلار، بولمىسا ئۆلتۈرۈلىسىلەر!» دەپ خەۋەر ئەكەلدى. قېچىشقا ئۇلگۈرەلمىدى. بىر كۈنى تاڭ يورۇش

بىلەنلا توقۇنۇش باشلاندى. ژاندارمىلار تۆت تەرەپتىن ھۇجۇم قىلاتتى. مەمەت ئوقلىرىنى ئايايا ئىشلىتەتتى. پەقەت ئالدىغا چىققانلارنىلا قارىغا ئېلىپ ئاتاتتى. ئاسىم چاۋۇش ھە دېسە: «تەسلىم بول!» دەپ ۋارقىرايتتى. مەمەت: «ماقۇل!» دەيتتى ـ دە، ئارقىسىدىنلا ئوق چىقىراتتى.

تاغنىڭ يامىزىلىغا قۇمدەك ژاندارما يېپىشقانىدى. ئۇلار قىمىر قىلالمايتتى. مەمەتنىڭ مىلتىقى قىزىپ كېتىپ ئىچىدە ئوق تۇرۇپ قالدى. مىلتىقىنى سوۋۇتۇش ئۈچۈن توپىغا سۈركىدى، تاپانچىسىنى ئىشقا سالدى. خەدىچە قورققىنىدىن دىر ـ دىر تىترەيتتى، بۇنىڭغا مەمەت كۈلەتتى. مەمەت قارا تەرگە چۆمۈلگەنىدى، قولتۇقىدىن، دۇمبىسىدىن تەر ئاقاتتى. تەر قۇرۇغان يەرلەردە ئاپپاق شور ئۆرلەپ قالغانىدى.

ئىراز مەمەتكە ياردەم قىلاتتى. بىردەمنىڭ ئىچىدە مىلتىقنى سوۋۇتۇپ، ئىچىدىكى ئوقنى چىقاردى. مەمەت مىلتىقنىڭ قايتا قولىغا تەگكەنلىكىدىن خۇشال بولدى. كەچ كىرەي دېگەندە ژاندارمىلار نېمە ئۈچۈندۇر ئېتىشنى توختاتتى. بۇ، ئىبراھىم قارىنىڭ ھىيلىسى ئىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى چېكىنگەندەك، سوقۇشۇشتىن ۋاز كەچكەندەك قىلىپ كۆرسىتىپ، قورشاۋ ئىچىدىكىلەر بېكىنگەن جايىنى تاشلاپ قېچىشقا باشلىغاندا، ئارقىسىدىن قوغلاپ بېرىپ يوق قىلىشماقچى بولغانىدى. مەمەت بۇنى بايقاپ قالدى.

ژاندارمىلار چېكىنىشكە باشلىدى. ئۇلارنىڭ سىيرىلىپ تۆۋەنگە چۈشۈشلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئەمدى ئۇلارنى چىقىمغا ئۇچرىتىش لازىم ئىدى، چېكىنىۋاتقاندا ھۇجۇم قىلىش قارشى تەرەپنى چىقىمغا ئۇچرىتىشنىڭ يېگانە چارىسى. مەمەت تۇرغان يېرىدىن ئېتىلىپ چىقىپ ئۇلارنىڭ ئۈستىگە يۇگۈردى. خەدىچە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن پەرياد ئۇرۇپ قالدى. مەمەت پىسەنت قىلمىدى. مەمەتنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى، توختىماي ئوق ئېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ژاندارمىلار تېڭىرقاپ

قېلىشتى ۋە تۆۋەنگە قاراپ قېچىشقا باشلىدى. كۈن ئولتۇرغۇچە مەمەت ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ ماڭدى. مەمەت قايتقاندا تۈن تەڭ بولغانىدى. مەمەت كېلىشى بىلەنلا خەدىچە يىغلاپ ئۇنىڭ بوينىغا ئېسىلدى، ئۇ يىغىسىنى توختىتالمايتتى.

ئىراز ئۇنى تۇتۇپ تارتتى:

— نېمە دېمەكچىسەن، كور بولۇپ كەتكۇر؟ قىيامەت قايىم بولدىمۇ ! نېمە بولدى؟ قاراقچىلىق مۇشۇنداق بولىدۇ. قاراقچىنىڭ خوتۇنى ھەرقانداق ئىشقا كۆنۈشى كېرەك. ئۇنۇڭنى چىقارما ! ھەي كۆزى كور بولۇپ كەتكۇر، بۇ بالا سېنى قۇتقۇزۇۋېلىپ بېشىغا بالا تېرىغان ئوخشىمامدۇ؟

مەمەت ھاسىراپ تۇرۇپ:

— سىلەرگە بىر نەرسە دەي، — دېدى.

— دېگىن ! — دېدى ئىراز.

— بۇ يەردە تۇرساق ئىشىمىز چاتاق. قېچىشىمىز، ئىزىمىزنى يوقىتىشىمىز لازىم. چىشىگىلارنى چىشلەڭلار. ئەلى تېغىغا چىقايلى. ئەتراپىمىز ژاندارمىلار بىلەن تولغان، باشقا ئىلاج يوق. بىر ھەپتىلىك ئوزۇقىمىز بار، ئىككى كۈندە ئەلى تېغىغا يېتىپ بارىمىز. ئۇيىمىزمۇ بولىدۇ. مەن ياخشى بىر يەرنى بىلىمەن. ئۇ يەرنى ھېچكىم تاپالمايدۇ. بۇغا ئوۋلاپ يۈرگىنىمدە بىر ياردار بۇغا شۇ يەرگە كىرىۋالغانىدى. شۇنىڭدىن بىلىۋالغانىدىم، ئۇ يەردە ئۆمرىمىزنىڭ ئاخىرىغىچە ياشايمىز.

— ئۆمرىمىزنىڭ ئاخىرىغىچە ئەمەس، كەچۈرۈم ئېلان قىلىنغۇچە ياشايمىز. كېلەر يىلى ئومۇمىي كەچۈرۈم قارارى چىققۇدەك، ھۆكۈمىتىمىزنىڭ قۇرۇلغان كۈنى ئېلان قىلغۇدەك، شۇ چاغقىچە ياشايمىز، — دېدى خەدىچە.

— كەچۈرۈمۇ؟ — دېدى مەمەت، — يۈرەگىردىكى يەر... شۇ ئىشنى قىلماستىن بولمايدۇ...ئۇلار شۇك بولۇپ قېلىشتى. كېچە جىمجىت ئىدى.

— كەچۈرۈم ئېلان قىلىنغۇچە ئۆز ئىشىمىزنى قىلايلى، —

دېدى مەمەت.

— قىلىمىز، قىلماي بولامدۇ؟ چاشقانىنىڭ تۆشۈكىگە كىرىپ بولسىمۇ، — دېدى خەدىچە.

— چوقۇم قىلىمىز ! تۇرۇڭلار، يولغا چىقايلى !

ئۇلار يولغا چىقىشتى، سوغۇقتىن توڭلايتتى. سۇپسۈزۈك ئايدىڭ كېچە. كۆك يۈزىدە يۇلتۇزلار مۇزدەك توڭلاپ جۇلالىنىۋاتقاندەك ئىدى. ئورمان شاخلىرى ھۆل ئىدى. تېگىپلا كەتسە ئۇستىبېشىنى ھۆل قىلاتتى. خەدىچە بىر قېتىم «ئۇھ» تارتىپلا، كېيىن جىمىپ قالدى. قاراقچىنىڭ خوتۇنى چىشىنى چىڭ چىشلەش كېرەك ئىدى. ئۇلار ئاۋاز چىقارماستىن ئاۋايلاپ قەدەم باساتتى. شاخلار يۈزلىرىنى يىرتاتتى. مەمەت ئالدىدا، ئۇنىڭ كەينىدە ئىراز، ئارقىدا خەدىچە ماڭاتتى ... چېچەكلى تېغىدىن چۈشۈشتى، كۈن چىقىۋاتاتتى. مەمەتنىڭ يۈزى غۇۋا كۆرۈنەتتى. كۆزلىرى خەدىچەنىڭ كۆزلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. ئىراز ئۇلارنى شۇ يەردە تاشلاپ قويدى. ئىتتىك تۆۋەنگە چۈشۈپ كەتتى. ئىراز قىيالارنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ يوقاپ كەتتى.

28

ئەلى تېغىنىڭ چوققىسىغا چىقىش قىينىغا چۈشتى. ئۇچلۇق مۇدۇر - چوقۇر قىيا تاشلار ئۇلارنىڭ يۇت - قوللىرىنى تىلىۋەتكەندى. باشلىرى ئايلىناتتى. تۆۋەن تەرەپ — دىكەنلى تۇزلەڭلىكى بۇلۇتلار ئارىسىدا ئالقانچىلىك كۆرۈنەتتى. دىكەنلى تۇزلەڭلىكىدىكى بەش يېزا كىچىككىنە بەش چېكىتتەك تۇراتتى.

ئۇلار غارغا باردىغان ھاك تاشنىڭ تۆۋىگە كېلىپ تۇرۇشتى. مەمەت ئۆزىلا بولسا ئۇ يەرگە ئون قېتىم بېرىپ كەلگەن بولاتتى.

— سىلەر مۇشۇ يەردە دەم ئېلىپ تۇرۇڭلار، مەن قوللىرىمىزدىكى نەرسىلەرنى ئاپىرىپ غارغا ئورۇنلاشتۇرۇپ

قويۇپ كېلەي، ئاندىن كېيىن سىلەرنى ئاچماي.

مەمەت كېتىپ قالدى. ئاياللار ئۇنىڭ تامدەك تىك قىيانىڭ يۇزىدە مېڭىشىغا ھەيران قېلىشتى.

يېرىم سائەتلەردىن كېيىن ئۇ قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى كۈلۈپ تۇراتتى.

— ئۆيدىنمۇ ياخشى، مۇستەھكەم، يېنىدا بۇركۇت ئۇۋسى بار، ئەمدى بىز بۇركۇتلەر بىلەن قوشنا بولىمىز.

مەمەت خەدىچەنىڭ قولىنى تۇتۇپ، ئورنىدىن تۇرغۇزدى.

— ئالدى بىلەن سەن چىق، ئىراز ئاچام بۇ يەردە مېنى ساقلاپ تۇرسۇن، سېنى بۇركۇتكە يەم قىلىپ بېرىمەن، — دېدى مەمەت.

— مۇشۇ تامغا چىقامدىمەن؟ — قورقۇپراق سورىدى خەدىچە.

— سەن بۇ تامنى تۇتمايسەن، مېنى تۇتىسەن، مېڭىۋەر! ئۇلار ياماشتى. خەدىچەنىڭ كۆزلىرى قاراڭغۇلىشىپ بىر - ئىككى قېتىم چىرقىرىۋالدى. مەمەت كايىپ قويدى، ئاخىر ئۇستىگە يېتىپ چىقىشتى.

ئىرازمۇ مەمەتنى كۇتمەستىنلا ئورنىدىن تۇرۇپ قىياغا ياماشتى، بىراق قورقتى، قوللىرى ھېلىلا سىيرىلىپ چۈشۈپ كېتىدىغاندەك تېلىپ كەتتى. لېكىن، مەمەت ئارقىسىغا قايتقان چاغدا ئۇنى قىيانىڭ ئۇستىدە كۆردى.

— ئىراز ئاچا! سەن ئەزەلدىن تارتىپ قاراقچى ئوخشىمامسەن؟

— ھەئە، ئەزەلدىن.

غارنىڭ ئاغزى ئۇنچىلىك چوڭ ئەمەس، ئۇچ ئادەمنىڭ گەۋدىسى پاتقۇدەك چوڭلۇقتا ئىدى، غارنىڭ ئىچى چوڭقۇر ۋە ئۇزۇن ئىدى. ئاستى ئۇندەك يۇمشاق، كۆمۈردەك قاپقارا توپا ئىدى. غارنىڭ ئىچى قۇش ماياقلىرى بىلەن تولغان، تاملىرى يول - يول ئاق سىزىقلار بىلەن قاپلانغانىدى.

— بۇ يەرگە ئىنسان بالىسىنىڭ ئايىغى تەگمىگەن، — دېدى مەمەت.

— بۇ تازىمۇ ياخشى بولغىنى، — دېدى ئىراز.

— بىزنىڭ يېزىمىز! — دېدى خەدىچە.

— بىزنىڭ ئۆيىمىز! — دېدى ئىراز.

خۇشاللىقىدىن خەدىچەنىڭ كۆزلىرىگە ياش كەلدى. ئۇ:

— قېنى، ئۆيىمىزنى تازىلايلى، — دېدى.

— مەن يېزىغا بېرىپ كېلىمەن، بۇ تاپانچىنى ئېلىڭلار، ئۆيىمىزگە نېمە كېرەك؟

— بىر ئەينەك، — دېدى خەدىچە.

ئىراز كۈلۈپ كېتىپ:

— ھەي ئاسلان، ياشلىق - دە، بۇ! — دېدى.

— ئىككى كۆرپە، ئىككى يوتقان، ياغاچ چۆچەك، بىر قازان، بىر چېلەك ئۇن، ئاندىن قالسا جان ساقلىقى، قالغىنىنى ئۆزۈڭ بىل.

— ئامان بولۇڭلار! — دېدى مەمەت.

مەمەت يېرىم كېچىدە دۇرمۇش ئەلنىڭ ئۆيىگە كەلدى. ئىشىكنى موماي ئاچتى، مەمەت ئىكەنلىكىنى بىلىپلا:

— جىم! ئۇنۇڭنى چىقارما! — دېدى.

— نېمە ئىش؟ ھۆرى ئانا، نېمە بولدى؟

— جىم ...

مەمەت بىرھازاغىچە ئېغىز ئاچمىدى.

موماي چىراغنى ياقتى، دېرىزىلەرنى ھەم قىلىپ ئەتتى، تاشقىرىغا چىقتى، تامنىڭ ئارقىسىنى ئايلىنىپ كەلدى، ھېچكىم كۆرۈنمىدى.

— بالام، قانداق قىلىپ كېلىپ قالدىڭ؟ يېزىغا ژاندارمىلار توشۇپ كەتتى، دۇرمۇش ئەلى تاغاڭنى ئۇرۇپ ھالىنى قويمىدى. بىچارىنى ساقلىدىن تۇتۇپ سۆرەپ ماڭدى. دېھقانلارنىڭ ھەممىسىنى كالتەكلىدى، بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ھېلىقى ئۆچكە ساقال قىلدۇردى. ئەجەب ئۆلمەسكە قالدى ئۇ! دۇرمۇش ئەلى تاغاڭدىن سېنىڭ تۇرغان يېرىڭنى سورىدى. ئۇ بىلمەيمەن

دېگەندى، بىچارىنى قاتتىق ئازابلىدى، ھازىرغىچە ئورۇن تۇتۇپ ياتىدۇ. شۇ كۈندىن تارتىپ ئورنىدىن تۇرالمىدى. مېنىمۇ ئۇردى. ھەممە يېرىمگە كۆك چۈشۈپ كەتتى. شۇ كاپىرنى ئۆلتۈرۈۋەتكىنە بىر!

— ئەلى توكۇردىن خەۋەر بارمۇ؟

مومايناق ئاچچىقى كەلدى، ئاۋازى كۆتۈرۈلدى:

— سەن ئادەم بولامسەن؟ ئاھ، سېنى نېمە دېسەم بولار؟ سېنى گال پىچاق بىلەن بوغۇزلىسا بولىدۇ. ساڭا، ئۇنى قولغا چۈشۈرۈش بىلەن ئۆلتۈرۈۋەت دېمىدىمۇ؟ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەت. ھازىر ئاغىنەك ئادىمى بولۇۋالدى. سىلەرنەك ئۆيۈڭلەرنى ئابدى ئاغا ئۇنىڭغا بېرىپتۇ. سەن گېپىمنى ئاڭلاپ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولساڭ، قانداق ياخشى بولاتتى! ئاھ، سېنى قانداقمۇ قىلارمەن؟ ھازىر ژاندارمىلارنەك ئالدىغا چۈشۈپ ئۇلارنى ئايلاندۇرۇپ يۈرىدۇ. سېنەك ئىزىڭنى ئىزدەۋاتىدۇ. ئابدى ئاغىنەك ئالدىغىنىنى ئۇ يىغىپ يۈرىدۇ. دېھقانلارنى ژاندارمىلارغا ئۆلگۈدەك ئۇرغۇزۇۋاتىدۇ. گۇناھ قىلدىڭ، مەمەت، گۇناھ!

— ھازىر نەدە ياتىدۇ ئۇ توكۇر؟ — دېدى مەمەت.

موماي ۋارقىراپ كەتتى:

— نەدە ياتاتتى؟! سىلەرنەك ئۆيدە، تۇنۇگۈن ئۆيىنى كۆچۈرۈپ كېلىپ ئورۇنلاشتى. مېنەك چىرايلىق دۆنەمنەك ئۆيگە ئىپلاس توكۇرنەك پاسكىنا خوتۇنى كېلىپ ئولتۇردى. مەنمۇ قاراپ تۇردۇم، ئىچىمدىن قان كەتتى. ئۆلەي دېدىم، قۇرۇپ قاقشال بولۇپ قالدىم.

مەمەت:

— مەن شۇ يەرگە بارىمەن! — دېدى - دە، ئورنىدىن تۇردى.

— ئۇ يەردە ژاندارمىلار كۆپ، ئېھتىيات قىلغىن، بېرىپ ئۇ كاپىرنى ئۆلتۈر! ئۆزۈڭ قېچىپ كەل!

مەمەت سىرتقا چىقتى، ئۆز ئۆيگە باردى. بۇرنىغا قويۇق سۇت پۇرىقى بىلەن موزاي پۇرىقى ئۇرۇلدى. باھار مايسىلىرى پۇراق

چاچاتتى. ئالىقىنى بىلەن يۇمشاق بىر نەرسىلەرنى سىلاپ قويدى.

— ئەلى ئاغا! ھەي ئەلى ئاغا!

ئاۋازنى ئاڭلاش بىلەن ئەلى ئورنىدىن دەس تۇردى. «بۇ مەمەت سارىڭ بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلىدى. «چوقۇم سارىڭ بوپتۇ» دېدى - دە، ئالدىراش تالاغا چىقتى. قولى بىلەن مەمەتنەك ئاغزىنى ئېتىپ تۇرۇپ، ئۆزى ۋارقىراپ سۆزلىدى:

— ھېلىمۇ ياخشى، كەلدىڭ، سالامەت بول، قېرىندىشىم، كېلىپ ياخشى قىلدىڭ، مەمەت ئاۋاقنى دەمسەن؟ ئاقچەتاغقا كەتتىمۇ؟ ياخشى كەپسەن، سەن كەلمىگەن بولساڭ، بىز تېخى ئاققەلئەگىچە بارماق بولغاندۇق، ياشاپ كەتسۇن!

مەمەتنەك قۇلىقىغا ئېگىلىپ پىچىرلىدى:

— سەن دۇرمۇش ئەلى تاغىنەك ئۆيىگە بېرىپ تۇر، مەن ھازىر بارىمەن.

ئىچىگە كىرىپ ژاندارمىلارغا شۇنداق دېدى:

— بۇرادەرلەر، ئۇ ھارامزادە ئاقچەتاغقا قېچىپتۇ، ئۇ يەردە ئۇنى كەكلىكنى ئوۋلىغاندەك ئوۋلىيالايسىلەر. ھازىر بىر ئادەم كەلدى، ئەمدى ئىش ئوڭايلاشتى، ئىزىدىن توغرا تېپىۋالدۇق. ئۇ مەلئۇنىنى ئاقچەتاغدا ھەر تەرەپتىن چىڭ ئورىۋالساڭلار ئىش تامام، ۋەسسالام. مەن ھازىر بېرىپ ئابدى ئاغىنەك خوتۇنىغا خۇش خەۋەر يەتكۈزەي ...

ئەلى ئۆيدىن چىقتى، كېچە قاراڭغۇ ئىدى. مەمەتنەك يۈرەكلىكىگە ھەيران قالدى.

توكۇر ئۆيگە كىرىش بىلەن ھۆرى موماي قورقۇپ كەتتى. مەمەتكە ئالىيىپ قارىدى، «سەنمۇ بولمايدىغان نەرسە ئىكەنسەن» دېگەندەك قىلاتتى.

— ھۆرى ئانا، بىزنەك دېيىشىدىغان گېپىمىز بار، — دېدى مەمەت.

— گەپلىشىڭلار، مەنمۇ بۇ توكۇر چوشقىنەك ئىپلاس يۈزىگە

قاراشقا ئاشىق ئەمەسمەن، سۆزلىشىڭلار !

توكۇر كۈلۈپ قويۇپ:

— نېمە ئۈچۈندۇر بۇ ھۆرى خاتۇن مېنى دۈشمەنده‌ك كۆرىدۇ، مەن بۇنىڭغا نېمە قىلغاندىمەن؟

ھۆرى موماي بېشىنى لىڭشىتىپ، چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى:

— سېنىڭ نېمە قىلغانلىقىڭنى ئۆزۈم بىلىمەن. مەن سېنىڭ نېمە قىلغانلىرىڭنى ئوبدان بىلىمەن ... ھەي توكۇر چوشقا ! ھازىر ئەمدى ژاندارمىلار بىلەن بىرلىشۋالدىڭ، شۇنداقمۇ ! بۇ يەردە شۇ مەمەت بالام بولمىغان بولسا ... مەن سېنى ئۆيۈمگە كىرگۈزەتتىمۇ؟ سېنىڭ ئۇ قاپاق كاللاڭنى پارچە - پارچە قىلىۋېتەتتىم، تاش بىلەن ياراتتىم ...

ھۆرى موماي چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئەلى توكۇر:

— يائاللا مەمەت، بۇ قىيامەت كېچىدە قانداق كەلدىڭ؟ قانداقچە؟ — دېدى.

— ئىشقىلىپ، كەلدۇق - ده !

— سېنى قاراقچى ئىبراھىم قارا قوغلاپ يۈرىدۇ. ئۇنىمۇ ئابدى ئاغا ئەۋەتىپتۇ، ئابدى، ئەلى ساپا بايلار ... ئۇلار مەمەتكە ئىبراھىم قارا تەڭ كېلىدۇ، دەپتۇ. ئۇلار ئىبراھىم قارىغا بەكمۇ ئىشىنىدۇ. ئۇنىڭغا ناھايىتى كۆپ پۇل بېرىپتۇ. لېكىن، ئىبراھىم قارا بۇرۇنقى ئىبراھىم قارا ئەمەس، ئۇ ھازىر گاللىشىپ، چوشكۇنلىشىپ كېتىپتۇ. ئۇ ئۆزىچە بىر پىلان تۈزۈپتۇ. قول ئاستىدىكى ئادەملەر بىلەن بىللە مەمەت ئاۋاق ئۆتمىدىغان يولدا تۇرۇپ، مەمەت ئۆتكەندىلا «پاڭ !» قىلىپ ئاتقۇده‌ك. دەققەت قىل هە، ئۇ يولدىن ئۆتۈپ سالما ! ئىبراھىم قارا سېنى ئېتىۋېتىدۇ. قېرىندىشىم، ساڭا دەپ قويای، مەن ھازىر ئابدى ئاغىنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان ئادىمىمەن. مەن ئەلى توكۇر بولسامۇ، بولمىسامۇ ھەممە نەرسىنى مەندىن سورايدۇ. ئۇ مەلئۇن ئۆلمەي قالدى - ده، شۇ ئايالىنى ئۆيگە كىرگۈزمىگەن بولساڭلار ياخشى بوپتىكەن.

— نەدىن بىلەيلى، ئالدىراقسانلىق ...

— سېنىڭ كاللاڭنى كېسىپ، ئابدى ئاغىنىڭ شەھەردىكى ئۆيىنىڭ ئالدىغا ئېسىپ قويارمىش. ئەلى ساپا باي شۇنداق قىلىشقا ۋەده بېرىپتۇ. ئۇنىڭ ئۈيى ژاندارما قوماندانلىق ئىشتابىغا ئاراتام.

— كېرەك يوق، ھازىر ماڭا ئىككى كۆرپە، ئىككى يوتقان، بىر ئەينەك، بىر چۆچەك، بىر چېلەك ئۇن لازىم، بۇلارنى ئاتقا ئارتقىن، — يەنە تۇز، سوققان مۇچ، ياغ ...

— چاتاق يوق، بۇ ئىش ئاسان، ئاغامنىڭ جېنى ئامان بولسا ئۆي قولۇمدا، نېمىنى خالىساڭ شۇنى بېرەلەيمەن !

29

ئاسىم چاۋۇشنىڭ قول ئاستىدىكى بىر ئىسكادرون ژاندارما، ئىبراھىم قارا ۋە باشقىلار بىلەن بىر كۈز، بىر قىش تاغلاردا يۈردى. تاغلىق يېزا خەلقىنى زار - زار قاقشاتتى. ھەربىر دېھقان بىر يەردە ئىكەن دەپ خەۋەر قىلاتتى. ئاقچەتاغ، گۆكسۇن تاغلىرى، بارىتتاغ، مىڭبۇغا، ئالاتاغ، قايرانلىتاغ، كۆنۈرلۈتاغ، مەريەمچىل بېلى دېگەندەك ھەممە يەرنى ئىزدەشتى. ئۇستباشلىرىنىڭ جۇلۇقى چىقتى. ئۇلار ئاختۇرمىغان چاشقان تۆشۈكىمۇ قالمىدى، بىراق مەمەت ئاۋاق يوق، بۇ بالا غايىب بولۇپ كەتكەن. ئۇلار قىشنىڭ يېرىمىنى دەگىرمەن ئولۇكتا ئۆتكۈزۈشتى. ئەلى تېغىدا ئىزدەشمىگەن تۆشۈك قالمىدى. ئەلى تېغىغا بۇغا ئوۋلاشقا چىقىشتى، ھېلىقى غارنىڭ تۇۋۈگىچە بېرىشتى، چىقالمىدى.

ئەلى توكۇر ژاندارمىلارنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ ماڭاتتى ۋە «ئۇنى چوقۇم تاپىمىز» دەپ لاپ ئۇراتتى. ئۇلارنى يەنە مىڭبۇغىغا سۆرەپ باراتتى. خۇددى ئىز قوغلاۋاتقاندەك قىلاتتى. «قېنى سېنىڭ داڭلىق ئىزچى بولغىنىڭ؟» دەپ سورىغانلارغا: «قېرىلىق يەتتى،

پەرق قىلالمايدىغان بولۇپ قالدىم» دەپ ئۇھ تارتىپ جاۋاب بېرەتتى، «قېرىندۇق، ئەمدى ئۇ چاغلار ئۆتۈپ كەتتى !؟»

ئەلى توكۇر قېرىماستىن بەلكى ياشىرىپ كېتىۋاتاتتى. شامالدەك ئۇچاتتى، كۆڭلىدە بىر خىل ئۇمىد يالقۇنى يانىتتى.

ژاندارمىلار پۈتۈن بىر كۈز، بىر قىش تاغلاردا پەرىشان بولۇپ مەمەت ئاۋاقنىڭ ئارقىسىدىن ئىزدەپ ـ ئىزدەپ ئايلىنىپ يۈرگەندىن كېيىن، ھېرىپ ـ ئېچىپ شەھەرگە قايتىپ كېلىشتى. شۇ جەريانداا تاغلاردا يۈرگەن ئىككى چوڭ قاراقچىلار ئەترىتىنى يوقاتتى، بىراق مەمەت ئاۋاقنى تاپالمىدى، شەھەر ئىچى ماتەمگە چۆمگەنىدى.

ئىبراھىم قارا ئون ياش قېرىپ كەتكەنىدى. «مەن مۇنداق قاراقچىنى كۆرمىگەن» دەيتتى ئۇ: «بۇ ئادەمدە بىر سىر بار، بىر ھېكمەت بار، غايىب بولۇپلا كەتتى. مۇنداق ئادەمنى ئۇچراتمىغانىدىم، ئەمما ئۇنى چوقۇم تاپىمەن، ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىمەن، تاپماي قويمايمەن. ئۇنىڭ بىلەن قىلىشىدىغان ھېساب ـ كىتابىم بار. ئۇنى قىلىمەن. چېچەكلى جىلغىسىدا تۆتۈشۈپ قالغان چېغىمىزدا مېڭىسىگە قارىتىپ بەلكى ئىككى يۇز پاي ئوق ئاتقانىدىمەن، ھېچ نەرسە بولمىدى. ئۇنىڭغا ئوق ئۆتمەيدۇ. بولمىسا ئۇنى بىر ئوق بىلەن تەييار قىلىۋېتەتتىم. ئىشقىلىپ، ئاجايىپ !»

بىر دەمنىڭ ئىچىدىلا: «مەمەت ئاۋاققا ئوق ئۆتمەيدىكەن» دېگەن سۆز تارقىلىپ كەتتى. ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈپ يۈردى. ئابدى ئاغىنىڭ قۇلىقىغا كىرىپ يەتتى. ئابدى ئاغا تۇگىشىپ كېتىۋاتاتتى، ئۇ بىر تەرە، بىر سۆڭەك بولۇپ قالغانىدى. مەمەت ئاۋاقنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى كۈتۈپ تاقىتى تاق بولاتتى. پات ـ پات ئەلى ساپا باينىڭ يېنىغا بېرىپ: «قېنى، ئەلى ئوغلۇم، كۈتە ـ كۈتە كۆزلىرىم تۆت بولدى، تۆت ئەمەس، سەككىزمۇ بولدى، نېمە بولدى. شۇنداق قىلىپ ...» ـــ دەيتتى. ئەلى ساپا باي بولسا: «سەۋر قىل، تاغا، سەۋر قىلساڭ غورىدىن ھالۋا پۈتىدۇ،

سەۋر قىلىپ تۇر. مەن ساڭا ۋەدە بەردىمغۇ، ئۇنىڭ كاللىسىنى ئەكىلىپ ئۆيۈڭنىڭ ئالدىغا ئاستۇرىمەن، سەۋر قىل !» دەيتتى.

ئابدى ئاغا «ئوق ئۆتمەيدىكەن» دېگەن گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن سارىڭ بولاي دېدى. ئۆيىدىن چىقىپ توپتوغرا سىياسەتچىنىڭ دۇكىنىغا باردى. ئەھۋالنى سۆزلەپ بەردى. ھازىرلا ئەنقەرەگە بىر تېلېگراممىا يېزىشنى بۇيرۇدى. سىياسەتچىنىڭ تەلۈلەرچە چىرايى تېخىمۇ بەتتەر بولدى، تىلى كالۋالىشىپ سۆز قىلالماي قالدى.

ـــ ياز ! ـــ دېدى ئابدى ئاغا ! ـــ ھۆكۈمەتكە شۇنداق دەپ يازغىنكى: تاغلاردا قان ئىچكۈچى بىر قانخور پەيدا بولۇپ قالدى ... بالىلارنى ئۆلتۈرىدۇ، نارەسىدە قىزلارنى تاغقا ئەپقاچىدۇ، نومۇسىغا تېگىدۇ. تاغلاردا ھۆكۈمەت قۇرۇپتۇ، ئۇلارنىڭ نوپۇزى بارغانسېرى كۆتۈرۈلمەكتە. يەرلەرنى بۆلۈپ بېرىۋاتىدۇ، يەرنى بۆلۈشنى دېھقانلارنىڭ سەمىگە سېلىپ قويدى. مانا مۇشۇلارنى ياخشىلاپ ياز، مېڭىلىرىگە ئورنات ! مۇشۇ قۇرلارنىڭ ئاستىغا سىزىپ قوي، ئەپقاچقان قىزلارنىڭ نومۇسىغا تېگىپ بولۇپ پارچىلاپ تاشلايدۇ ۋە ھەربىر پارچىسىنى دەرەخلەرگە ئېسىپ قويىدۇ. ماراش ـ ئادانا يوللىرىنى ئۇنىڭ ئادەملىرى توسۇپ ھېچكىمنى ئۆتكۈزمەيدۇ. مۇشۇلارنى ياز ! سىياسەتچى ئەپەندى، قېرىندىشىم، بۇلارنى ياز ! قانچىلىك قابىلىيىتىڭ بولسا، ھەممىنى تۆك قەغەزگە ! ئەنقەرەدە بۇنى ئوقۇغانلار بارمىقىنى چىشلەپ قالسۇن ! ئارمىيەنى ئەۋەتسۇن، مەن ھازىر ماركا ئەكىلەي، ـــ دەپ ئابدى سىرتقا چىقتى.

شەھەر ئىچى قاينىاپ كەتتى:

«بىر مەمەت ئاۋاققا تەڭ كېلەلمىدى ـ ھە؟ مۇشتۇمدەك بالىغمۇ، توۋا ! شۇنچە ئىشنى قىلسۇنۇ، قولغا چۈشمىسۇن !»

بۇنىڭغا ئابدى ئاغىنىڭ ئۇچرىغانلا ئادەمگە دەرد تۆكۈشلىرى، ئەلى ساپا باينىڭ ئالدامچىلىقلىرى قوشۇلۇپ ئىش چوڭايماقتا ئىدى. يىغلىغان بالىلارنى: «يىغلىما، مەمەت ئاۋاق كېلىۋاتىدۇ»

دەپ قورقۇتۇپ، يىغىدىن پەس قىلىشاتتى.

ئۇنىڭ ئۇستىگە ژاندارما ئىسكادرونى شەھەرگە كىرىپ ھەپتە ئۆتمەي، كۈچ توپلاپ يەنە ئاسىم چاۋۇشنىڭ قوماندانلىقىدا مەمەت ئاۋاقنى تۇتۇش ئۈچۈن تاغقا چىقىشقا مەجبۇر بولۇشتى. ئىبراھىم قارىمۇ ئالدىن پۇل ئېلىپ، مەمەت ئاۋاقنى تۇتۇش ھەققىدە ئابدى ئاغىنىڭ ئالدىدا قەسەم ئۇستىگە قەسەم ئىچىپ تاغقا چىققانىدى.

30

سېرىق شەبنەم گۈللىرىنىڭ غولى ئىنتايىن قىسقا، يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ. شۇڭلاشقا، قىيالارنىڭ ئارىسىغا قۇياش ساپسېرىق گىلەم سېلىپ قويغاندەك كۆرۈنىدۇ. سۆسۈن رەيھانلار تىزغا كېلىدۇ، ياپراقلىرى ئۇستىدە مونچاق - مونچاق سۇ تامچىلىرى پارقىرايدۇ، قىزىلگۈل ئاچىدۇ. بىراق، بۇ قىزىللىق ھېچقانداق قىزىللارغا ئوخشىمايتتى. خۇددى بىللۇردەك سۈزۈك، نەپىس، چىرايلىق ...

يەردىن قاينىاپ چىققاندەك ھەممە يەرنى يېشىللىق قاپلىغان. ئەلى تېغىدىن تۆۋەنگە قارىسا، خۇددى يېشىل يامغۇر ياغقاندەك بىلىنىدۇ، قىيالارغا پارچە - پارچە نەقىش بېسىلغاندەك كۆرۈنىدۇ. ھاۋادىن گۈپۈلدەپ گۈل - چېچەك پۇرىقى كېلىپ تۇرىدۇ.

ئەلى تېغىنىڭ ئېتەكلىرىگە قاراپ سوزۇلغانسېرى قىيالىقلار قىزىرىشقا باشلايدۇ، ئاخىر سۆسۈن رەڭگە كىرىدۇ. ئاق بۇلۇتلار خۇددى ئەلى تېغىنى ئەركىلەتكەندەك قىيالارنى سىيپاپ ئۆتىدۇ.

تاغ باغرىلىرىدا، مىڭبۇغىغا قارايدىغان يانباغرىدا شالاڭ قارىغايلار ئىچىدە كۆپكۆك بىر بۇلاق قاينىاپ تۇرىدۇ. مەمەت سۇنى ئەنە شۇ بۇلاقتىن توشۇيدۇ.

كۈن ئوچۇق، دىكەنلى تۇزلەڭلىكى قۇياش نۇرىغا چۆمگەن،

ھەممە نەرسە — دەرەخلەر، چېقىرتىكەنلەر، تاشلار، قىيالار پارقىراپ تۇراتتى.

خەدىچە غارنىڭ ئاغزىدا بېشىنى ئىرازنىڭ تىزىغا قويۇپ ئولتۇراتتى، ئىراز ئۇنىڭ بېشىنى بېقىۋاتاتتى، باش پىتلاپ كەتكەنىدى.

ئۇلار پۇتۇن قىشنى غاردا ئۆتكۈزدى. غارنى ئۆيگە ئوخشاش ياساپ قويدى. ئۆي باي يېزا ئاقساقىلىنىڭ ئۆيىدىنمۇ چىرايلىق ئىدى. يەرگە پىچانلارنى يېيىتىپ، ئۇستىگە گۈللۈك تۇركمەن گىلەملىرىنى سېلىپ قويغان، گىلەملەر باھاردەك ئېچىلىپ تۇراتتى. بۇ گىلەملەرنى ساچىقارالى قەبىلىسىنىڭ ئاغىسى كەرىم ئوغلى سوۋغا قىلغانىدى. غارنىڭ تاملىرى بۇغا تېرىلىرى بىلەن قاپلانغان. بۇ يوغان مۇڭگۈزلۈك بۇغىلار، مۇڭگۈزلەر جۈلالىنىپ، تاملاردىن ساڭگىلاپ تۇراتتى. بۇغىنىڭ تۇكلىرى ئالتۇن زەردەك پارقىرايتتى.

بۇ يەردە قىشلىماق تەس. ئەلى تېغىنىڭ چوققىسىدا بوران چىقىپ، شۇنىرغان كۆزنى ئاچتۇرمايتتى. غاردا تاڭ ئاتقۇچە ئوت ئۆچمىسىمۇ، ھەر كۈنى كېچىدە توڭلاپ قېلىش خەۋپىگە دۇچ كېلەتتى. مەمەت بىر يېرىم ئاي دېگۈدەك ئاۋارە بولۇپ غارنىڭ ئۈستىدىن تۆشۈك ئېچىپ مورا ياسىغانىدى. بىراق، بۇمۇ جانغا ئەسقاتمىدى. ئىس سىرتقا چىقماستىن ئىچىگە ئۇراتتى. قار - بوراندا، شۇنىرغان چىقىپ تۇرغاندا غاردىن چىقىپ نەپەس ئېلىشقا مەجبۇر بولۇشاتتى. مۇزلاپ، ئۇششۇپ قالاي دەيتتى. قول - پۇتلىرى توڭلاپ ھېچ نەرسىنى سەزمەس بولۇپ قالغاندا، يەنە ئىس تۇتەپ تۇرغان غارنىڭ ئىچىگە ئۆزلىرىنى ئاتاتتى.

ئۇلار ياتقاندا بارلىق بۇغا تېرىسىنى، يوتقانلارنى، گىلەملەرنى ئۇستىلىرىگە يېپىۋالاتتى ۋە بىر - بىرىگە يېپىشىپ يېتىشاتتى. كۈن چىققاندا بىر - بىرىدىن ئايرىلىشاتتى. مەمەت بۇغا ئۇۋلاشقا كېتەتتى، ئاياللار نان ياقاتتى، پايپاق توقۇيتتى. تامدىكى تېرىلەر مەمەت ئېتىپ كەلگەن بۇغىلارنىڭ تېرىسى

ئىدى. گۆشلىرىنى يەپ، تېرىلىرىنى قورۇتۇپ قويىاتتى. ئۇلار قىش بويى بىر كۈنمۇ گۆشسىز قالمىدى.

ئۇن، ياغ، تۇزلىرىنى ئەلى توكۇر ئەكېلىپ، پەستەكى بىر ئۆڭكۇرگە تىقىپ قويىاتتى. مەمەت شۇ يەردىن يۇقىرىغا توشۇيتتى. ئۇلارنىڭ تۇرغىان يېرىنى ھەتتا ئەلى توكۇرمۇ بىلمەيتتى. قاردا ئىزلىرى بىلىنىپ قالمىسۇن دەپ ھەر قېتىم چىققىنىدا ئارقىسىدىن بىر توپ يۇلغۇننى سۆرەپ ماڭاتتى. يۇلغۇن قاردا ئىز قالدۇرماسلىق ئۈچۈن قوللىنىلغان ئەڭ ياخشى چارە ئىدى. ئىز قانچىلىك تېرەن بولسىمۇ، يۇلغۇن ئۇنىڭ ئۈستىدىن سۆرەلسە ئىزمۇ يوقىلىپ كېتىدۇ. يۇلغۇن ئىزمۇ يېرىم سائەتكە قالماستىن يوقىلىدۇ. شۇڭلاشقا، ئەلى تېغىنى شۇنچىلىك ئىزدەشسىمۇ ئۇلارنى تاپالمىغانىدى. ژاندارمىلار قانداقمۇ گۇمانلانسۇن، ھەممە يەر ئىزسىز، تۈپتۈز، قول تەگمىگەن قار ...

ئىرازنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇۋالغان خەدىچە:

— ھامماچا، كەچۈرۈم ئېلان قىلىنماقچىدىغۇ؟ مۇستافا ئاغا يالغانچى بولۇپ قالدىغۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ئېلان قىلىنىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى ئىراز، — سەۋر قىل، قىزىم، سەۋر قىل، ھەر چوققىدىن بىر كۈن چىقىدۇ.

ئۇلار ئورۇقلىغان، قارىيىپ كەتكەنىدى. تېرىلىرى ئۇستىخانلىرىغا يېپىشىپ كەتكەن، كۆزلىرى يوغىناپ، بىر كۆز ئىككى كۆزنىڭ يوغانلىقىدەك ھالەتكە كەلگەنىدى. بۇ كۆزلەر ساغلام، نۇرلۇق ئىدى.

— چىرايلىق هامماچا ! — دېدى خەدىچە، — ھەر چوققىدىن بىر كۈن چىقسىلا بولاتتى. بىرلا كۈن چىقسۇن ... ئۇنىڭدىن باشقا تىلىكىمىمۇ يوق ئىدى.

— سەۋر قىل !

— يەنىمۇ؟ — دېدى خەدىچە، — ۋاي خۇدا، بېشىمىزغا كەلگەن شۇ كۈنلەر ... چۈشۈمدە كۆرۈۋاتقانىدەك قىلىمەن.

چۈشۈمدە ! بىر قىسىملا، ئۆزۈمنىڭ ئۆزۈم ئىكەنلىكىگە ئىشەنمەي قېلىۋاتىمەن. مەمەتنىڭمۇ مەمەت ئىكەنلىكىگە ...

بىكار قالغان كۈنلىرىدە مەمەت ئۇلارغا كۈنبويى قارىغا ئېتىشنى ئۆگىتەتتى. ئىرازنىڭ قوللىرى ئەپلىشىپ ياخشى مەرگەن بولۇپ قالغانىدى. بىراق، خەدىچە تۈزۈك ئاتالمايتتى. مىلتىقتىن، ئوقتىن نەپرەتلىنەتتى. مىلتىقلارغا قارىسا قۇسقۇسى كېلەتتى.

— شۇنىڭدىن بىر قۇتۇلساق ... — دەيتتى.

— ھازىر چۈقۇر ئوۋادا زىرائەتلەر تىزغا كەلدى، باشاقمۇ چىقىرىۋاتقاندۇ. چۈمۈلىلەر ئۇۋۇلىرىدىن چىقىشىپ يوللاردا ئۆمىلەپ يۈرگەندۇ، ئايتاپقا قاقلىنىپ يامرىشىپ كەتكەندۇ. چۈقۇر ئوۋانىڭ توپىلىرىمۇ مۇشۇ مەۋسۈمدا ئەتىگەندىن كەچكىچە ئايتاپ پۈرىقى چېچىپ تۇرىدۇ، — دېدى ئىراز. ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ياش كەلدى.

— ئاداجانىڭ يەرلىرىچۇ ... كەچۈرۈم ئېلان قىلىنىشتىن بۇرۇن مەمەت ئوغلۇمنىڭ قاتىلىنى ئۆلتۈرسۇن، ياق، ئۇنى ئۆز قولۇم بىلەن ئۆلتۈرۈشۈم كېرەك ... ئاندىن چۈقۇر ئوۋانىڭ يېرىگە ئورۇنلىشىمىز. ئاداجادىكى يېرىمىزنى تېرىيمىز، ئورۇيمىز، رىزامنىڭ دادىسى شۇ يەر بىلەن بىزنى گۈلدەك باقاتتى.

— ئاداجادىكى يەر ... — دېدى خەدىچە ۋە كۆزلىرىنى يۇمدى، — ئاداجانىڭ قىيالىقلىرى ئارىسىدا نەرگىس گۈلى توپ ـ توپ بولۇپ ئۆسىدۇ، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق.

— ئاداجادىكى يەردىن بىرگە قىرىق ھوسۇل ئېلىنىدۇ ... بىر يىلدىلا ئۆي سېلىۋالغىلى بولىدۇ. راستلا، بېرىپلا ئۆي سالغۇدەكمۇ پۇلىمىز بار، — دېدى خەدىچە.

— يەر خېتىنى مەمەتنىڭ نامىغا يازدۇرىمىز، — دېدى ئىراز، — ئاداجادىكى يەر مەمەتنىڭ بولىدۇ. كەچۈرۈم ئېلان

قىلىنىدۇ. ئەگەر ئىلان قىلىنمىغان ھالەتتىمۇ بېشىمىزنى ئېلىپ ھېچكىم بىلمەيدىغان بىر يەرگە كېتىممىز، مەمەتنى شۇ ئابدىدىن ژاز كەچتۇرەلمەك ياخشى بولاتتى. ھازىرلا كېتەتتۇق. ئىسمىلىرىمىزنى ئۆزگەرتەتتۇق. بىر كۈنى مەمەت كېلىپلا قاتىل ئەلىنى ئۆلتۈرۈپ قاچىدۇ. ياق، ياق، ئەلىنى ئۆز قولۇم بىلەن ئۆلتۈرۈشۈم كېرەك. ئوق ئېتىشنى شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆگەندىم ئەمەسمۇ!

— ۋاي خۇدا، بۇ ئىشلار نېمىدېگەن مۇرەككەپ؟! — دېدى خەدىچە.

— بەك مۇرەككەپ، بەزىدە راھەتلىنىپ كېتىمەن، رىزانىڭ ئورنىغا مەمەتتەك بىر ئوغۇل تېپىۋالدىم دەپ ھەممە نەرسىدىن ۋاز كېچىمەن. بەزىدە تەلۈە - دۈانە بولۇپ چىقىپ كەتكۈم كېلىدۇ. جېنىم قىزىم، رىزا ئەمگەن كۆكرەكلىرىم سىرقىراپ كېتىدۇ. ئىچىمدە بىرنېمە: «تۇر ئورنۇڭدىن، مىلتىقنى ئېلىپ يېزىغا بار، ئەلىنى ئۆلتۈرگىن، ئۇ چاغدا نېمە قىلسا قىلسۇن!» دەيدۇ. توختاپ تۇر، قىزىم، تېخى ئۇ ئەلىنى قىيمىدەك توغرايدىغان كۈن كېلىدۇ ... ھەي كور بولۇپ كەتكۇر ئەلى، شۇ نوتىدەك بالامنى ئۆلتۈرۈشكە قانداقمۇ كۆزۈڭ قىيغاندۇ؟

— ھەر چوققىدىن بىر كۈن چىقىدۇ، ھامماچا، سەۋر قىل ... مەن ھازىر قورقۇۋاتىمەن، كۈن چىقىدۇ - يۇ، ئەمما ...

— يەنە نېمە دېمەكچى بولىسەن؟ — دەپ خاپا بولدى ئىراز، — يەنىلا شۇ گەپمۇ؟ سەن شۇ بالىنىڭ بېشىغا چىقىسەن، قاراپ تۇرۇپ جېنىغا زامىن بولىسەن!

خەدىچە بوينىنى ئېگىپ سۆزلەپ كەتتى:

— كەتكىلى توپتوغرا بىر ھەپتە بولدى، ئۇ بىر يەرگە بارسا ئۇچ كۈندىن ئارتۇق تۇرمايتتى. تولۇق بىر ھەپتە ... ئاھ، شۇ قاراقچىلىق! ئاھ، بۇ تاغلار ... بۇ قورقۇشلار ... جېنىم ھامماچا، قورقۇۋاتىمەن، بەك قورقۇۋاتىمەن، يۈرىكىم سىقىلىپ كەتتى. بىر يەردە ئۇچ كۈندىن ئارتۇق قالغانمىدى؟ مەمەتنىڭ

بېشىغا چوقۇم بىر ئىش كەلدى، مەن يېزىغا بېرىپ كېلەي، يوللارغا قاراپ ماڭاي. مەمەتنىڭ بېشىغا بىر ئىش كەلمىگەن بولسا، ئاللىقاچان كەلگەن بولاتتى.»

خەدىچە ھۆڭرەپ يىغلاپ كەتتى:

— مەن بېرىپ باقاي، ھامماچا!

ئىرازنىڭ قاپىقى تۇرۇلدى:

— ئولتۇرغان يېرىڭدە جىم ئولتۇر، سارالڭ! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ، — بۇ يەردىن بىر قەدەم سىلجىساڭ ئېتىپ تاشلايمەن. قىمىر قىلما، ئۇ بالىنىڭ بېشىغا بالا تېپىپ بەرمە! سېنىڭ كاساپىتىڭدىن ئۇ ئېتىلىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭغا ھېچ نەرسە بولغىنى يوق.

خەدىچە ئورنىدىن تۇرۇپ يۈگۈرگەن پېتى غارنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى. يەردە دۇم ياتتى. ئۆكسۈپ يىغلاشقا باشلىدى، خېلى ۋاقىتقىچە شۇنداق يىغلىدى. سەل - پەل توختايتتى - يۇ، كېيىن يەنىلا تېلىقىپ - تېلىقىپ يىغلايتتى.

ئىراز كېلىپ بېشىدا ئولتۇردى.

— قىزىم، جېنىم قىزىم، چىرايلىق قىزىم، نېمىشقا ئۆزۈڭنى شۇنچە بىئارام قىلىسەن؟ ئۆزۈڭنى خاراب قىلىسەن؟ ساڭا ئۇۋال، مەمەتكە ھېچ نەرسە بولمايدۇ. مەمەت يۇز ئادەمگە تەڭ كېلەلەيدۇ، سەن نېمە ئۈچۈن مۇشۇنداق قىلىسەن؟

خەدىچە كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ:

— ئاھ، ھامماچا! دېگىنىڭدەك بولسىدى، كاشكى ... — دېدى.

پەستە دىكەنلى تۇزلەڭلىكىدىن تۇمان كۆتۈرۈلۈۋاتاتتى. ئاسماندا بىر پارچە قارا بۇلۇت ئايلىنىپ يۈرەتتى. يۇز - قولى قانغا مىلەنگەن، تەرگە پاتقان مەمەت ھاسىرغان پېتى ئۆزىنى غارنىڭ ئىچىگە ئاتتى. بۇنى كۆرگەن خەدىچە مەمەتنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ يەنە يىغلاشقا باشلىدى. توختىماستىن يىغلايتتى.

— يىغلىما، خەدىچە، بولدى قىل، ساڭا نېمىلەرنى سۆزلەپ

بىرىدىغىنىمنى ئاڭلا ! بىردەم توختاپ تۇر، ــ دېدى مەمەت ۋە خەدىچەنىڭ چاچلىرىنى سىلىدى.

ئىراز خاپا بولدى، خەدىچەنىڭ قولىدىن تۇتۇپ سىلكىپ تارتتى:

ــ سەندەك قىزنى زادىلا كۆرمىگەنىدۇق، بۇ نېمە ئىش؟ مۇشۇنداق قىلىپ بالىنىڭ بېشىنى يېيدىغان بولدۇڭ ! ــ دەپ ۋارقىرىدى.

ــ توختاپ تۇرۇڭلار، بېشىمغا كەلگەن ئىشلارنى سۆزلەپ بېرەي، ــ دەپ كۈلۈمسىرىدى مەمەت، ــ مەن كەرىم ئوغلىنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ ساربجا تۇزلەڭلىكىگە كەلگەندە ئىبراھىم قارا مېنى تۇزاقتا چۈشۈردى. بۇ ئىبراھىم قارا بەك يامان ئادەم، ھەم يۇرەكسىلىك، ھەم بىلىملىك، مېنى تاغنىڭ ئېتىكىگە قەدەر قوغلاپ كەلدى. شۇنداقلا قېچىۋەرگەن بولسام، مۇشۇ يەرگىچە ئارقامدىن كەلگەن بولاتتى. توپتوغرا ئۈچ كۈن مۆكۈشمەك ئوينىدۇق. قېچىپ ـ قېچىپ ئاخىر ئالدىلىرىدىن ئۆتۈپ كەينىمگە ياناتتىم. يەنە ساربجا تۇزلەڭلىكىگىچە قوغلاپ باراتتىم، يەنە ئارقامغا قاچاتتىم. بۇ چاغدا ئۇلار ئارقامدىن قوغلايتتى. شۇنداق قىزىق ئويۇن ئوينىدۇقكى، سورىماڭلار. ئۇلارنىڭ ئەلى تېغىنى بىلىپ قېلىشىدىن قورقاتتىم. ئاخىر جاپپارنىڭ ياردىمى بىلەن ئۇلارنى تاغ ئېتىكىدە ئاداشتۇرۇۋەتتىم، ئاندىن بۇ يەرگە كەلدىم. بىر ھەپتە غاردىن چىقمايمىز. يارامنى تېڭىپ قويۇڭلار.

ئىككى ئايال بىرلىشىپ مەمەتنى يېشىندۇردى. مەمەتنىڭ مۇرىسىگە ئوق تەگكەنىدى. ئوقنى يارىسىنىڭ ئىچىدىن ئالغۇچە مەمەت ئوت بولۇپ ياندى. تىزلىرىنى قورساقتا تىرەپ تىترەشكە باشلىدى. خەدىچە ئېسىدىن كەتتى. پەرىشان بولدى. نېمە قىلارىنى بىلمەي قالدى.

مەمەت بىر ھەپتە قىزىپ ياتتى. يارىسى زورۇقۇپ ئىششىپ، ئادەم گەۋدىسىدەك يوغىناپ كەتكەنىدى. بىر ھەپتىدىن كېيىن ئېسىگە كەلدى ۋە بولغان ۋەقەنى تولۇق سۆزلەپ بەردى:

ــ ساربجا تۇزلەڭلىكىگە يېتىپ بارماستىن ژاندارمىلارغا ئۇچراپ قالدىم. ئۇلار ئاسىم چاۋۇشنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئونچە ئادەم ئىدى. ئېتىشىشقا باشلىدۇق. خۇدايىم بىلىدۇ، بۇ ئاسىم چاۋۇشنىڭ ئۆلۈمى مېنىڭ قولۇمدىن چىقىدىغان ئوخشايدۇ دەپ ئويلىدىم. ئۇ توپتوغرا، ئوچۇق ـ ئاشكارا ماڭا قاراپ كېلىۋاتاتتى. «ئاسىم چاۋۇش، بۇ نېمە قىلغىنىڭ، جېنىڭدىن تويدۇڭمۇ؟» دېدىم ـ دە، مىلتىقنى قارىغا ئالدىم. ئۇ مېنى يېنىدىلا مۇشۇ ھالەتتە كۆرۈپ، ۋارقىرىغان پېتى ئۆزىنى يەرگە ئاتتى. «ئاسىم چاۋۇش، قورقما ! سېنىڭ گۇناھىڭ يوق. ئەگەر سېنى ئۆلتۈرمەكچى بولسام، بۇ چاغقىچە ئون قېتىم ئاتقان بولاتتىم، ماڭ، يولۇڭغا !» دېدىم. ئۇ شۇ زامان ئورنىدىن تۇرۇپ ماڭا كۈلۈمسىرىدى ۋە ژاندارمىلىرىنى باشلاپ كېتىپ قالدى. ماڭا ھېچ نەرسە دېمىدى. ساربجا تۇزلەڭلىكىدە بىرى ماڭا قورال ـ ياراغ ئەكېلىپ بەرمەكچى بولغانىدى، ۋەدە قىلغان يەرگە كەلگىنىمدە شۇنچىلىك دەھشەتلىك ئوققا تۇتۇلدۇمكى، سورىمايلا قويۇڭلار، ئىبراھىم قارا يامغۇردەك ئوق ياغدۇردى. دەسلەپكى ئوقتا يارىلاندىم. تاغقا كەلگۈچە ئىككى كۈن ئارقامدىن قوغلىدى. بىر ئاردا جاپپارنىڭ ئاۋازىدەك بىر ئاۋازنى ئاڭلاپ قالدىم. كېيىن چۈشەندىمكى، نەدىن كەلگەنلىكىنى بىلمەيمەن، جاپپار مېنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئۇلارغا ھۇجۇم قىلغانىكەن. ئۇلارنى ئارقىغا چېكىنىدۇردى. ئەڭ ئاخىر جاپپار ئۇلارنى ئۆزىگە مەلىكە قىلىپ باشقا تەرەپكە ئەكەتتى، مەن قۇتۇلۇپ قالدىم. جاپپارنىڭ چىرايىنىمۇ كۆرمىدىم، بىر نەرسىمۇ دېيەلمىدىم. جاپپار ئۇلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىدۇ. نېمە بولسۇن، بۇ يەردىن كېتىشىمىز كېرەك. ئۇلار ئۈستىمىزدىن چۈشىدۇ، ھېلىقى ئەلى ساپا باي بارغۇ، بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئۇ قىلدۇرۇۋاتىدۇ.

مەمەت يەنە بىر ھەپتە ياتتى. تاغنىڭ ئېتەكلىرىدىن ئىككى كۈندە بىر ئېتىشما ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

مەمەتنىڭ يارىسى ئاستا ـ ئاستا ياخشىلىنىشقا باشلىدى.

31

كۈز كەلدى. دىكەنلى تۇزلەڭلىكىنىڭ ئادەملىرى خۇشاللىق ۋە جۇشقۇنلۇق بىلەن ئىشقا كىرىشىپ كەتتى. بۇ يەرلەر ياخشى هوسۇل بەردى. باشاقلار توق ۋە ئېغىر.

هۆرى ئانا دىكەنلى تۇزلەڭلىكىدە شامالدەك پىرقىراپ يۈرەتتى. تىنماستىن پاراڭلىشاتتى، تىللايتتى، ئۆزىچە سۆزلەيتتى. ژاندارمىلار تايىقىنىڭ زەربىسىدىن ئۇنىڭ قوۋۇرغىلىرى سۇنۇپ كەتكەندەك ئاغرىيتتى. قوۋۇرغىلىرىنىڭ ئوستىگە سېغىز چاپلىۋالاتتى. هەربىر نەپەس ئالغىنىدا يۈزى پۈرۈشەتتى، ئېچىنىشلىق هالغا كېلەتتى.

— كۆزلىرى كور بولغۇرلار، مەندەك بىر قېرى خوتۇندىن نېمە تەلەپ قىلماقچىسىلەر؟ — دەيتتى ـ دە، ئارقىدىنلا پۇتۇن غەزىپى بىلەن كۆپچىلىككە ۋارقىرايتتى، — هەي دېھقانلار، ئابدى ئاغا ئەمدى يېزىغا كەلمەيدۇ. ئۇ كەلمىگەندىن كېيىن سىلەر هوسۇلىنىڭ ئۈچتىن ئىككىسىنى ئۇنىڭغا بەرمەيسىلەر، ئەگەر بەرسەڭلار ئەخمەقلىك بولىدۇ. ئەخمەقلىكنىڭ چوڭىنى قىلغان بولىسىلەر ... بۇ يىل زىرائەت ياخشى ئوخشىمىدى، دەيسىلەر، شۇنداق ئەمەسمۇ؟ ياخشى بولمىدى، زادىلا پىشمىدى. بىز ئاچلىقتىن ئۆلۈپ قالامدۇق؟ هوسۇل بولمىدى. هېچ نەرسە يوق، جېنىمىزنى ئالامسىلەر؟ مانا هېچ نەرسىمىز يوق. زىرائەتلەر قۇرغاقچىلىقنىڭ دەستىدىن كۆيۈپ كەتتى، قورۇلۇپ قالدى، دەيسىلەر !

دەگرمەن ئولۇكتىن نېرىقى يېزىغا، ئۇ يەردىن يەنە بىر يېزىغا بېرىپ كېلەتتى. يولدا كېتىۋېتىپ ئۆزىچە سۆزلەيتتى. تولۇق هەيدەۋاتقان ياكى بۇغداي ئورۇۋاتقان بىرىنى كۆرۈپ قالسىلا ئالدىغا كېلىپ سۆزلەپ كېتەتتى:

— مەمەت بالامغا دۇئا قىلىڭلار، ئولتۇرساڭلارمۇ،

قوپساڭلارمۇ دۇئا قىلىپ تۇرۇڭلار، ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ شۇنداق، دۇئا قىلىڭلار. ئۇ بولمىغان بولسا ئابدى ئاغا بېشىڭلاردا ساردەك ئەگىپ يۈرگەن بولاتتى. خۇدايىمغا شۈكۈر، ئۇ يېزىدا يوق، شۇڭا ئۇنىڭغا بىر تال ئاشلىقنىمۇ بەرمەيسىلەر، چوقۇم بەرمەڭلار. ئۇ تاش ئېتىپ قولى تېلىپ كېتىپتۇمۇ؟ شەھەردە يانپاشلاپ ياتىدۇ.

ئادەملەر ئويلىناتتى، باشلىرىنى لىڭشىتاتتى ۋە دوپپىلىرىنى ئېلىپ، باشلىرىنى قاشلايتتى.

— بۇنىڭ ئاخىرى نېمە بولۇپ چىقار، نەگە بېرىپ تاقىلار، قېنى كۆرۈپ باقايلى، — دېيىشەتتى.

ئورما ئورۇلۇپ بولدى، ئاشلىق ئۆيلەرگە توشۇلدى. ئابدى ئاغىنا هېچكىم بىر تال بۇغدايمۇ بەرمىدى. ئەلى توكۇر بىلەن ئابدى ئاغىنىڭ باشقا يالاقچىلىرى يېزىدا قاتراپ يۈرەتتى. قايسى دېھقانىنىڭ ئالدىغا بارسا، شۇنداق دەپ قايتۇراتتى:

— ئاغىنىز ئۆچۈن جېنىمىز قۇربان بولسۇن، ئاغىنىزدەك ئادەم دۇنيادا يوق، بىز ئۇنى ئەل ئىچىدە يوقسۇزلۇقتا قويىاتتۇقمۇ؟ ئەمما لېكىن ... يەردىن بىر تال ئۇرۇقلۇقمۇ ئالالمىدۇق. يوق تۇرسا نېمىنى بېرىمىز؟ ئىنشائاللا، كېلەر يىلى ... خۇدايىم بىزگە بېرىپ قالار، ئۇ چاغدا بىزمۇ ئاغىنىزغا بېرىمىز ... بىزنىڭ ئاغىنىزدەك ئادەم تېپىلامدۇ؟ كاپىر مەمەت ئاۋاق گۇلدەك ئاغىنىزنى يېزىدىن بىزار قىلىۋەتتى. ئاغىنىز ئۇنىڭدىن ئۆچىنى ئالماي قويىاتتىمۇ؟ خۇدايىم بۇيرۇسا كېلەر يىلى زىرائەت شۇنداق ئوخشاپ كېتىدۇكى، ئۇ چاغدا هەممىسى ئاغىنىزنىڭ بولسۇن ! بىز ئاچ قالساقمۇ ئاغىنىز ئالسۇن، دىكەنلى تۇزلەڭلىكىدە بەش يېزا بار، بەش يېزىنىڭ هەممىسى ئاغىنىز ئۆچۈن قۇربان بولسۇن ...

— دىكەنلى تۇزلەڭلىكى پەيدا بولغاندىن بېرى زىرائەت مۇنداق ياخشى بولمىغانىدى. نېمىشقا يالغان سۆزلەيسىلەر؟

ئۇنداق دېگۈچە ئوچۇقلا: بىز قانۇن ـ قائىدىلەرنى تونۇمايمىز، دېسەڭلارچۇ؟ بىز ئاغىنا پوقمۇ بەرمەيمىز دېسەڭلار بولمامدۇ؟

دېھقانلار يەنە شۇنداق دەيتتى:

ـــ ئاھ ... بىزنىڭ كۆزىمىز كور بولۇپ كەتسۇن، ئاغىنىمىز شەھەردە تەمتىرەپ يۈرسۇنۇ، بىز ئۇنىڭ ھەقىنى بەرمەي يۈرەيلى، بۇ بولمىدىغان ئىشمۇ؟ ياق ! ئاغىنىمىز ئۈچۈن جېنىمىز قۇربان، مەمەت ئاۋاق ئۆلسۇن !

ھۆرى ئانا خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى قويالمايتتى. پۈتۈن بىر ياز ماڭغىنى، كاپشىغىنى بىكارغا كەتمىگەنىدى. ھېچقانداق دېھقان ئابدى ئاغىنا قىلچە بىر نەرسە بەرمىگەنىدى، بەرمەيتتى ھەم.

ھۆرى ئانا ئاق چاچلىرىنى خېنە بىلەن بويىۋالغانىدى. لېچىكىنى تاشلاپ ئۇنىڭ ئورنىغا ياش قىزلار توي ـ تۆكۈنلەردە، بايراملاردا چىگىۋالىدىغان ھال ـ يېشىل گۈللۈك يېپەك ياغلىق چىگىۋالغانىدى. كۆڭلىكىمۇ يېپەك ئىدى. بوينىغا ئۇچ دانە تىللا ئىسىۋالغانىدى. ياش قىز ۋاقتىدا تاقىغان مارجانلىرىنىمۇ ساندۇقتىن چىقىرىپ تاقىۋالدى. بېلىگە تىرابلىسىنىڭ يېپەك بەلبېغىنى باغلىدى. چىرايىدىن كۈلكە يېغىپ تۇراتتى. ئۆيىمۇ ئۆي يۇرۇپ ناخشا ئېيتاتتى. باشقىلار: «ھۆرىنىڭ توyi بولدى» دېيىشەتتى. ھەر خىل مۇھەببەت ناخشىسىنى ئېيتىپ بېرەتتى ... ئۇنىڭ ناخشىلىرىنى ئاڭلىغان ياش قىزلار قىزىرىپ كېتەتتى.

دېھقانلارنىڭ ئۆزىگە تېگىشلىك ھەققىنى بەرمىگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئابدى ئاغىنىڭ جېنى چىقىپلا كەتتى، سىياسەتچىنىڭ قېشىغا باردى. ئەنقەرەگە ئىنتايىن تەسىرلىك بىر تېلېگرامما يازدۇردى. يىغلاپ تۇرۇپ دەرد ئېيتتى. شۇنىڭدىن كېيىن شەھەرنىڭ ئىچىدە ئايلىنىپ يۈرۈپ، كىمنى كۆرسە، بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى سۆزلەپ بېردى. ھاكىم ۋە ژاندارما قوماندانىنىڭ ئالدىغا بېرىپ يىغلىدى، قاقشىدى. ئۇلار دېھقانلارنىڭ بۇ ھەرىكەتلىرىگە ئىنتايىن خاپا بولۇشتى.

دەگىرمەن ئولۇكقا ئوستىلەپ ژاندارمىلارنى ئەۋەتتى. ژاندارمىلار دېھقانلارنى قىينىدى، ھۆرى ئاننى بىر ئۆيگە سولاپ قويدى. ھۆرى ئانا بىلەن دېھقانلارنىڭ ئاغزىدىن بىر ئېغىز سۆز چىقمايتتى. تاياق يېيىشتى، تىل ئىشىتىشتى، قويلاردەك ئۇ يەردىن بۇ يەرگە ھەيدەلدى، بىراق ئاغزىلىرىدىن سۆز چىقمىدى. شۇنچە چوڭ بەش يېزىدىكى چوڭ ـ كىچىك ھەممىسىنىڭ تىلى تۇتۇلۇپ كەتكەنىدى.

ـــ بىزنىڭ ئاغىنىزغا جېنىمىز پىدا، قاراقچى مەمەت ئاۋاق بىر غېرىچ بويى بىلەن نېمە ئىدى شۇنچە ! ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلىدىغان، ئۇ قانچىلىك ئادەم ئىدى؟ ئەگەر يەردىن بىر تال ئاشلىق ئالغان بولسىمۇ ئاغىنىزغا بەرگەن بولاتتۇق، مەمەت ئاۋاق دېگەن ئىتنىڭ بالىسى نېمە قىلالايتتى؟ بۇ يىل ئاپەت بولدى. ھەممىمىز ئاچلىقتىن ئۆلمىسەكلا بولاتتى تېخى ... مانا مېنى ئېلىڭلار، مەن ئاغامنىڭ خىزمەتچىسىمەن، مەنمۇ بۇ يىل ئاچ قالمەن. يەردىن بىر تال ئۇرۇقلۇق ئالالىغان بولساقلا ئۇنى ئاغىنىزغا بېرەتتۇق.

توكۇر جىم بولدى. قويى پادىلىرىدەك بىر ـ بىرىگە سۈركىلىشىپ تۇرغان كۆپچىلىككە قاراپ قويدى ۋە:

ـــ قېنى سۆزلەپ بېقىڭلار، يەردىن بىر تال ئاشلىق ئالغان بولساق گۈلدەك ئاغىنىزغا بەرمەسمىدۇق؟ ـــ دېدى.

كۆپچىلىك ئاستا قوزغىلىشىپ تىلغا كىردى:

ـــ بېرەتتۇق.

ـــ جېنىمىزنى خالىسا ... ـــ دېدى توكۇر.

ـــ بېرەتتۇق.

ـــ مەمەت ئاۋاق يېزىغا كەلسە ... ـــ دېدى توكۇر.

ـــ كېلەلمەيدۇ.

ـــ كەلسىچۇ ...

ـــ ئۆلتۈرۈۋېتەتتۇق.

ھاكىم بۇ سۆزلەرگە ئىشەنمىدى. ئۆيمۇئۆي يۇرۇپ ئاختۇرۇشقا باشلىدى. ھېچقانداق ئۆيدىن بىر تال بۇغداي تاپالمىدى. دېھقانلار شۇنچىلىك كۆپ ئاشلىقنى نەگىمۇ تىقىۋەتكەندۇ؟ نېمە قىلغاندۇ؟ بۇ ھەيران قالارلىق بىر ئىش ئىدى.

دىكەنلى تۇزلەڭلىكىدىكى ۋەقەلەر شۇ كۈنلا شەھەرگە يېتىپ كېلەتتى. دىكەنلى تۇزلەڭلىكى ئۆز ئىشكىنى دۇنياغا ئېچىۋەتكەنىدى.

ئابدى ئاغا ساراڭ بولاي دېگەنىدى، بېشىنى تاتىلاپ، چېچىنى يۇلاتتى.

بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى مەمەت ئاۋاقنىڭ دېگىنى بويىچە بولۇۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى. چوقۇم شۇنداق بولۇشى كېرەك ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە دەل شۇ كۈنلەردە ئاقتۇزلۇدىكى ھۈسەيىن ئاغىنىڭ كېچىسى ياتقان يېرىدە ئۆلتۈرۈلگەنلىكى بۇ ئىشلارنىڭ ئۈستىگە لازا بولۇپ سېپىلدى. ھۈسەيىن ئاغىنى كىم ئۆلتۈرۈشى مۇمكىن؟ مەمەت ئاۋاق !

ئاسىم چاۋۇش باتۇر، ياخشى ئادەم ئىدى، تاغلارنىڭ بۆرىسى ئىدى، لېكىن ئۇنىڭ بارلىق باتۇرلۇقى مەمەت ئاۋاقنى تۇتۇشقا كۈپايە قىلمايۋاتاتتى.

ئۇ، قوماندانىدىن ئۈستى ـ ئۈستىلەپ ئازار يېيتتى. ئاسىم چاۋۇش بېشىنى كۆتۈرۈپ شەھەر ئىچىدە يۈرەلمەيدىغان ھالەتكە كەلدى. ئۇ ئىزا تارتاتتى. ئۇنى ھاقارەت قىلىدىغان شۇنچە كۆپ غەيۋەتنى ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلاپ تۇراتتى.

ـــ مەمەت ئاۋاق دېگىنى مۇشتۇمدەك بالا ئىكەن، شۇنچە يوغان ئاسىم چاۋۇشنى بارمىقىغا ئىلىۋاپتۇ، لىك ـ لىك ئويناتقۇاتىدۇ.

ئاسىم چاۋۇش غەزىپىدىن يېرىلىپ كېتەي دەپ قالدى.

32

ئەلى تېغىنىڭ قىيالىقى، دەرىخى، گۈللىرى ۋە ھەممە يېرىنى قار قاپلاپ كەتكەنىدى، ھەتتا ئاسمانمۇ سۈتتەك ئاپپاق ئىدى، چەكسىز كەتكەن ئاپپاقچىلىق. ئەلى تېغىدىن دىكەنلى تۇزلەڭلىكىگىچە ئۇ يەردىن ئاقچەتاغقا، چېچەكلى جىلغىسىغا، چۇقۇر ئوۋاغىچە سوزۇلۇپ كەتكەن. بۇ خىل ئاپپاقچىلىقنى بۇزۇپ تۇرىدىغان بىرەر داغ، بىرەر چېكىتمۇ يوق ئىدى.

چەكسىز ئاپپاقچىلىق ئۈستىگە كۈن ئۆز نۇرىنى تۆكەتتى. بەزىدە بىرەر پارچە بۇلۇت بۇ چەكسىز، بۇزۇلمىغان ئاپپاقچىلىققا سايە تاشلاپ ئۆتۈپ كېتەتتى. ئاپپاقچىلىق ئۈستىگە قۇياش نۇرى چۈشۈش بىلەن مىليونلاپ ئۇچقۇن يۇقىرىغا چاچراپ، ئادەمنىڭ كۆزىنى قاماشتۇراتتى.

غاردىكى ھايات يامانلاشتى، ئۇنمۇ، ئوتۇنمۇ يوق، يېگۈدەك ھېچ نەرسە قالمىغانىدى.

مەمەتنىڭ چېچى ساقلىغا قوشۇلۇپ كەتكەنىدى. ئىراز ئورۇقلاپ قاريىپ كەتكەن، خەدىچەنىڭ بولسا ھاملىدار، ئاي ـ كۈنى توشۇپ قالغانىدى. ئىراز بۇگۈن ـ ئەتە تۇغىدۇ، دەيتتى. خەدىچەنىڭ چىرايى غېرىب، بوينى ئىنچىكىلەپ كەتكەنىدى. قاپقارا يالتىراق چاچلىرى چاتقالدەك چىگىچ ۋە خۇنۇك ...

ئاسىم چاۋۇش ئۇلارغا ئارام بەرمەيتتى، كۈزدىن بۇيان دەگىرمەن ئولۇك يېزىسىنىڭ ئەتراپىدا، ئەلى تېغىنىڭ ئېتەكلىرىدە ئايلىنىپ يۈرەتتى.

ئىراز مەمەتنى تاشقىرىغا ئاچىقىپ:

ـــ بۇگۈن شۇرغان يوق، ئوغلۇم، نېمە قىلماقچى بولساق بۇگۈن قىلايلى. بۇ قىز تۇغاي دەپ قالدى، بىر يېزىغا كېتەمدۇق ياكى بۇ يەردە تەييارلىق كۆرەمدۇق، نېمە قىلساق تېز قىلايلى، ـــ دېدى.

مەمەت قورۇلۇپ، كىچىكلەپ كەتكەن، ساقال باسقان يۈزىنى پۈرۈشتۈرۈپ:

— يېزىغا ئېلىپ بارالمايمىز، چۈنكى ئۇلار ئۆيمۇئۆي ئارىلاپ يۈرۈشىدۇ، نېمە بولسا مۇشۇ يەردە بولسۇن، — دېدى.

— تېز بولايلى، ھازىرلا بالا چۈشىدۇ، نېمە قىلساقمۇ قىلايلى، — دېدى ئىراز.

مەمەت بەزىدە تاغدىن يېزىغا چۈشەتتى. ئۇ چاغدا ئارقىسىدىن بىر توپ يۇلغۇن سۆرەپ ماڭاتتى.

ئۇلار ئىچكىرىگە كىردى. خەدىچە بېلىنى تامغا تىرەپ، كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ قىممىر قىلماي ئولتۇراتتى. كۆزلىرى خۇددى قېتىپ قالغاندەك ...

— خەدىچە، — دېدى مەمەت، — بىز ئىراز خاتۇن بىلەن يېزىغا چۈشىمىز، سەن مىلتىققا ئوقنى سال، ساقلاپ تۇر، بىز كېچىدە قايتىپ كېلىمىز.

— مەن يالغۇز قالالمايمەن.

— ئۇنداق بولسا قانداق قىلىمىز، خەدىچە؟ — دېدى مەمەت.

— مەنمۇ بارىمەن.

— ئۇنداق دېمە، خەدىچە!

— بۇ يەردە ئۆلۈپ قالىمەن.

— ئۇنداق بولسا ئىراز خاتۇنمۇ قالسۇن.

— ياق، بولمايدۇ.

— بۇ نېمە تەتۈرلۈك!

— ھە، شۇنداق تەتۈرلۈك!

— قالغىن، قىزىم.

— قالمايمەن.

— سەن تاغقا چىققاندىن بېرى تەتۈر بولۇۋالدىڭ.

— شۇنداق!

— خۇدايىم جاجاڭنى بەرسۇن! — دېدى مەمەت.

ئۇلار جىم بولۇشتى. مەمەت غارنىڭ ئاغزىدىكى تاشقا بېرىپ

ئولتۇردى، يۈزىنى قولى ئارىسىغا ئېلىپ يامان خىيالىلارغا پاتاتتى.

ئاسماندا بىر بۇركۇت قاناتلىرىنى كېرىپ ئايلىنىپ يۈرەتتى.

مەمەت خاپا ئىدى.

— سىلەر قېلىنجىلار! — دەپلا غاردىن تۆۋەنگە قاراپ چۈشۈشكە باشلىدى. ساراڭلاردەك يۇگۇرۇپ چۈشەتتى.

ئىراز خەدىچەگە زەردە قىلىپ:

— كور بولۇپ كەتكۇر! بۇ بالىنى نېمە قىل دېمەكچىسەن؟ ئۇنىڭ ھازىر بېشى ئايلىنىپ كەتتى. ئۇنى ئازدەپ سېنىڭ دەردىڭ! ژاندارمىلار ئارام بەرمەيۋاتقان چاغدا ئۇ سېنىڭ دەردىڭنى تارتسۇنمۇ؟

خەدىچە ئۇندىمەيتتى.

چۈشتىن كېيىن ئىراز سىرتقا چىقتى، چىقىپلا چۆچۈپ كەتتى. مەمەتنىڭ بىر توپ يۇلغۇنى شۇ يەردە تۇراتتى. پەسكە — قارلىق تۇزلەڭگە قاراپ ئاۋازىنىڭ بارىچە ساراڭلاردەك ۋارقىرىدى. مەمەت ئۇزاپ كەتكەندى. ۋارقىراپ ـ جارقىراپ ئاخىر ئىچكىرى كىردى ۋە ئۆزىنى يەرگە ئاتتى.

— بىر پالاكەت بار، بىر پالاكەت يۇز بېرىدۇ. پالاكەتنىڭ يۈز بېرىشىدىن قورقۇۋاتىمەن. يۇلغۇنىنى ئۇنتۇپ قاپتۇ. بۇگۈن ئىزىنى يوقىتىدىغان شۇنىرغانمۇ يوق، ھاۋا ئوچۇق، شۇنىرغانمۇ يوق. مەن ئارقىدىن مېڭىپ ئىزىنى يوقىتاي دېسەم، ئۇنىڭ ماڭغان يەرلىرىدىن ماڭالمايمەن ـ دە!

مەمەت ئىككىنچى كۈنى كېچىسى قايتىپ كەلدى. رەڭگى تاتىرىپ كەتكەن، كۆتۈرۈڭگان يۈكىنىڭ ئاستىدا مۈكچەيگەنىدى.

— بەك قورقۇپ كەتتىم، پەسكە چۈشۈپ يۇلغۇنىنى ئۇنتۇپ قالغىنىم ئېسىمگە كەلدى، ئارقىغا يېنىپ ئىزىمنىڭ ئۈستىدىن يۇلغۇننى سۆرىۋېتەي دېسەم قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىۋاتىدۇ ... سىلەردىن ئەنسىرىدىم، تېز قايتىپ كەلدىم. ئاڭلىسام،

ژاندارمىلار ئەلى توكۇرنىڭ ياقىسىنى قويۇپ بەرمەيۋېتىپتۇ. ئۇز قوغلاتماقچى بوپتۇ، مېنىڭ ئۇزۇمنى تاپقۇزماقچى. مەن شۇنىڭدىن قورقۇۋاتمەن. ئەلى توكۇر ئۇزنى كۆرۈپ قالسىلا چىدىيالمايدۇ، قوغلاپ ماڭىدۇ. ماڭا: «ۋاي جېنىم قېرىندىشىم، يۇلغۇنۇنى سۆرەپ يۈر» دېگەنىدى. دېمەك، ئۇ ئۆزىنى تۇتالمايدىغانلىقىنى بىلەتتى. قورقۇۋاتمەن، بولۇپمۇ مۇشۇنداق چاغدا ... ئىش چاتاق.

— ئەلى توكۇر بۇ كاپىرلىقنى ئەمدى قىلماس، جېنىم بالام، قورقمىغىن، ئۇ توكۇر سەن ئۇچۇن جېنىنى بېرىدۇ.

— جېنىنى بېرىشنى بىلمەن، بىراق ئۇ ئۇزنى كۆرگەندە تۇرالمايدۇ ... ئەسلىدە بۇ توكۇرنى بىرىنچى كۇنىلا ئېتىپ تاشلىشىم كېرەك ئىكەندۇق، لېكىن ...

33

ئاسىم چاۋۇش جېنىدىن جاق تويغانىدى. «شۇ مەمەت ئاۋاق دېگەن بېشىمغا بىر بالا بولدى. باشقا ياقلارغا ئۇرۇشۇشقا كەتسە، مەنمۇ قۇتۇلسام شۇنىڭ قولىدىن، بىر قۇتۇلۇپ كەتسەم ...» دەپ ئويلايتتى.

ژاندارمىلارمۇ ھېرىپ تۇگىشىپ كەتكەنىدى. ئۇلارمۇ: «بۇ دوزاخ قىشتا، خۇدانىڭ قۇتلۇق كۇنى توروسىنىڭ يامزىلىنى ئايلىنىپ يۇرگىنىمىز يۇرگەن، شۇمۇ ئىشمۇ؟» دېيىشەتتى. ئۇلار نەدە بىر ئىز شەپىسى كۆرۇنسە، نەدە قارلىرى بۇزۇلغان يەرلەرنى كۆرسە، شۇ ئىزنى ئەگىشىپ كۇنبويى يۇرەتتى. مەمەت ئاۋاقنى تۇتىمىز دەپ چىقىپ باشقا بىرنەچچە قاراقچى ئەترىتىنى تۇتۇۋالغانىدى. بىر ئايدىن بېرى ئەلى تېغىنىڭ ئەتراپىدا چۆرگۈلەپ يۇرەتتى. چۇنكى، تاغدا تۇتۇۋالغان بىر پادىچى بالىنى قىينىغاندا، مەمەت ئاۋاقنى ئەلى تېغىدا كۆرۈپ قالغانلىقىنى ئېيتىپ قويغانىدى.

ئەلى تېغىنىڭ ئەتراپىدا كۇزەتچىلەر تۇرۇپ كۆزىتەتتى.

مۇشۇ دەھشەتلىك قىش ئايلىرىدا مەمەت ئاۋاقنىڭ ئەلى تېغىدا ياشىشىنى ئاسىم چاۋۇش زادىلا ئەقلىگە سىغدۇرالمايتتى، بىراق پادىچى بالىدىن شۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن بېرى ئەلى تېغىنى تاشلاپ كېتەلمەيتتى.

دىكەنلى تۇزلەڭلىكىدىن قارنى يېرىپ كەلگەن بىر ئاتلىق ژاندارما ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ شۇنداق دېدى:

— چاۋۇشۇم، ئۇنى تاپتۇق. ئۇ، ئىزىنىڭ ئۇستىگە يۇلغۇن سۆرىگەن پېتى تاغقا قاراپ كېتىۋېتىپتىكەن، بىزنى كۆرۈپلا ئوقمۇ ئاتماستىن تاغقا قاچتى. لېكىن، ئۇنىڭ ئىزى تېخى يوقاپ كەتكىنى يوق. قارنىڭ يۇزى مۇزلاپ كەتكەنىدى. ئۇستىدە نېمە سۆرىگەن بىلەنمۇ ئىزى يوقالمايدۇ. ئىزغا قارىدۇق، ئىزلار كونا.

ئاسىم چاۋۇش خۇشال بولۇپ كەتتى. ئۇ بىرىنچى قېتىم مەمەتنىڭ ئىزىغا راۋۇرۇس دۇچ كەلگەنىدى.

ئەلى توكۇرنى چاقىرىپ كېلىش ئۇچۇن ئابدى ئاغىنىڭ ئۆيىگە بىر ژاندارمىنى ئەۋەتتى.

ئەلى توكۇر كېلىپ:

— بۇيرۇقۇڭغا تەييارمەن، چاۋۇشۇم — دېدى.

— ئىز بار.

— قاردا كۆزۈم كۆرمەيدۇ، ماڭا قارا يەر كېرەك.

ئۇ يەردە تۇرغان دېھقانلارنىڭ ھەممىسى:

— توكۇرنىڭ قاردا كۆزى كارغا كەلمەيدۇ، قاردىكى ئىزنى تاپالمايدۇ، سىلەرنى خاتا يولغا باشلاپ قويىدۇ، — دېيىشتى.

ئاسىم چاۋۇش يەنىلا ئەلى توكۇرنى قويۇپ بەرمىدى.

— ئىزنى قوغلىيالمىسىمۇ بىز بىلەن بىللە بارسۇن.

ئەلى توكۇر بۇ سۆزنى ئاڭلاپ يوپۇرماقتەك تىترەشكە باشلىدى.

— پۇتلىرىڭغا يىقىلاي، چاۋۇشۇم. شۇ سوغۇقتا مېنى ئاپارمىغىن.

— بولمايدۇ، — دەپلا سۆزنى كېسىۋەتتى چاۋۇش.

ئەلى توكۇر بوينىنى قىسىپ، بىر تامغا يۆلەنگىنىچە تۇرۇپ قالدى.

چاۋۇش ژاندارمىلارنى باشلاپ ئەلى تېغىغا قاراپ ماڭدى. شۇ زامان پۇتۇن يېزا تەۋرەپ كەتتى: «مەمەت ئاۋاقنىڭ ئىزى تېپىلىپتۇ، ئىزىنى تېپىۋاپتۇ!»

يېزىدىكى ئەر ـ ئايال، قېرى ـ ياش ھەممىسى ژاندارمىلارغا ئەگىشىپ ئەلى تېغىنىڭ ئېتىكىگىچە بېرىشتى. تاغ ئېتىكىگە كەلگەندە ئىزنىڭ بېشىدا توپلىنىشتى، ئىزغا تىكىلدى، قاراپ تۇرۇپلا قېلىشتى.

ئىزنى كۆرۈپ ئەلى توكۇرنىڭ يۈرىكى پارە ـ پارە بولۇپ كەتتى، قورقتى، ھودۇققىنىدىن بىرنېمىلەرنى پىچىرلىدى. بىراق، نېمە دەۋاتقانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. «بۇ ئىتنىڭ بالىسى نېمە ئۈچۈن يۈلغۇن سۆرىمىگەن بولغىيدى؟ نېمە ئۈچۈن ئۇنتۇپ قالغانىدۇ؟! بۇ ئىز ئاپئاشكارا تۇرىدۇ، چوقۇم تېپىۋالمدۇ.»

ئاسىم چاۋۇش توكۇرنىڭ قولىدىن تۇتتى، ئىزنىڭ بېشىغا ئەكەلدى:

— نېمە ئاغزىڭنى مىتىلدىتىسەن؟ قېنى دېگىنە، بۇ ئىز شۇمۇ؟

— ياق، بۇ ئىز پادىچىنىڭ ئىزى، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر ئاي بولغان ئىز، — دېدى ئەلى توكۇر.

ئاسىم چاۋۇش غەزەپلىنىپ توكۇرنىڭ قولىدىن تۇتۇپ قارىغا قاتتىق ئىتتىرىۋەتتى.

— ھەي نەس، — دەپ ۋارقىرىدى، — سەن دۆيۈز بىر تەرەپتىن ئاغىنىڭ يالاقچىلىقىنى قىلىسەن، نېنىنى يەيسەن، يەنە بىر تەرەپتىن مەمەتنىڭ يېنىنى ئالىسەن، ھەربىرىڭلار بىر مەمەت ئاۋاق، خۇدايىم سىلەرگە پۈرسەت بېرىپ قويمىسۇن! — كېيىن ژاندارمىلارغا بۇيرۇق بەردى:

— ئىزنى قوغلىشىپ مېڭىڭلار!

ئۇلار قاردا مۇزلاپ، قوللىرى توڭلاپ، ئىككى كۈن ئىز قوغلاپ مېڭىشتى، ئاخىر چوقىغا چىقىپ، بۇ يەرنى قورشۇۋېلىشتى.

پۇتۇن يېزا ماتەمگە چۆمگەنىدى.

توكۇر بوينىنى قىسىپ يىغلامسىراپ: «تېپىۋېلىشتى، مەمەت ئاۋاقنى تېپىۋېلىشتى» دەيتتى. ئۇ ئەمدى ئېھتىيات قىلىشنىمۇ قايرىپ قويغانىدى.

ھۆرى ئانا بىر تەرەپتە جاۋلداپ تۇراتتى:

— مەيلى تاپسۇن، تېپىپ كۆرۈپ بېقىشسۇن، ئەدىپىنى يېيىشسۇن ... مىڭ ژاندارما بارغان بىلەنمۇ مېنىڭ مەمتىم ئۇ يەردىن بۆسۈپ چىقىپ كېتىدۇ.

كەچكە يېقىن دەسلەپكى توقۇنۇش باشلاندى. ژاندارمىلار غارغا كىرىدىغان يولنى تېپىۋېلىشقانىدى، ھەتتا غارنىڭ ئاغزىنىمۇ كۆرۈپ قالغانىدى. غارنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ غارنىڭ ئاغزىغا بومبىلارنى ساڭگىلىتىپ تۇراتتى. مەمەت ئۇلارنى غارنىڭ ئاغزىغا يېقىن كەلتۈرمەسلىك ئۈچۈن ئاسىم چاۋۇشنى ئوققا تۇتتى.

مەمەتلەر قېچىپ كېتىشىمۇ مۇمكىن ئىدى، بىراق قاچالماي قالدى، چۈنكى خەدىچە تولغاق يەۋاتاتتى، تۇغايلا دەپ قالغانىدى. ئۇ سىرتتىكى مىلتىق ئاۋازلىرىنى ئاڭلاپ يىغلاشقا باشلىدى.

— دېگىنىمەك بولدى، يۈلغۇن سۆرەشنى ئۇنتۇپ قالغانىڭ كاساپىتى، — دېدى ئىراز.

— ئۇغۇ شۇنداق، بىراق يۈلغۇننى سۆرىمىگەن بىلەنمۇ تاپالمىغان بولاتتى. مېنىڭچە، توكۇر چىداپ تۇرالمىدى، يەنە ئىزىمنى قوغلاپ كەلدى. ئەسلىدە ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىشىم كېرەك ئىكەندۇق. بىر شۇرغان چىقىدىغان بولسا، ئۇلار بۇ يەردە بىر مىنۇتمۇ تۇرالمايدۇ، بىر ھەپتە دېگەندە ئاران قايتىپ كېلىشى مۇمكىن. ھەي توكۇر! ...

ئاسىم چاۋۇش مۇلايىم ئاۋازدا شۇنداق دەيتتى:

— ئوغلۇم مەمەت، تەسلىم بول ! ھازىر سەن قاپقانغا چۈشتۈڭ، تۆت تەرىپىڭ قورشۇۋلىنىدى، بۇنىڭدىن قۇتۇلۇپ چىقالمايسەن. يېقىندا كەچۈرۈم ئېلان قىلىنىدۇ، تەسلىم بول ! سېنىڭ ئۆلۈشۈڭنى خالىمايمەن !

مەمەت جاۋاب بەرمىدى. ئۇنىڭ بىر تال ئوقى ئاسىم چاۋۇشنىڭ ئالدىدا تۇرغان تاشنى چېقىۋەتتى.

شۇنىڭدىن كېيىن سوقۇش قىزىپ كەتتى. ئىككى تەرەپ يامغۇردەك ئوق ياغدۇراتتى.

— بىر ھەپتە، بىر ئايغىچە بۇ يەردە ساقلاپ تۇرىمەن، نېمە بولسۇن ئاخىر بىر كۈن ئوقۇڭ تۈگەيدۇ ! — دېدى چاۋۇش.

ئەڭ ئاخىرىدا مەمەت چىشىنى چىشلەپ تۇرۇپ جاۋاب بەردى:

— بىلىمەن، ھەممىنى بىلىمەن، چاۋۇش، ئاخىر شۇنداق بولىدۇ. ئۇنىڭغىچە بىر ئادەمنىڭمۇ قويمايمەن، ھەممىڭلارنى ئېتىۋېتىمەن. بىلىپ تۇرۇۋاتىمەن، چاۋۇش، بىراق تەسلىم بولمايمەن ! ئاخىرىدا بۇ غاردىن مېنىڭ ئۆلۈكۈمنى ئاچقىسىلەر، چۈشەندىڭمۇ، چاۋۇش؟

— ساڭا ئۇۋال، سەندەك بىر ئادەمگە ئۇۋال بولۇپ كېتىدۇ، ھەممىمىزنى ئېتىۋەتكىنىڭ بىلەن يەنە ئورنىمىزغا ژاندارما كېلىپ تۇرىدۇ، ئۇ چاغدا قانداق قىلىسەن؟ بۇ يىل كەچۈرۈم ئېلان قىلىنىدۇ، ھەي مەمەت ئاۋاق، ئەڭ ياخشىسى تەسلىم بول !

— گەپ قىلما، چاۋۇش ! — دەپ ۋارقىرىدى مەمەت، — ئەمدى سېنى ئاتمەن، ھازىرغىچە ساڭا قارىتىپ ئاتمىغانىدىم، ئەمدى ئاتمەن، سەن مېنىڭ پېشىمنى قويۇپ بەرمىدىڭ.

ئوقلار شۇنچىلىك قاتتىق ئېتىلىپ تۇرغاچقا سۆزلەر ئاڭلانمايتتى. ئۇلار جىم بولۇپ قېلىشتى.

مەمەتنىڭ ئەتراپى مىشەكلەر بىلەن تولغانىدى. ئۇنىڭ يەنە ئىككى خالتا ئوقى بار ئىدى، شۇنداق بولسىمۇ ئەنسىرەيتتى. چۈنكى تېزلا ئېتىپ تۈگىتىش مەجبۇرىيىتى ئاستىدا قالغانىدى.

ئىراز خەدىچە بىلەن ئاۋارە ئىدى، خەدىچە بىردەم ـ بىردەم چىرقىراپ قويياتتى.

— ياۋاللا، شۇنداقمۇ ياماڭ كۈندە تۇغامدۇ، مۇشۇنداق يامان كۈندە ! — دەپ كوتۇلدايتتى ئىراز ۋە خەدىچەنى بىردەم تاشلاپ قويۇپ مىلتىقنى ئالاتتى، مەمەتكە يارەملىشەتتى، خەدىچەنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلانمۇچىلىك مىلتىقنى ئاتاتتى. كېيىن ئۇنىڭ يېنىغا يۈگۈرۈيتتى.

خەدىچەنىڭ پېشانىسىدىن مونچاق ـ مونچاق تەر ئاقاتتى. يەردە دومىلايتتى: «ئاھ ئانام، جېنىم ئانام، مېنى تۇغمىغان بولساڭ بولماسمىدى؟» دەپ زارلايتتى.

مەمەت بىلەن ئىرازنىڭ چىرايى قارىيىپ كەتكەندى. غارنىڭ ئىچى ئاچچىق نەم تەر پۇرايتتى.

— ۋاي ئۆلدۇم ! — دەپ ۋارقىرىۋەتتى مەمەت، كېيىن پۇشايمان قىلىپ كالپۇكلىرىنى قانىتىۋەتكەندەك چىڭ چىشلىۋالدى.

يەردە قىينىلىپ ياتقان خەدىچە «ۋاي ئۆلدۇم !» دېگەن سۆزنى ئاڭلاش بىلەن مەمەتنىڭ يېنىغا ئوقتەك ئېتىلىپ بېرىپ يىقىلدى.

— جېنىم مەمەت، ئوق تەگدىمۇ؟ مەن ئۆزۈمنى ئۆلتۈرۈۋالمەن !

ئىراز كېلىپ مەمەتنىڭ ياقىسىنى ئاچتى:

— مۇرەككە ئوق تېگمىپتۇ، — دېدى ـ دە، تېڭىشقا باشلىدى.

مەمەت يارىدار ھالدا ئوق ئېتىشنى توختاتمايتتى.

ئاسىم چاۋۇش بىر ئادەمدە شۇنچىلىك كۆپ ئوقنىڭ بولغانلىقىغا ھەيران ئىدى. ژاندارمىلاردىن بىرنەچچىسگە ئوق تەگكەنىدى. ئۇمۇ بارغانسېرى ئۈمىدسىزلەنمەكتە ئىدى.

خەدىچە يەنە قاتتىق چىرقىراپ كەتتى. ئىراز ئۇنى كۆتۈرۈپ بىر چەتكە ئاپىرىپ قويۇپ:

— چىداپ تۇر، ئۆزۈڭنى چىڭ تۇت ! — دېدى.

خەدىچەنىڭ چىرايى ئاغرىقتىن تاتىرىپ كەتكەندى.

بىردىنلا بالىنىڭ «ئىڭە» دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. مەمەت ئارقىسىغا قاراپ قان ئىچىدە ياتقان بالىنى كۆردى. خەدىچەنىڭ يۈزى قەغەزدەك ئاقىرىپ كەتكەندى، كېيىن ئۇ تەتۈر قارىۋالدى.

مەمەتنىڭ قوللىرى تىترەيتتى، مىلتىقنى تۇتالمىدى، قولىدىن چۈشۈرۈۋەتتى، ئىراز يۈگۈرۈپ بېرىپ مىلتىقنى ئېلىپلا ئېتىشقا باشلىدى. خەدىچە ئۆلۈكتەك ياتاتتى. مەمەت سەل تۇرۇۋېلىپ ئېسىگە كەلدى، ئاستا ئاۋازدا:

— خانئاچا، ماڭا بەرگىن، — دېدى - دە، قولىنى ئۇزارتتى، ئىراز مىلتىقنى مەمەتكە بەردى، ئۆزى بالىنى ئېرىتىپ تۇز سۈيى بىلەن يۇدى.

— ئوغۇل ! — دېدى.

مەمەتنىڭ چىرايىدا زەھەردەك بىر خىل ئاچچىق كۈلۈمسىرەش پەيدا بولدى.

— ئوغۇل !

نامازدىگەرگىچە ئېتىشىش داۋام قىلدى. مەمەت ئەمدى بىر قولى بىلەن ئاتاتتى. ئىراز ئوقنى سېلىپ بېرەتتى، ئۇ بىر تاشقا تىرەپ تۇرۇپ بىر قولى بىلەن مىلتىق تەپكىسىنى باساتتى.

نامازدىگەردىن كېيىن ئىراز بوينىنى پۈكۈپ مەيۈس ھالدا:

— ئوق تۈگىدى، — دېدى.

مەمەت ئوقنى ئۇنتۇپ قالغانىدى. ئۇ خۇددى بوغۇزلانغاندەك خىرقىرىدى - دە، مىلتىقنىڭ ئۈستىگە يىقىلدى. كېيىن ئاستا ئورنىدىن تۇردى. كۆزلىرى چانقىدىن چىقىپ كەتكۈدەك ئېچىلغانىدى. بىرھازا ئۆزىنى يوقاتقان ھالدا تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى، كېيىن دەلدەڭشىگەن پېتى بالىسىنىڭ يېنىغا كەلدى، يۈزىنى ئاچتى، ئۇزاققىچە ھەيرانلىق بىلەن قارىدى، كېيىن غارنىڭ ئاغزىغا قايتىپ كەلدى، ئۇ كۈلۈمسىرەيتتى.

ئۇ، يەردىن مىلتىقنى ئالدى ۋە يانچۇقىدىن قول ياغلىقنى چىقىرىپ مىلتىقنىڭ ئۈچىغا بايراقتەك قىلىپ باغلىدى.

مەمەت ئىرازغا قارىدى، ئىراز چوڭ ھاڭ تاشنىڭ تۈۋىدە ئولتۇرۇپ ئۆكسۈپ يىغلاۋاتاتتى، ئۇ قورۇلۇپ قالغاندەك ئىدى.

— ئىراز ئاچا !

ئىراز بېشىنى كۆتۈردى، مەمەتكە قارىدى.

— خەدىچە ! — دېدى، بىراق خەدىچە ھوشسىز ئىدى.

— مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلاڭلار، بۇلار مېنى ساق قويمايدۇ. ئوغلۇمنىڭ ئېتىنى مەمەت قويۇڭلار !

مەمەت سىرتقا چىقىپ مىلتىقنى يۇقىرى كۆتۈردى.

— تەسلىم ! — دەپ ۋارقىرىدى، — ئاسىم چاۋۇش، تەسلىم بولدۇم !

ئاسىم چاۋۇش يوغان يالپا، شاپ بۇرۇت، كۆزى يوغان، مۇلايىم قىياپەتلىك، قېلىن كالپۇكلۇق، كېلىشكەن ئادەم ئىدى.

مەمەتنىڭ تەسلىم بولغانلىقىغا ھەيران قالدى، ئىشەنمىدى.

تەسلىم بولدۇڭمۇ، مەمەت ئاۋاق؟ — دەپ ۋارقىرىدى.

مەمەت جۇشقۇن ئاۋازدا:

— تەسلىم، تەسلىم بولدۇم ! مۇرادىڭغا يەتتىڭ، چاۋۇش ! — دېدى. چاۋۇش ۋاندارمىلارغا قاراپ:

— ئورنۇڭلاردىن تۇرماڭلار، مەن بېرىپ كېلەي، بەلكى يالغاندۇ ! — دېدى.

بىرئازدىن كېيىن چاۋۇش غارنىڭ ئاغزىدا توختىدى، بېرىپ مەمەتنىڭ قولىدىن تۇتتى ۋە كۈلۈپ تۇرۇپ:

— مەمەت ئاۋاق، ئامان بول ! — دېدى.

— رەھمەت ! — دېدى مەمەت.

ئىراز بىر بۇلۇڭدا توگۈلۈپ قالغانىدى.

— مەمەت ئاۋاق، تەسلىم بولغانلىقىڭغا ھازىرغىچە ئىشەنمەيمەن ! — دېدى چاۋۇش.

مەمەت جىم بولۇپ قوللىرىنى كويزىغا ئۇزارتتى.

ئىراز بىر بۇلۇڭغا بېرىپ بوۋاقنىڭ ئۈستىدىكى ئەدىيالنى تارتىپ ئاچتى، بوۋاق كۆرۈندى. بوۋاقنىڭ كۆزلىرى يۇمۇق

ئىدى.

— مانا بۇ، مەمەتنى تەسلىم قىلدۇردى، سىلەر تېخى ئۆزۈڭلارنى بىر ئەركەك دەپ مەغرۇرلىنىسىلەر !

ئاسىم چاۋۇش بۇنى كۆتمىگەنىدى. بىر خەدىچەگە، بىر ئىرازغا، بىر مەمەتكە قارىدى، كۆلكىسى كالپۇكلىرىدا قېتىپ قالدى، قولىنى مەمەتكە ئۇزىتىپ كويزىنى چىقىرىۋالدى.

— مەمەت ئاۋاق ! — دېدى - دە، جىم بولۇپ قالدى.

ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئۇچرىشىپ قالدى، ھەر ئىككىسى جىم بولۇپ قالدى.

— مەمەت ئاۋاق !

بۇ ئاۋاز جاراڭلاپ چىقتى.

— ھەي مەمەت، مەن مۇشۇ ھالەتتە سېنى قولغا ئالمىغان ئادەم ئەمەسمەن.

بېلىدىن بەش قاتار ئوقدانىنى يېشىپ يەرگە ئاتتى.

— مەن كېتىمەن ! سەن ئارقامدىن ئوق ئات !

ئاسىم چاۋۇش ۋارقىرىغان پېتى ئۆزىنى سىرتقا ئاتتى.

مەمەت ئارقىسىدىن ئوق ئاتتى.

ئاسىم چاۋۇش سەپداشلىرىنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— ئۇ نومۇسسىز ئىت تەسلىم بولاتتىمۇ؟ بۇ ئويۇنىنى مېنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن ئويناپتىكەن، ئەگەر ئۆزۈمنى يەرگە ئاتمىغان بولسام ئوق يەپ ئۆلەتتىم ! ھېلىمۇ ياخشى ئېھتىيات بىلەن كېتىۋاتاتتىم. بوران چىققىلىۋاتىدۇ، پەسكە چۈشەيلى، بولمىسا ئۇششۇپ ئۆلىمىز.

ژاندارمىلار ھارغان ھالەتتە مەمەتنىڭ غارىغا قاراپ - قاراپ قويۇپ تۆۋەنگە چۈشۈشكە باشلىدى.

قارا بۇلۇتلار ئەلى تېغىنىڭ ئۈستىدە ئايلىنىپ ئۇزۇشەتتى. شۇرغان چىقىش ئالدىدا تۇراتتى، قار يېغىشقا باشلىدى ۋە كۈچەيدى، كېيىن بېرىپ قاتتىق بوران چىقىشقا باشلىدى.

كەچقۇرۇن ئەلى تېغىدا قىيامەت بولۇپ كەتتى، دەھشەتلىك

قارا بوران قىيادىن - قىياغا ئۇرۇلاتتى.

ئەلى تېغى، ئەلى تېغىنىڭ ئەتراپى ۋە ئاسمان سۈتتەك ئاپپاق بولۇپ كەتكەن، جىمى جاھان ئاپپاقچىلىق ئىچىدە ئايلىناتتى.

34

بۇ خەۋەر بىردەمدىلا يېزىغا، كېيىن يېزىدىن شەھەرگە يېيىلدى، «مەمەت ئاۋاق ئۆلۈپتۇ، ئەلى تېغىدا شۇرغان توختاش بىلەن ئۆلۈكى پەسكە ئېلىپ چۈشۈرۈلىدىكەن» دېگەن گەپلەر تارقالدى.

دەگىرمەن ئولۇكلۇقلارنىڭ كۆزلىرى ئەلى تېغىنىڭ بورانلىق چوققىسىغا تىكىلگەنىدى. ئەلى تېغى تاغلارنىڭ تېغى ... ئەلى تېغى كارامەت ھەيۋەتلىك بىر تاغ، مەمەت ئاۋاقنى ئەلى تېغى يەپ كەتتى ...

ھەممە ئادەم ئۆيلىرىگە كىرىپ كەتكەنىدى، ئابدى ئاغىنى ساقلىشاتتى. چۈنكى، ئۇ بۇ خەۋەرنى ئاڭلىسا نەدىن بولسىمۇ يېتىپ كېلەتتى.

ژايۇاي يېزىسىدىكى دېھقانلار ئۆز يەرلىرىنى ئەلى ساپا بايدىن بۆلۈپ - بۆلۈپ قايتۇرۇۋالغانىدى. ئوسمان چوڭ ئون بەش ياشلىق بالىدەك ياشىرىپ كەتكەنىدى. ئۇ ئەلى ساپا بايغا ئۆزىنى كۆرسىتىپ قويماتتى.

— مەمەت ئاۋاق شۇڭقارىم ! — دەيتتى ئۇ.

مەمەتنىڭ ئېتىلىپ كەتكەنلىكى ھەققىدىكى خەۋەر ژايۇاي يېزىسىغا يېتىپ كەلدى. ئوسمان چوڭ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ يېتىپلا قالدى. قۇرۇپ قاقشال بولۇپ كەتتى. ئاغزىنى ئامبۇر بىلەن تارتىپمۇ گەپ قىلدۇرغىلى بولمايتتى، كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياشلار ئاقاتتى.

ئاخىر بىر كۈن سۆزلەشكە باشلىدى:

— ۋاي شۇڭقارىم ! نېمىدېگەن باتۇر يىگىت ئىدى ئۇ

شۇڭقارىم ! شۇنداق چىرايلىق چوڭ كۆزلىرى بار ئىدىكى ... قاشلىرىچۇ تېخى، قەلەمدەك ... بويىنى دېسەڭ خۇددى سەرۋى دەرىخىدەك، ۋاي شۇڭقارىم ! ئۇ ماڭا: «ئوسمان تاغا، بىر كۈنى ئۈيۈڭگە بارىمەن، مېھمان بولىمەن» دېگەنىدى، نېسىپ بولمىدى، ۋاي شۇڭقارىم ! خوتۇنى يېنىدا ئىدى، ئۇ بىچارە ھازىر نېمە قىلىۋاتقاندۇ؟ ! دېھقانلار، ماڭا قاراڭلار، شۇڭقارىم بىزنى شۇ كاپىرنىڭ قولىدىن قۇتقۇزغانىدى. ئەمدى بىز ئۇنىڭ خوتۇنىنى يېزىغا ئەكېلىپ يەر بېرەيلى، باقايلى، ئەگەر تۇرمىگە ئېلىنسا ئۇ يەردىمۇ بىز باقايلى، بولامدۇ؟

— توغرا دېدىڭ، — دېيىشتى دېھقانلار.

ئۇلار يەنە كۆڭلىدە ئەلى ساپا بايدىن قورقۇشاتتى.

ئابدى ئاغا ئالدى بىلەن ئەلى ساپا بايىنىڭ ئۈيىگە يۈگۈردى. ئەلى ساپا بايىنى ئۆيىدىن تاپالمىدى، خوتۇنى بار ئىدى.

— كۆردۈڭمۇ ئابدى ئاغا، قىلغانلار ئۆزىگە قىلىدۇ، مۇبارەك بولسۇن !

— ياخشى كۈن كۆرگىن قىزىم، — دېدى ـ دە، ئابدى ئاغا مېڭىپ كەتتى، ھاكىمنىڭ ئالدىغا باردى، ئېگىلىپ تەزىم قىلدى:

— خۇدايىم ھۆكۈمەتكە، دۆلەتكە زاۋاللىق بەرمىسۇن، ھاكىم بەگ، ئاسسىم چاۋۇش ئاجايىپ باتۇر، ئاجايىپ ئەركەك جۈمۇ، ئۇنداقلارغا جېنىڭنى قۇربان قىلساڭمۇ ئەرزىيدۇ.

— مۇبارەك بولسۇن، ئابدى ئاغا، ھۆكۈمەت ئۇستىدىن شۇنچىلىك كۆپ شىكايەت قىلغانىدىڭ، ئەلى ساپا باي بولمىغان بولسا شەھەرنىڭ نامىنى بۇلغىغان بولاتتىڭ، ھېلىمۇ ياخشى ئەلى ساپا باي تېلېگراممىلىرىڭنى يوللاتمىغانىكەن.

ئابدى ئاغىنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى، چانىقىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولدى، ھاكىم كۈلۈپ كېتىپ:

— شۇنداق، يوللىماپتىكەن ! — دېدى.

— شۇنداقمۇ؟ بىر پارچىنىمۇ ئەۋەتمەپتىكەنمۇ؟

— ھەئە، يوللانماپتىكەن. ئەگەر ئۇ تېلېگراممىلار يوللانغان

بولسا سېنى دارغا ئاسقان بولاتتى ... مېنىمۇ قوشۇپ ... سەن ساراڭ بولۇپ قالدىڭمۇ؟ ئەنقەرەگىمۇ شۇنداق تېلېگراممىلار يوللامدۇ؟

ئابدى ئاغا ئويلىنىپ قالدى، بىردىنلا قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى:

— ھېلىمۇ ياخشى تېلېگراممىلار يوللانماپتۇ، ھاكىم بەگ. بۇ بىر ئەسەبىيلىك. شەھەرنىڭ گۈلدەك چىرايلىق نامى بىر تىيىن بولۇپ كېتەتتىكەن. ھېلىمۇ ياخشى بوپتۇ ... ئادەم خاپا بولغان چاغدا كۆزىگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمەي قالىدىكەن. شۇنچە چوڭ ھۆكۈمەتنىڭ مۇشتۇمدەك بالىغا تەڭ كېلەلمەسلىكى ماڭا ئەلەم قىلغانىدى. ماڭا ئىشەنگىن، ئىنتايىن جېنىمغا تەگدى. تووۋا، نېمىشقا شۇنداق تېلېگراممىلارنى يازغاندىمەن، بىر ساراڭلىق ! سەن خاپا بولما، ھاكىم بەگ، مېنى كەچۈرگىن !

ئۇ، ھاكىمنىڭ ئالدىدىن چىقىپ ژاندارمىلار باشلىقىنىڭ ئالدىغا باردى. ئۇنىڭغىمۇ خۇشاللىقىنى سۆزلەپ بەردى، رەھمىتىنى ئېيتتى ۋە ئاسسىم چاۋۇشقا بىرەر ھەدىيە بېرەيمۇ؟ دەپ سورىدى. مەمەت ئاۋاقنىڭ بېشىنىڭ بۇ يەردىكى ئۆيىنىڭ ئالدىغا ئەمەس، يېزىدىكى ئۆيىنىڭ ئالدىغا ئېسىلىشىنى تەلەپ قىلدى. باشلىق رازى بولدى.

بۇ خەۋەرنى شەھەرگە ئەلى توكۇر ئەكەلگەنىدى.

ئۇ ئابدى ئاغىنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— ئاغا، دۇشمىنىڭنىڭ ئۆمرى شۇنچىلىك بولدى. ئەمدى تۇگىدى. تاغدىن بىر پادىچى كەلدى، ئۇنىڭ ئۆلۈكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپتۇ. ئاسسىم چاۋۇش ئۇنىڭ بېشىنى كېسىپ كېلىۋاتقۇدەك، ئاغامغا بۇ خەۋەرنى تېز يەتكۈزەي دەپ، ئۇلارنى ساقلاپ تۇرماستىن يۈگۈرۈپ كەلدىم، — دېدى.

ئابدى ئاغا دەسلەپ ئىشەنمىدى، كېيىن خۇشاللىقىدىن ساراڭ بولاي دېدى. ئەلى توكۇر خەۋەرنى ئەكەلگەندىن كېيىنكى ئۈچ كۈن ئىچىدە تاغدىن كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسى بۇ خەۋەرنىڭ توغرىلىقىنى سۆزلەپ بەردى.

ئابدى ئاغا ژاندارمىلار باشلىقىنىڭ ئالدىدىن ئۆيگە كېلىپ توكۇرنى ئالدىغا چاقىردى:

— ئاسىم چاۋۇش ساڭا ئازراق يامانلىق قىلىپ قويغان بولسىمۇ كۆڭلۈڭگە ئالمىغىن، ئۇ باتۇر، مەرد ئادەم. قارىغىنا، بىزنىڭ دۈشمىنىمىزنى شۇ يوقاتتى، — دېدى. كېيىن قاينىاپ كەتتى، — بۇ دېھقانلارنى، خەپ شۇ دېھقانلارنى ! شۇ گادداي، تۈز كور دېھقانلارنى ! ... مەن بىر يىل بېشىدا بولماسلىق بىلەنلا ماڭا بىر تال ئاشلىق بېرىشمىدى. خەپ، ئەتە — ئۆگۈن يېزىغا بارىمەن ! «ھەي ۋىجدانسىز گادايلار، ئۆتكەن يىل ئاپەت بولدىمۇ؟ ئەمدى دەڭلار، زىرائەتلەر ئوخشىماستىن مېنىڭ ھەقىقىمنى بەرمىدىڭلارمۇ؟ مەمەت ئاۋاقنا ئىشىنىپ كەتتىڭلارمۇ؟ مانا شۇ مەمتىڭلارنى ئېلىڭلار، ئۇنىڭ بېشىنى نېمە قىلساڭلار قىلىڭلار، مانا، مەمەت ئاۋىقىڭلارنى كۆرگەنسىلەر، ئاپەتنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ئەمدى مەن سىلەرگە كۆرسىتىپ قويماي، كۆرۈۋېلىڭلار» دەيمەن !

ئابدى ئاغا ئەلى توكۇرنىڭ قولىدىن تۇتۇپ:

— ئەلى ! — دېدى.

— خوش، ئاغام !

— بۇ يىلقى ھوسۇل ھەر يىلقىدىن ياخشى بولغانىدى، شۇنداقمۇ؟

— ھەر يىلقىدىن ئىككى ھەسسە ئارتۇق.

— ئەلى !

— خوش، ئاغام !

— مەن دېھقانلارغا قانداق جازا قوللىنىماي؟

— ئاغا، ئۆزۈڭ بىلىسەن.

ئابدى ئەڭ يېڭى كىيىملىرىنى كىيىدى، تەسۈسىگە ئەتىر سەپتى. ساتىراشخانىغا بېرىپ ساقال — بۇرۇتىنى ئالدۇردى. ئۇ ھازىر ئىچ — ئىچىگە سىغمايتتى. ماراشلىق مۇستافا ئەپەندىنىڭ دۇكىنىنىڭ ئالدىغا كەلدى — دە، كۈلۈپ دۇكانغا كىردى.

بۇنى كۆرگەن مۇستافا:

— دۈشمەن بولغان ھالەتتىمۇ ئۆلۈمگە خۇشال بولغىلى بولمايدۇ، ئابدى ئاغا، تېخى نېمىلەر بولىدۇ، بىلىپ بولمايدۇ ! — دېدى.

ئابدى شەھەردە دۇكانمۇدۇكان ئايلىنىپ يۈرۈپ خۇشاللىقىنى ئىپادە قىلدى. ئۇلاردىن: «مۇبارەك بولسۇن !» دېگەن سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئېتىغا مىنىپ يېزىغا كەلدى. دەل شۇ چاغدا ھەممە ئىش ئاستىن — ئۈستۈن بولۇپ كەتتى. شۇم خەۋەر كەلدى:

«مەمەت ئاۋاق يارىلىنىپ ئاسىم چاۋۇشنىڭ قولىدىن قېچىپ قۇتۇلۇپتۇ !»

— كىم دېدى؟

— ئاسىم چاۋۇش دېدى.

— ئۇ كېلىۋاتىدۇ. شاۋبلى دېگەن يەردە كۆردۈم.

ئابدى ئاغا ئېتىنىڭ بېشىنى كەينىگە بۇرىدى.

ئاسىم چاۋۇش ژاندارمىلار بىلەن بىللە ھېرىپ — ئېچىپ شەھەرگە كەلدى.

ئابدى ئۆز ھويلىسىغا كېلىپ، ئاتتىن يىقىلغاندەك چۈشتى. جېنى يوق ئادەمدەك مېڭىپ ئەرز يازغۇچى پەخرى ساراڭنىڭ ئالدىغا كەلدى:

— ياز، قېرىندىشىم، توپتوغرا ئىسمەت پاشانىڭ ئۆزىگە ياز ! ھاكىم، تېلېگرامىچى، ئەلى ساپا باي، ژاندارمىلار باشلىقى، مەمەت ئاۋاق ھەممىسى بىرلىشىۋاپتۇ، دەپ ياز ! پاشايىم، ساڭا قانچىلىك تېلېگرامما يوللىغان بولسام، بىر تالنىمۇ ساڭا يەتكۈزمەپتۇ، دەپ ياز !

35

ئوسمان چوڭ شۇنداق دېدى:

— مېنىڭ شۇڭقارىم ئاغىلارنىڭ بېلىنى پۈكۈۋەتتى. ئەلى ساپا باي تاغقا يەنە ئادەم چىقىرىشقا ھەرىكەت قىلىۋېتىپتۇ.

چىقارغىنىچە چىقىرىپ باقسۇن ! شۇڭقارىم ھەممىنى يەپ كېتىدۇ.

دېھقانلار يېزىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى يوغان ئۇجمە دەرىخىنىڭ ئاستىغا توپلانغاندى. ئۇلار سارغايغان كۆز يوپۇرماقلىرىدەك تېگىپلا كەتسە تۆكۈلۈپ كېتىدىغاندەك كۆرۈنەتتى.

— يەرلىرىمىزنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىمىز تېرىدۇق، شۇنداقمۇ؟ — دېدى ئوسمان چوڭ.

— شۇنداق، — دېيىشتى ھەممىسى.

— بۇ كىمنىڭ سەۋەبىدىن.

— مەمەت ئاۋاقنىڭ !

ئوسمان چوڭ ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ئەنقەرەدىن ئەلى ساھىب بەگ كەلدى، — دېدى.

دېھقانلار قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇشتى.

— ئىسمەت پاشا بىلەن سۆزلىشىپتۇ. بۇ يىل كۆزدە — بايرامدا ... يەنى دۆلەت بايرىمدا چوڭ كەچۈرۈم ئېلان قىلىنارمىش. ئون بەش كۈن ياكى بىر ئايدىن كېيىن ... ئۇ چاغدا مەمەت ئاۋاقمۇ كەچۈرۈم قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ بالىسى بارمىش، ئۇ كەلسە يەر بۆلۈپ بېرەيلى، بىزنىڭ يېزىغا ئورۇنلاشسۇن. قانداق دەيسىلەر؟

دېھقانلار بىر ئېغىزدىن:

— بىزنىڭ يېزىغا كەلسۇن، بېشىمىزدا كۆتۈرىمىز. يېرىمىزمۇ، جېنىمىزمۇ ئۇنىڭدەك يىگىتكە پىدا بولسۇن ... — دېيىشتى.

ئوسمان چوڭ يېزىدىكى ئەڭ ئۇنۇملۇك يەردىن يۈز دۆنۈمنى مەمەت ئاۋاق ئۈچۈن بۆلۈپ قويدى. بۇ يۈز دۆنۈم يەر تۆل ئايال ئائىلىنىڭ يېرى ئىدى. ھەممىسى پۇل يىغىش قىلىپ ئائىلىدىن بۇ يەرنى سېتىۋالدى. دېھقانلار بىرلىشىپ بۇ يەرنى ھەيدەپ، تۇزلەپ بۇغداي تېرىدى.

ئوسمان چوڭ ھەيدەلگەن، يۇمشىتىلغان توپىنى قولىغا ئېلىپ

سورۇدى. توپىلار بارماقلىرى ئارىسىدىن سۈدەك ئېقىپ چۈشەتتى. ئەلى ساھىب بەگ يالغان ئېيتمايدۇ. ئۇنىڭ دېگىنى چوقۇم بولىدۇ. ئۇ ئىسمەت پاشانىڭ خاس ئادىمى.

دەل مۇشۇ كۈنلەردە شەھەردە يەنە قىيامەت قايىم بولۇۋاتاتتى. مەمەت تۈتۈپ كېلىنمىگەنلىكى ئۈچۈن ئەلى ساپا باينىڭ ھاكىم ۋە ژاندارما باشلىقىغا قىلمىغىنى قالمىدى. ئۇلارنى قاراقچىلارنى ھىمايە قىلغۇچىلار دەپ قارىلايتتى، ئەنقەرەگە ئۇستى - ئۇستىگە تېلېگراممىا ئەۋەتتى. قاراقچىلارنى تۈتۈش ئۈچۈن ئەنقەرەدىن ھاكىمغا قاتتىق بۇيرۇقلار كېلەتتى.

ھازىر ژاندارمىلارغا يۈز بېشىنىڭ ئۆزى رەھبەرلىك قىلاتتى. توروس يېزىلىرى قاراقچىلاردىن ئەمەس، ژاندارمىلاردىن تويۇپ كەتتى. مەمەت ئاۋاق ھېچقانداق يېزىدا كۈن ئۆتكۈزەلمەيتتى. سۈسىز، تاماقسىز بىر بالىسى بىلەن تاغلاردا يۈرەتتى. يۈزبېشى پارۇخنىڭ قاپقىنىغا بىرنەچچە قېتىم چۈشۈپ قېلىپ يەنە قۇتۇلۇپ چىقتى. شۇ كۈنلەردە كەرىم ئوغلى بولمىغان بولسا، مەمەتنىڭ ھالى خاراب ئىدى. بۇ ئادەم نەدىن بولسۇن مەمەتكە ئوق، نان، پۇل يەتكۈزۈپ بېرەتتى. ژايۇاي يېزىسىدىن كەلگەن پۇلارمۇ كەرىم ئوغلىنىڭ ۋاستىسى بىلەن يەتكۈزۈپ بېرىلگەنىدى.

بايرامنى ئوسمان چوڭ بىلەن كەرىم ئوغلى ئوخشاشلا تۆت كۆز بىلەن كۈتۈشمەكتە ئىدى. ئەمدى قانچىلىك ۋاقىت قالغاندۇ ...

دەگىرمەن ئولۇك ۋە پۈتۈن دىكەنلى تۈزلەڭلىكىدىكى دېھقانلار كەچۈرۈم ئېلان قىلىنىشىنى خۇشال ئەمەس ئىدى. ئەگەر مەمەت تاغدىن چۈشمىدىغان بولسا، ئابدى ئاغمۇ يېزىغا قايتىپ كېلىدۇ. بۇنى ئويلىسا، دېھقانلارنىڭ ئۆتلىرى تاشاتتى.

— كەچۈرۈم دېگىنى نېمىسى ! ھەقسىز قاراقچى بولسا تاغلاردا يۈرىدۇ. مەمەتنىڭ ئورنىدا مەن بولسام زادىلا تاغدىن چۈشمەيمەن. بىزدەك دېھقان بولۇپ نېمە قىلاتتى؟ ! ئۇنىڭدىن ئالەم قورقىدۇ.

36

— مەمەت ئاۋاق، ئاڭلىدىڭمۇ؟ — دېدى ئەلى توكۇر.
مەمەت كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ كۈلدى.
— ياق !
— قانداقچە؟ سەنزە ...
— خۇدا ھەققى، ئاڭلىمىدىم.
— ئۇنداق بولسا ئاڭلا !
— قېنى، سۆزلە.
— ساڭا چېچەكلى جىلغىسىدىكى ئوسمان چوڭنى دەپ بەرمىگەنمىدىم؟ ئەلى ساھىب بەگ ئەنقەرەدىن كەپتۇ. چوڭ بايرامدا كەچۈرۈم ئېلان قىلىنغۇدەك. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوسمان چوڭ دېھقانلارنى ئەتراپىغا توپلاپ ئۇنداق دەپتۇ، مۇنداق دەپتۇ، ئاخىر: «مەمەت ئاۋاق بىزنىڭ شۇڭقارىمىز، كېلىپ يېزىمىزغا ئورۇنلاشسۇن» دەپتۇ. دېھقانلار: «كەلسە بېشىمىزغا ئېلىپ كۆتۈرىمىز» دېيىشىپتۇ. ساڭا يۈز دۆنۈملۈك يەر سېتىۋاپتۇ، بۇ يەرنى ئوسمان چوڭ ئۆزى تاللاپتۇ. يەنە بىر ئۆي سالدۇرۇۋېتىپتۇ. ئوسمان چوڭ: «ئەلى ساھىب بەگ يالغان سۆزلىمەيدۇ. مەمەت ئۆزىنى ياخشى ئاسراپ تۇرسۇن، ئۇنداق قىلسۇن، مۇنداق قىلسۇن. شۇڭقارىمغا كەچۈرۈم خەۋىرىنى ئۆزۈم ئېلىپ بارىمەن» دەپتۇ. ھە، قانداق ئىكەن؟
— شۇ يۈز بېشى ئارامىمنى قويمىدى. باشقا قاراقچىلارنى، ھەتتا قان تۆككەن قاتىللارنى تاشلاپ قويۇپ، مېنىڭلا پېيىمدا يۈرىدۇ. بەلكى ئون نەچچە قېتىم توقۇنۇشقاندىمىز. ئەمدى دۇچ كېلىپ قالسام، نېمە بولسا بولسۇن، چوقۇم ئېتىۋېتىمەن.
— كەچۈرۈم ئېلان قىلىندۇ، مەيلى دەپ يۈرىۋەر.
— ئۈستۈمگە كۆپ قېتىم باستۇرۇپ كەلدى، ئېتىپ تاشلايمەن.

— ئۇنداق قىلما، ئاز ۋاقىت تەخىر قىلىپ تۇر، ئۇنى مەلىكە قىلىپ تۇر.
ئەلى توكۇر كېتىپ قالدى.
كەچۈرۈم قىلىنىش خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن خۇشاللىقىدىن خەدىچەنىڭ كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەيتتى.
ئالايارنىڭ يەرلىرى قانداق قىپقىزىل، خۇددى قىزىل تاۋۇزنى ئوتتۇرىدىن يېرىپ ئاپتاپقا قاقلاپ قويغاندەك ئىدى.
مەمەتلەر ئوچ كۈندىن بېرى ئەنە شۇ ئالايارنىڭ قىزىل توپىلىقىدا مۆكۈنۈپ يۈرمەكتە، يۈز بېشى پارۇخ ئۇلارنىڭ بېشىدا سارداڭ ئايلىنىپ يۈرگەن بولسىمۇ، ئۇلار يەنىلا ئۆزلىرىنى بەختلىك ھېس قىلىشاتتى.
خەدىچە بىلەن ئىراز ناخشا ئېيتاتتى. بۇۋاقنىڭ ئىسمى مەمەت ئىدى. مەمەت پاقلاندەك سېمىز چوڭ بولۇۋاتاتتى. مۇشۇ كۈنلەردە ئەڭ چىرايلىق ئەللەي ناخشىلىرىنى ئاڭلايتتى. خەدىچە مەمتىنى ئاسمانغا ئېتىپ تۇتۇۋالاتتى.
— ئىراز ھامماچا، — دەيتتى خەدىچە، — قارىغىنا شۇ خۇدايىمنىڭ ئىشلىرىغا، بىز ئوتتۇز دۆنۈم يەر تەلەپ قىلغانىدۇق. خۇدايىم بىزگە يۈز دۆنۈم بېرىپتۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆيمۇ بېرىپتۇ.
خەدىچە ئاجايىپ چاقچاقلارنى، ئاجايىپ بالىلىقلارنى، ھەر خىل تەلۇبلىكنى قىلاتتىكى، ئۇنىڭ قىلغان قىلىقلىرىنى ئون ئىككى ياشلىق قىز بالىمۇ قىلمايتتى.
تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا مەمەتكە:
— يائاللا مەمەت، كەچۈرۈم ئېلان قىلىنىدۇ، ئۆيىمىز، يېرىمىز بار. نېمە ئۈچۈن كۈلمەيسەن؟ ئازراق بولسىمۇ كۈلۈپ قويغىنا ! — دەيتتى.
مەمەت بۇ سۆزلەرگە ئاچچىق كۈلۈپ قوياتتى.
كۈن چىقماستىن ئالايارنى يۈز بېشى پارۇخ قورشىۋالدى.
— مەمەت ئاۋاق، مەن ئاسىم چاۋۇش ئەمەس، سۆزۈمنى

ئاڭلا ! ــ دەپ ۋارقىرايتتى.

مەمەت جاۋاب بەرمەيتتى. ئۇ ژاندارمىلارنىڭ قولىدىن قانداق قۇتۇلۇپ چىقىشنى بىلەتتى، شۇڭا پەرۋامۇ قىلمايتتى.

ئۇلارنى ئالداپ ئوق ئېتىپ قويياتتى. كەچ كىرگەندە غىپلا قىلىپ ئۇ يەردىن كېتىپ قالاتتى. ئىراز ئەڭ داڭلىق قاراقچىدىنمۇ چاقىقان، ئۇستا مەرگەن ۋە يۇرەكلىك بولۇپ كەتكەنىدى. يالغۇز ئۆزى ژاندارمىلارنى ئۆچ كۈن مەلىكە قىلىپ تۇرالايتتى. يۇز بېشى پاروخ سارائ بولاي دەپ قالغانىدى. توۋا، يالغۇز بىر ئادەم، بىر ئايال ! ئۇنىڭ ئۇستىگە بىر بالا !

ــ مەمەت ئاۋاق، قولۇمدىن قۇتۇلالمايسەن !

مەمەت ئاۋاقنىڭ نىيىتى بۇزۇلغانىدى. ئوقنى يۇز بېشىنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن ئاتاتتى. شۇڭلاشقا، ئۇلارغا يېقىن يەرگە بېرىۋالغانىدى. مۇنداق ئېھتىياتسىزلىقىنى مەمەت بىرىنچى قېتىم قىلىۋاتاتتى.

ئارقا تەرەپتىن خەدىچەنىڭ «ئۆلدۇم» دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. مەمەت تۇرغان يېرىدە قېتىپلا قالدى، بىراق ئارقىغا قايتمىدى. يۇزبېشى تۇرغان يەرنى ئوق چەمبىرىكى ئىچىگە ئالدى. بۇنىڭغىمۇ كۆڭلى ئۇنىماستىن ئارقا ـ ئارقىدىن بومبا ئاتتى. كېيىن غەزەپ بىلەن ئارقىغا ياندى، خەدىچەنىڭ يېنىغا كەلدى. خەدىچە ئۇزىراپ جانسىز ياتاتتى، بوۋاق يېنىدا ئىدى. خەدىچە خۇددى كۈلۈۋاتقاندەك ياتاتتى.

مەمەت ئەقلىدىن ئازغاندەك ئىدى. ئۇ مىلتىقىنى پىلىموتتەك توختىماستىن ئاتاتتى. ئارقا ـ ئارقىدىن قول بومبىلىرىنى تاشلايتتى، ئىرازمۇ بىر تەرەپتىن ئېتىشقا باشلىدى.

يۇزبېشى ياردار بولدى، ژاندارمىلار بەرداشلىق بېرەلمىدى.

ئىراز خەدىچەنىڭ ئۆلۈكى ئۈستىگە يېتىۋېلىپ يىغلايتتى، چىرايى تۇرمىگە كىرگەن كۈندىكىدەك ئۆڭۈپ كەتكەنىدى.

مەمەت مىلتىقىنى قۇچاقلاپ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ يىغلايتتى.

ئىراز بېشىنى كۆتۈرۈپ ئاسمانغا قارىدى. ئاسماننىڭ قەرىدە قاتار تۇرنىلار ئۇچۇپ كېتىۋاتاتتى.

خەدىچەنىڭ قېنى ئالايارنىڭ قىزىل توپىسىغا ئارىلىشىپ كەتتى.

بالا چىرقىراپ يىغلاشقا باشلىدى، مەمەت بېرىپ بالىنى قولىغا ئالدى.

ــ يېزىغا خەۋەر قىلايلى، ئۇلار خەدىچەنى يەرلىككە قويسۇن، ــ دېدى ئىراز.

ئىراز خەۋەر بېرىشكە ماڭدى، مەمەت بالىسىنى تۇتقان پېتى چىرايى قورقۇنچلۇق هالغا كىرگەن هالدا كۆزلىرىنى ئۆلۈككە تىكىپ تاشتەك قېتىپ قالغانىدى.

خەۋەرنى ئاڭلىغان ئەر ـ ئايال، چوڭ ـ كىچىك جىمى دېھقان جەسەتنىڭ يېنىغا كېلىشتى.

ــ ئاھ، ۋاي خۇدايىم، ۋاي مەمەت ئاۋاقنىڭ تەلەيسىز خەدىچەسى !

مەمەت يېزا ئاقساقىلىنى چاقىرىپ ۋە ئۇنىڭ قولىغا پۇل بېرىپ دېدى:

ــ خەدىچەمنى هەشەمەت بىلەن دەپنە قىلىڭلار !

مەمەت خەدىچەگە ئۇزاق قاراپ تۇردى. خەدىچە كۈلۈمسىرەپ ياتاتتى. مەمەت بالىنى قۇچىقىغا ئالدى: «ماڭ، ئىراز خانئاچا !» دېدى.

مەمەت ئالدىدا، ئىراز كەينىدە تاغقا چىقىپ كېتىشتى.

چوققىغا چىقىپ بىر ئۆڭكۈرنى تېپىشتى. ئۇنىڭ ئالدىدىكى تاشتا ئولتۇرۇشتى. يېنىدىكى دەرەخنىڭ يوپۇرماقلىرى تۆكۈلمەكتە ئىدى. بىر قۇش سايراۋاتاتتى. ئۇدۇلدىكى قىيادىن بىر توپ ئاق كەپتەر ئۇچۇپ چىقتى. بۇ چاغدا مەمەتنىڭ قۇچىقىدا ئۇخلاپ قالغان بالا ئويغاندى ۋە يىغلاشقا باشلىدى.

ئىراز مەمەتنىڭ يېنىغا كەلدى، ئۇنىڭ قولىنى تۇتتى ۋە كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە قارىدى:

— هەي قېرىندىشىم مەمەت ئاۋاق، ساڭا بىر نەرسە دېمەكچىمەن، — دېدى.

مەمەت قىمىر قىلماستىن ئۇنىڭ نېمە دېيىشىنى كۈتەتتى.

— قېرىندىشىم، شۇ بالىنى ماڭا بەرگىن، مەن بۇنى ئېلىپ ئانتەپ يېزىسىغا باراي، بۇ تاغلاردا بالا ئاچلىقتىن ئۆلۈپ قالىدۇ ... رىزامنىڭ خۇنىدىن ۋاز كەچتىم. رىزامنىڭ ئورنىدا ئەمدى بۇ بالا بار. بالىنى بەرگىن، مەن كېتەي، بالىنى مەن چوڭ قىلاي ...

مەمەت قۇچىقىدىكى بالىنى ئاستا ئىرازغا ئۇزارتتى. ئىراز بالىنى ئالدى ـ دە، باغرىغا باستى.

— رىزام، مېنىڭ رىزام.

ئىراز قولى بىلەن ئۇستىدىكى ئوقدانلارنى يېشىپ بىر يەرگە يىغدى.

— ئامان بول، مەمەت ئاۋاق !

مەمەت ئىرازنىڭ قولىنى تۇتتى. بالا يىغىدىن توختىغانىدى، ئۇزاققىچە بالىنىڭ يۈزىگە تىكىلىپ قارىدى.

— بەختلىك بولسۇن !

37

بۇ ئاتنىڭ ساغرىسى دىققاق ئەمەس. بېلى ئۇزۇن، ئۆزى توخۇمدەك سېمىز، قۇلاقلىرى قەلەمدەك، پېشانىسى دۆڭ، پاچاقلىرى بېلىنىڭ ئۇزۇنلۇقىغا نىسبەتەن قىسقا ئىدى، رەڭگى چىپار ئارىلاش قوڭۇرغا مايىل ئىدى.

بۇ ئات ئوسمان چوڭنىڭ ئىشىكى ئالدىدا كۈتمەكتە ! توختىماستىن كىشنەيتتى، يەرنى تېپەتتى. بېلى ئىنچىكە، كۆزلىرى قىزنىڭ كۆزلىرىدەك نۇرلۇق، ئەمما غەمكىن كۆرۈنەتتى، قۇيرۇقى تۇيىقىغا چۈشەتتى، يالى ئوڭ تەرەپكە ياتقان، يۈگۈرگەن ۋاقىتلىرىدا تىك كۆتۈرۈلۈپ، نەيگە ئوخشاپ

قالاتتى.

چوڭ بايرام بىلەن كەچۈرۈم ئېلان قىلىنغانىدى. تاغدىكى بىرقانچە قاراقچىدىن باشقىلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك تاغدىن چۈشۈپ قورالللىرىنى تاپشۇرغانىدى. ژاندارما ئىدارىسىنىڭ قورۇسىدا ھەر خىل، ھەر قىسما قاراقچىلار كۈتۈشمەكتە ئىدى.

ئوسمان چوڭ ئاتنىڭ يالىنى سىلاپ تۇرۇپ:

— بۇ ئات مەمەت ئاۋاقا، شۇڭقارىمغا لايىق، ئوغلۇمغا لايىق ! — دېدى.

— شۇنداق، شۇنىڭغا لايىق، — دېيىشتى دېھقانلار.

— مەن شۇڭقارىم بىلەن بىللە ئىككى كۈنگە قالماستىن كېلىمەن، — دېدى ئوسمان چوڭ ئاتقا مىنىپ تۇرۇپ، — سىلەر ئەندىلىن يېزىسىغا بېرىپ ناغرىچىلارنى چاقىرىپ كېلىڭلار، قوش ناغرىلار چېلىنسۇن، ۋايۋاي يېزىسىدىكىلەر مەمەت ئاۋاقنى شەھەرگە كىرىپ ئەنە شۇنداق كۈتۈۋېلىشى كېرەك. باشقىلارنىڭ قاراقچىلىرى يايلاق كەلسە، بىزنىڭ مەمتىمىز ئەرەب ئارغىمىقىغا مىنىپ كېلىدۇ ! ...

ئوسمان چوڭ ئېتىنىڭ تىزگىنىنى سىلكىدى. توروس تاغلىرى ھاۋا رەڭ تۇسكە كىرگەن، تۇرۇپلا سۆسۈنگە ئۆزگىرەتتى.

مەمەت ئاۋاقا كەچۈرۈم خەۋىرىنى جاپىپار ئەكەلدى. ئىككى كونا دوست ئۇزاققىچە قۇچاقلىشىپ، گەپ ـ سۆز قىلماستىن يانمۇيان ئولتۇرۇشتى.

— مەن بېرىپ تەسلىم بولىمەن، — دېدى جاپىپار ئايرىلىش ئالدىدا.

مەمەت ئېغىز ئاچمىدى.

مەمەت بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن دەگىرمەن ئولۇكقا كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ يۈزى قارايغان، كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان، پېشانىسىگە قورۇق چۈشكەنىدى. ئۇ خۇددى قىيا تاش پارچىسىدەك ئىدى. كىچىكلەپ كەتكەن كۆزلىرى تەرسالىق بىلەن

پىلدىرلايتتى. ئۇ تۇنجى قېتىم مۇشۇنداق كۆپكۆنۈدۈزده يېزىغا كىرىپ كېلىۋاتاتتى. مەست ئادەمدەك دەلدەڭشىپ ماڭاتتى. ئۆزىنى يوقىتىپ قويغاندەك ئىدى. ئاياللار باشلىرىنى چىقىرىپ هودۇقۇش، قورقۇش بىلەن قارىشاتتى. بالىلار قورقۇپ، گەپ ـ سۆز قىلماستىن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ مېڭىشاتتى. مەمەت ئاۋاقنىڭ يېزىغا كىرگەنلىكىنى هۆرى ئانىغا خەۋەر قىلىشتى. هۆرى ئانا يۈگۈرگەن پېتى مەيدانغا كېلىپ ئۇنى قارشى ئالدى ۋە غەزەپ بىلەن ئۇنىڭ ياقىسىدىن تۇتتى.

ـــ مەمەت، هەي مەمەت ! ـــ دەپ بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىرىدى، ـــ خەدىچەنى ئۇلارغا يېگۈزدۈڭ، ئەمدى تەسلىم بولۇشقا كېتىۋاتامسەن؟ ئەمدى ئابدى ئاغا يەنە يېزىغا قايتىپ كېلىپ پادىشاهدەك ياشايدۇ، سەن تەسلىم بولۇشقا كېتىۋاتامسەن؟ ۋاي توخۇ يۈرەك ! دىكەنلى تۇزلەڭلىكىدىكىلەر پەقەت بۇ يىل بىر يىللا ئاچ قالمىدى، تويغۇچە نان يېيىشتى. يەنە ئابدى ئاغىنى بېشىمىزغا بالا قىلىپ قويماقچىمۇ سەن؟ ئەمدى نەگە بارماقچىسەن؟

ـــ هەي توخۇ يۈرەك ! تەسلىم بولۇشقا كېتىۋاتامسەن ؟

بۇ چاغدا پۇتۇن يېزا خەلقى مەيدانغا توپلانغان، ئۆلۈكتەك ئۈن ـ تىن چىقارماي، قىمىر قىلماي تۇرۇشاتتى.

ـــ هەي توخۇ يۈرەك مەمەت ! قاراپ باققىنا، شۇنچىلىك كۆپ دېهقان، شۇنچىلىك كۆپ ئىنسان كۆزلىرىڭنىڭ ئىچىگە قاراپ تۇرىدۇ، سەن تېخى تەسلىم بولماقچىسەن؟ ئابدىنى يەنە يەلكىمىزگە مىندۈرمەكچىمۇسەن؟ چىرايلىقىم دۆنمەنىڭ ئۇستىخانلىرى سىرقىرايدۇ گۆرده، چىرايلىق قىزىم خەدىچەنىڭ ئۇستىخانلىرىمۇ ...

مەمەت ساپسېرىق سارغىيىپ تىترەيتتى ۋە بېشىنى يەردىن ئالمايتتى، هۆرى ئانا ئۇنىڭ ياقىسىنى سىلكىپ قويۇۋەتتى.

ـــ ماڭ، توخۇ يۈرەك، بېرىپ تەسلىم بول ! كەچۈرۈم ئېلان قىلىنىپتۇ !

دەل شۇ چاغ ئوسمان چوڭ ئات چاپتۇرۇپ كۆپچىلىكنىڭ ئارقىسىغا كىرىپ كەلدى.

ـــ مەمەت ئاۋاق ـــ شۇڭقارىم ! ـــ دېدى ـ دە، كۆپچىلىكنى يېرىپ ئۆتۈپ مەمەتنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە بوينىغا ئېسىلدى.

ـــ شۇڭقارىم، ئۆيۈڭ پۈتتى، ئېتىزلىرىڭغا بۇغداي تەرگۈزۈپ قويدۇم، بۇ ئاتنى دېهقانلار سەن ئۈچۈن ئېلىپ قويدى. ۋايۇۋايلىقلار سەن شۇڭقارمىنى باشقا قاراقچىلاردەك ئەمەس، ئالاهىده سۈناي ـ ناغرىلار بىلەن قارشى ئالدۇ، ئەلى ساپا باي، ئابدى ئاغىلار يېرىلىپ كەتسۇن ! كېلە، ئاتقا مىن، كېتەيلى ! ...

مەيداندىكى كىشىلەر غوتۇلداشقا باشلىدى، غوتۇلداش بىردەمده پۈتۈن مەيداننى بىر ئالدى.

ـــ كور بولۇپ كەتكۇر قېرى، كور بولغۇر ...

مەمەت ئوسمان چوڭنىڭ قولىدىن ئاتنىڭ تىزگىنىنى ئالدى ـ دە، ئاتقا مىندى. توپنىڭ چېتىده ئەلى توكۇر تۇراتتى. مەمەت توپتوغرا ئۇنىڭ ئالدىغا باردى. پۈتۈن ئادەمنىڭ بېشى شۇ تەرەپكە بۇرالدى. مەمەت توكۇرغا قاراپ: «ئالدىمدا ماڭ !» دەپ ئىشارەت قىلدى. توكۇر ماڭدى. مەمەت ئېتىنى چاپتۇردى. ئۇلار تېزلا تۇمان ئىچىده يېزىدىن چىقىپ كەتتى. غودۇڭشىپ تۇرغان كۆپچىلىك ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ، قېتىپلا قالغانىدى. ئەگەر شۇ چاغدا بوغۇزلاشسىمۇ هىچقايسىسىدىن بىر تامچە قان چىقمىغان بولاتتى.

شاهىن قىيالىقا كەلگەنده مەمەت ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تارتتى ۋە ئاتتىن چۈشتى. ئېتىنى بىر چىنارغا باغلىدى. چىنارنىڭ يوپۇرماقلىرى تۆكۈلگەن، دەرەخ يېرىمىغىچه ئالتۇنده‌ك سېرىق قىزىل تومۇرلۇق يوپۇرماقلار بىلەن كۆمۈلگەنىدى.

شاهىن قىيالىقى بۇلىقىنىڭ ئەتراپى ياپيېشىل، بىللۇردەك بولۇپ كەتكەنىدى ... مەمەت بىر تاشنىڭ ئۈستىگە ئولتۇردى، بېشىنى قوللىرىنىڭ ئارىسىغا ئالدى.

خېلىدىن كېيىن ئەلى توكۇر يېتىپ كەلدى. ئۇ ھاسىرىغان، ھودۇققانىدى. مەمەتنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ، پېشانىسىنىڭ تەرلىرىنى قولى بىلەن سىيرىپ چۈشۈردى.

ــ ئاھ، قېرىندىشىم، ھېرىپ ئۆلەي دېدىم، دېمىم كېسىلىپ كەتتى، ــ ئەلى توكۇر دېمىنى ئېلىۋېلىش ئۈچۈن بىرھازاغىچە جىم بولدى.

مەمەت بېشىنى ئاستا كۆتۈردى، كۆزلىرىدە يەنە ھېلىقى نۇر چاقنايتتى، مېڭىسىدە سېرىق ئۇچقۇنلار ئۇچاتتى.

ــ ئەلى بۇرادەر، ئۇ يېرىم كېچىدە ئۆيىدە بولۇشى مۇمكىنمۇ؟ بېرىپ تاپالايمەنمۇ؟

ــ تاپالايسەن، ئوز قولۇڭ بىلەن ئاپىرىپ قويغاندەك تاپىسەن. ئۇ قورقۇنىدىن كېچىلەردە بىر قەدەم نېرىغا چىقمايدۇ.

ــ تۇرغان ئۆيىنى يەنە بىر قېتىم ماڭا دەپ بەرگىنە.

ــ ھېلىقى تۇرمە بارغۇ، ئۇنى بىلمىسەن، ھە، شۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ژاندارما ئىدارىسى بار، ئۇنىڭدىن سەل ئۆتكەندە كوچىنىڭ نېرىقى چېتىدە سېنىكىدا ئاقارتىلغان بىرلا ئۆي بار. سەن كېچىدە بارىسەن ـ دە، بويىقى بىلىنمەيدۇ پەقەت. يالغۇزلا بىر ئۆي، ئېگىز مۇنارەڭ تۇرخۇنى بار، شۇنىڭدىن تونۇۋالىسەن. بارساڭلا كۆزۈڭگە چېلىقىدۇ، ئىككى قەۋەت ئۆي. باشقا ئۆيلەرنىڭ ھەممىسى بىر قەۋەت. ئابدى ئاغا كۇنپېتىش تەرىپىدىكى ئۆيدە ئۆزى يالغۇز ياتىدۇ. ئاستىدىكى چوڭ ئىشىك ئىچىدىن تاقاقلىق، كىچىككىنە بىر يېرىقى بار، شۇ يەردىن خەنجىرىڭنى تىقىپ ئىلگەكنى يۇقىرى كۆتۈرسەن، ئېچىلىدۇ.

مەمەت ھېچ نەرسە دېمەستىن ئورنىدىن تۇرۇپ ئاتقا قاراپ ماڭدى. ئېتىنى يېشىپ مىندى ـ دە، چاپتۇرۇپ كەتتى. ئېتى شامالدەك ئۇچاتتى، يالى يەلپۇنەتتى.

مەمەتنىڭ قولىقىغا تۆۋەن تەرەپتىكى تۇگمەننىڭ گۇرۇلدىگەن ئاۋازى ئاڭلىنىش بىلەن ئۆزىگە كەلدى. ئېتىنى توختاتتى.

ئازراق ۋاقىت توختاپ قۇلاق سالدى ۋە ئاستا مېڭىشقا باشلىدى. مىلتىقى ۋە تاپانچىسىغا ئوق سالدى ... تۇگمەننىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئات ئۇركۇگەندەك قىلدى. ئېتىنى دېۋېتتى. بازارنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتتى. قەھۋەخانىلارنىڭ ئاجايىپ رەڭلىك چىراغلىرى يېنىپ تۇراتتى. بىرنەچچە ئادەم مەمەتكە ئەجەبلىنىپ قاراشتى. شۇ كۈنلەردە كىشىلەر قوراللىق ئادەملەردىن ئانچە قورقۇپ كېتىشمەيتتى. بۇ ئادەتتىكى ئىشلاردىن ئىدى. پەرۋامۇ قىلىشمىدى. مەمەت ئۇ ئادەملەرنى كۆرمىگەندەك ئىدى. ئۇ مەسچىتنىڭ يېنىدىكى كوچىغا كىرىپ يۇقىرىغا قاراپ ماڭدى. ئېگىز تۇرخۇنلۇق ئۆي سول تەرەپتە ئىدى. ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ ئاتتىن چۈشتى. ئېتىنى ھويلىدىكى قارىيىپ تۇرغان چوڭ ئۇجمىنىڭ ساڭگىلىغان شېخىغا باغلىدى. خەنجىرىنى تىقىپ ئۆينىڭ ئىشىكىنى ئاچتى. يۇقىرىدا چىراغ يېنىق ئىدى. پەلەمپەيلەرنىڭ نەچچىسىنى بىر ئاتلاپ يۇقىرىغا چىقتى. ئاياللار، بالىلار مەمەتنى كۆرۈش بىلەن چىرقىرىشىپ كەتتى. كۇنپېتىش تەرەپتىكى ئۆيگە قاراپ ماڭدى. ئابدى ئاغا ئۇيقۇلۇق ھالدا قوللىرىنى ئېچىپ كېرىلەتتى. «نېمە بولدى، نېمە ئىش ؟» دەپ سورايتتى. مەمەت يېنىغا باردى، قولىدىن تۇتۇپ سىلكىدى.

ــ ئاغا، مەن كەلدىم، ئاغا !

ئابدى ئاغا كۆزلىرىنى ئاچتى، دەسلەپ ئىشەنمىدى، كېيىن كۆزلىرىنى چەكچەيتكەن پېتى قېتىپلا قالدى. كۆزلىرىنىڭ قارىسىمۇ ئاقىرىپ كەتتى.

تاشقىرىدا قىيامەت بولۇۋاتاتتى.

مەمەت مىلتىقىنى توغرىلىدى. ئابدى ئاغىنىڭ كۆكسىگە ئۇچ پاي ئوق ئاتتى. ئوقلارنىڭ شامىلىدىن ئۆيدىكى لامپا ئۆچۈپ قالدى.

مەمەت چاقماق تېزلىكىدە پەلەمپەيلەردىن چۈشتى ـ دە، ئېتىغا مىندى. بۇ چاغدا ژاندارمىلار خەۋەر تېپىپ ئۆيىنى ئوققا

تۇتۇۋاتاتتى. ئېتىنى توروس تېغىغا قاراپ چاپتۇردى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئوقلار يامغۇردەك ياغاتتى. ئۇ تېزلىكتە شەھەردىن چىقىپ كەتتى.

كۇن چىققاندا ئۇ يېزىغا كىردى، يېزىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ ئېتىنى توختاتتى. ئات قارا تەرگە چۆمۈلگەن، كۆكسى كۆرۈكتەك بىر كۆتۇرۈلۈپ، بىر پەسىيەتتى، بويىنى، ساغرىسى كۆپۈكلىنىپ كەتكەنىدى. مەمەتمۇ تەرگە چۆمگەنىدى، تەر مەيدىسىدىن تامچىلايتتى. يۈزى، چاچلىرى ھۆل ئىدى.

كۇن ئادەم بويى كۆتۇرۈلدى، سايىلەر غەربگە قاراپ ئۇزارىدى. تەرگە چۆمگەن ئات باشتىن ـ ئاياغ نۇرغا چۆمۈلدى، پار ـ پار پارلىدايتتى.

دېھقانلار ئۇنى يېزىنىڭ ئوتتۇرىسىدا، ئات ئۇستىدە تىك تۇرغان خادا تاشتەك ئۇچرىتىشتى. ئۇلۇغ ـ ئۇششاق ھەممىسى ئاۋازلىرىنى چىقارماستىن ئاستا ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئورىۋېلىشتى. چوڭ دائىرە ھاسىل بولدى. شۇنىڭ قىلغان ئاۋاز ئاڭلانمايتتى. ھەتتا نەپەس ئېلىشلارمۇ بىلىنمەيتتى. يۈزلەپ كۆز ئۇنىڭغا تىكىلگەن، يۈزلەپ كۆز ئۇنىڭدا ئىدى. ھەممە جىمجىت.

ئوتتۇرىدا تىك قىيادەك تۇرغان ئاتلىق ئاستاغىنا قىمىرلىدى. ئات ئىككى قەدەم مېڭىپ توختىدى. ئاتلىق بېشىنى كۆتۇردى، كۆپچىلىككە قارىدى. ھۆرى ئانا سارغىيىپ، قېنى قېچىپ قورۇلۇپلا قالغاندى. ئۇ يوغان كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ئۇنىڭ بىر سۆز، بىر ھەرىكەت قىلىشىنى كۈتەتتى.

ئات يەنە قىمىرلىدى. مەمەت ئېتىنى ھۆرى ئانا تەرەپكە بۇرىدى، ئالدىغا كېلىپ تىزگىنىنى تارتتى.

— ھۆرى ئانا ! ھۆرى ئانا ! ئىش پۈتتى، مەندىن رازى بول !

مەمەت ئەلى تېغى تەرەپكە قاراپ قۇيۇندەك چاپقان پېتى يېزىدىن چىقىپ غايىب بولدى.

× × ×

قوش ھەيدەش مەزگىلى ئىدى. دىكەنلى تۇزلەڭلىكىدىكى بەش يېزىنىڭ خەلقى بىر يەرگە توپلاندى. ياش قىزلار ئەڭ ئېسىل كىيىملىرىنى كىيىشتى. قېرى مومايلار سۆتتەك ئاق، سېغىزدەك پارقىراق ياغلىقلىرىنى سېلىشتى. ناغرا ـ سۇنايلار چېلىندى ... چوڭ توي بولدى. دۇرمۇش ئەلى ئاغرىقىغا قارىماستىن ئۇسسۇل ئويناندى.

يەنە بىر كۈنى ئەتىگەنلىكى ھەممىسى بىللە چېقىر تىكەنلىككە بېرىپ ئوت قويۇشتى.

شۇنىڭدىن كېيىن مەمەت ئاۋاقتىن ھېچقانداق خەۋەر ئالالمىدى. ئۇن ـ تىنسىز يوقاپلا كەتتى.

شۇ كۈندىن تارتىپ دىكەنلى تۇزلەڭلىكىدىكى دېھقانلار ھەر يىلى ئۆكۈزلەرنى قوشقا قاتماي تۇرۇپ، ئالدى بىلەن چېقىر تىكەنلىككە توي ـ تاماشا بىلەن ئوت قويىدىغان بولدى. ئوت ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز تۇزلەڭدە ئايلىنىپ يانىدۇ، چېقىرتىكەنلەرنى يالقۇنجىتىدۇ. يېنىۋاتقان تىكەنلىكتىن ۋارقىراش ـ جارقىراشلار ئاڭلىنىدۇ. بۇ ئوت بىلەن بىرلىكتە ئەلى تېغىنىڭ چوققىسىدا بىر توپ نۇر چاقنايدۇ. تاغنىڭ ئۇستى ئۇچ كېچە ئاقىرىدۇ، كۈندۈزدەك بولۇپ كېتىدۇ.

بۇ كىتاب 1984 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئىستانبۇل «توروس نەشرىياتى» تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان تۈركچە نۇسخىسىغا ئاساسەن تەرجىمە ۋە نەشر قىلىندى.

本书根据伊斯坦布尔《图如斯出版社》1984年8月土耳其文版翻译出版。

مەمەت ئاۋاق (1)

ئاپتورى: ياشار كامال (تۈركىيە)
تۈركچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى: تۇرسۇنئاي ساقىم
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئابدۇراخمان ئەبەي
مۇھەررىرلىرى: توختى باقى، قۇربان مامۇت
مەسئۇل كوررېكتورى: ۋەلى زەيدۇن
مۇقاۋىسىنى لايىھەلىگۈچى: مۇقەددەس دىلشات
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
تېلېفون: 0991-2827472
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
پوچتا نومۇرى: 830001
باسقۇچى: بېيجىڭ شېڭتوڭ مەتبەئەچىلىك پاي چەكلىك شىركىتى
ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى: 1230×880 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 17.125
نەشرى: 2011 ـ يىلى 8 ـ ئاي 2 ـ نەشرى
باسمىسى: 2011 ـ يىلى 8 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 1 — 3000
كىتاب نومۇرى: ISBN 978-7-228-14415-0
باھاسى: 47.00 يۈەن